

అనుదానికేం గలవ్యాఖ్యయందు, నితఁడు చింతామణి యను
వేళ్ళయం దానకుఁ డై యుండెననియూ, నావేళ్ళ యితనివిద్యావిలసన
మును గవితాపటిమయును వ్యర్థము లగుటంజూచి సోమగిరి యనుగురు
వు నాశ్రయంపఁజేసిన దనియు, నితం డానన్దురూ త్తమునియనుగ్రహము
వలన మంత్రోపదేశము నొంది తన్మంత్రవప్రభావమున శ్రీకృష్ణమూ
ర్తిసాక్షాత్కారముం బడసెననియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇది యెంత
వజ్రమి నిజమో తెలియరాదుగాని సోమగిరిగురువు నాశ్రయించుట నత్య
మని యీ గంధమే యుద్ఘోషించుచున్నది. మఱియుఁ గృష్ణునినిరతిశయ
సౌందర్య సౌకుమార్య హావభావ విలసనముల నత్యంతస్ఫుటముగాను
నపూర్వమనోజ్ఞముగాను నిరూపించువర్ణనాపటిమంబట్టియు, దన్మూర్తి
కసాధారణములైనపింఛాద్యలంకారపరికరమునేతరచుగా శ్లోకములన్ని
టఁ జెప్పుచుంటంబట్టియుఁ జూడఁగా నితనికి నాగురువునుపదేశమువలన

గోపాలమంత్రిసిద్ధియుఁ గలిగి కృష్ణమూర్తిసాక్షాత్కారము లభించి యుండుననియు నూహింపఁ దగియున్నది. కావుననే యయ్యెయెడల మంత్రాధిపానమూర్తినిశేషములను వర్ణించుటయు, 'చిన్తయే స్నీల భానమ్॥ షష్ఠీ' అని గోపాలమంత్రాధికారిచింతనప్రకారమును మూడవయాశ్వాసముతుదను బొందుపఱచుటయుఁగానంబడుచున్నవి. ఇంతే కాక, బహుతరముగా శ్లోకములందు నెడతెగక గోపీజనముతోడికూడి కను సత్యంతశృంగారరసోద్దీపకముగా వర్ణించుటయు నితనికిం గల చింతామణిపేశ్యాలంపటత్వమును గొంత సూచించుచున్నది. మఱియు,

“శైవా వయంన ఖలు తత్ర విచారణీయం
పశ్చాత్క్షరీజపవరా నితరాం...”

అన్నట్లు కేవలశైవుఁడై యుండుటయు, బిదప

... .. ‘తథాపి

చేతో మదీయ మతసీకుసుమావభాసం

స్మీరాననం సృరతి గోవపధూకిశోరమ్’

అని, బాలగోపాలకృష్ణునికి భక్తుఁ డగుటయు, బూర్వోక్తములైన యూహలకుఁ గొంత యుపోద్బలకములుగానున్నవి. ఆకృష్ణమూర్తి యందలిభక్తియుసామాన్యమైనది గాదు. అది యతిమాత్ర మగుటంజేసి, యాకృష్ణావతారమునం దప్పదదపరపర్యాయములే యగుతక్కిన రామాద్యవతారమాలందును శివునియందుఁబోలెఁ గవికి వైరస్యముకల్పించినదయ్యె. కావుననే యిందలిశ్లోకము లన్నియుఁ గృష్ణావతారైకపరములుగానేచూపట్టుచున్నవి. ఇందలికవనమును, గోనులమగుశయ్యను నొయ్యారంబు గులుకువైలిని, మకరందరసప్రవాహములు చిప్పిలుచు, సహృదయహృదయంగమముగా నుండును.

ఈగ్రంథమున మూఁడాశ్వాసములు గలవు. అందు మొదటి యాశ్వాసమున శ్రీకృష్ణమూర్తిని, దదీయమనోజ్ఞ వేషసౌందర్యాది విశేషములను వర్ణించుచు, సాక్షాత్కరింపఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడు. పిదపఁ గృష్ణుడు సాక్షాత్కరించుటయు,

‘తేజసేస్తు నమో ధేనుపాలినే లోకపాలినే ।

రాధాపయోధరోత్సజ్జశాయినే శేషశాయినే

అని యద్దేవుని: బ్రస్తుతింతుచున్నాడు. కవికి, శ్రీకృష్ణమూర్తి యందుఁ గలనిరతిశయభక్తియుఁ దదీయసాక్షాత్కారమందుఁ గలయూర్తియు శ్రీకృష్ణవేషాదినైభవవర్ణనానల్పచాతురియు నసదృశములు. ఈ కవికిఁ గృష్ణుని శైశవదశయందు మిక్కిలియనురాగాతిశయము చూపట్టుచున్నది. కావుననే

‘అస్తి ... అఖిలోదారం కిశోరాకృతి’

‘బాలం నీలమమీ వయం మధురిమస్వరాజ్యమారాఘమః’

‘బాలం కదా నామ విలోకయిష్యే’

‘శిశిరీకురుతే కదాను న శ్శిఖిశ్చార్చరణః శిశు ర్ద్వశోః’

అని బాలాకృతిని బాగుచుఁ జూడ నువ్విట్లుఁగుచున్నాడు. అందు, నాశైశవము,

‘ప్రాస్తీలన్నవయావనమ్’

‘తారుణ్యసంవళితశైశవవైభవేన’

‘ఆమృష్టయావన మనష్ట కిశోరభావమ్’

‘అవ్యక్తయావన పరిత కిశోరభావమ్’

అని యొకింత తలనూపుచున్నయావనముతోఁ గూడి యావనోదయప్రయుక్త మైనశృంగారరస తరంగితము గలదై యుండుట మీఁదుమిక్కిలి కవియభీష్టసార మై యున్నది. ఇట్టిశైశవమునందు

‘త్వచ్ఛైశవం త్రిభువనాద్భుత మిత్యనైమి

‘యచ్ఛాపలం చ మమ వాగవివాదగమ్యమ్’

అని కవికిఁ గలచాపలము వాచామగోచరము. నుటి యీకవి కృష్ణునికిఁ గూర్చినగొనబుసొమ్ము నెమిలిపురి. కవి చెప్పనొక్కొక్కశ్లోకము నందును బ్రాయఃకముగా నెమిలిపురి పిరిగొనియుండకపోదు. మఱి చేతి యందుఁ బిల్లఁగోవిందుఁ గవి యిడకమానఁడు. ఈ నెమిలిపురియొకటియే

‘బర్హంనామ విభూషణం బహుమతం వేషాయశేషై రలమ్’

అని కృష్ణమూర్తికిఁ గవిమతమున జాలినభూషణకలాపనర్వస్వము. మహాకవికి నిసర్గసిద్ధములై నిరుపాధికములై నయలంకారములే యిష్టములు. తళుకుబెళుకుతా లతనికి వలపు గొలువపు, కురులయందుఁ జెరివిన

నెమిలిపురియు, నమ్మతము లొలుకుచున్న బిల్లగ్రోవిరవళియు, నెలజవ్వ
నము తలసూపుచున్న శైశవమును, ముగ్గులును మోహపరవశులగుగో
సికలు పరివేష్టించియుండుటయు, నివియే కవిమతమున మిక్కిలి మనో
జ్ఞులైన కృష్ణుని పరిచ్ఛదములు. ఇవియే

‘ఇహోత్తంసవిలాసి కున్తలభరం మాధుర్యమగ్నాననం

ప్రాసీదోన్నవయావనం ప్రవిలసజ్వేణుప్రణాదామృతం

అపీనస్తవకట్టలాభి రభితో గోపీభిరారాధితం

జ్యోతిశ్చేతసి న శ్చకాస్తి జగతామేకాభిరామాద్భుతమ్॥’

అని జగదేకాద్భుత మైన శ్రీకృష్ణుని మోహనపరికరసామగ్రి. ఇట్టి పరికర
మును గ్రంథారంభమునఁ జెప్పి పయింబయి దీనినే సాకల్యమునఁ
గాని యొక్కొకటిగాగాని యయ్యెయెడల నతిస్ఫుటముగాను, బహుమ
నోజ్ఞముగాను నచ్చాదయహృదయములంజ్ఞితితమగునట్లు సందర్భములను
గల్పించికొనియు రచనల నలవరించుకొనియు వర్ణించుచున్నాడు. మఱి
యునిందు గోపీజనాకర్షకమగు వేణురవామృతమును, గోపీజననయనోత్స
వకర మగు మదశిఖణ్ణిశిఖణ్ణవిభాషణమును, గోపీజనభోగోపయుక్తమగు
తామ్రణ్యసంకెమును, మీఁచుమిక్కిలి యలవగుపంబడియుండుటఁబట్టి,
కృష్ణుని గోపీజనైకసంగశృంగారమే కవికి మిక్కిలి హృదయంగమమైయు
న్నదనియు, గావున నేయతఁడన్ని శ్లోకములనునాశృంగారరసముననేయూ
రునట్లు చేసినాఁడనియుఁ దోచుచున్నది. కాన వేశ్యాసంగతిని జవితూ
చినశృంగారరసమంతయుఁ గవికృష్ణునికిని జాబ్బనచూటగా నిచ్చినాడు.
తొలుదొలుతఁ దనకు హృదయమున సాక్షాత్కరించిన బాలకృష్ణమూర్తి
ని, నతని నెమిలిపురియుఁ బిల్లగ్రోవియుఁ గొల్ల యిల్లాలిబలఁగమును,
మఱవకయే కన్నులకు సాక్షాత్కరించునట్లు వర్ణించువర్ణనము లతిమ
నోజ్ఞములు. నెమిలిపురిని నెఱికురులం దఁటిమిన మురువును, నునుఁజిలు
నవ్వు దొలఁకుముద్దు మొగమును, బచ్చితేనియలు దిప్పిల్లుపిల్లగ్రోవిరవ
ళియును, బరివేష్టించి యున్న గొల్లముద్దియల మగుఁ తోడిమిటారమును
నతిస్ఫుర మధురగుంభితమైన యత్యంతరసోద్దీపక మగు చనావైఖరిని న
చును నెమిలిపురి నెఱికురులను, మోమున ప్రేమన్నను, వర్ణిం
చుచున్నాడు. అవర్ణనములం జూపట్టునతిస్ఫుటత్వమును, నత్యంతమాధి

ర్యమును జూడఁగాఁ గవికిం గలిగినసాక్షాత్కార మతివిశదమై య పూర్వభోగ్య మై యుండు నని తెలియుచున్నది.

మఱియు నల్పపదపరికరమున, నతినిబిడమై రసోత్కటమై చను త్కారకారి యగునర్థవై భవమును హవణించువిన్నాణము, మహాకవిసా మ్ము. కావుననే యాకృష్ణమూర్తి కవికి 'మధురిమస్వారాజ్య' మయ్యె. ఆదేవుండతనికి 'మారః స్వయంను మధురద్యుతిమణ్ణలంను, మాధుర్య మే వ ను మనోనయనామృతంను' 'మత్పుణ్యానాం పరిణతి' 'దేవకీపుణ్యరా శి' యు నయ్యె. కవికంఠిం గృష్ణుడు కృష్ణుడుగాఁడు. అతఁడొక 'జగ తా మేకాభిరామాద్భుత'మైనజ్యోతి, 'కింఞ్చన'ధామము, 'భవనార్ద్ర'మ గునోజస్సు; 'కిమపి' తేజము, 'నమస్తజగతామ్' స్వస్వయనము. 'ఉపని షదర్థ'ము. వేయేల 'బ్రహ్మ'ము. అయినను గవికి 'నిగమ వాగగోచర'మైన యీ 'జ్యోతి'యు 'గోపాలాజరకర్దమ'ములం దిరుగునొకమిడుగుఱుఁబు ర్దు. ఈ 'కింఞ్చనధామ' 'వ్రజభాగ్యసీమ.' ఈ 'యుపనిషదర్థ'ము వల్లవీ జనులకు 'ఉలూఖలే నిబద్ధ'ము. నమస్తజగత్తులకు నగు 'స్వస్వయనము' 'గోపకన్యాధన్యస్తనస్వస్వయన'ము. ఈ 'బ్రహ్మ'ము గోపీ 'సమ్భాగచి హ్నీ'క్లితసర్వగాత్ర'ము. 'ముసీనాంపరిషది'పరామృత్యమైనయిది, 'వ్రజ వధూదృశాం' దృశ్యమైనదే. వేయేల, ఇది'వల్లవీభాగధేయ'ము. 'మాని మనోంతర'ములందు వెలుఁగునీ వెలుఁగు 'బాలాస్త్రాంతర' ములందుఁ గవికంఠికి మఱియు వెలుఁగుచున్నది. మహాయోగీంద్రుల కందరాని స్వామిగా నుండుటకన్నను గొల్లముగుదలకు గులా మగుటయే కవి కి మిక్కిలియు రుచ్యము. పరత్వసౌలభ్యముల యీనమ్మేశనవై చిత్రి యే లీలాశుకునికి మిక్కిలియు జీవాతువు. పరత్వంపుఁగాఁక జెప్పనవ్వదు ను దానికాతిస్యమును సౌలభ్యముతో మెదిచి కొంత మృదువునేసి యున్నాఁడు. గొల్లచెఱువలకు గులాముపనులు నేయించుచునే యీ సౌలభ్యాతితయపుఁజేలవతకుఁ బరత్వంపుబిరుదునును గూర్చియున్నాఁడు.

ద్వితీయాశ్వాసమునందుఁ గృష్ణనిలీలలు పెక్కువిధముల మిగు ల నిపుణముగా వర్ణించియున్నాఁడు. కృష్ణునకునుగోపికకును, గృష్ణునకును యశోదకును, గలుగును త్తరప్రత్యుత్తరములును, గృష్ణునికి లక్ష్మీకినిగలు గు నరనవిరసములు మిక్కిలిసరసములు, కృష్ణనిధౌర్వలీలలు నతిమనో

జములు. ఇందు 'శమ్భోస్వాగతమ్' అని పరత్వప్రయుక్తమైన స్వామిత్వ
మాదిగా 'ఉలూఖలేనిబద్ధమ్' అని యవతారప్రయుక్తమైన సౌలభ్యమున
అర్చన గలమహాత్వవిశేషములును లీలావిలసితములును, మిక్కిలి సౌభ
గుగాఁ గవి రూపించినాఁడు. మఱియు నిందు,

'యద్రోమరస్థం పరిపూర్తివిధా వదత్తా
వారాహజన్మని బభూవు రమీ సముద్రా
స్తన్నామ నాథ మరవిన్దదృశం యశోదా
పాణిద్వయా స్తరజలైః స్పృహయాంబభూవ'

అని సముద్రము లన్నియుఁ జేరి రోమకూపములనేని పూరింపఁజాల
నట్టియమేయమహిమ గలవానికియశోదదోయిటిజలములోఁ దొప్పఁదోఁ
గుచుండుసామాన్యకారముఁగూర్చినాఁడు. ఇట్టిపరాత్పరుఁడని తెలిసియు

'ఏ తే లక్ష్మణ జానకీవిరహితం మాం ఖేదయ స్త్యమ్బదాః'

'రామోనామ బభూవ హుం తదబలా నీతేతి హుం తౌ పితుః'

అని, రాముఁడే యితఁ డని యెఱిఁగియు, దుదకు రాముఁడై పొడనూ
పఁగాఁ జూడనొల్లక,

'విహాయ కోదణ్ణశరా మహూర్తం
గృహాణ పాణౌ మణిచారువేణుం|
మాయూరబర్హంచ నిజోత్తమాక్షే
సీతాపతే త్వాం ప్రణమామి పశ్చాత్'

అని, పిల్లఁగ్రోవిలోడను నెమిలిపురిలోడను గూడినకృష్ణమూర్తినే కోరి
నాఁడు. రాముఁడు కృష్ణుఁ డగుటను దానే యనుసంధించియు, నెమిలిపురి
యు, బిల్లఁగ్రోవియు, గొల్ల చెలువలతోడికూడికయు, రామునికి లేనందున
దండముగూడఁ బెట్టడయ్యె. వేశ్యాసంగశృంగారరసముం కూరియూరి
యున్నకవికి వైరాగ్యదశయందును గోపిలంపటునియందేకాని సీతావల్ల
భునియందానక్తిగానరాదు. విషయలోలత్వమునందుఁ దలమునుకలై
యుండినశృంగారరసమే వైరాగ్యదశయందును వాసనాబలమున ననువ
ర్తించుచున్నది కాని, యది పూర్వమువలెఁ బ్రాధాన్యమును గానక
వైరాగ్యమున కంగమై శాంతరసముకలుత్వమును మాన్పి దాని

కొకభోగ్యత్వమును గూర్చుచుండుట పెక్కుమహనీయులచరితలం జూపట్టుచున్నది. కాన కవియందిదియొకయొప్పిదమే. మునుపటిశృంగారమున కాలంబనమువేశ్యయగుచింతామణి; ఇప్పటిశాంతరసానుగృహీతశృంగారమున కాలంబనము వశ్య గోపాలచింతామణి. మఱియు నిందు

‘రత్నస్థలే జానుచరః కుమారః
సజ్జాన్త మాతీయః ఖారవిన్దమ్
ఆదాతుకామ స్త దలాభభేదాత్
విలోక్య ధాత్రీవదనం రుకోద.’

అను సీమాగ్ధ్యనాటితకమునకన్న నెక్కుడు విష్ణునకునుం జూపశక్యము గాదు. మఱియు నిందు రాసక్రీడాష్టకము నతికౌశలముగాఁ బేశలకవనమున హవశించి యున్నాడు.

మూడవయాశ్వాసమునందుఁగవి కృష్ణనిఁగూర్చియనేకవిధముల సంక్షిప్తముగాఁ జేయువర్ణనములు చూపట్టుచున్నవి.

శ్లో॥ ‘నిసర్గసరసాధరం నిజదయార్ద్రదివ్యేక్షణం
మనోజ్ఞముఖపజ్జుజం మధురసార్ద్రమద్దస్మితమ్ |
రసజ్ఞహృదయాస్పదమ్ రమితవల్లవీలోచనమ్
పునఃపున రుపాస్మహే భువనలోభనీయం మహాః’

ఇందు మధురగుంభితములును, నర్థసౌకుమార్యమును మిక్కిలి యొప్పిదములు. ఇందు మంత్రాధిష్ఠానమూర్తులను గొన్నిటిని

‘కోదణ్డం మస్పణం సుగంధి విశిఖం చక్రాబ్జపాశాఙ్కుశమ్’
‘కోదణ్డ మైంద్రవ మఖణ్డ మిషుంచ పాష్పమ్’

అని ప్రతిపాదించియున్నాడు. ఇం దెఱ్ఱనిచాయయు నష్టబాహువులును జెఱకువిల్లును బూవుంచూపులునుగూడఁ జూపట్టుచున్నవి. ఇది మదన గోపాలమంత్రాధిష్ఠానమూర్తివిశేషము గానోవు.

ఇట్లయ్యెడలఁ బెక్కులు మంత్రాధిష్ఠానమూర్తివర్ణనములు గానిపించుటచే నీ కవి సోమగిరిగురుమూలమున మంత్రోపదేశము నొంది తనూలమునఁ గృష్ణసాక్షాత్కారపరమభాగ్యముం బడసి యిట్లు సర్గశమ్భుదుమధురమధురసధారాధరీణముగాఁగల్గొమ్మతమును రచింపఁ

గలిగినాఁ డనుట తేటతెల్ల మగుచున్నది. ఇట్లు కృష్ణునినానావిధస్వ
రూపముల ననేకరచనావైచిత్ర్యములతో వర్ణించి కడపట

‘యా ప్రీతి ర్నిదురాప్సితే మురరిసో కుస్త్యర్పితే యాదృశీ
యా గోవర్ధనమూర్ధ్ని యాచ పృథుకేస్తస్య యశోదార్పితే,
భారద్వాజసమర్పితే శబరికాదత్తేధరే యోషితాం
యా ప్రీతి ర్మనీషత్పిభక్తిరచితేవ్యతాపితాం తాం తాం పఠు’

అని యధికారితారతమ్యమును బాటింపక భక్తిమాత్రమును బట్టి
పరిగ్రహించునట్టివిష్ణుదేవునికృపాసాభాగ్యమునుద్ఘాటించుట, యెంతయు
సరసమును నత్యంతప్రౌఢమును నతులచమత్కారకాయునై కవి కవి
తాసాభాగ్యంపుమేలిమికి మఱింతమెఱుంగు గూర్చుచున్నది.

ఈకర్ణామృతమున శ్లోకము లనేకములు పాఠదుష్టము లైయుం
డుటఁ జూచి శోశాంతరములఁ దెప్పించి చాల శ్రమంపడి పెక్కిం
టికి నమంజనపాఠములను నలవరించియున్నవాడ. దీనినికే గలచమకమును
సంస్కృతవ్యాఖ్యయు, నున్నదాని కన్నట్లై యర్థములెట్లోపన్నుపూర్వ
చారములోఁ జేసినదేకాని, కవిహృదయపరీక్షాపూర్వకముగ సౌచిత్య
మును బరామర్శించునదిగాఁ గానరాదు. ఇందులకు వెలఁగపూడివెంగనా
మాత్యుఁడు తెనుఁగుపద్యములు రచించియున్నాఁడు. అవియు నిందుఁ
గూర్పబడి యున్నవి. తెనుఁగుకవియుఁ బూర్వోక్తవ్యాఖ్యానాను
సారముగానే పాఠములు గ్రహించి తెలిఁగించియున్నాఁడు. అయినను
దెనుఁగుపద్యములు చాలహృద్యము లై రసవంతములుగా నున్నవి.
ఇందు నాపడినపరిశ్రమము చదువరులకే విదితముగాన విశేషించి వ్రా
యక విరమించుచున్నాఁడ.

త. తే.

శ్రీ ర ద్ర

శ్రీరామచంద్రప్రబుద్ధుణ్ణే నమః.

శ్రీ కృష్ణ కర్ణావృతము.

స టీ క ము

ప్ర థ మా శ్వా స ము

శ్లో॥ చింతామణి ర్జయతు సోమగిరి యుగై
శిక్షాగురు శ్చ శృంగచా ఇచ్ఛాభిఇచ్ఛావహాళిః ।
యత్పాదకల్పతరుపల్లవశేఖరేషు
లీలాన్యాయంవరరసం లభ తే జయశ్రీః ॥

1

టీ. లీలాశుభం ఉనుకవివరుండు తానురచింపఁబూనిన యాగ్రంథమునిర్విఘ్నము
గా నెఱవేఱుటకై మంగళము నాచరింపఁగోరితిని ర్జయస్మిన్యా వస్తునిర్దేశోవాపి త
న్ముఖిమ్ అనుపచసముచోష్ఠన ఆశీర్వాపమైన మంగళము నాచరించుచున్నాఁడు. చింతా
మణిః = చింతామణి యనుపర్వతము, జయతు = సర్వోత్కృష్టమై యుండుఁగాక; చి
ంతామణిః = (కేవలవిషయలోలుఁడై యుండినతన్ను భగవద్విషయమందుఁ బ్రవర్తింపజే
సి.) చింతామణి యనువేద్యయు, జయతు = సర్వోత్కృష్టమై యుండుఁగాక; చింతా
మణిః = చింతామణివలె సభీష్టముల నొసఁగువాఁడైన, సోమగిరిః = సోమగిరియను, మే =
నాయొక్క, గురుః = ఆచార్యుఁడను, జయతు = సర్వోత్కృష్టమై యుండుఁగాక; శిక్షా
= ప్రవృత్తినివృత్తులను, గురుః = గురువును. శృంగచా = విశ్వరూపివద్గుణసంపన్నుఁడు
నైన, శిఖిపిఇచ్ఛావహాళిః = శిఖిపిఇచ్ఛ = నెనిలివునని, వహాళిః = వింనునందుఁగిరిగియున్న శ్రీ
కృష్ణస్వామియు, జయతు = సర్వోత్కృష్టమై యుండుఁగాక. యత్ ... శేఖరే
షు = యత్ = ఎవరిమొక్క, పాద = అడుగుల నెడి, కల్పతరు, పల్లవ శేఖరేషు = కల్పవృక్ష
ముయొక్క శ్రేష్ఠమైన చిగురుటాకులయందు - మిక్కిలిమేలైనకల్పవృక్షపుఁజిగురుటా

కులవలెనుండు నెవ్వనియనుగులయందును—లేక, యత్ పాద కల్పతరు పల్లవ = ఎవరియనుగులనెడి కల్పవృక్షపుర జనుకుటామలను, శేఖరేషు = శిరోభూషణములుగాఁ గల వారలయందు అరియు సర్వజనులము, జయశ్రీః = జయహస్త్యై, లీలా... రసం-లీలా=విలాసప్రయుక్తమై, సగంధం = గాన వంతులుండు, రసం = భోగావళు, లభితే = పొందుచున్నచో, అట్లుగలవల సోమసిరియు, శిక్షాగురువగు భగవంతుడను, సర్వోత్కృష్టులై వర్తింతురుగాక యిది పూర్వముతో నన్వయము. లేక 'యత్పాదా' అనుటను భగవంతునికిమాత్రము విశేషణముగానైనను గ్రహింపవచ్చును. ఇచటసద్విషయములందుఁ దన్ను పయోగించెడివిద్యను తనకుఁ గలిగించినది చింతామణిమంత్ర మరియును, ఆ సద్విషయములలో నుత్తమం బగుభగవద్విషయమునందుఁ దన్నుఁ బ్రవర్తింపఁజేసినది చింతామణియను వేశ్య మరియును, భగవద్విషయంబునఁ బ్రవర్తించినతనకు భగవత్సాక్షాత్కారసాధనంబగు నుపదేశము ననుగ్రహించి కృతార్థుఁడైనగురువుసోమసిరి యనియు, సదాచార్యునుగ్రహించుటదీనిన తనయందంతర్వాప్తియైనతాత్కార్యప్రవృత్తియు దుష్కార్యనివృత్తియుఁ జేయించునట్టిపరమగురుండై మోక్షపదవి నొసంగునట్టివాఁడు భగవంతుఁ డనియు ఉత్తరోత్తరాతిశయముఁ దెలియునది. కావుననే వీరికల్ల మంగళాచరణము గావించునంతప్రేమాతిశయము కలిగి గలిగిన దనియును గ్రహించునది. 'భగవాన్' అని జ్ఞానశక్తివృద్ధిపద్ధత్యంబున తిని జెప్పుటవలన పరబ్రహ్మమగుట రూపితమగుచున్నది. యోగిజనభ్యాస్తానోచిరుఁ డగు పరాశ్రమరుఁ డయ్య నస్సాగృథులు ఉజ్జీ విండుటకై 'శిఖివిఖ్యాతాః' శిఖివిఖ్యాత్యులగుకారకలితమైన గోపాలవేషమున నులభుండై శ్రీకృష్ణమూర్తిగా సవతరించెననిభావం. మరియు 'శిఖివిఖ్యాతాః' అనువిశేషణముచే దక్కిన యవతారములకంటె పౌలభ్యాతిశయము గలదిగాన శ్రీకృష్ణవతారమందే తనకు భక్త్యతిశయము గలిగిన దనుస్వారిన్యమును సూచిత మయ్యెడిది. ఇదియే 'విహాయకోదండేశరౌ' ఇత్యాదులందు మీఁద వ్యక్తంబయ్యెడి. పాదమలను కల్పతరుపల్లవములుగా రూపించుటచే నది వానివలె సకలభీష్టప్రదములనియు నతిసుపహృదములనియు భావము. కావుననే వానిని జయలక్ష్మి తానై వరించుచున్నదనఁబడినది. వారిస్వరూపములనుగాక పాదమలను వరించుననుటచే వారి కత్వంతరపరాధీనురాలగుట యూహ్యము. అట్టిపాదముల నుపాసించువారికి సకలకార్యములందును జయము తనంత సిద్ధించునని భావము. జయలక్ష్మి ఎవ్వరిపాదములను వరింపఁగోరునో, అట్టివారిం గూర్చి 'జయతు' అనుట మిక్కిలి వృద్ధమేకదా యన్నచో నది ప్రేమాతిశయముచేతను మంగళాచరణవిధిబట్టియుఁ జెప్పఁబడినదిగాన తైయర్థము గలుగదు. పాదపల్లవములు శేఖరములుగాఁ గలవార లనెడియరాంతరమందు లోకమున మందిభూషణములు గల పురుషులందుఁ గన్య లాశపకునట్లు 'దత్వాదపల్లవములను శిరోభూషణములుగాఁ గల వారియందు విజయలక్ష్మికన్యయు నాశపడె నని భావము.

శా. శ్రీచింతామణి యోగి సోమగిరియుఁ 3 శ్రీకృష్ణదేవుండుఁ దా
రాచార్యస్థితిఁ జెందఁ దచ్చరణశ్రల్పాంకురము లో మూల్చిఁ
దాచం గల్గినవారిఁ జూచి తన ముఖరం బాన లీలన్ శుభ
శ్రీచాతుర్యముతో వరించు జడలక్ష్యకన్య ప్రాధాకృతిన్. 1

తా. చింతామణి యనుమంత్రమును, చింతామణి యనువేశ్యయు, శక్వోత్కృష్టు
లైవర్తింతురు గాక. కల్పతరువు మేలిచిగుళ్ళవంటి యెవ్వరిపాదములను జయలక్ష్మి
తానై విలాసముతో వరించునో మట్టిమదాచార్యుం దగుసోమగిరియు మాన్యుశులప
ప్రవృత్తినివృత్తులఁ గావించు హమగురుండై భావశక్త్యైషవృద్ధులనంపమున దగుపదం
దయును శిఖిపింఛాన్యలంకృతగోపాలనేషమున కలజక మలభుండై యవతరించిన
శ్రీకృష్ణదేవుండును శక్వోత్కృష్టు లై వర్తింతురుగాక.

అవ. కవి తాను గురునిర్దేశపూర్వకముగాఁ బేర్కొని ప్రేమాతి
శయమున నాశీర్వదించిన దైవమును లేదనువారలను ధిక్కరించుచు శ్రీ
కృష్ణరూపం బగుపరతత్త్వపస్తువు విలసిల్లుచున్నదని నిర్దేశించుచు దాని
చే వస్తునిర్దేశరూపమైన మంగళము సాచరించుచున్నాడు.

శ్లో. అస్తి స్వస్త్యుదాణీకరాగ్రవిలసత్కల్ప ససూనాపుతం
వస్తు ప్రస్తుతవేణునాదలహరీనిర్వాణనిర్వాణకుమ్ |
సస్త్రస్తస్తనిరుద్ధసివివిరద్ధోపీనమా సావృతం
హస్తస్యస్తనతాపవర్గ మఖిలోచారం కిశోరాకృతిః || 2

టీ. ప్రస్తుత...నిర్వాణకుమ్-ప్రస్తుతం=అత్యంతమాధుర్యముచే మిక్కిలి కొని
యాడఁబడిన, వేణు=పిల్లన(గ్రోవియొక్క, నాద=శబ్దనియొక్క, అహరీ=ప్రవాహము
చేతఁ గలిగిన, ఎడతెగక చేయుబడుచున్న వేణుగానమయొక్క మాధుర్యమువలన
నైన యనుట, నిర్వాణ=సుఖాతిశయముచేత, నిర్వాణకులం=నిశ్చలమైయుండునదియు-
వేణుగానధ్వనివై ఖరిచేఁ జొక్కి చలింప వండునదియు ననుట; స్వస్త్యుదాణీ...పుతం-
స్వస్త్యుదాణీ = (ఆ మనోజ్ఞగానధ్వనికి మెచ్చిన) దేవతాస్త్రీలయొక్క, కరాగ్ర =
చేతికొనలనుండి, విగళిత=జాలుచున్న-పడుచున్న, కల్పప్రసూన=కల్పవృక్షపు పువ్వు
ములచేత, ఆపుతం=వ్యాప్త మైనదియు; సస్త్ర...వృతం-సస్త్రస్త్రస్త = (కామాతిశయ
ముచే) మాటిమాటికి జాలునదియు, కావుననే, నిరుద్ధ=అడ్డంపంబుడినదియు-జాతినిక
పట్టుకొనఁబడినదియు, అగు, సివివిరద్ధోపీనమా = ప్రకాశించుచున్న, గోపీ
సమాప్త=వేపురకొలది గోపికలచేత, ఆవృతం=చుట్టబడినదియు-గోపికలు మోహపార

వశ్యమున మాటికి జాటుచున్న పోకముల్లను జాతనిక పట్టుకొనుచు నేవురకొలదిని జాట్లు పరివేష్టించి యుండగా నొప్పునదియు ననుట; హస్త...వర్గం-హస్త = చేతియందు, న్యస్త=పెట్టుకొనబడిన, సత=సతకారణముయొక్క, అపవర్గం = మోక్షము గలదియు- ఆశ్రయించిన భక్తుల మోక్షమును సిద్ధముగా నొసంగుట కాయత్తమై యుండునదియు ననుట; కావుననే, అఖిలదారం-అఖిల=(తుచ్ఛములగునితరపును స్థానులెచ్చదేవతలు) అందఱకంటెను, ఉదారం=(మిక్కిలి యుక్తముగు మోక్షప్రభువారము నొసంగుట వలన) గొప్పదియు-లేక, (అతిదుర్లభ మగునట్టి పుగుషారమునుగూడ నొసంగ సిద్ధమై యుండునది గావున) మిక్కిలి దాతృత్వము గలదియు; మోక్షమొసంగునట్టి పరత్వము గలదయ్యున, కిశోరాకృతి = (సౌలభ్యతీతయనిరూపక మగు) బాలునియొక్క ఆకారము గలదియు, అగు, వస్త్ర=వస్త్రపు-యత్ర వాచో నివర్త్యనే అప్రాప్య మనసా సహా అన్నట్లు ఆసాధారణపత్నీచమమచే నిట్టి దట్టి దని నిరూపింపరాక, కేవలము వస్త్రవని మాత్రము నిర్దేశింపదగు (శ్రీకృష్ణాభ్యుపగ్రహహమ్మ, అస్తి=ఉన్నది. ఇచట 'హస్త...వర్గం' 'అఖిలదారం' అనుటచే పరత్వమును, తక్కినవిశేషణములచే సౌలభ్యమును గ్రాహ్యములు. వేణుపూరణమువలన సర్వజనాకర్షణమందుఁ గలప్రయోగలాభిత్వమును కిశోరాకృతివలన సకలశ్రయణీయత్వహేతు మగుసౌలభ్యతీతత్యమును స్ఫురించెడి. ప్రేమాతిశయమున దేవతా స్త్రీలు పూవులుగురిసినయు కామపారవశ్యమున గోపస్త్రీలకు పోకముల్లు జాతిననియు నూహ్యము. మఱియు 'కిశోరాకృతి' అనుటచేబాలుడే యిట్లుండె నని యాశ్చర్యముచే దేవతలు పువ్వులు విశేషించి (విగళిత, ఘరిసిననియు బాలుడు గదా యని గోపికలు నిగ్ధయముగా వేలకొలదిని (సహస్ర) పరివేష్టించి యుండిననియు స్ఫారస్యము. అపవర్గమును హస్తవ్యస్తముగాఁ జెప్పుటచే ఆశ్రాభిష్ట ప్రదానమందుఁ గల అత్యంతసన్నాహమును భవించును. ఇంపుగా వేణువు నూడుచుఁ జొక్కి నిలిచి దివ్యస్త్రీలు మెచ్చి పూలసోనలు గురియఁగా, గోపకవ్యలకు మరులున పోకముల్లు జాతగా, విలసిల్లుచున్న కృష్ణాభ్యుబాలరూపము, అపవర్గప్రద మగువన బ్రహ్మమే కాని వేణు కా దని యాశయము.

తా. కిశోరలో జాతగఁ గేఁ బూని గుములై య గోపాంగనల్ గొల్వనా
 శీతానల్ దివినుండి కల్పసుమముల్ య సందార వర్షింపఁగా
 జోకిన్ వేణువినోదనాదలహరిం య జొక్కించుచుం జొక్కుచున్
 శ్రీకృతశీరముఁ బూనిదేవుని సతశ్రీముక్తిమం గొల్పెదన్. 2

టీ. మిక్కిలి పొగ డడకక్కి. పిల్లకగ్రాని నూడుచు దానినాడముయొక్కమాధు
 రికఁ జలింపక చొక్కినిలిచి, మిఁదినుండి దేవతా స్త్రీలు మెచ్చిపువ్వు సోనలు పయిగురి
 యఁగా, మరులుపెట్టిన మాటికి జాటుచున్న పోకముల్లను కెరుపుకొనుచు గోపస్త్రీలువేల

కొలదిని జాట్లకొనియుండగా, నాశ్రయించినవారికి మోక్షము నటచేత నుంచుకొని యిచ్చునట్టి సర్వోత్కృష్టపరబ్రహ్మ మయ్య సౌఖ్యవశమున బాలభావంబున విలసిల్లుచున్న శ్రీకృష్ణాభ్యుపస్తువు గలడు.

అన. ఇట్లు కల దని ప్రతిపాదించినవస్తువునకు నమస్కారరూప మంగళము నాచరించుచున్నాఁడు.

శ్లో. చాతుర్యైకనిధాననీమచక్షలాపారిగచ్ఛటామన్ధరం

లావణ్యామృతవీదిలాలిరత్నశృంగలక్ష్మీకటాక్షాదృతమ్ |

కాశీనీపులినాజ్ఞాప్రణయనం కామవతారాజ్యురం

బాలం నీల మమీ వసుం మధురిమస్వారాజ్య మారాఘ్నమః || 3

టీ. అమీ=ఈ-సంసారులైనయనుట, వసుం=మేము-ఇదికర్తృచాతు...మనస్థిమ చాతుర్య = చతురత్వమునకు-చేర్చునకు ఏక=అద్వితీయమైన-ఒక్కటియేయైన, నిధాన=సామగ్తిపట్టుయొక్క, నీమ=మేనిలైనవియు-నిరతిశయమైన చాతుర్యముతోగూడినదియు ననుట, చపల=చంచలములైనవియు-మిక్కిలియు నిలుగులునకు నిలునటుచలించునవియనుట, అగు, అపాక్ష=కడగఁజేయుకొ, ఛటా=కాంతిసమాహముచే, మన్ధరమ్=భారముగలవాడును-కాంతిపుంజము మిక్కిలియుఁ గలవాడనుట; లావణ్య... దృశ్యం-లావణ్యముత్యపులేటవంటి కలకలలాడు కాంతియనెడి, అమృత=అమృతముయొక్క, వీచి=అలలచేత, లాలిత=బుజ్జగింపబడిన, అయలలతో జెలువుగాఁ గూడియున్న, దృశ్యం=కన్నులుగలవాడును-అమృతకళబునుచే అత్యంతభోగ్యత్వమును-అనగా నిరతిశయమనోహరత్వమును, వీచికళబుచే సుభగప్రసారమును-అనగా జెలువుగా నిగుడుటయు స్ఫురించెడిని; కావున తలతలమని ములైపు లేటవంటి తెలిమెఱుంగు లతిమనోహరముగా వెల్లిగొనుచున్న కన్నులుగలవాడనుట, లక్ష్మీ...దృతం-లక్ష్మీ =క్రిమహాలక్ష్మీయొక్క, కటాక్ష=కడగఁజేయపులచే, అదృశం=అదరింపబడినవాడును, ప్రేమవశమున శృంగారరసకలితముగా క్రీడేవించే గడగఁజేయపులతోఁ జూడబడినవాడనుట; కాశీ...ప్రణయనం-కాశీ=యమునానదియొక్క, పులిస=ఇసుకదిన్నెలయొక్క, అజ్ఞా=ప్రదేశములయందు, ప్రణయనం=ఆసక్తిగలవాడును- అందువర్తించువాడనుట, కా...కుంఠం-కామ = మస్కఘ్నియొక్క, అవతారం = అవతరించుటకు, అజ్ఞురం=మొలకయైనవాడును, మస్కఘ్నడు ప్రద్యుమ్నా కారమునఁ బుట్టుటకుఁ గారణమైనవాడును-బాలబాడుగాన అమరావస్థయందన్న కారణమైనవాడని స్వార్థస్యము, లేక, గోపికాదులకు మస్కఘ్నావేశముఁ బుట్టించువాడును, మధురిమస్వారాజ్యమ్-మధురిమ=సౌందర్యమునకు, స్వారాజ్యమ్=స్వర్గరాజ్యమైనవాడును- స్వర్గరాజ్యమునుటచే మహాన్నతపదాధికారవైభవము స్ఫురించెడి గాన సౌందర్యముయొక్క మహా

స్వతవిభవ మైవవాడు-అనగా నిరతిశయసౌందర్యవైభవముగలవాడు డనుట, నీలం= సల్లివన్నె గలవాడను, అగు, బాలం=చిన్నవానిని, ఆరాధ్యుః=ఆరాధింతుము. సంసారదులగు మేము బంధనివృత్తికొఱప జ్ఞానశక్తియందులగు అప్రాకృతగుణములు గలిగి అవాఙ్మానసగోచరమై యున్న పరస్వరూపమును దెలిసియారాధింపనేరము. సౌలభ్యమునకు ప్రయోజకములైన సామాన్యలక్షణములగు సౌందర్యసామూర్త్యాదులు గల మూర్తివిశేషమునే యారాధింపజాలువారము. అట్టిది యీకృష్ణార్జునరూపమేగానదీనినే యారాధింతు మని భావము. మఱియు నిందు, 'చాతుర్యైక...మథేమ్' అనుటచే చిత్రాకర్షకత్వమును, 'లవ...దృశమ్' అనుటచే, శీతలకృపాతిశయమును, 'లక్ష్మీ...దృశమ్' అనుటచే అభిండసౌభాగ్యమును, 'కాలిన్దీ...ణయినమ్' అనుటచే వైమంథ మువలె అగమ్యముగాక గమ్యమైనసానమున వర్తనమును, 'కామా...వతమ్' అనుటచే జగన్నోహనతత్వమును, 'మధురీమస్వారాజ్యమ్' అనుటచే నీరర్పలక్షణములును, సౌలభ్య మునకు వుపయుక్తములై స్ఫురించెడివి. 'కాలిన్దీపులివాఙ్మణప్రణయినమ్' అను విశేషణ ము రామావతారాదులను వ్యావర్తించుచున్నదని తెలియునది.

శా. బాలుక్ మంజులతాలవాలచవల్యాసాంగోల్లసల్లిలునిం

గాళిందీపులినాంగణప్రణయిశృంగారైకభేలుక్ శుభ

శ్రీలోఁటం గరుణావలోకనసుధాశీలుక్ వినీలప్రభా

జాలుం గొల్పెద రామణీయకరస్రస్వారాజ్యపాలుక్ మదిన్. 3

తా. నెఱిసిటు మిటారించుచు చలించు కడగన్నుల నిగనిగని కాంతులు దొంత రలుగొన, ముత్యపులేటవంటి తళితళివను తెలిమెఱుంగులు తుఱుంగలించుచు నతిమనోహరముగఁ బాలయు చల్లనియాడ్కులు కమ్మంగవఁ గడనుకొన, యమునానదియను కదిన్నెలఁ జెన్నారవర్తించుచు, మరునిపుట్టుకకు మూలమై, చక్కదనంబుల కల్లఁ బుట్టినై, విలసిల్లు నల్లనిచిన్నబాలుని మే మారాధించెదము.

అవ. కవి తా నారాధింపఁ గోరినపరతత్త్వము ధ్యానవశంబు నఁ దనహృదయంబున సౌలభ్యోపయుక్తములైన లక్షణములతో సాక్షాత్కరించినప్రకారమును అనుసంధించుచున్నాడు

శ్లో॥ బహ్లోతంసవిలాసికుస్తలభరం మాధుర్యమగ్నాననం

ప్రాస్థీలన్నవయావనం ప్రవిలసద్వేణప్రణాదామృతమ్ ।

ఆపీనస్తనకుట్మలాభి రభితో గోపీభి రారాధితం

జ్యోతిశ్చేతసి న శ్చకాస్తి జగతా మేకాభిరామాద్భుతమ్॥

టీ. బహ్...భరం-బహ్ = నెమలిపురి యను, ఉత్తంస = శిరోభూషణముచేత,
విలాసి=ప్రకాశించుచున్నట్టి, పస్తల=ముంగురులయొక్క, భరం=భారముగలదియు-
దట్టంపుముంగురులనమాహము గలది యనుట; మాధుర్య...ననమ్-మాధుర్య=సౌందర్య
విశేషమందు, మగ్న = మునిగిన-పరిపూర్ణసౌందర్యమయమైనయనుట, అననం=చుభిము
గలదియు; ప్రో...వనమ్-ప్రోస్నిలత్=మిక్కిలి తలనూపుచున్న, నవయావనమ్=ఎల
ప్రాముముగలదియు; ప్రవిల...మృతమ్-ప్రవీలనత్ = మిక్కిలి యొప్పుచున్న, వేఱు =
పిల్లగ్రోవియొక్క, ప్రజాద=ధ్వని యను, అచ్యుతమ్ = అమృతముగలదియు- అమృత
మువలె సత్యంతభోగ్యమగు వేణుధ్వనిగలదియనుట; ఆవీన...లాభిః—ఆవీన = అంతట
నుబ్బిన, స్తవపట్టుల=చను మొగ్గులుగలవారగు-మొగ్గులవంటి స్తవములు గలవారగు, గోపీ
భిః=గోపికలచేత, అభిరః=నలుప్రక్కలను, ఆరాధితం=ఉపచరింపఁబడినదియు; కాపుననే
జగతా=గోకములను, ఏకాభిరామాద్భుతం - ఏక=అద్వితీయమును - సాటిలేనిదియు,
అభిరామ=సునోహరమును; అగు, అద్భుతం = ఆశ్చర్యమయినదియు; అగు, జ్యోతిః=
లేజస్సు, నః=మాయొక్క, చేతసి=నిత్యమందు, చక్రాస్తి=ప్రకాశించుచున్నది. కేవల
జ్యోతిస్వరూపమైనవస్త్రపు, ముంగురులు, ముద్దుమొగము, ఎలజన్మనము, పిల్లనగ్రోవియు
ను గలిగి, అలంకారము, అకారము, దశావికారము, లీలాన్యాపారములును బొంది పాడ
నూపుటచే జగత్తులకు ఏకమైన అద్భుతమైనది; బహ్తంసవిలాసిపంథలములు మొద
లైనవానివలన జగత్తులకు అభిరామమైన అద్భుత మైనది. పరుసగా మొదటి నాలుగు
విశేషములందును భృశార్థకములై యున్న 'భర' 'భగ్న' 'ప్ర' 'ప్ర' శబ్దములు
గోపీ స్తవపట్టులము లావీనము లగుటకు పోషకములు.

చ. చక్కనిముద్దునె మొగ్గుగముగచందము నందపుమందహాసముం
జొక్కపుజవ్వనంబు సిగఁ గ జాట్టినబర్హము వేఱుగానమున్
నెక్కొనఁ జొక్కి గోపికలు గుంచుతమిం గుచకుట్టులాళిచే
నొక్కచు గారవిందినమగ్నోహరతేజము నొల్పు నామదిన్. 4

తా. నెమలిపురిఁ జెరివిన మురువుజూపు దట్టంపుముంగురులును, జక్కయనంబు
లయి మ్మయిన నెమ్మొగంబును, మిక్కిలియు, బొటమరించుచున్న యెలజన్మనమును, అమృ
తమువలె జపులుగులుట పిల్లనగ్రోవిరవళియు, నొప్పఁగా, నిట్టితన్నుఁ జూచి గల్బించు
గుబ్బలుబ్బు నలుగడల గొల్లగుబ్బెతలు చుట్టుకొని పరిచరింపఁగా, లోకంబులకల్ల
సౌందర్యములచే సత్యంతమనోహరంబై, లీలావైచిత్రిచే సృత్యాశ్చర్యంబై యొప్పు
తేజస్సు నామనస్సున వెలుగుచున్నది.

శ్లో॥ మధురతరస్మి తామృతవిముగ్ధముఖామ్బురుహం
మదళిఖపిఞ్చలాఞ్చితమనోజ్ఞకచప్రచయన్॥

విషయవిషామిషగ్రననగృధ్నుని చేతసి మే

విపులవిలోచనం కి మపి ధామ చకాస్తి చిరమ్॥

5

టీ. మధుర...హమ్-మధుర=మిక్కిలి మనోహరమైన, స్థిత=చిఱునవ్వనియె
దు, అమృత=అమృతములే విషగ=మిక్కిలినుదరమయిన, ముఖ + అంబురుహమ్=
తామరపంటిమొగము గలదియు; మద...ప్రచయమ్—మద=మత్తిల్లిన- శిఖి = నెమిలి
యొక్క, విశ్చ=పురిచేరి, లాఙ్ఘిత = గుఱుకులదిగాఁ జేయబడిన-నెమిలిపురి చేరివి
న యనుట, మనోజ్ఞ=మనోహరమైన, కచప్రచయమ్ = తరులనమూహము గలదియు,
కిమపి=అనిర్వచనీయమైనది యు-ఇట్టిదట్టిదని నిర్దేశింపరానిదియు, అగు, ధామ=తేజస్సు,
విషయ...గృధ్నుని-విషయ = శబ్దాదివిషయము అనెడి, విష+అమిష = విషముతోఁ
గూడిన మాంసముయొక్క, గ్రనన=మింగుటయందు, గృధ్నుని = ఆసక్తమైయున్న -
విషముగలిసిన మాంసము మొదటఁ జవిమాపి పిదప నెట్లు చంపునో యట్లు మొదట
నుఖప్రదములై వెనుక దుఃఖకారకములగు శబ్దాదివిషయములందు తొలుచుచికి చేలు
పోయి తగులబడియున్నట్టిదైన యనుట, మే = నాయొక్క, చేతసి = మనననందు,
చిరం=చిరకాలముగా, చకాస్తి=ప్రకాశించుచున్నది. ఇంద్రియగోచరములైన శబ్దాది
విషయములను విషామిషమంటి వని తెలిసికొనఁజాలని నగబోఁటికి అవాఙ్మానన
గోచరమై కౌపున అనిర్వాచ్యమై యొప్పుజ్యోతిని (కిమపిధామ) తెలిసికొనుటక్కడ?
అట్టిజ్యోతి మదియభాగ్యపరిపాకమున విముగముఖాంబురుహంబును మనోజ్ఞకచప్రచ
యంబును గలమనోహరాకారముతో నాహృదయంబున వెలుంగుచున్న దని భావము.
తామరపంటిమొగము చిఱునవ్వుచే మఱింత 'విషగ్ధ'మును, నెఱిమరులు నెమిలిపురిచే
మఱింత 'మనోజ్ఞ'ము నయ్యెనని, యార్ము. ముఖాంబురుహమును కచప్రచయమును తమ
సహజమనోహరత్వముచే నెఱిదానినేని ఆర్షింపఁజాలిన వైనను విషయములందు
మిక్కిలి మగ్నమైయున్న నాచిత్తంబును మఱింతదృఢముగా నాకర్షించుటకు స్థిత
ముయొక్కయు శిఖిపింఛముయొక్కయు శోభావిశేషములను సహాయముగాఁ గైకొని
చెవని సాంగ్యము. స్థితముయొక్కయు శిఖిపింఛముయొక్కయు రంజకత్వమునకు
అమృతశబ్దమును మదశబ్దమును బుష్టికములు. ఇట్టిసహకారసంతతిచే చిత్తము నాక
ర్షించిన దాల్ఘ్యమును 'చిర' శబ్దము ఘోషించుచున్నది.

చ. వదల కనన్య మూవిషయరవాంఛకు లో నము సంచరించునా

మది శిఖిపింఛభూషణస్రచుంచితకుంతలభవ్యవేషమున్

మృసుమధుర స్మితామృతస్రమృద్ధముఖాజ్జము లోలదృష్టు లిం

పాదవినదివ్యతేజము స్రమున్నతి నున్నది నిత్యసిద్ధ మై.

5

తా. మిక్కిలియుఁ జెలువారు చిలువవ్వుచే మఱింపనుండరం బగుమోముఁదా మరయు, మత్తిల్ల నెమిలిచ్చరిచే మనోహరంబు లగు నెఱిపరులును, మిగుల వెడందలై చెన్నారుకన్నులును, గలిగినదై యిట్టి దట్టి దని నిరూపింపరాని లేజన్ను, విషముతోఁ గూడిన నంజునువలె నుఖిదుఃఖిమిళిత మై యుండు విషయమలందుఁ దగులువడి యున్న నా హృదయము నాకర్షించి యందు చిరకాలముగా వెలుగుచున్నది.

ఆవ. కవి నిజహృదయంబున సౌలభ్యానురూపము లగు రూప చేష్టావిశేషములతోఁ బ్రకాశించుచున్నజ్యోతి యట్లై మఱియుం బ్రకాశించుఁగాక యని ప్రార్థించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ముకుళాయమాననయనామ్బుజం విభో

ర్ధురళీనిదమకరన్దవిర్భరమ్॥

ముకురాయమాణమృదుగణ్డమృదుమ్

ముఖపజ్జుజం మనసి మే విజృమ్భతామ్॥

6

టీ. ముఖ.....ముజం-ముఖశౌచమాన= మొగిడినట్లున్న - ముఖశించినవాని వలె నావరించుచున్న, నయన అమ్బుజమ్ = కన్నులరామరలు గలదియు-తామరలవంటి కన్నులు మోడ్చినది యనుట, కన్ను మోపుట యేలన:-మురళీ...గృహం-మురళీ=నిల్లఁ గ్రోవీయొక్క, నినాద = ధ్వనియనెడి, మకరంద=లేనెఱేత, నిర్భరం=భరింపరానిది యు-మిమ్మటమైనది యనుట-మురళి రవళి యనెడి మిమ్మటమైన లేనె గలది యని యర్థము - మిమ్మటమైన లేనియవలె సత్యంతమధుఁయును సతిబహుళము నైన వేణు ధ్వని గలదియు నని భావము. ఈ వేణు గానముదలి పారవశ్యముచే గన్ను లరమోడ్చిన పని తెలియునది; సుతీయు, ముఖ...మృదులమ్-ముకురాయమాణ=అద్దమువలె నాచరించు చున్న-అద్దమువలె నిద్దమై నిగనిగ లీనుచున్న యనుట, మృదు=మెత్తి, గణ్డ=చెక్కల యొక్క, మృదులం = గుండ్రనిప్రదేశము గలదియు-వేణుపూరణముచే నుబ్బి మఱిత గుండ్రమై నిగనిగలాడు నునుబుగ్గులు గలదియు ననుట; ఆగు, విభోః=ప్రభువు (అయిన శ్రీకృష్ణదేవుని) యొక్క, ముఖపజ్జుజమ్ = మోముఁదామర-తామరవంటి నెమ్మిగము, మే=నాయొక్క, మనసి=మనస్సునందు, విజృమ్భతామ్=చెలగుచుగాక-పంపింబయి ప్రకాశించుచుగాక-వేణుగానసితీయంగ, ఆరమోడ్చిన కన్నులదమ్ములును, లేనియలు గాఱు వేణువగలియు, నిగనిగలాడు నునుబుగ్గులును నుఖారవిందముయొక్క సౌందర్యాతి శయమునకు, ముఖ్యావయవములు గాన నామూఁడు నిలఁ జెప్పఁబడినవి.

మ. మురళీనాదమరందబిందులహరీరమోదంబుచే లోచనాం

బురుహంబుల్ ముకుళింప నోష్మమణిసాంధ్రపుల్ మీఱ నాదర్శభా

సురగండ్వనలి యొప్ప స్రస్తచికురశస్తోమంబు ఫాలంబుపై
మురువుల్ సూపఁ జెలంగు కృష్ణవదనాంభోజంబు భావించెదన్. 6

తా. పిల్లనగ్రోవి యూచునపుడు కొంచెము మొగిడియున్న కన్నుచుమ్ములును
మిక్కిలి తేనియలూబును మురళిరవళియు, ఊడుటచే నుబ్బి యుద్దమువలె నిద్దమై నిగనిగ
లాడు గుండ్రని మనుబంగలును, గజదై, తామరవలె గొమరారుకృష్ణనిముద్దుమొగము
నామనస్సున మిక్కిలి చెలఁగుచుండుఁగాత.

అవ. ఇట్లు మనస్సున విజృంభించువస్తువు నావాక్కునను విజృం
భించుఁ గాత మనుచున్నాడు.

శ్లో॥ కమనీయకిశోరముగ్ధమూర్తేః, కలవేణుక్వణితాదృతాననేంద్రోః |
మమ వాచివిజృమ్భతాం మురారేః, మధురిమ్యః కణికాపికాపికాపి॥

టీ. కమ...మూర్తేః-కమనీయ=కోరఁగాఁ దగినదియు, కిశోర=బాల్యముతోఁ
గూడినదియు, ముగ్ధ=సుందరమైనదియు, సగు, మూర్తేః=దేహముగలవాఁడును, సహజ
ముగానే 'ముగ్ధ' మైనది : మఱి (కిశోర) బాల్యముచే మిక్కిలియు ముద్దులు గొలుపు
నది-కావున నది మఱినుఱి చూచుటకు (కమనీయ) ఆకంపదగినది యని యర్థము: మఱి
యు, కల...నేంద్రోః-కల=అవ్యక్తమధురమైన, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, క్వణిత=ధ్వని
చేత, అదృత=అదరింపబడిన-ఇచట అదరించుట యనఁగా ఒప్పదముగా తూడుట గాన
జేబుధ్వని యొప్పదముగాఁ గూడియున్న యనుట, ఆనన ఇంద్రోః=ముఖచంద్రుఁడు గల
వాఁడును-చంద్రునివంటి మొగము గలవాఁ డనుట-ముఖమే చంద్రునివంటిది : అందును
అవ్యక్తమధురమైన మురళిధ్వని యొప్పదముగాఁ గూడి యుండుటచే నది మఱింత యొ
ప్పులాలటచున్నదని యర్థము; ఇట్టివాఁడైన, మురారేః=శ్రీకృష్ణునియొక్క, మధురి
మ్యః=సౌందర్యముయొక్క, కాపికాపి=వీదో యొక్కంత - మిక్కిలియు స్వల్పమైన
యనుట, కణికా అని=లేక మైనను-అసౌందర్యమందుఆత్మంతమాత్మభాగమైనను, మమ=
నాయొక్క, వాచి = వాక్కునందు, విజృమ్భత=చెలఁగునుగాక. ఆచక్కదన
మందు ఆవంతయైనను నేను వర్ణింపఁగలుగుదును గాక యని యర్థము. 'మధురిమ్యః'
అనుటకు తీయన యని యర్థాంతరమునుబట్టియు, 'వాచి' యనుశబ్దమును బట్టియు -కృ
ష్ణుని చక్కదనమనెడి తీయని యమృతమందొకచిన్న బిందువైనను నానాలుకయందుఁ
బడునుగాక' యను నర్థమును ధ్వనించుచున్నది. మధురిమమునకు (సౌందర్యమునకు) ము
గ్ధమూర్తియు ఆననేందువును గారణములు, ముగ్ధమూర్తి- కమనీయకైశోరమును, ఆన
నేందువునకు కలవేణుక్వణితమును పోషకములు. ఇట్లు సౌందర్యము వెల్లిగొని వాక్కు
నకు మిక్కిలి అలవిగాపండుటచే దానిని వర్ణిండుటయే తలఁచరాదు, అయినను అందు
రవ్వంతయైనను గృష్ణానుగ్రహముచే పరింపఁగలుగుదునుగాక యని యాశయును.

మ. కలవేణుక్వణితాదృతాననము రాత్రకాచంద్రసాంద్రమృతిం
దిలకింపం గమనీయముగ్ధశిశుమూర్తిస్సూర్తివర్తిల్లును
త్పలపత్రోజ్జ్వలనీలవర్ణగుణనర్తకామాధురీసాధురీ
తులలో నించుక యైన నావచననందోహంబులం జెందెనున్. 7

తా. చూడంజూడంగా మఱిమఱి యాళలు గొలుపునట్టి చక్కదనమును బాల
త్వమును గల దేహముగలిగి, అవ్యక్తమధురమైన వేణువర్ణనిచే మఱింతమనోహరమై చం
ద్రునివలె బ్రకాశించుచున్న ముఖముతోఁ గూడి, బెడఁగారుచున్న శ్రీకృష్ణునియొక్క
యష్టతియపూర్వసౌందర్యాతిశయమును, అంతయు వర్ణింపఁ జాలనివాడైనను, మి
క్కిలి యిండుకంతయైనను వర్ణింపఁగలుగుదునుగాక.

అవ. ఆజ్యోతి తాను వేడికొన్నట్లు తనవాక్కునందును విజృం
భింపఁగా దానిని మంగళాశాసనము సేయుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మదశిఖణ్డిశిఖణ్డివిభూషణం

మదనమనరముగ్ధముఖామ్బుజమ్

ప్రజవధూనయనాఞ్చలవచ్చితం

విజయతాంమను వాఙ్మయజీవితమ్॥

8

టి. మద...షణం=మదమతిలిస, శిఖణ్డి=నెమిలియొక్క, శిఖణ్డి=పురియనెడి,
విభూషణం=భూషణముగలదియును - నెమిలిపురిని జెరువుశిన్నదియనుట, మదన...
మ్బుజమ్=మదనమనరముగ్ధమన, మనర=బరువైన-మనస్సుధావేశము మిక్కిటముగాఁగల,
ముగ్ధ=సుందరమైన, ముఖ అమ్బుజమ్=మోముదామర గలదియు-తామరవలె చెలువుగా
నున్న మొగము మరులుపెల్లుచే మఱింతనుందరముగా నున్న దనుట; ఇట్లు మిక్కిలిమ
నస్థభవితారము కలిగియుండుటచేత నే, ప్రజ...చ్చితమ్=ప్రజవధూ=గల్లపడతులయు
క్క, సయన=కన్నులయొక్క, ఆఞ్చల=కొనలచేత-కడగంటిచూపులచేత ననుట, వచ్చి
తం=వంచింపఁబడినదియు - ఆకడగంటి చూపులకు బేలుపడి వారివశమై తిరుగుచున్నది
యనుట, సయనములకన్న సయనాంచలములుమఱింత మోహకరములుగాన వంచింది వశ
ముచేసికొన్నవని భాసము. ఇట్టిబూర్వోక్తలక్షణములు గలదియై, మమ=నాయొక్క, వా
ఙ్మయజీవితం=వాఙ్మయ=కవిత్వమునకు, జీవితం=జీవనమైనవస్తువు-జీవించేతనే నాకు కవి
త్వము వుట్టెనో యావస్తువనుట, విజయతాం=సర్వోత్కర్షము కలిగియుండునుగాక.

ఉ. చక్కనిముద్దుమోము సుమరసాయకులెక్కుల ధిక్కరింపఁగాఁ

జొక్కపునెమ్మిబోదనునగుసోగనరంబు శిరంబునందుఁ బెం.

పెక్క వ్రాంఁగనాజననిరీక్షణవంచిత మైననాదున

మృత్యుతవాక్యజీవిత మ్రజాండకటాహము నిండి యుండెడిన్ . 8

తా. చక్కనిశెమిలివురిని తెరువుకొనినముఖారవిందమును మఱితెనుందరము గా విందుచున్న మరులు శెలున. గొలగుబైతలకడగంఠిచూపులప లోనయి-వారివెంటఁదిరు గుచును నాకవిత్వమునకుఁ బ్రాణమై రాణింపఁస్తువు సర్వోత్కృష్టమై వర్తింపఁగాత.

అవ. ఇట్లు కవిత్వమునుగృహసేసినపస్తువును భక్తికృతిజ్ఞతాపూర్వకముగా రెండుశ్లోకముల నాశ్రయించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పల్ల వారుణపాణిపజ్జుజనజ్ఞి వేణుర వాకులం

పుల్లపాటలపాటలీపరివాదిపాదసరోరుహమ్

ఉల్ల సన్మధురాధరద్యుతిమజ్జరీసరసాననం

వల్లవీకుచకుమ్మకుమ్మమపజ్జీలం ప్రభు మాశ్రయే॥ 9

టీ. పల్ల...పలమ్-పల్లవ=చిగుళ్లవలె, అరుణ=ఎఱ్ఱనైన, పాణిపజ్జు=జుకేలుఁ దమ్మిలో-తామరవంటిచేతిలో, సజ్జి=కూడియున్న, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, రస = ధన్వనియందు, ఆపలమ్=ఆసక్తమైనవాఁడును, లేక, రస=ధన్వనిచేత, ఆపలమ్=నెఱుగిన వాఁడును, వేణుధ్వని మిక్కిలిగలవాఁడనుట, పుల్ల...రుహమ్-పుల్ల=వికసించిన, పాటల-కలుగొట్టుపూవులయొక్క, పాటలీ=ఎఱుపును, పరివాది=దూషించుచున్న; పాద సరోరుహమ్=అడుగుదమ్ములు గలవాఁడును, తామరలవంటిచరణములు గలవాఁడనుట ఉల్ల...సాననమ్-ఉల్లసత్=ప్రకాశించుచున్న, మధుర=చక్కనైన- తీయనైన, అధ ర=మోవియొక్క, ద్యుతి=కాంతులయొక్క, మజ్జరీ=గుత్తులచేత-మోవిని గుత్తులవలె గుబురుకొన్న యెఱునికాంతులచేత ననుట, సరస=రసముతోఁ గూడిన, సౌఖ్యరసముఁ గలిగించునట్టియనుట, ఆననం = ముఖముగల వాఁడును; వల్లవీ...సజ్జీలమ్=వల్లవీ=గోపికలయొక్క, పుచకుమ్మ=కుంభములవంటి స్తనములయందలి, పుక్కుమ్=కుంభముచేత. పజ్జీలం=రొంపిగలవాఁడును-గొల్లపడుచులచన్నులయందలికుంభము దట్టముగా నంటు కొని రొంపియైయున్న దేహము గలవాఁడనుట, అగు, ప్రభుమ్=(ఆశ్రితరీక్షణమునకు)సమర్థుడైనకృష్ణుని, ఆశ్రయే=ఆశ్రయించుచున్నాను, కవియిచట శ్రీకృష్ణునిమూర్తినంతయు నెఱుపుగావించినాఁడు, చిగుళ్ళవంటిచేతులును కలుగొట్టుపూవులవంటిపాదములును మోవియును సహజముగా నెఱునివి, తక్కినయవయవములనల్లనివిగాన వానిలో మొగమునకు మోవియొక్క ద్యుతిమంజరులచేతను తక్కినదేహమునకు గోపికలకుచకుంభముము రొంపి చేతను ఎఱుపుఁగూర్చినాఁడు కుంచకుంభముచే పంక్తులమైనవాఁ డనుటచే పెక్కుగోపికలకు మహాశ్రేయము స్ఫురించెడిని. ఇట్లు మేనంతయు నెఱుగఁగ గానిపింటుటచే ఎఱునిపూవులు పూచినపల్లవిప్రానువలెఁ జూపబడునని తాత్పర్యము ధన్వనించుచున్నది.

ఉ. పల్లవకోమలం బయినప్రపాణితలంబునఁ దేనెమోవి రం

జిల్లెడుమోముఁదమ్మిపయిఁ శ జేచ్చినవేణువు మ్రోయఁ జొక్క-చు

న్వల్లవకామినీజనఘన న్తనకుంకుమవంక భాసి యకా

వేలితపాటలారుణనగవీనపడాబ్జ విభుం దలంచెదన్.

9

తా. కలుగొట్టుపూవులవంటి పాదములతో నిలిచి చిగుళ్ళవలె నెఱుగైన చేతులలో వేణువును బట్టి రవళిని జెలంగఁ జేయుచు, కమ్మొవికాంటులు పువ్వుగుత్తులవలె గుమురుగాని నెమ్మొగమునందుఁ బ్రసరింపఁగా, నట్టిసాంపును జూచి మరులుగొని గోపికలు కాఁగిరించుకొనునపుడు వారిమనములయందలి మంజుమయ తనదేహమునందు దట్టముగా నంటుకొని రొంపిగొనఁగా, నాశ్రితరక్షణసమర్థుఁడై యొప్పు కృష్ణుని ఆశ్రయించెదను.

శ్లో॥ అపాజ్ఞరేఖాభి, రభజ్గురాభి, రనజ్జలేఖారనరజ్జితాభిః

అనుక్షణం వల్లవమందరీభి, రభ్యర్చ్యమానం విభు మాశ్రయామః॥

టీ. వలవమందరీభిః = గొల్లచెలువలచేత, అన...రజితాభిః-అనజ = మన్మథునియొక్క, రేఖా = పత్రికలయొక్క, రస = సారస్వముచేత-పత్రికలవలె రసమును గలిగించు విన్నాణముచేత. రజ్జితాభిః = మనోహరములుగాఁ జేయఁబడినవియు-మన్మథుఁడు పంపినజాలులవలె శృంగారరసమును ఉద్దిపింపఁజేయు శక్తివలన మనోజ్ఞములుగాఁ గావించఁబడినవియు ననుట, అభజ్గురాభిః=వంకరలేక నిడుదలై సాగునవియు, అగు, అపాజ్ఞ రేఖాభిః-అపాజ్ఞ=కడిగన్నులయొక్క కడగంటిచూపులయొక్క, రేఖాభిః=పంపులచేత, అనుక్షణం=మాటిమాటికి, అభ్యర్చ్యమానం=పూజింపఁబడుచున్నవాఁడగు, విభుమ్ = ప్రభుండైన కృష్ణుని, ఆశ్రయే = ఆశ్రయించుచున్నాను. అభంగురములైన రేఖ లనుటచే రేఖలవలె నుండెడు సామ్యము సిద్ధించుచున్నది. అవి అత్యంతమోహనములైన యపాంగములయొక్క అభంగురరేఖ లగుటచే జగన్లో హనుండైన యనంగునియొక్క రేఖలుగా రూపింపఁబడినవి. అపాంగరేఖలు అభిప్రాయములను జెప్పకయే రహస్యముగా రేఖలవలెఁ బెలుపుటచే రేఖ లనఁబడినవి. మఱియు, రేఖలు తిమ్మిఁ బంపువారిసందేశమును పెలుపునట్లే అపాంగరేఖలనెడిరేఖలు మన్మథుఁడేరితములైనవి గావున మన్మథునిసందేశమును పెలుపును. అనఁగామన్మథుఁడు గోపికల నావేశించి యుండుటను పెలుపునని భావము. లేక, రాజపంపురేఖ యెట్లు ప్రజలకు ఆజ్ఞ సేయునో, యట్లే త్రిలోకరాజ్యము వశమైయుండు మన్మథునియారేఖలును గృహుని కాజ్ఞ సేయును. అనఁగా 'ప్రజపథూనయినాశ్చలవశ్చితమ్' అన్నట్లు గోపికలకు వశపరియే యుండునట్లు నియమించునయి భావ మూహ్యము. అపాంగరేఖలు మన్మథోద్దిపకము లని యాశయము. 'అనుక్షణమ్' అనుటచే గోపికలకామాతిశయము పరియచున్నది. కావుననే వారిచే గవలము 'అర్చ్యమానుడు' గాక 'అభ్యర్చ్యమా

ను' డయ్యె. 'అపాంగరేఖ' లచే 'అభ్యర్చ్యమాను' డనగా భక్తులయర్చనలచే నెట్టిప్రీతియూ గోపికలయపాంగరేఖలచేతను అట్టిప్రీతిని బొందు నని భావము. 'అభి' యను ఉపసర్గ అప్రీతియొక్క అతిశయమును చెబుతున్నది.

ఉ. ఇంచుకయైన జాలు నని శ యెంచక వ్రేతలమించుబోండ్లు కొ
మించులమించు లీనెడు నశ మేయమనోభవమాధురీరసో
దంచితచారుచంచలదృశగంచలధారల సారె పూజ గా
వించగఁ జెల్పు మీఱువిభు శ వేణునినాదవినోదుఁ గొల్చెదన్. 10

తా. గోపనుందరులు, మన్యుఁడు పంపు చీట్లవలె మరులు కొలుపునట్టి నిడు వాలుగఁడగంటిచూడ్కులచాలును మాటిమాటికి నిగుడ్పుచుఁ దనకు మిక్కిలి ప్రీతిగలి గింపఁగా వెలుగువిభుఁ డగు కృష్ణుని ఆశ్రయించెదము.

అవ. తా నాశ్రయించినజ్యోతిని తనహృదయమునందుఁ బొడ నూపునట్లు ఏడుశ్లోకములచేఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ హృదయే మమ హృద్యవిభ్రమాణాం

హృదయం హర్ష విశాలలోలనేత్రమ్ |

తరుణం వ్రజబాలసుందరీణాం

తరళం కిచ్చన ధామ సన్నిధతామ్ ||

11

టీ. హృద్యవిభ్రమాణాం - హృద్య=మనోహరములైన, విభ్రమాణాం=విలాస ములయొక్క, హృదయం=సారమైనదియు-విలాససర్వస్వమైనది యనుట, లేక 'అశ్వ హృదయమ్' 'అత్తహృదయమ్' ఇత్యాదిప్రయోగములందు హృదయశబ్దమునకు రహస్యశాస్త్రమని యర్థముగాన విలాసరహస్యములను బ్రతిపాదించుకాస్త్రమైనదియు ననియర్థము. మనోజములైన విలాసవిశేషములు ప్రకాశించునది యనుట. హర్ష...నేత్రమ్ - హర్ష = సంతోషముచేత, విశాల = మఱింతవిరివియై, లోల = చంచలములైన - బెళుకులైనది, నేత్రమ్ = కన్నులుగలదియు, తరుణమ్=యావనము గలదియు, 'కౌపు నశీ, వ్రజ...రణామ్ - వ్రజ = వ్రేపల్లెయందలి, బాల = శిశువుయనుగల, సుందరీణామ్=చెలువలకు, తరళమ్=చపలమైనదియు-వారికొకట చాపల్యముగలదియు యనుట, కిచ్చన = ఇట్టిదట్టిదని చెప్పనలవికొనిదియు, అగు, ధామ = లేజన్సు, మమ = నాయొక్క, హృదయే = హృదయమునందు, సన్నిధతామ్ = సన్నిధిగలిగియుండును గాక. లేక, హృద్యవిభ్రమాణాం = మనోహరములైన విలాసములు గల, వ్రజబాల సుందరీణామ్ = గొల్లప్రాయపు చెలువలకు, హృదయమ్ = ప్రాణపదమైనదియు - లేక వారియభీష్టితసర్వస్వమైనదియు - లేక 'హృత్ + అయతే' అను పుష్కర్త్యులచే, వారి హృదయములను బొందినదియు, తరుణమ్ = లేజన్యనముగలదియు, 'కౌపునశీ, తరళమ్ = చంచలమైనదియు, స్థిరముగా సన్నిధానము సేసియుండనిదియు, అగుధామము

అనియు సరము సేయవచ్చును. వస్తువో అనిర్వాచ్యమైన తేజస్సు. అది యట్టియప్రాకృతస్వరూపముతో నాహృదయమునఁ దోచెనేని నే ననుభవించ కట్టడము గాను. కావున విలాసపువగలును వాలుబెళువగన్నులును యావసంపుసాంపును గలిగి జవరాండ్రవెంబడి తిరుగుదు, శృంగారరసము లాలుటకున్నరూపముతో నాహృదయము నందుఁ బొడనూపునుగాక యని కవిప్రార్థనము.

ఉ. మంజువిలాసవిభ్రమనగమాశ్రయమున్ ప్రజభామినిమనో

రంజక యశావనాకరము శ రాజితహర్షవిలాసదృష్టిభా

పుంజము పింఛభూషణవిభ్రాపితధామము నెమ్మి నామనః

కంజనివాన మై మనుచుఁ శ గావ్రత సత్కరుణాధురీణ మై. 11

తా. మనోహరములగు విలాసములు గులుకుచు, హర్షముచే మఱింతవికలములైన బెళువగన్నులు గలిగి, యావసంపుడమిచే గల్గివూపజవరాండ్రు లోనయి వర్తిండునట్టి యనిర్వాచ్యతేజస్సు నామనస్సునందుఁ బొడనూపుఁ గాత.

అవ. శ్రీకృష్ణనిపాదాబ్జములను స్తుతిం చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నిఖిలభువనలక్ష్మీనిత్యలీలాస్పదాభ్యాం

కమలవిసినవీధిగర్వసర్వజ్ఞ-పాభ్యామ్ |

ప్రణమదభయదానప్రాధిగాఢోద్ధతాభ్యాం

కిమపి వహతు చేతః కృష్ణపాదామ్బుజాభ్యామ్॥ 12

టీ. నిఖిల...లీలాభ్యామ్-నిఖిల = సమస్తములైన, భువన = లోకములందలి, లక్ష్మీ=లక్ష్మీయొక్క, కాంత్యధిదేవతయొక్క, నిత్య=ఎడతెగని, లీలా=విలాసక్రీడలకు, ఆస్పదాభ్యామ్=స్థానములైనవియు, లోకములందలి శోభాసంపత్తియంతయు ఎఱుడును అందు వన్నెలు చూపుచుండునని యర్థము; మఱియు, కమల...పాభ్యామ్ - కమల విసిన=పద్మవనములయొక్క తామరతంపరలయొక్క, వీధి=పంపులయొక్క, గర్వ = గర్వమును-మనోజ్ఞత్వముయొక్కనిట్లగును, సర్వజ్ఞ-పాభ్యామ్=అంతటిని బోగొట్టునవియు-తామరతంపరమరుసలయొక్క, చెలువంపునిట్లు సంతయు కొంచెమైనను నిలుపక నిర్మూలము గావించునవియగుట; ప్రణమ...దృతాభ్యామ్ - ప్రణమత్ = నమస్కరంచువారలకు, అభయదాన=అభయము నిచ్చుటయొక్క, ప్రాధి = ఆధిక్యమునందు. మిక్కిలి యభయమిచ్చుటయందనుట, గాఢ=మిక్కిలి, ఉద్ధతాభ్యామ్ = విజృంభించి యుండుననియు - సమ్రులప మోడుమిక్కిలి యభయమిచ్చుటయమునందు ఎంతయు సుత్యాహముతో నాయ త్తమె యుండునవియగుట; అగు, కృష్ణపాదామ్బుజాభ్యామ్=శ్రీకృష్ణనిచరణారవిందములచేత చేతః=నామనస్సు, కిమపి = చెప్పనలవికానిసంతోషమును, వహతు=వహించుఁగాక. ఇచట 'కమలలక్ష్మీని శిష్యక 'నిఖిలభువన' మాలలక్ష్మీయనుటచే

లోకములలోని లక్ష్యులనన్నిటినివీక్షింపగల్గి చేయఁబడుటచే, ఈపాదములలక్ష్మి నిరుపమానమైనదనియు, నిత్యశబ్దముచే తక్కినలక్ష్యులవలె అనిత్యము గాక అది నిత్యమైనదనియు స్ఫురించెడి కేవల కిమలమును చెప్పక కమలముయొక్క 'వివినవీధు' లను జెప్పుటచే తామరతంపరలన్నింటి యొప్పులను పప్పుచేసినను దానినిగూడ అవి నిరసింపఁజాలినంత నిత్యమైనదనియు, 'స్వాగత' శబ్దముచే అనిరసింపఁబడుటయొక్క జౌద్ధత్యమును దానిచే వానితోభావకర్తమును దెలియుచున్నది. కేవల 'మధుయదాన' మందుఁగాక 'అభయదానప్రాధి' యందు 'ఉదత' యలైన వనుటచే ఆదానమునుకొలదికి మీఱనిచ్చునట్టి కౌరుణ్యాతిశయము గలదనియు, ఉద్ధతిత్యమును 'గాఢ' మైనదనుటచే ఆ కరుణాతిశయముయొక్క జౌత్కృత్యమును నూచితము లయ్యెడివి. ఇట్లు నిరపధికాతిశయలక్షణలక్షిత మైన కృష్ణపాదాంబుజములచే నామనస్సు నిరపధికాతిశయమైనదేదో కలిగియున్నది. దానిని సంతోషమని చెప్పుట చాలదు. కాన 'కిమసి' 'వీదోయొకటి' యనిమాత్రము చెప్పెననిభావము. మఱియు అంబుజములందు లక్ష్మియున్నది. కృష్ణపాదముల నెడె యంబుజములందో నిఖిలభవనలక్ష్మియున్నది. మఱియు నివి తక్కినయంబుజములన్నిటికంటె విలక్షణము లైనవనియుఁ దాత్పర్యముస్ఫురించెడి.

మ. లలితాశేషదిశాధిపాధనగరీరలక్ష్మీవిలాసాస్పదం

బులు నీరేరుహగర్వనర్వవిభవత్రప్రసూలనశ్రీపదం

బులు వందారుమనోరథార్థఘటనారపూర్ణానుకంపాస్పదం

బులు శ్రీకృష్ణపదంబు లూని మన మారమోదంబునం బొందెడిన్.

తా. సకలలోకంబులందలి సిరులప చెలువారుపట్టులై తామరపువ్వులం దెగడు నట్టిటలై శరణాగతులప మీఁచుమిక్కిలి యభయ మొసంగుటయందు మిక్కిలి యుత్సాహము గలిగియున్న చిన్నికృష్ణునియడుగుదమ్ములు నామనంబునకీంతనరాని సంతసంబును గూర్చుచున్నవి.

అవ. లోచనములను వర్జించుచున్నాఁడు

శ్లో॥ ప్రణయపరిణతాభ్యాం ప్రాథవాలమ్బనాభ్యామ్

ప్రతిపదలలితాభ్యాం ప్రత్యహం నూతనాభ్యామ్ |

ప్రతిముహూరధికాభ్యాం ప్రస్తువల్లోచనాభ్యామ్

* ప్రథవతు హృదయే నః ప్రాణనాథః కిశోరః ॥

13

టీ. ప్రణయపరిణతాభ్యామ్-ప్రణయ = ప్రేమచేత, ఆశ్రీతులయెడల అనురక్తి యందు, పరిణతాభ్యామ్=పరిపక్వములైనవియు, భక్తులయెడ పరిపక్వమైనప్రేమ గలవి యనుట-ఇది సౌలభ్యనూపకము; ప్రాథవ ఆంఘ్రనాభ్యామ్-ప్రాథవ = ప్రభుత్వము నవ, ఆంఘ్రనాభ్యామ్=ఆక్రమములైనవియు, విహితామిక్కికసామ్రాజ్యాధిపత్యమును

దేలుపునట్టి గరువంపుకీని గలువనవియు ననుట-ఇది పరత్వసూచకము; ప్రతిపదలలితా భ్యామ్-ప్రతిపద=అనుగడుగునను-ప్రతిక్షణమును అనుట, లలితాభ్యామ్=మందగములైన వియు-ఇది సౌలభ్యమునను బోధకము; ప్రత్యహం = ప్రతిదినమును, నూతనభ్యామ్ = శ్రోత్రలైనవియు-ఇది సౌలభ్యమును బగన్బోహనముఁ గావించునది-మఱియు నీ కెందు విశేషణములచేత 'ప్రతిక్షణం యన్నవతామువైతి, తదేవరూపం రమణీయతాయాః-క్షణక్షణమును ఏది శ్రోత్రశ్రోత్రగా నీటుగునువనో యదియే రమణీయత్వమునను రూపము' అనఁబడు రామణీయకము ప్రతిపాదించఁబడినది; ప్రతిముహూః = మాటిమాటికి, అసికా భ్యామ్=(విలాసమునందుఁ గాని ప్రభుత్వంపుఁజీవించుందుఁ గాని) హెచ్చు అగునదియు-ఇది పరత్వసౌలభ్యప్రకాశకము, ఇట్టివి యగు, ప్రస్తువత్ లోచనాభ్యామ్-ప్రస్తువత్=మిక్కిలి (కార్య్యగ్రసము) ఒలువచున్న-లేక, ఆశ్రితాభీష్టములను గురించుచున్న, లోచనాభ్యామ్=నేత్రములతోడ, ప్రాణనాథః=మాడివితముననుఅసినాథుడైన-మాకెంతయు ఏలికయైన, కిశోరః=బాలుఁడు-చిన్నికృష్ణుఁడు, నః=మాయొక్క, హృదయే = చిత్తమందు, ప్రభవతు = కలుగుఁగాక - మావ ధ్యానగోచరం డగుఁ గాక యనుట, 'ప్రాణనాథ'శబ్దము అంతర్యామిత్యలక్షణమైన పరత్వమునను, 'కిశోర'శబ్దము అపరాప్రయుక్తమైన సౌలభ్యమునను సేమలు. ఇట్లు పరత్వసౌలభ్యములుగల పస్తువగుట చేతనే తదియలోచనములను, పరత్వసౌలభ్యనిరూపకములైన విశేషణములను కవి గూర్చినాడు.

చ. ప్రతిదినమున్ విలాసరసభాసుర మై నిరతంబుఁ జూచినన్
మతిహిత మై ప్రభుత్వమహిమంబున కెల్లను బట్టుఁగొమ్మయై
యతులదయాకళోదితము శ్ర నై విలసిల్లెడుకన్నుచోయిత్తో
సతతముఁ బ్రాణబంధుఁ డగుచక్కనిబాలుఁడు దోచుఁ గాపుతన్.

తా. మిక్కిలి ప్రేమము నూపును, ప్రభుత్వమును బ్రకాశింపఁజేయుచును, క్షణక్షణమును సౌభగ్య, నాడునాటికి వింతయై, మాటిమాటికి మురుపు హెచ్చును, ఇష్టార్థములఁ గురించుచున్నట్టి కన్నుగవతో బ్రాణేశ్వరుడైన చిన్నారికృష్ణుఁడు మాహృదయమునందుఁ బొడనూపును గాక.

శ్లో॥ మాధుర్యవారిధిమదాన్తరజ్జభజీ
శృంగారసజ్జులితశీతకిశోరవేషమ్ |
ఆమస్తహాసలలితాననచన్ద్రబిమ్బ
మానస్తనంప్లవ మనుప్లవస్తాం మనో మే ||

14

టీ. మాధుర్య... వేషమ్-మాధుర్య=సౌందర్యమనెడి, వారిధి=సముద్రముయొక్క, మద+అన్=మదముచే కన్ను గాననీడైన-మిక్కిలముగా విజృంభించుచున్నవైనయనుట,
3

తరంగ=అలలయొక్క, భక్తి = పంతులరూపముగా నున్న, శృంగార = శృంగారరసము
తోడ, గజ్జలిత=కూడినట్టి, శీత=చల్లని-చూచువారికన్నలను నుఖప్రదమైనట్టియనుట,
కిశోరవేషం=బాలునియాకారముగలదియు-ఇట సౌందర్యమును సమద్రముగాను అందు
పొంగి పోలుచున్న యలలే శృంగారరసముగాను రూపితము లైనవి. కావున సౌంద
ర్యము మిక్కిలి విజృంభించి శృంగారరస మెరుపుచున్నదని యర్థము. అట్టిశృంగారరస
ముచేత అర్థమగుటచే కిశోరవేషము శీతముగానున్నదని చుఱుక్కరము; మఱియును,
ఆమన...బిన్నుమ్-ఆమనహాసంకొంత నెఱసిన చిలువవ్వుచేత, లలిత = మనోహరమైన,
ఆనన=యుఖము అనెడి, చంద్రబిన్నుమ్=చంద్రబింబము గలదియు-చిలువగవుచే సొగసు
గులుపుచు చంద్రబింబమువలె బ్రకాశించుచున్న మొగము గలదియు ననుట; ఇటువంటి
దైన, ఆనన సంప్రసమ్=ఆనందప్రవాహమును, మే=నాయొక్క, మాన=మనస్సు, అను
ప్రవతాం = అనుసరించునగాక, లేక, అను=అనుసరించి, ప్రవతామ్=తెప్పలఁదేలు నుగాక-
ఆనందమయమైన యాప్రవాహమునందు నామనను ఓలలాడునగాక యనుట, ఇందు
'ఆమనహాస' అని మందహాసరూపమైన వెన్నెలగల 'ఆననచంద్రబిన్నుమ్' అని ఆనన
రూపమైన చంద్రునిచేత, 'మాధుర్య' మనెడి 'వారిధి,' 'మదాస్థ తరంగభక్తి' యని
పొంగి, 'ఆననసంప్రసమ్' అని యానందమయముగా ప్రవహించినదనియు, ఆప్రవాహము
నందుఁ దనమనంబు నోలలాడుఁగాక యనియు నర్థము శబ్దశక్తిచే ధ్వనించుచున్నది.

చ. కందలితస్మితామృతవిశ్రాంతముఖాబ్జము మాధురీవిని

వ్యందతరంగభంగినవరయావనవిభ్రమగోపవేష మా

నందరసైకరూప మగునందకుమారసుధాబ్ధిలోన నా

డందము తేలియాడఁగఁ గరడిందియఘం బనుపంక మంటునే! 14

తా. చక్కందనము మిక్కిలి యతిశయించి సింగారము గలుపుచున్న చల్లని
చిన్ని బాలునిరూపుఁడై, చిలువవ్వుతోఁ గూడినచంద్రునివంటిమొగము గలిగి, వెల్లు
గుచున్న కృష్ణుండనెడి యానందవృత్తెలియందు నామనస్సు తేలియాడును గాక.

శ్లో॥ అవ్యాజనుజ్జ్వలముఖామ్బుజముగ్ధభావై

రాస్వాద్యమాననిజవేణునినోదనాదమ్ |

అక్రీడతా మరుణపాదనరోరుహాభ్యా

మూర్ధే) మదీయహృదయే భువనార్ద్ర మోజః || 15

టీ. అవ్యాజ...భావై-అవ్యాజ = నిరుపాధికముగా- మఱియొక హేతువుచేత
గాక తనంతటనే, మజ్జల = నుందరమైన-స్వభావసిద్ధమైన సౌందర్యముగల యనుట,
యుఖ ఆమ్బుజ=తామరవంటి మొగముయొక్క, ముగ్ధసొగసైన, భావై=చేష్టలతోడ-

వేణువు నూడునవుడు గలుగు బొమలువంచుట కనులు దిక్కుట మొదలగుశృంగారచేష్టలతోఁ గూడ ననుట, అస్వా... నాదమ్-అస్వాద్యమాన=అనుభవించుచున్న, నిజ=తనదేశ, వేణు=సిల్లఁగ్రోవియొక్క, వినోద=క్రీడారమైన, నాదమ్ = ధ్వనిగలదియు-ధ్రూవిక్షేపాదులైన ముఖచేష్టలు సాగనుగాఁ జేయుచు వినోదముగా వేణువు నూడుచున్నదియనుట, మఱియు, భువన అర్ధమ్-భువన = లోకములను-చూచులోపలకెల్ల ననుట, అర్ధమ్=శృంగారరసముచేఁ దడిసినదియు-చల్లనై నది యనుట, అగు, ఓజః=(కృష్ణాశ్రియమైన) లేజము, అరుణ...హాభ్యామ్-అరుణ = ఎఱునైన, పాదసరోరుహాభ్యామ్=తామరలవంటి యడుగులతో, అర్చే = భక్తిరసముచేఁ దడిపియున్న-గడుసుగాక మెత్తనైయున్న యని భావము. మదియహృదయే=నాహృదయమునందు, ఆక్రిడతామ్=అంతట విహరించుఁ గావుత. ముఖము 'అవ్యాజముంజుల'మైనది గావుననే దాని భావములు 'మగ్ధ'ము. లయ్యె. వీనుల విం దయినవేణుగానముయొక్క మనోజ్ఞతయిట్టిమగ్ధభావములచే మఱింత యతిశయము కొందిన దని యాశయము. మగ్ధభావములచేఁ గన్నులపండువును వేణువినోదనాదముచే వీనులవిందును జేయుటచే నాహృదయము అర్ధమైనది యని అకాతము. అర్ధమైనలేజను అర్ధమైన హృదయమున విహరించుట తగునని చమత్కారము. పాదములు 'అరుణసరోరుహములవలె మృదువైనవి గాన దాని కనుగుణముగా నాహృదయమును అర్ధమై మెత్తిగలియున్నదని యాశయము. అరుణపాదసరోరుహములతో క్రిడించుటను జెప్పటచే క్రిడాసౌఖ్యమార్జమును అట్టిదానిని అనుభవించుటయందుఁ గలభోగ్యతాతిశయమును ధ్వనితములు.

మ. హనదవ్యాజమనోహరాననముతో శ్రీ నాలోలదృక్పాల్లితో
ననకృల్లిగ్ధనిరూఢవేణులలతో శ్రీ నాతామకమాంఘ్రిసా
రనయుగ్మంబున నింపుసాంపులు దలిరర్పం దాండవం బాడుచు
న్వసియించున్ భువనార్ద్రతేజము మహాశనందంబునన్ నామదిన్.15

తా. మఱియొకయలంకారముచేతఁ గాక స్వభావసిద్ధముగానే సుందరమైయున్న ముఖారవిందముయొక్క ధ్రూవిక్షేపాదివ్యాపారములు మనోహరముగా నెఱువుచు, వినోదముగా వేణువు నూడుచు, జగంబులకెల్ల జల్లనై యున్న కృష్ణాశ్రి లేజము భక్తిరసముచేఁ దడిసి మృదువైయున్న నాహృదయమునందు నెఱుగియుడుగుదామర లిడుచుఁ గ్రిడించుఁగాక.

శ్లో॥ మణిసూపురవాచాలం, వస్తేతచ్చరణం విభోః

లలితాని యదీయాని, లక్ష్మణి ప్రజవీధిషు ॥

16

టీ. యదీయాని=దీనివైన-విపాదమును సంబంధించినట్టి, లక్ష్మణి = (హలమలి కాంకుకాదిరేఖారూపము లైన) చిన్నములు, ప్రజవీధిషు = ప్రేపల్లెనిభులయందు, లలి

తాని=మనోజ్ఞములైనవో, విభో=వ్యాపకుడైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, మణి...చాలం-
మణినూపుర = పద్మరాగాదిమణులు దాసిన యందియలచేత, వాచాలం = మ్రోయు
చున్నట్టి, తత్ = ఆ, చరణం = పాదమునుగూర్చి, వందే = నమస్కరించుచున్నాను
'విభో' అని స్వవ్యాపకుడైన పరుండయ్యను, వ్రేపల్లెపీఠుల నందియలు మొరయ
దిరిగినాఁ డనుటచే సౌలభ్యాతిశయమును లీలాసాభాగ్యమును జెలియించున్నది.

చ. హలకులిశాదిలక్షణసరమాహితముద్ర నచంచలస్థితిన్

వెలసి సిరిం జెలంగు వ్రజరీపీఠుల నూపురరత్నకింకిణీ

లలితర్పుణంఝభారవములన్ నలుదిక్కులు పిక్కటిల్లగాఁ

దలవరి నాఁ బ్రవర్తిలువ్రదద్వయి గల్లుహరిన్ భజించెదన్. 16

తా. హలమలిశాంఘికాదిరేఖాలక్షణంబులచే వ్రేపల్లెపీఠుల నలంకరించుచు, రత
సంపుటందియలరవళిని జెలంగించుచున్న శ్రీకృష్ణచరణంబులను భజించుచున్నాడను.

అవ. అందియలరవళిని వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ మమ చేతసి స్ఫురతు వల్లవీవిభో

ర్మణినూపురప్రణయనుష్ఠాశిష్టతమ్ |

కమలావనేచరకళినకన్యకా

కలహంసాన్తకలకూజతాదృశమ్॥

17

టీ. కమలా...తాదృశమ్-కమలా = లక్ష్మీదేవియొక్క, వనే = విహారవనమైన
పద్మవనమును, చర=చంచరించుచున్నవియు, కళినకన్యకా = యమునానదియందుండు
నవియు, అగు, కలహంస=రాజహంసలయొక్కయును నానదియందలి తామరతంపరలా
తిరుగునట్టిరామంచలయొక్క యనుట, కన్యకంతములందలి, కల = ఆవృత్తనుధునిమైన,
కూజత=కూతలచేత, ఆదృశమ్ = అదరింపబడినదియైన-అకూజితములవంటిదైన యనుట,
'కూజతాదృశమ్' అనుపాఠమున కూజితములవంటిదైన యని యర్థము, వల్లవీవిభోః =
గొల్లచెలువలకు నాయకుడైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, మణి...శిష్టతమ్-మణినూపుర = రత
సంపుటందియలయొక్క-ప్రణయ = ప్రేమసాత్రమైనదియు-లేక, ప్రేమఁ జూపునదియు,
మణ్ణు=ఇంచినదియు, అగు, శిష్టతమ్=రవళి, మమ=నాయొక్క, చేతసి = హృదయము
నందు, స్ఫురతు=స్ఫురించుచుగాక. 'కొళిన్ది పులి నాజ్ఞా ప్రణయనమ్' అన్నట్లు కాలింది
కడ తిరుగువాఁడు గావున అందలి రాయందలకూతలచే అందియలరవళి ఆదృశము
అగుటను జెప్పినాఁడు. అనఁగా కృష్ణుని నూపురకింజితమును విని యాకలహంసలు తమ
జాతివానిధ్వని యని యెంచి మాఱుకూజితములు సేయుచున్న వనుట. హంసలను కమ
లావనేచరము లనుటచేతను, అందును కలహంసములనుటచేతను వానిపుష్పయు మత్త

తయః దెలియుచున్నది. వానిచే అహజితధ్వనులయొక్క పెంపును దన్నూలముగా వానిం బోలునట్టి నూపురశింజితముయొక్క సాంపును వ్యంజితము లగుచున్నవి.

మ. దినమున్ నాదుహృదంతరాళమున వర్తిల్లుం గళిందాత్మ జా
వనజాళిన్ విహరించు నంచ కలరారానంబున్ విడంబించు న
వ్వనజాతేక్షణు పాదనూపురమణిభావనంబు గోపాంగనా
జనరాసోత్సవవృత్తగీతకలనారాసాచివృధారేయ మై.

17

తా. యమునానదియందలి తామరతంపరయందు విహరించు రాయంచలయొక్క-
యవ్యక్తమధురకంతధ్వనులకు సమానమై యింపుచూపు శ్రీకృష్ణుని యందియల రవళి
వామనస్వరండు స్ఫురించు గాత.

అవ. ఇట్లు దివ్యపాదాబ్జములతోను, ప్రస్నువల్లోచనముల
తోను, శ్రీతకిశోరవేషముతోను, ముగ్ధభావములతోను, వేణువినోద
నాదముతోను, మణినూపురప్రణయమంజుశింజితముతోను, తనహృద-
యమునందుఁ గ్రీడించునట్లు కవి ప్రార్థించినాడు. శ్రీకృష్ణుడును అట్టి
నయనములతోను, అట్టి రూపములతోను, అట్టి మురళీధ్వనితోను, తన
హృదయమందుఁ గ్రీడించుటను గవి తెలుపుచున్నాడు.

శ్లో॥ తరుణారుణకరుణామయవిపులాయతనయనం

కమలాకుచకలశ్రీభరవిపులీకృతపులకమ్ |

మురళీరవతరళీకృతమునిమానసనలినం

మమ ఘోరి మదచేతసి మధురాధర మమృతమ్ ||

18

టీ. తరుణ...నయనమ్-తరుణ అరుణ=లేతయెఱుదనముగలవియు. కొండెము
గా నెఱునివియు, కరుణామయ = దయాస్వరూపములైనవియు, విపుల = వెడలుపుగల
వియు, ఆయత=నిడుదలైనవియు, అగు, నయనమ్ = కన్నులగలదియు-కొంతయెఱుద
కరుణారస మెలుట నిడువారుగన్నులు గలది యనుట: కమలా...పులకమ్ - కమలా
=లక్ష్మియొక్క, కుచకలశీ = కలశములవంటి కుచములయొక్క, భర=వేరణయందలి-
వ్రేలకనిగబ్బిగుబ్బలయందు అనుట, విపులీకృత = మిక్కిలిగా చేయబడిన, పులకమ్ =
గగురుపాటుగలదియు-లక్ష్మీదేవికి శృంగారగదళమునక జన్నుగన పంపయి గగురు
పొడుచునట్లు చేయునది యనుట; మురళీ...నలినమ్-మురళీరవ=వేణునాదముచేత, తర
ళీకృత=చలింపజేయబడిన, ముని = మునులయొక్క-మనసశీలురై యున్న యోగుల
యొక్క, మానసనలినమ్=హృదయకమలములు గలవియు-దృఢనిష్ఠతో మననమునేయు
నుండు మునులదిత్రములనుగూడ జలింపజేయబడినంత మోహనముగా మురళిని ఖండి

దుసట్టిది యనుట; మధుర + అధరమ్ = మధుర = మనోజ్ఞమైన, అధరమ్ = క్రిందిపెదవి గల
దియు; అగు, అమృతమ్ = అమృతమువలె సత్యంతభోగ్యమైన - లేక మోక్షస్వరూపమైన
శ్రీకృష్ణాభ్యుపన్మృత, మమ = నామొక్క, మనచేతని = మత్తమైన చిత్తమునందు, ఖేలతి
= క్రీడించుచున్నది. నాచేతస్సు విషయవిషయిషభోగముచే మత్తిలిసది. దాని కాయ
మృతంపుభోగ్యత తెలియదు. అయినను ఆ యమృతము తన యెఱ్ఱుని నిడువారుగన్న
బును, లచ్చికిని చన్నుగవయందు గగురుపుట్టించునట్టి చక్కనిరూపును, ముసులమనస్సు
లనుగూడఁ గలంచునట్టి మోహనమైన మరళిరవళిని, మధురమైన యధరమును, జూపి
అట్టి నామనస్సును పశముచేవిహించి యందుఁ గ్రీడించుచున్నదని యాశయము.

మ. తరుణాబ్జారుణలోచనద్వయః గృహృతాధారేయ మై యొప్ప సా
గరకన్యాకుచపంభపాళిః బులకల్ శ గన్పట్ల మానీంద్రహృ
త్సరసీజంబులు సంచలింప మురళీసంజాతగీతామృత
స్ఫురణన్ రాల్ గరఁగం జరించుహరికైశోరంబు భావించెదన్. 18

తా. ఇంచుకంత యెఱ్ఱునైకరుణారస మొలుపనిడువారువెడఁదగన్నులు చెన్నా
ర, లచ్చియొక్క బంగారుపండలవంటి గుబ్బుపాలిండ్లయందు మిక్కిలి గగురుపుట్టించు
శృంగారరసమొలుట చక్కనిమీను దళుకొత్త, ముసులయొక్క సమాధినిగూడఁ గలం
చునంత మోహనముగా మరళినుఁడుచు, మధురమైన యధరము గలిగియున్నకృష్ణాభ్యు
మగు సమృతము నామత్తచిత్తమునందుఁ గ్రీడించుచున్నది.

అవ. అట్టిముగ్ధభావములను స్ఫురించుట చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆముగ్ధ మర్ధనమునామ్బుజచుమ్మ్యమాన

హర్షాకులప్రజవధూమధురాననీనోః

ఆరబ్ధవేణురవ మాదికిశోరమూర్తే

రావిరభవన్తి మమ చేతసి కేఽపి భావాః ॥

19

టీ. ఆర్ధ... నేనోః - ఆర్ధ = ఆర్ధనిమిలితములైన - ఆరమోద్భవ, నయన అమ్బుజ =
కన్నుఁదామరలచేత = తామరలవంటికన్నులచేత, చుమ్మ్యమాన = చుంబింపఁబడుచున్న -
కన్నులు చుంబిండుటయనగా చుంబనమువలె సుఖప్రదముగాను మోహోద్దీపకముగాను
జూచుట యని యర్థముగాన కన్నులచే అట్లుచూడఁబడుచున్నదియైన, హర్ష ఆనందము
సంతోషముచే తత్తప్తపాటుకలవా రగు, ప్రజవధూ = గోప. శ్రీలయొక్క, మధుర =
మనోజ్ఞమైన, ఆవన ఇనోః = ముఖించుదులు - అనగా చంద్రునివంటి నెమ్మిగములుగల
వాఁడైన, అది... మూర్తే - అది = పురాణుడైన, కిశోరమూర్తే = బాలకృష్ణమూర్తి
యొక్క, కేఽపి = ఇట్టివియని చెప్పనలవిగాని, భావాః = చేష్టలు, అముగ్ధము = అంతటను

సుందరమగునట్లుగాను, అరబ్ధవేణురవమ్. అరబ్ధ=అరంభింపబడిన, వేణురవమ్ = వేణు నాదము గలుగునట్లుగాను, ఆవిర్భవన్తి=స్ఫురించుచున్నవి. ఆదికిశోరమూర్తి వేణురవ ము నారంభించి ముగ్ధములైన భావములను జేయుచున్నాడు ఇవియె, 'అవ్యాజమ జ్వలముఖామ్భజ ముగ్ధభావైః' అనబడినవి. ఆచేష్టలను ఇట్టి పట్టి పని పర్ణింప నాతరము గాదు. అయినను ఆం దొకచేష్టను చెప్పెగను. ఆది యేదనగా, వేణు పూచునప్పుడు కన్నుదమ్ములు అరమోడ్చినవాడై యావేణుధ్వనికిసంతోషపడి తొడిబడుచున్న గొల్ల ముద్దుగుమ్మలనెమ్మెగములందు మోహోద్దీపకముగాఁ జూడ్కులు నిగుడ్చుచున్నాఁ డని భావము. అరమోడ్చుగంటి చూడ్కు లత్యంతమోహనము లని తెలియునది.

మ. మురళీగానసుధాపయోనిధి మదిం య బాంగం దరంగావళి

ద్దిరికిన్ మీతె ననం గటీరటదుకూలంబుల్ వడిన్ బాస న
బుబ్బరపుంగొల్లమిటారినిటు లరమోశ్శద్దుంగిన్నులం గాంచుచి

త్తరపుచ్చుద్దులగోప బాలకువినోదప్రేధి భావించెదన్. 19

తా. వేణుగానము విని సంతసముచేఁ దత్తెఱపడుచున్న గొల్లచిత్తరులచందురుని పంటి నెమ్మెగంబులందు, అరమోడ్చిన కన్నుదామరలను మరులుపుటునట్లు నిగుడ్చుచు, మురళీగానము నేయుచున్న పురాణపురుషుం డగు బాలకృష్ణుండు ఇట్టి పట్టి పని పర్ణింప నలవిగావండునట్లు అతిమనోహరముగాఁ జేయుశృంగారచేష్టలు నామనంబునఁ దోచు చున్నవి.

అవ. మదనకేళికయ్యనుండి లేచు ముగ్ధభావమును వర్ణించు చున్నాడు.

క్లో॥ కలకర్వణితకజ్జణం కరనిరుద్ధపీతామ్బరం

క్రమప్రసృతకున్తలం కలితబర్హభూషం విభోః ।

పునఃప్రసృతిచాపలం ప్రణయినీభుజాయన్రితం

మమ స్ఫురతు మానసే మదనకేళికయ్యోత్థితమ్॥ 20

టీ. విభోః=విభుండైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, మదనకేళికయ్యోత్థితమ్=మదనకేళి- రతిక్రీడాకాండైన, రతిగావించినట్టి, కయ్య=సెజ్జనుండి, ఉత్థితమ్=లేచుట-ప్రియురాలి తో రతి సలిపి, పడుకనండి లేచుట-ఇది కర్త. ఇచట ఉత్థితశబ్దమునకు భావమున క్ర ప్రత్యయము, ఆ ఉత్థిత మెట్టిదనగాఁ జెప్పుచున్నాడు:- కల...కణమ్-కల=అవ్యక్త మధురమైన, కర్వణిత=ధ్వనిగల, కజ్జణమ్=కడియములుగలది; కర...బరమ్-కర = హస్తముచేత, నిరుద్ధ=జాతినిక అడ్డగింపబడిన, పీతామ్బరం=పచ్చనివలువగలది. పీతాం బరధరుండు గనుక నిచట పీతాంబరము చెప్పుబడియె; క్రమ..తలమ్-క్రమ=సరిగా,

ప్రసృతం=సాగింపబడిన సాగననట్లు దుష్టబడినయనుట, వస్తలమ్=వెండ్రుకలుగలది; కలిత బర్హభూషమ్ - కలితం=అమర్పబడిన, బర్హం=నెమిలిపురి యనెడు, భూషమ్=భూషణము గలది. జాతిన నెమిలిపురిని జెరువుకొన్న దనుట, ప్రణయినిభూజాయన్త్రితమ్-ప్రణయిని=ప్రియురాలియొక్క భూజా=బుజములచేత, యన్త్రితమ్ సత్=అడ్డగింపబడినది అగుచు-ప్రియురాలు బిగియఁ గొంగిలించుకొని యాలేచుటను సాగ నీయక నిలుపఁగా ననుట, కావుననే, పున...లమ్-పునః=మరల, ప్రసృతి=నివ్వుటయందు, చాపలమ్=అసక్తిగలది-నివ్వుచుండిన ఉత్థితము ప్రణయినిచే అడ్డగింపబడుటచే నిలిచి మరల నివ్వుటకుఁ బూరినదనుట, ఇట్టిఉత్థితము, మమ=నాయొక్క మానసే=మనస్సునందు, స్ఫురతు=ప్రకాశించుఁగాత. ఇచట-ఉత్థితమ్ అని లేచి యుండుట చెప్పబడినది. ఈలేచుటకే - పునః ప్రసృతిచాపలమ్ - అనువిశేషణము చెప్పబడినది. ఇట్లు లేచియే యుండఁగా - పునః ప్రసృతి అని మరల లేచుటకై నివ్వుట యెట్లు? అని సంజేమాగలిగెడిని కాన-ఉత్థితమ్ - అనుటచే శయ్యనుండి నగము లేచె ననియు, అప్పుడే ప్రణయిని భూజాయంత్రణముచే దానిని అట్టేనిలిపెననియు, మరల కడమనగమును లేపఁ గోరుటచే-పునః ప్రసృతి చాపలమ్ - అని చెప్పబడె ననియు గ్రహించునది దీనిచే మొదట లేచుట శయ్యనుండి యనియు, పిదపలేచుట ప్రియురాలియొడినుండి యనియు వ్యంజిత మగుచున్నది.

చ. అరవిరిజాఱుకుంతలము ౨ లట్టిటు వీడినపీలిదండయుం

గరవలయంబు ఘల్లు రనఁ ౨ గైకొనునట్టి నునర్ణ చేలయుం

బరఁగఁగ సెజ్జ డిగ్గుతటిఁ ౨ బద్మవిలోచన గొంగిలించుచోఁ

దిరుగ రమింపఁగాఁ దివురుదేవుని నామది నాశ్రయించెదన్. 20

తా. కంఠము అవ్యక్తమధురముగా మోరయ, వీడినపీతాంబరమును జేతం బట్టుకొని, చెదరి చివ్వువీడిన వెండ్రుకలను సాగ దువ్వి, చక్కఁగా నమర్చిననెమిలి పురితో, ప్రియురాలితో రతిసలిసినపడుకనుండి కొంతలేచునపు డాప్రణయిని బుజములం దిఱియఁ బట్టుకొని యట్టే నిలుపఁగా మరల మిగత లేప నంకించుచున్న విభుండు శ్రీకృష్ణుండు నామనస్సునందు వెలుంగుఁ గాత.

అవ. కపటనిద్ర యనుముగ్ధభావమును వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ స్తోకస్తోకనిరుధ్యమానమృదులవస్యన్దిమన్దస్మితం

ప్రేమాద్యేదనిరర్గళప్రసృమరప్రవ్యక్తరోమోద్దమమ్ ।

శ్రోత్రశ్రోతృమహారవజవధూలీలా మిథోజల్పితం

మఘాస్వావ ముసాన్యహే భగవతః క్రిడానిమీలద్వళః॥

టీ. క్రీడా...దృశః-క్రీడా = వేడుకకొఱవ-నిజముగాఁ గాదనుట, నిమిలత్ = మొగుడుచున్న, దృశః = కన్నులు గల-వేడుకకై కన్నులు మోడ్చుచున్నవాఁడైన యనుట, భగవతోః=భగవంతుడగుక్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, మిథ్యాస్వాపం = కపటనిద్రను, ఉపాస్యహే=ఉపాసించుచున్నారము. ఆమిథ్యాస్వాప మెట్టి దనగా-శ్రోతృ...జల్పితమ్-శ్రోతృ=వినువారలను, శ్రోత=చెవులను, మనోహర=ఇంద్రుని, ప్రజవధూ=గోప స్త్రీల యొక్క, లీలా = విలాసప్రయుక్తమైన, మిథోజల్పితమ్ = పరస్పరసంభాషణముగలది. గొల్లచెలువలుచెవుల కింపుగా విలాసముతోఁ దన్ను గుఱించి యొకరితో నొకరు పూట లాడికొనుమాటలు గలది-కృష్ణుడు గోప స్త్రీలమర్కము లెఱుంగుటకై కపటనిద్ర వో వఁగా నిజముగా నతఁడు నిద్రించె నని ఆతని గుఱించి గొల్లకన్నీయలు ఒండొరులతో విలాసముతో నింపుగులుటమాటలాడుకొనుచు రనుట; ఆటు తనపః దెలియదని తలంచి వారాడుకొనుమాటలు వినుటచే, 'స్తోక...స్థితమ్-స్తోకస్తోక=కొంచెము కొంచెముగా, నిరభ్యమాన=అట్లగింపఁబడుచున్నదియు, కావుననే, మృగుల=కోమలముగా-మెల్లగా, ప్రస్థిద్ధి = పిక్కటిలుచున్నదియు, అగు, మద్దస్థితమ్ = చిఱునవ్వుగలది-ఇది మిథ్యా స్వాపమునకు విశేషణము- వారాడుకొనుమాటలు విని నవ్వు పిక్కటిలఁగా దానినివెలు వడవండునట్లు కొంతకొంత లోపల నాగుచున్నాడనుట; ఆజల్పితములు శ్రోతరునో హరములును 'లీలా'ప్రయుక్తములు నగుటచే, ప్రేమా...దగ్ధమ్ - ప్రేమ = పలవుయొ క్క, ఉద్భేద=అవిరూపముచేత, నిర్గళ=అడ్డములేనట్లుగా, ప్రస్థమర=దేహమెల్ల వ్యా పించు చున్నట్టియు, కావుననే, ప్రవృత్త=మిక్కిలి స్పష్టముగాఁ దెలియునదియు, అగు, రోమ ఉద్గమమ్=వెండ్రుకలు నిట్టవొడుచుట - గగ్గరుపాటుగలదియు - ఇదియు మిథ్యాస్వాపవిశేషణము. వారి లీలాప్రయుక్తములైన శ్రుతిమనోహరజల్పితములను వినుటచే మరులుపుట్టి మేనెల్ల గగ్గరుపాడిచెననుట. ఇట్టిమిథ్యాస్వాపమును, ఉపాసించుచున్నామని యన్వయము. 'మిథః' అనుట ముదస్థితమునను, 'లీలా' అనుట రోమాద్గమమునను పేతువు లని తెలియునది.

చ. వలపులు గుల్కుగోపిక లభవారణ నొండొరుతోడ నాడుమా

టలఁ జెవి కింపుగా వినఁ దొడంగి తనర్చినమందహాసముం

బలుముఱు నాఁగి మేను గరురపాఱఁగ నూరక కన్నుమోడు న

జ్వలరుహపత్రనేత్రనియరసత్యపునిద్దుర కేను మ్రొక్కెదన్. 21

తా. తాను వేడుకకొఱవ నిదురించువానివలె కన్నులు మూసికొనియుండఁగా, గొల్లయిల్లుండ్రు పీనులవిందుగా నొకరితో నొకరు మాటాడుకొను విలాసంపుఁబలువలు వినుచును, దానిచే దనకు పిక్కటిల్లిక వెడనవ్వును వారికిఁ దెలియవండునట్లు కొంచె ముకొంచెముగా లోపల నాగుచును, నాగిమాటలనును మరులుకొని మేనెల్ల దట్టము

గా గగురుపాడువగా, బెడగుచూపు భగవంతుం డగుబాలకృష్ణునియాకపటనిద్రను ఉపాసించెదము.

శ్లో॥ విచిత్రప్రతాంజురశాలిబాలా

స్తనాస్తరం మానిమనోస్తరం వా ।

అపాస్య బృన్దావనపాదపాస్య

ముపాస్య మన్మత్తన్మ విలోకయామః ॥

22

టీ. విచిత్ర... స్తనాస్తరంవా-విచిత్రేనానావిధములైన, ప్రతాంజుర = మకరి కాపత్రవిశేషములచేత, శాలి=ఓప్పుచున్న, బాలా = లేచబాయపు కన్నీయలయొక్క, స్తన=చిన్నులయొక్క, అస్తరంనా = మధ్యప్రదేశమునుగాని, మాని...తరంవా-మాని= మనులయొక్క, మనః = మనస్సులయొక్క, అస్తరంనా = మధ్యప్రదేశమును గాని, బృన్దా...స్యమ్-బృన్దావన=బృందావనమందలి, పాదప=వృక్షములయొక్క, ఆస్యం= ముఖిప్రదేశమును గాని, అపాస్య=విడిచి-ఈ చెప్పబడిన మూడుస్థానములను విడిచిన యెడల, ఉపాస్యం=(కృష్ణుని కనుగొనుటకై మనకు) పోదగినదానిని-లేక, (కృష్ణుడు వసించుస్థానముగా మనకు) గొగవింపదగినదానిని, ఆస్యత్=మఱియొకదానిని, నవిలోక యామః=చూడము-ఈమూడుచోట్లనుదప్ప మఱొకచోటఁ గృష్ణునిఁ జూడఁకాల మని యర్థము. విచిత్రప్రతాంజురములచే మనోహరములును, లేచబాయముచే మాహాకరములును అగుటచేబాలాస్తనములందును, నిరంతరధ్యానవిలసితము లగుటచే మానిమనంబులందును, ఆవతారప్రయుక్తమైన గోరక్షణవ్యాపారముచే బృందావనపాదపములందును కృష్ణుడు గనబడుచున్నాడని యాశయము. ఏమియు నెఱుంగని బాలలస్తనము లెక్కడ! అప్రాకృతవిషయములను దెలియు మానులమనము లెక్కడ! మిక్కిలి సామాన్య మగు నిట్టి స్థానమునందును మహోత్కృష్టమైన యట్టిస్థానమునందును సరిగాఁ గనబడునట్టి యీ రీలావైచిత్ర్యము నిఁతరయ మైన దని భావము. బాలాస్తనాంతరమునఁ గానబడుట సౌలభ్యమునకు నీమ; మానిమనోంతరమునఁ గానబడుట పరత్వమునకు కావ్యము.

చ. లలితవిచిత్రప్రతమహిళాకుచపాళిఁ గళిందజావన

స్థలవలీలతాగృహవిరత్తికలుకా మునిమానసాబ్జములే

జలరుహవత్రనేత్రుని విరలాననివాసము లిందుఁ దక్క నే

నెలవున నైనఁ గన్గొనఁగనేర్తుమె ధూర్తశిఖావతంసునిన్. 22

తా. మకరికాపత్రాదులచే సాగసైన లేచబాయపుఁగన్నలపూపచిన్నులనడు మును, మానులహృదయములనడుమును, బృందావనవృక్షములముంగలను దప్ప మఱియొక చోటఁ గృష్ణునిఁజూడలేము.

అవ. ఇట్లు హృదయంబున బాడసూపిన శ్రీకృష్ణమూర్తిని కన్నులారం గనుగొనవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాడు.

శ్లో॥ సార్థం సమృద్ధై రమృతాయమానై

రాధాయమానై ర్మృరళీనినాదైః ।

మూర్ధాభిషిక్తం మధురాకృతీనాం

బాలం కదా నామ విలోకయిష్యే ॥

23

టీ. ఆధ్యాయమానైః=తనచేనూడంబడుచున్నవియు, కావుననే, సమృద్ధైః=పూర్ణములైనవియు-సర్వగుణసంపన్నములైనవి యనుట, కావుననే, అమృతాయమానైః=అమృతమువలె నాచరించుచున్నవియు-ఆత్మతృప్త్యాములైనవి యనుట, అగు, మృరళీనినాదైః సార్థమే=వేణుధ్వనులతోగూడ - మిక్కిలి శ్రావ్యముగా వేణువు సనేకవిధ స్వరములచే నూడుచున్నవాడై యనుట, మధురాకృతీనాం = సుందరమైన ఆకారము గలవారలలోపల, మూర్ధాభిషిక్తమే=పట్టాభిషిక్తుడైన-ఆత్మంత శ్రేష్ఠుడైన యనుట, బాలం=బాలుని, కదానామ = ఎప్పుడు, విలోకయిష్యే = చూడఁగలనో-వీనుల విందులైన వేణుధ్వనులు నేయుచు కన్నులవిందైన యతిసుందరాకృతితో నా కెప్పుడు కనఁబడునో యనుట.

ఉ. చక్కనివారి నెల్ల నెక్కనక్కెము లాడెడుచక్కనయ్య యై

చొక్కుచుఁ దానూనలయ్యశోభితగానరసామృతంబు న

త్రిక్కులఁ బిక్కుటిల్ల మురగళిం బలికించెడిబాలు నెన్నఁడో

గ్రక్కునఁ గాంచి యెత్తికొనిరకన్నుల నొక్కుదుఁ దత్పదాబ్జముల్.

తా. రంజించుటకు వలయు సకలగుణంబులు సిండి యమృతమువలె అతిభోగ్యముగా నుండు నాచుములు నెలంగ పిల్లనిగ్రోవి నూడుచు, చక్కనివారి కెల్ల దలమిన్నయై యొప్పు చిన్ని బాలుని కృష్ణుని నే నెప్పుడు గాంచునో.

శ్లో॥ శిశిరీకురుతే కదాను న, శ్విఖపిచ్ఛాభరణ శ్విశు ర్ద్వితోః ।

యుగళం విగళన్మధుద్రవస్త్రిత, ముద్రామృదునా ముఖేననా॥ 24

టీ. శ్వి — రణః-శ్విపిచ్ఛా = సెమిలిపురిని, ఆభరణః = భూషణముగాఁ గలవారి డైన, శిశుః=బాలుడు-చిన్నికృష్ణుడు, విగళ...దునా-విగళతో=మిక్కిలి కాఱుచున్న, మధుద్రవ=తేనియయనుద్రవముగల - తేనియలుగాఱునట్లు తీయనైన యనుట, స్త్రిత = చిలుసగవుయొక్క, ముద్రా=ముద్రచేత-అచ్చొత్తినట్లు వీడవన్న చిలుసవృద్ధిచేత ననుట, మృదునా = శోమలమైన - మజిలె చల్లనైన యనుట, ముఖి=చిందునా=మోముచంద్రు

రునిచేత, నః=చూయొక్క, దృశో=నేత్రములయొక్క, యుగళం=దోయిని, కదాను= ఎప్పుడు, శిశిరపరులే=చల్లగాఁ జేయుచున్నాఁడు-కన్నులు చల్లగా కనబడుట యెప్పుడో యని యర్థము. స్థితము విగళస్సధుద్రవము గావుననే ముఖేందువును మృదువుఁ గావించినది. చంద్రుడు సహజముగా చల్లనివాఁడయ్యుచున్నెలగాయనపుడుమఱిత నుఖిముగా చల్లదనము గూర్చునట్లు ముఖచంద్రుఁడును సహజశీతలుఁడయ్యుఁజిలువపుడు మలుపవపుడు మఱితపహియిగా చలువ దోలుప నని యాశయము. కేవల 'ముఖి'మునవ కేవల 'స్థితి' మును జెప్పక 'ముఖేందు' వునవ 'స్థితముద్ర'ను జెప్పటచే, చంద్రునికి వెన్నెలవలె నుఖిమునవ స్థితము 'ముద్ర' గా అనఁగా ఎడతెగని గఱుతుగా, నున్న దను సారస్వత్య వ్యంజిత మగుచున్నది. ముఖేందువు మృదు వగుట యనఁగా అది మఱితమువలెనూర మైన చల్లదనము గలిగియుండుట యని భావము. దానిచేమఱిత నుఖిప్రద మగుటయు నూహ్యము.

మ. తథేకుంగన్నులచూపుకోపు సుధః జియదన్ మందహాసంబు వె
న్నెలనిగ్గుల్ వెదచల్ల నెమ్మిపురివరన్నెల్ చిన్నె లై మీఱ ని
ర్మలవక్త్రేందుకళావిలాసమునఁ జేరన్ వచ్చి కందోయి శీ
తలముం జేయఁగ నందనందనుని నారత్నం గాంచు టిం కెన్నఁడో!

తా. నెమిలిపురిని దల ముందుఁ జెరువుకొని, తేనె లాలుప తీయని చిలువపుఁ గఱుతువలె గిజిఱినుటచే చఱితఁ చల్లదనంపుసంపు గులుప మొగముచందురునితో బాలుండగు చిన్నిగోపాలుఁడు నాకన్నుఁగవను జల్లఁజేయుట యెన్నఁడో.

శ్లో॥ కారుణ్యకర్పరకటాక్షనిరీక్షణేన

తారుణ్యంసంవళితలై శవవైభవేన ।

అప్లుష్టతా భువన మద్భుతవిభ్రమేణ

(శ్రీకృష్ణచంద్ర) శిశిరకురు లోచనం మే ॥

25

టీ. కారు...క్షణేన-కారుణ్య=కరుణచేత, కర్పర=చిత్రవర్ణముగలదియైన-ఇచట కర్పరశబ్దము మేళనమాత్రపరముగాన కరుణతోఁ గూడుకొన్న, కటాక్ష = కడగంటి యొక్క, నిరీక్షణేన=చూపుటగలదియు, అద్భుతవిభ్రమేణ - అద్భుత=(మనుష్యులకును అందును బాలకులకును అతిమాత్రములైనవి గావున) అశ్చర్యకరములైనట్టి, విభ్రమేణ=(సౌందర్యకౌర్యాదులయొక్క) విలాసములు గలదియు, ఇట్టివిలాసములచేత, భువనమ్=జగత్తును, అప్లుష్టతా = తడుపుచున్నదియు-లేక, నిండించుచున్నదియు - జగత్తునం దెల్ల యెడలను సౌందర్య కౌర్య ధౌర్యాది విభ్రమములు నెఱపునదియు ననుట - 'అప్లుష్టతా' అను పాఠమున ఇట్టి విభ్రమములచే దుబ్బశిక్షణ శిబ్బరక్షణములు నేసి జగంబు నెల్ల

బోదుచున్నదియు ననుట, అగు, తారు...వైభవేన-తారుణ్య-యావనమతోడ, సంవ
 తిత-కూడుకొన్న, శైవ-బాల్యముయొక్క, వైభవేన = సంపదచేత, శ్రీకృష్ణచంద్ర =
 శ్రీకృష్ణుడనెడి చంద్రుడా-చంద్రునివలె జలనైన శ్రీకృష్ణ యనుట, మేనాయొక్క
 లోచనం-నేత్రమును, శిశివరు-చలగా జేయుము. ఇచట గృష్ణునికి బాల్యయావన
 సంధి చెప్పబడినది. 'శైవవైభవేన' అనుటచే పరిపూర్ణబాల్యమును యావనశై
 వమును స్ఫురించెడిని. యావన మిప్పుడే స్ఫురించినది; అద్భుతివిభ్రమములలో జగమెల్ల
 నిండినది అని భావము.

శా. కూడిం గూడనిప్రాయపున్నొగనుటైక్కుల్ నిక్కి కై పెక్కగా
 నీడుం జోడును లేనివీక్షణసుధారవృష్టిన్ జగత్తుప్పికిం
 దోడున్ నీ డగుగోకులాంబునిధిచంద్రుం గాంతిసాంద్రుం దమిం
 జూడం జూడంగ దృక్పకోరికలు గాంతచన్ సుతతానందమున్. 25

తా. కరుణారస మొలుపకడగంటిచూపులుగలిగి, లోకంబునంతయునద్భుతములైన
 నిజవిలాసములచే బోషించుచు, యావనంబుతో గూడినబాల్యంబు పాలుపుమాప,
 ఏపారనో కృష్ణ! చంద్రునివలె నాకన్నులు చల్లగాజేయుచు నాపం గనబడుమా.

శ్లో॥ కదా వా కాళిన్దీకువలయదళశ్శ్యామలతరాః

కటాక్షా లక్ష్మ్యస్తే కిమపి కరుణావీచినిచితాః ।

కదా వా కన్దర్పప్రతిభటజటాచన్ద్రశిశిరాః

కిమ వ్యస్తస్తోమం దదతి మురళీకేళినినదాః ॥

టీ. కాళిన్దీ...తరాః-కాళిన్దీ = యమునయందలి, వలయము=నల్లగలువలయొక్క,
 దళ=తేజులవలె, శ్యామలతరాః = మిక్కిలివల్లనివియు, కిమపి = చెప్పవలవిగా
 నట్లు, కరుణా...చితాః-కరుణా = కృపారసముయొక్క, వీచి = అలలచేత-ఇట అల
 లచే ఎడతెగనివరస గ్రాహ్యము గాన పయిపయి నెడతెగక పొడముచున్న కరుణా
 రసముచేత ననుట, నిచితాః = వ్యాప్తములైనవియు-కటాక్షములందు వ్యాపించుసౌక
 ర్యముకొఱకు కరుణాశబ్దమునకు 'వీచి' కూర్చబడినది-మీఁదుమిక్కిలి కరుణచే
 ప్రేరితములైనవి యనుట, అగు, కటాక్షాః = కడగంటిచూపులు, కదావా = ఎప్పుడు,
 లక్ష్మ్యస్తే = చూడబడునో, కన్ద...శిశిరాః-కన్దస్థ = మస్సుఘునికి, ప్రతిభట=శత్రువైన
 శివునియొక్క, జటా = జడలయందలి, చన్ద్ర=చంద్రునివలె, శిశిరాః=చల్లనివైన-చల్లదన
 ముచే అనోదకరము లైనవి యగు, మురళీ...నినదాః-మురళీ = పిల్లగ్రోవియొక్క,
 కేళి=క్రీడాధ్యమైన, నినదాః=ధ్వనులు-విలాసార్థముగా చేయబడు నేలుధ్వనులు,
 కిమపి=చెప్పవలవికొనట్లు, అస్తాః తోషకు = లోపలిసంతోషమును- అంతఃకరణము
 యొక్క సంతృప్తిని, కదావా=ఎప్పుడు, దదతి=ఇచ్చునో. ఇట 'వలయ' 'వలయ' ము

లనక 'కాశీందీవవలయ'ము లనుటచే కటాక్షములు శ్యామలతరము లగుట యేర్పడి నది. అనఁగా వవలయములే నల్లనివి; అందును నల్లనైన కాశీందీవదియందు మొలచిన వవలయములు మఱింత నల్లనివి. అట్టివానిం బోలినకటాక్షములు 'శ్యామలతరాః విక్కిలి నల్లని వని యాశంతుము. ఇట్లే కేవల 'చంద్రు' నిం జెప్పక 'కన్దర్పప్రతిభట' జట' లయందలి చంద్రుని జెప్పటచే మురళీనివదములయొక్క శిశిరత్వాతిశయము దెలియుచున్నది. అనఁగా చంద్రుడే సహజముగా చల్లనివాడు. అందు గంగానదిజలములు నిరంతరము నెలకొనియుండు శిశుజడలనుందలి చంద్రుడో మఱియు చల్లనివాడు అట్టిచంద్రుని బోలిన మురళీనివదముల చల్లదనము-అనఁగా అహోదకరత్నము, విక్కిలి యగుననిభావము. 'కేళినివదాః' అనుచో కేళిశబ్దము అనివదముల శిశిరత్వము నవను విలాసమును గూర్చుచున్నది.

ఉ. ఎన్నఁడో యామునోత్పలసిః తేతరలోలదయార్ద్రదృగ్విలా
సోన్నతి నావయన్ నిగిడిరయండుట శంభుజటాటవీతటా
సన్నసుధాంశుశీతలలనన్మురళీనదామృతంబుచే

వెన్నఁడు నాడువీనులకు ౧ విం దొనరింపఁ దలంచు పెన్నఁడో. 26

తా. యమ నానదియందలి నల్లగులువతీవలవలె విక్కిలినలునై, పయింబయి తరలులుగాఁ గరుణారసముచే నిగుడింపబడుచున్న కడగంటిచూడుకొలను ఎపుడు గాంతునో! శిశుని జడయందలి చదురునివలె జలగానున్న వేణువినోదధ్వనులు నామనంబునవ నెపుడు విక్కిలి సంతోషముఁ గూర్చునో.

శ్లో॥ అధీర మాలోకిత మార్ద్రజల్పితం, గతంచగమ్భీరవిలాసమన్థరమ్
అమన్ద మాలిజ్జిత మాకులోన్నద, స్థితం చ తే నాథవదన్తిగోపికాః॥

టీ. హేనాథ=ఓయేలికా, గోపికా=గోపస్త్రీలు, తే=వియొక్క, అధీరమ్=ధీరమాకానిదైన - బెరుకైనయనుట, అలోకితం=చూచుటను; అర్ద్రజల్పితమ్-అర్ద్ర సరసమైన, జల్పితమ్=చూటాడుటను, గమ్భీర... సరమ్-గమ్భీర = తెలియరాని - లేక గరువముతోఁగూడిన, విలాసం=ఓయ్యారముచేత, మన్థరమ్ = బరువైనట్టి - విక్కిలి యొయ్యారము గలదైన అనుట, గతంచ = నడకను; అమన్దమ్=గాఢమైన- అలిజ్జితమ్=కాగలింతుటను; అమలోన్నదస్థితం-అవల = వ్యాప్తమైనదియు, ఉన్నద = విక్కిలి మదముతోఁ గూడినదియు-లేక, మదము-మరులు గొలుపునది యనుట, అగు, స్థితం = నవ్వున-ఓలసి మన్మథావేశముఁ బుట్టించునవ్వు ననుట; వదన్తి = చెప్పుదురు. ఇటు మొదట చూపును, వీడవ వరుసగా చూచుటను, నడకయు, కాగలియుఁ జెప్పుచుండినవి. కాబట్టి, బెరువఁజూపులఁజూచి, చిలునవ్వు దొలుకఁబలుకుచు, మరిపంపునడతో వచ్చి, విగియారంగొగిలించుకమమును తదనుభవధన్య లగుగోపకన్యలు చెప్పినది దెలియునది.

ఉ. అందము గుల్కు నీమలస్రమానము మాటలు తేనెసోనలం

జిందు మృదుస్మితంబు సుధంశ్ర జిందుఁ గటాక్షములొర మించునన్

విందులు గొంగిలింత కనుగవించి యటంచును గోపకాంత లా

నందముతోడఁ బల్కుదురు శ్రీ నాథ భవన్మహిమానుభావముల్. 27

తా. ఓప్రభూ ! గొల్లచెలువలు నీమాత్ర ఆతిచపలమునను, మాటలు సోనమై నవి గను, సడక మిక్కిలి హేతులుగఁబడిగాను, కాగిలింత మిక్కిలి నిబ్బరమైనది గాను, చిఱువపువ్వు తేనియతేటలు మిటాఁచునదిగాను జెప్పుదురు.

శ్లో॥ అస్తోకస్మితభర మాయతాయతాక్షం

నిశ్శేష స్తనమృదితం ప్రజాజ్ఞనాభిః |

నిస్సీమ స్తబకితనీలకాన్తిధారం

దృశ్యానం త్రిభువనసుందరం మహస్తే ||

28

టీ. అస్తోక...భరం-అస్తోక = అప్పుముకాని-మిక్కిలిసామ్రైవ, స్మిత=చిఱువ పువ్వుయొక్క, భరం=భారముగలదియు-చిఱువపువ్వు మిక్కిలియుఁ గలది యనుట, ఆయ ...క్షమ్-ఆయత ఆయత=మిక్కిలివడలుపులైన, అక్షం=కన్నులుగఁబడియు, ప్రజ అజ్ఞ నాభిః=గొల్లపడఁతులచేత, నిశ్శే...దితమ్-నిశ్శేషమయథాతథా = మిగుల లేవఁడునట్లు- పరిపూర్ణముగా ననుట, స్తన = చన్నులచేత, లేక-నిశ్శేష స్తన = చన్నులంతటిచేతను-చ న్నులకొలదిని అనుట, మృదితం = నలువఁబడినదియు-నిశ్శేషకబ్బముచే బహుగోపికల కుచాశ్శేషము నూదితమగుచున్నది; 'మృదితమ్' అనుటచే వారికాగిలివిగియు స్తనములపీ నత్వము ధర్వించెడిని; మఱియు, నిస్సీమ...ధారం-నిస్సీమం యథాతథా = మేనలేనట్లు గా-మితిమీరినట్లుగా, స్తబకిత = గుత్తులు గలదిగాఁ జేయఁబడిన-గుత్తులపలె గుబురుకొ న్నయనుట, నీల=నల్లని, కాన్తి=కాంతులయొక్క, ధారం=ధారలు గలదియు-మితిమీ రినట్లు వట్టుముగా గుబురుకొన్న నల్లనికాంతిప్రసారములు గలది యనుట, త్రిభువన సుందరమ్=ముల్లోకములయందును మిక్కిలినుందర మైనదియు, అగు, తే = నీయొక్క, మహాః=తేజస్సు-తేజోమయమైన విగ్రహమనుట, దృశ్యానం=చూతునుగాత, స్మితమో అస్తోకము, అక్షియో ఆయతాయతము; స్తనమృదితత్వమో నిశ్శేషము; నీలకాన్తి ధారయో నిస్సీమ స్తబకితము; ఏదిచూచినచు మిక్కిలికొలదికి మీరియున్నది; కావు ననే నీమహమ్మ త్రిభువనసుందర మైనదని భావము.

ఉ. మబ్బుజిగ్ నగం దగునరమంచిరకొమలనీల దేహమున్

గుబ్బుమిటారిచన్దవలగొద్దిని వ్రేతలు గొంగిలింపఁగా

నుబ్బుచు మందహాసపచి ౧ యొప్పుగ గొప్పగుకన్నుదోయిచే

నబ్బుర మైనచక్కనియొరయారపుఁదేజముఁ గాంచెదన్ మదిన్. 28

తా. అతిశయం బగుచిలునవ్వును మిక్కిలివిశాలము లయిన కన్నులును గలిగి గొల్లులుల్లాండ్రు గిట్టిగుబ్బులను గ్రుమ్ముటచే ఎంతయు నలంగి, నెమ్మేను నిగనిగలాడు నల్లనికొంతులు నిగుడింపఁగా, ముల్లోకములందును మిక్కిలినుండరమై తేజస్సు దొలును నీదివ్యమంగళవిగ్రహమును జూచెదఁగాక.

శ్లో॥ మయి ప్రసాదం మధురైః కటాక్షై, ర్వంశీనినాదానుచరైర్విధేహి |

త్వయి ప్రసన్నే కి మిహాపరైర్న, స్వయ్యప్రసన్నే కిమి హాపరైర్నః ||

టీ. పంశీ...చరైః—పంశీ=వేణువుయొక్క, నినాద=వ్యసనీ, అనుచరైః=అనుసరించునవియు—దానిస్వరములను అనురూపముగా తిరుగునవి యుపసంహతు, మధురైః=మనోహరములైనవియు, అగు, కటాక్షైః=కడగంటిచూపులచేత, మయి=నాయుండు, ప్రసాదం=అనుగ్రహమును, విధేహి=చేయుము. త్వయి = నీవు-స్పృశితిలయకర్త వై నీవు, ప్రసన్నే సతి=ప్రసన్నుడవు అగుచుండఁగా, ఇహ = ఈలోకమునందు, అపరైః = ఇతరులతోడ, సః=మాట, కిం=ఏమిప్రయోజనము? త్వయి=నీవు, అప్రసన్నే సతి=ప్రసన్నుండవు గావండఁగా, ఇహ=ఈలోకముందు, అపరైః=ఇతరులతోడ, కిం=ఏమిప్రయోజనము? నీవుప్రసన్నుండవై తివేని అంతటితో నేను గృతార్థుండవైతిని గాన ఈలోకమందు మఱొకరిదయ నాకక్కఱలేదు. నీవు ప్రసన్నుండవుకావేని ఇందుమఱొవ్వరివలనను నేను గృతార్థుండఁ గానేరను. కావున అప్పుడును మఱొవ్వరిదయయు నాకక్కఱలేదు. ఇట్లు నీవు ప్రసన్నుండవై ననుగాని కాకపోయిననుగాని యిం దెవరివలనను నాకుఁ బ్రయోజనము లేదు. ఏప్రయోజనమైనను మంచిదిగాని చెడదిగాని నీవొక్కనివలననే క్షలుగవలయును. కావున నేను గోరెడియొకమంచిప్రయోజనమును నాకుఁ జేయుము. అది మఱొమియుఁ గాదు. పిల్లనగ్రోవి యూఁడునపుడు దాని స్వరములను అనురూపముగా గిలుపు నీసాగనుంగడగంటిచూపులను జూడఁగోరెద. అట్టిచూపులతో నన్ననుగ్రహింపుము అని తాత్పర్యము.

ఉ. నీవు ప్రసన్నదృష్టిఁ గరుణించిన నాగుణ మెట్టిదేనియుం

బావన మాను నీకృపకుఁ ౧ బౌత్రము గాక చరించువేళ నన్

గావఁగఁ జాల రెవ్వరును ౧ గావున వేణురవానుసారిలీ

లావహా మాకటాక్షమున ౧ లాలనఁ జేయుము నందనందనా. 29

తాత్పర్యము సుగమము.

శ్లో॥ నిబద్ధముగ్ధాఞ్జలి రేష యాచే, నీరర్థద్రవ్యోన్నతము క్తకణ్ఠమ్ |

దయాన్ముఖే దేవ భవత్కటాక్ష, దాక్షిణ్యలేఖిన సకృన్నిమిషమ్ ||

టీ. హేదయ అమ్ముధే = ఓ కృపాసముద్రుడా-మిక్కిలి కృపాతిశయము కలవాడా, హేదేవ=ఓదేవా-స్పృషిసితిలయాద్విక్రేవల సలువువాడా యనుట, ఏషః=ఈ నేను, నిబ...జలిః-నిబద్ధ=కూర్చబడిన, ముగ్ధ=చేలతనముగల, అజ్ఞలిఃసః = కేబుమో డ్దుగలవాడ నగును, నిర...ణమ్ -నిరంధ్ర=దట్టమైన, దైన్య=దీనత్వముచేత, ముక్త= విడువబడిన-బిగ్గటయైన కణమ్ యథాతథా=వత్తుకకలుగునట్లుగా - గొంతుబిగ్గటగా నెత్తి వావిడిచియునుట, యాచే=యాచించుచున్నాను, యాచించుట దేనిని అనగాఁ జెప్పుచున్నాడు, భవత్=నీయొక్క, కటాక్ష=కడగన్నులయొక్క, వానిచూపులయొక్క, దాక్షిణ్య=దానముయొక్క, లేశేన=కొంచెముచేత-కొంత నీకడగంటిచూపు నాఁడని గుండ్పుటచేత ననుట, లేక-దాక్షిణ్య=మోమోటునుయొక్క, లేశేన = కొంచెముచేత-నీకడగంటిచూపులయొక్క-స్వల్పదాక్షిణ్యముచేత ననుట-నీకన్నోటచేత నని యర్థము, సకృత్=ఒకమాటు, నిషించ=తడుపుము. నీవు ఇందుక మోమోట ముంచి నీకడగంటిలోఁ జూడుము. అదియే నాఁడ గనకాభిషేకము అని భావము.

ఉ. వేమఁజుఁ గేలు మోడ్చి నిను శ్రవేడెద నే నెలుఁగెత్తి యిత్తఱిన్
నామొలు యాలకింపు కరుణానిధి-దీనశరణ్య సంతతో

ద్దామభవత్కృపారసస్పృశామధురాబ్ధితరంగపాలిలో

నెమికోఁజుంత నాపయి నొకకించుక నించిన నందనందనా! 30

తా. ఓదయానిధీ! కృష్ణస్వామీ! నేను శేర్పి శేరనియీచేలయంజలిని గూర్చి శేర్పినదీనత్వమున గొంతు బిగ్గటగా నెత్తి ఒకటి యాచించుచున్నాను. అది మఱేమి నీకుఁ గట్టముగాదు. ఒక్కింత కృపారసముతో నీవు నన్ను నొకమాటు కడగంటఁజూడుము. ఈచుల్పమే నాకుఁ జాలు నేను జరితాసుండు నయ్యెద.

శ్లో॥ విఞ్ఞాపతంసరచనోచిత కేశపాశే

పీనస్తనీనయనపద్మజపూజనీయే

చంద్రారవివ్దవిజయోద్యతవక్త్రబిమ్బే

చాపల్యమేతి నయనం తవ శైశవేనః॥

31

టీ. విఞ్ఞా...పాశే=విఞ్ఞా = నెమిలిపురియనెడి, అవతంస=భూషణముయొక్క, రచన=అలంకారక్రియను - చెరువుటను, ఉచిత = తగిన, కేశపాశే=నీకగలదియు, వీన...జనియే-వీనస్తనీగబ్బిగుబ్బిగొండయొక్క, నయన=కన్నులనియెడి, పద్మజ=తామరలచేత-లేక తామలతేటలవంటి కన్నులచేత, పూజనీయే=పూజంపందగినదియు వారికి మిక్కిలి మాటికిఁ జూడందగినట్టి సౌందర్యముగలదియునుట, చంద్రా...బిమ్బే-చంద్ర=చంద్రుని, అగవిన్=తామరలను. విజయ=జయించుటయగుచు, ఉద్యత=పూనియున్న చక్రబిమ్బే=ముఖమండలము గలదియు, అగు, తవ=నీయొక్క, శైశవే=బాల్యమందు,

నః=మాయొక్క, నయనం=నేత్రము, చాపల్యం=చపలత్వమును, ఏతి=పొందుచున్నది. 'వీనస్తనీ' అనుటచే పూర్ణయావనమును మన్మథపారవశ్యమును నూచితములు. వయసో కేవల 'కైశవ' ము. దాని సౌందర్యమహిమమో మంచి యావనవతులపగూడ మరులుగా లుపుచున్నదని యాశంబుము. అవిమిదములను వానిని అడంచుచుండునని మొగముచే గెలువఁ జాలిన కైశవమును గేవలపంకజములచే పూజించుట విరసము. వీనస్తనుల నయన పంకజముల చేతనే పూజింపఁదగు నని సాదర్యము.

మ. పొగర్చు బెప్పలు బుబ్బలగఁ దమింఁ బూజోండ్లు గందోయిద
మృగమిం బూజ లొనర్చ నెమ్మిపురిక్రొమ్మించుల్ సిగన్ దట్టమై
నిగుడం జందుదుఁ జౌక నేయుముఖకాంతిన్ వింత యై యొప్పునీ
సాగసుం బ్రాయముజూచినాన మనముల్ గనంపొందఁగాఁగోరెడిన్.

తా. నెమలిపురికి జెరువుటప అచవుగాముడిచినసిగ గలిగిగల్గిగుబ్బలొండప మిక్కిలియు చూడందగి, చందురుని దామరమగెలువజాలిన ముఖబింబముతోఁగూడి, మరువుఁ జూపుచున్న నీ బాల్యమును చూడుటకు మాకన్నులు ఆసపశుచున్నవి.

శ్లో॥ త్వచ్చైశవం త్రిభువనాద్భుత మిత్యవై మి
యచ్చాపలంచ మను వాగవివాదగమ్యమ్ |

తత్కిం కరోమి విరణస్త్వరళీవిలాస

ముగ్ధం ముఖామ్ముజ ముదీక్షీతు మీక్షణాభ్యామ్॥

32

టీ. యత్=ఎందుచేత, త్వత్ శైశవం=నీ బాల్యమును, త్రిభువన అద్భుతమ్=త్రిభువన=మూడులోకములను, అద్భుతమ్=అశ్చర్యమైనది-మల్లోకంబలయందుసాటి లేనిది అనుట, ఇతి=అని, అవైమి=ఎఱుగుదునో, మను=నాయొక్క, చాపలం=అశయును - నీ కైశవమును చూడఁగోరెడి ఆశయును అనుట, వాక్ అవివాదగమ్యమ్ - వాక్=వాక్యములకు, అవివాదగమ్యమ్=వివాదముచే పొందఁదగినదికానిది. వాక్కుల యొక్క చర్చకు విషయముకొనిదనుట-వాక్కులచే ఇట్టిదట్టిదని వర్ణింపరానిదని భావము, ఇతి=అనియు, అవైమి=ఎఱుగుదునో, తత్=అందుచేత-కైశవము త్రిభువనాద్భుతమనియు నాచాపలము వాగవివాదగమ్యమనియు నే నెఱిగియుండు 'కారణము చేత' ననుట, 'యత్' 'తత్' ఇచట హేతువాచకములు; విగ...ముగ్ధమ్-విరణత్ మిక్కిలి మ్రోయుచున్న, మురళీ=వేణువుయొక్క-వేణుగానముయొక్క అనుట, విలాస=విభ్రమముచేత, ముగ్ధం=మందరమైన, ముఖామ్ముజమ్ = మోముదామరను-తామర పంటి నీ మొగమును, మీక్షణాభ్యామ్=నాకన్నుదోయిచేత, ఉదీక్షీతుమ్ చూడుటకొఱుట, కిం=ఏమి, కరోమి=చేయుదును. నీ కైశవమో మూడులోకములం దెచ్చటను సాటి లేని సౌందర్యము గలదిగాన మల్లోకములను అశ్చర్యమైనదిగా నున్నది. కావున అట్టి

దానిని ముల్లోకములందును చూచుట ఆరిది. దానిని చూడఁగోరు నాచాపల్యమొచ్చితిట్టి దని చెప్పుటకు ఆరిది నీశైశవమును చూచుట మిక్కిలి కష్టమని యెఱుంగుదును. కాబట్టి చూచుట మానుకొనెదనంటినా నాచాపల్యమును ఓర్పుటకష్టమని ఎఱుంగుదును. చూచుటయు ఆశక్యము; చూడఁగోరుటయు ఆశక్యము. ఈరెంటిని ఎఱుంగ వండినయెడల ఏచింతయు నుండదు; ఎఱిగియుండుటచేతనే నీ ముఖాంబుజమును చూచుటకు ఏమి చేయుదునో యని చింత కలుగుచున్నది. ఏమిచేయుటకును దోచుకున్నది యని తాత్పర్యము. ఇచట శైశవమునే చూడఁగోరినాఁడు గాన శైశవలీలయైన విరణస్ఫురణీవిలాస మతోఁ గూడిన ముఖమునే చెప్పినాఁడని తెలియునది.

మ. పరమాత్మర్యము నీదుశైశవము చెర్రప్పన్ రామ లోకంబునన్
వరునన్ నాచపలత్వ ముట్టిద యనిత్రాచ్యంబు చుర్చింపుమా
మురళీనాదసుధామనోహరముఖాంభోజాత మిశన్నులం
బరిశీలింపఁగఁ గోరినాడ సులభంబా తారతమ్యజ్ఞతల్. 32

తా. నీబాల్యము ముల్లోకములకును ఆశ్చర్యమైనదని ఎఱుంగుదును. నాచాపల్యము ఇట్టిదని చెప్పరాదనియు ఎఱుంగుదును. కాబట్టియే మురళీగానముచే మురుపు గులుకుచున్న నీ ముఖాంబుజమును చూచుట కేమి చేయుదునో యని చింతించుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ పర్యాచితామృతరసాని పదార్థభక్తి
వల్లూని వర్ణితవిశాలవిలోచనాని |
బాల్యాధికాని మదవల్లవభావితాని
భావేలుకన్తి సుదృశాం తవ జల్పితాని || 33

టీ.పర్యా...సాని, పరి ఆచిత = అంతటనువ్యాప్తములైన, అమృతరసాని = సుధారసముగలవియు-మిక్కిలి యమృత మెలుకునట్టియు అనుట; పదా...ల్లూని-పదార్థ-పదములయొక్కయు అర్థముయొక్కయు, భక్తి=ప్రకారముల చేత, వల్లూని=మనోహరములైనవియు-మనోహరములైన పదములునుఅర్థములును గలవియు అనుట; వర్ణి...చనాని-వర్ణిత = మిక్కిలి కచ్చబడిన-ఇటునటు వేగముగా గిఱపంబడిన, విశాల=వెడల-దలైన, విలోచనాని=కన్నులు గలవియు; మద...తాని=మద=యావనముచే మత్తిరిన, వల్లవ=గోపకులచేత, భావితాని=అనుసంధింపబడినవియు-యావనమంటె అగు గోపకులే, చెప్పఁగూడినవియు అనుట, కావుననే, బాల్య-అధికాని-బాల్య=బాలత్వమునకు, అధికాని=ఎక్కు దైనవియు, బాలురకుఁ జెప్ప నలవికానివి యని అనుట-కృష్ణుఁడు బాలుర దైనను వయసుకొండగు కొల్లలవలెఁ బలుకుననుట, ఇట్టివి అగు, తవ=నీయొక్క, జల్పితాని=పలుకులు, సుదృశాం = చక్కనికన్నులు గల చెలువలయొక్క లేక గొల్లచెలువలు.

యొక్క భావేమనస్సనందు, లుతన్తిపారలుచున్నవి-మీఁదు మిక్కిలి వర్తించుచున్నవి. జప్తితములు అమృతరసమొలుప ననుటచే తీయనైనవియనియు, పదార్థముల పొందికలచే సాగనైనవనియు, వాలుగన్నులు గిలపుటచేగులుపఁ జూపునవనియు, బాల్యాధికములును మద్యశలల భావితములు ననుటచే శృంగారరసోద్దిపకములనియుఁ దెలియునది. కావుననే అవి భావమునందు 'లుతన్తి' పారలుచున్న వనఁబడినవి.

జి. కమ్మనితేనియల్ గులుకఁగగా వెల దేఱనిమానికమ్ములం
జమ్ముచు బెఱ్ఱుజూపు విలరసిల్లంగ వల్లవభావితమ్ములై
యిమ్ముగుబాల్వారీతి కెనరయింపఁగ రానినిజోక్తి బాలికల్
నెమ్మది నెంచి యెంచి తమి నెక్కొనఁ జేర్చినశౌరిఁగాంచెదన్. 33

తా. మిక్కిలియమృతరస మొలికించుచు, పదార్థములు పొందికగాఁబఁచరించుచు, వాలుగన్నులు గిలపుచు, వయసుకొండ్రవలె నిపు పలుకుపలుకులు గొల్లచెలువల మనసులందు మిక్కిలి విలసిల్లుచున్నవి.

శ్లో॥ పునః ప్రసన్నేన ముఖేన్దుతేజసా
పురోఽవతీర్ణస్య కృపామహామ్బుధేః ।
తదేవ లీలామరళీరవామృతం
సమాధిః పూయ కదాను మే భవేత్ ॥

34

టీ. ప్రసన్నేన = మిక్కిలితేటయైన, ముఖే...జసా - ముఖి ఇన్దు = ముఖి చంద్రునియొక్క, తేజసా = కాంతితోడ-చందురునివంటినెమ్మెగము మిక్కిలి కాంతి దొలుకఁగా ననుట, పురోః=ముందట, అవతీర్ణస్య=అవతరించినవాడైన-పొడనువినవాడైన అనుట, కృపామహామ్బుధేః-కృపా=దయారూపమైన, మహత్ అమ్బుధేః=గొప్ప సముద్రమైన వనియొక్క - అత్యంతకరుణానిధి యైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, తత్=ఆ-మునుపునాత్మాత్మరించినపుడు స్ఫురించిన, లీలా...మృతమ్-లీలా=విలాసప్రయుక్తమైన, మరళీ=పిల్లన గోవియొక్క, రవ అమృతమ్ ఏవ=అమృతమువంటిదనియే, సమాధిః పూయ-సమాధి=సాధ్యానమయొక్క, విఘ్నాయ=భంగముకొలుపు-సాధ్యానమును తెలుపుట కనుట, పునః=మరల, కదాను=ఎప్పుడు; భవేత్=అగునో, శ్రీకృష్ణుండు నాకుఁగనఁబడునుగాక యని యెప్పుడు నాతని మూర్తిని వృద్ధయమున ధ్యానించుచున్నాడను. అకృష్ణుండు నామాల పొడనువీ తనమరళీధ్వనిచే నాధ్యానమును చేటివీ నాకన్నుల కలుపు నెప్పుడు తీర్చునో యని భావము. 'కృపామహామ్బుధి' యగుటయే 'పురోఽవతీర్ణ' డగుటకు ప్రేరేపకము. అకృప వెల్లివిరియుట చేతనే 'ముఖేన్దుతేజస్సు' 'పునః ప్రసన్న'మైనది. మరళీరవము అమృతప్రాయ మగుటచేతనే సమాధివిఘ్నమునకు సమ

ర మైన దని యాశయము. ఇదియే మురళీరస తరళీకృతమునిమానసనలినమ్ అని చెప్పఁబడినది.

ఉ. అందెలు ఘల్లుఘల్లు రస శ నాడుచు వేణువునందు గీత మా
నందముతోడఁ బాడుచును శ నాటి తెఱంగునఁ గన్నుదోయికిన్
విందు ఘటిల్లఁ గల్గెనుట శ నిల్చి ప్రసన్నముఖాంబుజంబుతో
నందకుమారుఁ డెన్నటి కొనర్చునో నాచునమాధిభంగమున్. 34

తా. చందరినివంటి మొగము మిక్కిలి కౌంతులు దొలుకఁగా, దయాసము మిగులఁ దగ్గికొత్తఁగా, నామంగల, కృష్ణుఁడు పాడనూపి యమృతమువంటి తన మురళిరసలిచే నాధ్యానమును ఎప్పుడు చెలుదునో.

శ్లో॥ భావేన ముగచపలేన విలోకనేన
మన్మానసే కిమపి చాపల ముద్వహస్తమ్ ।
లోలేన లోచనరసాయన మీక్షణేన
లీలాకిశోర ముపగూహితం ముత్సుగోఽస్మి ॥

35

టీ. భావేన=చేతనేతను, ముగచపలేన=ముగచుండరమైనయు, చపలంబెగు క్రేపియునగు, విలోకనేన=చూపుచేతను, మత్ మానసే=నామనస్సునందు, కిమపి=చెప్పవలవికాని, చాపలం=అతను, ఉద్వహస్తమ్=పురికొలుపుచున్నవాఁడును, లోచనరసాయనమ్=కన్నులకు రసాయనమువంటివాఁడును- కన్నులకు మిక్కిలి సుఖప్రదముగా నగపడువాఁడు ననుట, అగు, లీలాకిశోరమ్=లీలా-విలాసార్థమైన, కిశోరమ్=బాలురి-విలాసముకొఱచు బాలుడైనట్టి శ్రీకృష్ణుని, లోలేన=మిక్కిలి అస క్రిగల, ఈక్షణేన=చూపుచేత, ఉపగూహితమ్ = కౌగిలించుటకు- చేతులతో అంటి కౌగిలించునంత భాగ్యాతిశయము లేకున్నను జూపులతోనైన కౌగిలించుటకు, ఉత్సుకః=తమకము గలవాఁడును, అస్మి=అగున్నాఁడను, ముగచుగుభావముచేతను చపలమగు విలోకనముచేతను నామనస్సున చాపల్యము గలిగినది. 'లోచనరసాయన' మగుటచే నా ఈక్షణము లోలమైనది; కావుననే నేను ఈక్షణముచే కౌగిలించుటకు ఉత్సుకుడనయితి నని యాశయము. మఱియు, 'కిశోరుఁ' డగుటచే కౌగిలించుగోరితి. అయినను నిజమైనకిశోరుఁడుగాక లీలాకిశోరుఁ డైన పరుడగుటచే చేతులతోగాక కన్నులతో మాత్రము కౌగిలించుగోరితి నని ధృవించెడిని. కన్నులతో కౌగిలించుట 'అభ్యామ్... విలోచనాభ్యామ్ పరిరబుమ్' అని యిందే మీఁదను 'సయన్తై రేవ నవోపగూహనాని' అని యొందుచోటను జెప్పబడిడిని.

ఉ. చక్కనిమోముతోఁ జెలిమి శ నల్పదుముద్దులకోడిగంబుతోఁ
జొక్కపునవ్వుతో బెళుకుఁజూపులతోఁదమిగొల్పుబాలకుఁ

గ్రక్కున నక్కున జేర్చుకొని శ కన్నులపండువుగా మనంబులొ

నక్కట దీరఁ గాంచెద నరహృదయన్ వసుదేవభాగ్యమున్. 35

తా. మగభావములచేతను బెరుగుచూపులచేతను నామనస్సును మిక్కిలి యాసగొలుపుచు, లీలార్థము బాలుడై కన్నుల పండువుచేయు చిన్నికృష్ణుని జూడ నువ్విడులూరు నాకన్నలారఁ గొగిలింపఁ దహతిహపడుచున్నాడను.

శ్లో॥ అధీరబిమ్బాధివిభ్రమేణ, హర్షార్పవేణస్వరసమ్పదాచ |

అనేన కేనాపి మనోహరేణ, హా హస్త హా హస్త మనో ధునోతి॥

టీ. అధీర...మేణ-అధీర-చలమైన-వేణు పూచునపుడు ఇటునటు చలించు చున్న, బిమ్మ అధర=దొండపండువంటి క్రింది పెదవియొక్క, విభ్రమే=విలసముచే తను, హర్ష...పదాచ-హర్ష=ఉల్లాసముచేత, అర్ప=తదీసిక-రసవంతములైన-సంతో ఘాతికయముచే మిక్కిలి గసవంతముగా ఊడబడుచున్న, వేణు=సిల్లె గ్రోవియొక్క, స్వర = సప్తస్వరములయొక్క, సమ్పదాచ = సమృద్ధిచేతను, మనోహరేణ = మనోజ్ఞమైనదియు, కేనాపి=ఇట్టి దట్టి దని చెప్పు నలవి గానిదియు, అగు, అనేన = దీనిచేత-ఈ కృష్ణాభ్యుపస్తువుచేత, మనః=మనస్సు, ధునోతి=చలించుచున్నది. హాహస్త = అకటా! హాహస్త = అకటా! అధరము సహజముగా 'బింబ'మువంటి దై యొలుపు చూపునది ; అందును వేణుగానముచే 'అధీర' మై మెలయుచున్నది ; మతియు 'విభ్రమ'ములు చూపుచున్నది ; కాన నిరతికయమనోహర మైనది. వేణుస్వరము సహజముగా శ్రావ్య మైనది ; అందును హర్షముచే అర్ప మగుటచే మిక్కిలి రసోద్దీపక మైనది ; మతియు 'సమ్పదా'సమృద్ధముగా నుండుటచే రసపారవశ్యము గలిగించునది ; కావున నిరతిక యమోహన మైనది. కాబట్టి సహజముగా మనోహరమైనవస్తువు ఇట్టి నిరతికయము లైన అధరవిభ్రమవేణుస్వరములచేత, 'కేనాపి మనోహరేణ' నిరతికయమనోహరమైన నామనస్సును 'ధునోతి' చలంపఁ జేయుచున్న దని భావము. కేవలము 'అధీర'మును 'వేణుస్వర'మును జెప్పుక 'అధీరవిభ్రమ'మును 'వేణుస్వరసంపద'ను జెప్పుటచే మనో ధూననముయొక్క జౌత్కల్యము తెలియుచున్నది. ఈజౌత్కల్యమే 'హాహస్త హాహస్త' యని సమృక్త మైనది. ఇట్టియత్యంత మనోజ్ఞవస్తువునకై నామనస్సు నిలు పోవక మిక్కిలి తల్లెటపడుచున్నది. అక్కటా! నామ నిలువను శక్యము గావన్న దని భావము.

మ. చలబింబాధరలీల క్రొమ్మెఱుగుగా శ శారీరకాంతిచ్చటల్

జలదాసీకముగా రణన్మరలి గర్జ్వరీతిగా నెంచి ని

చ్చలునాట్యంబుమనోమయూర మొనరించన్ మెచ్చుకందోయికిన్
ఫల మీమోహనరూపముం గనెడుసౌభాగ్యంబు చింతింపఁగన్.

తా. దొండపండువలె నెఱుగెన క్రిందిగదని ఇటునటు త్రిప్పుటలుచేతను, ఉబ్బుచే మఱింతరస ముప్పొంగునట్లు ఊడు వేలుస్వరము పెంపుసాంపుచేతను, ఈ కృష్ణాభివస్తువు ఇంతింతసరాని మనోజ్ఞమై నామనస్సును హరించి తత్తాపెట్టుచున్నది. అకటకటా!

శ్లో॥ యావన్న మే నిఖిలమర్కదృఢాభిఘాత

నిస్సన్నిబన్ధన ముదేతి నవోపతాపః ।

తావద్విభో! భవతు తావకవక్త్రచన్ద్ర

చన్ద్రాతపద్విగుణితా మమ చిత్తధారా ॥

టీ. పా.విభో = ఓకృష్ణా, నవ ఉపతాపః = క్రొత్తవేదన-మరణవేదనావిశేషము, నిఖిల...బన్ధనమ్ యథాతథా - నిఖిల = సమస్తములైన, మర్క = నెఱుఁగుటయందు, దృఢ=బిట్టుగా, అభిఘాత = కొట్టుటచేత, నిస్సన్నిబన్ధనమ్-సంధిబంధములు లేపండునట్లు-అవయవముల ఒండొంటివోడికూర్పు ప్రేదులునట్లుగా-అవయవములసంధులు పీడునట్లుగా ననుట, యావత్=ఎంతవఱకు, న ఉదేతి=పుట్టవండునో తావత్=అంతవఱకు, మమ=నాయొక్క, చిత్తధారా=చిత్తపరంపర-ఎఱిగెక నాచిత్తము విస్తరిల్లుట, తావక...గుణితా-తావక = నయొక్క, వక్త్రచన్ద్ర = మొగమనెడి చంద్రునియొక్క, చన్ద్రాతప = వెన్నెలచేత, ద్విగుణితా = ఇనుమడిగాఁ జేయుబడినది, భవతు = అగుగాక. చిత్తధార యనగా చిత్తవిస్తారము. ఇవ్వకు నాచిత్తము నీయం దెడతెగక విస్తరిల్లుచున్నది. అయినను నీవు నామఁ బ్రత్యక్షమై నీముఖచంద్రకాంతులు నాపయిని బొలయించి యాచిత్తధారను రెండింతలు చేయఁగోరుచున్నాను. అనగా నాచిత్తము నిప్పటికంటె రెండింతలెక్కువగా నీయందు విస్తరించునట్లు చేయఁగోరుచున్నానను. ఇదియును నాఁ. ఉపతాపము రాకమునుపే నీవు చేయవలయును. ఏలన ఉపతాపము పుట్టినవెనుక మర్కములు వీడితిములై యవయవములు ప్రదిలి చిత్తము స్వస్థతఁ దిప్పునుగాన అప్పుడు నీవు ప్రత్యక్షమైనను నాచిత్తధార వర్తింపజాలదు. కావున నట్టియుపతాపము కలుగకమునుపే నామఁ బొడనూసి నీముఖేందుదర్శనమువలన నాచిత్తధార యినుమడించునట్లు చేయుమా యని యర్థము. నామ మరణవేదన రాక స్వస్థతగానుండునపుడే నీవుప్రత్యక్షమై నాచిత్తముయొక్క ఆనందమును రెండింతలుగాఁ జేయు మని యాశయము.

మ. శతవర్షంబులమీఁద నొందుదురవృన్ధం జెంది లోఁ గుండి బా

ధిత మై యింద్రియగోళముల్ మిగుల సర్వధీభూతముల్ గాకము

దతి సుహృదగెడు. గాతఁ దావకసుధాధారాళ మేఘవో

న్నతలవణ్యరమానివాసముఖచంద్రిదిజ్యోత్స్న నాముండటన్. 87

తా. శ్రీకృష్ణా! మర్కను లన్నిటిని వీడించుచు అవయవములసంధి వ్రేదిలునట్లు చేయు మరణవేదన నాకుఁగలుగకమునుపే నీవుప్రత్యక్షమై నీసుఖిచంద్రుని వెన్నెలను నాపయిం బొలయించి నాచిత్తమును ఆనందముచే ఇనుమడిగా విస్తరించునట్లు చేయుమా.

శ్లో॥ యావన్న మే నరదళాదశమీద్యశోఽపి

రథాదుదేతి తిమిరీకృతనర్వభావా ।

లావణ్యకేళిభవనం తవ తావదేతు

లక్ష్మ్యః సముత్క్వశితవేణు ముఖేన్దుబిమ్మమ్ ॥

38

టీ. దశమీ=పదియవదియు. అగు, నరదళా=మనుష్యులయవన-మిక్కిలిమునిసినయవన యనుట, తిమి...భావాసతీ-తిమిరీకృత=చీకట్లుగాఁజేయుబడిన-కనబడనివిగాఁజేయుబడిన, నర్వభావాసతీ=సమస్తపదార్థములుగలది అగుచు, మే=నాయొక్క, దృశః=నేత్రములయొక్క, రంధ్రాత్ అపి=రంధ్రమువలనఁగూడ, యావత్=ఎంతవఱకు, న ఉదేతి=పుట్టినో, తావత్=అంతవఱకు, లక్ష్మ్యః=లక్ష్మియొక్క. లావణ్య...భవనమ్ లావణ్య=కాంతివిశేషమునకు, కేళిభవనమ్=క్రీడాగృహ మైనదియు-మిక్కిలి లేటకాంతిం దొలుకునది యనుట, సముత్క్వశితవేణు-సమత్క్వశిత=మిక్కిలి ఉప్పటిల్లుచున్నధ్వనిగల, వేణు=పిల్లలగ్రోవి గలిగినదియు, అగు, ముఖి ఇన్దుబిమ్మమ్-ముఖి=మొగమనెడి, ఇన్దుబిమ్మమ్=చంద్రునియు-చంద్రునింబమువంటి మొగము, ఏరు=పొందుచు గాక-నాకుఁ బొడనూపునుగాక. పదియవదశ నయనరంధ్రములవలనఁబుట్టు ననగా, నయనములు అంధము లగుటచే తెలియబడ వనుట, కావుననే అష్టాదు సర్వపదార్థములు తిమిరీకృతము లగుచున్నవి. అటిదశయందు నీసుఖేన్దుబింబమును జూడఁజాలను. కాన అంతకుమునుపే ప్రత్యక్షమై దానిని జూపుమా యని భావము. క్రిందిపద్యమే యిచ్చటను ఉచ్చ్యము.

తా. ఏపదార్థము కనబడకుండునట్లు కన్నులను చీకట్లు గ్రమ్ముచు మనుష్యులను పయోజనపరిమనదశ యగు మిక్కిలపుముదిమి నాకు సంభవించి నాకన్నులు కనబడకమునుపే మిక్కిలియు కాంతిచే వన్నెగులువకు మురళీధ్వని మొరయుచున్న నీసుఖిచంద్రునింబమును నాకుఁ జూపుమా!

శ్లో॥ ఆలోలలోచనవిలోకితకేళిధారా

సీరాజితాగ్రనరణేః కరుణామ్బురాశేః ।

ఆర్ద్రాణి వేణునినదైః ప్రతినాదపూరై

తా. రయామి మణిసూపురశిఖితాని ॥

39

టీ. ఆలోల...సరణేః-ఆలోల=చంచలములైన, లోచన=కన్నులయొక్క, విలోకిత=మాపులయొక్క కేళి=విలాసప్రయుక్తమైన, ధారా=ధంత్తులచేత, సీరాజిత=నివా

లింపబడిన, అగ్రసరణేః=పురోభాగము గలవాడైన-తెనుగు కంటి చూపులచాలును ముంగల నిగుడ్పుగా ఆచూక్కులకొంతిచే ఆముందటిప్రదేశము నివాళింపబడినట్లు ఉన్నదనుట-ఇట్టివాడైన, కరుణ ఆముఖరాణిః=దయాసముద్రునియొక్క-కరుణానిది యగు కృష్ణునియొక్క, ప్రతినాదపూరైః - ప్రతినాద=ప్రతిధ్వనులయొక్క, పూరైః=సమృద్ధిగలవియైన-చక్కగా ప్రతికల్పించుచున్నవైన, వేణునిశదైః=పిల్లలగోవిధ్వనులచేత, ఆర్ద్రాణి=రసవంతము లైనవియగు-వేణుధ్వనులతోను దానిప్రతికల్పములతోను గూడి మఱియు సరసములైనవియగు ఆనుట, మణి నూపురశ్ఛేదాని-మణి=రత్నమయములైన, నూపుర=కొలియం దెలయొక్క, శ్ఛేదాని=ధ్వనులను, ఆకిర్ణయామి=వినుచున్నాను. కరుణాంబురాణి గనుక సలీలముగా చల్లని చూక్కులునిగుడ్పుచును, వేణువునాదుచును, కాలియందెలు గలుగల్గని మొరయ వచ్చుచున్నాడు. ఆచూక్కులకొంతిచది వ్యాపించిన ముందటిప్రదేశమునకు నివాళియై తి నట్లున్నది. ఆచూక్కులు కేవల 'హోచన'ము లవికాక 'ఆలోల'ములైన'లోచన'ములని యనుటచే దానికొంతులును ఆలోలములై నివాళి త్రిప్పునట్లు ఒప్పుచున్నవని సారస్వము. కావుననే నివాళితోడిసామ్యమును సిద్ధము. విలోకనములు 'కేళి' యనుటచే విలాసయుక్తములనియు, 'ధారా' యనుటచే 'కారుణ్య'ప్రయుక్తము లనియు నూచితము. నూపురకింజితములు వేణునిశదములతోడనే కాక ఖానిప్రతికల్పములతోడను గూడుటచే ఆర్ద్రములైన వని తెలియునది.

మ. నను రక్షించుకృపాపయోధి యగుకృష్ణస్వామి లోలావలో

కనధారారుచి త్రోవ కారతు లొనంగం జూచుచున్ వీకమైః

జనుదేరం బ్రతినాదపూరమురళీరసంగీతతాళానురం

జనమంజీరరవామృతంబు చెవి నింకచక విందు నింపొందగన్. 39

తా. చంచలములైన తనకన్నుంగవచూక్కులను ముందట సలీలముగా నిగుడ్పుచు, చంచలంబగువానికొంతి ఆముందటిప్రదేశమునకు నివాళి 'త్రిప్పి'నట్లు మీఱగా, వేణు పూడుచు కృష్ణుడు వచ్చుచున్నాడు. కావుననే యావేణుధ్వనులతోడను వానిప్రతికల్పములతోడను గూడి మిక్కిలి సరసములై యొప్పు వాని రతనంపుటంబియల కల్పములను వినుచున్నాడను.

అవ. కవి శ్రీకృష్ణమూర్తిని స్రవ్యక్షముగా జూడంగోరి యాదేవుడు తనకు గనబడకుండుటకు ఏయేకారణములు చెప్పనో యని తానే యూహించి యాకారణములకు దగినసమాధానములు చెప్పచుః బ్రత్యక్ష మగునట్లు ప్రార్థించుచున్నాడు.

శ్లో॥ హేదేవ హేదయిత హేజగదేకబన్ధో
హేకృష్ణ హేచపల హేకరుణైకసిన్ధో ।
హేనాథ హేరమణ హేనయనాభిరామ

హా హా కదాను భవితాసి పదం దృశో ర్మే ॥ ౫

40

టీ. హేదేవ=ఓదేవా-కివి శ్రీకృష్ణుని బ్రత్యక్షమగునట్లు ప్రార్థింపఁగా అదేవుఁడు అప్రాకృతదివ్యమంగళవిగ్రహుఁడైన నేను ప్రాకృతుడవగు నీవు గనబడుదునాయనగా అందులకు గవి నీవు దేవుడవు-అనఁగా 'దీవ్యతే-ప్రకాశతే-క్రీడతే' అనవుత్పత్తినిబట్టి క్రీడార్థముగా గాని, సౌలభ్యము చేత నాశ్రిజనులను ప్రకాశించుస్వభావముచేతగాని, నాకు గనబడరాదాయని సమాధానపూర్వముగా బ్రార్థించినాడనుట. శ్రీకృష్ణుడు 'నేను ఆశ్రితులను నాస్వరూపమును బ్రకాశమగునట్లు బ్రత్యక్షమగువాడ నైనను నీవు నాకు ఆశ్రితుడవు గావు. కావున నీవు గనబడను' అనునో యని 'హేదయిత=ఓస్రియుండా యనుచున్నాడు. అనఁగా 'సమేప్రియో' అన్నట్లు నిన్నెవరు ప్రీయునిగా జాతుకో, వానికి నీవు ప్రీయుడవు. నాకు నీవు ప్రీయుడవు. కాబట్టి నీవును నాకు ప్రీయుడవై కనబడవలదా యనఁగా అందులకు కృష్ణుడు 'ప్రీయులు అనేకులు ఉండినను అందఱియందును నాకు ద్రీతి గలుగునా' యనఁగా 'హేజగత్ + ఏక + బంధో=ఓజగత్తులలోనివా రిందఱికిని ఒకేబంధువైనవాఁడా యనుచున్నాడు. ప్రీయులు అప్రీయులు అనుభేదము లేక అందఱికిని నీవు బంధుభావమును చూపువాడవుగాన నాయందును అట్టిభావమునుంచి కనబడుమా యనుచున్నాడనుట. శ్రీకృష్ణుడు 'నేను స్వతంత్రుడనుగనుక నీవుగనబడవలసిన విధికి లోపపగాను అనునో యని, 'హేచపల=ఓచంచలుండా, అనుచున్నాడు-స్వతంత్రుడవుగాన చంచలుడవును గావచ్చును గాన చాపల్యముచేతనైన నాకు గనబడుదునుట. కృష్ణుడు 'నేను చపలుడను. కాబట్టియే నీవు అగపడను' అనునో యని 'హేకరుణా + ఏక + సిన్ధో=ఓదయయేము ఖ్యముగాగల సముద్రమైనవాఁడా-కేవలకిరుణాత్మకమైన సముద్రమువంటివాఁడా యని యనుచున్నాడు. అనఁగా చాపల్యముకన్న కారుణ్యము నీవు ఎక్కువగనుక కరుణ చేతనైన కనబడుదునుట. 'నేను కరుణాసముద్రుడను అయినను నీయందు గరుణచూపుటకు నాకును నీకును ఏమి సంబంధము' అని కృష్ణుడు అడుగునో యని 'హేనాథ=ఓస్వామీ, అనుచున్నాడు-అనఁగా నీవు స్వామివి. నేను నీసామ్యు. నీసామ్యును నీవు పాటించి కనబడుదునుట. 'నీవునాసామ్యు కాబట్టి నేను గోరినప్పుడు నీవు గనబడుదునుగాని నీవు గోరినపుడు నేను గనబడవలసినది లేదు' అని కృష్ణుడు అనునో యని 'హేరమణ=ఓరమించువాఁడా, యనుచున్నాడు. అనఁగా నీవు అందఱియందు నిరుపాధికముగా రమించుచుండువాడవు గాన నన్ను రమింపజేయుటకైనను ఆ గపడుమా

యనుట. నేను రమించువాడ నైతి నేని నీ హృదయమునందు రమించెదనుగాని నీకన్నుల కెట్లగపడుదును అనునోయని తలచి, హేమన + అభిరామ = ఓకన్నులకుమనోజ్జమైనవాడా, యనుచున్నాడు. కన్నులపండువు అయినవాడవుగాన కన్నుల కగపడుమనుట శ్రీకృష్ణ! ఇట్టి నీవు, మే = నాయొక్క, దృవోః = కన్నులెఱికి, పదం = విషయము, హేహే = అకటకటా, కదాను = ఎప్పుడు, భవితాసి = అగుదువో - ఎప్పుడు నాకు బ్రత్యక్ష మగుడువో యనుట.

శా. ఓదేవోత్తమ యోరమేశ దయితా శ యోలోకరత్నామణీ
యోదామోదర కృష్ణ చంచల హారీ శ యోనత్కృపాంభోనిధీ
యోదీనావన నాథ యోగమణ ని శ న్నోచ్ఛారుకమ్యాకృతిన్
మోదం బొప్పగఁ జూతు నెన్నటికి నాశమోదంబు సుధిల్లగన్.

తా. మీద నుగమము.

శ్లో॥ అమూ వ్యధన్యాని దినాస్తరాణి
హారే త్వదాలోకన మస్తరేణ ।
అనాథబంధో కరుణైకసిన్ధో
హే హస్త హే హస్త కథం సయామి ॥

41

టీ. కరుణా ఏకసిన్ధో = కరుణయే ముఖ్యముగాఁ గల సముద్రము అయినవాడా - శుద్ధకారుణ్యముయమైన సముద్రమవంటివాడా - మహాకారుణ్యానిధి యనుట, కావుననే, అనాథబంధో = దిక్కు లేనివారికి చుట్టమైనవాడా - ననుబోటి దిక్కులేనివారిని చుట్టమునలె ఆదరించువాడా యనుట, హేహారే = (సౌలభ్యప్రయుక్తమైన నిరసధిక సౌందర్యముచే మనస్సును హరించువాడా - శ్రీకృష్ణ యనుట, త్వత్ ఆలోకనమ్ = నీయొక్క దర్శనము, అస్తరేణ = మాని-లేక యనుట, అథన్యాని = (నిన్ను దర్శింపకయే కడపబడినవిగాన) కృతార్థములుగాని వైన, అమాని = ఈ-ఈజరుపఁచుచున్న, దినాస్తరాణి = దినములను, హేహస్త హేహస్త = అయ్యో అయ్యో, కథం = ఎట్లు - ఎంతవృద్ధముగా అనుట, సయామి = కడవుచున్నాను, నీవు 'అనాథబంధులడవు, నేనును అనాథుడను కాబట్టి నీవు నాకును బంధుడవై పత్త్యక్షము గావలయును. అయినను ఇంతకాలమునకును నీవు కనబడవైతివి. ఇది నీవు 'రుణైకసింధులడవు గావున నీవెప్పుగాదు. నాహే పమే యగునని కవినీర్వేదనము నూనిత మగుచున్నది. మఱియును నీదర్శనము లేమిచే వ్యర్థము లైనదిసములు ఒకటిరెండు గావు. 'దినాస్తరాణి' అనేకదినములు అనుటచే నిర్వేదనముయొక్క ఔత్కట్యము వ్యంజిత మగుచున్నది. కావుననే 'హేహస్త హేహస్త' అని యాశ్చర్యము, 'కథం సయామి' అనుటచే ఇంత నట్టిదినములను జరుపుట మిక్కిలి దుస్సహ మని నాయాశయము.

శా. నిన్నుం గానక సీకథల్ వినక నిశ్చయేమాటుఁ జిత్తంబుటో
 నెన్నుం జాలక నిన్నుఁ బేర్కొనక నిశ్చయేవేళఁ బూజింప లే
 కన్నా ! యూర్తనికేతనాంగణనిధి ! యయ్యో కృపావారిధి !
 ఎన్నో గివయల్ గ్రమించితి వృథా యేమందు నాదుర్దశన్. 41

తా. కృష్ణ ! నీవు కరుణాసముద్రుండవు. కావుననే దీనజనబంధుడవు. నేనును దీనుడనై నను సేదర్శనములేక వృథాముగా కదినమలను అకటకటా ! ఎట్లు గడపుదును ?

శ్లో. కి మివ శృణుమః కస్య బ్రూమః కథం కృత మాశయా
 కథయత కథం ధన్యా మన్యామహే హృదయేశయమ్ ।
 మధురమధుర స్తేరాకారే మనోనయనోత్సవే
 కృపణకృపణా కృష్ణే తృష్ణా చిగం బత లమ్బితే ॥ 42

టీ. మధుర...కారే-మధురమధుర=మిక్కిలి సుందరమును, స్థైర=యావనము యొక్క వికాసముగలదియు-లేక-చిఱునవుచేఁజెలువైనదియు, అగు, ఆకారే=ఆకృతి గలవాఁడును, కావుననే, మనో...త్సవే-మనోమనస్సునకు, నయన=కన్నులకును, ఉత్సవే=పండువుఅయినవాఁడును-మనస్సునకును గన్నులకునుఆనందప్రదుడైనవాఁడునుట అగు, కృష్ణే=కృష్ణునియందు, కృపణకృపణా=మిక్కిలియు దీనమైన, తృష్ణా = ఆశ, చిగం=బహుకాలముగా, బత=అయ్యో-లేక 'ధన్యా !' అని పూర్వపాదమున చెప్పు బడినధన్యులను ఇది పరామర్శించుచున్నది, లమ్బితే=వేగిలుచున్నది-కృష్ణుని ఆశ్రయించి వర్తించుచున్న దనుట. ఆశ చిరకాలముగా మిక్కిలి దీనముగా కృష్ణుని ఆశ్రయించి యున్న దనుట-బహుకాలముగా కృష్ణుని చూచుటను మిక్కిలి దీనత్వముతో ఉవ్విళ్లు లూరుచున్నాడననిభావము. కావున ధన్యాః=ధన్యులారా, కిమివ=ఏమని, శృణుమః=విందుము. ఇట్టివాడని ఏమివిందు మనుట. కస్య=ఎవనికి, బ్రూమః=చెప్పుదుము. ఇట్టివాఁడని ఎవరికేఁజెప్పుదు మనుట, కథం=ఎట్లు, ఆశయా=ఆశచేత, కృతం=జరిపినది-చాలినది-ఆశ చాలించుకొనుట ఎట్లు, హృదయేశయమ్=హృదయమందు నెలకొనియున్నట్టి కృష్ణుని, కథం=ఎట్లు, మన్యామహే=తలంతుము. కథయత=చెప్పుడు. ఆకారము 'మధురమధుర' మగుటచేతనే దానియందలికృష్ణయ్య 'కృపణకృపణా' యైనది - 'నయనోత్సవే' అనుటచేత ఆత్మవై, ఆకారదగ్గనవిషయ మైనదని వ్యంజితము. కృష్ణుడే 'హృదయేశయ' నాహృదయమందు నెలకొనియున్నాడు. నాహృదయమున గోచరించిన 'మధురమధురాకార' మును కన్నులారా జూడవలయు నని చిరకాలముగా ఆశపడి యున్నానుగాని ఆయాశపడరాదనదికాదు. ఆయాకారమును జూడ

లేకపోయినను ఎవరైనను వర్ణింపగా వినియెనఁ దృష్టిసొందెద మనఁగా ఇట్టిదని దాని ని ఎవరు వర్ణింపఁగా వినఁగలము? ఒకరుచెప్పఁగా వినుటకు లేకపోయినను మనస్సునఁగో చరించినయాకృతిని మేమైన ఒకఁకి వర్ణించిచెప్పి తృప్తిసొందెదమనఁగా ఎవరికి ఏమని వర్ణించి చెప్పఁగలము? చెప్పటకు లేకపోయినను మననమైన చేయుద మన గా దానిని సైతము ఎట్లుచేయఁగలము? ఇట్లు చూడకపోయినను వినిగాని, చెప్పిగాని, తలంచిగాని యాశతీర్పఱింపఁగలము శక్యముకాదయ్యె. కాబట్టి యాశను చాలించుకొనెదమన్న న ది చిరకాలముగా నుండునది కాబట్టి దానిని మానుట యెట్లు? కృష్ణునిగూర్చి శ్రవణమన నాదులు చేయుధన్యులు ఎవరేని యుండినయెడల వారు ఆధన్య లైకమాట నేదైన నుపాయము చెప్పదురు గాక యని యాశయము.

శా. ఏశాస్త్రంబుల విందు నేగురునితో ౧ నే మందు నె ట్లెనొకో
యాశన్ ధన్యులు దెల్పు లేర కద ప్రత్యక్షంబుగా నద్దయా
రాశిన్ నేత్రమనోభిరాము స్మితవశక్త ప్రాభవున్ యాదవా
ధీశుం గోరి మదీయత్వమ్మ యకటా ౧ దీనత్వముం జెందెడిన్. 42

తా. మిక్కిలినుండఁమై మందహాసము గలముఖముతోఁగూడిన యాకారము గల వాఁడై మనసునకును గన్నులకును విగ్రహింపఁబడుకృష్ణుని జూడవలయునని బహుకాలము గా నతిదీనత్వముతో ఆశగొనియున్నవాఁడను. ధన్యులారా! ఏమిందుము? ఎవరికిఁజెప్పుదుము? అశ యెట్లు చాలించుకొనవచ్చును? హృదయమునందు నెలకొనియున్నకృష్ణుని ఎట్లు చింతింతుము? మీరు చెప్పఁడు.

శ్లో॥ ఆభ్యాం విహించనాభ్యా మమ్ము జదళలలితలోచనం బాలమ్ |
ద్వాభ్యా మపి పరిరబ్ధం, దూరే మమ హస్త దైవసామగ్రీ || 43

టీ. ఆభ్యామ్=ఈ, విహించనాభ్యామ్=కన్నులు, ద్వాభ్యామపి=రెంటిచేతనుగూడ, అమ్ము...చనమ్=అమ్ముజదళ=తామరలేపలవల్ల, లలిత=సుందరములైన, లోచనమ్=కన్నులుగలవాఁడగు, బాలమ్=బాలుఁడగు కృష్ణుని, పరిరబ్ధం=కొఱిలించుటకు, దైవసామగ్రీ=అదృష్టము, మమ=నాకు, దూరే=దూరమగుచున్నది. రెండుకన్నులారనేని కృష్ణుని గొఱిలించుకొనెదనన్న దైవము తోడుపడవచ్చునట. హస్త=అక్కటా- రెండు చేతులారవలెన రెండుకన్నులారను గొఱిలించుటను సువ్యక్తముగాఁ జెప్పుటకై 'ద్వాభ్యామపి' అని విశేషించిచెప్పినాఁడు. రెంటిచేతను అనుటవలన కొఱిలించుటయొక్క పూర్వత్వము తెలియుచున్నది. కన్నులు రెంటిచేతను దిగియుకొఱిలించుకొనఁగోరుట-అనఁగా రెండుకన్నులారఁ జక్కఁగాఁ జూచుటకు దైవము దూర మగుచున్నదే యని సంతాపాతిశయము.

ఉ. ముద్దులు గుల్కుబాలుఁ డవి శ్ర ముచ్చటఁ గొంగిట | గుచ్చియెత్తగా
నొద్దిక యై మెలంగెడుభుజోన్నతి కంబురుహోక్షుఁ డందు నే
ప్రొద్దును వేడ్కఁ జూడఁ దలఁపొసినఁ జిక్కఁడు గన్నుదోయికిం
గొద్దికి మీఱె దైవ మనుకూలము గామికి నేమి నేయుచున్. 43

తా. తామర తేటలవలె సుందరములైన కన్నులు గలిగి చెన్నారవిన్న బాలకృష్ణుని
నాయారెండుకన్నులారఁ గొంగిలించుకొనుటకు అదృష్టము అకటా! దూరమగుచున్నది.

శ్లో॥ అశ్రాస్తస్మిత మరుణారుణాఢరోషం

హర్షార్ద్రద్విగుణమనోజ్ఞ వేణుగీతమ్ |

విభ్రామ్యద్విపులవిలోచనార్ధముగం

వీక్షిష్యే తవ వదనామ్బుజం కదా ను ||

44

టీ. అశ్రాస్తస్మితమ్-అశ్రాస్త=ఎడతెగని, స్మితం=చిఱునవ్వుగలదియు, అథ
... రోషమ్-అరుణారుణం=ఎఱుకబాతిన, అథరోషమ్=క్రిందపెడవి గలదియు, హర్షా...
గీతమ్-హర్ష=సంతోషముచేత, అర్ద్ర=సరసమైనదియు, కావుననే, ద్విగుణం=రెండిం
తలు, మనోజ్ఞ=మనోహరమైనదియు, అగు, వేణుగీతమ్=మృదళీగానము గలదియు - ఈ
బ్బుచేపిల్లనగ్రోవిని రెండింతలు మధుఃముగా ఊచునట్టిదియు అనుట, విభ్రా... ముగం
విభ్రామ్యత్=(వేణుస్వరగతులకు అనుగుణముగా) మిక్కిలి చలిండుచున్నవియు, విపు
ల=వికాలములైనవియు, అగు, విలోచనం=కన్నులయొక్క, అర్ధ=సగముచేత అరమోడ్చి
స్వరానుగుణముగా ఇటునటు త్రిపుబుడుచున్న కన్నులచేత ననుట, ముగమ్=మనోహర
మైనదియు, అగు, తవ=నీయొక్క, వదన అమ్బుజమ్=మోముదామరను - తామరవంటి
మొగమును, కదాను=ఎప్పుడు' వీక్షిష్యే=చూడఁగలనో-స్మితము'అశ్రాంతి'మగుటయు,
అథరోషము 'అరుణారుణ'మగుటయు, వేణుగీతము 'హర్షార్ద్రద్విగుణమనోజ్ఞ'మగుట
యు, విపులవిలోచనములు 'విభ్రామ్య'మాణములును 'అర్ధ'మృదళీతములును అగుటయు
తామరవలె సహజముగా చెలువైన మొగమునకునతియు నిరవధికమనోహరత్వముగూర్చు
చున్నది. విలోచనములు విపులము లగుటచేతనే వాని విభ్రమములును అర్ధమువలెనము
లును ముగము లగుచున్నవి-అనఁగా వెడఁదకన్నులయొక్క బెళుకుఁ ద్రిపులును అరమో
డ్చులునే యత్యంతమనోహరములు: కావుననే 'విలోచన'ములకు 'విపుల'కృష్ణముగూర్చు
బడినది. ఏతద్భుజసీతశయనౌందర్యలక్షణలక్షితమై వదనాబ్జ ముండుటచేతనే దానిని
ఎప్పుడు చూతునో యని యుద్విగు లూరెన ననుట.

మ. మురళీగానసుధాధునీకలితసర్వమౌదంబు నిండారంగా

నరమోక్షుంగనుదోయి బెల్లమరంగా శ్ర నాతామబింబాధర

స్ఫురణన్ వెన్నెలతేటలేనగవులన్ శ సాం పొంకునెమ్మాముఁదా
మర సేవింపఁగఁ గల్గునుత్సవము సంభావించు టిం కెన్నఁడో. 44

తా. ఎప్పుడును గిరిగోనియందు చిలువవృక్ష గణి, మిక్కిలియెఱునైన క్రింది
పెదవిచే నొప్పి, ఉబ్బుచే రెండింతలు ఇంపుగా నూడబడుచున్న పిల్లనగ్రోవితోఁ
గూడి, యిటువంటి తిరుగుచున్న వాలుగన్నులయందొమ్మిదే ముద్దులు గులుకుచున్న
నీ మోముదామరను నే నెప్పుడు చూతునో కదా,

శ్లో॥ లీలాయతాభ్యాం రసశీతలాభ్యాం

నీలానజాభ్యాం నయనామ్బుజాభ్యామ్ |

ఆలోకయే దద్భుతవిభ్రమాభ్యామ్

భావః కదా కాయణికః కిశోరః ||

45

టీ. కాయణికః=దయామ ముఁడైన, కిశోరః=బాలుడగు శ్రీకృష్ణుడు, లీలా-
యతాభ్యామ్ - లీలా=విలాసములచేత, ఆయతాభ్యామ్=చేదలుపు లైనట్టివియు - విలా-
సాపుష్పలచేత మఱింత విడివిడైనవియు ననుట, రస శీతలాభ్యామ్ - రస=శృంగ-
రరసముచేత, శీతలాభ్యామ్=చల్లనైనవియు-శృంగారరసముచు జల్లగానొలుపుటచే జూ-
చుటను సుఖప్రదమైనవియు ననుట, నీల ఆరుణాభ్యామ్ - నీల=(నల్లగుడ్డుకాంతులచే)
నల్లనివియు, ఆరుణాభ్యామ్=(కడగన్నులయెఱుపుచే, ఎఱునివియు అయినవియు, అద్భు-
త విభ్రమాభ్యామ్-అద్భుత=అశ్చ్యుతరములైన, విభ్రమాభ్యామ్=విలాసములుగలవియు,
అగు, నయన అమ్బుజాభ్యామ్=కన్నుదామరలచేత, మామ్=నన్ను, కదా=ఎప్పుడు,
అలోకయేత్=చూచునో, కాయణికులడనుటచే గంజాతిశయముచే నెన్నెప్పుడు చూచు-
నో యనుట, నయనాంబుజములను లీలాయతములనుటచే బూర్ణసృష్టియు, రసశీతలములను
టచే జల్లదననుట, నీలారుణములనుటచే అద్భుతవిభ్రమత్వమును దెలియునది.

ఉ. తిన్ననికల్వచెల్వ లొకరదిక్కున నొక్కడఁ గన్పడమిల్ల క్రొ
మిన్నలఁ గుమ్మరించు నవరమేచకశోణిత మించు మించులీ
ల నిరసించునిస్తులవిరలానరసాయతశీతలంబు లొఁ

గన్నుల నన్ను నెన్నఁటికిఁ శ గాంచునొ బాలకుఁ డాదరంబునన్. 45

తా. లీలచే మఱింతవెడలుపై వికసిల్లి శృంగారరసముచేఁజల్లిన, కనుగుడ్డులునల్ల
నొక్కొరియు కొలుకులు ఎఱుదనముచు దొలుకఁగా, నాశ్చర్యమలగు చిన్నెలువన్నెలు
నెఱుపుకన్నుదామరలతోఁ గరుణానిధి యగు చిన్న బాలకృష్ణుడు నన్నుజూచుట
యెన్నఁడో కదా!

శ్లో॥ బహుళచివరభారం బద్ధపిష్టావతంసం

చపలచపలనేత్రం చారుబిమ్బాధరోష్ఠమ్ ।

మధురమృదులహాసం మన్దరోదారలీలం

మృగయతి నయనం మే ముగ్ధవేషం మురారేః ॥

46

టీ. బహు... ధాగమ్-బహుళ=తఱచైన, చివరభాగమ్=కేశసమాహము గల
దియు, బద్ధ... తంసమ్-బద్ధ=కూర్చబడిన - చెరువుకొనలడిస, పిష్టా=నెమిలిపురి యనె
డు, అవతంసమ్=శిరోభూషణముగలదియు - 'బహుళచివరభా రాబద్ధపిష్టావతంసమ్' అ
నుపాతమున దట్టమైన కేశసమాహమందుఁ గూర్చబడిన నెమిలిపురియనెడు శిరోభూ
షణముగలదియు అని యర్థము, చప... నేత్రమ్-చపలచపల=మిక్కిలిచంచలము లైన-బె
ళుకు లీనుదున్న, నేత్రమ్=కన్నులుగలదియు, చారు... రోష్ఠమ్-చారు=సాగ సైనదియు,
బింబ=దొండపడువంటిదియు, అగు, అధరోష్ఠమ్=క్రింది పెనవిగ గలదియు, మధు...
హాసమ్-మధుర=మనోజ్ఞ మును, మృదుల=ఊహలమును, అయనహాసమ్ = నవ్వుగలదియు
సాగ సైన చిహ్నవత్వ గలది యనుట, మన... లీలమ్-మనర=బరువైనవియు - మిక్కిలి
యైనవియు అనుట, ఉదార=గొప్పవైనవియు, అగు, 'లీలమ్' విలాసములుగలదియు, ఇది
యే 'విలాసభరాలసమ్' అని మీఁదఁ బెప్పుబడిడి, (మనరోదారలీలమ్=మందరపర్వతము
యొక్క గొప్పలీలలుగలది, అనుపాతము సరసముకాదు) అగు, మురారేః=శ్రీకృష్ణునియొ
క్క, ముగ్ధవేషమ్-ముగ్ధ=మందరమైన, వేషమ్=వేషమును, మే=నాయొక్క, నయనమ్
=నేత్రము, మృగయతి=విడచుచున్నది - నేను గన్నులార చూడఁగోరుదున్నా ననుట.
దట్టంపు నెఱికురులును, దానినడుమఁ జెరివిన నెమిలిపురియు, దానిక్రింద నున్న బెళుకు
గన్నులును, దానికిఁ గ్రిందుగానున్న యెఱిపెదవియు ఆపెనవియందలి భేదవత్వము
వేషముయొక్క 'మృగత్వమునకు హేతువులు. మఱియు నాముగ్ధత్వమునకు హేతువుల
గు సాబగులు పెక్కులు గలవుగాని అవన్నియును చెప్పుటకు శక్యముగామిచే వానినెల్ల
'మనరోదారలీలమ్' అని యొక్క మాటచే గని సంగ్రహించినాడని తెలియునది.

చ. లలితపుంశంపుసాంపుఁగళలన్ విలసిల్లెడుమోవినవ్వుఁ దే

టలు నునుగొప్పకొప్పున బెరడం గగుపించుము బెళ్ళుజూపులున్

సలలితమందరాద్దిధృత్రినంపదయుం జెలువారుశౌర్యమం

జులతర వేషమున్ *వెదక్కిచూడఁగ నాకనుదోయి గోరెడిన్. 46

తా. దట్టంపు నెఱికురులును, అందుఁ జెరివిన నెమిలిపురియును, బెళుకుజూపులు
ను, సాగ సైన దొండపడువంటి మోవియును, ఇంపైన భేదవత్వము, మఱియు లెక్కకు
మిక్కిలియైన గొప్పచిన్నలువచ్చులును గలిగి, మనోజ్ఞులై వెలుగుదున్న కృష్ణునివేషము
గన్నులారఁ జూడ నుచ్చితులూరు చున్నాడను.

శ్లో॥ బహుళజలదచ్చాయాచోరం విలాసభరాలసం
మదశిఖిఖాలీలో త్తంసం మనోజ్ఞముఖామ్బుజమ్ |
కమపి కరుణాపాజ్ఞోదగ్రప్రసన్నజగజ్జడం
మధురిమపరీపాఠోద్రేకం వయం మృగయామహే || 47

టీ. బహుళ...చోరం-బహుళ=అధికమైన, జలద=మబ్బులయొక్క, ఛాయా=కాంతిని, చోరం=దొంగిలించునదియు - మబ్బువలె నల్లనిఛాయగలదియు ననుట, విలాస...లసమ్-విలాస=విలాసముయొక్క, భర=బరువు చేత, అలసమ్=తుండమైనదియును, 'భరాలసమ్' అనుట 'మనః' అనుటతో సాటియైనది గాన మితిమీరిన విలాసములుగలదియును, మద... త్తంసమ్-మదశిఖి=మత్తలిస నెమిలియొక్క, శిఖా=పురియనెడి, లీలా విలాసార్థమైన, ఉత్తంసమ్=శిరోభూషణముగలదియు, మనో...బుజమ్-మనోజ్ఞ=నుందరమైన, ముఖి అమ్బుజమ్=మోముదామరగలదియు, కరుణా...జడమ్-కరుణా=దయతోఁ గూడిన, అపాఞ్గ = కడగన్నులచేత - కడగంటిమాపులచేత, ఉదగ్రమ్ యథాతథా=అత్యంతముగా, ప్రసన్న = లేటపడిన - కలకదేతిన, జగత్=జగముయొక్క, జడమ్=బాడ్యము గలదియు - కడగంటిమాపు పాలయుటచేతనే జగత్తులోనివారి బాడ్యము నెల్ల బోగొట్టి ప్రసన్నత గలిగించునది యనుట, అగు, కమపి = ఒకానొకటి - ఇట్టి దట్టదనరాని. మధురిమ...ద్రేకమ్-మధురిమ=సౌందర్యముయొక్క, పరీపాక = పరీపాకముయొక్క - పెంపుసంపుయొక్క యనుట, ఉద్రేకమ్=విజృంభణమును - ఉరవడిని - అత్యంతముగాఁ బరిపక్వమైనసౌందర్యము ననుట - ఒకానొకపరిపూర్ణ సౌందర్యాతిశయ ముననుట-అట్టిసౌందర్యాతిశయముగల శ్రీకృష్ణుని అని భావము, వయం=మేము, మృగయామహే = వెదకుచున్నారము, కృష్ణమూర్తికి సాక్షాద్వాచకములగు, 'కృష్ణమ్' 'విభుమ్' 'కిశోరమ్' ఇత్యాదులను జెప్పక 'మధురిమపరీపాఠోద్రేకమ్' అనిగొణవాచకమును జెప్పుటచే ఇదియే 'మృగయామహే' అనుక్రియప కర్తముగును. మేము కృష్ణాఖ్యమైన వస్తువును వెదకుచున్నారము. అయినను ఆవస్తువును కృష్ణుడనుటకంటె మీఁదుమిక్కిలి పరిపక్వమైన యొకానొక చక్కండనమే యనుట, మఱింత యొప్పు నని కవి హృదయము. కేవలసౌందర్య మనక దానియొక్క పరీపాకమును జెప్పుటచే అది పరిపూర్ణమైనదియు, అపరీపాకమునకు ఉద్రేకశబ్దమును గూర్చుటచే అది మనస్సునకుఁ బట్టుకొనడనంత నిరతిశయమనోహర మైన దనియు వ్యంజిత మగుచున్నది.

మ. తనకారుణ్యకటాక్షవీక్షణముచేఁ ౧ ద్రైశోక్యబాడ్యంబు లె
ల్ల నివర్తింప మనోహరాననముతో ౨ లావణ్యవేషంబుతో
ఘనధారాధరకాంతితో శిఖిఖాశక్త్యావతంసంబుతో
ననువై యుండెడువాని నారయుచు నురద్యత్ప్రీతి నేవించెదన్. 47

తా. దట్టంపునుబ్బులచామ గలిగి, చిన్నెలు వన్నెలు మిక్కిలియు నెఱపుడు, నెమిలిపురిని తలయందుఁ దాల్చి, తామరపల్లె చెలువైన మొగమును గలిగి, కరుణతోఁ గూడిన గడగంటిచావుచే జగంబుల జాడ్యములైన బోగొట్టి ప్రసన్నత గలిగించుడు, నిట్టి దట్టి దనరానిదై, మీఁదుమిక్కిలి పరిపక్వమై, యొప్పుచున్న యొకసౌందర్యంపు రాశిని మేము వెదకుచున్నారము.

శ్లో॥ పరామృశ్యం దూరే పరివది ముసినాం వ్రజవధూ
దృశాం దృశ్యం శశ్వత్త్రిభువనమనోహరివపుషమ్ |
అనామృశ్యం వాచా మనిదముదయానామపి కదా
దరిదృశ్యే దేవం దరదభితనీలోత్పలనిభమ్ ||

48

టీ. ముసినాం = మునులయొక్క, పరివది = సభించును - లేక సమాహము నందు - మునిజనులప అనుట, దూరే = దూరమునందు, పరామృశ్యమ్ = అరయఁదగిన వాఁడును - మునులప దీర్ఘముగా విచారముచేసి తెలియవలసినవాఁడనుట - అట్టివారికిని నులభముగా నగపడవండువాఁడని భావము - ఇది పరత్వనూచకము, ఇట్టిపరుఁడైనను, వ్రజ...దృశామ్ - వ్రజవధూ = గొల్ల శ్రీలయొక్క, దృశామ్ = కన్నులమఁ దృశ్యమ్ = కనఁదగినవాఁడును - ఇది సౌలభ్యనూచకము, శశ్వత్ = వాలాయముగా త్రిభు...పుషమ్ త్రిభువన = మల్లోకములమను, మనోహరి = మనస్సును హరించునంత సుందరమైన, వపుషమ్ = దేహము గలవాఁడును - మల్లోకములవారిని తనకుపూర్వ సౌందర్యగులచే ఆకర్షించి కృతార్థులను జేయుటకు అత్యంతసుందరకలఁదగుఁడై యవతరించినవాఁడు ననుట - ఇది సౌలభ్యప్రకాశకము, అనిదముదయానామ్ = అ ఇదమ్ విదయానామ్ - ఇది యిట్టిది ఇట్లు పుట్టినది అని చెప్పురానిదైన - అపొంగువలైన యనుట, వాచా మపి = వాక్కులమఁ గూడ - వేదాంతవాక్యములప సైతము అనుట, అనామృశ్యమ్ = తెలిసికొనరానివాఁడును - ఇది పరత్వనూచకము, దర...నిభమ్ - దర = తొంచెముగా, దభిత = నిరసిన, నీల ఉత్పల = నల్లలుపలతో, నిభః = సాటియైనవాఁడును - నల్లగలువలవంటికొంతి గలవాఁడనుట - ఇది సౌలభ్యప్రయుక్తమైన అపతామనమఁ బ్రకాశకము. అగు, దేవమ్ = దేవుఁడైన శ్రీకృష్ణుని, కదా = ఎప్పుడు, గదీదృశ్యే = చక్కగాఁ జూతును. మునిసమాహమునప (దూరే) దూరముగా (పరామృశ్యః) విచారించ వలసినవాఁడు; వ్రజవధువులతో 'దృశామ్' చూపులకే అనఁగా దావుననే 'దృశ్య' కనఁ బడుచుండువాఁడు. మొదటివాక్యమునందలి 'దూరే' అనుటకు ప్రతిగా రెండవవాక్యమున దావున అనుటకు బర్యాయముగా 'దృశామ్' అని చెప్పబడినది. ఇట్లు కానిచో ఇందు 'దృశామ్' అని చెప్ప నక్కఱలేదు; 'దృశ్యమ్' అను ఒకటియే చాలును. మునులప దత్వముగా విచారించవలసినవాఁడు గోపికలకు దావుననే కనబడుచున్నాఁడు పరత్వసౌ

లభ్యముల పరాకాష్ఠలను దెలియనది. గొల్లచెలువలకు దృశ్యశ్రవణముగాన అట్టిమొఱవలకు దగినమాటే కలిగియుండు ననరాదు, 'త్రిభువన మనోహరి వపుషమ్' ముల్లోకముల వారిని మోహించునాయు మాపమాగలవాడఁడు. అపొరుషేయములగు వేదాంతములకే తెలియరానివాడైనను నలగలువకాంతి గల మాపమాతో తెలియఁడున్నాఁడు. కావుననే నరులొట్టికిని మాటికి నెప్పుడు చూడఁగలుగునో యని కోరిక గలిగిన దని యాశయము.

మ మనిలో నిత్యైక గోపికాన మనవ్యద్యుక్తేణి కల్పవృక్షన్

విదితం బై మునినాయకాగ్రనభ కశ్రన్వేషించఁగా మార మై

యఃద మిత్రం బని వేదనాభి కను వై శ్ర యెంచం బఠింపన్ మొదల్

తుద లేనట్టి నవోత్పలాభ మగువ్యస్తన్ మోహనాకారమున్. 48

తా. మునులసమాహమనకు దవ్యుగా విచారించవలసినవాడు: అపొరుషేయములైన వేదాంతములను దెలియరానివాడు. ఇట్టివాడయ్యు ముల్లోకములవారిమనస్సులను హరించునంత సుందరమైనదనియు, ఇందుక విచ్చిననలగలువకాంతి గలదియు నగు మూర్తితో గొల్లయిలాండ్రువ కన్నుల కగపడుచునే యున్నాఁడు. ఇట్టినులభుని నేను మాటికి నాకన్నులకటవు డీట చూచుట యెన్నఁదో.

శ్లో॥ లీలాననామ్బుజ మధీర ముదీక్షమాణం

నర్మాణి వేణువివరేషు నివేశయన్తమ్|

డోలాయమాననయనం నయనాభిరామం

దేవం కదాను దయితం వ్యతిలోకయిష్యే॥

49

టీ. లీలా...మ్బుజం=విలాసముతోఁ గూడిన, అనన అమ్బుజమ్=మోముదామర గలవాడును-లేక, లీలాంతామ్బుజమ్ = విలాసారమైనతామర గలవాడును, అధీరం యథాతథా=చంచలమగునట్లుగా, ఉదీక్షమాణం = చూచుచున్న వాడును-బెరువఁజూపు లతో చూచుచున్న వాడనుట, వేణువివరేషు=వేణు=శీలఁగ్రోవియొక్క, వివరేషు=రంధ్రములందు, నర్మాణి=నర్మములను-గోపికలకొఱకైనసంకేతములను, నివేశయన్తమ్=ప్రవేశించుచున్నవాడును-అనగా వేణురంధ్రములందు ఊదెను ధ్వనివిశేషములచేత గోపికలకు సంకేతములను చెలుపువాడనుట, డోలాయమాననయనమ్=డోలాయమాన=ఊగుచున్న-ఇటునటు తిరుగుచున్న యనుట, నయనమ్ = కన్నులు గలవాడును, నయన అభిరామమ్=కన్నులకు మనోజ్ఞుడైనవాడును, కావుననే దయితమ్=ప్రియుడైన వాడును, అగు, దేవం=దేవుడైన శ్రీకృష్ణుని, కదాను=ఎప్పుడు, వ్యతిలోకయిష్యే=చూడఁగలనో. స్వభావముచే ఈక్షణములు అధీరములైనవనియు, వేణుగానవశముచే నయనములు డోలాయమానములైనవనియు దెలియవది. ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండుటచే నయనాభిరాముడు; కావుననే 'వ్యతిలోకయిష్యే' చూడఁగోరెద ననుట.

ఉ. ఏతటిఁ జూచి మ్రొక్కగల శ నేతటిఁ జూచు నతండు నన్ నో
జాతమృదుస్మితాననుని శ జంచలలోచను వేణుగీతసం
కేతముచేత గోపికలఁ శ కేళికి నై జతగూర్పునేర్పరిన్
నూతనపంచసాయకమృతోహరమూర్తిని గంటి కింపుగన్. 49

తా. విలాసముతోఁగూడిన ముఖారవిందము గలిగి, బెఱుపవాలుజూడ్కులు ని
గుడ్చుచు, పిల్లగ్రోవిరంధ్రములందు గోపికలకు సంకేతమును దెలుపునట్టి స్వరము లూ
దుచు, గానవళమునఁ గన్నుల నిటు నటుఁ ద్రిప్పుచుఁ గన్నులపండువై, మనస్సునకును
బ్రియుండై యొప్పుచేపుని శ్రీకృష్ణుని ఎప్పుడుగాంతునో.

శ్లో॥ లగ్నం ముహూ ర్తనసి లమ్పుటసంప్రదాయి

లేఖావిలేఖనరసజ్ఞ మనోజ్ఞ వేషమ్ |

లజ్జన్మృదుస్మితమధున్న సీతాధరాంశు

రాకేసులాలితముఖేన్దు ముకుందబాల్యమ్ ||

50

టీ. లేఖా... వేషమ్-లేఖా=చిత్రపులను, విలేఖన=వ్రాయుటయందు, రసజ్ఞ =
రసిమైనవారికి-నేర్పరులైనవారికి, మనోజ్ఞ=మనోహరమైన, వేషం=వేషముగలదియు,
లజ్జ...రాంశు-లజ్జత్=సిగ్గుపడుచున్నదియు- వెలికిరాక పెదవిమాటునఁ దొలఁకుచున్న
దియు - స్వల్పమైన దనుట, మృదు = కోమలమైనదియు, అగు, స్థిత=సవ్యసాధి-
లేత చిహ్నసవ్య అనెడి యనుట, మధు = లేనియచేత, స్పృశిత=తడుపలుచిన, అధర=
పెదవియొక్క, అంశు = కంఠులు గలదియు- తియ్యనికమ్మొవి యెట్టునికంఠులతోఁ
గూడినది యనుట, రాకే...ఖేన్దు - రాకా ఇన్దు =రాకాచంద్రునిచేత - పూర్ణచంద్రుని
చేత ననుట, లాలిత=బుజ్జగింపబడిన - పూర్ణచంద్రునితో సాటియైనట్టి అనుట, ముఖ
ఇన్దు=మోముచందురుని గలదియు-రాక నాటిచందురునిపంటి మొగము గలది యనుట,
అమ్పుటసంప్రదాయి - అమ్పుట=విటునియొక్క. సంప్రదాయి=సంప్రదాయముగలదియు-
అచారముగలదియనుట-గోపికలవెంట విటుండై తిరుగువాడుకలు గలది యనుట- 'సప్త
నిరదగ్ధనివిలసద్గోపీసహస్రావృతమ్...కిశోరాకృతిఃసీన స్తనయనపజ్జుజపూజనియే ...
తవశైశవే' ఇత్యాదులచే బాల్యముననే గోపికలయొక విటవ్యాపారములు జరుపుటచే
ఇచట బాల్యమునకు'అమ్పుటసంప్రదాయి'అనువిశేషము చెల్లినది;లేక,అమ్పుట=అత్యా
సక్తిగలవానియొక్క, సంప్రదాయి=అచారము గలదియు-వేశ్యాదులవెంటడిని అత్యా
సక్తితో తిరుగువారివలెనామనస్సు జెంటనే అత్యాసక్తితో తిరుగువాడుకగలదియనుట
మృదుస్థిత మధురాధర ముఖచంద్రాదులచే మనోజ్ఞవేషమై నామనస్సునకు మోహము
గొలిపి యంజే యొప్పుడును వర్తింతుచుండునది యనిభావము, ఇట్టిదైన, ముఖనబాల్యమ్
(శ్రీకృష్ణునియొక్క శైశవము) మనసి=నామనస్సునందు, ముహూః=మాటికిని, లగ్నం=

తగులుబడినది. 'లేఖావిలేఖిని' అనుపాఠమున, లేఖా విలేఖిని - లేఖాచిత్తరువులను-
తాను వలచినవస్తువులయొక్కను, విలేఖిని=వాయునట్టిదైన, మనసి=మనస్సునందు, అని
మనస్సునకే విశేషణము. మనస్సు తనయందు చిత్తరువులు వ్రాసికొనునట్టిది. కావుననా
మనస్సున మనోజ్ఞవేషమైన ముఖందబాల్యము - అనగా బాలాకృతి - చిత్తరువువలె
తగులుపడియున్న దని భావము. ఈపాఠము సరసము కాదు.

ఉ. సన్నపునవ్వు నివ్వటిలురచందురకావిమెఱుంగుమోవియుం

బున్నమచందనూమయొఱపున్ నగుమోమును ముద్దుగుల్కులీ
ల న్నెల వైనమోహనవిరలాసముఁ గాంచినగోపవేషనం
పన్నునిఁ జిన్నిప్రాయ మెడఁ బాయక వ్రాసినయట్టు లుండెడున్.

తా. లేతవిజునవ్వును, దేవియలుగాఱు కమ్మొవిమెఱుంగులును, రాకొచ్చంద్రుని
పంటిముఖమునుగలిగి, చిత్తరువులువ్రాయు సేర్పరలభ్యంపయినవేషముతోఁగూడియెప్పు
కృష్ణనిబాలరూపము నామనస్సునందు చిత్తరువువలె నచ్చుపడి యున్నది.

శ్లో॥ అహిమకరకరనిక రమృదుమృదితలక్ష్మీ

సరసతరసరసిరుహనదృశదృశి దేవే!

ప్రజయువతిరతికలహవిజయినిజలీలా

మదముదితవదనశశిమధురిమః శీయే॥

51

టీ. అహిమ...దృశి-అహిమకర=నూర్మ్యనియొక్క, కర = కిరణములయొక్క,
నికర=సమాహముచేత, మృదు=మృతగా, మృదిత=నలుపబడినదియు-విరియింపబడిన
దియు - 'మృదుమృదిత' అనుటచే తెల్లవాఱుజాము నూర్మ్యనికిరణములే గ్రాహ్యము;
అప్పటికిరణములు మిక్కిలివేండ్రముగానుండవుగాన అటికిరణములు మృదువుగా సోఁడ
గా వికసించినది యనుట-కావుననే, లక్ష్మీ=కాంతిచేత-శోభచేత, సరసతర = మిక్కిలి
మనోజ్ఞమైనదియు - తామరలు తెల్లవాఱుజామున వికసించునపుడు మిక్కిలిశోభ గలిగి
యుండును గాన సరసతర మనబడియె, ఇట్టిదైన, సరసిరుహ = తామరలహ, నదృశ =
సమానములైన, దృశి=కన్నులుగలవాఁడును - వేషవజామున నూర్మ్యనికిరణములు మృదు
వుగా సోఁడగావిరిసి మిక్కిలి జగిదొలుతుచున్న తామరచేటలపంటి కన్నులుగలవాఁడను
ట, ప్రజయువతి...మధురిమః-ప్రజయువతి-గోపస్త్రీలతోడ రలి=మన్నభకేప్రయు
క్తమైన, కలహ=జగడములయందలి, విజయి=గెలుపునొందిన, నిజ=తనయొక్క, లీలా=
విలాసముచేతనైన, మద=మదముచేత - 'విజయజనిలీలా' అనుపాఠమున, విజయ =
గెలుపుచేతనైన, జని=పుట్టుకగల, లీలా=మదముచేత - అజగడములందు జయించుట
చే గలిగిన విలాసపుటుబ్బుచేత ననుట. ముదిత = సంతోషించిన - సంతోషంపు
సాంఖ్యచే ముడిత ప్రకాశించుచున్న యనుట, వదన = ముఖమనెడి, శశి = చంద్రుని

యొక్క - లేక, చంద్రునివంటి ముఖముయొక్క, మధురీమణి = సౌందర్యముగలవాఁడును - గోపశ్రీలతో మన్మథముడనుచేసి గెలుచుటచే గలిగిన మదమువలన సౌంపుచే మతిత పెంపారుచున్న ముఖసౌందర్యముగలవాఁడనుట, ఇట్టివాడగు, దీవే = దేవుడైన శ్రీకృష్ణునియందు, లీయే=లీనుడ సగుచున్నాను, ప్రభాతకమలముయొక్క వికాసలక్ష్మిని : స్ఫులయ దును, గోపీగతికలహనిజయప్రయుక్తమైన ఔషధ్యును మొగమునందును, వర్ణించుట త:లీనత్వమునకు హేతువులు.

చ. రతికలహమృతనన నతుల్యరాయుడిఁ జేసి జయించి మించును

దధి గనిపించు లేనగవునందము గుల్కెడుమోముఁదమ్మిచే

నతులవిభాతభానుకిరణాప్తివికస్వరభాస్వరాంబుజా

యతనయనద్వయం జెలగనామధురద్యుతి లీన వ:య్యెదన్. 51

తా. ఉదయించుచున్న నూశ్యనికిరణములు మృదువుగా సోఁడగా విడిసికొల్పి లికాంతిచే మెలయుచున్న తామోతేపలవంటి కన్నులును, గోపీలతోడిఁగితికలహము లందు గెలుపుగొనుటచే గలిగిన మదపుసొంపున మతిత ప్రకాశించుచున్న చంద్రుని వంటి మొగమును, గల శ్రీకృష్ణదేవునియందు లీనుడ సగుచున్నాను.

శ్లో॥ కరకమలదళదళితలలితరవంశీ

కలనినదగళదమృతఘనసరి దేవే

సహజరసభరభరితదరహానితవీధీ

సతతవహదధరమణిమధురిమణి లీయే॥

52

టీ. కర... సరసి-కరకమల=చేయి అనెడు తామరయొక్కయు, దళ = తేపలచేత తామరవంటి చేతియొక్క ప్రేళ్లచేతననుట, దళిత=భేదింపబడిన-స్వరభేదములు పొందింపబడిన, లలితర=మిక్కిలి మనోజ్ఞమైన, వంశీ=వేణువుయొక్క, కల=అవ్యక్తమధురమైన, నినద = ధ్వనిపొంది, విగళిత=నాటుచున్న - స్రవించుచున్న, అమృత=అమృతముమైన, ఘన=గొప్ప, సూసి=కొలను అయినవాఁడును - వేణుస్వర మనెడి యమృతము నిండియున్న గొప్పసగున్న అగువాడనుట, అమృతవిభాసమువలె అత్యంతభోగ్యముగా వేణువునూడువాడనుట, సహజ... మధురీమణి-సహజ=స్వభాసినదమైన, రస=సారస్వముయొక్క, భర=అతిశయముచేత, భరిత=నిండిన, దరహానిత = చిహ్నసప్రయొక్క, వీధి=వరుసలను, సతత = ఎప్పుడును, వహత్ = తాల్చుచున్న, అధరమణి = క..పువంటి మోచియొక్క, మధురీమణి=సౌందర్యము గలవాఁడును, స్వాభావికముగా మిక్కిలిరసవంతమైన మంచహాసపుముద్రను వీడనికె మ్మావి గలవాఁడును, అగు, దివే = దేవుడైన శ్రీకృష్ణునియందు, లీయే=లీనుడసగుచున్నాను. పూర్వశ్లోకమునక గన్నులును దానికొశ్రయగు మొగమును వర్ణించినాడు. ఇందుఁ బిల్లగోపిని దానికొశ్రయమైనమోచిని

వర్ణించినాడు. వంశి, తామరవంటి చేతివేళ్లు తనపయిని మెలగుటచేతను, అధరము స్వభావసరమైన చిటునవ్వు తనపయిని వెలయుటచేతను, మిక్కిలిమనోజ్ఞములైనవి. కంపువలె నెఱుగెన యధరమును, దానివలె సరసమైన చిటునవ్వును, దానిపైని కొలదిలేని యమృత మొలుపు వేలుపును, దానివలె తామరవంటి చేతియొక్క తామరదళమలవంటి చేళ్లును అని యధరము ఒప్పించు అవప్పుడును జెలుపబడినది.

చ. లలికరాంగులీదళదగ్రశస్త్రశ్రీమధుఃస్వరూమృతో

జ్వఃసరసిన్ మనోజ్ఞనచాగ్రజస్మితకంఠశఙ్ఖద్రచంద్రికా
వలసరణాధరోష్ఠమధుఃవాసితచాఽముఖాంబుజంబునం

దొలఁగక నాదుమానసమగ్రధుఃసత మియ్యెక లీన మయ్యెడిన్. 52

తా. తామరవంటి చేతియొక్క మెత్తనివేళ్లేదే బిల్లనగ్రోవియందు కొలది లేని యమృతమవంటి స్వగము లూఁడును, సహజముగా సరసమైయుండు చిటునవ్వు నెడఁబాటుని యెఱుంగి మోవిగలిగి యొప్పు కృష్ణదేవునియందు లీనుడ నగుచున్నాను.

శ్లో॥ కుసుమశరశరసమరకుపితమదగోపీ

కుచకలశఘనృణరసలనదురసి దేవే!

మదలులితమృదుహాసితముషితశశిశోభా

ముహూఽధికముఖికమలమధురిమణి లీయే॥

53

టీ. కుసుమ...దుఃసి-పసుమశర=మన్నుఁగుయొక్క, శర = బాణములచేసిన, సమర=ముదమునందు, కుపిత = కోపము నొందినవారును, మద=మత్త లయినవారును, అగు, గోపీ = గోపికలయొక్క, కుచకలశ=మండలవంటి పారి డ్లయందలి, ఘనృణ = పింఛమపూవుయొక్క, రస=రసము చేత-పూతచేతనను, లమిత = ప్రకౌఠింపబడునను, ఉపసీతొమ్మిదివలవాడును-మరుకేళియందు గోపికలు చెలరేగి గుబ్బచన్నలను గ్రుమ్ము, గానందలి కుసుమపూతలకలతోమ్మనందుఅంటుకొన్నవాడనుట, మద...మధురిమ జి-మద=మదముచేత - పెంపునొందుచేత ననుట, లులిత=ఇటువంటి కదల్చబడిన-లేక, సోగనైన, మృదుహాసిత=చిటునవ్వుచేత, ముషిత=అపహరింపబడిన, శశి=చంద్రునియొక్క, శోభా=కాంతిచేత, ముహూః=మాటికి, అధిక=అస్పృశ్యుడైన, ముఖికమల=మోముదావరయొక్క, మధురిమణి=సౌందర్యముగలవాడును-చిటుఁ వున్నవలెవుచందురుకొంతివంటి కొంతిగలిగినవనియు అట్టికాంతిచే ముఖికములముయొక్క శోభమాటినిమిక్కిలియధికమైనదనియుననము, ఇతివాడైన, దేవే=దేవుడైనశ్రీకృష్ణునియందు, లీయే=లీనుడనగుచున్నాను-ఇతలు మన్నుభక్తిని 'మమక'మనుటచే, అది ఉత్కటమైనవని తెలియుచుంది. అది 'సమర'మగుచున్నది అందు గోపికలను 'మమక' అనాడు. మరకము చేతను గోపికల శృంగారసోజ్జృభములు, మరకముచే, వారిమామమపాపమును దెలియుచున్నది.

వసిత మదశబ్దములు రెండింటిచేతను వారి వచకలశఘట్టనము అతి గాఢమైనదని నూచిత మగుచున్నది.

ఉ. పువ్వుల రువ్వగా నలుకఁ శ బూనినవల్లవపల్లవాధరల్
గ్రొవ్వున టవ్వ మీఱఁ జను శ గుత్తుల నొత్తినకుంకుమం బెదన్
నివ్వటిలన్ శతాంకుజిగి శ నీటుల తేటలఁ గొల్లలాడు లే
నవ్వులగోము మోమునఁ గ శ నం దగునందకుమారుఁ జెందెదన్ . 53

తా. మన్నగక్రీడలందు గోపికలు రసానేశమునఁ జెలరేగి మైమఱచి నిబ్బరముగా గుబ్బచన్నలుతోముగ్ధగుమ్మఁగానందలిపంపమపూఁతలుఅంటుకొన్నతొమ్ముగలిగి, చం దురునివెన్నెల తేటలవలె మిటారించునవ్వు పెంపుచే మఱిత మురువు గులుకు మోముఁ దామరచే నొప్పి యున్నదేవుఁ డగు శ్రీకృష్ణనియందు లీనుడ నగుచున్నాడను.

శ్లో॥ ఆనమ్రా మసితభ్రువో రుపచితా మక్షీణవత్ప్రాజ్ఞురే
స్వాలోలా మనురాగిణో ర్నయనయో రాద్లాం మృదా జల్పితే |
ఆతామ్రా మధురామృతే మదకలా మమానవంశీరవే
ష్వాశాస్తే మమ లోచనం వ్రజశిశోర్మూర్తిం జగన్మోహినిమ్ || 54

టీ. అసితభ్రువో...అసితః=నల్లనైన, భ్రువోః=కనుబొమలయందు, ఆనమ్రామ్= కొంచెమువక్రమైనదియు-కొంతపంపుగలకనుబొమలు గలది యనుట, అక్షీణ...పరేషు- అక్షీణః=తక్కువకొని-దట్టమైన, పక్షుః=తెప్పలయొక్క, ఆస్కూరేషు = మొలకలయం దు-వెండ్రుకల మొలకలయం దనుట, ఉపచితామ్=వృద్ధి బొందినవియు-దట్టముగాఁ బె రిగి కిక్కిరిసియున్న తెప్పలవెండ్రుకలు గలది యనుట, అనురాగిణోః=అనురక్తి గల ఆశ్రీతులయందు దయతోఁగూడిన, నయనయోః=కన్నుదోయియందు, ఆలోలామ్=చంచ లమైనదియు-చంచలములైన నేత్రములు గలదియనుట-బెళుకుగన్నులుగలది యని యర్థ ము, మృదా=మృదువయోగ, జల్పితే=మాటయందు, ఆద్లాం=సరసమైనదియు-సరసము గా మాటాడునదియనుట, అధరమృతే=అమృతమువంటిమోవియందు, ఆతామ్రామ్=అం తట ఎఱునైనదియు-మిక్కిలియెఱునైనపెదవి గలది యనుట, అన్తా...రవేషు-అన్తాః= కనుగందని - దిట్టమైన యనుట, వంశీ=నీలఁగ్రోవియొక్క, రవేషుః=ధ్వనులయందు, మ దకలామ్ =మదఃపదముచేత - సంతోషాదులచేతనైన సొంపు పెంపుచేత ననుట, క లామ్=అవ్యక్తమధురమైనదియు - సొంపుచే అవ్యక్తమధురముగా వేఱుగానను నేయు నది యనుట, జగత్ మోహినిమ్ - జగత్=లోకములకు, మోహినిమ్=మోహసంపాదక మైనది ము, అగు, వ్రజశిశోః=గొల్లచిన్నవానియొక్క, మూర్తిమ్=ఆకారమును - దివ్య మంగళవిగ్రహమును, మమ=నాయొక్క, లోచనమ్=నేత్రము, ఆశాస్తే=శోరుచున్నది.

ఉ. కాంచుట యెన్నఁ డీక్షణసుఖంబుగఁ దొంగలితెప్పలున్ బనా
యించినవింటివంటిబామ శ్రీ లిం పగుమాటలు కెంపుమోవిఁ బొం
దించినపిల్లఁగ్రోవిఁ బలికించుహాళాహళియున్ దయొన్నతీన్
మించిన బెక్కుజూపుఁ గలకమిక్కిలిచక్కనిముద్దుబొలకున్. 54

తా. వంపుగలకనుబొనులును, దట్టములగు తెప్పవెండ్రుకలును, కరుణారస మొ
లుపు బెక్కువఁగ న్నులును, సరసంపుబలుపులును, ఎఱునై యమృతమువలె చవిగులుపుమోవి
యు, సొంపుగామఱింతసుఖముగా నూడఁబడుపిల్లఁగ్రోవిరపళియుఁగల గొల్లపిల్లవాని
దివ్యమంగళవిగ్రహమును నాకన్నులు చూడఁగోరుచున్నవి.

శ్లో॥ తత్తైశోరం తచ్చ వక్తారవిందం
తత్కార్మణ్యం తేచ లీలాకటాక్షాః |
తత్సైవర్యం సాచ మద్దస్మితశ్రీః
సత్యం సత్యం దుర్లభం దైవతేషు ||

55

టీ. తత్ = ఆ - నామసంబంధఁబోయినట్టి - ఇట్లే తచ్చబ్రముసప మూడనెల్ల గ్రహిం
చునది, కైశోరమ్ = బాల్యమును, తత్ = ఆ, వక్తారవిందంచ = మోముదామరయును, తత్ =
ఆ, కార్మణ్యం = నయము, తే = ఆ, లీలాకటాక్షాశ్చ = లీలా = విలాసప్రయుక్తము లైన,
కటాక్షాశ్చ = కడగంటిమాపులును, తత్ = ఆ, సౌందర్యం = చక్కదనమును, సా = ఆ, మద్ద
... శ్రీశ్చ = మద్దస్మిత = చిలునవ్వుయొక్క, శ్రీశ్చ = సంపత్తియు, దైవతేషు = దేవతల
యందును, దుర్లభమ్ = దొరకరానిది. సత్యం = ఇది యథార్థము - సత్యం = యథార్థము.

తా. ఆకారుణ్యకటాక్షవీక్షణము లాశ్రయందంపులే బ్రాయ మా
యాకారద్యుతి యాదరస్మితముతీ శ్రీ రామోముచక్కందనం
బాకెంబాయపదంబు లానవలయోరమ్యారంబు లేవేల్పులం
దేకాలంబున లేదు లే దనుచు నే శ్రీ నందేనిఁ జాటించెదన్. 55

తా. నాహృదయమందు గోచరించినకృష్ణుని యాబాల్యమును, తామరపంటిమా
మొగమును, ఆదయయు, విలాసముతోఁగూడినయాకడగంటిమాడ్కులును, ఆచక్కం
దనమును, ఆచిలునవ్వుసాగనుచు దేవతలయందును గానఁబడవు. ఇది ముమ్మాటికిసత్యము.

శ్లో॥ విశ్వోపప్లవశమనైకబద్ధదీక్షం
విశ్వానస్తబకితచేతసాంజనానామ్ |
పశ్యామః ప్రతినవకాన్తిస్తభ్యాం
పశ్యామః పథి పథి శైశవం మురారేః ||

56

టీ. విశ్వా...చేతసాం-విశ్వాస = విశ్వాసముచేత-వీడే పరమపురుషుడు రక్ష
మడును అనుభక్తిపూర్వక మైనవిశ్వాసముచేతననుట, స్తబధిత = గుత్తులుగలదిగాఁజేయఁ
బడిన-మిక్కిలియుపిశ్వాసముగలయనుట, చేతసాం=మనస్సుగలవారైన, జనానామ్=
జనులయొక్క, విశ్వా...దీక్షమ్-విశ్వం=సమ స్తమైన, ఉపపస = ఉపద్రవములయొక్క,
శమస=శాంతియందు, ఏక=ముఖ్యముగా, బద్=కట్టబడిన (కయికొనబడిన), దీక్షమ్=
నియతిగలదియును, ప్రతి...శార్దూమ్—ప్రతిసవ=ప్రతిక్షణమును నూతనముగాఁ గనఁ
బడుచున్న, కాన్తి=కాంతియొక్క, కన్దళ=మొలకలచేత, ఆర్ద్రం=నరసమైనదియు,
అగు, మరాళే=శ్రీకృష్ణునియొక్క, శైశవం=బాల్యమును, పథిపథి=ప్రతిమార్గమందును,
మాటికి ననుట, పశ్యామః=చూచుచున్నాము, పశ్యామః=చూచుచున్నాము.

మ. నుతధారాధరకాంతికందళము కరన్నుల్ చల్లఁ జేయన్ సమ

గ్రతరాతంకపరంపరాశమనదీర్క్షన్ దేహముల్ వజ్రకా

యతఁ గాంచన్ నెఱసమిప్తవట్టిపజ కరత్యానంద మాదేవకీ

సుతునోయ్యారపుబాలలీలఁ గనవశచ్చున్ నాదుద్యగ్విధులన్. 56

తా. తనయందు పరదైవమనియు రక్షకుఁడనియు భక్తివిశ్వాసములు గలవారి
యొక్క సమ స్తకృష్ణములను దీర్చుటయే వ్రతముగాఁ గలిగి, ప్రతిక్షణమును గ్రాత్యనంద
జగి మొలకలు దళుకొత్తుచుండ వెలుంగుచున్న బాలుఁడైయవతరించిన చిన్నికృష్ణునిబాల్య
మును మాటికి కనుగొనుచున్నాము.

శ్లో॥ *మాళి శృన్ద్రకభూషణా మరకతస్తమ్భాభిరామం వపు

ర్వక్త్రం చిత్రవిముగ్ధహాసమధురం బాలే విలోలే దృశౌ

వాచ శ్చైశవశీతలాః మదగజజ్ఞాఘ్నా విలాసస్థితి

ర్మన్దంమన్ద మయే క ఏష మధురావీధీ మితో గామాతే॥ 57

టీ. అయే బాలే = ఓచిన్నదానా, మాళిః = సిగ, చంద్రకభూషణా-చంద్ర
క=నెమిలిపురి యనెడి, భూషణా=ఆభరణము గలది, వపుః=శరీరము, మర...రామమ్
=మరకత = ఇంద్రునిమణిమయమైన, స్తమ్భ=కంబమువలె, అభిరామం=సుందరమైన
ది. వక్త్రం=మొగము, చిత్ర...మధురం-చిత్ర=చిత్రించుచు, విముగ్ధ=మిక్కిలి సుందర
మును, అగు, హాస=నవ్వుచేత, మధురమ్=మనోహరమైనది, దృశౌ=కన్నులు, విలోలే=
మిక్కిలిచంచలములైనవి, బెళువ లీనునవి యనుట, వాచః=పలుపలు, శ్చైశవశీతలాః=శైశ
వ=బాల్యముచేత, శీతలాః=చల్లనైనవి, పసితనంపుముద్దులు గులుకుటచే సుఖప్రదములైన
ననుట, విలాసస్థితిః=విలాస=గమనవిలాసముయొక్క, స్థితిః=నిధము, మద...శ్చాఘ్నా

* ఈశ్లోకము ఒకదివ్యస్త్రీ మఱొక్కతెతోఁ జెప్పినది. ఇది కొన్నివ్రతు
లందుఁ గానిపింపదు.

—మదగజ=మదపుటేనుగువలె, శ్లాఘ్య = కొనియాడదగినది - ఇట్టిగుఱములు గలవాఁడై, మస్థం మనః=మెల్లమెల్లగా, ఇతః = ఇటనుండి, మఘరాపీఠీ=మఘరాపట్టణము యొక్కపీఠిని, ఏషః=వీడు, కః=ఎవడు, గాహతే=ప్రవేశించుచున్నాడు - ప్రవేశించుచున్నవీఁడెవఁడనుట.

ఉ. మౌళితటిన్ ఘటించిననగమంచితపింఛము మందహాసమున్

లోలవిశాలలోచనమురలుం జిలునవ్వును మద్దమాటలున్

నీలపుడాలు నేలుమెయినగులు: గల్గినచాఱఁ డెవ్వఁడో

|| వాలెను వీరి జూచు మఘరాపురవీధులఁ బాటలాధరా. 57

తా. తలయందు నెమిలిపురిని జెక్కి, నీలపుకంబమువలె నిగనిగలాడు నలనిమేను గలిగి, వింతయైన సాగనునవ్వు మొగంబున నివ్వట్టి, బెళుకుఁగన్నులతో, పసితనపు ముద్దుబలుకుట పలుకుచు, మదపుటేనుగువలె మురిపంపునడకతో నిచటనుండిమఘరాపురవీధిని మెల్లమెల్లగాఁ బ్రవేశించుచున్నవీఁడెవఁడు?

శ్లో॥ పాదా పాదవినిర్జితామ్బుజవనా పద్మాలయాలఙ్కృతే

పాణీ వేణువినోదనప్రణయినౌ పర్యాప్తశిల్పశ్రియా

బాహూ దోహదభాజనం మృగదృశాం మాధుర్యధారా గిరీ

వక్త్రం వాగ్విభవాతిలజ్జిత మహా బాలం కి మేత న్మహా॥ 58

టీ. పాద...వనా-పాద = అంశముచేత, వినిర్జిత=జయింపఁబడిన, అమ్బుజవనా= తామరతంపరలుగల-తనయందలి ఒక్కింతభాగముచేతనే పెక్కుతామరలను ఓడించినవి అయినవనుట, పాదౌ=పాదములు, పద్మాల...కృత-పద్మాలయా=లక్ష్మీదేవిచేతఅలఙ్కృతే=అలంకరింపఁబడినవి - లక్ష్మీచేత-బ్రకాశించుచున్నవి - ఆశికులవ లక్ష్మీప్రదములైనవనుట, వేణు...ప్రణయినౌ=వేణు=పిల్లగ్రోవియొక్క, వినోదన = వాయింకుటయందు, ప్రణయినౌ=ప్రీతిగలవైన, పాణీ=చేతులు, పర్యా...శ్రియా=పర్యాప్త=పరిపూర్ణమైన, శిల్ప=పసితనముయొక్క, శ్రియా=సంపదగలవి - శిల్పపుసాంపు లన్నియు పరిపూర్ణముగాఁ గలవియనుట-ఇంతకంటె నెక్కుడుసాగ నైనవి కలుగవనుట, బాహూ=బుజములు, మృగదృశామ్=(లేడివంటికన్నులుగల) స్త్రీలవ, దోహదభాజనమ్ = దోహద=దోయదక్రియవ - అకాలమునందు వృక్షలతాయలను బుప్పింపజేయు దోహదవ్యాపారమునవ, భాజనమ్=సానము - అనగా దోహదక్రియ అకాలమునందును వృక్షదుల నెట్లు పుప్పింపజేయునో, అట్లే కృష్ణనిభుజములును గొంగిలించినమాత్రమున బాలికలనైనను ప్రౌఢులగువానిచునట్టి అని యాశయము. గిరీ=మాటలు, మాధుర్యధారా=మాధుర్య=తీయ్యదనముయొక్క, ధారా=ప్రవాహముగలవి - ఎడతెగనికేనియ లాలుకునవి అనుట. పక్త్రం=మొగము, వాక్...లజ్జితమ్ = వాక్ విభవ = మాటలపెంపుయొక్క, అతిలజ్జితమ్ = అతికమము గలది-మాటలపెంపుసాంపును అతిక్రమించినవి, 'వాగ్విద

యాతిలజ్జితమ్ అనుపాశమున,! వాక్=వాక్కుయొక్క, విషయ=గోచరత్వముయొక్క, అతిలజ్జితమ్ అతిక్రమణముగలది - వాక్కునకు విషయముకానిది అనుట - మాటలచేత వర్ణించరాని దనుట, ఏతత్=ఈ-ఈపూర్వోక్తలక్షణములుగల, మహా=తేజస్సు, బాలః కిష్క=బాలుఁడా ఏమి, అహో=అశ్చర్యము-ఈరూపమును ఒకతేజస్సు అని మొదట గ్రహించితిని-సావధానముగా జూడఁగా అత్యంతసుందరములైన కరములు, చరణములు, మాటలు ముఖమును గానిపించుట చూడఁగా బాలుఁడా ఏమి యని తోచుచున్నది అని యాశయము. బాలుని మొదట కేవలముతేజస్సుగా గ్రహించుటచే నిరపధికకాంతిసముజ్జ్వలత్వమువలన కన్నులు మిఱుమిట్లుగొనుట స్ఫురించెడిని. ఇది తేజఃపుంజమే. అయిన నిది కరచరణాదులు గలిగి బాలునియాపునఁ దోచుచున్నదే ఏమినిత యని ఆశ్చర్యము. ఇట్టి తేజస్సు బాలురకుఁ గలుగుట యరిది. ఇట్టియనన్యసామాన్యతేజస్సుగల యొకబాలుఁడు ఉండఁడని యాశయము. పాదములు తమయందలి అంశముచేతనే తామరితంపరలను గెలిచినవి. ఇక దాము పూర్ణముగా నెదిరించినయెడల తామరలు నిలుచునా యని వానియపూర్వసౌందర్యాతిశయము ధ్వనితము.

చ. చెలువల కెల్ల దోహదము శ సేయుకరంబులు లచ్చి కాకరంబులు జితపద్మముల్ చరణముల్ మురళీరచనాచమత్క్రియా కలితము కేలుఁదమ్మి ముఖ్యకాంతులు వింతలు తేనె లూరుమాటలు గలయట్టిశైశవవిగ్రహంబనతేజ మి దేమి చిత్రమో. 58

తా. తామరితంపరనెల్లఁ గలువఁజాలు పాదములు లక్ష్మీకి అటపట్టులు. మరలి నూచుచున్న చేతులు శిల్పంపుసౌందర్యముగూర్చి తీర్చినట్టిది. బుజుములో బాలికలనేని ప్రాథలను గామిచునంతమనోహరము లైనవి. మాటలు తేనెలూలుకుడున్నవి. మొగము ఇట్టిదట్టిదని వర్ణించదరముకాదు. మొదటఁ జూచినపుడు కేవలము ఒకతేజస్సుగానుండె నుగాని యిట్టియవయవసంపత్తినిబట్టి బాలుఁడా ఏమి యని తోచుచున్నది. ఔరా! ఇట్టితేజస్సు గల యొకబాలుఁడుమాడ నుండునా!

శ్లో! బర్హం నామ విభూషణం బహుమతం వేషాయ శేష్టై రలం వక్త్రం ద్విత్రవిశేషకాన్తలహరీవిన్యాసధన్యాధరమ్ | శీలై రల్పధియా మగమ్యవిభవైః శృంగారభక్తిమయం చిత్రం చిత్ర మహోవిచిత్ర మహాహో చిత్రంచిత్రం మహా|| 59

టీ. బర్హం=నెమిలిపురి, నామ=అనెడు, విభూషణం=అభరణము, బహుమతం=మిక్కిలి యంగీకరింపఁబడినది. వేషాయ=అలంకారముకొఱకు, శేష్టైః=ఇతరభూషణములచేత, అలం=చాలు-వేషమునకు నెమిలిపురియొకటే చాలును. తక్కినసాములు అక్క

అలేదనుట, వక్త్రం మొగము, ద్విత్ర...ధరమ్ - ద్విత్రం రెండుమూడైన, విశేషం
 తిలకములయొక్క, కాంతి కంఠులయొక్క, అహం ప్రవాహముయొక్క, విన్యాసం
 ఉనికిచేత-వాస్తవీకరణ, కన్య = సంపన్నమైన-ఇట్టికాంతిసంత్రిగల, అధరమ్ పెదవిగ
 లది, అల్పధియమ్ స్వల్పబుద్ధిగలవారికి, అగమ్యవిభవై-అగమ్య-పాండరాని-తెలియ
 రాని, విభవై వైభవముగల-పెంపుసొంపుగల, శీలైః స్వభావములచేత, శృంగార...
 మయమ్ - శృంగారసింగారములయొక్క, భగ్గి = విభములచేత, మయమ్ ప్రచురమై
 నది-మిక్కిలియుసింగారపువగులుగులుటనదియనుట. ఇట్టిదగు, మహాః లేజన్ము, చిత్రం
 ఆశ్చర్యము, చిత్రం ఆశ్చర్యము, అహో ఆశ్చర్యము. విచిత్రమ్ ఆశ్చర్యముగలది,
 అహహో ఆశ్చర్యము, చిత్రం ఆశ్చర్యము, విచిత్రం ఆశ్చర్యమైనది-ఇంతింతనిచెప్పరా
 ని ఆశ్చర్యమైనదనుట. ఇందును బాలుడనక 'మహా' లేజన్ము అనుటచే నిరవధిక కాం
 తివిభవము తెలియునది. ఇదియొక తేజోమయమైనవస్తువు; బాలరూపముగలది. లేజన్ము
 రూపమైన యీవస్తువునకు విశేషించిసాములేల? శిరస్సునకు నెమిలిపురియొకటియు, మొ
 గమునకు రెండుమూడుబొట్లును మోవియునే అలంకారమునకుం జాలును; ఇది నిలువెల్ల
 ఇంతింతనరాని శృంగారములపుంజ మగుటచే శృంగారపువగలే తక్కిన యవయవములకు
 సాములు. వస్తువో కేవల లేజన్ము రూపమునందేబాలునివలెగనబడుచున్నది. అందును
 ఇట్టి సాములే చాలియున్నవి. కనుక ఇది వింతలలో వింత అని భావము.

ఉ. సాములు మేని కంద మని శమాడక పింఛమె పూని మోముపైఁ
 గమ్మనిబొట్లు దొంతరలు శ గా విలసిల్లగఁ గావిమోవిచె
 ల్వమ్ము రిసోత్తరంగవిభ శ వమ్ము నగమ్యము నై తనర్పఁ జి
 త్ర మ్మొకపాటివారికిఁ ద శ రందె నుతింప నొయారి తేజమున్. 59

తా. శిరస్సున కెల్ల నెమిలిపురి యొకటియే అలంకారమునకుం జాలినదై, రెండు
 మూడు తిలకములకాంతిఁ దళుకొత్తుచున్న మొగమునకెల్ల మోవి యొక్కటియే వన్నె
 దెచ్చుటకుం జాలినదై, నిలువెల్ల ఇట్టిదట్టిదని సామాన్యబుద్ధులకుం దెలియరాని శృంగార
 ముల రాశియై, యొప్పుకృష్ణాభ్యులేజన్ము చూడంజూడ మఱిమఱి విచిత్రముగా నున్నది.
 జేరా! ఇట్టిదియుం గలదా!.

శ్లో॥ అగ్రే నమగ్రయతి కామవి కేళిలక్ష్మీ
 మన్యాసు దిక్ష్యసి విలోచనమేవ సాక్షి ।
 హాహాస్త హాస్త మథ దూర మహో కి మేత
 దానీ త్కిశోరమయ మమ్ము జగత్ప్రియం మే॥

టీ. ఆగ్రే=ముందట, కామసి=చెప్పువలవికాని, కేలిలక్ష్మిం=కేలి=క్రీడయొక్క. లక్ష్మిం=సంపదన - విహారంపుసాంపును, సమగ్రయతి=పూర్ణ ముగాఁ జేయునది - ఎదుటనే మిక్కిలియుఁ గ్రీడించుచున్నదనుట, అన్యాయ=తక్కిన, దిక్కు అపి=దిక్కులయందును, కామసి కేలిలక్ష్మిం సమగ్రయతి=చెప్పువలవికాని విహారసంపదన నిందుచున్నది-అనగా మిక్కిలియుఁ గ్రీడించుచున్నది. ఇందులకు విలోచనమేవ=నాకన్నే, సాక్షి=ప్రమాణము, హాహస్త=అకటకటా, హస్త=మార-మూరెఁడుదగ్గఁజనున్నది, అథ=పిదప; దూరం=దూరమునుఅయినది-ముంగలనే క్రీడించుచుండుటచే మూరెఁడుదాపున నున్నట్లును, దిక్కులయందును గ్రీడించుచుండుటచే దవ్వులనును గనబడుచున్నదెన, ఏతత్=ఇది, కిం=ఏమి? అహో=అశ్చర్యము. అన్పు=తల్లి. జగత్=త్రయం=మూఁడులోకములును, కిశోరమయమ్=బాలునిమయముగా, మే - నాప, ఆసీత్=ఆయెను - ముంగల మూరెఁడుదాపునను గనబడుచున్నది, దవ్వుల దిక్కులకడలను గనబడుచున్నది. కాబట్టి మల్లోకములును నిండియున్నది. మఱియు నీలేజన్న బాలరూపమున వ్యాపించియుండుటచే మల్లోకములును బాలమయముగా నున్నవి. ఇది యేమియని యాశ్చర్యము.

శా. చూడం జూడ మనోహరాకృతి గడుం ర జోద్వంబుగా బాలకుం

డాడన్ ముందటఁ గొఁగిలింతు నని డా ర యం జక్కఁ డారీతినే

క్రీడించున్ దిశలందు నిందులకు న ర క్షిద్వంద్వమే సాక్షి యీ

బాడన్ మఃజ్జగ. మంబ బాలమయ మ్రాశ్చర్యంబు నాకెంతయున్.

'తా. ముంగల మూరెఁడుదాపునను, దవ్వుల దిక్కులయందును ఇంతంతసరాని యింపుసాంపుగా ఈ వస్తువు ఆడుచున్నది. ఇందులకు నాకన్నులే సాక్షి. ఈ వస్తువేమి? ఇట్లు దగ్గఱను దూరమునను అంతలను బాలరూప మైన యీ వస్తువు ఆడుచుండుటచే మల్లోకములును నాప బాలమయ మయ్యెను.

శ్లో॥ చికురం బహుళం విరళం భ్రమరం

మృదులం వచనం విపులం నయనమ్

అధరం మధురం వదనం లలితం

చపలం చరితం చ కదానుభవే॥ †

61

టీ. శ్రీకృష్ణునియొక్క, బహుళం=దట్టమైన, చికురమ్=కురులును, విరళం=పలుచనైన, భ్రమరం=ముంగురులును, మృదులం=కోమలమైన, వచనం=వాక్యమును, విపులం=విశాలమైన, నయనమ్=నేత్రమును, మధురం=మనోజ్ఞమైన, అధరం=పెదవిని, లలితం=సుందరమైన, వదనం=ముఖమును, చపలం=చంచలమైన, చరితం=చరిత్రమును, కదా=ఎప్పుడు, అనుభవే=అనుభవించును-చూతుననుట. చరిత్రము బాల్యప్రయుక్తమైన చంచలత్వము కలిగి యున్నదనియు కావుననే మనోజ్ఞ మనియు నిట నూహ్యము.

ఉ. వెన్నెల గోపకాంతలను శ్రీ వేడుకఁ గోరెడుచాపలంబుతోఁ
గన్నుల బెక్కుతో నగు మొగంబున వ్రాలుచలాలకాళితోఁ
దిన్ననిపల్కుతో ముడిచి శ్రీ దిద్దిన గొప్పశిరోజపాళితో

నెన్నెడు నాదు మోలఁజరిగియించునో వెన్నెయకావిమోవితోన్.

తా. కృష్ణుని దట్టపు నెఱిపరులను, పలుచనిముంగురులను, మెత్తనిపలుకులను, వాలుగన్నులను, సొగసైనమోవిని, చెలువైన మొగమును, చంచలమైన నడవడిని శేషవృక్ష చూతునో!

శ్లో॥ పరిపాలయ నః కృపాలయే, త్యనకృ జ్జల్పిత మాత్మభానః!

మురళీమృదులస్వనాంతరే, విభు రాకర్ణయితా కదాను నః॥ 62

టీ. పౌకృప ఆలయఁడయన ఇలయినవాఁడ౧దయానిధీ యనుట, నః=మమ్ము పరిపాలయఁకావుము, ఇతి=అని, అనకృత్=మాటిమాటికిని, నః=మాయొక్క, జల్పితం చెప్పటను, ఆత్మభానః=నాకుబంధువు-అయిన, విభుః=విభుడగు శ్రీకృష్ణుడు, మురళీ... నాంతరే—మురళీ=పిల్లగ్రోవియొక్క, మృదుల=కోమలమైన. స్వనః=ధ్వనియొక్క, అనరే=మధ్యమున, కదాను=ఎప్పుడు, ఆకర్ణయితా=విసంగలఁడో? కృష్ణుఁడత్యభాంధవుడు. కావుననే ఆవిభుని సన్నుఁగాచునట్లు మొఱుయిడుచున్నాను. ఆదేవుఁడు వేణుగానరతుఁడగుటచే వేణుగానపారవశ్యమునఁగాని వేణుధ్వనియందుఁగాని నామొఱువానికి విసఁబడదు. అయినను శేను'అనకృత్'మాటిమాటికి విడువక మొఱుయిడుచు శేని వేణువు గట్టిగా నూఁడునప్పుడు లేకున్నను మృదువుగాఁజుడునప్పుడైనను నా మొఱునావిభుడు విసవచ్చును. అట్లునుట యెన్నఁడో యని భావము. లేక 'స్వనాంతరే'అనుటకు ధ్వనులనడుమ అని యర్థము గ్రహించినయెడల ఆధ్వనులనడిమియవకాశములందు ఎప్పుడు నామొఱును వినునో అనియు గ్రాహ్యము.

చ. నిరుపమ వేణుగానమహానీయసుఖానుభవైకమగ్నతం

గరఁగి పరాకుఁ గైకొనినకంజదళాక్షుడు దప్తచిత్తుఁడై

నిరతము నన్నుఁ గావు నవ్రసితహారా యని మాటిమాటికిన్

మొఱు యిడునట్టి నావచనముల్ దయతో నెపు డాలకించునో. 62

తా. ఆత్మబంధుఁడైనవిభుడు శ్రీకృష్ణుడు కావుకావు మని పలుమాఱు శేను పెట్టుచున్న మొఱును ముఁగిని మెల్లగా నూఁడు నవపరములందుఁగాని ఆధ్వనుల నిలుపునట్టివడుమఁగాని యెప్పుడు వినునో కదా!

శ్లో॥ కదాను కస్యాన్న విపద్ధశాయాం

కైశోరగన్ధిః కరుణాముఖి ర్నః!

విలోచనాభ్యాం విపులాయతాభ్యాం

వ్యాలోకయిష్య నిష్పయీకరోతి ||

63

టీ. కదాను=ఎప్పుడు, కస్యాం=ఏ, విపత్ దశామమ్ = అపత్సమయందు, కైశోరగర్భిః-కైశోర = బాల్యముయొక్క, గర్భిః = గంధముగలవాడు - ఒక్కొక్క బాల్యముగలవాడు, అగు, కరుణా అమ్బుధిః=దయాసహద్రుడు-శ్రీకృష్ణుడు, విపుల ఆయతాభ్యామ్-విపుల=వెడలుపులును, ఆయతాభ్యామ్-నిడుదలును, అయిన, విలోచనాభ్యామ్=నేత్రములచేత, వ్యాలోకయిష్యన్=మిక్కిలిచూడగలవాడై, సః=మమ్ము, విషయీకరోతి=(తనచూడుటకు) విషయముగాఁ జేయునో- ఎప్పుడు తనకన్నులార మమ్ముజూచునో యనుట, మేము వట్టిసమయములందు ఎంతపిలిచినను కృష్ణుడు వచ్చుట అరుదు. మాకు 'విపద్ధశ' కలిగినేని, వాడు 'కరుణాంబుధి' గావున కరుణాప్రేరితుడై మమ్ము జూడవచ్చునని భావము. 'కైశోరగర్భి' అనుటచే శ్రీకృష్ణుడు దర్శనమొసంగునప్పుడు ఒక్కొక్కబాల్యముతోఁగూడినవాడై యుండవలయునని కవిముఖి ప్రాయము. కృష్ణునిబాలవేషమునందు వ్యామోహ మెక్కుడుగావున బాల్యమువీడి వీడనివచ్చును అప్పుడు మఱింత విశిష్టగాంచినవస్తువులు జూడవలయునని కవిహృదయము.

చ. ఒకవలవంతఁ జింతిలుచు నుండెడినన్ను శిశుత్వగంధమా

త్రకలితయావనంబు తనరంగం గరుణావరుణాలయందు వా

యక శతవ్రతవ్రతవిపులారుణలోచనలీలఁ జూచుచూ

క్లింకిం దగు మీ డటంచుఁ బరిరేకించుట లెన్నడు గల్గినేర్చునో. 63

తా. వివిధపు కలుగునప్పుడు కరుణానిధి యైనకృష్ణుడు ఒక్కొక్క బాల్యము వీడనిప్రాయము గలవాడై నిడువాలుగన్నులార మమ్ము జూడ వచ్చునో.

శ్లో॥ మధుర మధరవిమ్బే మజ్జులం మన్దహాసే

శిశిర మమృతవాదే శీతలం దృష్టిపాతే |

విపుల మరుణనేత్రే విశ్రుతం వేణునాదే

మరకతమణిసీలం బాల మాలోకయే ను || 4 /

64

టీ. అ ధరవిమ్బే=దొండపండువంటి పెదవియందు- మధురం=తియ్యనైనవాడును-తియ్యనై దొండపండువలె ఎఱునగుమోవిగలవాడనుట, మన్దహాసే=విఱునవునందు మజ్జులమేనునోజుమైనవాడును-సాగనైనవిఱునగవు గలవాడనుట, అమృతవాదే=అమృతమువలె మాటాడుటయందు, శిశిరం=చల్లకయినవాడును-చల్లగా నమృత మొలుకునట్లు మాటాడువాడనుట. దృష్టిపాతే=దృష్టి=మాత్రయొక్క, పాతే=పాటునందు-చూపు నిగుడ్పుటయందు-శీతలం=చల్లనివాడును-చల్లనిమాత్రుల జూచువాడనుట,

అరుణశ్రేణీ-అరుణ=ఎఱ్ఱనైన, శ్రేణీ=కన్నునందు, విప్రుల=వెడలుపైనవాడును-వెడలుపైన మెఱ్ఱనికన్నులుగలవాడనుట, వేణునాదే=సిల్లగ్రోవియొక్కధ్వనియందు, విశ్రుతం=మిక్కిలి విశబ్దమైనవాడును-లేక ప్రసేద్యుడైనవాడును-అందఱును మిక్కిలి విననట్టి వేణుధ్వనిగలవాడనుట, మరక...నీలం-మరకతమణి=ఇగ్రసీలరత్నమువలె, 'నీలం=నల్లనైనవాడును, అగు, బాలం=బాలుని-శ్రీకృష్ణుని, ఆశోకయేమ=చూతునాయేమి.

ఉ. చల్లనిబెఱ్ఱజూపు సుధః శ్ర జల్లెడుమాటలు: దిమ్యమోవియుకొ
నల్లలితారణద్యుతివిశాలవిలోచనముల్ మృదుస్మితో
త్ఫుల్లముఖాంబుజంబు: బహిర్యూరితవేణువినోదనాదముకొ
నల్లనిమేనికొమ్మెఱుగునకొ విలసిల్లినబాలు: గాంచెదన్. 64

తా. తియ్యనై దొండపండువలె ఎఱ్ఱనగు కెమ్మోవియు, సొగసైన చిలునగవును చల్లనై యప్పుత మెలుప పలుపలును, చల్లనిమామ్రులును, ఎఱ్ఱనైన వెడదకన్నులును, వీనులప విందులు నేయు వేణుధ్వనియు: గలిగి, యిగ్రదసీలమణివలె నల్లనై విలసిల్లు చిన్నిబాలుని గృష్ణుని చూతునాయేమి !

శ్లో॥ మాధుర్యా దపి మధురం, మన్మథ తాతస్య కిమపి కైశోరమ్ !
చాపల్యా దపి చపలం, చేతో మమ హరతి హస్త కిం కుశ్రుః॥ 65

టీ. మాధుర్యాత్ అపి=సౌందర్యమునకంటెను-చక్కదనము అనిలోపలచే సంకేతింపబడిన గుణవిశేషముకంటెను అనుట, మధురమ్ = సుందరమైనది-లోకమునందలి సౌందర్యముకన్నను మించినసౌందర్యము గలది-లోకాతీతమై వర్ణింపవలవికాని సౌందర్యముగలది యనుట, చాపల్యాత్ అపి=చపలత్వముకంటెను-లోకమునందు చపలత్వము అనబడు గుణవిశేషముకంటెను, చపలమ్ = చంచలమైనది-లోపల లెటింగిచపలత్వముకంటెను మించినచపలత్వము గలది యనుట-ఇంతింతరాని చాపల్యముగలదన్నమాట, కావుననే, కిమపి=ఇట్టివట్టిదని చెప్పవలవికానిదియు, అగు, మన్మథతాతస్య-మన్మథ=ప్రయ్యముడుగా భుట్టివమన్నఘనికి, తాతస్య=తండ్రిమైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, కైశోరమ్ బాల్యము, నుమ=నాయొక్క, చేతః=చిత్తమును, హరతి=హరించుచున్నది. కిం=ఏమి, మన్మః=చేయుచును, హస్త=అకటా, మాధుర్యమునకంటె మధురమైనది కావున నామనస్సును హరించుచున్నది. కావట్టి, దానిని చూడఁగోరితిని చాపల్యమునకంటెచపలమైనది గావున నాను జక్కదయ్యె, కావట్టి, 'హస్త' అక్కటా ఏమి నేయుదు నని సంతాపాతితమును. మఱియు సౌందర్యమునకు ఉపమానభూతుడగు మన్మఘుని: గన్న తండ్రి యనుటచే నిరవధికసౌందర్యనిధి యనుట వ్యంజితము.

ఉ. గబ్బిమెఱుంగుఁబోండ్లు తటరకాపడి లోలతఁ జూచునంతలో
నిబ్బర మైనతత్తఱము శ నెక్కిన నందముకన్న నంద మై
యబ్బర మైనబాల్యమున శ నద్దిర యంగఁజు గన్నతండ్రి యా
గుబ్బన నామదిం గలుగుశఁకుట్టు గలంచె నిఁకేమి సేయుదున్. 65

తా. అందముకన్న సందమైనచిన్నికృష్ణుని బాల్యము నామనస్సును హరించుచు
న్నది. అయినను అది చపలము లైనవానిలో నెల్ల మిక్కిలి చపలమైనది. కావున నకటా
నే సేమి చేయుదును ?

శ్లో. వక్షఃస్థలే చ విపులం నయనోత్పలే చ
మందస్మితే చ మృదులం మదజల్పితే చ |
బిమ్బాధరే చ మధురం మురళీరవే చ
బాలం విలాసనిధి మాకలయే కదా ను || +

66

టీ. వక్షఃస్థలేచ=తోమ్ముయొక్క ప్రదేశమునందును, నయనోత్పలేచ=కలువవంటి
కన్నులయందును, విపులమ్=విశాలమైనవాడును-విశాలమైన వక్షమును కన్నులును గల
వాడు అనుట, మందస్మితేచ=చిఱునవ్వునందును, మదజల్పితేచ=మద=మద పయు క్తమైన,
జల్పితేచ=మాటయందును, మృదులం=కోమలమైనవాడును-కోమలమైన చిఱునవ్వును,
కోమలములైన మురువుమాటలును గలవాడనుట, బిమ్బాధరేచ=దొంపపడువంటిమోవి
యందును, మురళీరవేచ=పిల్లఁగ్రోవిరవలియుం గలవాడనుట, విలాసనిధిం=విలాస=విలాసములకు,
నిధిం = నిక్షేపమైనవాడును - నకలమైన విలాసములను బచరించువాడనుట, అగు,
బాలం=బాలుఁడైనకృష్ణుని, కదా=ఎప్పుడూ, ఆకలయేను=పట్టుకొందునో-చూతునో య
నుట, విఱివియైన తోమ్మును గన్నులును, మృదువైనచిఱునవ్వును మురువుమాటలును,
సాంపయినమోవియు పిల్లఁగ్రోవిరవలియుం గలిగి యుండుటచేతనే విలాసనిధి యైనా
డు. కావుననే 'ఆకలయే' చూడఁగోరెద నని భాసము.

మ. భళిరా కన్నులబెక్కుతోమ్ముజిగి చెరప్పన్ రాడ్డు వేణుధ్వనుల్
దరమా యెంచఁగఁ గావిమోవిరుచి విర్రతల్ దేటలేనవ్వుని
గ్గులు మజ్జారె సుధామనోహరమృదూక్తుల్ మాయురే యిట్టియొ
ప్పులకుప్పం దిలకించుభాగ్యమహిమంబుల్ మాకు నింకెన్నఁడో!

తా. విశాలములైన వక్షమును గన్నులును, మృదువులైన చిఱునవ్వును మురువు
పలుకులును, మనోజ్ఞమైన దొంపపడువంటిమోవియు వేణుధ్వనియుం గలిగి యొప్పుల
కుప్పయైన చిన్నిబాలుని కృష్ణునిఁ జూచుట యెన్నఁడో.

శ్లో॥ ఆర్ద్రావలోకేత దయాపరిణద్ధనేత్ర

మావిష్కృతస్మితసుధామధురాధరోష్ఠం ।

ఆద్యం పుమాంస మవతంసితబర్హిబర్హ

మాలోకయన్తి కృతినః కృతపుణ్యపుణ్ణాః ॥

67

టీ. ఆర్ద్రం=సరసములైన, అవలోకేత=చూపులుగలదైన, దయా=దయతో, పరిణద్ధ=దయాపరిణద్ధుడైన, లేక, దయా=దయచేత, పరిణద్ధ=విశాలములైన, 'నేత్రం=కన్నులుగలవాడును - కరుణావలోకముచే మఱింత వికసిల్లినకన్నుదమ్ములు గలవాడనుట, అవి స్ఫూర్త...రోష్ఠమ్-అవిష్కృత = వెలిపుచ్చబడిన - పెదవిమాటునుండి వెలికి తొలగి నట్టి, స్మిత=నవ్వుఅనెడి, సుధాఅమృతముచేత, మధుర=సాంపైస; ఆధరోష్ఠం=మోవిగలవాడును-అమృతమువలె అతిభోగ్యమైన చిఱునవ్వు వెలికి పిక్కటిల్లుచే అత్యంతమనోజ్ఞముగానుండు మోవిగలవాడనుట, అవత...ర్హమ్-అవతంసిత=శిరోభూషణముగాఁ జేయబడిన, బర్హి=నెమిలియొక్క, బర్హమ్=పురిగలవాడును, ఆద్యం=ఆదిపురుషుడైనవాడును-జగత్కారణుడైన పురాణపురుషుడనుట, అగు, పుమాంసం=పురుషుని-కృష్ణాకృతితో పురుషరూపమున అవతరించినవానిని, కృత...పుణ్ణాః - కృత = చేయబడిన, పుణ్య=పుణ్యముయొక్క, పుణ్ణాః=సమాహముగలవారు, అగు, కృతినః=విద్వాంసులు, ఆలోకయన్తి=చూచుచున్నారు. 'ఆద్యం పుమాంసమ్' ఆదిపురుషుడుగనుకవానినిఅందఱును జూడలేరు. 'కృతినః' విద్వాంసులే చూతురు, అందును వానిని, దయతోడిచూపులుగల జాతులగున్నులును, సాంపైసచిఱునవ్వుగల కెన్నోవియొగలవానిగా కేవల విద్వాంసులుగాక 'కృతపుణ్య' కొంతపుణ్యముగూడఁ జేసిన విద్వాంసులే చూడనేర్తురు. అట్టిచూపులును మోవియును ఆయాదిపురుషునికిఁగ్రామాద్యనేకావతారములందుఁ గలవు. కాన అట్టిచూపులును మోవియునే కాక 'అవతం...ర్హమ్' తలయందు నెమిలిపురియుఁ జెరువుకొన్న శ్రీకృష్ణావతారమూర్తిని 'కృతినః' కేవలవిద్వాంసులుకాని, 'కృతపుణ్య' కొంతపుణ్యముచేసిన విద్వాంసులుకాని చూడలేరు; 'కృతపుణ్యపుణ్ణాః' విశేషించి పుణ్యమునేసిన విద్వాంసులే చూడనేర్తురని యాశయము.

డి. అందముఁ జిందుమోము దరహాససుధామధురాధరోష్ఠ మ

స్పందదయావలోకనవిశాలవిలోచనముల్ శిరంబునం

బొందుగ నెమ్మిపింఛమును ౧ బూనినయాద్యుని దేవదేవునిన్

నందశుమారుఁ గాంతండునననాతనపుణ్యమునన్ బుధోత్తముల్. 67

తా. దయతోడి చల్లనిచూడ్కులచే మఱింతవిఠియైనగన్నులును, అమృతమువంటి చిఱునవ్వు తొలగింపుచే మిక్కిలియు నొత్తైనవారెవరూ, తల యందుఁజెరిగిన

గెమిలిపించియమును గలిగి చెలువారెడి యాదిపురుషుని విశేషించి పుణ్యముచేసిన విద్వాంసులే మాకురు.

అ.ప. ఇట్లు చూడంగోరి పరిపరివిధములఁ బ్రార్థింపఁగా శ్రీకృష్ణుండు కరుణించి సాక్షాత్కరింపఁగాఁ గవి యాశూర్తిని దర్శించి వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మూఁఁ స్వయం ను మధురద్యుతిమణ్డలం ను

మాధుర్యమేవ ను మనోనయనామృతం ను ।

వాణీమృజా ను మమజీవితవల్లభో ను

బాలోఽయ మభ్యుదయ తే మమ లోచనాయ ॥

68

టీ. మమ=నాయొక్క, లోచనాయ=నేతముతోఁటకు, బాలః=బాలుఁడు అభ్యుదయతే = ఆవిర్భవించుచున్నాఁడు - పొడనూపుచున్నాఁడు. అయం = వీఁడు-ఈబాలుఁడు, మాః=మన్నుఁడు; స్వయంశ=తానేనా-మన్నుఁడు తానే వీఁడగునాయనుట—ఇది సౌందర్యాతిశయనూచకము. మధురద్యుతిమణ్డలం ను—మధురద్యుతి = చంద్రునియొక్క. మణ్డలంను=బింబమా యేమి! దీనిచే అన్తాదకరమగు కాంతివైభవము తెలియనగు. మాధుర్యమేవ ను=సౌందర్యమేనా యేమి, సౌందర్యముతానే వీఁడగునాయేమి యనుట-దీనిచే 'రూపం కిమప్యనిర్వాచ్యం తనోర్నాధుర్యముచ్యతే' అన్నట్లు పూర్వోక్తములైన సౌందర్యమును శోభావిశేషమును బెరసి యిట్టిదట్టి దని చెప్పునలవికాని నిరతిశయసౌందర్యముగా నగుట తెలియునది. లేక 'శీతలీక్రియతే తాపో యేన తస్మధురంస్సృతమ్' అన్నట్లు తాపమును చల్లార్చునట్టిది మధుర మనఁబడునుగాన చూడఁజూడఁగాఁ దాపత్రయమును బోగొట్టి సుఖము కలిగించునట్టి మాధుర్యము గ్రాహ్యము. కావుననే, మనో...తంను-మనః = మనస్సుయొక్కయు, నయన = కన్నులయొక్కయు, అమృతం ను=అమృతమా ఏమి-దీనిచే నయనోత్సవత్వమునుహృదయాహ్లాదత్వమును బెరియునది. వాణీమృజాను-వాణీ = వాక్కుయొక్క, మృజాను = పరిశుద్ధియాయేమి - దీనిచే నిర్దోషములైన ముద్దుబలువలయొప్పినము తెలియునది. మమ = నాయొక్క, జీవితవల్లభో ను=ప్రాణనాథుఁడా యేమి! దీనిచే అత్యంత ప్రీయత్వము తెలియునది. ఇట్టిచెక్కడనమును, ఇట్టిజగియు, ఇట్టిచల్లదనమును, ఇట్టి పలువలును గలవాఁడు 'జీవితవల్లభుడొడో యగు నని యాశయ్యును.

ఉ. మారుడో కాక యంబుధికురమారుడో మానసలోచనామృతా
కారమొ మాధునీగుణవికారమొ మంజులవాక్చమత్కి)మా

సారము నాదుజీవముని శ సారము లేక మ తేమి చిత్రమో

మీతెదుబాలభావమున శ మెచ్చులు గుల్కెడు నాదుచూడ్కికిన్.

తా. నాకన్నలకుఁ గనబడుచున్న యీ బాలుఁడు మస్కముఁడా? లేక చంద్ర మండలమా? సౌందర్యపురాణియా? నామనస్సుయొక్క యానందమా? నాకన్నల పండువా? పలుకల యచ్చందనమా? నా ప్రాణవల్లభుడా?

శ్లో॥ బాలోయ మాలోల విలోచనేన, వక్త్రేణచిత్రికృతదిబ్బుభేన

వేషేణ ఘోషోచితభూషణేన, ముగ్ధేన దుగ్ధే నయనోత్సుకం నః॥69

టీ. అయం=ఈ ఈసాక్షాత్కరించినట్టి, బాలః=బాలుఁడు, ఆలోలవిలోచనేన=ఆలోల=చంచలములైన, విలోచనేన=కన్నలుగలదియు, చిత్రి...భేన=చిత్రికృత=చిత్రరవులుగాఁ జేయబడిన=చిత్రరవులు గలవిగాఁ జేయబడిన, దిక్ ముఖేన=దిక్కుల మొగములుగలదియు=దిశలమందటప్రదేశములు గలదియు =దిక్కులయందు ఆనేకములు గాఁ దాను ప్రతిభింపఁగా ఆవి ఆప్రతిభింపములచే చిత్రరవులు గలవిగాఁ గానంబడిన వనుట, ఇటీదెన, వక్త్రేణ=ముఖముచేతను, ఘోషో...ణేన=ఘోష=గొలపలెఱు, ఆచిత్రిత=తగినట్టి, భూషణేన=సాములుగలదియు, ముగ్ధేన=మందర మైనదియు, అనన్వేషేణ=వేషముచేతను=ఇదియే 'ముగ్ధవేషం మురాళే' అనబడినది; నః=మాయొక్క=నయన ఉత్సుకమే=నయన=కన్నలయొక్క, ఉత్సుకం=ఆత్మ్యం భిలాషను=చూచుచుండ వలయునను పేరానను, 'నయనోత్సవిమ్' అనుపాతమున, నయన ఉత్సవిమ్=కన్నలయొక్కపండువును దుగ్ధే=వీరుతుచున్నాఁడు=తనతల్లికిఁ బిలిగించుచున్నాఁడు. మొగమునకు సహజములైన బెరుగుఁగన్నులును వేషమునకుసామాన్యములైన గొల్లసొమ్ములునే యలంకారమునకుఁజాలును. ఇంతమాత్రమైన యలంకారసంపత్తిచేతనే ఆమొగమును ఆవేషమునుఆత్మ్యంతమోహనములై మఱిమఱి చూడవలయునని 'ఉత్సుక' బౌత్సుక్యము కలిగించుచున్నవి.

ఉ. ఎల్లెడఁ జిల్లరూపము ప శ హించిన చక్కని మోముఁదమ్మితో

గొల్లవిలాసవేషమున శ కుం దగినసొమ్ములతోడఁ బల్పయో

జొల్ల సదక్షిణీతలన శ మున్నతితో విలసిల్లు బాలకుం

డల్లము పల్లవింప నయ శ నోత్సవ మారః జరించు పెన్నఁడో. 69

తా. బెరుగుఁగన్నులు గలదై దిక్కులయందుఁ బ్రతిభింపించుచున్న మొగంబుచేతను, గొల్లవాడిక దగినసొమ్ములు దాల్చి సొంపుగులుకు వేషముచేతను, ఈకనబడుచున్న బాలుఁడు మాకుఁ గన్నలపండువు నేయుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆన్దోళితాగ్రభుజ మాకులనేత్రలీల

మార్ద్రాస్మితార్ద్రావదనామ్బుజచంద్రబిమ్బమ్|

శిష్టావభూషణశతం శిఖిపిచ్ఛమాళిం
శీతం విలోచనరసాయన మభ్యుపైతి॥

70

టీ. ఆన్దో...జమ్-ఆన్దోళితః శౌంతకదల్పబడిన, ఆగ్ర=మొనలుగల, భుజం=బుజములుగలదియు-మూపులు గొంత గదల్చుచున్నది యనుట, మూపులు కదలుట మొదలగునవి 'ఆభ్యుపైతి' అను ఆగమనమువలన కలిగినవిగాఁ దెలియునది. ఆప...లీలమ్-ఆపల=వ్యాకులములైన-ఇటునటు కదలిన, సేత్ర=కన్నులయొక్క, లీలమ్=విలాసమాలుగలదియు-కన్ను లిటునటు త్రిప్పుగాఁ బిప్పలాలుటనది యనుట, ఆర్ద్ర...బిమ్బమ్-ఆర్ద్ర=సరసమైన, సిద్ధి=బిటునపుడేత, ఆర్ద్ర=సరసమైన, వదన అమ్బుజ చంద్రబిమ్బమ్=చంద్రబింబమువంటి ముఖకమలముఁ గలదియు, శిష్టా...శతమ్-శిష్టాన=మొరయుచున్న, భూషణశతం=ఆభరణములవందలు గలదియు-ఆ సేకములైన ఆభరణములుగలది యనుట, శిఖి...మాళిమ్-శిఖిపిచ్ఛ=నెమిలిపురి, మాళిం=శిరస్సునందుఁ గలదియు, శీతం=చల్లనై నదియు-చూచువారల కన్నులప నుఖప్రదమెఱియు, అగు, విలోచనరసాయనమ్. విలోచన=కన్నులప, రసాయనమ్=భోగ్యవస్తువు-ఆనగా శ్రీకృష్ణుడు, ఆభ్యుపైతి=(నాకు) ఎదురుగా వచ్చుచున్నాడు. మూపులు గదల్చుట, సామ్మలు గల్లుగల్లు మోయుట, ఆగమనవ్యాపారముచే ప్రయుక్తములు ఇటునటు తిరుగు బెరుగు గన్నుల చిన్నెలు చిటునపుగులుటచంద్రునివంటి మొగమును, నెమిలిపురి, మొదలైనవి విలోచనరసాయన మగుటకు హేతువులు; విలోచనములకు నిరవధిక నుఖము నిచ్చుటచే గృష్ణుఁ డనుట కన్న విలోచనరసాయన మనుటయే మఱింత యుష్పిద మని కవివాదయము.

ఉ. అందెలు మువ్వలున్ మొరయ్యహస్తము లూపంగఁ గంకణధ్వను
ల్పందడి జేయ నాననవి శ్రీ లానము చందురు గ్రేణి నేయ నా
నందవిశాలలోలనయ శ్రీ నమ్ములతో శిఖిసింఛమాళితో
నందముఁ జెందులోచనర శ్రీ సాయన మల్లదె వచ్చెఁ జల్లంగన్. 70

తా. మూపులుగొంతగదల, బిప్పలాలుక కన్నుల నిటునటుత్రిప్పుచు చందురునివంటి మోముఁదామరయందుబిటునపు శాంపుగులుక, సామ్మలుపెట్క గల్లుగల్లు మొరయ, తలయందు నెమిలిపురి మెఱయ, చల్లనై నా కన్నులవిందగు కృష్ణుడు నన్నెదురుకొని వచ్చుచున్నాడు.

శ్లో॥ పశుపాల బాలపరివర్దిభూషణం
శిఖురేష శీతలవిలోలలోచనః।
మృదులస్మితార్ద్రవదనేనునమ్మదా
మదయ స్మదీయహృదయం విగాహరే॥

71

టీ: పశు...భూషణమ్ - పశుపాలబాలగొల్లబాలరయొక్క, పరిపత్=సభ
 వు, విభూషణమ్=అలంకారభూతుడైనవాడును, శీతల...లోచనః - శీతల=చల్లనై,
 విలోల=చంచలములగు, లోచనః=కన్నులుగలవాడును, అగు విషః=ఈకనబడుచు
 న్ను, శిశుః=బాలుడు, మృదుల...సమ్మదా-మృదుల=కోమలమైన, స్థిత=చిఱునవు
 చేత, ఆర్ద్ర=నరసమైన, వదన ఇన్ద్ర=ఋభుచంద్రునియొక్క, సమ్మదా=సమ్మదిచేత-
 చిఱునవుదొలడు చందురునివంటి మొగముయొక్క సొంపు పెంపుచేత ననుట, మదీయ
 హృదయమ్=నాయొక్కహృదయమును, మదయన్=మదింపజేయుచు, విగాహతే =
 చొచ్చుచున్నాడు.

చ. వికవిక నవ్వుచుక నుడుట శ్ర వేలుకురుల్ నునుపాలబుగ్గులుం
 జకిలిమెఱుంగుజూపు రహిఁ శ్ర జెందగ నాననశీతలద్యుతిం
 ఒకటితగోపళాబకనశభానవభూషణ మై చెలంగుబా
 లకుఁడు మదీయమాననత్రలంబున నిల్చెను సొంపు నించుచున్. 71

తా. గొల్లపిల్లవాండ్రహుటువవ నలంకారమువలె వెలుగుచు, జల్లనిబెళువఁగ
 న్నులజూచు నీదిన్నిబాలుడు చిఱునవుచే మురుపుచూపుమొగముచందురునిచే నా
 హృదయమును మదింపునట్లు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ త దిద ముపనతం తమాలనీలం, తరళవిలోచన తారకాభిరామమ్ |
 ముదితముదితవక్త్రచన్ద్రబిమ్బం, ముఖరితవేణువిలాసజీవితమ్ || 72

టీ. తమాలనీలమ్- తమాల=జీఁకటిమానువలె, నీలం=నల్లనైనదియు, తరళ...
 రామమ్ - తరళ=చంచలములైన, విలోచన=కన్నులయొక్క, తారక=గ్రుడ్లచేత, ఆభిరా
 మమ్=మనోహరమైనదియు, ముదిత...బిమ్బమ్-చు దితముదిత=మిక్కిలి సంతోషించినట్టి.
 సంతోషంపుసొంపుచే మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నట్టియునుట, వక్త్రచన్ద్రబిమ్బమ్=చం
 ద్రబింబమువంటి మొగము గలదియును. అగు, తత్=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, ఇదం=ఈ-ఈకనబ
 డుచున్న, ముఖరి...జీవితమ్-ముఖరిత=మోయింపబడిన, వేణు=స్థిలంగ్రోవియొక్కవిలా
 స=స్వరవిశేషముల యొప్పిదములను, జీవితమ్=ప్రాణము-ప్రాణభూతంలైన కృష్ణాఖ్యవ
 న్నువు, మే=నావ, ఉపనతం=ఎదురైనది.

ఉ. నీలఘనాథ మయ్య నతినిర్మలవేణునినాదజీవ మై
 లోలతటిల్ల తాలలిత్రలోచనతారక మై ప్రసన్నతో
 ద్వేలముఖేందుమండలనగవీనవిలాసకలాకలాప మై
 బాలునీల వచ్చి కనునట్టె మహాద్భుత తేజ మియ్యెడన్ . 72

తా. చీకటిమామవలె నల్లనికాంతి గలిగి బెళుప లీనుకనుగ్రుడ్డులచే మిక్కిలి చెలువై, సాంపు పెంపునకు బ్రకాశించుచున్న చంద్రదీపమువంటిదెఱుగఁబడు గలిగి, వేఱు భ్వనుల విలాసంబులకుఁ బ్రాణమై కృష్ణుఁడు నా కెదురయ్యె.

శ్లో॥ చాపల్యనీమ చపలానుభవైకనీమ

చాతుర్యనీమ చతురాననశిల్పనీమ |

సారభ్యనీమ నకలాద్భుత కేళీనీమ

సౌభాగ్యనీమ తదిదం వ్రజభాగ్యనీమ ||

73

టీ: తత్=ఆప్రసేదమైన, ఇదం=ఇది-ఈకనఁబడు చున్న కృష్ణాఖ్యవస్తువు, చాపల్యనీమ=చాపల్య=చపలత్వమునను-చపలత్వప్రయుక్తములైన వ్యాపారములను, నీమ=పాలిమేరయైనది, చపలా...నీమ=చపలా=లక్ష్మీదేవియొక్క అనుభవ=భోగమునను ఏ క=ముఖ్యమైన, నీమ=స్థానమైనది, చాతుర్యనీమ=చాతుర్య=నేర్పునను, నీమ=పాలిమేరయైనది, చతురా...నీమ=చతురానన=బ్రహ్మయొక్క, శిల్ప=శిల్పమునను-పనితనమునను, నీమ=పాలిమేరయైనది, సారభ్యనీమ=సారభ్య=పరిమళమునను, నీమ=ముఖ్యస్థానమైనది. నక...నీమ=నకల=నను సమయైన, ఆద్భుత = ఆశ్చర్యములయొక్క ఆశ్చర్యకరములైన యొప్పిదములయొక్క, కేళీ=కేదవ - ప్రవర్తనమునను, నీమ=ముఖ్యస్థానమైనది, ఆశ్చర్యకరములైన సౌందర్యవిశేషములన్నియు ఇంద్ర నిరతిశయమై వర్తించుచున్నవనుట-ఇందలిసౌందర్యాదులకంటెను ఆశ్చర్యకరములైనవి మఱిందునుగలుగవని భావము. సౌభాగ్యనీమ - సౌభాగ్య=సౌందర్యమునను, లేక, విభవసమృద్ధికి, నీమ = పాలిమేరయైనది - ఇంతకన్నను సౌభాగ్యముగలది మఱిందును కలుగదనుట, వ్రజ...నీమ - వ్రజ=గొల్లపలైయొక్క - గొల్లపల్లియలోనినాడలయొక్క, భాగ్య=ఆదృష్టఫలమునను, నీమ = స్థానమైనది-వారలభాగ్యముయొక్క పూర్ణపరిపాకమే యిది-యనుట-చాపల్యచాతుర్యసారభ్యసౌభాగ్యాదులెల్లను గలిగియున్నది గావుననే వ్రజభాగ్యనీమ యైనదని నిగమము.

గ. కలిమి నెలంత వేడుకలకందువపంట విలోలవృత్తికిన్

నెలపు శుభాళి కాన్పదము ౧ నేర్పులప్రో వజశిల్పకల్పనా

ఫల మతిచిత్రలీలకుఁ ౧ బాళెము తావుల కెల్ల దావు గో

కులజనభాగ్యనీమ యిదిగో కనుఁగొంటిని గంటి కింపుగన్. 73

తా. చపలత్వమునను, లక్ష్మీయొక్క విలాసములను, నేర్పులను, బ్రహ్మయొక్క శిల్పంపు విన్నాగములను, పరిమళములను, ఆశ్చర్యకరములైన యొప్పులను, విభవంపు పెంపులను ఎల్లయై ఆటపట్టయి కావుననే, గొల్లవారల భాగ్యములయొక్క పూర్ణఫలమై యొప్పు ఆకృష్ణాఖ్యవస్తువు ఇదిగో.

శ్లో! మాధుర్యేణ ద్విగుణశిశిరం వక్త్రచన్ద్రం వహన్తి
వంశీవీధీవిగళదమృతస్రోతసా సేచయన్తి

మద్యాణీనాం విహరణపదం మత్తసౌభాగ్యభాజాం

మత్స్వణ్యానాం పరిణతి రహా నేత్రయో స్సన్నిధతే॥

74

టీ. మాధుర్యేణ=శీతలీక్తిమతే తాపో ర్మేన తస్మధురం స్పృశమ్ అన్నట్లు
తాపమును జల్లార్చునట్టి గుణవిశేషముచేత, ద్విగుణశిశిరం=రెండింతలు చల్లనిదై -
మునుపే తనంతట చల్లనిది; మఱి మాధుర్యముతోఁగూడుటచే మఱింతచల్లనిదయ్యెననుట,
చూడుటకు మిక్కిలి సుఖిపదమైనది యనుట, వక్త్రచన్ద్రం=మోముచంద్రుని - చం
దురునిపంటి మొగమును, వహన్తి=తాల్చుచున్నదియు, వంశీ...స్రోతసా=వంశీ=సిల్ల
గ్రోవియొక్క, వీధి=చూర్ణమునుండి, విగళత్=నమించుచున్న, అమృత=అమృతముయొ
క్క, స్రోతసా=ప్రవాహముచేత-అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యమై ప్రవాహమువలె
ఎడతెగక నిగుడుచున్న ధ్వనిచేత ననుట, సేచయన్తి=తడిచుజేయుచున్నదియు-మీద
'విలాస మురళి నిసదామృతేన సింహన్తుదభ్యేత మిదం మమ కర్ణయుగ్మమ్' అనుటచే
వీనులను దడుపుచున్నది యనుట-వినువారలప ఆరిల్లఁగోవిరవలి యనెడి యమృతప్రవా
హముచే అత్యంతానందమును గూర్చుచున్నదియనుట, మత్ వాణీనాం=నాయొక్కవా
త్కులకు. విహరణపదమ్=విహరించుస్థానమైనదియు-విహరిస్తానమనుటచే విహరించు
క్తమైన సుఖమును స్వేచ్ఛయు వ్యంజితము లగుచున్నవిగాననీనుసుఖముగా విచ్ఛలించి
గాను జేయునట్టివర్ణనములకు విషయమైనదియు ననుట, అగు, మత్త...భాజామ్-మత్త=
మదించిన, సౌభాగ్య=విభవసంపత్తిని-పెంపుకు, భాజామ్=పొందినవి యైన-మిక్కిలి
యధికమైవిట్టివిగుఁచున్నచైన యనుట-మితిమీరి అతిశయించుచున్నచైన యపిభావము,
మత్ + పుణ్యానామ్=నా నుకృతములయొక్క, పరిణతిః=పరిపాకము-నిరతిశయములైన
నాపుణ్యములయొక్క పరిపూర్ణఫలస్వరూప మైన కృష్ణాఖ్యతత్త్వము, నేత్రయోః=నా
రెండుకన్నులకు, సన్నిధతే=సన్నిధానము చేయుచున్నది- నా కన్నులమఁ బొడనూపు
చున్నదనుట. ఇచట పరిణతికర్త. 'విహరణపదమ్' అనుచో పదశబ్దము నిత్యవస్తునకాం
తము గావున స్త్రీలింగమున 'పరిణతి' శబ్దమునకు విశేషణ మయ్యి వోష్యమనెను.

శా. లావణ్యాంబుధిచంద్రబింబముఖలీలం చాల్చి వంశీనినా

దావిర్భూతసుధాప్రవాహమున నోరలాడం బ్రవర్తిల్లు నా

దైవాకారము నావచోవిహరణస్థానంబు నాపుణ్యన

ధ్యానం బౌరఁ బ్రసన్న మయ్యెను యశోరదాపుత్రయాపంబునన్.

తా. చక్కండనముచే మఱితచల్లదనము గూర్చుచున్న మోముచందురుని గలిగి, పిల్లగ్రోవినండి యమృతంపువెల్లవవలె నొలుకుచున్న మధురస్వరములచే వీనులవిందులు నేయుచు, నాపాగ డ్దలప సౌంపయినవిషయమై, పెంపుసౌంపారియున్న నాభుణ్యము లయొక్క ఫలమై, యున్న కృష్ణుడు నాకన్నులవలె బొడతెందుచున్నాడు.

అవ. ప్రత్యక్షమైన శ్రీకృష్ణునికి నమస్కరించుచున్నాడు.

శ్లో॥ తేజసేస్తు నమో ధేనుపాలినే లోకపాలినే ।

రాధాపయోధరోత్సజ్జళాయినే శేషశాయినే ॥ +

75

టీ. ధేనుపాలినే=ధేను=గోవులను, పాలినే=కాచునట్టిదియు, లోకపాలినే=లోకములను కాచునట్టిదియు, రాధా...శాయినే=రాధా = రాధయొక్క, పయోధర=చన్నులయొక్క, ఊత్సజ్జ=మీద, శాయినే=పవ్వలించునట్టిదియు, శేషశాయినే=ఆదిశేషునిపై పవ్వలించునట్టిదియు, అగు, తేజసే=శ్రీకృష్ణాఖ్యమైన తేజస్సుకొఱకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగుగాక. సౌలభ్యవశమున ధేనుపాలియు రాధాపయోధరోత్సంగశాయయు అయినాడు, పరత్వవశమున లోకపాలియు శేషశాయయు అయినాడు. గోవులను గాచువాడు జగములను గాచుటయు, ఒక గొల్లపడఁతి చన్నులపై బవ్వలించువాడు జగములనెల్ల దాల్చు శేషునిపై బవ్వలించుటయుఁ జెప్పి పరత్వసౌలభ్యముల కొఱకు మేలినమును అచ్చర్యముగాఁ దెలిపినాడు. ఇట 'తేజసే' అని శేషతేజముగాఁ జెప్పటచే నిరవధిక తేజోమయత్వమును దెలియునది.

ఉ. పాయనిభక్తి మొక్కద న శ పారకృపారసధేనుసౌఖ్యసం

ధాయికి లోకరక్షణ వి శ ధాయికి భాసురరాధికాకుచ

సాయికి బన్నగాధిపవి శ శాలఫణామణి సాధవీధికా

శాయికి గోపికానయన శ సారససార ఫలప్రదాయికిన్.

75

తా. గోవులను జగములను గాచుచు రాధ చన్నులమీదను ఆదిశేషునిమీదను బవ్వలించు తేజస్వరూప మగు శృష్ణాఖ్యబ్రహ్మమునకు నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ ధేనుపాలదముతాస్తనస్థలీ, ధన్యకుబ్జు-మననాథ కాస్తయే ।

వేణుగీతగతిమూలవేదసే, తేజసే త దిద మోం నమో నమః ॥

టీ. ధేను...కాస్తయే=ధేనుపాల=గోలవారియొక్క, దయితా=ప్రియురాండ్రగు (వేతలయొక్క, స్తనస్థలీ=కుచప్రదేశములచేత) కుచములందు అలందఁబడుట చేత ననుట, ధన్య=శృతార్థమైన, కుబ్జు=మండుముతోడ, సనాథ=కూడుకొన్న, కాస్తయే=కాంతిగలిదియు, వేతలు కాగిలించుకొనునప్పుడు వారి కుచములందలిమండుము అంటుకొనఁగా దాని యెఱ్ఱనికాంతిగోరూడిన రస మేనిపిలకాంతి గలవాడనట, వేణు...వేదసే=

వేణు=సిల్లగ్రోవియొక్క, గీత=గానముయొక్క, గతి=స్వరవిశేషములకు, మూలవే
ధనే=మూలబ్రహ్మమైనదియు, అగు, తేజనే=శ్రీకృష్ణరూపమైనతేజస్సుకొనుటకు, తత్=
ఆ, ఇదం=ఈ, ఓం సమోనమః=ఓం' అని ప్రణవపూర్వకములైన సమస్కారములు.
ఇందును 'తేజనే' అని నిరతిశయ తేజోమయత్వము తెలియునది. ఈ తేజస్సు వేణు
గానమునకు మూలబ్రహ్మ మైనది గనుక ఇది సృజించు సతిమనోహర స్వరవైచిత్ర్యముల
కుఁ జొక్కి గొలపడఁతులు కౌగిలించుచున్నారని భావము. కేవలము గొలపడఁతు
లను జెప్పక 'ధేనుపాలదయతా' అని గొలపారలయొక్క చెలువ లనుటచేఁ బురుషులను
సైతము నిరాకరించి తన్నుఁ గూడ వచ్చునంతమోహము కలిగించునట్టి మనోజ్ఞ వేణు
గానము గలవాఁ డగుట వ్యంజితము.

మ. పసిగావుంజగురాకుఁబోండ్లమెటుఁగుంఁబాలిండ్లకాశ్రీరపు
ననముల్ జొబ్బిల నుబ్బి నిర్భరపరీరంభస్థితిం దెల్పు ను
ల్లసితం బై మురళీనినాదగతిమూర్తలబ్రహ్మ మై కంటి కిం
పానఁగం జాలెడుమూర్తికిన్ మొగుడుఁగేరలొంకారపూర్వంబుగన్.

తా. వేణుగానమునకు మూలబ్రహ్మముగావున విచిత్రమధురస్వరములసృజించును
దానిచేఁజొక్కివచ్చినవేతలు బిగ్గఁగొలిపించుకొనఁగా అపుడు అంటుకొన్న వారివచ
నకునుపుఁగాంతితోఁగూడిన దేహచ్ఛాయ గలిగి వెలుగుచున్న కృష్ణరూపమైన తేజ
స్సునకు సమస్కారములు చూటికే జేసెద.

శ్లో॥ మృదుక్వణన్నూపురమస్థరేణ, బాలేన పాదామ్బుజపల్లవేన ।

అనుక్వణన్మృజ్జులవేణుగీత, మాయాతి మే జీవిత మాత్మకేలి॥ 77.

టీ. ఆత్మకేలి—ఆత్మపాదబుడిస, కేలి=విహారములు గలదియైన, మే=నాయు
క్కు, జీవితం=ప్రాణము-వాప్రాణమైన శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము, మృదు...మనరేణ-మృదు=
మేత్రిగా-ఇంపుగాననుట, క్వణత్ = మ్రోయుచున్న, నూపుర=అందియలచేత, మనరే
ణ=బరువైనదియు-అందియలను దాల్చుటచే మందమనోజ్ఞసంచారము గలదియనుట, బా
లేన=చిన్నదైనదియు-లేతదియనుట, అగు, పాదా...లవేన=పాద=పాదములయొక్క
అమ్బుజపల్లవేన=చిగుళ్ళపంటియడుగుఁదామరచేత - చిగుళ్ళపలెను దామరలపలెను మృదు
వై యెఱుఁగైనయడుగుల నిడుచు అనుట, అను...గీతంయథాతథా-అనుక్వణత్=(అందియ
లను) అనుసరించి మొరయుచున్న, మృజ్జుల=మనోహరమైన, వేణుగీతమ్=వేణుధ్వనిగలు
గునట్లుగా-గలుగల్గును అందియలరవలికి అనుగుణముగా వేణుస్వరము లూడుచుననుట,
అయాతి=వచ్చుచున్నది. తేజస్వరూపమై పాదసూసినవస్త్రపు ఇప్పు డాలేజోవిశేష
ముతోఁగూడ 'ఆత్మకేలి' కేళివిధములు గలదై నాకు 'జీవితమ్' ప్రాణమువలె ఆత్మం
తప్రియతమమై ధారకమై వచ్చుచున్నది యనుట. ఇట్లు వచ్చునప్పుడు చిగుళ్ళపలె లేత

యైన యడుగుడమ్ములును, అందలి యందియల 'మృదుక్లగణ'మును దానికి అనుసారిగా ఊడంబడు వేణువుయొక్క 'మంజుగీత'మును ఆరాకయొక్కయింపుసాంపును బంబంబయి పెంచుచున్నది. కావుననే అది 'ఆత్మకేళి' యై నావ 'జీవిత' మైన దని యాశయును.

ఉ. చల్లనివేణుగీతి కనురసారిగఁ దాళగతుల్ సెలంగ గల్

గిల్లు రటంచు నందియలు ర గజ్జలు నొక్కటఁ బిక్కటిల్లఁగాఁ

బల్లవకోమలాంఘురము ర బాలకుఁ డాడుచుఁ బాడుచుండ నా

వేల్లితవృత్తి వచ్చెఁ గనురవిందుగ జీవము వచ్చుకైవడిన్. 77

తా. అందియలు గల్లుగల్లని మృదువుగా మొరయుచున్న లేతయడుగుడమ్ముల నిడుచు, అందియలమోతప సరిగా వేణువును మధురముగా నూడుచు, నిట్లు క్రీడా విలాసములు పెటవుచు, నావఁ బ్రాణమువలె నత్యంతప్రియుండైన క్షిప్రమృదు వచ్చుచున్నాడు.

శ్లో॥ సోఽయం విలాసమురళీసనదామృతేన

సిచ్చి న్నుదభిృత మిదం మమ కర్ణయుగ్మమ్ |

అయాతి మే నయనబద్ధ రనన్యబద్ధ

రానన్దకన్దలిత కేళికటాక్షలక్షః ||

78

టీ. ఆనన్ద...లక్షః—ఆనన్ద=ఆనందముచేత, కన్దలిత=పొటమరించిన - వుట్టిన, కేళి=లేల ప్రయుక్తమైన, కటాక్ష = కడగంటిమాపులయొక్క, లక్షః=లక్షలుగలవాఁడును-ఆనందముచే సొగసుగాఁ గడగంటఁ జూచువాఁ డనుట, మే=నావ, నయనబద్ధః—నయన = కన్నులప, బద్ధః = చుట్టమొనవాడును, అనన్యబద్ధః - అనన్య=ఒకరికిఁ గాక - అందఱికి న తునుట, బన్దః=చుట్టమొనవాడును - సర్వబంధుడనుట, అగు సః=ఆ-ప్రసిద్దుడైన, ఆయం = పీఠు-క్షిప్రమృదునుట, విలాస...మృతేన—విలాస = లీలారమైన, మరళి=పిల్లలగ్రోవియొక్క, నిసద=ధ్వనియనెడి, అమృతేన=అమృతముచేత, ఉదభిృతమే=(వినుటకు) ఒగ్గియున్న, మమ=నాయొక్క, ఇదం = ఈ, కర్ణ=చెవులయొక్క, యుగ్మం=జంటను, సిచ్చిన్=తడుపుచున్నవాడై, అయాతి = వచ్చుచున్నాఁడు. 'ఆనన్యబద్ధ' వగుటచే 'అయాతి' వచ్చుచున్నాడు - ఆనందముచేఁగడగంట సొగసుంజూడ్కులు నిగుప్పుటచే 'నయనబద్ధ' వైనాడు. 'విలాసమురళీసనదామృత'ముచే చెవుల కింపుచుజేయుచున్నాడని యర్థము. అనఁగా పులుపజూపులచే కన్నులపండువును అమృతమువంటి పిల్లలగ్రోవిరవళిచే పీఠులవిందును జేయుచు బంధువువలె శ్రేమతో వచ్చుచున్నాఁ డని యాశయును.

ఉ. మాలిమిఁజేసి గోపికలగ్రమానముఁ గాచినవాడు మీఁదె కాఁ

బోలును నేడు వేణురవగముం జెవి నింపుచు నాడుకంటికిన్

మేలలరం బ్రహ్మాదరసరస్వర కేళికటాక్షలక్ష్యుడై

బాలుఁ డనన్యబంధుఁ డెడఁగబాయక ముట్లరింప వచ్చెఁగా. 78

తా. ఆనందంపు సొంపుచే గడగంటిమాడ్కులు సొగసుగా నిగుడ్చుచు నాఁగ గన్నులపండువై ఆమృతమువంటి పిల్లఁగ్రోవిరఁగిచే వీసులప విందులు గూర్చుచుసర్వబంధుడగు నా శ్రీకృష్ణుఁ డిదే వచ్చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దూరా ద్విలోకయతి వారణఘేలగామీ

ధారాకటాక్షభరితేన విలోచనేన ।

ఆరా దుపైతి హృదయజ్గమవేణనాద

వేణీదుఘేన దశనావరణేన దేవః॥

79

టీ. దేవః=దేవుడగు శ్రీకృష్ణుడు, ధారా...భరితేన - ధారా=ఎడతెగనిదేన, కటాక్ష=కడగన్నులచేత-కడగంటిమాడ్కులచేత, భరితేన=విండింపబడిన, విలోచనేన=కన్నుచేత - కిన్నొయిచేత, దూరాత్=దూరముననుండి, విలోకయతి=చూచుచున్నాఁడు, వారణ...గామీ - వారణ=ఏనుగువలె, ఘేల=విలాసముతోఁ గూడునటుగా, గామీ=గమనము గలవాడై, హృద...దుఘేన=హృదయజ్గము=మనోజ్ఞమైన, వేణునాదముర శీఘ్రనియనెడి, వేణీ=ప్రవాహము, దుఘేన=పీడుపుచున్నదైన, దశనావరణేన = వాతెఱతో-అధోష్ఠముతో. వాతెఱతో ఎడతెగక పిల్లఁగ్రోవి నూచుచు ననుట, ఆరాత్=సమీపమునుండి-సమీపముగా, ఉపైతి=చేరవచ్చుచున్నాఁడు. దూరమునుండియే ఆ వ్యారిగాఁ గడగంటిమాడ్కులు నిగుడ్చుచును వాతెఱమెఱయఁ జెవుల కింపుగావేణువు నూచుచును ఏనుగునడతో దగఱఁప వచ్చుచున్నాఁడని యర్థము. దూరమున ధారా కటాక్షములతోఁ గూడిన విలోచనములును, దాపున వేణునాదప్రవాహముతోఁ గూడిన దశనావరణమును శోభాజనకము లని తెలియునది.

మ. ఘనమత్రైభవిలాసయానము సెలంగన్ దవ్వలం జూచి చ

ల్లనిధారాళకటాక్షవీక్షణసముల్లాసంబుతోఁ జెంగటం

జనువేళం దశనచ్చదంబు వెలయన్ శ నాస్వామి నమ్మాదమో

హనవంశీసనదప్రవాహముఖలీలవాప్తి దెల్పం దయన్. 79

తా. దూరముననుండి ఎడతెగనికడగంటిమాడ్కులచాలు నిగుడ్చుచు, ఇంపుగా నెడతెగక వేణుధ్వనులు పరఁగించుచును, దేవుండగు శ్రీకృష్ణుండు మదపుటేనుగునడక వంటినడకతో దగఱఁప వచ్చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ త్రిభువనసరసాభ్యాం దీప్తభూషాపదాభ్యామ్

దృశిదృశి శిశిరాభ్యాం దివ్యలీలాశులాభ్యామ్ ।

అశరణశరణాభ్యా మద్భుతాభ్యాం పదాభ్యామ్

మయ మయ మనుకూజద్యేణు రాయాతి దేవః ||

80

టీ. త్రిభు...సాభ్యాం - త్రిభువనముల్లోఁ కులభను, సరసాభ్యామ్=మనోహరములైనవియు, దీప్త...దాభ్యామ్-దీప్తప్రకాశించుచున్న, భూషా=భూషణములకు, పదాభ్యామ్=పాదములైనవియు, 'దృప్తభూషాపరాభ్యామ్' అనుపాదమున, దృప్త=విష్టవీగిసట్టి-అతిశయించిన, భూషా=భూషణములనెడు, అపరాభ్యామ్=తక్కువైనవిగలవియు-సాములను మించినవనుట, దృశిదృశి=ప్రతిదర్శనమందును-చూడఁగాఁ జూడఁగా ననుట, శిశరాభ్యామ్=చల్లనైనవియు-అహోదళరములైనవి యనుట, దివ్య...లాభ్యామ్-దివ్య=మనోజ్ఞములైన, లీలా=విలాసములచేత, ఆటలాభ్యామ్=వ్యాప్తములైనవియు, అశర...జాభ్యామ్-అశరణ=గతిలేనివారికి, శరణాభ్యామ్=గతియైనవియు - రక్షకములైనవి యనుట, కావుననే, అద్భుతాభ్యామ్=అశ్చర్యకరములైనవియు, అగు పదాభ్యామ్=అడుగులచేత, అయంతయంత=ఈ ఈ-వీడె, వీడె, దేవః=దేవుడైన, శ్రీకృష్ణుడు-ఇదె ఇదె శ్రీకృష్ణుడనుట, అనుకూజత్ వేణుః-అనుకూజత్=అనుసరించి మొరయుచున్న-అడుగుల విన్యాసమునకు అనుసరించి మ్రోయుచున్న, వేణుస్సన్=పిల్లగ్రోవి గలవాడై-అడుగులకు అనుగుణముగా వేణువు నూడుచుననుట, అయాతి=వచ్చుచున్నాడు, 'అయమయమ్' అనుటచే మిక్కిలియుఁ బొడతెంచుచు మఱిమఱి సమీపించి వచ్చుట తెలియునది.

శా. క్రీడాభూషణధారు లై యశరణశ్రేయశ్వరణ్యంబు లై

చూడం జూడఁగఁ జల్లనై సొగసునై శ చోద్యంబు లై దేవతా

చూడారత్నము లైనపాదముల రా శ సొం పొంది వేణుధ్వనుల్

జాడల్ దెల్పఁగ వీడె వీడె యన నాశ్వామిన్ విలోకించెదన్ .80

తా. మల్లోకములకును మనోజ్ఞములై, మొరయుచున్న యందియలు మొదలగుసాములుదాల్చి, మేలైనపలుపలుపచరించుచు, చూడఁజూడఁగాఁగంటికిఁజల్లనై, అగతిపలకు రక్షకములై, కావుననే అత్యాశ్చర్యములైన అడుగులతో దేవుండగు శ్రీకృష్ణుడు అడుగులకు సరిగా పిల్లగ్రోవి నూడుచు నిదె వచ్చుచున్నాడు.

శ్లో॥ సోఽయం మునీన్ద్రజనమానసతాపహరీ

సోఽయం మద్రవజవధూషననాపహరీ |

సోఽయం తృతీయభవనేశ్వరదర్పహరీ

సోఽయం మదీయహృదయామ్బురుహపహరీ॥

81

టీ. యః=ఎవ్వడు మునీ...హరీ-మునీంద్రులు=మునిశ్రేష్ఠులయొక్క, జన=సమూహమయొక్క, మానస=మనస్సుయొక్క, తాప=తాపమును - తుంచుదుమను, హరీ=అప

హరించువాడో-పోగొట్టువాడో, సః=వాడు, అయం=ఇతఁడే, యః=ఎవడు; మద...హరీ - మద=మత్తగల-యావనమత్తలైన యనుట, ప్రజపదూ=గోపస్త్రీలయొక్క, వసన=వస్త్రములను, అవహరీ=ఆవహరించువాడో, సః=వాడు, అయం=ఇతఁడే, యః=ఎవడు, తృతీయ...హరీ-తృతీయభువన ఈశ్వర=ఇంద్రునియొక్క, దర్ప=గర్వమును, హరీ=ఆవహరించువాడో, సః=వాడు, అయం=ఇతఁడే, యః=ఎవడు, మదీశ...హరీ-మదీయ=నాయొక్క, హృదయ అమ్మరుహ=మనస్సుఅనెడు తామరను, అవహరీ=ఆవహరించువాడో, సః=వాడు, అయం=ఇతఁడే, కేవలమును లయొక్క-అనకమనంద్రజను లయొక్క-మానసముల హరించువాడగుటచే పరత్వాతిశయమును కేవల 'ప్రజపద' వులయొక్క, అనకమదప్రజపద'వుల వసనములను హరించినాడనుట చేకొంగారరససంకీర్ణమైన సౌలభ్యాతిశయమును 'తృతీయభువనేశ్వరు' ని దర్పముహరించినాడనుటచే లోకేశ్వరేశ్వరత్వమును ధ్వనితములు, పరమమగలగు ప్రజపదవులవసనముల నెట్లోయట్లే పరతత్త్వచేతలగు మనంద్రులమనస్సులను లోకోత్తరప్రభుత్వము గల యింద్రునిగర్వమును సులభముగాహరింపజాలినాడనియు ధ్వనితము. అనగా మనంద్రుల మనస్సులు గాని దేవేంద్రుని గర్వముగాని గొల్లలవలువలవలెనే యలత్వప్రాయములని భావము. కావుననే నాహృదయంబిందమును హరించు పెంత యని యాశయము.

ఉ. చిత్కెర నాడు గోపికల శ చేలము లెత్తినదొంగ, శైలముల్
చెక్కలు సేయువానిమద శ జృంభము నాచినదొంగ, భక్తిచే
నక్కొనుమానికోటి మది శ నిల్చినతాపముఁ బాపుదొంగ, నా
చొక్కపుజి త్తసారసముఁజూటలుగాఁ గొనుదొంగ, నేటికిన్. 81

తా. ఎవడు మునివరులనుసంబులం బొడమితాపముల హరింపఁ జాలు పరతత్త్వమో, ఎవడు మత్తైన గొల్లమిటారుల పుట్టములను దొంగిలించు సౌలభ్యలీలానిధియో, యెవ్వడు మల్లోకములరా జైనయింద్రుని గర్వమడండు మహామహిమయో, కావుననే యెవ్వడు నాహృదయకమలమును జూటగొన్నవాడో, యా పురుషుడే యీపాద తెంచుచున్ననాడగును.

శ్లో॥ సర్వజ్ఞ త్వే చ మాధ్వే చ, సార్వభౌమ మిదం మమ

నిర్విక న్నయనం తేజో, నిర్వాణపద మశ్నుతే॥ 82

టీ. సర్వజ్ఞ త్వేచ=సర్వజ్ఞత్వమందును, మాధ్వేచ=బేలతనమందును-లేక సొందర్యమందును, సార్వభౌమచ=చక్రవర్తియైనట్టి-సర్వోత్కృష్టమైనట్టి యనుట, ఇదం=ఈ-ఈముంగలఁ గనబడుచున్న, తేజః=కృష్ణరూపమైన తేజస్సును, మమ=నాయొక్క, నయనం=కన్ను, నిర్వికన్=అనుభవించుచు-లేనివారఁ జూచుచు ననుట, నిర్వాణపదం=మోక్షపదవిని-అఖండితమోక్షపదముననుట, అశ్నుతే=అనుభవించుచున్నది - ఇంతకన్న

సర్వజ్ఞమైనదిగాని సౌందర్యము గలదిగాని మఱొక్కటి బగమునలేదు. కావుననే దీని కన్నులారజూచినంతనే మోక్షసామాజ్యము గలిగినంతవరమానందము గలుగుచున్నదని యాశయము.

మ. విను సర్వజ్ఞతమందు మాగ్ధ్యమున నుత్పత్తి సార్వభౌమంబు నాఁ జనునీ తేజముఁ జూచి నానయనముల్ శ సారూప్యముంజెందె వీఁ డని యాలోకముఁ జేయఁగా భ్రమరకీర్తనన్యాయముం గాంచి కా దన జ్ఞానేంద్రియరూఢి కన్నులకు నేలూ కల్లు నూహింపఁగన్. 32

తా. సర్వజ్ఞత్వమందును సౌందర్యమునందు సకలజగంబుల నెందును సాటిలేనిదై కృష్ణరూపమున వెలింగెడి యీతేజస్సును జూచినంతనే నాకున్న లపరిమితానందమును బొందుచున్నవి.

శో॥ కృష్ణాన మేత త్పునరుక్తశోభ
ముష్ణేతరాంశో రుదయం ముఖేన్ద్రోః ।

తృష్ణామ్బురాశిం ద్విగుణీకరోతి

కృష్ణాహ్వాయం కిచ్చన జీవితం మే॥

83

టీ. కృష్ణ అహ్వాయం=కృష్ణుఁ డనుపేరు గలదియు, కించన=ఇట్టిపట్టిదని చెప్ప నలవికానిదియు, అగు, మే=నాయొక్క, ఏతత్ = ఈ-మందటఁ గనబడుచున్న, జీవితమ్ = ప్రాణమైనదియు - అత్యంతాధార మైనది యనుట - అది లేనిమొడల ప్రాణము లేనట్లే త్తదమాత్రము నుండిలేను గనుక అది నాప ప్రాణమే యని వృద్ధము, ఇట్టి వస్తువు, ముఖి ఇన్ద్రోః=తనయొక్క మొగముచందరురునివలన, ఉష్ణఇతర అంశోః=చంద్రుని యొక్క, ఉదయం=తోడికను-అవిర్భావమును, పునరుక్తశోభమ్=పునరుక్త=రెండింత లైన, శోభం=కాంతి గలదిగా, కృష్ణాన=చేయుచున్నదై-చంద్రునికంటె ద్విగుణిత మైనకాంతివిశేషము గలదైయునుట, త్విష్ణామ్బురాశిం=నా ఆశ యనిపిసముద్రమును, ద్విగుణీకరోతి=రెండింతలుగాఁ జేయుచున్నది, చంద్రుడు సముద్రమును బొంగఁజేయు నట్లు దీనిముఖిచంద్రుడును, నాయాశాసముద్రమును బొంగఁజేయుచున్నాఁడు. అందును చంద్రునికంటె ఈముఖిచంద్రుడు రెండింతలు కాంతిగలవాఁడు గాన ఆశాసముద్రమును 'ద్విగుణీకరోతి' రెండింతలు పేయుచున్నాఁడని యర్థము. కృష్ణుని జూడవలయు నని యున్విష్ణులూరుచుండిన నాపేరాస తదీయముఖి చంద్రునిజూడఁగానే మతిమతి రెండంతలు పెరిగినది గాని తనివి తీరినది గాదని యాశయము.

*ఇట్టి మాగ్ధ్యమునే కాళిదాసు 'నేత్రనిర్వేళనీయమ్' అయే లబ్ధం నేత్రనిర్వాణమ్' అనియు వర్ణించినాఁడు.

మ. కమలోల్లాసక మై నిరంతరకళల్ గన్పట్ట శీతాంశుబిం
బముకంటెన్ ద్విగుణాభిరూప్యమున రత్యుంబైన నెమ్మొముఁ బు
న్నమజాబిల్లి వెలుంగుతో వెలయుక్రష్ణాభిఖ్య మానాదుజీ
వము దృష్టాభితరంగలన్ ద్విగుణ మైవర్ధిల్ల జేసెన్ మదిన్. 83

తా. ఇట్టి దట్టి దని వర్ధింపఁజలవి కానిదై నామఁ బ్రాణకుల్యమై కనబడు
చున్న యీకృష్ణాభిత్వము, చంద్రునికంటె నినుమడి కాంతివిశేషము గలిగి మిక్కిలి
యాహాదమును గలిగించు తన మొగముచేత, చూడ నుద్విగ్ధులగుచున్న నా పేరాసను
మఱిత పెరుగఁజేసినదేకాని తీర్చినది కాదయ్యె.

శ్లో॥ త దేత చాతామవిలోచనశ్రీ
సమ్భావితాశేవవినమవర్గమ్ ।
ముహు ర్మురారే ర్మధురాధరోష్ణమ్
ముఖామ్బుజం చుమ్బతి మానసం మే

84

టీ. ఆతామ్ర...వర్గమ్=ఆతామ్ర=అంతటనెట్లనైన, విలోచన=నేత్రములయొక్క.
శ్రీ=కాంతిచేత, సమ్భావిత=బహూకరింపబడిన, అశేష=సమస్తమైన, విసమ్ర=అక్రి
తులయొక్క, వర్గం=సమాహముగలదియు, మధు...రోష్ణమ్=మధుర=మనోజ్ఞమైన, అధ
రోష్ణం=అధరముగలదియు, అగు, తత్=ఆప్రసన్నమైన, ఏతత్=ఈఇచ్చడు కనబడు
చున్న, మురారే=శ్రీకృష్ణునియొక్క, ముఖ + అమ్బుజమ్=మోముఁదామరను, మే=నా
యొక్క, మానసం=మనస్సు, ముహుః=మాటికి, చుమ్బతి=చుంబించుచున్నది-చింతించు
చున్నది-మనస్సునకు 'చుంబతి' అనుచుంబనవ్యాపారముగలుగుదుగాన చుంబించునటువలె.
ముఖమును అత్యంతభోగ్యముగా ఆస్వాదించుచున్నదని యాశయము. అది ఆముఖమును
అంబుజమువంటిదిగాన చుంబించుచున్నది. శేవలము అంబుజమువంటిదేకాక 'ఆతామ్ర'
మలైన విలోచనములును 'మధుర' మైన అధరోష్ణమును గలిగియుండుటచే 'ముహుః'
మాటికి చుంబించుచున్నదని భావము. విసమ్రవర్గమందు విలోచనముల 'శ్రీ' కాంతిపాల
సెనని చెప్పుటచే కటాక్షములు ప్రసరించెననియు, అవి అవిసమ్రవర్గమును 'సంభావిత'
బహూకరించు ననుటచే కరుణారసప్రేరితము లై నవనియు వ్యంజితములు. విసమ్రవర్గ
మును 'అశేష'మును సంభావించుటచే కరుణాబాహుళ్యము ధ్వనితము.

చ. కలశవయోధిశీకరనిర్జకాయముచే నునుఁగెంపు మీఱుక
న్నుల నతపాళికిం బ్రియమునూల్కొనఁ జేయుచుఁ దత్సృధాకణం
బులు మధురాధరోష్ణమునఁబూనినయాదిమ చేవుమోముఁ గా
వలె నేది గాకయున్న యెడఁబల్కలు నామధి యానఁ గోరునే. 84

శ్రీ కృష్ణ కర్ణామృతము

తా. కరుణాతిశయముచే ఎఱ్ఱనికడగంటికొంతులు పొలయునట్లు ఆశ్రితసమాహమనంతయుఁ గటాక్షించుచున్న కన్నుగవయు, చెలువైన క్రిందిపెదవియుఁ గలిగి, యత్యంతమనోజ్ఞముగాఁ గనఁబడుచున్న యీకృష్ణుని ముఖారవిందము యొక్క సొంపును నామనస్సు మాటిమాటికి అనుభవించుచున్నది.

శ్లోకరా శరదుదఙ్గి తామ్బుజవిలాసశిక్షాగురూ

పదా విబుధపాదపవధమపల్లవోల్లజ్ఞసౌ |

దృశౌ దళితదుర్మద్రతిభువనోపమానశ్రియా

విలోకయ విలోచనామృత మహా! మహాచ్ఛైశవమ్ || 85

టీ. కరా=హస్తములు, శర...గురూ=శరత్=శరత్కాలమునందు, ఉదఙ్గిత=లేచిన-పుట్టిన, అమ్బుజ=తామరలయొక్క, విలాస=బిప్పిదములకు, శిక్షాగురూ=శిక్షాగురువులైనవి-ఉపదేశించునట్టియాచార్యులైనవి - తామరలకు సౌబగులు గఱపునట్టి పనుట-తామరల సతిశయించిన విలాసములు గలవని భావము. పదా=పదములు, విబుధ...ల్లజ్ఞా=విబుధపాదప=దేవతా వృక్షములయొక్క - కల్ప వృక్షములయొక్క, ప్రథమ=నూతనమైన-తొలుకటివైన, పల్లవ=చిగుళ్లను, ఉల్లజ్ఞసౌ=ఆత్మక్రమింపఁజాలినవి - కల్ప వృక్షముల తొలిచిగుళ్లను మీఱునట్టి మెత్తదనమును ఎఱ్ఱదనమును గలవి యనుట. దృశౌ=కన్నులు, దళిత...శ్రియా - దళిత=చీల్చబడిన - పొగ్రొట్టబడినయనుట, దుర్మద=గర్వాతిశయముగలతిభువన=ముల్లోకములందలి, ఉపమాన=ఉపమానభూతములైనపదార్థములయొక్క, శ్రియా=కొంతులుగలవి-తమకు ఉపమానములుగాఁ జెప్పబడుతామరలు కలువలు మొదలగుముల్లోకములందునుగలవస్తువులయొక్క శోభాగర్వమును హరించిననుట. ఇట్టి యత్యంతమనోజ్ఞములైన కరయుగమును పదయుగమును నయనయుగమును గలిగినదగుటచే. అహో=ఆశ్చర్యము, విలోచన + ఆమృతమ్=విలోచన=కన్నులకు, అమృతమ్=ఆమృతమైనది - ఆమృతమువలె అత్యంతభోగ్యమైనది, అగు, మహత్ + శైశవమ్=మహత్=శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క) గొప్పదైన, శైశవమ్=బాల్యమును, విలోకయ=చూడుము. 'మనోనయనామృతం' అన్నట్లు, ఇట 'విలోచనామృతమ్' అనఁబడినది. లేక, 'హే విలోచన=ఓ నేత్రమా! అమృతమహా=అమృతమువలె లేజనుగలిగిన మహాచ్ఛైశవమనియర్థాంతరము. ఇది సరసముగాఁ గానిపింపదు. 'అమ్బుచిరం బతే లమ్బుతే' 'మహారమ్భచిక్రమ్' ఇత్యాదులందు అంబాశబ్దసంబోధనము కానిపింపుటచే ఇచట 'విలోకయ' అనుక్రియకు 'అంబ' అనుసంబుద్ధి ఆధ్యాహార్యము. కరములకు 'శరదుదంచిత' ములైనఅంబుజములను జెప్పుటచే విలాసాతిశయమును, పదములకు కల్పవృక్షముల 'ప్రథమ' పల్లవములను జెప్పుటచే సౌమనార్యాతిశయమును, దృష్కులకుఁ ద్రిభువనములందలి ఉపమాన 'శ్రీ'లదళితమును జెప్పుటచే జగదేకమనోహరత్వమును వ్యంజితములు. ఇట్టివి

గలది కావుననే శైశవము విలోచనామృత వనియు 'అహో' యని యాశ్చర్యకర మనియుఁ జెప్పుబడినది.

ఉ. పాదము లంటినూ విబుధృపాదపనూతనవల్లవానళిం

గా దనుఁ గన్నుదోయి సరకాంతివిశేషము ముజ్జగంబునన్

లేదను శారదాబ్జవవర్ణలీలలఁ గల్గవ గేరు లోచనా

హ్లాద మయారె శైశవవిగ్రహనము గంటిమి నందనూతికిన్. 85

తా. శరదృతువునం బొడమునట్టి తామరల చెలువములను మించునట్టిచేతులును, కల్పవృక్షములలోలుచిగుళ్లును మీఱునట్టియడుగులును, మల్లోకములందును గల శాపమాన వస్తువుల యొప్పిదముల నెల్ల సతిశయించునట్టి కన్నులును గలిగి, కన్నులపండువై వింతలు గొలుపుచున్న శ్రీకృష్ణుని బాల్యమును జూతుమా.

శ్లో॥ ఆచిన్వాన మహన్యహన్యహని సాకారాన్ విహారక్రమా

నారున్ధాన మరున్ధతీహృదయ మప్యార్ద్రస్మితాస్యశ్రియా ।

ఆతన్వాన మనస్యజన్మనయనశ్లాఘ్యా మసర్వాం దశా-

మామందం వ్రజసుందరీ స్తనతటీసామ్రాజ్య ముజ్జుమ్భితే॥ 86

టీ. ఆహని ఆహని ఆహని=ప్రతిదినమును, స+ఆకారాన్=ఆకారముతోఁ గూడినవైస, విహారక్రమాన్=క్రీడాపద్ధతులను, ఆచిన్వానం=సంపాదించుచున్నదియు - ఆ ప్రాకృతస్వరూపమైనవస్తువైనను సౌలభ్యవశమున సకలజనమోహనములైన ఆద్వైతయాకారములనొంది ఆయాక్రీడలను సలుపుచున్నదియును, ఆర్ద్ర...శ్రియా=ఆర్ద్ర=సరసమైన, స్మిత=చిలువపుగల, ఆప్య=నెమ్మొగముయొక్క, శ్రియా=సంపద చేత-చిలువపుదోలఁబు నెమ్మొగంపుసొంపుచేత ననుట, ఆరుసతీ హృదయమపి=ఆరుసతీ=పతిప్రతాపి కోమలియు వసిష్ఠుని భార్యయునైన) అరుంధతియొక్క, హృదయమపి=హృదయమును గూడ, ఆరునానవి=కొంచెము అభిముఖముగాఁ జేసికొనుచున్నదియు-అరుంధతినిగూడ కొంత తన్ను వలచునట్లు చేయునది యనుట-ఇక్కడ దక్కినవానిని వలపించుట చెప్ప నేలయని యాశయము; అనన్య...శ్లాఘ్యామ్=అనన్యజన్మ=మన్మథునియొక్క, నయన=కన్నులకు, శ్లాఘ్యామ్=కొనియాడఁ దగినదియు-మన్మథునంతటి సౌందర్యశాలియుఁజూచి మెచ్చుకొనఁదగినట్టిదియు, కావున నే, అసర్వాం=వెలలేనిదియు-సాటిలేనిదియనుట, అగు, దశామ్=ఆవస్థను-సితిని-అత్యంతసౌందర్యము నెఱుఘునట్టిదశ ననుట, ఆతన్వానమ్=సాగించుచున్నదియు-మన్మథునికంటెను అత్యంతమోహకరమైన సౌందర్యవిలాసములు పయింబయి నెఱుఘుచున్నది యనుట, అగు, వ్రజ...సామ్రాజ్యమ్=వ్రజసుందరీ=గొల్లచెలువలయొక్క, స్తనతటీ=కుచప్రదేశములయొక్క, సామ్రాజ్యమ్=సర్వాధిపత్యము-ఇటసామ్రాజ్యశబ్దముచే సర్వోత్కృష్టవైభవమును భోగమును నూచితములు గావున-కుచముల

యొక్క మహావైభవమును భోగమును ఆయినదనుట—కుచములకు మితిలేని యుబ్బును సుఖాతిశయమును గలిగించునది యనుట—ఇట్టి కృష్ణాఖ్యవస్తువు, ఆమందంబిక్కింత మంద మగునట్లుగా, ఉజ్జ్వల్భతే=విజృంభించుచున్నది—కేవల 'స్తవ'ములయొక్క అనక 'స్తవతలుల'యొక్క సామాన్యమనుటచే అలింగనముయొక్క గాఢత్వము వ్యంజితము. వస్తువో గోపస్త్రీస్తవతలమునకు 'సామ్రాజ్య' నిరతిశయభోగవిభవమునుగూర్చునది—అట్టి వస్తువు ప్రార్థన కొకరూపముతో చిన్నెలు వన్నెలు చూపుచు ఆరుంధతినిగూడ వలపించునట్టిముద్దునగుమొగము గలిగియున్నది. కనుక మన్మథునికి మెచ్చదగినట్టి మోహనాకృతి గలిగియున్నది. కావుననే వ్రజనుందరీ స్తవతలులకు సామాన్యమఖిప్రద మైనది కాక 'సామ్రాజ్య'మే యైయున్నదని యర్థము. అనగా ప్రార్థుప్రార్థనకు వింతలు గులుకు రూపును, వన్నెలుగులును లీలును, చిఱునవ్వు దోలకు మొగమును, మన్మథుని కంటె మించినమోహనత్వమును, జూచి గొల్లచెలువలు చున్నగుబ్బలుపొంగ బిగ్గఁ గాఁగిలించుకొని నిర్భరానందరసము గ్గులగుడు రని భావము.

మ. నలినాస్తుండును జొక్కి కన్గొనుచు నానందింప నెమ్మోముగ్రాం దళుకున్నవ్వు లరుంధతీహృదయ మైరనం బోవ నీ కాఁగ విం తలుగాఁ బ్రొద్దొకరూప మై మెలఁగువీరన్నాణంబులం దేలి ని శ్చలనందవ్రజనుందరీ స్తవతీరసామ్రాజ్య ముప్పొంగెడిన్. 86

తా. ఆప్రాకృతస్వరూపమైన వస్తువు ఆయినను ప్రతిదినును వింతలు గులుకు ఆకారములను చాల్చి చిన్నెలు వన్నెలు నెఱువుచు, అరుంధతిగూడ నొకంతమోహము గొలుపునట్టి చిఱునవ్వుతోడి మొగము సాంపుతో, మన్మథుడు చూచి మెచ్చకొనునట్టి మోహనదళ గలిగి, గోపస్త్రీలుచొక్కి చున్నగుబ్బలుబిగ్గనొత్తికాఁగిలించుకొని యానంద విభవ మనుభవించు కృష్ణాఖ్యవస్తువు నాయెడ నల్లలఁబ్రకాశించుచున్నది.

శ్లో॥ సముచ్చస్థిసితయావనం తరళకైశవాలజ్జ్వలం

మదచ్ఛురీతలోచనం -మదనముగ్ధహాసామృతమ్ |

ప్రతిక్షణవిరోధనం ప్రణయవీలవంశీముఖం

జగత్ప్రియవిమోహనం జయతి మామకం జీవితమ్ ||

87

టీ. సము...యావనమ్—సముచ్చస్థిసితం=లెస్సగా వికసించిన—చక్కఁగాఁ బొడ నూపిన, యావనమ్=ఎలప్రాయము గలదియు, తర...జ్వలమ్=తరళంబులమైన—చ. పలస్వభావముగల, కైశవంబాల్యముచేత, అలజ్జ్వలమ్=అలంకరింపబడినదియు—ఇచట బాల్యయావనసంధి చెప్పుబడినది—బాల్యము కొంత పీడకయు యావనముచక్కఁగా న్నుంచుచునుండు వయస్సుగలది యనుట—బాల్యముయొక్క—చపలత్వప్రయుక్తములైన

లీలావిశేషములును యౌవనముయొక్క శృంగారసప్రయుక్తములైన వైభవములును రెండునుగలిగి యత్యంతమనోజ్ఞ మగుటచే కవి యిట్టివయస్సంధి నే కోరినాఁడు తెలియునది. మఱియును, మద...లోచనం...చుద = మన్మథమదముచేత-యౌవనప్రయుక్తమైన మరులుచేత, ఛురిత=పూయబడిన, లోచనమ్=కన్నులుగలదియు-మన్మథవికారిముతోడి చూడ్కులు నిగుడ్డుకన్నులు గలదియనుట-లేక, మద = యౌవనమదముచేత-యౌవనంపుసంపుచే నివ్వటిల్లు నిష్క్ర-చేత, ఛురిత=పూయబడిన - ఆపరింపబడిన లోచనములు గలదియనుట-యౌవనంపునిష్క్ర-చే సాగసైన మురువుజూడ్కులు నిగుడ్డునదియనుట, మద...మృతమ్-మదన=మన్మథునిచేత, ముగ్ధ=నుందరమైన, హాస+అమృతమ్=అమృతమువంటినవ్వు గలదియు-మన్మథవికారిముచేత అమృతమువలె సత్యంతభోగ్యముగాఁ దళుకొత్తుచున్న నవ్వు గలదియనుట, ప్రతి...భనమ్-ప్రతిక్షణ - క్షణక్షణమును, విలోభనమ్=మిక్కిలి యాసగొలుపునదియు-క్షణక్షణమును వింతవింతగా క్రొత్తక్రొత్తచెలుపులు పడరించుచుండుటచే మిక్కిలి యాసగొలుపుచున్నది యనుట, ప్రణ...ముఖిమ్-ప్రణయ=ప్రేమచేత, వీత=త్రావబడిన-ఊడుటకై పెదవిని బెట్టుకొనబడినయనుట, వంశీ=పీల్చగోవియొక్క, ముఖిం=వాయిగలదియు, జగత్...మోహనమ్-జగత్ +త్రయ=లోకములమూఁటిని, విమోహనమ్=మిక్కిలి మోహింపఁజేయునదియు, అగు-మామకం=నాదియైన, జీవితమ్=ప్రాణము-నాప్రాణపదమైన శ్రీకృష్ణాభ్యుపస్తవపు, జయతి = గర్వోత్కర్షముతో వర్తించుచున్నది. సముచ్చస్థిసితమైన యౌవనముగలది గనుకనే మదచ్ఛురితమైనలోచనములును మదనముగమైనహాసమునుగలచై ప్రతిక్షణమును విలోభనమైనది. మఱియు వంశీముఖిమును నోటహరువుగాఁబెట్టుకొని యూచునట్టిరవళిమారుపుచే జగత్ప్రయమునకును విమోహనమైనది. ఇట్టి యత్యంతమనోజ్ఞలక్షణలక్షితమైనదగుటచే నాకు జీవనమేయైనదని భావము. హాసము మన్మథప్రేరితమగుటచేఅమృతప్రాయమైనదిగనుక హాసామృతమ్ అనబడియె నని తెలియునది. యౌవనముయొక్క మదచ్ఛురితలోచనత్వాదులచేతను శైశవముయొక్క తరళశ్రవ్యముచేతను అత్యంతరమణీయత్వము నొందినదగుటచే ఆ రెంటియొక్క మేళనమును గవి యిట ననుసంధించినాఁడు. ముందు 'ఆమందం సముజ్జ్వల్భతే' అన్నవస్తువు ఇప్పుడు 'జయతి' అన్నాఁడు.

మ. తలఁ పంతంతకు నీటుదేఱఁ దళుకొందనన్ జాతె బాల్యంబు వెన్నల నేలెం దెలినవ్వు క్రొందళుకు లీరనెన్ నేత్రముల్ మోవికిం గలవంశీముఖచుంబనం బమరె లోకంబుల్ విలోకించి యువ్విళ్లు లూరెన్ మది నాదుజీవితము తీరవిం బర్యేఁ గృష్ణాకృతీన్. 87

తా. చక్కఁగాఁ బొడముచున్నప్రాచుమును చపలస్వభావము గల బాల్యమును గలదై, యౌవనపుసంపుచే మత్తుగొన్న చూడ్కులు గలకన్నులును, మరులుచే అమృత

మువలె నతిభోగ్యముగా నెఱయునవృక్షగలిగి, శ్రుతిక్షణమును బేరానగొలుపుచు, పిల్లన గ్రోవినిబట్టియునునట్టిసారపుచే ముల్లోకంబులవారిని మోహింపజేయుచు, గావున నే నాకుఁ బ్రాణపదమై యొప్పు శ్రీకృష్ణాభ్యవస్తువు సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుచున్నది.

శ్లో॥ చిత్రం తదేత చ్చరణారవిన్దం, చిత్రం తదేత న్నయనారవిన్దమ్ ।

చిత్రం తదేత ద్వందనారవిన్దం, చిత్రం తదేత త్పున రమ్భ చిత్రమ్॥

టీ. తత్=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, ఏతత్=ఈ-కనబడుచున్న, చరణ+అరవిన్దమ్=(శృంగ్లనియొక్క) ఆకుగుండ్రమర, చిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది, తత్, అనుటచే తనకు పూర్వము ధ్యానవిషయమై నుప్రసిద్ధమైయుండున దనియు 'ఏతత్' అనుటచే ఇప్పుడు ప్రత్యక్షము. గా కనబడుచున్న దనియునర్థము. ఇట్లే మీదనెల్ల గ్రహించునది, తత్ + ఏతత్=ప్రసిద్ధమై యీకనబడుచున్నట్టి, నయన + అరవిన్దం=కన్నుండ్రమర - తామరవంటి కన్నులనుట, చిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది, తత్ + ఏతత్=ప్రసిద్ధమై యీకనబడుచున్న-పదనఅరవిన్దమ్=మోముదామర-తామరవంటి మొగము, చిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది. సే-అమ్మ=ఓతల్లీ, తత్=ఆ-పూర్వము హృదయవిషయమై యుండిన, ఏతత్ = ఇది-ఇట్టి పాదారవిందాద్వందయములతోగూడి కనబడుచున్న యీకృష్ణాభ్యవస్తువు, చిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది, పునః=మఱియు, చిత్రమ్ = ఆశ్చర్యమైనది-మిక్కిలి ఆశ్చర్యమైన దనుట, 'పున రేవ చిత్రమ్' అనుపాదమున, పునః=మఱియు, చిత్రమేవ = ఆశ్చర్యమైనదియే యని యర్థము. అనుపమకాంతివిలీనయుక్తము లగుటచే చిత్రములైయున్న చరణనయనపదనములు చాల్చియున్నది గావున ఇది చిత్రాంతిచిత్రమైనదని ఆశయము.

ఉ. లోకములోన మోములు విగ్రహోచనముల్ పదముల్ నహస్రనం

ఖ్యాతము లంచు నెంచు శ్రుతు శ్రీ లావురుపోత్రము నివ్వధాబుగా

నీకనుఁదమ్మిదోయి చెలువీముఖసారన మీపదాబ్జముల్

చేకొనఁ జిత్ర మంచు నుతి శ్రీ సేయఁగఁ బల్కలు నంబ శక్యమే! 88

తా. 'కాంతియొప్పిదములచే చిత్రములై తామరలం బోలెడిచరణములును నేత్రములును ముఖమును గలిగి, యీకృష్ణాభ్యవస్తువు చిత్రాంతిచిత్రమై యున్నది.

శ్లో॥ అఖిలభువనైకభూషణ, మధిభూషితజలధిమహిత్రకుచేకమ్ముమ్ ।

నజయువతీహారావలి, మరకతనాయకమహామణిం వస్తే ॥ 89

టీ. అఖ...షణమ్-అఖిల=సమస్తమైన, భువన=లోకములకు, ఏక=ముఖ్యమైన, భూషణమ్=ఆభరణమైనదియు, జగములకెల్ల ముఖ్యులంకార మైనదియు, అధి...కమ్ముమ్-అధిభూషిత=అలంకరింపబడిన, జలధిమహిత్ర=సముద్రునికూడఁగల నైలక్ష్యముకూడ, కుచమమ్ముమ్=కలశములవంటి స్తనములు గలదియు-అక్షిప్తదేవకుచములకు అలంకారమైనది

యనుట, అగు, ప్రజ...మణిమ్ ప్రజయువతి=గోపస్త్రీలయొక్క, లేక, గోపస్త్రీలనెడి, హారావలి=ముత్యపుగరులయొక్క, మరకత=మరకతముమైన, నాయకమహామణిమ్=పెద్దదైన నాయకత్వమును గూర్చి యనుట, 'వృజయువతి హారవల్లిమకత' అనుపాఠమున, వృజయువతి=గోపస్త్రీలయొక్క, హారవల్లి=తీగవంటిహారమునకు, మరకత నాయకమణి యని యర్థము. 'తరుణీ సువీప దీప్యతే మణిహారావళి రామణీయకమ్' అని హారావళి శబ్దప్రయోగము. లాఠాత్త్యదేవతారత్న మైన లక్ష్మీయొక్క పంచమలవను కేవలమర్హస్త్రీలును అందును గడుముగలుగు అగు గోపస్త్రీల హారములవను సలంకార మైనాడని పరత్వసౌలభ్యముల సంకరము తెలియునది. ఇట్టి కృష్ణునిగూర్చి, వందే = నమస్కరించుచున్నాను.

చ. జలనిధికన్య కాఘనకురచస్థలివచ్చులతాళి గోపికా

విలసితహారనీలమణి శ్ర విశ్వజగద్వలయప్రకాశకో

జ్వలమహనీయరత్న మనిరవారితకాళియభోగిభోగమం

డలగిరివజ్ర మై వెలయునందతనూజ భజింతు నామదిన్ 89

తా. సమస్తలోకములవను అలంకారమై, లక్ష్మీదేవిపంచకలశములకు భూషణమై గోపస్త్రీలహారములనడిమి పెద్దయిందనీలపునాయకమణియైయుప్పుకృష్ణునికీ మొక్కద.

శ్లో॥ కాంతాక చగ్రహణవిగ్రహబద్ధలక్ష్మీ, ఖణ్డాబ్ధరాగరనరజ్జితమజ్జులశ్రీ |

గణనలీముకురమణ్డలఖేలమాన, ఘర్తాఙ్గురం కిమపి ఖేలతికృష్ణ తేజః ||

టీ. కాంతా...క్రీ=కాంతా=ప్రియురాలియొక్క, కచ=పరులయొక్క, గ్రహణ=పట్టుకొనుటచేతనైన, విగ్రహ=జగడమందు, బద్ధ = కట్టబడిన-విగ్రహ గౌళిలించి యిట్లు కదలనిక పట్టుకొనబడినయనుట, లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, ఖణ్డా=తునియలైన-చిట్టిన, అబ్ధరాగరం=మైపూత్రద్రవ్యముచేత, రజ్జితం=పన్ను పూయబడిన - లేక అలంకరింపబడిన, మజ్జుల=మనోజ్ఞమైన, క్రీ=కౌంతిగలదియు, పరులను పట్టుకొనుట అను జగడమును లక్ష్మీదేవితో బెట్టుకొని అందులకై పట్టునీయక పెనగులాడుచున్న యాలక్ష్మిని ఇట్లు పెనగులాడుటండునట్లు విగ్రహ గౌళిలించి పట్టుకొనగా అవిగళిగలిగివలన అదేవి మేనియందలిపూతి చిట్టి చెనుటచే దడిసి శ్రీకృష్ణుని మేనియందు అంటుకొనగా దాని చే నతనిపాలుపు మణిత మనోజ్ఞ మైనదని యర్థము, గణ్డా...ఖరమ్=గండసలీముఖరమణల-అద్దమువంటిచెక్కిశృంగుండనిప్రదేశములందు - ముఖశబ్దముచే నిద్రమై నిగనిగలాడుటయు, మండలశబ్దముచేడుబ్బగలిగి గుండ్రనై యుండుటయు స్ఫురితము. అట్టి చెక్కిశృప్రదేశములందు, ఖేలమాన=చిందులుద్రొక్కుచున్న, ఘర్తా=చెనుటయొక్క అంఖరమ్=మొలకలుగలదియు, పరులు పట్టుకొనెడి కలహమందలి పెనగునచేత చిలుచెను

టబొట్లు గగ్గిరినచెక్కుటద్దములు గలది యనుట, కిమపి=చెప్పవలసిగానిదియు, అగు, కృష్ణతేజః=కృష్ణరూపమైన తేజస్సు, ఫలతి=కీడించుచున్నది. 'అజరాగరః' అనుచో రసశబ్దముచే అంగ రాగము దగ్గననుగుటయు తన్మూలమున లక్ష్మీదేవికిఁ గలిగినచెనుటయు వ్యంజితములు, 'ఘర్మాఙ్కుర' మని కృష్ణనికేజెనుట గలుగుటను జెప్పటచేవారిరువుర కా కలహము కొంత ఉత్కృట మైనదగట వ్యంజితము. 'శుమ్భతి కృష్ణతేజః' అనుపాక మున 'శుంభతి' అనఁగా ప్రకాశించుచున్న దని యర్థము.

మ. కళుఁగన్నిద్రపుఁజెక్కుటద్దములమై శ్రఘర్మాంకరం బూరఁ గా
కలకాభోగవయోధరాంతరలనశత్యాశ్రీరసంబంధగం
ధిలవక్షస్థలుఁడై గృహీతఘనవేణీబంధుఁడై నెయ్యవుం
జెలియం జుంబనకేలిఁ దేల్చువారి నాశచిత్తంబునం జెందెడున్. 90

తా. లక్ష్మీదేవితో కేళగగ్గహమనుకలహంబుఁ బూని యామె నిటటుపెనఁగనిక గట్టిగాఁ గాఁగిలించుకొనఁగా నాటికాఁగిలిచే నామెమేరియందలిపూత చిట్టి తనదే హమునం దంటుకొనఁగా మఱితపాలుపు అతిశయిల్లినదై, ఆకలహమునందలి ఆలతచే చిఱుచెనుటబొట్లు నిద్రమైనచెక్కుటద్దములందు నిగనిగలాడఁగా, ఇట్టిదట్టిదని వర్ణింపవలసి కాకండు కృష్ణం డనుతేజము నాకన్నులయెదుటఁ బ్రకాశించుచున్నది.

శ్లో॥ మధురం మధురం వపురన్య విభో
రమధురం మధురం వదనం మధురమ్
మధుగన్ధి మృదుస్మిత మేత దహో
మధురం మధురం మధురం మధురమ్॥ ౯

91

టీ. ఆస్య=ఈ-ముందటనగపడుచున్న, విభో=విభుండైనశ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, వపుః=శరీరము, మధురం మధురమ్=మిక్కిలిసుందరమైనది, మధుగన్ధి-మధు=మకరంద మువలె, గన్ధి=పరిమళము గలదియు, మృదుస్మితమ్-మృదు=కోమలమైన, స్మితమ్=చిఱు నవ్వుగలదియు, కావుననే, మధురమ్ = సుందరమైన, (ఆస్యవిభోః = ఈకృష్ణమూర్తి యొక్క) ఎదనమ్=ముఖమును, మధురంమధురమ్=మిక్కిలిసుందరమైనది, ఏతత్=ఇది, ముందట కనబడుచున్నయాకృష్టాఖ్యతేజము, మధురం మధురం మధురం మధురం=మి క్కిలి సుందరమైనది, ఆహో=ఆశ్చర్యము.

తా. చూడం జూడఁగ మేనఁ దా నినుమడించున్ మాధురీసంపదల్
సూడంజూడఁగ మోముగోము మదిమెచ్చుల్ గుల్కు ముమ్మాటికిం
జూడం జూడ మరందబిందువుల మింగుచున్ మందహాసంబు నీ
భాడం బట్టలు మాధురిం జెలఁగునాస్వామిన్ విలోకించెదన్. 91

తా. చూడంజూడ మిక్కిలిసుందరమైనమీనును, లేనియనెత్తావి గలిగి చిలు సవ్యగులును చూడంజూడ సాగనైనమొగమును గలిగియున్న యీ కృష్ణరూప మగు లేజన్ను జౌరా! జూడంజూడ మిక్కిలిసుందరమైయున్నది.

శ్లో॥ శృంగారరససర్వస్వం, శిఖిపిఞ్చవిభూషణమ్ |

అజ్ఞీకృతనరాకార, మాశ్రయే భువనాశ్రయమ్ || 92

టీ. శృంగ...స్వమ్-శృంగారరస=శృంగారరసముయొక్క, సర్వస్వమ్ = సారాంశమైనవాడును, శిఖి...షణం-శిఖిపిఞ్చ=సెమిలిపురి, విభూషణం = అలంకారముగాఁ గలవాడును, అజ్ఞీ...కారం-అజ్ఞీకృత=కయిశొనబడిన, సర+అకారమ్=మనుష్యరూపముగలవాడును-మనుష్యరూపమును గైకొన్నవాడునుట, భువన + ఆశ్రయమ్-భువన=లోకములకు, ఆశ్రయమ్=ఆధారుడైన శ్రీకృష్ణుని, ఆశ్రయం=సేవించుచున్నాను.

ఉ. చక్కనివాని ముద్దు వెదకబల్లెడువాని దయారసంబుచే

నక్కొనువాని మాళితటి ౧ నిందినసింఘమువాని లోకముల్

మొక్కఁగ నేలువాని నతిశమోహనమానుషవేషధారి యై

యక్కట లేనివాని జగదాశ్రయు నెప్పుడు నాశ్రయించెదన్. 93

తా. శృంగారసంపుటసారమై సెమిలిపురిని అలంకారముగా ధరించి లీలామానుషవిగ్రహము దాలించి లోకముల కెల్ల నాధారభూతుడై వెలుగుశ్రీకృష్ణమూర్తి నాశ్రయించెద.

శ్లో॥ నాద్యాపి పశ్యతి కదాచన దర్శనేన

చిత్రేన చోపనిషదా నుద్యశాం సహస్రమ్ |

స త్వం చిరం నయనయో రనయోః పదవ్యాం

స్వామి స్కయాను కృపయా మమ సన్నిధత్యే || 94

టీ. నుద్యశాం=విద్వాంసులయొక్క, సహస్రం=వేయి-విద్వాంసులసమాహమనుట, అద్యాపి=ఈదినమందైనను, కదాచన=చిత్రయేకాలమందైనను, (యం=ఎప్పునిని), దర్శనేన=దృష్టిచేతను-ప్రత్యక్షముగాననుట, చిత్రేన=మనస్సుచేతను-ధ్యానమునందనుట, ఉపనిషదా=ఉపనిషత్తుచేతను-వేదాంతకాస్త్రములముగాననుట, సపశ్యతి = చూడదో, సః=అట్టివాడవైన, త్వం=నీవు-విద్వాంసులకేని ప్రత్యక్షముగాఁ గాని, ధ్యానమునఁ గాని, పరోక్షముగ వేదాంతకాస్త్రములముగాఁ గాని కావరానట్టివాడె పగు నీ పనుట, హేస్వామిక=ఓస్వామీ, కయాను=ఇంటింకనరాని, కృపయా=దయచేత, మమ = నాయొక్క విద్వాంసుడనుగాక కేవలసామూఢుడనగు నాయొక్క, అపయోః=ఈ-ప్రకృతిసంబంధులైన యనుట, నయనయోః=కన్నులయొక్క, పదవ్యాం=మాల్గమునందు,

శ్రీ కృష్ణ కర్ణామృతము

చిరం=బహుకాలమునకు, సన్నిధి=సన్నిధానము నేయుచున్నావు. నిన్ను 'దర్శనేన' ప్రత్యక్షముగాఁ జూచుట యుత్తమము. 'చిత్రేన' మనస్సుచేఁ జూచుట మధ్యమ పక్షము. 'ఉపనిషదా' వేదాంతమాలమునఁ జూచుట అధమపక్షము. ఈపక్షములందు దేనిచేతఁగాని యిప్పుడైనను మఱియొకప్పుడైనను విద్వాంసులుకూడ నిన్నుం గనుగొన్నవారు కారు. నేనో విద్వాంసుడనుగాను. అట్టి నాకు ఉత్తమపక్ష మగు ప్రత్యక్షమాలముననే కనుపట్టితివి. నాభాగ్య మేమందు నని భావము. విద్వాంసులకు వేదాంతమాలమునను గనుపట్టనివాడు ననుబోటివారికి ప్రత్యక్షముగానే కనుపట్టుట 'కయానుకృపయా' నిరవధికకృపావిశేషమే యగు నని యాశయును.

ఉ. కొందఱు యోగదృష్టి నొకకొందఱు వేదవిచారవాసనం
గందురు నిన్ను నెవ్వడో యొకానొక వేళ నభిజ్ఞులైనవా
రందఱు నిట్టిసివు కరుణాంబుధి ప్రాకృతదృష్టిఁ జెందునా
ముందట నిల్చి యెన్నడు ప్రమాద మొనర్తువు నందనందనా. 98

తా. విద్వాంసులు పెక్కుండు నిన్నిపుడును మఱిప్పుడును గన్నారఁగాఁగాని, మనస్సుచేతఁగాని వేదాంతకాస్త్రమాలమునఁగాని కనుగొన్నవారుగారు. అట్టి సివు ననుబోటివాని యీ ప్రాకృతపుణ్యులకు ఇంతింతసరానికరుణచే జగకాలమునకు సాక్షాత్కరించితివి, నాభాగ్య మేమందును?

శ్లో॥ కేయం కాన్తిః కేశవ త్వన్మృతేంద్రోః
కోఽయం వేషః కోఽసి వాచామభూమిః ।
నేయం సోఽయం స్వాదుతా మజ్జలశ్రీః
భూయో భూయో భూయశ స్వాం నరూమి ॥ 94

టీ. పాకేశవ=ఓకృష్ణ, త్వ...న్ద్రోః=త్వత్=నియొక్క, ముఖ+ఇంద్రోః=ముఖ చంద్రునియొక్క - చంద్రునివంటి మొగముయొక్క, ఇయం = ఈ-కనబడుచున్నట్టి, కాన్తిః=కాంతి, కా=ఏది-ఏదియనవచ్చుననుటఁ కోఽసి=ఇంతి. తనరానిదియు, వాచామ+అభూమిః=వాక్కులకు విషమునుకొనిదియువర్ణింపవలసికొనిదియు, అగు, అయం=ఈ-కనబడుచున్న, వేషః=(కఠినించాద్యలంకృతమైయున్న)అలంకారము, ఈ=ఏది-ఏదియనవచ్చును. ఏమనవచ్చునో చెప్పుచున్నాఁడు. సా=ప్రసిద్ధమైనదగు, ఇయం=ఇది-ఈముఖచంద్రకాంతియు, సః=ప్రసిద్ధమైన, అయం=ఇది-ఈవేషమును, స్వాదుతా=లావణ్యమును, మజ్జలశ్రీః=మజ్జల=మనోజ్ఞమైన, శ్రీః=లక్ష్మియు-సౌందర్యలక్ష్మియు, అగును అని కేశవము, నిమిషచంద్రకాంతిని లావణ్యమనియు, నివేషమును సౌందర్యలక్ష్మి యని యును జెప్పవచ్చును; కొని కేవలముగా కొంతియనియు వేషమనియుఁ జెప్పురాదనుట,

ఇట్టివిగలవాడవు గనుకనే, త్వం=నిన్ను, భూయఃభూయః=మాటిమాటికి భూయశః= అధికముగా, నహమి=మొక్కుచున్నాను. నీముఖికాంతియును వేషమును లోకోత్తరములై అత్యంతవిలక్షణములుగాఁ గానిపించుటచే వానిని కాంతియనియు వేషమనియుఁ జెప్పక లావణ్యమనియు సౌందర్యలక్ష్మియనియు నే చెప్పడగు నని యర్థము. 'కౌవున నిన్ను 'భూయశః' మఱిమఱి యధికముగా మొక్కుచున్నా ననుట. 'కాపి వాచా మభూమిః, సేయం సేయం' అనుపాఠమున, సా=ప్రసన్నపగు, ఇయం=ఈ, స్వాదుతా= లావణ్యమును, సా=ప్రసన్నమైన, ఇయం=ఈ, మజ్జలక్రీ=సౌందర్యలక్ష్మియు, కాపి= ఇంతింతసరానిదియు వాచామభూమిః=వాక్కులప అగమ్యమైనదియు నని యర్థము.

ఉ. ఎక్కడిగోపరూప మది యెక్కడిముద్దు మొగంబుసోయగం
బెక్కడ సీకళావిభవ యెక్కడ నే మని యెన్నవచ్చు న
మృక్క యగోచరంబు భవదాకృతి పద్మభవాదినూక్తికిన్
మొక్కెడ సారెసారెకు 'నరమోహరయే' యని నందనందనా! 94

తా. కృష్ణా! నీముఖచంద్రునికాంతియు, ఇట్టిదట్టిదని వాక్కులచే వర్ణింప నలవికాని నీవేషమును అత్యంతవిలక్షణములుగా నుండుటచే వానిని ఏమని పేర్కొనవచ్చును? ఆయాకాంతిని లావణ్య మనియు, ఆయావేషమును సౌందర్యసంపత్తి యనియు నే చెప్పడగును. ఇట్టికాంతియు వేషమును గల నిన్నుఁ గూర్చి మాటిమాటికి మిక్కిలి ననుస్కరించు చున్నాడను.

శ్లో॥ వదనేనువినిర్జిత శృశీ, దశధా దేవ పదం ప్రపద్యతే ।
అధికాం శ్రియ మశ్ను తేభరాం, తవ కారుణ్యవిజృమ్భితం కియత్.

టీ. హేదేవ=ఓకృష్ణా! శశీ = చంద్రుడు, (తే=నీయొక్క, పద...రిజ్జఃసన్ - పదన+ఇన్=ముఖచంద్రునిచేత, వినిర్జితస్సన్=గెలువబడినవాడై, దశధా=పదివిధములుగా-పదిముఖములుగా ననుట, పదం=నీపాదయుగమును, ప్రపద్య=పొంది, అధికాం=మిక్కిలియైన, శ్రియం=కాంతిని-లోభాసంపత్తిని, అశ్ను తేభరాం=పొందుచున్నాడు. ఒక గుణవిశేషమునందు ఒకనికి ఓడిపోయినవాడు ఆ గెలిచినవానికి పాదాక్రాంతుడై వానివలన నాగుణవిశేషమును జక్కగాఁ గలిగించుకొనవలయునుగదా. అట్లేచంద్రుడు కాంతియందు నీముఖచంద్రునికి ఓడిపోయినవాడై గెలిచిన నీయొక్క పాదయుగమును పదిసఖిములరూపముగా ఆశ్రయించి యాకాంతివిశేషమును మిక్కిలి పొందినాఁ డని యర్థము. 'కౌబట్టి, తవ=నీయొక్క, కారుణ్య విజృమ్భితమ్=కరుణయొక్క ఉద్బాంధుట-దయాతిశయము, కియత్=ఎంత-ఎంతని చెప్పవచ్చు ననుట. పాదముల నాశ్రయించినంతనే అధికకాంతిని గలిగించితివిగాన నీ కారుణ్యమునకు మితి లేదని భావము.

ఉ. ఆననకాంతితోడ నెదురరాని శశాంకుడు నిల్వ లేక నీ
మానితపాదపద్మములమాటునఁ జేరి నఖాంకురాకృతిం
బూని భజించినంతనె నగమున్నతి శ్రీ లానగూర్చి తొర! నీ
దీనదయాపరత్వము నురతింపఁగ శక్యమె నందనందనా ! 95

తా. శ్రీకృష్ణ! చంద్రుఁడు నీముఖచంద్రునికాంతికి నోడి పదివిధములుగా నీపా
దయుగమును సఖిరూపమున నాశ్రయించినంతనే యధికకాంతి నొందినవాఁ డయ్యె.
ఇట్టిపదయ మెంతనవచ్చును!

శ్లో॥ తత్త్వస్మృఖం కథమి వాజ్ఞసమానకక్షం

వాజ్ఞాధురీబహుళపర్వకళాసమృద్ధమ్ ।

తత్త్వం బ్రువే కి మపరం భవన్తే కాన్తం

యస్య త్వదాననసమా సుమమా సదా స్వాత్ ॥

96

టీ. వాజ్ఞా...సమృద్ధమ్—వాక్ + మాధురీ=వాక్కులయొక్కతీయందనమను,
బహుళ=అత్యంతమైన, పర్వ=ఉత్సవముగల—మిక్కిలి సేత్రోత్సవము గలిగించు, కళా=
కళల చేత—కేళిల చేత, సమృద్ధం=నిండినదైన, తత్=ప్రసిద్ధమైన, త్వత్ ముఖమ్=నీయొక్క
మొగము, అబ్జ...కక్షం అబ్జ=చంద్రునితోడ, సమా=సమానమైన, కక్షం=కోటిగలది—చం
ద్రునితోడిసామ్యమును జెప్పఁదగినది, కథమి=ఎట్లుగా—చంద్రునిదీనిని సామ్యమునందు
ఒక్కటిగా చేయరాదనుట—నీముఖము బహుళపర్వకళాసమృద్ధమైనది - అనఁగాఅత్యంత
సేత్రోత్సవముగలిగించుసౌందర్యకేళిలచేనిండానది. చంద్రుఁడోబహుళపర్వకళాసమృ
ద్దుఁడు గాఁడు—అనఁగా, బహుళపర్వ = బహుళపక్షమునందలి పర్వదినములగు అష్టమి
అమావాస్యలయందు, కళా=కళలచేత, సమృద్ధం=నిండినవాఁడు, కాన్తం=అనఁగాగళలు
తగియుండుననుట, బహుళపర్వకళాసమృద్ధమైన నీముఖమును బహుళపర్వకళాసమృద్ధు
డౌకొని చంద్రునితో సామ్యమునకుఁ దేరాదని జేషమహిమచే ముఖము చంద్రుని అతిశ
యించినదనుట తెలుపఁబడినది. తత్=కాబట్టి, చంద్రుఁడు నీమొగమునకుఁ దస్కవయ్యే
యైనవాఁడుగావున, కిం=ఏమి, బ్రువే=చెప్పుదును, యస్య=దీనికి, త్వ...సమా-త్వత్=
నీయొక్క, అన=మొగముతోడ, సమా=సమానమైన—నీముఖకాంతితోడ సమానమైన,
సుమమా=ఉత్కృష్టతాంతి, సదా=ఎప్పుడును, స్వాత్=అగునో, అట్టిభువ...కాన్తమ్—
భువన్తములందు, ఏక=ముఖ్యమైన, కాన్తం=మనోజ్ఞమనవైనది, అపరం=మఱియొ
కటి, కిం=ఏది? నీముఖమువలెనే సర్వకాలములందును జగదేకమనోహరముగా నుండు
పన్నువు మఱొకటి లేదనుట. నీముఖముతో సమానముగా ఎన్నఁబడుచంద్రునితో ఎల్లప్పు
డును కాంతి గలుగదు. నీముఖమువలెనే ఎప్పుడును అత్యంతకాంతి గలిగియుండు
వస్తువు మఱి నేరేదియుఁ గానరాదు. కాన ఏమి చెప్పుదు నని యాశయము.

చ. సరసిజ మంటిమా తగదు ధ సాటికి శారదపూర్ణిమాసుధా
కరరుచి యంటిమా నమము ధ గా ది:కవేతె జగంబునన్ మనో
హర మగువస్తు వొండొకటి ధ యారసి చూడ నొకానొకప్పుడు
బురుడు ఘటిల్లునే భవన ధ మోహన! నీముఖకాంతకాంతికిన్. 96

తా. బహుశఃపర్వకళాసమృద్ధుడు కాని చంద్రునితో బహుశఃపర్వకళాసమృద్ధమైన నీముఖమును సామ్యమున నొకటిగాఁ జేయరాదు. మఱి నీ మొగమువలె ఎల్లప్పుడును ఉత్కృష్టకాంతి గలదై జగదేకమనోజ్ఞముగా నుండునది మఱేపస్తువును గానరాదు. ఏమని చెప్పదును!

శ్లో॥ శుశ్రూషనే యది వచః శ్రుణు మామకీనం

పూర్వై రపూర్వకవిభి ర్ష కటాక్షితం యత్ ।

నీరాజనక్రమధురం భవదాననేన్ద్రోః

నిర్వ్యాజ మర్హతి చిరాయ శశిప్రదీపః ॥

97

టీ. శుశ్రూషనేయది=వినుటకు ఇచ్చగించితివేని, పూర్వై=తొల్లిటివా రయిన, అపూర్వకవిభిః=అపూర్వ=సాటిలేని-అద్భుత చమత్కార ప్రబంధములు చెప్పటచే ఎవరేనివారగు, కవిభిః=కవులచేత, యత్=ఏది, ష కటాక్షితం=గమనింపబడలేదో-చెప్పబడలేదో, మామకీనం=నాసంబంధియైన, (తత్=ఆ) పచః=వాక్యమును, శ్రుణు=వినుము-మహాకవితాచమత్కారులగు పూర్వకవులుగూడ చెప్పనియొకమాట చెప్పెదను వినుమనుట, శశిప్రదీపః-శశి=చంద్రుఁ డనెడి, ప్రదీపః=దీపము, భవత్ + ఆనన + ఇన్ద్రోః=నీయొక్క ముఖచంద్రునియొక్క, నీరా...ధురమ్-నీరాజన=నివాళియొక్క, క్రమ=విధియొక్క, ధురం=భారమును-నీముఖచంద్రునికి నివాళిగా నుండవలయుటను, నిర్వ్యాజం=నిరుపాధికముగా, అర్హతి=తగుచున్నది-అట్లు ఉండుటకు అర్హమగుచున్నది. లోకోత్తర సౌందర్యాదులుగలవస్తువులగుగలుగు దృష్టిదోషమును వానికి సజాతీయములై సౌందర్యాదులందువానికంటె దక్కువయగు వస్తువులచే బరిహరించుట లోకసిద్ధము. ఇట్లశ్రీకృష్ణునియొక్క ముఖచంద్రునికె గలుగు దృష్టిదోషమును దత్తజాతీయమై దానికంటె దక్కువలోభ గలిగియుండు చంద్రునిచేతనే పరిహరింపఁ దగు నని యాశయము. మఱియు దీపాదుల నారతి యెత్తుటచేతను దృష్టిదోషము పరిహృత మగుచున్నది గాన ఆచంద్రునే దీపముగా రూపించి కృష్ణముముఖచంద్రునికి నివాళియొనర్పఁదగు నని చెప్పబడియె. మఱియు శశి నివాళియగుట 'ధురం అర్హతి' అనుటచే అవశ్యక మనియు, 'నిర్వ్యాజమ్' అనుటచే నెవము నెదురుచూడక తనంతటనే జరుగఁ దగు ననియు నూచితము లగుచున్నవి. పూర్వలోకమునందుఁ జంద్రుడు సఖియు లనెడి నెవముచే ఆశ్రయించినాఁడు

గాని తనంత గలయాపున ఆశ్రయింపలేదు. ఇందు నెట్టిసేపములు లేక చంద్రుడు తనం తనే కలయాపున ఏరాజనము కావలయు నని 'నిర్వాణజ' శబ్దసారస్వము. శ్రీకృష్ణుని ముఖచంద్రుడు చంద్రుని అతిశయించినవాడని ఫలితార్థము.

చ. తొలుతటివ్యాసముఖ్యకవిభుర్యులు పల్కనిసాహసంబు నేఁ
బలికెద వింటివేని విను శ పంకజలోచన నీదుమోముతోఁ
గలువలదేని సాటి యనఁ శ గాఁ దగ దారతి పల్లెరంబులో
పల నిడి దివ్యేగా నతనిఁ శ బట్టి నివాళి యొనర్పఁగాఁ దగున్. 97

తా. కృష్ణ! కవితాచమత్కృత్యంతియం దపూర్వలైన తొల్లిటి వ్యాస వాల్మీకాది మహాకవులును బలుకని యొకమాట నేను సాహసించి చెప్పెద. దానిని విస నిచ్చగించితి వేని విశ్వాము. చంద్రుని ఆరతిపల్లెరంబున దీపముగా నుంచుకొని ఏముఖచంద్రునికి నివాళి యొనర్పదగును.

శ్లో॥ అఖిణ్డనిర్వాణరసప్రవాహై, ద్విఖిణ్డతాశేషరసాస్తరాణి ।
అయన్త్రితోద్వాస్తసుధార్ణవాని, జయన్తి శీతాని తవ స్మితాని॥

టీ. అఖి...వాహై=అఖిణ్డ = అవిచ్ఛిన్నమైన, నిర్వాణ=నిరతిశయసుఖమనెడి, రస=రసముయొక్క, ప్రవాహై=ప్రవాహములచేత-ప్రవాహమువలె నెడతెగక య నుభవింపఁబడుచున్న నిరతిశయసుఖమును గూర్చుటచేత ననుట, విఖి..రాణి=విఖిణ్డ తమిక్కిలి కొట్టబడిన, అశేష=సమస్తమైన, రస+అస్తరాణి=ఇతరరసములు గలది యు-తక్కినరసముల నెల్ల నడంచి నిర్వాణరసమునే యనుభవింపఁ జేయుచున్నది య నుట, అయన్త్రితో=అయన్త్రిత=అడ్డగింపఁబడనిదై-విచ్ఛలవిడిగా ననుట, ఉద్వాస్త=క్రక్కఁబడుచున్న-వెలిపుచ్చుబడుచున్న, సుధార్ణవాని=అమృతసముద్రము గలవియు-నిరవధికమై యమృతమును విచ్ఛలవిడిగా నొలుపుచున్నవి యనుట - అమృతమువలె సత్యంతభోగ్యములైనవి యని భావము, శీతాని=చల్లనివియు-చూచుటను సుఖప్రద మై నవియు, అగు, తవ=నీయొక్క, స్మితాని=చిఱునగవులు, జయన్తి=సర్వోత్కృష్టము లై వర్తించుచున్నవి. నిర్వాణరసముయొక్క ప్రవాహములచే నితరరసములను మంచి వైచిసవి గాన విఖండితాశేషరసాంతరములైనవి; సుధార్ణవములను నిగుడ్చుటచే శీతము లైనవి. మఱియుఁ గేవల 'నిర్వాణరస'మునుగాక నిర్వాణరసప్రవాహములనును, గేవల 'సుధ'నుగాక సుధార్ణవమును, అఖిండముగాను అయన్త్రితముగాను నెఱపునట్టివిగావుననే 'జయన్తి' సర్వోత్కృష్టము లై నవని యాశయుము.

మ. కలితానందమహానుభావమున వేరడ్కం జెంది యంతంతకుం

దెలియం బొంగుసుధాతరంగితవయోధిన్ లీలఁ గన్పించుచున్

దళితాశేషరసాంతరంబు లగు లేనవ్వుల్ మిటారింప గో

కులకాంతాజనభోగభాగ్యమహిమాంకూరంబు నె ల్వాందెడిన్.

తా. నిరతిశయనుఖిరసప్రవాహములను ఎడతెగక కూర్చుచు నితరరసముల న దంచి, విచ్ఛలవిడిగా నింతింతని కొలఁదియిడరాని యమృతము లాటపడుఁ జల్లనై యుల్లసిలు న చిటునగవులు పెంపు సొంపారుచున్నవి.

శ్లో॥ కామం నస్తు సహస్రశః కతిపయే సారస్యధోరేయకాః

కామం వా కమనీయతాపరిమళస్వారాజ్యబద్ధవ్రతాః ।

నై వేత్తైర్వివదామహే న స వయం దేవ ప్రియం బ్రూమహే

య త్సత్యం రమణీయతాపరిణతి స్త్వయ్యేవ సారంగతా॥ 99

టీ. సారస్యధోరేయకాః-సారస్య = రసజ్ఞతను-ధోరేయకాః=వహించినవారు- రసీకశిరోమణులనుట, సహస్రశః=వేలకొలఁదిని, కతిపయే=కొందఱుగాని, కామంసం తు=ఉండిన ఉండెనీ. కమనీ...వ్రతాః వా-కమనీయతా=సౌందర్యముయొక్క, పరిమ ల్=ఆధిక్యమనియెడి, లేక 'పరిణతి' అనుపాఠమున పరిపాక మనియెడి, స్వారాజ్య=స్వ ర్గరాజ్యమందు-నిరతిశయమైన పదవియందునుట, బద్ధ=కూర్చబడిన-దృఢముగాఁగైకొ నబడిన, వ్రతాః=నియమము గలవారు-ఇట సౌందర్యపరిపాకమును స్వర్గరాజ్యమునుట చే నిరతిశయపదవీవైభవము గాను, అందు 'బద్ధవ్రతాః' అనుటచే నియతముగా దానిని వహించి యుండుటను దెలియునది గాన నిరతిశయసౌందర్యపరిపాకవై భవమును నియత ముగాఁ దాల్చి యున్నట్టివారనుట-మిక్కిలి సౌందర్యవంతు లనుట, సహస్రశః కతిప యేవా=వేలకొలఁదివి గాని కొందఱు గాని, కామం సంతువా=ఉండినను ఉండెనీ, హే దేవ=ఓకృష్ణా, వయం=మేము, ఏతైః=ఊరితో, నవివదామహే =వివాదమును జేయము, ప్రియం=ప్రియమును, సచబ్రూమహే=చెప్పును జెప్పుము. యత్సత్యం=సత్యముగా, రమ ణీయతా పరిణతిః-రమణీయతా=మనోజ్ఞత్వముయొక్క, పరిణతిః = పరిపాకము, త్వయి ఏవ=నీయందే, సారంగతా=సారమును బొందినది-పరిపూర్ణమైనది. సౌందర్యాదుల నిర్ణ యింతులయందు నాకంటె మిక్కిలి రసజ్ఞులైనవారు పెక్కుండ్రో కొందఱో ఉండి న నుండెనీ. నీవలె మిక్కిలి సౌందర్యము గలవారును పెక్కుండ్రో కొందఱో ఉండిన నుండెనీ, నాకొక్కటి సత్యమని తోచినది. అది యేదన-సర్వోత్కృష్టమైనసౌందర్యా తిశయము నీయందే యున్నది గాని యితరు లెవ్వరియందును లేదు. దీనినిగూఁటివి ఆరస జ్ఞులు ఒప్పుతుండినను వారితో నాకు వివాదమాడ నక్కఱలేదు. అనుందరులకుఁగోపము వచ్చినను వారికిఁబ్రియము పలుక నక్కఱ లేదు. ఇది మిక్కిలి సత్యమైనది గనుక ఎవ రిని లక్ష్యపెట్టక సాహసించి చెప్పుదు మని యాశయము.

ఉ. లోకములోపలన్ రసికలోక మనేకము గల్గుఁ గాక య

స్తోకమనోహరావయవశోభితంబులు గాక వారితో

నేకలహింపనేల మొగ్గమిచ్చక మేటికి సత్య మాడెదన్

నీకమనీయతామహిమ ౨ నీక తగున్ మఱి కాన మెయ్యెడన్. 99

తా. మిక్కిలి రసజ్ఞులైనవారు గాని మిక్కిలి సుందరులైనవారు గాని పెక్కుండ్రో కొందఱో యుండిన సుందరు గాక. పరిపక్వమైన సౌందర్యము నీవ ఒకని కే కల దనుట సత్యము. దీనినిగుఱించి యాచిస్థులతో వివాద మ్మాడ నక్కఱ లేదు. ఆ సుందరులకుఁ గోపము రావలకునట్లు ఇచ్చకము లాడవలసినదియు లేదు.

శ్లో॥ మందారమూలే మదనాభిరామం, బిమ్బాభరాపూరితవేణునాదమ్ |

గోగోపగోపీజనమధ్యసంస్థం, గోపం భజే గోపలపూర్ణచంద్రమ్ || +

టీ. మందారమూలే-మందార = కల్పవృక్షముయొక్క, మూలే = మొదటియందు, మదన + అభిరామం = మనస్సునునలె సుందరుఁ డైనవాఁడును, బిం...నాదం-బింబ + అభర = దొండపండువంటి పెదవిచేత, ఆపూరిత = లెస్సగా పూరింపబడిన, వేణునాదం = వేణుధ్వని గలవాఁడును, గో...సంస్థ-గో = గోవులయొక్కయు, గోప = గొల్లవారల యొక్కయు, గోపీ = గొల్ల స్త్రీలయొక్కయు, మధ్య = నడుమ, సంస్థ = కూర్చున్నవాఁడు ను, గో...ద్రమ్-గోపల = చేపలెను, పూర్ణచంద్రమ్ = నిండుచంద్రుఁ డైనవాఁడు పూర్ణ చంద్రునివలె ప్రేమలలోనివారి కెల్ల ఆహ్లాదము కలుగజేయువాఁడును, అగు, గోపం = గొల్లవానిని-మాయాగోపాలుఁ డగు శ్రీకృష్ణుని, భజే = భజించుచున్నాను. ఆపూరితవేణు నాదుడును గోవుఁడు నగుటచే గోవులును, ఆపూరితవేణునాదుడును గోపలపూర్ణచంద్రుఁడును గోవుఁడు నగుటచే గోపాలపలును, మదనాభిరాముఁడను, ఆపూరితవేణునా దుఁడును, గోపలపూర్ణచంద్రుఁడును, గోవుఁడు నగుటచే గోపికలును, బరితేష్టించి రని యు, కావుననే గోగోపగోపీజనమధ్యసంస్థఁ డైనాఁ డనియును దెలియునది. సంస్థ తీకై మందారమాలము నాశ్రయించినాఁ డని యూహ్యము.

ఉ. గోపిక లోపికల్ సడలి ౨ కొల్వగ గోవులు గోవు లాడఁగాఁ

క్రేపులు మేపు లాపి పరికింపఁగఁ గెంజిగురాకుమోవిపై

మోపినవేణు వగ్గలము ౨ మ్రోయఁగఁ గల్పననిన్ వసించు నా

గోపకుమారమన్మథుని ౨ గోకులవార్ధిశశిన్ భజించెదన్. 100

తా. కల్పవృక్షమాలమున గోవులయు గోపాలపలయు గోపికలయు నడుమ నుండి కెమ్మోవిచేఁ బిల్లగోవిని మ్రోయించుచు మన్మథునివలె జక్కనివాడై చేపలెఱుఁ బూర్ణచంద్రునివలె ఆహ్లాదమును గలిగించుమాయాగోపాలుని శ్రీకృష్ణుని భజించుచెదను.

శ్లో॥ గళద్వీడా లోలా మదనపనితా గోపవనితా .

మధుస్థీతం గీతం కిమపి మధురా చాపలధురా |

సముజ్జ్వల్మా గుమ్భా మధురిమకిరాం మాద్యశగిరాం

త్వయి స్థానే జాతే దధతి చపలం జన్మ చ ఫలమ్॥ 101

టీ. త్వయి=ఏవు అనెడి, స్థానే = స్థానము-విషయ మనుట, జాతేనతి = కలిగి యుండఁగా=ఏవు విషయమై యుండఁగా ననుట-నిన్ను గుఱింపటచేత నని భావము, గళత్ ప్రీడా-గళత్ = (కామవశముచే) జాటుచున్న, ప్రీడాః = లజ్జగలవారును, కావుననే, లోలాః=(నియందు) ఆసక్తిగలవారును అయి, గోపవనితాః=గోపస్త్రీలు, మదన పనితాః=మన్మథునియిల్లాండ్రు-అనఁగా రతిజేవితో సాటియైనవారు, జాతాః= అయిరి-అని శేషము-నిన్నుగుఱించి పలవుగొనుటచే గేపలము గొల్పడఁడులు కూడ రతి జేవించివా రైరని యర్థము. గీతం=గానము-నిన్ను సంబంధించి వేణుగానము, కిమపి= ఇట్లు అనరానియట్లు, మధుస్థీతం-మధు = తేనియచేత, స్థీతం = మిక్కిలియైనది. (జాతం=అయినది,) చాపలధురా-చాపల = (నిన్నుసంబంధించిన) చపలత్వముయొక్క ధురా=భారము-అతిశయమునుట, కిమపి=చెప్పవలవిగానట్లు, మధురా = మనోహరమైనది. (జాతా = అయినది), మాద్యశగిరాం-మాద్య = (కేవలమైన) మఱుమయొక్క, గిరాం=నిన్నుగుఱించిన, వాక్యములయొక్క, గుమ్భాః=పూర్వులు, మధురిమ కిరాం-మధురిమ=తీయఁదనమును, కిరాం=చల్లునట్టి వాల్చికొడికవులవాక్యములయొక్క, సముజ్జ్వల్మా=విజృంభణముగలవి-అట్టి అతిశయముగలవి యనుట, (జాతాః=అయినవి) నీరసములైన మమబోధివారి పలుకులుగూడ నీవిషయమునఁ బ్రవర్తింపఁగా ఆత్మంత మధురములై విజృంభించినవనుట, చపలమ్=అస్థిరమైన, జన్మచ=జన్మమును, ఫలమ్=ఫలము ను, దధతి=వహించుచున్నది-చరితార్మమైనది. వ్యర్థమైన యీ నాజన్మముకూడ నీవిషయ మునఁ బ్రవర్తింపఁగా గృతార్థ మగుచున్నది. 'ఏనితా' శబ్దమునకు 'గోప' యనియు, 'ధురా' శబ్దమునకు 'చాపల' యనియు, 'గిరాం' శబ్దమునకు 'మాద్యశ' అనియు, 'జన్మ' శబ్దమునకు, 'చపలం' అనియు గూర్చుటవలసను; 'గీతా' శబ్దమునకు విశేషణము లేక సామాన్యముగాఁ జెప్పటవలసను; వీని కన్నిటికిని తప్ప-నపాటు చెప్పబడినది. ఇట్టివి కూడ నీవిషయమునఁ బ్రవర్తింపఁగా మిక్కిలి యెక్కువ లైన వని యర్థము.

ఉ. నాన దోఱంగి తత్తతముగనన్ మరు లెత్తినగోపకామినుల్
దేనియ గుల్కుపాటలును శ దియ్యనినూటలు నీకతంబునం
బూని ఫలంబుఁ జెందుక్రియ శ మోదముతోడను సన్నుతంపఁగా
నానుడువుల్ ఫలించె జననంబుఁ గృతార్థతఁ జెందె నెంతయున్.

తా. కేవలముగలైన గోపస్త్రీలు సిగ్గువిడిచి నీయందు ఆసక్తురాలై ద్రుగుటచే రతీ దేవితో సాటియైరి. కేవలమైన వేమగీతము నీ పూడుటచే దేనియ లాలికినది. పసమా లినదైన చవలత్వము మిక్కిలి నీయందుఁ జూపట్టి ఆత్మంతమనోహరత్వము నొందినది. నీటు లేని మముబోటుల మాటబొందికలును నిన్ను గుఱించుటచే నీయదనము పెంపు సొంపారినవి. నిరర్థకమైన నాజన్మమును నిన్ను స్మరించుటచే మిక్కిలి కృతార్థమైనది. శ్లో॥ భువనం భవనం విలాసినీ శ్రీ, నైవయ స్తామరసాసనః స్మరశ్చ |

పరిచారపరమృతా సురేంద్రా, స్తదపి త్వచ్చరితం విభో విచిత్రమ్ ||

టీ. హేనిభో = ఓ ప్రధూ - కృష్ణా, భువనమ్ = లోకము, భవనమ్ = నీవగృహము, శ్రీ = లక్ష్మీదేవి, విలాసినీ = భార్య, తామరసాసనః = బ్రహ్మయును, తనయః = కొడుకు, స్మరశ్చ = మస్మధుఁడును - కొడుకు, సురేంద్రాః = దేవతల కధిపతులైన యంద్రాదులు, పరిచారపరమృతా = పరిచారపలయొక్క సమాహము, తదపి = అటయినను, త్వత్ చరితం = నీయొక్క నడవడి, విచిత్రమ్ = మిక్కిలి యాశ్చర్యము - ఇట్లు లోకోత్కృష్టమైన గృహ దారపు త్రైభృత్యాదిసంపత్తి గలిగియు వ్రేపల్లెయందు జూరచోరకృత్యము లాచరించు నీనడవడి ఆత్మాశ్చర్యముగా నున్న దని భావము.

మ. లలనారత్నము శ్రీవధూటి జగమోల్లం గేళికాసాధ మా .

జలజాతాననశంబరారులు సుతుల్ ౧ శక్రకాదిదిక్పాలవ

ర్యులు భృత్యుల్ వివరింప నీమహిమ లోకహో యిట్టివైయుండగో

కులవాటంబున జూరచోరకృతి లోకపల్ నవ్వఁ గాంక్షింతురే. 102

తా. ఓకృష్ణా! నీవ జగము వాసగృహము, నెయ్యంపు టీలాలు లక్ష్మీ, బ్రహ్మయు మస్మధుఁడును గొడుకులు, ఇంద్రాదులు పరిచారపలు. ఇట్టి సంపత్తి గల ప్రభుండ వయ్య నీజూరచోరీలలు చూడ మిక్కిలి యాశ్చర్యముగా నున్నవి.

శ్లో॥ దేవప్రిలోకీసాభాగ్య, కస్తూరీతిల కాఙ్గురః |

జీయా ద్వీజాజ్ఞానజ్ఞ, కేళీలలితవిభవః ||

103

టీ. త్రిలో...వరః - త్రిలోకీ = మూడులోకములయొక్క, స్త్రీలింగసారస్వము చేత మల్లోకములనెడి స్త్రీయొక్క, సాభాగ్య = మాంగల్యమునకు, లేక - మాంగల్యప్రయుక్తమైన - లేక - సౌందర్యమునకు, కస్తూరీతిలక = కస్తూరిబొట్టుయొక్క, అఙ్గురః = మెలకయైనవాఁడును - ఒక స్త్రీకి కస్తూరిబొట్టు ఎట్లు మాంగల్యనూచకమును సౌందర్యప్రయోజకమును అగునో, అట్లే ముల్లోకములకును మాంగల్యనూచకుఁడును సౌందర్యప్రయోజకుఁడును అగువాఁడని యర్థము. ప్రభా...భ్రమః - ప్రజాఅజ్ఞానా = గోప స్త్రీలయొక్క, అనజ్ఞకేళీ = మన్మథక్రీడలయందు, లలితః = సరసములైన, విభవః = విలాసములు గలవాఁడును, అగు, దేవః = క్రీకృష్ణమూర్తి, జీయాత్ = సర్వోత్కృష్టుడై వర్తించుఁగాక - త్రిలోకీకి

సౌభాగ్యకన్తూరితిలక మైనట్టి సౌందర్యవిభ్రమము గలదేవుడు కేవల గోపస్త్రీలతోడి రతిక్రీడలప ననువైన విభ్రమములు గలిగినవాడనుట సౌభాగ్యతిశయము. నల్లనివాడగుటచే 'కన్తూరితిలక' మనియు, ప్రజాంగనలతోడి అనంగశిశికలను జరుపునాటి బాలుర డగుటచే 'తిలకాంబర' డనియు యాపఱములు దెలియునది.

మ. కులుకుంజెక్కులఁ బిక్కుటిల్లు పులకాంకూరంబు తోరంబుగాఁ

దళుకుంగస్తరిభొట్టు నెన్నొనలిమైఁ శ దైలోక్యభాగ్యాకృతిం

జెలగన్ గోపనితంబిసీరితికళాశృంగారభావోన్నతుల్

దొలఁగం గన్నులపండు వైవవిధుఁ గాంతున్ భాగ్యసంసిద్ధికిన్. 103

తా. స్త్రీకి దిన్నికన్తూరిబొట్టుంబోరె ముల్లోకంబులపను తన నలని చిన్నియాకారము మాంగల్యమును సౌందర్యమును గూర్చగా గొల్లచెలువలతోడి రతిక్రీడలకుఁ దగినవలెననుట నెఱపునున్నదేవుడు సర్వోత్కృష్టుడై వర్తించుచుండ.

శ్లో॥ ప్రేమదం చ మే కామదం చ మే, వేదనం చ మే వైభవం చ మే!

జీవనం చ మే జీవితం చ మే, దైవతం చ మే దేవ నావరమ్ || 104

టీ. ప్రేమ=ఓకృష్ట, మే=నాకు, ప్రేమదంచ = ప్రేమంబు నివృన్దయియును, మే=నాకు, కామదంచ=కోరికల నివృన్దయియు, మే=నాకు, వేదనంచ=జ్ఞానమైనదియు, మే=నాకు, వైభవంచ=విశ్వరూపమైనదియు, మే=నాకు, జీవనంచ=ప్రాణమైనదియు, మే=నాకు, జీవితంచ=బ్రతుకైనది యు-నాప్రాణమునకు ధారకమైనదియు, మే=నాకు, దైవతంచ=దైవమైనదియును, అపరమ్ = (నివృత్తపు)నేటికొకటి, న=లేదు, ప్రేమదమునకంటె కామదము ఎక్కువయియు, దానికంటెను వేదన మతిశయించినదియు నిట్లే తక్కిననానియందును ఉత్తరోత్తరాతిశయము తెలియునది. మఱియు 'ప్రేమద' మనుట మాతాపితృత్వమును, 'కామద' మనుటచే సుఖప్రదత్వమును, 'వేదన' మనుటచే జ్ఞానప్రదమగు నాచార్యత్వమును 'వైభవ' మనుటచే సంపత్కృదమగు ప్రభుత్వమును, 'జీవనజీవిత' శబ్దములచే ధారకత్వమును నూచితములు. ఇవన్నియు దైవతశబ్దమందు సంకలితములు గావునను అంతకన్న సతిశయించినది లేదు గావునను దానినే కౌఠ్థగా కవి యిచట నుపనివాఁ డని తెలియునది - నాకు సర్వమును అనగా ధారకపోషక భోక్తలు ముగ్ధులును నీవే యని భావము.

ఉ. కోరిక లిచ్చినన్ ననరుగూర్చిన జీవనజీవితమ్ము లే

దారి నొనర్చినం దెలివె శ దార్చినఁ దల్లియుఁ దండ్రియుంబలెన్

నేరము లొర్చినం దిరుగ్రనేర్చుగఁ దీర్చినఁ గల్మిఁ జేర్చినన్

భారము నీవే కాని మఱి శ పంకజనాభ! యెఱుంగ నన్యులన్. 104

తా. ప్రేమఁ జూపుటను, కోరిక లిచ్చుటను, దెలివి గలిగించుటను, సంపద లొనంగుటను, బ్రాణములు నిలఁబెట్టుటను, జీవితయాత్ర జరుపుటను, దైవ మని మొక్కి శరణుఁజొచ్చుటను, శ్రీకృష్ణ ! నీవు తప్ప నామ మఁజెప్పరు లేరు.

శ్లో॥ మాధుర్యేణ విజృమ్భంతాం, వాచో నస్తవ వైభవే

చాపల్యేన పవర్ధంతాం, చింతా నస్తవ శైశవే॥

105

టీ. సః=మాయొక్క, వాచః=వాక్యములు, తవ=నీయొక్క, వైభవే=గోవర్ధనోద్ధరణాది లీలలయొక్క- అతిశయమునందు, అట్టివైభవమును వర్ణించుటయం దనుట, మాధుర్యేణ=తీయడనముచే, విజృమ్భంతామ్=మిక్కిలి అతిశయించునుగాక - మిక్కిలి తీపారుచుండునుగాక యనుట. సః=మాయొక్క, చింతా=చింతారూపములైన మనో వ్యాపారములు, తవ=నీయొక్క, శైశవే=బాల్యమందు, చాపల్యేన=అత్యంతాస్తక్తిచేత, పవర్ధంతామ్=మిక్కిలి పరిలునుగాక-పయింబయి ఆసక్తము లగుచుండునుగాక యనుట, వాక్కు తీపారుపలుమల నీ లీలావైభవములను వర్ణించునట్లును, మనస్సును మిక్కిలి యాసక్తితో నీబాల్యమును జింతించుచుండునట్లును అనుగ్రహింపుమా యనిభావము.

ఉ. ఏను భవత్కథామణుల ౧ నెన్నెడుపట్ల మదియనూక్తి సం

తానము మాధురీగుణవిశ్రాంతానముఁ జెంది పొసంగుఁగాత నా

మాననవృత్తి నీదునుకురమారకిశోరవయోవిహారము

ల్పాని నుతించుపట్ల నతిశ్రోలతఁ గాంచి మెలంగుఁ గావుతన్. 105

తా. నీయొక్క గోవర్ధనోద్ధరణాదిలీల పెంపునొచ్చును వర్ణించునపుడు నానా కృతులు మఱిమఱి తీపారుచుండునుగాత. నీబాల్యమును జింతించునపుడు నామనస్సునకుఁ బయింబయి ఆసక్తిగలుగుచుండును గాక.

శ్లో॥ యాని త్వచ్చరితామృతాని రసనాలేహ్యని ధన్యాత్మనాం

యే నాశైశవచాపలవ్యతికరా రాధాపరాధోన్ముఖాః ।

యా వా భావితవేణుగీతగతయో లీలాముఖామ్భారుహే

ధారావాహితయా వహన్తు హృదయే తాన్యేవ తాన్యేవ మే॥

టీ. ధన్యతత్త్వనాం=కృతార్థములైనమనస్సులు గలవారియొక్క, రసనాలేహ్యని- రసనా=జిహ్వలకు, లేహ్యని=నాకదగిన భోగ్యములైన, త్వత్...తాని-త్వత్=నీయొక్కచరిత్ర అమృతాని=చరిత్రమనెడి అమృతములు, యాని=ఏవియో-చరిత్రములనుఅమృతముగా రూపించుటచే నవి ధన్యాత్ముల రసనలకు లేహ్యము లైనవిగా పరించినాఁడు; మఱియు ధన్యాత్ము లనుటచే రసజ్ఞులైన నహృదయు-లనియు వారిరసనలకు లేహ్యము లనుటచే నట్టివారినోటఁ గీర్తింపఁగా నమృతమువలె నత్యంతభోగ్యములైనవని

యును గ్రాహ్యము, రాధా...స్థుభాః-రాధా=రాధవలని, అపరాధ=తప్పునందు-రాధ
యెడల తప్పుగానడచుకొనుటయందనుట, ఉస్థుభాః=అభిముఖములైనవి, ఆగు, శైశవ...
వ్యతికరాః-శైశవ=బాల్యమునందలి, చాపల=చాపలత్వముయొక్క, వ్యతికరాః=సందర్భ
ములు-కార్యములు-లేక-శైశవ=బాల్యముయొక్కయు. చాపల=చపలత్వముయొక్కయు
వ్యతికరాః=మేళనములు, ఆరెంటియొక్క మేళనముచే గలిగిన కార్యములు, యేవా=ఏ
వియో-బాల్యమునం దవ్యక్తాంతలయందుఁజూపల్యము మాపుటచే రాధకుః సపరాధమునే
యు లీల లేనియో యనట, లీలా...రుహే-లీలా=విలాసముతోఁగూడిన, ముఖిఆమ్నో
రుహే=తామరవంటి మొగమునందు, భావి...గతయః-భావిత=కూడుకొన్న, వేణు=పీ
ల్లఁగ్రోనియొక్క, గీత=గానముయొక్క, గతయః=స్వర్గభేదములు, యావా = ఏవియో,
తానివివ=అవియే, తానివివ=అవియే, మే=నాయొక్క, హృదయే=హృదయమునందు ధా
రావాహితయా=ధారగా ప్రవహించుభావముతోడ-ఎడతెగక, వమాన్తు=ప్రవహించును
గాక-పయింబయి నిగడుచుండునుగాక యనుట, ఇచట చరితామృతములు, కేవలరస
సలకుండాక ధన్యాత్ములరససలకు లేహ్యములనుటచేతను, వ్యతికరము కేవలచాపలముచేత
గాక శైశవచాపలముచేతఁ బ్రయుక్తము లనుటచేతను, వేణుగీతగతులు కేవలమైసవిగాక
లీలాముఖామ్నోరుహమందలివి అనుటచేతను ఆత్మంత మనోజ్ఞత్వము ధ్వనితము.

మ. అలరున్ ధన్యుల కేకధామృతము జిహ్వన్ లేహ్య మేబాల్యచా
పలముల్ రాధకు నెయ్యపుంగినుక నాశ్రవాదించు నేయందముల్
వెలయున్ మోమున వేణుగానకలనన్ १ వేమాఱు నాదివ్యచ
ర్యలే నామాననవీధి వేడెదను ధారాశంబుగా నిల్వంగన్. 106

తా. కృతార్థులైనవారల నాకులకు లేహ్యములవలెనుండు చరితామృతములును
బాల్యచాపలముచే రాధకుఁ గినుక పుట్టించునట్టి నీకలికిచెయ్యులును, తామరవంటి నీనె
మ్మొగమునం దుండి వెడలు వేణుగానస్వరవిశేషము లే నాహృదయమందు ఎడతెగక
విలసిల్లు చుండును గాక.

శ్లో॥ భక్తి స్వయి స్థిరతరా భగవన్ యది స్యా

దైవేన సః ఫలితదివ్యకిశోరవేషే ।

ముక్తిః స్వయం ముకుళితాఞ్జలి సేవ తేస్తాన్

ధర్మార్థకామగతయః సమయప్రతీక్షాః ॥

107

టీ. పోభగవన్=షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుడైన యొక్కష్టా! దైవేన=దైవము
చేత-అదృష్టవిశేషముచేత, సః=చూడు, ఫలి...వేషే-ఫలిత=ఫలించిన, దివ్య=అసాధా
రణమైన, కిశోరవేషే=బాలవేషము గలవాడైన-నీవో భగవంతుండవు, కౌవున మాకు

అగోచరుడవు; అయినను మా యదృష్టమువలన సౌలభ్యముచే బాలగోపాలవేషమున గోచరుడ వైనవాడవని భావన, ఇట్టివాడవైన, త్వయి=నీయందు. భక్తి=భక్తి, నిరత రా=మిక్కిలి దృఢమైనది, యదిస్యాత్=అగునని, ముక్తి=మోక్షము, స్వయం=తానై, ముక్తిత అజ్ఞులి యథాతథా=మోడ్చిన చేమోడ్చు గలుగునట్లుగా, అస్సాన్=మమ్ము-ఇట్టి నీయందు భక్తిసేయు మమ్ము, సేవితే=కొలుచుచున్నది-ముక్తిని ఇతరులెల్ల తామై భయ భవలతోఁ గొలుతురు-అట్టిముక్తి నీయెడ భక్తిసేయుమునుబోంట్లుతానై చేతులుమోడ్చికొని కొలుచుచుండు ననుట-ముక్తి అత్యంతసులభముగా తనంతటనే మామ సిద్ధించు చున్నదనిభావము. ఇకఁడక్కొన మూడుపురుషుల సిద్ధియెట్లనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ధర్మ అర్థ కామ గతయః=ధర్మము, అర్థము, కామము అను నీ సిద్ధులు, సమయప్రతిక్షా-సమయ=మాయవసరములను, ప్రతిక్షా=ఎదురుచూచునవి-మేము కోరినంతనే అడ్డలేక తమంత సిద్ధించునవి అనుట-నీయందు భక్తి దృఢముగా నుండినయెడలఁ జతుర్విధపురుషార్థములును మా అటచేతిలోని వని భావము.

ఉ. గోపకుమార వేషమునఁ శ గూడిననీయెడ భక్తిదైవనం

ప్రాపిత మై మదిన్ దృఢత శ రంబుగ నిల్చిన ముక్తికన్య నా

దాపునఁ గేలు మోడ్చి నత శ తంబును గొల్వఁగ వేళఁ జూచు మ

మేపునఁ బిల్చి వీడ్కొలుప శ నేచినధర్మము నర్థకామముల్. 107

తా. భగవంతుండవగు కృష్ణ! మాభాగ్యవిశేషమున గోపాలబాలవేషమున నవతరించిన నీ యందత్యంతభక్తి మాకుఁ గలిగెనేని ముక్తి చేతులుమోడ్చుకొని తానైవచ్చి మమ్ముఁ గొలుచుచుండును. ఇకఁ డక్కొన పురుషులములో మేమెప్పుడుగోరిననప్పుడేసిద్ధించుటకై యెదురు చూచుచుండును.

శ్లో॥ జయజయజయ దేవ దేవ దేవ, త్రిభువనమగ్గళదివ్యనామధేయ|

జయజయజయ బాలకృష్ణ దేవ, శ్రవణమనోనయనామృతావతార||+

టీ. దేవ=దేవా, దేవదేవ=దేవదేవతలకు, దేవ=దేవుడైనవాఁడా, త్రిభు...భేయ=త్రిభువన=ముల్లోకములకును, మగ్గళ=శుభప్రదమైనదియు, దివ్య=అనితరసాధారణమైనదియు, అగు, నామధేయ=నామములు గలవాఁడా, జయజయజయ=సర్వోత్కర్షముతో పర్తిపుము, శ్రవణ...తార=శ్రవణ=చేపులకును, మనః=మనస్సునకును, నయన=కన్నులకును, అమృత=అమృతమైన-అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యమైన, అవతార=అవతరించుటగలవాఁడా-వేలుగావముచేఁజెపులకును, 'చింతాన స్తవశైశవే' అన్నట్లు శైశవచూపలములచేత మనస్సునకును, శిఖింఛాద్యలంకృతమైన వేషముచేతఁ గన్నులకును, అత్యంతభోగ్యుడైనవాడని తెలియునది. బాలకృష్ణదేవ=బాలకృష్ణకారమునఁ బొడమినదేవా! జయ జయ జయ=సర్వోత్కర్షముతో పర్తిపుము.

చ. జయజయ దేవ కృష్ణ రిపురసైన్యమహోద్ధతిభేదకృద్ధనం

జయజయకారణ భువననన్నతశోభననామధేయ సౌ

జయజయబోధసాధక వ్యవశ్రుతినేత్రమనోమనోహరా

జయజయ విశ్వజన్మలయ్యశాసన గాఢతమోనిరాసనా! 108

తా. ముల్లొకంబులకును మంగళకరములైనదివ్యనామములుగలిగి, దేవతలకుదేవుడవై, చెవులకును మనంబునకును ననునములకు అమృతమువలె సత్యంతభోగ్యముగా నవతరించిన బాలకృష్ణస్వామి! సర్వోత్కృష్టుడవై వర్తింతుమా.

శ్లో॥ తుభ్యం నిర్భరహర్షవర్ష వివశావేశస్ఫుటావిర్భవ

దూభయశ్చాపలభూషితేషు సుకృతాం భావేషు నిర్భాసతే |

శ్రీమద్గోకులమణ్డనాయ మహాతే వాచాం విదూరాయ తే

మాధుర్యైకరసార్థవాయ మహాసే కస్త్యైచి దస్త్యై నమః || 109.

టీ. నిర్భర... భూషితేషు-నిర్భర=అత్యంతమైన, హర్ష = సంతోషముయొక్క, వర్ష=వర్షముచేత, వివశ=పరవశమైన, అవేశ=రసావేశముచేత, స్ఫుట=స్పష్టముగా, అవిర్భవతే=పుట్టుచున్న, భూయః=అధికమైన, చాపల=చేరాసచేత, భూషితేషు=అలంకరింపఁబడినవైన, సుకృతాం=ధన్యులయొక్క, భావేషు=హృదయములందు-ధ్యానమునందు నిన్నుఁగాంచి యింతింతసారాని హర్షముచేతవివశులై యాహర్షావేశముచేత స్పష్టముగా నీయందుఁ గల తమహృదయచాపల్యమును బ్రకటించుచున్న ధన్యాత్మలమనోగతులయందు ననుట, నిర్భాసతే=మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నదియును - వారిభావములు తనయందలి అత్యంతచాపల్యముచేత భూషితములైనవిగాన అందు అత్యంతము ప్రకాశించుచున్నవి యనుట, పరవశులై యానందరసావేశము నొందినవారగుటచేత సేతమచాపల్యమును మిక్కిలి ప్రకటించువారైననుట, శ్రీమ... నాయ-శ్రీమత్ = సంపూర్ణుడమైన, గోపల=ప్రేమల్లెను, మణ్డనాయ=అలంకార మైనదియును, మహాతే = గొప్పదియు, వాచాం = వాక్కులకు, విదూరాయతే=దూరముగుండునదియు, మాధు... నాయ. మాధుర్య = చక్కదనమునడిచి, ఏక=ముఖ్యమైన, రస=రసముయొక్క అర్థవాయు=సముద్రమైనదియు-కేవలము నిరవధికమాధుర్యముయైనదియును, కస్త్యైచిత్=ఇట్టిదట్టి దని చెప్పనలవిగానీదియు, అస్త్యై=ఈ-కనఁబడుచున్నదియు నగు, మహాసే=తేజోయాపమైన, తుభ్యం=నీకు, నమః=నమస్కారము.

తా. ఆనందంబున బాహ్యముల మఱచి యాత్మా రామలీలారతినే

ధ్యానుల గొల్పఁగ ముంగలన్ నిలిచి వాఙ్మాగోచరం బైయశో

దానందాంగణరత్న మై భుగుతిమార్ధారాజనం బైనయే
దే నత్యుజ్జ్వల మట్టితేజసు న కేంద్ర తే ముక్కువన్ మ్రొక్కదన్.

తా. భావమునం దాండపావశ్యమనఁ జొక్కి మిక్కుటమైన తమచాపల్యమును స్ఫుటముగాఁ దెలుపుచున్న భక్త్యల హృదయములందు ప్రకౌశించుచున్నదియు, ప్రేపల్లె కలంకారమైనదియు, గొప్పదియు, జాచామగోచరమైనదియు, కేవలనిరవధిక సౌందర్యచయ మైనదియు, ఇట్టి దట్టి దని చెప్పురానిదియునైనతేజస్సు అగునీ ప సమస్కారము.

శ్లో॥ ఈశానదేవచరణాధరణేన నీవీ

దామోదరస్థిరయశః స్తబకోద్గమేన ।

లీలాశుకేన రచితం తనదేవ కృష్ణ

కర్ణామృతం వహతు కల్పశతాస్తరేఽపి ॥

110

టీ. దేవ=దేవా, కృష్ణ=కృష్ణా, ఈశాన...ణేన=ఈశానదేవ = దేవుండగుశ్రుతియొక్క, చరణ=అడుగులే, ఆధరణేన = భూషణములుగాఁ గలదియు, నీవీ...దమేన=నీవీ=మూలభవమైన, దామోదర=కృష్ణునియొక్క, స్థిర=నిశ్చలమైన, యశః=కీర్తిమైనను, స్తబక=పూగు తొక్కొక పడమేన=ఎగురులుగ లదియు, అగు, లీలాశుకేన=లీలాశుకుడను విలాసార్థమైన చిలుకచేత, రచితం=(కవిపరముగా) నిర్మింపఁబడినదియు - (శుకపరముగా) కౌవింపఁబడినదియు, అనఁగా శబ్దిపఁబడినవియు, అగు, కర్ణామృతం=కర్ణామృత గ్రంథ మనెడి చెవులప ఆమృతప్రాయమైన శబ్దము, కల్పశతాస్తరేఽపి = వందలకొలది కల్పమలయందుఁగూడ, వహతు=అవిగ్నిభిన్నమై విలసిల్లుచుండు గాక.

మ. ఫలవాంఛన్ హరికీర్తిగుచ్ఛరతియున్ శ ఫాలాక్షునంసేవయున్
గలలీలాశుకవాక్యముల్ దెనుఁగునం శ గర్ణామృతఖ్యాతిగా
నలరం జెప్పితి వెల్లపూడిమణివెద్రద్రాయాత్యవెగన్న నే
నలరుందోయిటిమాడ్కి గైకొనుము కృతజ్ఞ కల్పనంస్థాయిగాన్.

తా. శ్రుతి పాదారవిందములయందు భక్తి గలిగి పూగుత్తిక మెమరులీలాశుకమువలె నీకీర్తియందు ఆత్యంతానందగలిగియుండు లీలాశుకుడనుకవి కర్ణామృతముగా రచించినయీకర్ణామృతగ్రంథము పెక్కుకల్పము లుండునుగాక.

మాలిని. తనుజితజలవాహం శ దారితశ్చేతవాహం !

జననకృతతమోహం శ శాంతదుర్దంతమోహం !

యనఘగుణసమూహం శ యార్తరక్షన్యమూహం !

వినతవినయగేహం శ వేంకటాహార్యగేహం !

111

మ. ఇది కృష్ణాశ్రయయోగిపుంగవకృపాశీమతాత్తసారస్వతా
భ్యుదయశ్రీవిభవపసిద్ధచిదచిరద్బోధక్షమాశాంతి న
త్వదయాభూషణ వెల్లపూషిమణిపెరద్దామాత్యవెంగాగ్రణీ
గదితాశ్వాసము పొల్పుఁ బ్రాథమిక మై ర కర్ణామృతశ్రీకృతిన్.

శ్రీ కృష్ణకర్ణామృతము
ప్రథమాశ్వాసము

కొన్నిప్రతులలోఁ గానిపించునధికపాఠము

శ్లో॥ ధన్యానాం సరసానులాపసరణీసాభాగ్య మభ్యున్మతాం
కర్ణానాం వివరేషు కామపి సుధావృష్టిం దుహానం ముహూః |
వశ్యానాం సుదృశాం మనోనయనయో ర్మగ్నస్య దేవస్య నః
కర్ణానాం వచసాం విజృమ్భిత మహా శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమ్ ॥

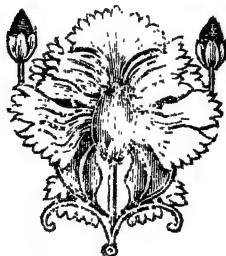
టీ. సరసా... సాభాగ్యమ్ - సరస = రసవంతములైన, అనులాప = పలుపలయొక్క, సరణీ = మార్గముయొక్క - రసవంతమైన పలుపలపొందికయొక్క, సాభాగ్య = మనోజ్ఞత్వమును - పెంపుసొంపును, అభ్యున్మతాం = అభ్యసించుచున్నవారైన, ధన్యానాం = కృతార్థులయొక్క - సన్నాదయులయొక్క - యనుట, కర్ణానాం = చెవులయొక్క, వివరేషు = రంగుములందు, కామపి = కొలదియిడరాని, సుధావృష్టిం = అమృతవర్షమును, ముహూః = మాటికి, - దుహానం = సింధువునున్నదియగు, శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమ్ = శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమనెడి యాగ్రంథము, వశ్యానాం = జితేంద్రియులైన - వశురాండ్రైన, సుదృశామ్ = విద్వాంసులయొక్క - స్త్రీలయొక్క, మనోనయనయోః = మనస్సునందును కన్నులందును, మగ్నస్య = మునిగినవాడైన - లీనుడైన యనుట, దేవస్య = దేవునియొక్క, నః = మా, కర్ణానాం = చెవులయు, వచసాం = వాక్కులయు, విజృమ్భితమ్ = చెలరేగుట - శ్రీకృష్ణుడు మాకర్ణములందును వాక్కులందును విజృంభించుటయే యాకర్ణామృతమయ్యెననుట - విద్వాంసులకును గోపస్త్రీలకును మనోనయనముల కానందప్రదమైన పరత్వసౌలభ్యసంగతి గలిగినవాడు గావున మాకర్ణములకును వాక్కులకును అనందప్రదుడైనాడు. ఇట్టి మాకర్ణములయు వాక్కులయు కృష్ణవిషయమైన విజృంభణచే కర్ణామృత మయ్యెనని భావము. అహో = ఆశ్చర్యము. ధన్యైకకర్ణములందు సుధావృష్టి గురియునదిగాన కర్ణామృత మనబడినది యని యభిసంధి.

తా. సరసములైన మాటపొందికల పెంపును అలవాటు చేసికొనుచున్న సమృద్ధియుల కర్ణములకు సమృతవర్షమువలె సత్యంతభోగ్యమై, కావుననే కర్ణామృత మనఁబడిన యీ కర్ణామృతము విద్వాంసులకును స్త్రీలకును నానందప్రద మగు మూర్తి విశేషము గలవాడైన క్రిష్ణుడు మాకర్ణములను వాక్కులను విజృంభింపఁజేయుగా నైన విజృంభణమే యగును.

శ్లో॥ అనుగ్రహద్విగుణవిశాలలోచనైః
రనుస్వనద్విగుణగళద్రవామృతైః ।
యతోయతః ప్రసరతి మే విలోచనం
తతస్తతః స్ఫురతు తవైవ వైభవమ్ ॥

టీ. యతః యతః = ఎక్కడెక్కడ, మే = నాయొక్క, విలోచనమ్ = కన్ను, ప్రసరతి = నిగుడునో, తతః తతః = అక్కడెక్కడ, అను...లోచనైః - అనుగ్రహ = దయచేత, ద్విగుణ = ఇనుమడిగా, విశాల = వెడలుపైన, లోచనైః = కన్నులచేతను, అనుస్వన...మృతైః - అనుస్వన = అందెలు మొదలైనవానిని అనుసరించి మ్రోయుకబ్బములచేత, ద్విగుణ = రెండింతలుగా, గళత్ = ప్రవించుచున్న, రవ + అమృతైః = వేణుధ్వని యనెడి యమృతములచేతను - అమృతమువంటి వేణుధ్వనులచేతను, తవ = నీయొక్క, వైభవమేవ = నైభవమే, స్ఫురతు = ప్రకాశించుగాక.

తా. నాకు ఎక్కడెక్కడఁ జూచినను దయచే ఇనుమడిగా విరివెఱచెడిన నీకన్నులచేతను, అందెయలకడియముల మ్రోఁతచే నినుమడిగా సమృతమువలె నొలుపుచున్న వేణుధ్వనులచేతను, నీవైభవమే నాకు దోరుచుండుగాక.

శ్రీ ర మ్మ.

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీ కృష్ణ కర్ణామృతము.

ద్వి తీ యా శ్వా న ము

శ్లో॥ అభినవనవనీతస్నిగ్ధ మావీతదుగ్ధం

దధికణపరిదిగ్ధం ముగ్ధ మద్ధం మురారీః ।

దిశతు భువనకృచ్రచ్చేది తాపిశ్చగుచ్చ

చ్చవి నవశిఖిపిశ్చాల్పాశ్చితం వాశ్చితం నః॥

1

టీ. అభి...స్నిగ్ధం-అభినవ = మిక్కిలి శ్రోత దైవ-అస్పృహ చిలికి యెత్తబడిన నవనీతం=వెన్నవలె, స్నిగ్ధం = విసిమిజడుగలదియు, ఆవీతదుగ్ధం-ఆవీత = త్రావబడిన, దుగ్ధం=పాలుగలదియు-పాలుద్రావినదియుననుట, దధి...దిగ్ధం-దధి = పెరుగుయొక్క, కణ=బిందువుల చేత, పరిదిగ్ధం=అంతట పూయబడినదియు, ముగ్ధం=మందర మేనదియు, భువ...చ్చేది-భువన=భౌతికములయొక్క, కృచ్ర=సంకటములను, చేది=త్రుంచునదియు, తాపి...చ్చవి-తాపిశ్చ=కొనుగుచెట్టుయొక్క, గుచ్చ=పూగుత్తులయొక్క, ఛవి=కొంతి పంటికొంతి గలదియు, నవ...శిఖి=నవ=శ్రోత దైవ, శిఖిపిశ్చా=నెమిలిపురిచేత, లా శ్చితం = గుఱుతిడబడినదియు, తనకృష్ణావతారమునకు విశేషలక్షణముగా నెమిలిపురిని దాల్చినది యనుట, అగు, మురారీః=శ్రీకృష్ణునియొక్క, అద్ధం=దేహము, పద్ధం=కాయము క్క, వాశ్చితం-అభీష్టమును, దిశతు=ఇచ్చుగాక, ఇట గొల్లలయిండ్లలో వెన్న పాలు పెరుగు త్రాగునప్పటిలిలావై లక్షణమును కవి యనుసంధించినాడు; కావుననే వెన్న దిని యాజుడు తగిలి మఱింత విసిమిదేలుటచే 'నవనీతస్నిగ్ధ' మనియు పాలుద్రావినసొంపుపెంపాయటచే 'ఆవీతదుగ్ధ'మనియు, 'పెరుగుతుంపరలు పై వ్యాపించియుండుటచే 'దధికణపరిదిగ్ధ' మనియు అంగమును వరించినాడు. ఆయంగ మితరమగునవతారముల నుండి వ్యాపర్తించుటకై 'శిఖిపిశ్చాల్పాశ్చిత' మన్నాడు.

శా.తాపింఛచ్చవి యై వినీలనవనీతస్నిగ్ధ మై ముగ్ధ మై

యావీతామితదుగ్ధ మై దధికణైకాదిగ్ధ మై లోకకృ

చాపచ్ఛేదక మై వినీలశిఖినిర్రాచాలాంభితం బైనశ్రీ

గోపాలప్రభుమూర్తి వాంఛిత మొనరంగు మాకు నశ్రాంతమున్.

తా. పచ్చివెన్నజిడ్డు చేతులు, పాలు సాంపారగ్లాగి, పెరుగుతుంపరలు పయనలమి, కానుగుచెట్లకాంతివంటినలలికాంతి గలిగి, కొత్తసెమిలివురిని దాల్చి, జగంబుల సుకటంబులను చూలించునట్టి శ్రీకృష్ణనిశీరము మాకోర్కుల నొడంగూర్చుగాత.

శ్లో॥ యాం దృష్ట్వా యమునాం పిపాసు రనిశం పూహోగవాంగాహతే

విద్యుత్వా నితి నీలకణ్ణివహో యాం ద్రష్టు ముత్కణ్ణతే ।

ఉత్తంసాయ తమాలపల్లవ మితి చ్ఛిన్దన్తి యాం గోపికాః

కాన్తిః కాళీయశాసనస్య వపుషః సా పావనీ పాతు నః॥ 2

టీ. పిపాసుః=పానమునేయఁగోరుచున్న, గవాం=గోవులయొక్క, పూహః=సమాహము, యాం=దేనిని-ఏకాంతిని, యమునాం=యమునానదినిగా, దృష్ట్వా=చూచి, అనిశం=ఎప్పుడును, గాహతే=ప్రవేశించుచున్నదియో, నీలకణ్ణివహః=నీలకణ్ణం = సెమిలిలయొక్క, నివహః=సమాహము, యాం=దేనిని-ఏకాంతిని, విద్యుత్వా=ఇతి=మేఘము అని, ద్రష్టుం=చూచుటకు, ఉత్కణ్ణతే=తిమకపడుచున్నదో, గోపికాః = గోపస్త్రీలు, యాం=ఏకాంతిని, తమాలపల్లవమ్-తమాలపల్లవ కానుగుచెట్టుయొక్క, పలవమ్ఇతి = చిగురునగా, దృష్ట్వా=చూచి, ఉత్తంసాయ = శిరోభూషణముకొఱచు, చ్ఛిన్దన్తి=గిల్లుచున్నారో, కాళీ...సనస్య=కాళీయ=కాళీయుని, శాసనస్య=శిక్షించినవాడైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, వపుషః=శరీరముయొక్క, సా=ఆప్రసంగమైన, పావనీ=పవిత్రమునైన, కాన్తిః=కాంతి, నః=మమ్ము, పాతు=పరిపాలించుచునాక-యమునానదియు, మేఘమును, కానుగుచిగురును నలనివిగాన నలనిదైన శ్రీకృష్ణునికాంతిని గోవులు మొదలైనవి యమునానది మొదలైనవిగా భ్రమించినవని తెలియునది. మతియు గోవులకు నదీగాహనమందును, నీలకంఠములకు మేఘదగ్గనమందును, స్త్రీలకు పల్లవచ్ఛేదనమందునుగలయాత్మకృమనకు అనుగుణముగానుకృష్ణునికాంతిని వరుసగా యమునానది మొదలైనవిగాహించినాడు.

చ. అనిశము యామునాంబు పీడి ౧ యానెద మంచును గోగణంబు లే

ల్లను జొర, బర్హివంత్తులు వరలాహక మంచును వేడ్కఁగోడఁ గ

న్గొనఁగ, దమాలపల్లవము ౧ కొప్పున కొనని గోపకామినుల

చినుమఁగ నొప్పుకృష్ణునివిరశేషతనుమృతి నన్నుఁ బ్రోచుతిన్. 2

తా. ఏకాంతినిజూచి, దప్పిగన్నగోవులు యమునానది యని చొచ్చునో; సెమిలు మబ్బని తమకపడునో; గోపికలు కానుగుచిగు రని కోయుదురో, ఆపవిత్రమైనకృష్ణునికాంతి నన్ను రక్షింపుఁగాక.

అవ. గోపీవస్త్రాపహరణలీలను వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ *దేవః పాయా త్పయసి విమలే యామునే మజ్జతీనాం

యాచస్తీనా మనునయపదై ర్వృక్షితా న్యంశుకాని ।

లజ్జాలోలై రలసవిలసై రున్మితృశ్చబాణై

గోపస్త్రీణాం నయనకుసుమై రర్చితః కేశవో నః ॥

3

టీ. విమలే=నిర్మలమైనదియు, యామునే=యమునానదిని సంబంధించినదియు, అగు, పయసి=నీటియందు, మజ్జతీనాం=ముచుచున్నవారును-స్నానముచేయుచున్నవారనుట, వృక్షితాని=విమటింపబడిన-అపహరింపబడిన, అంశుకాని=వస్త్రములను, అనునయపదైః=లాంచు మాటలచేత, యాచస్తీనాం=వేడుచున్నవారును-యమునానదీజలముల స్నానము సేయుచుండగా కృష్ణుడు తమవలువలను అపహరింపగా దానిని ఇమ్మని బలిమాలచున్నవారు ననుట, అగు, గోపస్త్రీణాం=గొల్లచెరువలయొక్క, లజ్జాలోలైః=లజ్జా=సిగ్గుచేత, లోలైః=చంచలములైనవియు, ఉన్మితృ...బాణైః=ఉన్మితృ=ఆవిర్భవించుచున్న, వృక్షబాణైః=మృగములు గలవియు - మరులుపాడనూపుచున్నవియు, కానున, అలసవిలసైః=అలస=మందములును, విలసైః=ప్రకాశించునవియు అయినవియు - లజ్జచేత చలించుచున్నవియు మన్మథవికారముచేత మందమైనవియు ననుట-అనగా గోపికలు వివస్థలైయుండి సిగ్గుచేత కృష్ణుని నిలుకడగా చూడనేరక కన్నుల నిలువలు తిప్పుచుండిరియు, మోహవేళముచే నతనియందు చూడ్కులు నెల కొల్పుటచేగన్నులను మందముగా(అలసములుగా) జేసిరియు లజ్జాకామములవలన లోలత్వాల సత్వములు తెలియునది; ఇట్టివైన, నయనకుసుమైః=నయన=నేత్రములనియెడి, మనుమైః=పువ్వులచేత-నేత్రముల నల్లనిమాడ్కులనెడి నల్లగలువలచేతననుట, అర్చితః=పూజింపబడినవాడగు, దేవః=దేవుడైన, కేశవః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, నః=మమ్ము, పాయాత్=రక్షించుగాక - పంచబాణుడు బాగుగా పాడమియేయుండినయెడల కృష్ణుని యందు నయనములు స్థిరముగా నుండును; అట్లుగాక 'ఉన్మితృ' అని పాడముచుండుటను చెప్పటచే 'అలస'ము అని అనగా కొంత స్థిరముగా నుండెనని చెప్పబడియె.

మ. యమునా వేణికయందు గోపికలు నీశ రాడన్ న్యకీయాంశుకౌ

ఘములన్ దాచుగ సిగ్గుచే మృదులవాశ కృప్రాధితో వేమకన్

*ఈశ్లోకమున కర్థము - 'కదమ్బవృక్ష మారూఢంగోపీవస్త్రాపహరణమిక్రష్ణంధ్యాత్వాన్ధరాత్రేతు జపేన్నన్ధ్రం సహస్రకమ్ దశరాత్రజపా దేవ మాకర్షన్నాగకన్యకాం కన్యకాస్త్రిదశాదీనాం కింపున క్లర్వయోపితః' అని గోపాలకృష్ణ మంత్రరాజమందలి వస్త్రాకర్షణప్రయోగధ్యాన మని సనత్కుమార సంహితయందు జెప్పబడి యున్నది.

నముదంచన్మదనాలసోల్లనసిరీ శ్రీ మౌసీలసిరేజమా

ల్యములన్ వారలు పూజసేయు దగునర్యబౌద్ధు సేవించెదన్.

తా. గోపికలు యమునానది తేటనీటితో జలకములాడుచుండునపుడువారిపలువలను గృష్ణుడు డపహరింపగా ఆ స్త్రీలు నలావ లిక్కుని వేడుచును గన్నులను లజ్జచే ఇటునటు త్రిప్పుచును మన్నభవికారము పొడయుచుండుటచే మందముగాను కృష్ణునిపై నిగుడ్పగా ఆ మాడ్కులను నల్లగులువలచేతఁ బూజితుండైన శ్రీకృష్ణదేవుండు మమ్మరక్షించుగాక.

శ్లో॥ మాత ర్నాతః పర మనుచితం య త్ఫలానాం పురస్తా

దస్తాశఙ్కం జతరసితరీపూర్తయే నర్తితాఽసి ।

తత్త్వ స్తవ్యం సహజనరళే వత్సలే వాణి! కుర్యాం

ప్రాయశ్చిత్తం గుణగణనయా గోపవేషస్య విష్ణోః ॥

4

టీ. సహజసరళే-సహజస్వాభావికముగా, సరళే=పుదువై నదానా-స్వాభావికముగా ఆక్రతులయెడ ఆభిమతియుండుదానా యనుట, వత్సలే=వాత్సల్యము గలదానా-భక్తులదోషములను గణింపక భోగ్యముగాగొనుదానా, మాతః=తల్లి, పౌవాణి=ఓసరస్వతీ, జత...ర్తయే=జతర=ఉదరమనెడి, సితరీ=పసుటియొక్క, పూర్తయే=నిండుటకొనుట, ఖిలానాం=దుర్జనులయొక్క, పురస్తాత్=ముందట, ఆస్తాశఙ్కం=సందేహములేనట్లు, నర్తితా=నర్తనము చేయింపఁబడినదానపు, ఆసి ఇతి=అయితి వనునది, యత్=ఏదియో, ఆతః=ఇంతకంటెను-నిన్ను పొట్టనిండుటకొనక దుష్టులయొద్ద ఆడించుటకంటెను ఆనుట - పొట్టపోసికొనుటకె నిన్ను దుష్టులను పరించుటయందు ఉపయోగించుటకన్నను అని భావము. అనుచితమ్ = తగనిది, పరం = మరొకటి, న ఆస్తి=లేదు. తత్ = అది-దుష్టపర్జనములందు నిన్ను వినియోగించుట, త్వస్తవ్యం=క్షమింపఁదగినది. గోపవేషస్య=గొల్లవేషము గల, విష్ణోః=శ్రీ విష్ణుదేవునియొక్క-(శ్రీకృష్ణునియొక్క యనుట, గుణగణనయా=గుణ = కళ్యాణగుణములయొక్క, గణనయా=గణించుటచేత-క్షీర్తిండుటచేత, ప్రాయశ్చిత్తం = నిష్కృతిని, కుర్యామ్ = చేసెదను-నిన్ను దుష్టులయందు వినియోగించిన పాతకమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగాఁ గృష్ణమూర్తి కళ్యాణగుణవృద్ధి నమందు వినియోగించెద - ఏకల్యాణగుణములను పట్టించి పాతకమును బాపికొనెద నని భావము, 'జతరసితరీ పూర్తయే' అనుటచే అత్యంత ఏకత్వమును ఆనుచితత్వమును భవించుచున్నవి. ఇంతటిదోషమును 'సహజసరళోత్వమును 'వత్సల'త్వమును గలిగియుండు ఏపు క్షమింపఁదగు నని యర్థము.

చ. ఉదరము సంపద గోరి ఖలు శ్ర లుండెడుతావులు సేరి వారిక

తైదుట నశంక నిన్ను నటి శ్ర యింపఁగఁ జేసినపాతకంబులన్

నదయత నోర్వగా వతః బ్రహ్మమతిన్ ననుః గన్నతల్లి శా
రద యదుపంశనాయః నిశ్చప్రస్తుతి నిష్క్రూతి నే నోనర్చనన్. 4

తా. తల్లీ! సరస్వతీ! ఈనాపాటనింపుటకొఱు నిన్ను భుజ్జులనువర్ణించుటయందు విచ్ఛలవిడిగా వినియోగించితిని. ఇంతకింక అనుచితమైనది మఱొకటి గలుగదు. నిపు స్వభావసిద్ధముగా మృదుత్వమును వాత్సల్యమును గలదానవుగనుక ఈవోషమును తమింపవలయును. శ్రీకృష్ణమూర్తికి లాభ్యుగానుములను వర్ణించి సూపాతకమునకు ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనెద.

అవ. వేణుగానవైఖరిని వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ అరుణశీరశై రరుణకిరణై ర్ముక్తసంయధరస్థిం
వారం వారం వదనమరుతా వేణు మాపూరయ స్తమ్ |
వ్యత్యస్తాజ్ఞిం వికచకమలచ్ఛాయవిస్తారి నేత్రం
వందే బృన్దావనసుచరితం నన్దగోపాలనూనుమ్ | 5

టీ. అరుణశీరశైః అరుణః=ఎఱ్ఱనైన, శీరశైః=కొంతులుగల, అశ్లో+అగ్రైః=వ్రేలికొనలచేత, ముక్త...రస్థిం యథాతథా=ముక్త = విడువబడినవియు, సంయధ=కప్పబడినవియు, అగు, రస్థిం యథాతథా=రంధ్రములు గలుగునట్లుగా, వేణు = వీలఁగ్రోవిని, వారంవారం=సూటిమాటికి, వదనమరుతా=వదన=ముఖముయొక్క, మరుతా=గాలిచేత, ఆపూరయ స్తం=నిండింపఁ జేయుచున్నవాఁడును, వ్యత్యస్తాజ్ఞిం=వ్యత్యస్త=మార్పబడిన, అజ్ఞిం=పాదములు గలవాఁడును-పడిపాదము ఎడమప్రక్కను ఎడమపాదము డిడిప్రక్కను ఉంచుకొన్నవాఁడనుట, విక...నేత్రమ్ =వికచ=వికసించిన, కమల=తెల్లదామరల తేటలయొక్క, ఛాయా=కొంతిపంటికొంతిని, విస్తారి=విస్తరింపఁజేయుచున్న, నేత్రమ్=కన్నులు గలవాఁడును, బృన్దావ...రితమ్=బృన్దావన=బృందావనమందు, సుచరితం=శోభనమైనసంచారము గలవాఁడును, అగు, నన్దగోపాలనూనుమ్ = నందగోపాలునియొక్క కొడుకైన శ్రీకృష్ణమూర్తినిగూర్చి, వందే=నమస్కరించుచున్నాను.

మ. అరుణశ్రీ దళుకొత్తునంగుళుల నోయ్యం గప్పుచున్ విప్పుచున్
మరళీరంధ్రము లాన్యమారుతమునం య బూరించు చోయ్యార మై
చరణద్వంద్వము మార్పడన్ నిలుచుకంజాతాయతాలోకభా
సురబృందావనమందిరాంతరచరిత్యం గృష్ణః గీర్తించెదన్. 5

తా. ఎఱ్ఱనికొంతులు నిగుడ్చుమునివ్రేళ్ళచేఱిల్లఁగ్రోవిరంధ్రములు గప్పుచును విప్పుచును మాటిమాటికి ముఖవాదువుచే దానిని భూరించుచు పాదములు మార్పడఁజెట్టుకొని

నిలిచి, విరిదమ్మలకాంతులను వెల్లిగొలుపుచున్న కన్నుదోయిలో బృందావనమందు సంచరించుచుండు సందగోపాలమహారునిగూర్చి సమస్కరించుచున్నాను.

అవ. జిహ్వను శ్రీకృష్ణకీర్తనముకొఱకు సంభోధించుచున్నాడు.

శ్లో॥ మందం మందం మధురనినదై ర్వేణు మాపూరయన్తం

బృందం బృందావనభువి గవాంచారయన్తం చరన్తమ్ ।

ఛన్దోభాగే శతమఖముఖిధ్వంసినాం దానవానాం

హస్తారం తం కథయ రసనే గోపకన్యాభుజజమ్ ॥

6

టీ. మధురనినదై=మధుర=మనోహరములైన, నినదై = ధ్వనులచేత, మందం మందం=మెల్లమెల్లన, వేణుం=పిల్లగ్రోవిని, ఆపూరయన్తం=నిండించుచున్నవాడును, బృందావనభువి=బృందావనభూమియందు, గవామ్=గోవులయొక్క, బృన్దమ్=సమూహమును చారయన్తం=సంచరించు జేయుచున్నవాడును, ఛన్దోభాగే=వేదేశదేశమైన వేదాంతమందు, చరన్తమ్=సంచరించుచున్నవాడును, శత...ధ్వంసినాం=శతమఖముఖి=దేవేంద్రుడు మొదలైనవారిని, ధ్వంసినాం=అడచుచున్న, దానవానాం = రాక్షసులకు, హస్తారం=నాశముసేయువాడును, తం=ప్రసిద్ధుడైన, గోపకన్యాభుజజమ్ - గోపకన్యా=గొల్లచెలువల, భుజజమ్=విలుడైనకృష్ణుని, హస్తారనే=ఓనాలుకా, కథయ = కీర్తింపుము. వేణువునూడుచు గోవులనుమేపుచు బృందావనమనఁ దిరుగు గొల్లపడుచులవిటకాడైన నులభుడే వేదాంతప్రతిపాద్యుడై రాక్షసులకు హంత యగుపరుడు గాన వాని యేతాదృశపరత్వసౌభ్యవైచిత్ర్యములను వర్ణింపుమాయని భావము.

శా. బృందారణ్యతరుప్రదేశముల గోరబృందంబులన్ మేపుచున్

మందం బొనుధురధ్వనిన్ మురళి బ్రల్మాణున్ వినోదించుచున్

ఛందోవీధి జరించుచున్ విమతరక్తఃస్తోమవిధ్వంసనా

నందుం డైనప్రజాంగనావిభు రనృజ్ఞా! ప్రజ్ఞగీర్తింపుమా. 6

తా. మనోజ్ఞస్వరములచే మెల్లమెల్లన వేణువునూడుచు, బృందావనంబున గోగణంబులను మేపుచును, వేదాంతవిధుల జరియించుచు, నెల్లరాక్షసుల నడంచుచు, బ్రసిద్ధుడైన గొల్లమిటారులవిటకాని ఓనాలుకా! వర్ణింపుమా.

అవ. స్వప్నమందు బాడతెంచిన శ్రీకృష్ణమూర్తిని వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ వేణీమూలే విరచితఘనశ్యామపిఞ్చవచూడో

విద్యుల్లేఖావలయిత ఇవ స్నిగ్ధపీతామ్బు రేణ ।

మా మాలిజ్ఞ స్మరకతమణి స్తమ్భగమ్భారబాహుః

స్వప్నేదృష్ట స్తరుణతులనీభూషణో నీలమేఘః ॥*

7

టీ. వేణీమాలే - వేణీ = కేశబంధవిశేషముయొక్క, మాలే = మొదటను, విరచిత...చూడఁ-విరచిత = చెరువబడినదియు, ఘనముబ్బవలె - లేక-మిక్కిలిగా, శ్యామ=నల్లనిదియు, అగు, విశ్వా=నెమిలిపురి, అవమాడఁ = శిరోభూషణముగాఁ గల వాడును, స్నిగ్ధ...రేణ-స్నిగ్ధ=నిద్రమైచ-నిగనిగలాడు, వీశామ్బరేణ = వీతాంబరము చేత - పచ్చనిబంగా రువలువచేత, విద్యు...లయిత ఇవ-విద్యుత్ = మెఱపులయొక్క, లేఖా=పంపులచేత, వలయితః ఇవ=దుట్టుకొనబడినచానివలె నున్నవాడును, మర... బాహుః-మరకతమణి=ఇంద్రనీలవఃశిరికార మెన, స్తమ్భ = స్తంభమువలె, గమ్భార = దిట్టమైన, బాహుః = భుజములు గలవాడును, తరు...భూషణః - తరుణ = లేత యగు, తులనీ=తులనీమాలిక, భూషణః = అలంకారముగాఁ గలవాడును, అగు, నీల మేఘః=కారుమబ్బువంటి వర్ణము గలవాడు, మాం=లక్ష్మిని, అలిగిన్=కాగిలించువాఁ డగును, స్వప్నే=స్వప్నమందు, దృష్టః=చూడఁబడెను, ఇచట 'నీలమేఘః' అనుటచే నీలమేఘసదృశచ్ఛాయగల శ్రీకృష్ణవిగ్రహము గ్రాహ్యము. అట్టి నల్లనివిగ్రహమును జాటుకొన్న నిగనిగని వీతాంబరము నీలమేఘమును జాటుకొన్న విద్యుల్లేఖవలె నుండె నని యాశయము.

చ. అలరుమెఱుంగురంగు గలరహాటక శాటిక మాలిపాళి భా

నీలునవపించుకంబు తుల్యనీదళదామముఁ గల్గినట్టిమే

ఘలలితమూర్తి మాసికపురగంబముఁబోనిభుజద్వయంబుచే

నలమి రమావధూటిఁ జెలురవందఁ గలం గనిపించె నింపుగన్. 7

తా. జడమొదట నల్లనినెమిలిపురిని జెరివి, నిగనిగలాడువీతాంబరము మెఱుంగుల బంధవలె మబ్బులవంటినల్లనితమేన మెఱయఁగా, ఇంద్రనీలవఃశిరస్థంభమువంటిబాహువు లొప్పు, లేతతులనీమాలికను చాల్చి, లక్ష్మీదేవిని కాగిలించుకొని, శ్రీకృష్ణమూర్తి నాకుఁ గలలాఁ గానంబడియెను.

అవ. శ్రీకృష్ణుడు వలువ లవహరించినయొకానొకముగ్ధయొక్క మోగ్ధమును వర్ణించుచున్నాడు.

*ఈశోకమునరమువామాజ్ఞుసితయా వామపాణిపద్మసపద్మయాపద్మావతార యశ్చైవం రుక్మిణ్యా కవకాభయా॥ హరిం తాపిశ్చసచ్చాయ మానీసంకౌశ్చనామ్బుజే! ఆశ్చ్యస్తంప్రియందేవ్యా ఫలాద్యదామపాణినా! సౌమరజేత్ర విలసద్దక్షపాణితలంస్స రేతో వీతామ్బరధరం దివ్యభూషణమాలావిభూషణమ్ అని గోపాలకృష్ణమోడకాక్షర మంత్రధ్యానముగా ననత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పబడినది.

శ్లో॥ *కృష్ణే హృత్వా సిచయనిచయం కూలకజ్జాధిరూఢే,
ముగ్ధా కాచి న్మృహు రనునయైః కిన్వితి వ్యాహరన్తి ।
సభూభజం నదరహసితం సత్రపం సానురాగం
ఛాయాశౌరేః కరతలగతా న్యన్బురాణ్యాచకర్ష ॥ 8

టీ. సిచయనిచయమ్-సిచయం=వస్త్రములయొక్క, సిచయం=సమాహమును, హృత్వా=హరించి, కృష్ణే=శ్రీకృష్ణుడు, కూల...రూఢే=కూలయమునాటమందలి, మంజు=పాదయందు, అధిరూఢేసతి=ఎక్కినవాఁడగుచుండగా, కాచితో=ఒకానొక, ముగ్ధా=ముద్ధురాలు, ముహూః=మాటికిని, అనునయైః=ఊటడింపుపలుమలచేత, కిన్న్వితి=ఏమియని-ఏమిప్రయోజనమని, వ్యాహరన్తి = చెప్పుచున్నదై, సభూభంజం=బామముడితోఁగూడినట్లును, నదరహసితం=విలుసపువ్వుతోఁగూడినట్లును, సత్రపం=సిగ్గుతోడఁ గూడినట్లును, సానురాగమ్=అనురాగముతోఁగూడినట్లును, ఛాయాశౌరేః=ఛాయారూపమున సుండు శ్రీకృష్ణునియొక్క-శ్రీకృష్ణునిఛాయారూపముయొక్క, కర...తాని-కరతల=అటచేతిని, గతం=పొందినవైన, అన్బురాణీ=వస్త్రములను, ఆచకర్ష=లాగెను. ఎంత యూటడింపుమాటలతో వేఁడుకొన్నను పలుపలు ఇయ్యనందున అట్టిమాటలచేబనియేమియని బలాత్కారమునకుఁ బోయినదనియు ముగ్ధగావున కృష్ణుని నీడయొక్క చేతియంబరములను తాగినదనియుఁ దెలియునది. కోపముచే భూభంగమును నిరర్థకప్రయత్న మగుటచే దరహసితిమును, వస్త్రమును ఏమటుటచేద్రపయును, గామముచే అనురాగమును దెలియునది. కోపముయొక్క ఆతురత్వముచే నీడ యనియుఁ దలంపక లాగినదనుట.

ఉ. కోకలు మ్రుచ్చిలించి తట్రకుంజగృహంబున నిల్వ సిగ్గునున్
భూమిటియున్ దరస్మితనిరూఢియుఁ బ్రేమముఁ దోవ గట్టకున్
రాక యి దేమిరా తగదురరా యని ముగ్ధవధూటి నీటిలోఁ
జేకొనఁ బూనె నీడ యగుచిన్నముకుందునిచేతిచేలముల్. 8

తా. శ్రీకృష్ణుడు బేల యైనయొకానొకపడఁతియొక్క పలుపలను దొంగిలి యమునానదిగట్టునందలి పొదరింటి నెక్కిగా నాముగద యెంతసమాధానపుబలుమలతో వేఁడినను పలుపల నియ్యనందున మాటికి బతిమాలికొనుటలో పసయేమియని బామముడి

* ఈ శ్లోకమునర్థము 'కదమ్బపుష్ప మారూఢం గోవీపస్త్రాపహరిణమ్ | కృష్ణం ధ్యాత్వార్థరాత్రేతు జపేన్నస్త్రం సహస్రకమ్ | దశరాత్రజపాదేవ మాకర్షేన్నాగకన్యకాః | కన్యకాస్త్రిదశాదీనాం కింపున ర్నర్తయోషితః' అని గోపాలకృష్ణమ స్మరణముని సవత్కుమారసంహిత.

పాటును చిటునవును సిగ్గును బ్రేమయుఁ ముప్పిరిగొనఁగా, నాకృష్ణుని విడయొక్క చేతియందలి వస్త్రములను లాగెను.

అవ. జన్మాంతరము దైనను పేజువుగానేని పుట్టుఁ గలనా యని యువ్వెభులూరుచున్నాడు.

శ్లో॥ అపి జనుషి పరస్మి న్నాత్తపుణ్యో భవేయం

తటభువి యమునాయా స్తాన్యశో పంశనాళః ।

అనుభవతి య ఏష శ్రీమదాభీరసూనో

రధరమణీసమీపన్యాసధన్యా మవస్థామ్ ॥

9

టీ. శ్రీమత్ + అభీరసూనోః=శ్రీమత్=సంపత్కరుడైన, అభీరసూనోః=అభీర= గొల్లవాడైన నందునియొక్క, సూనోః = పమారుడైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, అధర...ధ న్యామ్=అధరమణి=కెంపుతనమువంటి పెదవియొక్క, సమీప=దగ్గర, న్యాస = ఉంచుటచేత, కెంపువలె మెఱయు పెదవులదాపున ఉంచబడుటచేత, ధన్యామ్ = కృతారమైనదగు, అవస్థామ్=దశను, యః ఏష=ఏ ఇది-ఏ యీస్థిల్లఁగోవి యనుట, అనుభవ తి = అనుభవించుచున్నదో కృష్ణునిపెదవిదాపున నుండు భాగ్యాతిశయమును ఏయా వేజువు అనుభవించుచున్నదో, తాదృశః = అటువంటిదైన-అట్టిభాగ్యమును అనుభవించునదైన, పంశనాళః=పిల్లలగోవితూడుగా, యమునాయాః = యమునయొక్క, తట భువి=గట్టునందలి ప్రదేశమున, పరస్మిన్=మఱియొక్క, జనుషి = జన్మమందు, అత్త పుణ్యసక్-అత్త=పొందబడిన, పుణ్యసక్ = పుణ్యము గలవాడ నగుచు, అపి భవే యమ్=అగుదునా? ఇచట-అవీశబ్దము ఆశంకార్థకము. ఈజన్మమునందు కృష్ణుని అంటి అనుభవించుపుణ్యమునకు నోచకపోయితిని. అచేతన మైన యావేజువో కృష్ణునియెఱుఱి పెదవికడ నుండు భాగ్యవిశేషమునకు నోచినంతపుణ్యము గలదయ్యె. కాబట్టి పుణ్యము చేసికొని నేను మఱియొకజన్మమందైనను శ్రీకృష్ణుడు సుచరించు యమునా నదీతీరమునందు ఇటువంటికృతార్థ మైన వేజువుగా నేని పుట్టి యిది యనుభవించు భాగ్యాతిశయమును నేనును అనుభవింపఁ గలుగుదునా నుని యర్థము.

ఉ. నందతనూజమోవిరతనంబుసమీపముఁ జేరి ధన్యతం

బొందెఁ గళిందజాతటముకపోత వసించినపంశనాళ మా

యందముఁ గాంతునొక్కొ జననాంతర మంది యశేషసత్కిరీయా

బృందము వెంటనంటి ఫలమియ్యుగఁ గోర్కులవంట పండఁగన్.

తా. యమునాతీరమందుఁ బుట్టినయీపంశనాళము కృష్ణునికష్టావిపాంతం జేరి కృతార్థత్వము నొందె. నేనును అట్టిపుణ్యము చేసికొని మఱియొకజన్మమందైనను అయ మునానదీతీరమున నొకవేజువుగాఁ బుట్టి యట్టికృతార్థత్వమును బొందుదునా !

అవ. మనస్సును సంబోధించి చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ అయి పరిచిను చేతః ప్రాతరమౌజనేత్రం

కబరకలితచక్చత్విచ్ఛివామాభిరామమ్ |

వలభిదుఃఖనీలం వల్లవీభాగధేయం

నిఖిలనిగమవల్లీ మూలకన్దం ముకుందమ్ ||

10

టీ. అయిచేతః = ఓమనసా, ప్రాత... సేత్రమ్ ప్రాతః = ఆంభోజప్రాతః = కాలమం
 శరితామరవంటి, సేత్రం = కన్నలు గలవాడును, కబర... రామమ్ - కబర = సిగయందు,
 కలిత = చుట్టబడి, చంచత్ = ఒప్పుచున్న, విచ్ఛివామ = నెమలిపురి దండచేత, అభిరా
 మమ్ = మనోజ్ఞుఁ డైనవాడును, వల... నీలమ్ - వలభీత్ + ఉపల = ఇంద్రనీలమణివలె,
 నీలం = నల్లనైనవాడును, వల్లవీభాగధేయమ్ = వల్లపీ = గోపస్త్రీలయొక్క, భాగధేయం =
 భాగ్యస్వరూపుఁ డైనవాడును, నిఖిల... కన్దమ్ - నిఖిల = సమస్తమైన, నిగమ = వేదములని
 యెడి, వల్లీ = తీవలయొక్క, మూల = మొదలు అగు, కన్దమ్ = గడ్డమైనవాడును, వేదముల
 ప మూలభూతుఁ డైనవాడనుట, అగు, ముకుందమ్ = శ్రీకృష్ణునిగూర్చి, పరిచిను = పరిచయ
 ము చేయుము - చింతింపు మనుట, కన్నులు కేవల మంభోజములవంటివి గాక తెల్లవాలు
 పూలు మఱింతనీడు గులుప ఆంభోజములవంటివి. మిగియ నెమలిపురినరిచే మఱింత సా
 గను గులుపనది. నెమ్మనో యింద్రనీలమణివలె నిగనిగని నల్లని కాంతులు గలది. ఇట్టి
 వానిని చింతించుట యత్యంతభోగ్యముగా నుండును గాన చింతింపుమా. ఇట్టియొప్పిదము
 లన్నియుఁ దాల్చియు గొల్లపిల్లలం సొంపుగూర్చు కేవలం డైనవాడే కదా యనవలదు.
 వేదముల కెల్ల మూలభూతుఁ డైన పరమపరుఁడు గూడ యగునుజామీ - కావున వానిని
 చింతించుట వానిసేత్రాదిసౌందర్యమునుబట్టి యత్యంతభోగ్యమును వానిపరమ పురుషత్వ
 మునుబట్టి ఆముష్మికసాచూర్యప్రదమును అగు నని భావము.

మ. లలితాంభోరుహనేత్రం గోపరమణీలం వణ్యపాత్రున్ సము

జ్వలపౌరందరనీలగాత్రం గబరాంశచత్వింశలీలున్ విని

శ్చలవేదాంతలతాలవాలు మురళీనంగీతలోలున్ దయా

నీలయున్ సమృతి మీఱఁ గోరి మనమా శ్ర నిత్యంబు సేవింపుమా!

తా. ఓ మనసా! తెల్లవాణునప్పటికన్నీ తేజులవంటి కన్నులు గలిగి, సిగ
 యందుఁ జెరివిన నెమలిపురిచే సాగను గులుపకు, ఇంద్రనీలమణివంటి నల్లనికాంతి
 గలిగి, గోపస్త్రీలభాగ్య మై, సమస్తవేదములవను మూలమై యుప్పుశ్రీకృష్ణుని మచ్చిక
 చేసికొనుమా.

అవ. వేణువును సంబోధించి చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ అయి మురళి ముకుందస్మైరవక్త్రారవిన్ద

శ్వసనమధురనజ్జే! త్వాం ప్రణమ్యాద్యయాచే!

అధరమణినమీపం ప్రాప్తవత్త్వాం భవత్త్వాం

కథయ రహసి కర్ణే మద్దశాం నన్దనూనోః॥

11

టీ. ముకున...రసజ్జే-ముకున్ద=శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, స్మైర=నవ్వుతోఁ గూడిన, వక్త్ర+అరవిన్ద=మోముదామయొక్క-తామరపంటి మొగముయొక్క, శ్వసన=ఊర్పుఅనెడి, మధు=తేనియయొక్క, రసజ్జే=రసమును దెలిసినదైన, అయిమరళి = ఓ వేణునాళిమా! త్వాం=నిన్నుఁగూర్చి, ఆద్య=ఇప్పుడు, ప్రణమ్య=నమస్కరించి, యాచే= (ఒకటి) యాచించుచున్నాను. అది యేమనఁగా:- అధరమణినమీపం- అధరమణి=మణిపంటిపెదవియొక్క, సమీపం=దగ్గఱను, భవత్త్వాం=నీవు, ప్రాప్తవత్త్వాం=పొందినదానవు అగుచుండఁగా-అధరముపొంత నున్నప్పుడును, నన్దనూనోః=శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, కర్ణే=చెవియందు, రహసి=ఏకాంతమున, సుతోదశాం=నాయనను, కథయ=చెప్పుమా; ఊదునప్పుడు కృష్ణుడు ముఖివాయువుచేఁ బూరించుటచే మరళి అతని శ్వసనమధువుయొక్కరసము నెఱింగినదిగాఁ జెప్పబడియె. నేనై మొంత చెప్పుకొన్నను నాదుర్దశ కృష్ణునికిఁ దెలియలేదు. నీవు అతనిశ్వసనమధువు ననుభవించెడి కృతార్థమవు. కాబట్టి కృష్ణుడు నిన్ను పెదవిని మోపునపుడు ఆ పెదవికి దావున నున్న చెవిలో నాదుర్దశను జెప్పుమనుచున్నాఁడు.

చ. హరియధరాంతి కస్థలవిరహారమునన్ స్మితపూర్ణ వక్త్రతా

మరసనమీరసీధురస్రమాధురిఁ జెందిననిన్ను పేడెద

న్దురళిరొ నందనూను మది న్మూల్యోనఁగాఁ జెవిదండ నుండి యె

వ్వరు వినకండ నాదు వలరవంత నమస్తముఁదెల్పు మ్రొక్కెదన్.

తా. ఓ మరళీ! నీవు కృష్ణునినగు మొగమందలియూర్పుల తేనియను అనునట్టికృతార్థమవు. కాబట్టి నీవు మ్రొక్కి యొకటి యాచించుచున్నాను. అది యేమి? నాదు. నీవు కృష్ణునికెఱ్ఱావిపొంత నున్నప్పుడు దావుననున్న యతనిచెవిలో నాదుర్దశను రహస్యముగాఁ జెప్పుమా.

శ్లో॥ *సజలజలదనీలం వల్లవీకేళిలోలం

శ్రితిసురతిరుమూలం విద్యుదుల్లాసిచేలమ్ |

సురరిపుకులకాలం సన్మనోబిచ్ఛల్లీలం

నతసురమునిజాలం నౌమి గోపాలబాలమ్ ||

12

* ఈశోకమందలియర్థము, ససత్కుమారసంహితయందు, 'భ్యాయే త్కల్పదు మాధస్తా స్థణీవీతానసం శుభవీకృష్ణం వీతామృధరమ శఙ్ఖచక్రకరామృజం పిశ్చ

టీ. సజ...నీలం...సజల=జలముతోఁ గూడిన, జలద=మేఘమువలె, నీలం=నల్లనైన వాఁడును, పల్ల...లోలమ్-పల్లవీ=గోప స్త్రీలతోడి, కేళి=సురతసల్లాపాదులందు, లోలమ్=ఆనందఁడైనవాఁడును, శ్రీత...మాలమ్-శ్రీత=ఆశ్రయింపబడిన, సురతరు=కల్పవృక్షముయొక్క, మాలం=మొదలు గల వాఁడును-కల్పవృక్షమాలమును ఆశ్రయించినవాఁడనుట, విద్యు...చేలం-విద్యుత్=మెఱచువలె, ఉల్లాసి = క్రొక్కొంటిచుచున్న, చేలం=వస్త్రము గలవాఁడును, మెఱచువలె తగువతుల కన్ని మెఱయు వీతాంబరము గలవాఁడనుట, సుర...కొలమ్-సురీపు = రాక్షసులయొక్క, పల = పంశములను, కొలమ్=యముఁ డైనవాఁడును - రాక్షసులను పంశముల నే నాశము నేయువాఁ డనుట, సస్య...లీలం-సత్ = సజ్జనులయొక్క, మనః=మనస్సులందు, విష్ణు=వింబరూపముగా నుండు, లీలమ్=లీలాసము గలవాఁడును-సత్పురుషులహృదయములందు ప్రతిఫలించువాఁడనుట, సత...జాలమ్-సత=నమస్కరించిన, సుర=దేవతలయొక్కయు, ముని=మునుషులయొక్కయు, జాలమ్=సమాహము గలవాఁడును, అగు, గోపాలబాలమ్=గొల్లపిల్లవాఁడైన శ్రీకృష్ణుని, నామి=నమస్కరించుచున్నాను.

మ. సజలాంభోధరజాలసిలు విలసత్సదామిచేలునిన్

ప్రజభామానవకేళిలోలుని సుషర్వద్వేషకృత్కాలునిన్

ద్వీజరాక్షాననబింబలీలుని శ్రీతాదీత్యైదుమావాలుని

నృజియుంతున్ మది గోపబాలు సతనానాదేవతాజాలునిన్. 12

తా. నీతితోఁగూడినమబ్బవలె నల్లనై, గొల్లచెలువలతోడి సురతసల్లాపాదులందగిలి, మెఱచువలె మెఱయుచున్న పలువ గట్టి, కల్పవృక్షముమాల నీలిచి, రాక్షసుల నిర్దులము నేయుచును, సజ్జనులహృదయములఁ బ్రతిఫలించుచును, దేవతలునుమునులును గొలువఁగాఁ జెలువొందు గొల్లపిల్లవానిని చిన్నికృష్ణుని నుతింపుచున్నాను.

శ్లో॥ అధరవిమ్బవిడమ్మితవిద్రుమమ్, మధుర పేణునినాదవినోదినమ్ |

కమలకోమలకమ్రముఖామ్బుజం, కమసి గోపకుమారముపాస్త్రహే ||

టీ. అధరవిమ్బు=దొండపండువంటి పెదవిచేత, విడమ్మిత=అనుకరింపబడిన, విద్రుమమ్=పగడముగలవాఁడును-పగడమును అనుకరించునట్టి దొండపండువంటియెఱ్ఱుని పెదవి గలవాఁడనుట, మధుర...వినోదినమ్-మధుర=ఇంద్రుని, పేణు=స్థిల్లఁగ్రోవియొక్క, నినాద=ధ్వనిచేత, వినోదినమ్ = క్రీడించుచున్నవాఁడును-శిబునుపురుషునైన వాఁ డనుట,

మానం సుధామమ్మై రై రావణక రావృత్తై-శక్రిణ కాన్తదర్శణ సన్నుతం తపసాత్స నా|
స్తూనుమానం సురగజైః పుష్పపుష్పకై రివి|| నేవ్యమానంచ మునిభి స్పిదసాధ్యైర్గుహా
ర్ముగై అని గోపాలకృష్ణవాదకాక్షరీమంత్రధ్యాన మని చెప్పబడి యున్నది.

కమల...బుజం-కమల=తామరవలె, కోమల=చురువైనదియు, కమ్ర=సుందరమైనదియు, అగు, ముఖి + అఃస్వజమ్=మోముదామరగలవాఁడును, కమసి=ఇట్టనిచెప్పవలదిగానివాఁడును, అగు, గోపవనూరమ్=గొల్లచిన్నవానిని-శ్రీకృష్ణుని, ఉపాస్మహే=ఉపాసించుచున్నాము. పగడమువంటిమోవియు దానిపై మోపివేసెల్లనగ్రోవి తీయరవలియు, ఈరెంటిచే సొగసు గులుపతామరవంటిమొగమును గలుగుటచే అక్ష్యంతనుండరుడైనాడని యాశయము.

మ. మురళీనాదమధూళికాకలితసర్వమౌదున్ సుధాసారమే
దురబింబాధరధూతవిప్రమవినోమున్ రాధికాంఘ్రిద్వయా
వరలాక్షాలనమానఫాలతలు శ్రీకృష్ణాంతవక్షాస్థలున్
సరసీజాతమనోహరానను మదిం శ్రీ జక్రాయుధుం గొల్పెదన్ . 13

తా. పగడమును దొండవండును బోలిమోవి గలవాఁడును, పిల్లగ్రోవితియని రవళిచే ఉలుసుపుచ్చుచున్నవాఁడును, తామరవలె మృదువై సొగసైనమొగముగలవాఁడును, ఇట్టని చెప్పవలదిగానివాఁడును, అగు గొల్లపిల్లవానిని శ్రీకృష్ణుని ఉపాసించుచున్నాను.

అవ. వేణుగానవైఖరిని వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ అధరే వినివేశ్య పంశనాళం, వివరాణ్యస్య సలీల మజ్జులీభిః ।
ముహూరస్తరయన్తుహుర్వివృణ్వ, నృధురంగాయతిమాధవోవనాస్తే॥
టీ. మాధవః=శ్రీకృష్ణుడు, అధరే=మోవియందు, పంశనాళమ్=పిల్లగ్రోవిని, నివేశ్య=ఉంచి, అస్య=ఈపిల్లగ్రోవియొక్క, వివరాణి=రంధ్రములను, సలీలం=విలాసముతోఁ గూడునట్లుగా, ముహూః=పలుమాఱు, అజ్జులీభిః=వ్రేళ్ళచేత, అస్తరయం=కప్పుచును, ముహూః=పలుమాఱు, వివృణ్వ=విప్పచును, వనాస్తే=వన + ఆస్తే=రమ్యమైన బృందావనమందు-ఇట్ల ఆస్తకబ్దము రమ్యవాచకము, నృధురమ్=ఇంపుగా, గాయతి=గానముసేయుచున్నాడు.

ఉ. నెమ్మది యామునాంతరవర్తనిన్ వసియించుచుఁ గావిమోవి నం
దమ్ముగ వంశిఁ గీల్కొలిపి శ్రీ తద్వివరమ్ముల నంగులీతతిం
గ్రమ్ముచుఁజిమ్ముచున్ శ్రుతిసుగ్రఖమ్ముగ గానముదానమానముల్
గుమ్మని మ్రోయఁజేయురసిశకుం గనుఁగొంటిరె కంటి కింపుగన్.

తా. మోవియందు పిల్లగ్రోవిఁ జొనిసి, దానిసందులను వ్రేళ్ళచేత మాటికిఁగప్పుచును మాటికి విప్పచును రమణీయమైనబృందావనమున కృష్ణుడు మధురముగా గానము చేసెను.

అవ. వెన్న దొంగిలివచ్చినప్పుడుయశోదపట్టుకొనఁగాఁగ్రమ్మఁడు
సేయు చిన్నెలగు జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ *వదనే నవనీతగన్ధవాహం, వచనే తన్మరచాతురీఘరీణమ్ ।

నయనేకుమానాశ్రుమాశ్రయేథా, శ్చరణేకోమలతాన్ద్రావంకుమారమ్॥

టీ. వదనే=యభిముఁడు, వచ...వాహమ్=నవనీత=వెన్నయొక్క, గన=పరిమళ
మును, వాహం=వహించుచున్నవాఁడును, వచనే=వాక్యమును, తన్మ...ధురీణమ్=
తన్మరచ=దొంగయొక్క, చాతురీ=విన్నాణముయొక్క, ధురీణమ్=భారము గలవాఁడు
ను-తెక్కలేని దొంగనిన్నాణముల నెఱపుమాటలు గలవాఁడనుట, నయనే=కన్నుల
యందు, వచనా + ఆశ్రు=ఆబద్ధమైనకన్నీరుగలవాఁడును-కన్నులయందు నీరు రాకపో
యినను వచ్చినట్లు తోచిండుటకై కన్నులు నులుపుకొనుచు తుడుచుకొనుచున్నవా
డుననుట, చరణే=పాదమందు-అడుగులయందు, కోమలతాన్ద్రావం - కోమల = మృదు
వైన, తాన్ద్రావమ్ - సృత్యము గలవాఁడును, ఆగు, మమారం=బాలుఁడైనకృష్ణుని, ఆశ్ర
యేథా=ఆశ్రయింపుమా-శ్రీకృష్ణుఁడు వెన్నతిని రాఁగా యశోదపట్టుకొని నోరువాసన
చూడగా వెన్నవాసనగొట్టెననియు, ఏల దొంగిలి తింటివని యదలింపఁగా తినలేదని
లేనిపోనివి పెక్కు తక్కిరిమాటలు పలుకుచు, కంట నీరురావండియువచ్చినట్లుకన్నులు
నులునుకొనుచు, బెదరుచే అడుగుల అల్లల త్రొక్కినాఁడనియు ఆశయము..

ఉ. కమ్మనివెన్నవాసన మశ్రుమ్మున ఘుమ్మని సోడుముట్టవా

కృమ్ముల జౌర్యనైపుణులు శ్ర గన్పడఁ గన్నుఁగవన్ మృషాశ్రువు
ల్లిమ్ముఁగఁ గోమలాంఘ్రియుగశశమ్మునఁ దాండవకేళి యొప్పఁగాఁ
గ్రుమ్మరుగోపబాలకు ముగ్ధకుందుని నామది నాశ్రయించెదన్. 15

తా. నోటియందు వెన్నవాసనలు పాలయ, మాటలందు దొంగతనపుజరుగులు
మీఱ, కన్నుఁగవందు కల్లకన్నీరుగాఱ, అడుగుదామర లిటునటునిడుచు నాడునట్టి
చిన్నికృష్ణుని ఆశ్రయించెద.

అవ. దావాగ్నిని మ్రింగుటను జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అమునాఖిలగోపగోపనార్ధం, యమునారోధసి నస్తనస్తనేన ।

దమునా వననమ్భవః పపే నః, కిము నాసౌ శరణార్థినాంశరణ్యః॥

* ఈశ్లోకమందలియర్థము, హరిస్తం నవనీతాదిచౌర్యణ ప్రజయోషితామ్! గోప
బాలై ర్యృతం కృష్ణం ధ్యాయ స్మస్త్ర మిమం జపేత్ అని సవత్కుమారసంహిత
యందు గోపాలకృష్ణకాదకాక్షరీమంత్రధ్యానముగాఁ జెప్పబడి యున్నది.

టీ. ఆమునా=ఈ యగపడుచున్న, నన్నన్నసేన=చందునిశొడుకైన క్రికృష్ణుని చేతి, యమునాకోధనీ=యమునాతటమందు, ఆఖిలగోపగోపనార్ధం-అఖిల=యము సమేన, గోప=గొల్లవారలయొక్క, గోపనార్ధం=రక్షణముకొఱచు, వనసమృద్ధి=వనమందు బుట్టిన, దమునా=ఆగ్ని, పనే=పానము సేయఁజేయును. 'ఆమునాకిల గోపగోపనార్ధమ్' అను పాఠమున, గోపగోపనార్థము, అగ్ని, 'పనేకిల' పానముసేయఁజేయుటయొక్కదాయనియర్థము. ఇట కిలశబ్దము లోకవార్తయందు వర్తించుచున్నది. అసౌ=ఇతడు-ఈకృష్ణమూర్తి, శరణ+ఆశీనామ్=శరణుగోరునట్టివారైన, నః=మాకు, శరణ్యుః=రక్షకుఁడు, సకియ=కౌఁడా యేమి-అగునే యుతుట-దావాగ్ని మ్రింగి గొల్లవారివెల్లఁగాపాడినవాఁడని లోపలు చెప్పెదరు. ఇట్టి సరుకాకుఁడు శరణుజొచ్చినమమ్ముఁగాపాడకపోవునా యనుట.

త్రిపానమత్రేభము

యమునాతీరవనాంతనంజనితదానాగ్నిస్ఫుటార్చిర్నిశా

యము నానాజనభీకరం బగుచు డాదయన్ ప్రేమ వే కాచునె

య్యము నాయం బని దాని నానెనటు నిరత్యంబున్ హరిన్ గుప్తనం

యము నారాధన సేయు నాకిపు డభీర్హవాప్తి గాకుండునే. 16

తా. కృష్ణుఁడు యమునాతీరమందు మున్ను పుట్టిన దావాగ్నిని మ్రింగి గొల్లవారివందటిని గాపాడి నని విందుము. అట్టివానిని శరణుసారఁగా మమ్ముఁగాపాడకపోవునా? పోవఁడు.

శ్లో॥ జగదాదరణీయజారభావం, జలజాపత్యవచోవిచారగమ్యమ్ ।

తనుతాం తనుతాం శివేతరాణాం, సురనాథోపలసుందరంపహానః॥

టీ.-జగ...భావమ్-జగత్=లోకముచేత, ఆదరణీయ=అంగీకరింపదగిన, జారభావమ్=జారిత్ర్యముగలదియు, జల...గమ్యమ్=జలజ+అపత్య=తామరపద్మబిడ్డయైనవాఁడగు బ్రహ్మయొక్క, వచః=వాక్యములయొక్క-బ్రహ్మముభీమునుండివచ్చినచేదాంతవాక్యములయొక్క, విచార=విచారముచేత, గమ్యమ్=తెలియదగినదియు, సుర...దరం-సురనాథ+ఉపల=ఇంద్రులపరివర, సునగమ్ = అందమైనదియు, అగు, పహా=లేజము, నః=మామొక్క, శివ ఇతరానామ్=శివుఁడులయొక్క, తనుతామ్=కృతత్వమును, తనుతామ్=కొనిసాగిండుగాక-అశుభములు కృతించి నశించునట్లు సేయుచుగాక యనుట, జారుఁడైనవాఁడు అశుభములను మాలించునా యనవలయు-జారుఁడైనను చేదాంతచేయ్యఁడగుపరుఁడని భావము.

చ. సరసిజనంభవప్రముఖనర్వసుపర్వవచోవిచారగో

చర మృగుదివ్యతేజ ముత్తరంబు జగంబులు మెచ్చ జూచుఁడై

మరకతనూత్నరత్నసుమ్రమం జెలు వందఁ గుమారమూర్తియై
వరంగి దయార్ద్రదృష్టి నశ్రుభంబు లడంచి శుభంబు లీపుతన్. 17

తా. జగంబులప నంగీకరింపడగుజాత్యంబుఁ గలదయ్యు వేదాంతవేద్యమైన
పరబ్రహ్మమై యింద్రునిమణివలెజెలువారుమన్న శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము మాయశుభముల
నెల్ల దోగించునుగాని.

శ్లో॥ యా శేఖరే శ్రుతిగిరాం హృది యోగభాజం

పాదామృజే చ సులభా వ్రజసునరీణామ్ ।

సా కాపి నర్వజగతా మభిరామనీమా

కామాయ నో భవతు గోపకేశోరమూర్తిః ॥

18

టీ. యా=ఏది-ఏకృష్ణనిమూర్తి, శ్రుతిగిరాం=వేదవాక్యములయొక్క, శేఖరే=
శిరస్సునందు-వేదాంతమునందనుట, యోగభాజం=యోగమును బొందినవారియొక్క-
బ్రహ్మాప్తలయొక్క, హృది=హృదయమునందును, వ్రజసునరీణాం=గోప స్త్రీలయొక్క
పాదామృజే=పాదకమలమునందును, సులభా=సుఖముగా లభింపదగినదియో, సర్వ
జగతామ్=ఎల్లలోకములయొక్క, అభిరామ నీమా=అభిరామ = మనోజ్ఞత్విముయొక్క,
నీమా=పాలిమేరయైనవియు-లోకమునందలిసౌందర్యములకెల్ల ఎల్లయైనదియునుట, కాపి
=ఇట్టిదట్టి దని చెప్ప వలసికొనిదియు అగు, సా=ఆ-ప్రసిద్ధమైనట్టి, గోప...మూర్తిః-
గోపకేశోర=గొల్లబాలునియొక్క, మూర్తిః=విగ్రహము, నః=మాయొక్క, కామాయ
కోరికకాఁట-కోరిక లీడేర్చుకొఁట, భవతు = అగుఁగాక, వేదముల శిరస్సున నుండు
పరుఁడు గోపికలపాదములందును ఉన్నాఁ డని సౌలభ్యనిశేషము నెఱుఁగునది.
వేదశిరస్సును యోగిమనస్సును గోపీపదములును పరుసగాఁ జెప్పటచేత శిరస్సునుండి
హృదయమునకును హృదయమునుండి పాదములకును దిగివాడనుసారస్యముధ్వనితము-
వేదాంతములు ప్రతిపాదించు పరబ్రహ్మమును-యోగులు హృదయారవిందమునధ్యానించు
పరమాత్మయునే గోపికలకడ ఊడిగములు నేయుచున్న యీకృష్ణుఁ డని భావము.

ఉ. ఎల్లజగంబులున్ రహి వ్రహించుశుభాన్వదనీమ యోగిహృ

త్ఫుల్లనరోజపాలి బద్రముల్ దులకింపఁ ద్రయీవధూటికా

హల్లకసీమలం బాలుచునద్భుతగోపకేశోరమూర్తి యీ

వల్లవకామినీచరణావారిజనేవకు లెన్నఁ జక్కెఁగా.

18

తా. వేదాంతములందు ప్రతిపాద్యమై, యోగిజనులు హృదయములందుధ్యానించు
వస్తువై, గోపస్త్రీలకడ అనువర్తిండుచుండునదియునై లోకంబులందలిచక్కదనంబున
కెల్ల ఎల్లయై యున్న చిన్నికృష్ణనిమూర్తి మాకోరికల నొడఁగూర్చుఁగాలె

శ్లో॥ అత్యస్తబాల మతసీకసుమప్రకాశం

దిగ్వాసనం కనకభూషణభూషితాబ్జమ్ ।

ప్రిసస్తకేశ మరుణాధర మాయతాక్షం

కృష్ణం సమామి మనసా వసు దేవసూనుమ్ ॥ +

19

టీ. అత్యస్తబాలమ్=మిక్కిలి బాలుడైనవాడును, అత...కాశమ్=అతసీకుసుమ
=నల్ల అగిసె పువ్వులయొక్క, ప్రకాశమ్ = ప్రకాశమువలన ప్రకాశము గలవాడును,
దిక్ + వాసనం=దిగ్బలై వస్తుముగాఁగలవాడును-దిగ్బలములవాడునుట, కనక...తా
బ్జమ్=కనకభూషణ = బంగారుమమమైన సొమ్ములచేత, భూషిత = అలంకరింపఁబడిన,
అబ్జమ్=అవయవములు గలవాడును, విసస్తకేశమ్=విసస్త = బాటిన - ముడిచేయవట్టి
కేశం=వెండ్రుకలుగలవాడును-అత్యంతబాల్యముగలవాడుగాన ముడికందనివెండ్రుకలు
గలవాడునుట, అరుణ + అధరమ్=ఎఱునిపై విగలవాడును, ఆయత + అక్షమ్=విశాలము
లైన కన్నులుగలవాడును, కృష్ణం=నల్లనివాడును, అను, వసుదేవసూనుమ్=వసుదేవుని
కుమారుడగు కృష్ణునిగూర్చి, మనసా=మనస్సుచేత, సమామి=సమస్కరించుచున్నాను.

ఉ. కోమలసుందరాకృతియు శ గొప్పకనుంగవ కెంపుమోవియు

నోక్రిమున వ్రేలుముంగురులు శ మాత్మవిభూషణభూషితాంగము

దామదిగంబరాకృతియు శ దాల్చినవెచ్చని జిన్ని బాలునిన్

శ్రీ మెఱయన్ భజెంతు నత్రసీసుమభాసుని నందనూనున్. 19

తా. మిక్కిలి బాల్యము కలిగి, నల్లగి సెపూవులకొంతించె వెలుగుచు, దిగంబరుఁ
డై, బంగరుసొమ్ములు మేసందాల్చి, ముడికందని మరులతోను, ఎఱునిపెదవితోను, విజివి
యైనకన్నులతోను, కెన్నారకున్న చిన్నికృష్ణునికి మనస్సునగుచు మ్రొక్కుచున్నాను.

శ్లో॥ *హస్తాజ్ఞినికృణోతకంబుణకిజ్ఞీకేకం

మధ్యేనితమ్బ మవలమ్బితపేమనూత్రమ్ ।

ముక్తాకలావముకుళీకృతకాకపక్షం

వన్దామహే వ్రజచరం వసుదేవభాగ్యమ్ ॥

20

టీ. హస్తా...జ్ఞీకమ్ హస్తాజ్ఞి=కాబుసేకులందు, నికృణోత=మ్రోయింపఁబడు
చున్న, కంబు=కడియములయొక్క-అందియయొక్క, కిజ్ఞీకేకం=చిలుగంటలుగల
వాడును, మధ్యే నితమ్బమ్=పిఱుచు నడుచు, అవ...నూత్రమ్=అవలమ్బిత = వ్రేలం

* ఈశ్లోకము సరము 'పంచమాయన మిశానం ధావమానం వ్రజాజ్ఞే ! కిజ్ఞీ
ణీనూపురగ్రీవా కర్ణభూషాజ్ఞలం స్మరేత్' అని శ్రీకృష్ణాష్టాక్షరీధ్యానముగా సవతుక్కు
మారసంహితయందు చెప్పబడియున్నది.

బడిన, హేమనూతమ్ = బంగరు మొలనూలుగలవాడను, ముక్తా... పక్షమ్ = ముక్తాకలాప
= ముత్తైపురావిరేకచేత, మునుగీకృతమ్ = మోడ్పుబడిన, కాకపక్షమ్ = చిప్పకూకటికలవాడను
ను, చిప్పకూకటిని రావిరేకచే మోడ్చినవాడనుట, ప్రజచరం = ప్రజ = వేపల్లెయందు,
చరం = పంపించువాడను, అగు, వసుదేవభాగ్యమ్ = వసుదేవునియొక్క భాగ్యమును, వసు
దేవుని భాగ్యస్వరూపుడైన కృష్ణునిగూర్చి, పన్నామహే = నమస్కరించుచున్నారము.
కాలునేతులందలిగజ్జెలును పీఱుదులందు ప్రేలాడు మొలనూలును కూకటియందు జెరి
వినముక్తావళియు, బాల్యమందలి యలంకారము లని తెలియునది.

చ. సరసనిలంబమధ్యమున శ్ర జాతెడు పెన్మొలనూలు చిన్నముం
గురులు దళంబుగాఁ గమిచి శ్ర కూర్చినముత్తైపురావిరేకయుం
గరచరణగ్రనిక్వణిత్రకంకణకింకిణు లొప్ప నందముం
దిరమున నంచరించువసుర దేవతపఃఫలమున్ భజించెదన్. 20

తా. కరచరణములందు మ్రోయుచున్న కంకణములందలి చిలుగజెలును, పీఱు
దుల నడుమ ప్రేలాడుచున్న బంగరు మొలనూలును, జిప్పకూకటిని మోడ్చి చెరివిన
ముత్తైపు రావిరేక గలిగి, వసుదేవుని భాగ్యస్వరూపమో యన నొప్పుచిన్ని బాలకృష్ణునికి
నమస్కరించుచున్నాము.

శ్లో॥ బృన్దావనద్రుమతలేషు గవాం గణేషు
వేదావసానసమయేషు చ దృశ్యతే యత్ ।

తద్దేణునాదనపరం శిఖిపిచ్ఛచూడం

బ్రహ్మస్మరామి కమలేక్షణ మభ్రసీలమ్॥

21

టీ. బృన్దావన = బృందావనమందలి, ద్రుమ = వృక్షములయొక్క, తలేషు = ప్రదేశ
ములందును, గవాం = గోవులయొక్క, గణేషు = సమాహమములందును, వేదా... సమయేషు =
వేద + అవసాన = వేదాంతములయొక్క, సమయేషు = సిద్ధాంతములందును, యత్ = ఏది-
ఏ బ్రహ్మము, దృశ్యతే = చూడబడుచున్నదియో, తత్ = అప్రసన్నమైనదియు, వేణు... పరం
వేణు = పీల్చగోరియొక్క, నాదన = వాయిచుటయందు, పరం = అపక్తమయినదియు, శిఖి
... చూడం = శిఖిపిచ్ఛ = నెమిలిపురి, చూడం = శిరోభూషణముగాగలదియు, కమల + ఈ
క్షణమ్ = కమల = తామర రేఖలపంటి, ఈక్షణమ్ = సేత్రములుగలదియు, అభ్రసీలం = అభ్ర =
మేఘమువలె, సీలమ్ = నీలమైనదియు, అగు, బ్రహ్మ = కృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మమును, స్మరామి
= స్మరించుచున్నాను. బృందావనద్రుమతలములందును గోగణములందును వేణునాదన
పరుడయ్యు, శిఖిసింఘమాడుడుయ్యు గనబడుచున్నాడు; వేదావసానసమయము
అందు బ్రహ్మమయ్యు గనబడుచున్నాడని పరత్వసౌలభ్యములపరిపాటి యెఱుం
గునది.

శా. బృందారణ్యతరుప్రదేశముల గోశబ్ధదాంగణక్షోణులన్
 ఛందోపీథులఁ గానిపించుపరహస్తస్వచ్ఛంద మాతేజ మా
 నంద్రబహుఁ పండనీయఁ రత్ననాదాహమోదంబు నా
 యందున్ నిత్యదలించుచూడఁముఁ బయోజాక్షంబుమేఘాభమున్.

తా. బృందావనమందలి చెట్లనీడలను, గోసమూహమలందును, నేదాంతసమ
 యమలందును గానఁబడునదియు, వేణువు నూలుటయం దాసక్తి గలదియు, ఆపిలి
 పురి తలయందు చేరివినదియు, తామరలేవలవంటి కన్నులు గలదియు, మబ్బువలె నల్ల
 నైనదియు నగు శ్రీకృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మమును స్మరించుచున్నాను.

అవః—మరణసమయమునఁ దనకుఁ బ్రత్యక్షము కాఁగోరినమూర్తి
 విశేషమును వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ వ్యత్యస్తపాద మవతంసితబర్హిభర్హః

సాచీకృతానననివేశితవేణురస్థమ్ |

తేజః పరం పరమకారుణికం పురస్తాత్

ప్రాణప్రయాణసమయే మమ సన్నిధత్వామ్ ||

22

టీ. వ్యత్యస్త...పాదం. వ్యత్యస్త=మార్పబడిన మడిది యెడమప్రక్కగాను ఎడమది
 మడిప్రక్కగాను జెట్టుకొనబడిన యనుట, పాదం = చరణములు గలదియు, అవ...
 రం. అవతంసిత=శిరోభూషణముగఁ జేయబడిన, బర్హి భర్హమ్ = నెమిలిపురి గలదియు,
 సాచీ...రస్థమ్. సాచీకృత=ఓరగాఁ జేయబడిన, అనన = మొగమునందు, నివేశిత =
 చొనుపబడిన, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, రస్థమ్=చిలము గలదియు, పరమకారుణి
 కమ్=మిక్కిలి దయాళువైనదియు, పరమ్=ఉత్కృష్టమైనదియు, అగ్ర, తేజః=తేజము,
 మమ=నాయొక్క ప్రాణ...మయే-ప్రాణప్రయాణ = ప్రాణముల పోకయొక్క-మరణ
 మయొక్క, సమయే=కాలమందు, పురస్తాత్=ఎడట, సన్నిధత్వామ్ = సన్నిధిసేయుఁ
 గాక-సాక్షాత్కరించుఁగాక యనుట. పాదములను మార్పడిఁజెట్టుకొని, నెమిలిపురిని
 జెరువుకొని, మొగము నోరగావంచి వేణువు నూడునట్టి శ్రీకృష్ణునియాకారవైఖరి కవికి
 మిక్కిలి మనోహరమును బ్రിയతమముగా నుండుటచే మరణకాలమునం దట్టి మూర్తి
 యే పాడమావలయు నని కోరినాడు.

చ. మొగ మొకయొర సేసికొని యమోవిని వేణువుఁ జేర్చి తిర్యగం

ఘ్రిగ విలసిల్ల మాళితటిఁ యగేకక లాపకలాప ముంచి తీ

విగఁ గనుపట్టు సౌఖ్యపద్యవిం గను పశు మదియనన్నిధిన్

నిగమనివాసతేజము విసర్జిలనత్కరుణాధురీణ మై.

22

తా. పడియెడమల ఎడమపడిపాదంబు లుంచుకొని, నెమిలిపులి జెరువుకొని, మొగమును గొంతయోగా వంచి వేలుపు నూడును, పరమకరుణానిధి యైనశ్రీకృష్ణ ఘృతేజసు మహాకలమందు నాముండటం బొడతెందుగాత.

అవ. యశోద కృష్ణుని గవ్వపుద్రాటితో గట్టుటను జెప్పుచు న్నాడు.

శ్లో॥ ఘోషప్రఘోషశమనాయ మథోగుణేన

మధ్యే బబన్ధ జనని నచసీతచోరమ్ |

తద్బంధనం త్రిజగతా ముదరాశయాణా

మాశ్శకారణ మహా నితరాం బభూవ ||

23

టీ. ఘోష... శమనాయ-ఘోష=గొల్లపల్లెయొక్క, ప్రఘోష=అశ్రోశముయొక్క, శమనాయ=శాంతినికొనుట, జనని=తల్లియశోద, నచసీతచోరమ్=వెన్నదొంగయైనకృష్ణుని, మధ్యే=నడుమనందు, మధన్ + గుణే=కవ్వపుద్రాటిచేత, బబన్ధ=కట్టెను, తత్ + బంధనమ్=ఆకట్టుట, ఉదర + ఆశ్రయాణామ్=ఉదర=శ్రీకృష్ణునికడుపును, ఆశ్రయాణాం=ఆశ్రయముగాగల-శ్రీకృష్ణునికడుపులోనున్న, త్రిజగతాం=మూలోకములను, అశ్రోశకారణమ్-అశ్రోశ=అత్యంతఘోషమునను, కారణమ్=పేరువు, నితరాం=మిక్కిలియు, బభూవ=అయ్యెను - వ్రేపల్లెయందు దిరుగునట్టిపిలనాడు మూలోకములను గడుపులోనఁ దాల్చియున్న పరమపురుషుడు. ఇట్టివాడని తెలియక తల్లి వానినడుమున దారము గట్టగా లోపలిమూడుమూలను గాసి గలిగెనని యర్థము. గొల్లపల్లెప బాధ తీర్చబోయి మూలోకములను బాధ గలిగించె ననుట.

తా. పాలున్ వెన్నయు మ్రుచ్చిలించె నని గోరపాలాంగనల్ గుయ్యడన్ జాలిం జెందుచుఁ దల్లి మట్టువలుపం శ జర్పించి యాబాలకున్ జోలం గవ్వపుద్రాటఁ గట్టె నట యాశ్రోశించెఁ దత్కుక్షిలోఁ ద్రైలోక్యంబును దన్మహామహిమ ముగ్ధల్ గాంచగా నేర్తురే. 23

తా. యశోద కృష్ణుడు గొల్లపల్లెయందు వెన్న దొంగించుటకు అందలివారు మొఱపెట్టుకొనగా నతనిని కవ్వపుద్రాటిచే నడుమునఁ జాటి కట్టివెచ్చెను. ఆకట్టుటచేత ఆతనికడుపులో నున్న మూలోకములును గాసికొని మొఱపెట్టిన పయ్యె.

అవ. తాను శైవుం డయ్యును గృష్ణునియందు భక్తి గలుగుటకుఁ గారణమును జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ శైవా వయం న ఖిలు తత్ర విచారణీయం

పశ్చాత్తురీజపరా నితరాం తథాపి |

చోటో మదీయ మతసీకుసుమావభానం

స్మేరాననం స్మరతి గోపవధూకిశోరమ్॥

24

టీ. వయఁ=మేము, శైవాఁ=శైవసంబంధులము, నితరాఁ=మిక్కిలియు, పశ్చా...
పరాఁ-పశ్చాత్క్షణీ=పంచాక్షరీ మంత్రముయొక్క, జప = జపమునందు, పరాఁ=ఆనంద
ము-పరశైవుల మనుట, శతభాషి=అయినప్పటికిని, మదీయం=నాదైన, చోటో=చిత్తము,
అత...భానం- ఆతనీపసుమ=మానెనుగిసెపువ్వుయొక్క, అవభానమ్ = కౌంతిపంటి
కౌంతిగలవాడును, స్మేర=ఆననమ్-స్మేర=నవ్వునట్టి, ఆననమ్= మెగముగలవాడును, అగు,
గోప...రమ్-గోపవధూ=గొల్లపడఁదియగు యశోదయొక్క, కిశోరమ్=శిశువును-కృష్ణుని,
నితరాఁ=మిక్కిలియు, స్మరతి=స్మరించుచున్నది. మేము శైవులమే. అయినను నల్లని
కౌంతియు నగుమొగమును గలచిన్నికృష్ణుఁడు మామనస్సునహరించుచున్నాడు. కా
వున వానినే అది మిక్కిలి స్మరించుచున్నది యనుట. పంచాక్షరీజపపరులగు శైవు లె
క్కడ! ఒక గొల్లపిల్లవానిని స్మరించుట యెక్కడ! అట్టిమమ్ముఁ గూడ ఆపిల్లవాని
నల్లనికౌంతియు నవ్వుమొగమును ఆకర్షించునంతమనోహరము లగు నని యాశయము.

మ. అనుమానింపఁగ నేమి శైవులము మే శ మత్యంతపంచాక్షరీ

మనుపారీణుల మాదు మైన నెవుడున్ శ మందస్మితభ్రాజతా

ననచంద్రుం గపిలాతసీసుమనమూతనద్యోతని స్తంద్రుఁ గృ

ష్ణుని గోపాలక బాలు నెంచనె తలంఁచుం జిత్త మానక్రితోన్. 24

తా. మేము పంచాక్షరీమంత్రమును జపించుటయందు ఆసక్తి గల శైవులము. అయినను మామనస్సు నల్లనిశైవులకౌంతి గలిగి నవ్వుమొగంబుతోఁ దులకించు యశోదచిన్నిబాలుని శ్రీకృష్ణునే మిక్కిలి చింతించుచున్నది.

అవ. రాధకును కృష్ణునికిఁ బరస్పరము గలమోహవిశేషమును వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ రాధా పునాతు జగ దచ్యుతద త్తచిత్తా

మన్థాన మాకలయతీ దధిరి క్తపాత్రే ।

తన్యాః సనస్తబక చక్ష్మలలోలదృష్టి

ద్రేవోపి దోవానధియా వృషభం నిరున్ధన్ ॥

25

టీ. అచ్యు...చిత్తా-అచ్యుత=శ్రీకృష్ణునియందు, దత్త=కంపబడిన, చిత్తాపతి
=మనస్సుగలదియగుచు, దధి...పాత్రే-దధి=పెరుగుచేతి, రిక్త=శూన్యమైన-పెరుగు
లేక-ఉత్తదిగానున్నయనుట, పాత్రే=పండయందు, మనాశఁ=కవ్వమును, అకలయతీ=
ఠిప్పుచున్నది, అగు, రాధా=రాధ యనెడి గోపిక, జగత్=జగమును, పునాతు=పవి

త్రమునేయుగాక-రాధ కృష్ణునియందే మనస్సులయు మిక్కిలి లీనమైయుండుటచేత పెరుగులేని శ్రద్ధపండును గొని పెరుగు అందున్నదని యెంచి కష్టముతో జరిగెనని యర్థము. తస్మాత్=తామునుగూడరాధయొక్క, స్థన...దృష్టి, స్థన స్థనక=పూగుతుల పంటిపాలిండుమందు, చక్కల=రాజీకి వర్తిండుమండుననియు, లోల=అన క్రిగలదియు, అగు, దృష్టిసన్=చూపు గలవాడు అగుచు పూగుతులవలె సాగను గలుగు రాధ చన్నగవపయి మాటిమాటికి మిక్కిలి యాస క్రితో చూడుకొని నిగుడ్చుచున్నవాడై యనుట, దోహదధియా=పిదుపటముందలి బుద్ధిచేత సిగుపతలంపుతో ననుట, పృశభం=ఎదురు, రిరునన్ = కట్టుచున్నవాడైన, దేవకీ అసి=దేవుడైన శ్రీకృష్ణుడును, జగత్=లోకమును, పునాతు = పవిత్రము నేయుగాక - శ్రీకృష్ణుడు రాధ చన్నగవపయి చూడుకొని నిగడ్చియుండుటచే ఎదును అవుగా తలచి కట్టి పాటుపిడిక ననుట-రాధ పెరుగులేని పండును గవ్వముతో జలుపటయు, కృష్ణుడు ఎదును అవుగాగొని పాలు పిదుపటయు, నొండొరులయందలి మోహాతిశయముచే నైనపారవశ్యమువలనక గలిగిన వని తెలియునది.

చ. బ్రమసి హరిం దలంచి దధిభాండముదండ వసించురి క్తభాం
డము మధియించురాధయు ముగ్ధనంబునఁ దత్కుచంభుకుంభవి
భ్రమముఁ దలంచి యొక్కవృషభంబును దోహనబుద్ధిఁ గట్టున
క్కమలదళాక్షుడుం గరుణఁ గాతురు గాత జగద్వితానమున్. 25

తా. కృష్ణునియందు మనస్సు నిలిపి యాపారవశ్యముచేత పెరుగు లేనివట్టిపండు ను గవ్వముతో జలుపడున్న రాధయు, దాని చన్నగుతులయందుఁ జూడుకొని నిలిపి యాపరవశత్వముచే ఎదును గొని పాలు పిండి దలంచుచున్న కృష్ణదేవుండును లోకమును గాపాడుదురు గాక.

శ్లో॥ గోధూళిధూనరితకోమలకున్తలగ్రం

గోవర్ధనోద్ధరణకేళికృతప్రయానమ్ ।

గోపీజనస్య కుచకుంజుమముద్రితాంజం

గోవింద మింద్రవదనం శరణం భజామః ॥ ౫

26

టీ. గో...లగ్రమ్-గోధూళిధూనరిత=గోవులనమర్చమువలన బుట్టినదమ్ము చేత బూడిదపన్నెగలదిగా జేయబడినవియు, కోమల=మృదువులైనవియు, అగు, కున్తల=కురులయొక్క, అగ్రం=కొనలుగలవాఁడును, గోప...ప్రయానమ్-గోవర్ధన=గోవర్ధనపర్వమును, ఉద్ధరణ=ఎత్తుటయనెడి, కేళి=క్రీడయందు, కృత = చేయబడిన, ప్రయానమ్=ప్రయానముగలవాడును-కొండ నెత్తుటకై ప్రయానము పుచ్చుకొన్నవాడనుట - ఆ యెత్తుటమాడువారికిఁ బ్రయానముగాఁగోచినను గృష్ణునికి అతిసులభముగానుండుటచే,

‘కేలి’ యన్నాడు, గోపీ...తాజ్జమ్-గోపీజనస్య=గోపికాసమూహముయొక్క - పంచ=చన్నులయందలి, పంజ్కుమ=సంపదమచేత, ముద్రిత=చిహ్నితములైన, ఆజ్జం = అపయవములు గలవాడును-గోపికలు బిగ్గ గాగిలించుకొనగా వారిచన్నులయందలిపంపము పూతలు తనమేన నంటుకొన్నవాడనుట, ఇన్ద్రవదనమ్=ఇన్ద్ర=చంద్రునివంటి, వదనమ్=మొగముగలవాడును, శరణం=రక్షకుడును, అగు, గోవిన్దమ్=శ్రీకృష్ణుని, భజామః = సేవించుచున్నాము. ‘గోధూళి’ యనుటచే గోవులును ‘గోపీజనస్య’ అనుటచే గోపికలునుగ్రమ్ముకొనియుండగా ఇంద్రుడు శిలావర్షము గురిముటుయు, అత్యుచిత ‘గోవర్ధన’ అనుటచే గోవర్ధనమెత్తుటయు, అందులప సంతృప్తలై గోపికలు ‘పంచపంజ్కుమ’ అనుటచేగాగిలించుటయు, అసాంప్రచే ‘ఇన్ద్రవదనమ్’ అని నెమ్మొగము ప్రకాశించుటయు ఈశ్లోకంబునఁ దెలియునది. గోగోపికాజనములప శరణుఁడై గోవర్ధనము నెత్తినవాడఁ గావునమామను ‘శరణమ్’ శరణుఁ డైనాఁ డని భావము.

ఉ. గోవదధూళిధూనరిత్రకోమలకుంతలు గోపికాకుచ

సాపితకుంఠమాంకితవిశ్రళాలభుజాంతరుఁ బాణిపంకజా

రోపితభూమిభృద్వరనిరూఢసుఖాస్పదనందగోకుటున్

గోవకుమారు నిందువదనన్ మదనుగ్రహవాంఛఁ గొల్చెదన్. 20

తా. గోవులగుంపువలని దుమ్ముచే పరులకొనలు బూడిదపన్నెగలవికాగా, గోవర్ధనపర్వతమును లీలతోనెత్తిన యలసటతోఁ గూడి, గోపికలు చన్నుగవలందలిపంపము పూతలు తనమేనియం దంటుకొనునట్లు బిగ్గ గాగిలించుకొనగా, నెమ్మొగంబు చంచురునివలెఁ బ్రకాశించుచున్న శ్రీకృష్ణుని గొలుచుచున్నాము.

అవ. వరాహావతారవైభవమును వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ యద్రోమరస్థిపరిపూర్తివిధా వదక్షా

వారాహజన్మని బభూవు రమీ సముద్రా |

స్తం నామ నాథ మరవిన్దదృశం యశోదా

పాణిద్వయాస్తరజలైః స్నవయాం బభూవ||

21

టీ. వారాహజన్మని=వరాహావతారమందు, అమీ=ఈ, సముద్రాః=సముద్రములు, యత్...థా-యత్=నివ్వనియొక్క, రోమ=వెండ్రుకలయొక్క, రస్థి=బలములయొక్క, రోమకూపములయొక్క, పరిపూర్తి = పూరించుట యను, విధా=కార్యమునందు, అదక్షా=అసమర్థములు, జభూవుః=అయినవియో, తం=ఆ, ఆరవిన్దదృశమ్ = తామరవంటి కన్నులు గలవాడైన, నాథమ్=ప్రభువగు శ్రీకృష్ణుని, యశోదా=యశోద, పాణి...జ

లైః-పాణిద్వయం=రెండుచేతులయొక్క-దోయిలియొక్క-యనుట, అస్తర = మనస్యమంద
 లి,జలైః=జలములచేత-దోయిలిని పట్టునంతటినిల్లచేత్త,న్నపయాంబధూషనామ = స్నాన
 ముచేయించెను గదా-వరాహాజన్మమందు న-ప్రసముద్రములును ఎవ్వని గోమకూపములను
 నిండింపఁజాలక పోయినవో, యిట్టి ప్రభుండుగురుండవోకాత్తుని యశోద కృష్ణావతార
 మందు దోయిటిజలములచేత దడిచి స్నానముచేయించెను. ఏమి యాశ్చర్యమని యర్థము.
 న-ప్రముద్రములును గోమకూపములను నిండింపఁజాలనిపరుఁడు దోయిటిజలములలో
 తడియునంత సులభుఁడైనాఁడని తెలియునది.

ఉ. ఏయధికుండు క్రోడత వగహించిన నాతనిరోమరంధ్రము
 న్దోయధు లెల్ల నించుహవగ్రణుల్ గన నేరక యుండె నట్టినా
 రామణుఁ డర్చకాకృతిని ర రాగిలి నందవధూటిదోయిటం
 దోయము చల్లఁగాఁ దనిసి ర తోఁగుచు నుండె ని దేమి చిత్రమో.

తా. ఎరాహవతార మెత్తివుడు ఎవ్వనిగోమకూపములను ఈన-ప్రముద్రములును
 బూరింపఁజాలకపోయినవో అపుంఁదోకాత్తుండుగురుప్రభుని కృష్ణావతారమున యశోద
 దోయిటిజలములచేత దడిచి స్నానముచేయించెను. ఇ దేమి యాశ్చర్యము.

అవ. వేదాంతవిదులు వెదకి కాననిత త్వముసులభముగాదొర
 కునట్టిచోటును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వర మిమ ముపదేశ మాద్రియధ్వం
 నిగమవసేషు నితాన్తచారఖిన్నాః ।
 విచినుత భవసేషు వల్లవీనా
 ముపనిషదర్థ ములూఖలే నిబధన్మ్॥

28

టీ. నిగమవసేషు-నిగమవేదము అనెడి, వసేషు=వసములయందు, నితాం...ఖి
 న్నాః-నితాన్త=మిక్కిలియు, చార=తిరుగుటచేత, ఖిన్నాః = బడలినవారా-అడవుల
 వల చిక్కిపడుచున్న వేదములందు వెదకివెదకి కొరినవస్తువును దెలియలేక యలసి
 యున్న విద్వాంసులారా యనుట, వరం-మేలైన, ఇమం=ఈ, ఉపదేశమ్ = ఉపదేశ
 మునుమీరు విచారించువస్తువును దెలుపునట్టి యాయుపదేశము ననుట, ఆద్రియధ్వం =
 ఆదరింపుడు-అరించివినుడనుట - ఆయుపదేశమును జెప్పుచున్నాఁడు - వల్లవీనా =
 గోపస్త్రీలయొక్క, భవసేషు=గృహములందు, ఉలూఖలే=తోటియందు, నిబధం =
 కట్టబడిన, ఉపనిషత్ + అర్థమ్=ఉపనిషత్=వేదాంతములయొక్క. అర్థం=అర్థమైన
 లేక-విషయమైనదానిని-శ్రీకృష్ణుని అనుట, విచినుత=వెదవడు స్థూలయగ్ధులలో వెదకితి
 రేని అచట మీరు వేదాంతములందు వెదకి కానరానిసాత త్వము కృష్ణరూపమునతోటఁ

గట్టబడియుండుట కనుగొనవచ్చు నవి యీరము, వేదాంతములందును దెలిసికొనరాని పురుషు గొల్లయిండ్లలో తోళ్ళకడ నుండు సులభుఁ డైనాఁ డని యాశయము.

చ. నిగమమహావనాంతముల శ నే వెదకన్ వలె నందు ఖిన్ను లై
వగవఁగ నేల యే నొకయురపాయముఁ జెప్పెదఁ బోయి చూడుండీ
యగణితవల్లవీమణిగృహంగణభూమి నులూఖులంబుతో
డ గుణనిబద్ధ మై శ్రుతుల శ డాఁగినభావము గాన నయ్యెడిన్. 28

తా. వేదంబులనెడి యడభ్యులందుఁ దెలియింపి వేసరియన్న విద్యాంసులారా! మీ రందు వెదకడువస్తువు దొరకడు మేలైనయాయుపాయమును ఉపదేశించెద నానించి వినుడు. గొల్లయిల్లండ్లయిండ్లయందుఁ బోయి వెదకుడు. మీరు ఉపనిషత్తులయందు వెదకుచున్నయర్థము కృష్ణరూపమున వారియిండ్లలో తోటికిఁ గట్టబడియుండును. మీరును సులభముగాఁ గనుగొనవచ్చును.

అవ. శ్రీకృష్ణపూజనస్మరణాదులచే నరకభయంబువాయుననుచున్నాఁడు

శ్లో॥ దేవకీతనయపూజనపూతః

పూతనారిచరణోదకధౌతః ।

య ద్యహం స్మృతధనశ్చాయనూతః

కిం కరిష్యతి న మే యమమాతః ?॥

29

టీ. అహం=నేను, దేవకీ...పూతః-దేవకీతనయ = దేవకీదేవికొడుకైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, పూజన=పూజచేత, పూతః = పవిత్రుఁడును, పూత—ధౌతః-పూతనా + అరి=పూతనకు శుభ్రుడైన కృష్ణునియొక్క, చరణ=పాదములయొక్క, ఉదక = జలము చేత, ధౌతః=కడుగఁబడినవాఁడును-పరిశుద్ధుఁడును, స్మృత...నూతః-స్మృత = స్మరింపఁబడిన, ధనశ్చ = నూతః = ఆస్తునియొక్క సారథి యైనకృష్ణుఁడు గలవాఁడును-శ్రీకృష్ణుని స్మరించినవాఁడు ననుట, యది=అయితినీని, మే=నాను, నః = ఆ-ప్రసిద్ధుఁడైన, యమమాతః=యమకింకరుఁడు, కిం=ఏమి, కరిష్యతి=చేయఁగలఁడు? ఏమియును జేయలేఁ డనుట-కొరిసట్లు దేవకీకడుపునఁ బుట్టి, ఆశ్రయించిన యరుణునకు రథమును దోలినట్టి కారుణ్యసౌలభ్యములు గలవానిని బూజించి శ్రీపాదతీర్థమును గ్రహించి స్మరించితి నేని సరకభయమే కలుగ దని యర్థము.

మ. సకలప్రార్థితదేవకీతనయప్రాజాపూజితం బూతనాం

తకపాదాంబుజవారిధౌతుని మనోరనాశీకహేలీభవ

త్ప్రకటాటోపకిరీటినూతుని వచోరూపజీవరాజన్ముఖం

దకథాన్వీతుని నన్ను నాశమనదూతల్ సేరగాఁ జూతురే. 29.

తా. కేవలకనుభవం బుట్టి, దుష్టయగుపూతనం జంపి, అక్రితుం డైనయగున నను సారభ్యంబును జేసినకృష్ణుని పూజించి పాదతీరమును గ్రహించి స్మరించితి నేని యమకింకరుడు న స్నేమియుఁ జేయలేడు.

శ్లో॥ భానతాం భవభయైకభేషజం |

మానసే మమ ముహూ ర్ముహూ ర్ముహూః |

గోపవేష ముపసేదుష స్వయం

యాపి కాపి రమణీయతా విభోః ||

30

టీ. భవ...భేషజమ్ - భవభయ = సంసారభయమునకు, ఏక = ముఖ్యమైన, భేషజమ్ = దౌషధమైనది యగు - సంసారభయమును బోగొట్టునదియైన, గోపవేషం = గోపాలవేషమును, స్వయం = తానై, ఉపసేదుషః = బొందినవాడైన-సౌలభ్యమువలన తనంతటనే సర్వపాపవిनाశక మైన గోపాలకృష్ణరూపమున ఆవతరించినవాడైన, విభోః = విభునియొక్క, శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, యాపికాపి = అనిర్వాచ్యమైన-ఇట్టి దట్టదనరాని, రమణీయతా = సౌందర్యము, మమ = నాయొక్క, మానసే = మనస్సునందు, ముహూః ముహూః ముహూః = మాటికిమాటికి, భానతామ్ = ప్రకాశించుచుగాక. సకలజనులను నేత్రగోచరమైన తనరమణీయతచే నారి నాకరించి వారిపాపముల నెల్ల బోగొట్టునట్టి సౌలభ్యాతితయము గలదిగాన గోపాలకృష్ణవేషమే భవభయము నకు ఏకభేషజ మని చెప్పబడినది. 'స్వయం' తానై గోపవేషమును బొందినాడ ననుటచే గర్వముచేఁగాక సౌలభ్యముచే అట్టివేషమును బొందినాడని భావము.

చ. భవభయభేషజంబు శ్రుతిభావ్యము నై తగుగోపవేష ము

త్సనమునఁ బూనినట్టివారి ౧ సర్వమనోహరదివ్యరూపవై

భవము మదీయభావమున ౧ భాసిలుఁగాత నిరంతరతిబు మా

ఘనసుమణీతృణీకర్ణకౌశలవేశలతేజ మొప్పఁగన్.

30

తా. సంసారభయ మనెడి రోగమునకు ముఖ్యోపధం యైనగోపవేషమును దానై పూనిన శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క యనిర్వాచ్యమైన సౌందర్యము నామనస్సునఁ బ్రకాశించును గాక.

శ్లో॥ *కర్ణలమ్బితకదమ్బమజ్జరీ, కేసరారుణకపోలమణ్డలమ్ |

నిర్మలం నిగమవాగగోచరం, నీలిమాన మవలోకయామహే || 31

*ఈశ్లోకమునర్థము గోపాలకల్పమునందు, 'నిలొత్పలదళశ్యామం వీరవాసన మ చ్యుతమ్ | శుద్ధస్ఫటికసజ్జాత మథవా పురుషోత్తమమ్ | ధ్యాత్వా నిత్యం జపే స్స త్సం యాక్షరీ త్రిసహస్రకమ్' అని గోపాలమంత్రరాజముయొక్క యాక్షరీపయోగ ప్రయోగమందలిధ్యానముగాఁ జెప్పబడి యున్నది.

టీ. కర్ణ...మణ్డలమ్-కర్ణ=చెవులయందు, లిప్పిత=వేలుచున్న, కదమ్మ=నీడి మియొక్క, మణ్డలమ్=పూగుత్తులయొక్క, కర్ణ=కింజల్కములచే, అరుణ=ఎఱ్ఱవైన, క పోల=చెక్కిళ్లయొక్క, మణ్డలమ్=ప్రదేశముగలవాడును, నిర్మలమ్=పరిశుద్ధుడైనవాడును, నిగమవాగగోచరమ్-నిగమవాక్=వేదాంతవాక్యములను, అగోచరమ్=విషయము కానివాడును-వేదాంతములను ఇట్టివాడని ప్రతిపాదింపరానివాడును, అగు, నీలిమా నమ్=నల్లనివానిని-శ్రీకృష్ణుని, అవలోకయామహే = చూచుచున్నారము-వేదాంతముల ను చెలియరానిపరుడే కడిమిపూగుత్తుల, జెల్లందు వ్రేలవేసికొని వ్రేపల్లెయందు దిరుగుడుండగా జూచుచున్నార మని యర్థము.

మ. చెవులన్ వ్రేలుకడఁబయంజరులచేఁ శ జిన్నారిచెక్కుల్ జ్వల
న్నవసంధ్యారుణితాభకాంతి చెలు వర్ధిన్ మందహాసప్రభా
లవమున్ వెన్నెలతల్గు జూప మృదులాశ్రలంకారుడై వేదసం
స్తవనాగోచరుడైనశౌరి యసితశ్చాయన్ విలోకించెదన్. 31

తా. చెవులందు వ్రేలాడుకున్న కడిమిపూగుత్తుల యకరువులచే ఎఱ్ఱవాటిస చెక్కులు గలిగి, నిర్మలుడై, వేదాంతములను బ్రతిపాదింపరానివాడై, వెలయు నల్లనికృష్ణుని జూచుచున్నాము.

అవ. వేణుగాననమయమందలియభిసముమునువర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ సాచిసజ్జులితలోచనోత్పలం, సామికుట్మలితకోమలాధరమ్ ।

వేగవల్లితకరాజ్ఞుభీముఖం, వేణునాదరసికం భజామహే ॥ 32

టీ. సాచి...త్మలమ్-సాచి=పీఠగా, సజ్జులిత=చలింపఁజేయుబడిన, లోచన + ఉత్మలమ్=కన్నుగలువలు గలవాడును-కణువలవంటికన్నులు గలవాడును-తల యొక ప్రక్కనువాంచి కన్నులనడముగా మెలపునున్నవాడును, సామి...లాధరమ్-సామి= సగము, కుట్మలిత=మోడ్చిబడిన, కోమల=మృదువైన, అధరమ్=పెదవిగలవాడును- పిల్లలగోవి యూడునపుడు పెదవిని సగముమోడ్చినవాడును, వేగ...ముఖమ్-వేగ= త్వరితముగ, వల్లిత=మెలపబడిన, కర + ఆజుభీ=చేల్చివేళ్లయొక్క,ముఖమ్=మొసలుగల వాడును-వేణువును ఊడునపుడు దానిసందులపై వేళ్ల మొసలను అతిశ్రద్ధుముగా జరు గు వువా డనుట, అగు, వేణు...రసికమ్-వేణునాద=వేణుగానముయొక్క, రసికమ్=రస మును చెలిసినవాడు, అగుశ్రీకృష్ణుని, భజామహే=భజించుచున్నాము. వేణువు నూడున పుడు తలయొకప్రక్కనువాంచినన్నులు అడ్డుముగా ఇటునటు స్వరముల కనుగుణముగాఁ ద్రిప్పుచును, వేణురంధ్రములందు ముఖివాయువును బూరించునపుడు పెదవులను సగము మోడ్చియు ఆవేణురంధ్రములమీద స్వరభేదములు కలుగునట్లు మునివేళ్లను అతివేగము గాఁ ద్రిప్పుచును ఉన్నాడని భావము, కావుననే వేణుగానరసికు డని యాశయము.

చ. నిరతము నంఘ్రి మార్పడంగ ననిల్చి యెయారపుటోరమాపుతోఁ
దరశవి నోనంబును ముగ్ధం బలరన్ దరహానంబుదికల్

మును వశమున్ముమోవి నరకమోక్షుఁ జెలంగఁ గరాంకుళీతతిన్

మునిలి నటించఁ జేయు నతిశయోహనగానధురీణుఁ గొల్చెదన్. 32

తా. తల యొక్కప్రక్కప నాలుకుఁజేసి కన్ను లోరగాఁ దిప్పుచు, కేత నాతెలుచు నగము మోడ్చి, మునివేళ్లను వేగముతోఁ బిల్లగ్రోవి రంధ్రములపైని మెల పుచు నొప్పుచున్న వేణుగానరసజ్ఞుని శ్రీకృష్ణుని భజించుచున్నాము.

అవ. రుక్మిణీకల్యాణమున రుక్మిణిని గొనిపోవుటనుజెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్వస్దనే గరుడమణ్ణితధ్వజే, కుణ్డినేశతనయాధిరోపితా ।

కేనచి స్వవతమాలపల్లవ, శ్యామలేన పురుషేణ నీయతే ॥ 33

టీ. పణి నేశతనయా-పణి + ఈశ=పండిన పట్టణమునకు ప్రభువైన భీమునియొక్క, తనయా = కూతురైన రుక్మిణీదేవి, గరు...ధ్వజే-గరుడ = గరుడునిచేత, మణిత=ప్రకాశించుచున్న, ధ్వజే=తెక్కెముగల, స్వస్దనే=రథమందు, తమా...లేన-తమాలపల్లవ=నలకానుగు చిగురవలె, శ్యామల=నల్లనైన, కేనచి=ఒకానొక, పురుషేణ=పురుషునిచేత, అధిరోపితా సతీ=ఎక్కింపబడినదియై, నీయతే=కొనిపోవబడుచున్నది. 'గరుడమణ్ణితధ్వజ' మనుటచే కృష్ణునిరథ మనియు, 'శ్యామలం' దైన పురుషుఁ డనుటచే శ్రీకృష్ణుఁ డనియు నుహ్యములు.

మ. కదనోర్విన్ శిశుపాలమాగధవివ ౧ క్షుక్తాతలాధీశదో

ర్మదనిర్భేదవినోద మొప్పుగ గరు ౧ త్మత్కేతుభాస్వదధా

స్వదవీరంబున రుక్మిణీరమణి ని ౧ శృంకసితిం దెచ్చు సే

విదితుం డట్టితమాలసీలపురుషున్ ౧ విశ్వంభరుం గొల్చెదన్. 33

తా. నలకానుగుచిగురవలె నీలవర్ణము గల యొకానొక పురుషుఁడు గరుడ భుజము గల తన రథమునందు రుక్మిణీదేవి నెక్కించుకొని పోవుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మాయాత పాన్థాః పథి భీమరథ్యా

దిగమ్బరః కోఽపి తమాలసీలః ।

విస్యస్తపాస్తోఽపి నతమ్బుబిమ్బే

ధూర్త స్సమాకర్షతి చిత్తవిత్తమ్ ॥

34

టీ. పాన్థాః=ఒక తెరువలలారా, భీమరథ్యా=భీమరథిఅడవదియొక్క, పథి=మార్గమందు, మాయాత=పోవుడు, విలసంగా=తమాలసీల=తమాల=నలకానుగువలె, సీలః=నల్లనైనవాడును, దిగమ్బరః=దిస్సమొలతోనున్నవాడును, అగు, కోఽపి=ఒకానొక

ధూర్జనుష్ఠాడు, బాలకృష్ణుడనుట, నిత్యుజ్జ్వలమై కటిప్రదేశమునందు. విశ్వస్తహ
సోఽపి నిన్ద్రస్తామహంబుడికి, హస్తాశ్రి- చేతులుగలవాడైనను దొరికింపటమచేతులు
చాచక ననుమలయందే ఉంచుకొని యున్నవాడైనను ఆనుట, చిత్తవిత్తవిత్తమున
స్పృశియెడి, చిత్తంధనమును, సమాకర్షింపెల్లగా, సంచరున్నాడు; చిత్తవిత్తమును
హరించుచున్నాడుగావుననే ధూర్జుడు; విచిత్రమైన ధూర్జులవంటివాడేగాడ; చేతు
లుచాచక మొలయందే పెట్టుకొనియుండినను క్షిప్రధూర్జులకంటె చుజక్కగా దొంగిలిం
చుచున్నాడు. ఇట్టివిపరీతధూర్జుడు ఉండునట్టిభీమరథేంద్రమున మహాబోధుడని యర్థము;
ఇంచుమించుగా దిగంబరత్వమును నలుపుచు ధూర్జులను బాలుడగు కృష్ణునికంటె విశే
షణము లగును, భీమరథేంద్రయొద్ది మార్గమునందు-నల్లనికాసుగుచిగురువంటి కాంతి గలిగి
దిగంబుగడై తిరుగుచుండుచిన్నికృష్ణుడు ఆచారి పాపుహరిమనస్సులను తనవిరళియ
సౌందర్యకౌంతిలీలానవి శేషములచే హరించుచున్నాడని భావము.

చ. పథికులు పోకుండచ్చటికిఁ గ బల్మలు భీమరథేంద్రమునందు
బృథులతమాలమేచక శరీరుండొకండు దిగంబరాకృతిం
బ్రథితకటితటిఘటితరపాణితలుండయి ప్రోన్మిషన్మనో
రథుండయి చిత్తవిత్తము నిగంతరమున్ హరియించు ధూర్జుడై.

తా. బాటసారులారా! భీమరథేంద్రమునందు బోవడంబడు. అందు దిగంబరండ్ల
నల్ల కాసుగుచిగురువలె నల్లనైన యొకానొకధూర్జుడున్నాడు. వాడు చేతులు
చాచక నడుమునందే యుంచుకొని యున్నను మనస్సు ల నెడిగనములు హరించు
చున్నాడు.

రాసక్రీడాప్రకము.

అవ. కవి యీపద్యము మొదలుగ ఎనిమిదిపద్యములవఱకురాస
క్రీడలను వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ అజ్ఞానా మజ్ఞానా మస్తరే మాధవో
మాధవం మాధవం చాస్తరే జ్ఞానా ।
ఇత్త మాకల్పితే మణిలే మధ్యగః
నజ్జగౌ వేణునా దేవకీనందనః ।

35

టీ. అజ్ఞానామ్ అజ్ఞానామ్=ఒక్కొక్క స్త్రీని, అస్తరే=విడిచి - ఒక్కొక్క స్త్రీకి
నడుమ, మాధవః=ప్రీతికృష్ణుడను, మాధవం మాధవం=ప్రీతికృష్ణుని, అస్తరేణ=
విడిచి-ఒక్కొక్క కృష్ణునియొక్క నడుమ, అజ్ఞానాచ=అంగనయును - ఒక్కొక్క అంగ
నను నడుమ ఒక్కొక్క కృష్ణుడును ఒక్కొక్క కృష్ణునికి నడుమ ఒక్కొక్క అంగనయును గా
నని యర్థము, ఇత్థం=ఈ ప్రకారముగా, ఆకల్పితే=కల్పించబడిన, మణిలే=వలయాకార

మైన సమాహుతునందు - లేక వలయునునందు, దేవకీనందనః = దేవకీబాదుడైన కృష్ణుడు, మధ్యగః=మధ్యమును బొందినవాడగుచు - అనగా ఒక్కొక్కయంగనము ననుమతా నొక్కచోక్కయగు ఏర్పడుటయే కాక ఇట్లు ఏర్పడిన వలయును నడుమనుగూడ తానొక్కడు నిలిచి యునుట, లేక, మధ్యగః=మధ్యస్థులమును బొందినవాడగుచు అనియు నర్థాంతరము, వేణునా=పిల్లగ్రోవిచేత, సజ్జగౌ = లెస్సగా గానముచేసెను. ఇట కృష్ణుడు పెక్కుఆకారము లొంది ఒక్కొక్కస్త్రీకిని నడుమచా నొక్కొక్కడుగా ఏర్పడి మండలాకారముగా నిలుచుటయేగాక ఆమండలము నకు నడుమనుగూడ తా నొక్కడు నిలిచి యుండెనని యూహించునది.

చ. ఇరుదెనః దాను నిల్చి తన ౧ కింతులు పార్శ్వములన్ వసింపఁగాఁ
గరములు కంఠపాలిఁ జెలఁ ౧ గన్ బలభిన్మణివిద్రుమంబులన్
నర మొనరించినట్లు నరనస్థితి మండలమధ్యవర్తియై
మురళిరవంబునం జెలఁగురమోహనమూర్తి మురారిఁ గొల్పెదన్.

తా. ఒక్కొక్కస్త్రీకిని నడుమ తానును దన రెండురూపులనడుమ నొక్కొక్కస్త్రీయునుగా మండలముగాఁ నీరి నిలిచి వారినడుమగూడ తాను వేటొకడై నిలిచి శ్రీకృష్ణుడు చక్కగా గానముచేసెను.

శ్లో॥ కేకీకేకాదృతానేకపజ్జేరుహః, వీనహంసావళీహృద్యతాహృద్యతా!
కంసవంశాటవీదాహదావానలః, సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనందనః॥ 36

టీ. కేకీ...హృద్యతా=కేకీ=నెమిళ్ళయొక్క, కేకా=హుతలయొక్క, అదృత=అదరించుటచేత=నెమిళ్ళహుతలను వినుటచేత ననుట, అనేక = అనేకములైన, పజ్జేరుహ=తామరలనుండి, అలీన=లేచినవైన, హంస=అంచలయొక్క, ఆవళీ=పంపులకు, హృద్యతా=సంతోషమును, ఆహృద్యతా=సంపాదించుచున్నదైన- శ్రీకృష్ణునిజూచి మేఘముగాదలచి నెమిళ్ళకేకలుపెట్టెననియు, వర్ష సమయమునందు నెమిళ్ళకేకలిడునుగాన వానియాకేకలను విని తమకు మిక్కిలి ఆనందమైనవర్షాకాలము వచ్చెనని తలచి హంసలు తామరలనుండి లేచి పొడూచినవనియు మరల పిల్లగ్రోవిరచిని విశంగానే మేఘముగాదు కృష్ణుండని సంతోషమునొందినవనియు భావము; కాన వర్షాకాలమున వివరితహంసలకు ఆభయమును మాన్చి సంతోషమును గూర్చుచున్నదైన, వేణునా=పిల్లగ్రోవిచేత, కంస...దావానలః=కంసవంశ=కంసునికులమునెడి, అటవీ=అడవియొక్క-దాహ=కొల్పుటయందు, దావానలః=కొలుచిచ్చు అయినవాడగు-కొలుచిచ్చు అడవినిదహించునట్లు కంసవంశమును నాశముచేసినవాడైనయనుట, దేవకీనందనః=శ్రీకృష్ణుడు, సజ్జగౌ=లెస్సగాగానముచేసెను. వర్షాకాలముహంసలకు అనిష్టమగుటయు నెమిళ్ళకు ఇష్టమగుటయు ఆసమయమునందుహంసలు మానసనరన్నవతులయగు మైపోవుటయు నిటననుసంధించునది.

మ. తనుకాంతుల్ జలదం బటంచు శిఖనృతానంబుఁ గేకాస్వనం
బును మీఱన్ పని యంచపిండు లలితాంభోజాళిలో నుండి చ
య్యన లేవన్ భ్రమ మాన్సి సంతనము నేరయం జాలువంశీమృదు
స్వనముం గాంచినకంఠపంకదహన్యశ్వానిన్ హరిన్ గొల్పెదన్. 36

తా. కృష్ణునిదేహచ్ఛాయను జూచి మబ్బు అని నెమిశ్శుకేకలిడఁగా, వర్షాకాల
మని బెడరి నెక్కుతామరలందుండిన హంసవిలేవఁగా మబ్బు గాదు శ్రీకృష్ణుండుని
తన ధ్వనిచేఁ దెలిపి నానికి సంతోషమును కలిగించుకట్టి పిల్లలగ్రోవిని గొని కంఠపంకవి
శకుఁడైన శ్రీకృష్ణుండు లెస్సగా గానము సేసెను.

శ్లో॥ క్వాపి వీణాభిరా రావిణా కమ్పితః, క్వాపి వీణాభిరా కిక్కిరిం ద్రితః |
క్వాపి వీణాభిరామా న్తరం గాపితః, సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనందనః॥ 37

టీ. దేవకీనందనః=శ్రీకృష్ణుండు, క్వాపి=ఒకచోట, వీణాభి=వీణలచేత, ఆరావి
ణా = ధ్వనిగలవానిచేత-వీణను వాయించువానిచే-ఒకరువీణవాయించఁగా ఆవాద్యమునకు
అనుగుణముగా ననుట, కమ్పితః=నటనముచేయుచుండునవాఁడును-ఒకరువాయించువీణకు
అనుగుణముగా ఆడినవాడనుట, క్వాపి=ఒకచోట, వీణాభిరా=వీణలపై అనుగుణముగా
కల్పించుచున్న, కిక్కిరిం=చిలుగంటలతో, న్రితః=నర్తనము సేయించుబడినవాఁడును,
క్వాపి=ఒకచోట, వీణాభిరామాన్తరం-వీణా=వీణచేత-వీణాధ్వనిచేత, అభిరామ=మనో
జ్ఞమైన, ఆన్తరం యథాతథా=అవకాశము గలుగనట్లుగా-నడుమనడుమ వీణలు మనో
జ్ఞముగా వాయించుచుండఁగా ననుట, గాపితః=గానము పొందింపబడినవాఁడును, తాను
బాడుచును బాటనిలిపిన నడిమియవకాశములందు వీణలను వాయించఁగా వినుచును
అనుట, వేణునా=పిల్లలగ్రోవిచేత, సజ్జగౌ=లెస్సగా గానము సేసెను.

మ. ఒకచో గాణలు మీటువీణియలకున్ శ్రయ క్తంబుగా నాడు వే
టొకచో వీణకు వియ్య మై యెనరఁ జేరయుం గింకిణీనాద మొం
దొకచో వీణియతోడఁ బాడు జతగా శ్రమత్సాహి యై యట్టినం
దకుమారాగ్రణి వేణునాద మొనర శ్రవ్యరిల్లె నుల్లాసి యై. 37

తా. శ్రీకృష్ణుండు ఒకచోట వీణలు వాయించుటకు అనుగుణముగా ఆడు
చును, ఒకచోట వీణాధ్వనులకు అనుగుణముగాఁ జిలుగంటలు మ్రోయించుచును, ఒక
చోట నడుమనడుమ వీణలు వాయించఁగా బాడుచును, వేణువును గొని లెస్సగా
గానము సేసెను.

శ్లో॥ చారుచంద్రావళిలోచనై శ్చుమ్బితో

గోపగోబృన్దగోపాలికావల్లభః ।

వల్లవీబృన్దబృన్దారకః కామకః

సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనన్దనః ॥

38

టీ. చారు...లోచనై=చారు=సునోహరములైన, చంద్రా=(వెండి) భూషణములు గల శ్రీలయొక్క, ఆవళి=పంపులయొక్క, లోచనైః=నేత్రములచేత, శ్చుమ్బితః=చుంబింపబడువాడును-చూడబడువాడునుట, గోప...వల్లభః=గోప=గోపకులయను, గోబృన్దః=గోవులయను, గోపాలికా=గోప శ్రీలయను, వల్లభః=ప్రియుడైనవాడును, వల్లవీ...దారకః=వల్లవీబృన్దః=గోప శ్రీసమూహములను, బృన్దారకః = దైవతమైనవాడును, వారు గోరినగోర్కులిచ్చువాఁ డనుట, కామకః=వారలను కామించువాడును, ఆగు, దేవకీనన్దనః=క్రీకృష్ణుడు, వేణునా = పిల్లఁగ్రోవచేత, సజ్జగౌ = లెస్సగా గానముసేసెను-శ్రీజనులు ప్రేమపూర్వకముగాఁ జూచుచుండఁగా, గొల్లలకును గోవులకును గొల్లచెలువలకును ఇంపు పెంపారుచుండఁగా, గోపికలకుఁ గోరినగోర్కు లిచ్చుదైవమై, వారలయెడ మరులు చెలరేగ వేణుగానము సేసినాఁ డని యర్థము.

ఉ. క్రేపులు గోపదంపతులుఁ శ్రీ గేవలభక్తి భజింప నప్పరో

రూపముఁ గల్గువేతలు మగ్గులొక్కని క్రీడ యొనర్ప సంభృతా

ప్రాపదభూష లాచెలులు శ్రీ సాధములం దిలకించి చూడఁగా

గోపకుమారుఁ డొప్పె రసగుంభిత వేణునినాదలోలుఁ డై . 38

తా. శ్రీసమూహములు మోహముతో పయిని చూడ్కులు అల్లల నిగుడ్చుచుండఁగా, గోగోపగోపీజనులకు ఇంపు పుట్టఁగా, గొల్లచెలువలకు దైవమై కామకుడు నై యొప్పుచిన్నికృష్ణుడు లెస్సగా వేణుగానము సేసెను.

శ్లో॥ మాళిమాలామిశ్రన్తతృణ్మణితా

భీతభీతప్రియావిభ్రమాల్లిజితః ।

నన్దగోపీకుచాభోగనమ్మేళితః ।

సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనన్దనః ॥

39

టీ. దేవకీనన్దనః=క్రీకృష్ణమూర్తి, మాళి...ల్లిజితః=మాళి=సిగయందలి, మాలా=పూదండయందు, మిశ్రితః=కూడుచున్న, నన్ద=మదించినవైన, తృణ్మణి=ఆడుతుమ్మెదల, లతా=శీఁగెలవలన-శీఁగెలవల నున్నని నిడుదబంతులుగా సిగయందలి పూమాలికల నలమియున్న ఆడుతుమ్మెదలచేత ననుట, భీతభీత = మిక్కిలి భయపడినవారైన-భయపడినట్లున్న, ప్రియా=ప్రియురండచేత, విభ్రమ=విలాసముతోఁగూడినట్లు, ఆల్లిజితః=కా

గిలింపబడినవాడును-సిగయందలి పూదండను బారులుగా నలమియున్న యాడుతుమై
దలప భయపడి (వీయురాండ్రు తన్ను విలాసముతోఁ గొగిలించుకొనిరనుట, ఇట్టివాఁ
డును, కావుననే, స్ర స...మేలితః-సృ స్తజాతిన -వస్త్రముజాతినయనుట-కొగిలిం
చుకొను నురవడిచేఁ బైటలు జాఱఁగా వెలువడిన యనుట, గోపీ-గోప స్త్రీలయొక్క,
కుచ=స్తనములయొక్క, ఆభోగ=సరిపూర్ణతతోడ - వలుదచన్నుఁగవలతోడ ననుట,
సమ్మేలితః=కూడినవాడును-గోపికలు భయమునఁ గొగిలించుటచేఁ బైటలు జాఱఁ
గా న్నుటముగా వెలువడిన వారిగబ్బివలుదగుబ్బలు మేనఁ గ్రమ్మినవాఁ డనుట, ఇట్టి
వాడై, వేణునా=పిల్లఁగ్రోవచేత, సజ్జగౌ=లెస్సగా గానము నేసెను-మొదట భయము
చేసిన గోపికల గాఢాలింగనమును, దానిచే ముక్తవస్త్రములైన వారికుచముల ఘట్టన
మును గృష్ణునికి నిర్భరానంద ప్లేతు వయ్యె ననియు, అట్లు ఆనందమగునఁ డవుటచేత,
లెస్సగా వేణుగానము చేసెననియుఁ దెలియునది.

ఉ. మాళితీనీ ఘటించినసురమమ్ములవెంబడి వచ్చుభృంగరా

జీలలితధ్వనిం గలఁగి శ చేలము లూడఁగఁ గొగిలించు గో
చాలకభీరుకోటికుచభార మురమ్మున నానురాసలీ

లాలనమానమాననవిగ్రలాసుని వేణునివోదుఁ గాంచెదన్ . 39

తా. సిగలయందలిపూదండలకై బారులు గట్టి ముసరు ఆడుతుమైదల
యాపలికి బెదరి గొల్లకలువలు విగఁ గొగిలింపఁగా అట్లు కొగిలించునప్పుడు వారు
పయివలువ లూడి వెలువడినబలితంపుగుబ్బలను నెమ్మేనఁగ్రమ్ముగాఁ బరమానందంబునఁ
గృష్ణుఁడు లెస్సగా వేణుగానము నేసెను.

శ్లో॥ చారుచామీకరాభానభామావిభు

రైజయ స్తీలతావాసితోరస్థలః |

నందబృన్దావనేవాసితామధ్యగః

సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనందనః ||

40

టీ. చారు...విభుః-చారు=నుందరమైన, చామీకర=బంగారుయొక్క, ఆభాన=
కాంతివంటి కాంతి గల, భామా=సత్యభామకు, విభుః=ప్రభుఁ డైనవాడును, వైజ
య స్తీ...స్థలః - వైజయ స్తీలతా=స్తీగలవంటి వైజయంతి అనువనమాలచేత, వాసిత=
పరిమళించుచున్న, ఉరఃస్థలః=వక్షఃస్థలము గలవాడును, సజ్జ...మధ్యగః-నంద
నియొక్క, బృన్దావనే = బృందావనమందలి, వాసితా = స్త్రీలయొక్క-గోపస్త్రీల
యొక్క, మధ్యగః=మధ్యమును బొందినవాడును, అగు, దేవకీనందనః = శ్రీకృష్ణమూర్తి,
వేణునా=పిల్లఁగ్రోవచేత, సజ్జగౌ = లెస్సగా గానముచేసెను.

మ. జతలై బంగరుతీగెగుంపు నదలింఁచం జాలుబృందావనాం
చితబిబ్బికవతుల్ విలాసగతులన్ శ సేవించ రానకేయా
చతురత్వంబున వైజయంతి నటియుంచక వేణుగానస్యనా
మృతధారాపటిసుం జెలంగువారి నెఱ్ఱిం బోచు ను మ్మెప్పుడున్.

తా. మేలిబంగారుచాయగల సత్యభామకు పల్లభుడై, వైజయంతీమాల పక్ష
మునఁ గ్రాల, నందునిబృందావనముందలి గోపికలనడుమం జేరి శ్రీకృష్ణుడు లెస్సగా
గానము సేసెను.

శ్లో॥ బాలికాతాలికాతాలిలాలయా

నజనన్దర్శితభూలతావిభ్రమః ।

గోపికాగీతదత్తావధాన స్వయం

నజ్జగో వేణుగా దేవకీనన్దనః ॥

41

టీ. బాలికా=గోపాలబాలికలనెడి, తాలికా=తాళక తియలయొక్క, తాలిలా=
తాళకీయయొక్క, లయ = లయయొక్క-మ్యానాధికరాహిత్యముయొక్క, అసజ్జ =
కూడికయందు, సన్దర్శిత=చూపబడిన, భూలతా=తీరవంటి కనుబొమలయొక్క,
విభ్రమః=విలాసముగలవాడగు, దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణుడు-బాలికలు వేయుతాళములు
ఎక్కువ తక్కువలు లేక సరిగా నుండునట్లు నిడుటకై కనుబొమలు సాగనుగాఁ ద్రిప్పు
చున్నవాఁ డనుట, కనుబొమల మలుపుం ద్రిప్పులచే వారితాళముల లయను తాగకా
ణముగా నుండుటను దెలుపుచున్నవాఁ డనుట, స్వయం=భాను, గోపీ...ధానః=
గోపికా=గోపికలయొక్క, గీత=గానమందు, దత్త=కంపబడిన, అవధానః సన్=హె
చ్చరిక గలవాడగుచు-గోపికల పాటలను హెచ్చరికతో వినుచు ననుట, వేణుగా=పిల్లఁ
గ్రోవించేత, నజ్జగో=లెస్సగా గానముచేసెను. గోపికలు పాడుపాటలను హెచ్చరికతో
వినుచును బాలికలు వేయు తాళములు ఎక్కువతక్కువలు లేక సరిగా నుండునట్లు కను
బొమలత్రిప్పులచే నిడుచును, దాను బిల్లగ్రోవి యూడినాడని భావము.

ఉ. తాళము లుగ్గడించువనితాకర తాళలయానుభావిత

భూలతసాంపు వల్లవనరదోదముఖమృదుగానవైఖరిం

దాలిమి నెచ్చరించునవధానము మీఱఁగ వేణుపాణి యై

లాలితగానవైభవకరభానిపుణం డగుశౌరి గొల్చెదన్.

41

తా. తాళక తైలవబాలికలు వేయుతాళములు ఎక్కువతక్కువలులేక తారకా
ణముగానుండునట్లు నిడుటకై కనుబొమలను సీటుగాఁ ద్రిప్పుచును, గోపికలపాటలను
హెచ్చరికతో నాలకించుచును, శ్రీకృష్ణుడు లెస్సగా వేణువు నూఁడెను.

శ్లో॥ పారిజాతం సముద్భృత్య రాధావరో

రోపయామాన భామాగృహ స్వాజ్ఞతే ।

శీతశీతే వశే యామునియే తతే

సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనన్దనః ॥

42

టీ. రాధావరః=రాధకు పెరిమిటియైన, దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, భామాగృహస్య=సత్యభామ యింటియొక్క, అజ్ఞతే=ముంగిలియందు, పారిజాతం=పారిజాత వృక్షమును - సముద్భృత్య=(ఇంద్రునివనమునుండి) పెల్లగించి, రోపయామాన = నాటి పెంచెను, అట్టి, దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణుడొక, యామునియే=యమునాసంబంధి యైన, తతే=తీరమందు, శీతశీతే=శీతసదృశమైన, వశే=భాండీర ముగిది మట్టిచెట్టునందు, వేణునా=వేణువుచేత, సజ్జగౌ=లెస్సగా గానముచేసెను.

మ. *రమతోడన్ సమ మైన కాంతిగుణముల్ శ రాధావయోరూపవి

భ్రమముల్ గల్గినభావముంగిటను గ ల్పితౌజము నిల్చి య

య్యమునాపైకతమధ్యశీతలతల శ న్యగ్రోధవీధిన్ ముదం

బమరన్ వేణువిసోదనాదరతుఁ డౌ శ సబ్బాక్షు నీక్షించెదన్. 42

తా. రాధావల్లభుడైన శ్రీకృష్ణుడు పారిజాతమును ఇంద్రుని నందవనమునుండి పెల్లగించి సత్యభామ యింటిముంగిట మొలచునట్లు నాటెను. అట్టి కృష్ణుడు యమునా నదిగట్టున మిక్కిలి చల్లపైన మట్టిచెట్టుకింద లెస్సగా వేణుగానము చేసెను.

శ్లో॥ †అగ్రే దీర్ఘ తరోఽయ మర్జునతరు న్తస్యాగ్రతో వర్తమానీ

సా ఘోషం సముపైతి తత్సరినరే దేశే కళిన్దాత్మజా ।

తస్యాస్తీరతమాలకాననతలే చక్రం గవాం చారయన్

గోపః క్రిడతి దర్శయిష్యతి సఖే పద్మాన పంచ్యాహతమ్ ॥

43

టీ. హేసఖే=ఓచలికొండా, అగ్రే=ఎదుట, అయం=ఈకొనలుచున్నదియు,

*ఈపద్యము, 'పారిజాతం సముద్భృత్య రాధావయోరూపయామానభాసాగుజై రజ్జతే, శీతశీతే.' అనుపాదమున రాధావయోరూపయామాన=రాధయొక్క పయోరూపములుగలదియు, గుజైః=గుణములచేత, మానభాసా=అక్షీదేవితో సమానురాలైనదియునగు నొకస్త్రీతోడ అజ్ఞతే=దానిముంగిలియందు, పారిజాతం=పారిజాతమును, సముద్భృత్య=స్థాపించి అనునరమునకు అనుగుణముగా గచింపబడినది. ఈపాతము సమంజసముకాదు.

†కొండలు దీనికి యరమునుజెప్పుచున్నాడు. ఆ చెట్లనినః-హేసఖే=ఓమిత్రుడా, అగ్రే=ముందట-తేరుముందట, దీర్ఘ తరో=మిక్కిలి ఉన్నతుడైన, అయం=ఈ, అర్జున

దీర్ఘ తరః=మిక్కిలిపొడవైనదియు, అగు, అర్జునతరుః=మదిచెట్టు, ఉన్నదనిశేషము. తస్య దానియొక్క-ఆచెట్టుయొక్క, అగ్రతః=ముందట, వర్త్యసి=కొలిత్రోవ, ఉన్నదనిశేషము. సా=ఆకొలిత్రోవ, ఘోషం=గొల్ల పల్లెను, సముపైతి=పొందుచున్నది. తత్ + పరిసరే=దానియొక్క సమీపమునందలి, దేశే=ప్రదేశమందు, కళిందాత్మజా=యమునానది, ఉన్నదనుట, తస్యా=అయమునానదియొక్క, తీర...తలే=తీర=గట్టునందలి, తమాల=కొనుగుచెట్టుయొక్క, కౌనన=వనముయొక్క, తలే=ప్రదేశమందు, గవాం=గోవులయొక్క, చక్రం=చమూహమును, చారయన్=తిప్పుదు-మెలపును, గోపః=గొల్లవాడు, క్షీడతి=క్షీడించుచున్నాడు, వాడు, అవ్యాహతం=కొట్టువడని-సరియైనయనుట, పన్ధానమ్=మార్గమును, దర్శయిష్యతి=నీకుఁ జూపఁగలఁడు. మోక్షమార్గమును జూపఁగలఁడని భావము.

తరుః=తరువునంటి యర్జునుడు-బంధువధమును జేయఁజాలక శోకముచే దరువునలే మాన్పడియున్నయర్జునుఁడనుట, తస్య=అయర్జునునియొక్క, అగ్రతః=ముందర, వర్త్యసి=మార్గము. ఉపదేశమార్గమునుట గీతారూపమై తత్త్వోపదేశకమైనమార్గమునుట, సా=ఆమార్గము, ఘోషం=శబ్దమును-శబ్దబ్రహ్మమైన ఉపనిషత్తుల ననుట, సముపైతి=పొందుచున్నది-ఆగీతామార్గము ఉపనిషత్తులను సంబంధించినది-అది ఉపనిషత్తులవిషయమే యైనదనుట, తత్పరిసరేదేశే=దానికి సమీపప్రదేశమందు-దానికి అందియునందఱుగునట్లు-ఆయుపనిషత్తులచే బూర్ణముగాఁ బ్రతిపాదించబడుటవలనఆశక్యమై, కళిందాత్మజా=యమునానది-యమునానదివలె నెల్లనైన కొంతిప్రవాహ మనుట, తస్యా=అదానియొక్క, తీర...తలే=గట్టునందలి కొనుగుచెట్టుపట్టునందు. గవాం చక్రం = ఉపనిషద్వాక్యములను, చారయన్ = అధ్యయనము సేయించుచు, గోపః=క్షీకృష్ణుడు, క్షీడతి=విహరించుచున్నాడు, అవ్యాహతం=అక్షతమైన, పన్ధానం=మార్గమును-మోక్షమార్గమును, దర్శయిష్యతి=చూపఁగలఁడు. ఈయర్థము మిక్కిలి క్లిష్టము. 'తత్పరిసరేదేశే కళిందాత్మజా' 'తస్యా స్తీరతమాలకౌననతలే' అను నీరెండువాక్యములును ఈ యర్థాంతరమునకు అనుకూలముగా వ్యవస్థితములు గావు. 'కౌనన నిది కవివృద్ధముగాఁ గానిపింపదు. 'అగ్రే' మొదలుకొని 'సఖే' అనువఱకును అర్థమొక్కటే గ్రహింపదగును, 'పన్ధాన మవ్యాహతమ్' అనుటకు సరియైనమార్గమనియు మోక్షమార్గమనియు రెండుఅర్థములు గ్రాహ్యములు, మరియు ఈశ్లోకము ఈయర్థమున 'పార్థే దిశస్తం గీతారం ధ్యానముద్రాలసత్కరమ్ | రథసం భావయన్ జప్త్వా దశలక్ష మిమం మమం | నోచిరాలభతే జ్ఞానం పరమైశ్వర్యదాయకమ్' అని గోపాలకృష్ణసర్వగతైకాక్షరీమంత్రధ్యానముగా సవత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పబడియున్నది.

మ. అదిగో ముంగల పెద్దమద్ది యట పోత నాచెంత ప్రేవలై యు
న్నది యాదండఁ గలిందజాతటమునం శ దాపించభూజాళిలోఁ
గదుపుల్ మేపుచు గోపబాలకుఁడు నిరక్కంబొప్పఁగాఁ దెల్పు న
త్పదవిం బొమ్ము సఖా శుభాస్పదముగా శ భావంబురంజితెడున్. 43

తా. చెలికాండ! ముందట నదిగో ఒక పెద్దమద్దిచెట్టు కనబడుచున్నది. ఆచెట్టు
నకు ముందర నొకకాళిత్రోవ పోవుచున్నది, ఆత్రోవ ప్రేవలైను జేరును. ఆప్రేవలైప
నమీపమున యమునానది పాటుచున్నది. దాని తీరమందలి కానుకచెట్ల యడవిలో
గోవులను మేపుచు ఒకగొల్లవాఁడు విహరించుచున్నాఁడు. నానియొద్దట పోయితివేని
నీవఁ జెలుపు లేనిమార్గమును (మోక్షమార్గమును) జూపును.

అప. కృష్ణుఁడు సాయంకాలమున గోవులను మేపికొని వచ్చి వానిని
ఆయాపింతుఁ గట్టుటను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ గోధూళిధూసరితకోమలగోపవేషం

గోపాలబాలకశతై రనుగమ్యమానమ్ |

సాయస్తనే ప్రతిగృహం పశుబన్ధనార్థం

గచ్ఛస్త మచ్యుతశిశుం ప్రణతోఽస్మినిత్యమ్ ||

44

టీ. గోధూ...వేషం=గోధూళి=గోవులనమ్మరముచేఁ బుట్టినదువ్వచేత, ధూసరిత=
బూడిదవన్నెగలదిగాఁజేయుబడిన. కోమల=నవమూరమైన, గోపవేషం=గొల్లలలకారము
గలవాఁడును, గోపాల...శతైః=గోపాలబాలక = గొల్లపిల్లవాండ్రయొక్క, శతైః=
నూలులచేత-వందలకొలది గొల్లపిల్లవాండ్రచేత ననుట, అనుగమ్యమానమ్=వెంబడిం
పబడుచున్న వాఁడును, సాయస్తనే=సాయంకాలముందు, పశుబన్ధనార్థమ్=పశు=
ఆవులయొక్క, బంధనార్థమ్=కట్టుటకొఱకు, ప్రతిగృహమ్=ఇంటింటినీగూర్చి. గచ్ఛ
స్తమ్=పోవుచున్న వాఁడును, అగు, ఆచ్యుతశిశుమ్ - ఆచ్యుత=క్రీడిస్తుండైన, శిశుం=
బాలునిగూర్చి-చిన్నికృష్ణునిగూర్చి. ప్రణతోః=నమ్రుఁడను, అస్మి=అగుచున్నాను.

ఉ. గోపదధూళిధూసరితకోమలవేషముతోడ నందెలం

గోపక శాబకాళి తననను గయిదోడుగ నింటనింటనుం

క్రేవులఁ గట్టఁగాఁ దరుగుకృష్ణుని దామకరాభిశోభితున్

గోపకుమారు నిందునదననున్ మదనున్ మరునయ్యఁగొల్చెదన్ . 44

తా. గోవులగుంపుచేఁ బుట్టినదువ్వచే బూడిదవన్నె పాతిననువమూరంపుగొల్ల
యాకారము గలిగి, వందలకొలదిని గొల్లపిల్లవాండు తన్ను వెంబడించి రాఁ గా,

సాయంకాలమున గోవులను గట్టుటకు వ్రేవల్లెయందు ఇంటింటను దిరుగుచున్న చిన్న కృష్ణునికి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ నిధిం లావణ్యానాం నిఖిలజగదాశ్చర్యనిలయం

నిజావాసం భాసాం నిరవధికనిశ్చేయనరసమ్!

సుధాధారాసారం సుకృతపరిపాకం సుగదృశాం

ప్రపద్యే మాజ్ఞల్యం ప్రథమ మధిదైవం కృతధియామ్॥ 45

టీ. లావణ్యానాం = కాంతివిశేషములకు, నిధిం = నిధానమైనవాఁడును-తల్లతల్ల కాంతులప్రోవు అయినవాఁడనుట, నిఖి...నిలయమ్ = నిఖిలం = సమస్తమైన, జగత్ = జగమునందలి, ఆశ్చర్యం = ఆశ్చర్యములకు-ఆశ్చర్యకరములైన సౌందర్యానివిశేషములను అనుట, నిలయమ్ = చట్టు అయినవాఁడును, భాసాం = కాంతులను, నిజ + ఆవాసమ్ = నిజసాంతమైన, ఆవాసమ్ = గృహమైనవాఁడును, నిర...రసమ్ = నిరవధికం = మేరలేని, నిశ్చేయన = ఆనందముయొక్క, రసమ్ = రసమైనవాఁడును - నిరవధికానందగనస్వరూపుఁడనుట, సుధా...సారం-సుధా = అమృతముయొక్క, ధారాసారమ్ = జడియైనవాఁడును, సుగదృశామ్ = (లేడివంటికన్నలుగల) స్త్రీలను, సుకృతపరిపాకం - సుకృతపుణ్యముయొక్క, పరిపాకమ్ = పరిణామమైనవాఁడును-యువకులు చేసుకొన్నపుణ్యములయొక్క ఫలమే యైనవాఁడనుట, కృతధియామ్ = సంస్కారము నొందినబుద్ధిగల వారగువిద్వాంసులయొక్క, మాజ్ఞల్యమ్ = మంగళమైనవాఁడును-తత్త్వజ్ఞత్వలైనవారికి శుభప్రదమైనవాఁడనుట, అగు, ప్రథమం = మొదటివాఁడైన-జగత్కారణుఁడైన, ఆధిదైవమ్ = దైవమైనవానిని-శ్రీకృష్ణుని, ప్రపద్యే = నేమిందుచున్నాను. 'నిధిం లావణ్యానామ్' అనుటచే లావణ్యాతిశయమును, 'నిఖిలజగదాశ్చర్యనిలయమ్' అనుటచే లోకోత్తరలక్షణలక్షితత్వమును, 'నిజావాసం భాసామ్' అనుటచే నిగతిశయకాంతిమత్త్వమును, 'నిరవధి...రసమ్' అనుటచే నిరవధికానందస్వరూపత్వమును, 'సుధాధారాసారమ్' అనుటచే ఆత్మంతభోగ్యత్వమును, 'సుకృత...దృశామ్' అనుటచే సౌందర్యాతిశయమును, 'కృతధియాం మాజ్ఞల్యమ్' అనుటచే గణ్యాప్రపదత్వమును, ప్రథమ మధిదైవమ్' అనుటచే జగత్కారణత్వమును ఆత్మంతపరత్వమును ఊహ్యములు.

ఉ. చక్కదనంబుప్రోవు రుచిరసంతతి పొల్చినతావు లోకమ

మృక్కన నుండుదంట వికరచాంబుజనేత్రలనోమువంట పెం

పెక్కెడుముక్తిధామము ముగసిగుల కాదిమధామ మార్యన

మృక్కతసాధవర్ష మజగవర్షము నైనమురారి గొల్చెదన్. 45

తా. లావణ్యములపుంజమై, లోకమునందలియద్భుతము లగుసౌందర్యములకల్ల వాసస్థానమై,మితిలేనియానందమే స్వరూపముగాగలిగి, అమృతంపుజడివలెభోగ్యమై, యుపతులపుణ్యఫలమోయనునట్లు మిక్కిలి మోహనాకారముగలిగి, విద్వాంసులప శుభ ప్రదమై జగత్కారణ మైసతీలుదైవ మగు శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మమునుగొలుచుచున్నాను.

అవ. అర్జునునికి సారథ్యము నేయువైఖరిని వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఆతామ్రపాణికమలప్రణయప్రతోద

మాలోలహారమణికుణ్డలహేమసూత్రమ్ |

ఆవిశ్వమామ్ముకణ మమ్ముదనీల మవ్యా

దాద్యం ధనశ్చాయరథాభరణం మహో నః ||

46

టీ. ఆతామ్ర...తోదమ్-ఆతామ్ర=ఆంతుటనుఎఱ్ఱనైన, పాణికమల=చేదమియందు-తామరఫలచేతియందు, ప్రణయ=మనోజ్ఞమైన, ప్రతోదమ్=మునితోలగలదియు, ఆ లోల...సూత్రమ్-ఆలోల=చలించుచున్న, మణికుణ్డమయములైన, మణ్డల=పండలములును, హేమ=బంగారుమయమైన, సూత్రమ్=మొలనూలును గలదియు, ఆవి...కణమ్-ఆవి=వెలికిపాడవుచున్న, శ్రమామ్ము=చెనుటయొక్క, కణం=బొట్టుకలదియును, అమ్ముదనీలమ్-అమ్ముద=మేళుమువలె, నీలమ్=నల్లనైనదియును, ధనం...భరణమ్-ధనశ్చయ=అర్జునునియొక్క, రథం=రథమునను, ఆభరణమ్=ఘోషణమయినదియు, ఆగు, మహా=తేజము, నః=మమ్ము, అవ్యాత్=రక్షించునుగాక.

ఉ. కేంజగురాకుఁగేలఁ దుల్యకించుప్రతోదముచేత నాజి ధా

నంజయవాజిరాజిగమృన్మక్రియ యేర్పఱుపఁ మొగంబునం

గొంజెమ రూర హారమణికుండలముల్ చలియింప నొప్పున

య్యుంబుదనీల తేజము రథధారణం బనయంబు బ్రోచుతన్. 46

తా. ఎఱ్ఱనై తామరవలె నొప్పుచేతియందు, బ్రియ మయినవబుకును చాల్చి, రథగమనాదులచే చెవులయందలిరతనాలపండలములును నడుమునబంగరు మొలనూలును మిక్కిలి చలించుచుండగా, సారథ్యమువలన చెనుటయొట్లు చూపట్టగా, అర్జునునిరథంబునం గూర్చుండి, దానితోక యలంకారమువలె లేజరిల్లుచు, మమ్మువలెనల్లనై యుల్లసిల్లుచున్న శ్రీకృష్ణాభిలేజము మమ్ము రక్షించుగాక.

అవ. అర్జునునికిసారథియైచేయువ్యాపారవిశేషములనేచెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ నఖనియమితకణ్డా న్నాణ్డవన్యన్దనాశ్వా

ననుదిన మభిషిచ్ఛ న్నజ్జలిన్తః పయోభిః |

అవతు వితతగ్రాత స్త్రోతనిష్యాతమాళి

ర్దశనవిధృతరశ్మి దేవకీపుణ్యరాశిః ||

47

టీ. దశన... రశ్మిః = దశనం = దంతములచేత, విధృత = ధరింపబడిన, రశ్మిః = పగములుగలవాడును - గుఱ్ఱపుష్పగములనుపండ్రతో కొటికి పట్టుకొన్నవాడు ననుట, తోత్ర... మాళిః - తోత్ర = మునికోలతోడ, నిష్యాత = కూర్చుండిన, మాళిః = కరస్సు గలవాడును - మునికోలను తలమీదఁబెట్టుకొన్న వాఁడననుట. వితతగ్రాతః - వితత = విటివెఁజెందిన, గ్రాతః = దేహముగలవాడును - గుఱ్ఱమును కడుగుటకై దేహమును అవయవములను నిగిడి చిన వాడనుట, సఖి... కణ్డూన్ - సఖి = గోళ్లచేత, నియమిత = అడఁపబడిన - నివిరి పోగొట్టబడిన, కణ్డూన్ = దురదగలవియైన, పాణ్డవ... నాశ్వాన్ - పాణ్డవ = అర్జునునియొక్క, స్యద్దశ = తేరియొక్క, అశ్వాన్ = గుఱ్ఱములను, ఆజ్ఞానినః = దోయిటనున్న, పయోభిః = జలములచేత, అనుదినం = ప్రతిదినమును, అభిషిక్చన్ = స్నానము నేయించుచున్న వాడను, అగు, దేవకీపుణ్యరాశిః = దేవకీదేయొక్క పుణ్యములప్రాప్త - దేవకీపుణ్యసమూహమేయిట్లు కృష్ణుడై పుట్టినదనుట - ఇట్టిశ్రీకృష్ణుడు, అవతు = రక్షించుగాక గుఱ్ఱములను గడుగునపుడు పగములను నోటఁగఱచుకొని మునికోలను తలపైఁబెట్టుకొని అగుఱ్ఱములను దురద పోవగోళ్లతో నిపురును దోసిటితో బిట్ల గొని తనదేహమును జాచి వానిని ప్రతిదినమును గడుగుచున్నాడనియు ఇట్టిచమైనసారథికృత్యములను చేయుచున్నకృష్ణుడు కేవలఁడు గాక దేవకీపుణ్యఫల మైనపరుడే యనియు నర్థము.

మ. తలఁ దోత్రంబు ధరించి పగములు దంధ్రత్రశ్చేణిఁ గీలించి యుగ్ధలికన్ మే నిగిడించి పార్థరథకంఠఖాణంబులన్ దోయిటన్ జలముల్ నల్లి నఖాళి మై నిపురుచున్ ర రక్షించునా దేవకీలలనాపుణ్యఫలంబు నన్నుఁ గరుణారంబంకారుఁగాఁ జేయుతన్. 47

తా. దంతములచే వాగలుపట్టుకొని, మునికోలను దలపయిగఁబెట్టుకొని, మేనివిటివిగాఁజేసికొని గుఱ్ఱంబులను దీటవోవగోళ్లతోనివిరుచుచు, దోసిటబిట్లగొని ప్రతిదినమును వానిని కడుగుచున్న వాఁడును దేవకీపుణ్యసమూహమైనవాఁడును అగుశ్రీకృష్ణుడు మమ్ము రక్షించుఁగాత.

శ్లో॥ వ్రజయువతినహాయే యశావనోల్లాసికాయే

నకలశుభవిలాసే కున్దమన్దారహాసే |

నివసతు మమ చిత్తం శత్రుదాయ త్రవృత్తం

మునిసరసిజభానా నన్దగోపాలనూనా॥

48

టీ. ప్రజ...సహాయే-ప్రజ-ప్రేపల్లెయందలి, మువతి-ఎలప్రాయముగల స్త్రీలకు, సహాయే-సహాయుఁడైనవాఁడును-వలపుకొఁడైనవాఁడును, యావ...కాయే-యావన-ప్రాయముచేత, ఉల్లాసే-ప్రకాశించుచున్న, కాయే-శరీరముగలవాఁడును, సకల... విలాసే-సకల-సమస్తమైన, శుభ = మంగళశరములగు-లేక-మంగళములయొక్క, విలాసే-విలాసములు గలవాఁడును-శుభలీల లన్నియుఁ గలవాఁడును, వంద...హాసే-వంద-మొల్లలవంటియు, వందార-కల్పవృక్షమువంటియు, హాసే-నవ్వుగలవాఁడును, ముని... భానా-ముని-మునులుఅనెడి, సరిజిజ-తామరలకు, భానా-నూర్బుఁడైనవాఁడును, అగు, వంద...నూనా-వందగోపాల-గొల్లవాఁడైన నందునియొక్క, నూనా-మూరుడగు శ్రీకృష్ణమూర్తియందు, మమ-నాయొక్క, చిత్రం-మనస్సు, తత్...వృత్తంసత్-తత్-అనందపూరునియొక్క, పద-పాదములకు, ఆచుత్త-ఆధీనమైన, వృత్తంసత్-వ్యాపారము గలదియగుచు, నివసతు-ఉండు-గాత-నందపూరునే చింతించుచు అతనియందే వర్తించుచుండు-గాక యనుట-యావనోల్లాసికాయుఁడు-గావుననే ప్రజమందలి-యువతి-యావనవతులకు సహాయుఁడైనాఁడును. ఆయువతులకు మఖ్యులై భర్తలయందుగా సహాయుఁడైకృష్ణుఁడున్నాడని అనగా వారలకు విటకొఁడైనవాడని-యాశయము. 'సకలశుభ విలాసం' ఁడునుచే శుభపద్రుఁ డనియు 'వందవందారహను' ఁడునుచే గరుడాశుఁ డనియు నర్థము. ఇట్టిసామాన్య డయ్యు 'మునిసరిజిజభానుడు' అగుపరుడే యగువని భావము.

చ. ప్రజయువతినహాయు నతిశ్ర-జితయావనకాయు మహానిచి
త్రజలజమిత్రు పిశ్వజనశతానుతిపాత్రు విసిలగాత్రుఁ దో
యజదళనేత్రుఁ గుందసిభ్రహాసు శుభైకదయావిలాసునికా
సుజనహేతుం దదంఘిరతి ౧ జొప్పడునామతి నామతించెదన్. 48

తా. యావనవతులగు గోపికలకు వలపుకొఁడై, యావనముచే మేను విలసిల్లి, సకలశుభలీలలు నెఱపుచు, మొల్లలవలెను మందారవృక్షమువలెను తెల్లనైనవత్స మొగుమునఁ దొలకొడ, మునులకెల్లను దావరలకు నూర్బుండువోలె నుల్లాసము గలిగించుచు, నందగోపాలునికిఁ గొమరుఁడై కొమరార శ్రీకృష్ణుని పదారవిందములయందే నామనస్సు లీనమై నెలకొనియుండును గాత.

శ్లో॥ అరణ్యాని మార్ద్రాస్త్రితమధురిబిమ్బాధరసుధా
నరణ్యా సంక్రాంతై స్సవది మదయ స్వేణునినదైః ।
ధరణ్యా సానన్దోత్పలక మువగూఢాజ్ఞాకమలః
శరణ్యానా మాద్య స్స జయతు శరీరీ మధురిమా ॥

టీ. ఆర్ద్ర... సరణ్య-ఆర్ద్ర=సరసమైన-తక్రొత్తదిమైన, స్థిత = చిఱునగవు చేత, మధుర=మనోహరమైన, బిమ్బాధర=దొండపండువంటి యధరమందలి, సుధా = అమృతముయొక్క సరణ్య=ప్రవాహముతోడ, సంక్రాంతైః = సంక్రమించినవి-కూడు కొన్నవి, అగు, వేణునిదైః=వేణునాదములచేత, సపది=తోడనే, అరణ్యానిం=పేడ విని, మదయన్=విజృంభింపజేయునదియు, మ్రోలుచిగుర్చుట మొదలైనవానిచే బృందారణ్యము సతిశయింపజేయున దనుట-అధరమో దొండపండువంటిదిఃఁందును ఆర్ద్రస్థితముచే మధురమైనదిః కౌబట్టి యమృతప్రవాహ మెలువనదిః అట్టియమృతప్రవాహముతోఁగూడుట చేతనే వేణునిదములు అరణ్యమును సపదితోడనే విజృంభింపజేయునవని భావము. ధరణ్యా=ఘృమిచేత-ఘృదేవిచేతననుట, సాన...లకంయథాతథా-స+ఆనం ద+ఆత్మలకమ్=ఆనందముతోడను దానిచే వెలికి కిక్కిరిల్లినపులకలతోడనుగూడినట్లుగా, ఉప...కమలః-ఉపకూడ=ఆలింగనముసేయఁబడిన, ఆప్యైకమలః=పాదపద్మములు గలదియును శ్రీకృష్ణునిపాదపద్మములు సోఁకగా ఘృదేవికి ఆనందమును దానిచే పులకలును బుట్టెననుట. శరణ్యానామ్=రక్షకులలోపల, లభ్యః=మొదటిదియును, శరీర=శరీరముగలదియును-మనుష్యాకృతీనిపొందినదియనుట, అగు, సః=ఆ-ప్రసన్నమైన, మధురీమా=సౌందర్యము-శరీరమును దాల్చినసౌందర్యమే యనఁదగు శ్రీకృష్ణమూర్తి యనుట-శ్రీకృష్ణుని నిరతిశయసౌందర్యవిభవమునుజూడఁగా కృష్ణుడుగాఁడు శరీరముకలకొన్న సౌందర్యమే యనఁదగు నని భావము, జయతి=సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుచున్నది.

మ. స్మితచింతాధరమాధురీకలితవంశీనాదమోదంబుచే

నతివిస్ఫూర్తిని గాననం బలరః శ్రాదాంభోజనంనక్తిచే

క్షితి రోమాంచము గాంచెనో యని వితరక్తింపంబ్రచరించు నచ్యుతః దుద్యన్తధురాభిరూప్యమున సర్వోత్కృష్టమౌడే వర్తిలున్.

తా. సొగసైనచిఱునపుతోఁగూడి దొండపండువలె నిట్టనైయొప్పు సధరమందలి యమృతప్రవాహముతోఁ గూడినవేణుధ్వనులచేబృందారణ్యమునుతోడనే యుల్లస్థిలజేయుచు, పంపిసోఁతు తనపాదకమలములను ఆనందముతోడగిరుపాటున ఘృమియుఁ గొగిలించుకొనఁగా, రక్షకములకెల్ల మొట్టమొదటివాడై, రూపము నొందినసౌందర్యమే యయిన శ్రీకృష్ణమూర్తి సర్వోత్కృష్టముతో వర్తించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥*ముగ్ధం స్నిగ్ధం మధురమురళీమాధురీధీరనాదైః

కారం కారం కరణవివశం గోకులవ్యాకులత్వమ్ ।

* ఈశోకము ఓకొనొకప్రతియందే కనుపట్టుచున్నది. సవ్యాఖ్యానము లగ్ర ప్రతులందును గానిపోవుచు. 'కౌపున దీనికి'తెనుగుకివియుఁ బద్యము రచించినవాఁడుగాఁడు.

శ్వామం కామం యువజనచునోమోహనం మోహనాజం

చిత్తే నిత్యం నివసతు మహా వల్లవీవల్లభం || +

50

టీ. ముగ్ధమనోజ్ఞమైనదియు, స్నిగ్ధమైనది మైనది మైనకొంతిగలదియనుట-
లేక స్నేహస్వభావము గలదియు, మధుర... నాడెచుదురచునోహరమైన, మురళీపి-
ల్లగ్రోవియొక్క, మాధురీ = తీరుదనముచేత, ధీర = దిట్టమైన - అతిశయించిన, నా-
డె=ధ్వనులచేత పిల్లగ్రోవియొక్క మిక్కిలియగ్రైవ్యధ్వనులచేత ననుట, కరణవివశం
యథాతథా-కరణ=ఇంద్రియములు, వివశం యథాతథా = పరవశమగునట్లు, గోమలవ్యా-
మలత్వమ్ - గోమల=వేపలైయొక్క-వేపలైయందలి గోగోపగోపికలయొక్క, వ్యామ-
లత్వమ్=అబలపాటును, కారంకారం=చేయుచున్నదియు, శ్వామం = నల్లనైనదియు,
కామం=మిక్కిలియు, యువ... మోహనమ్-యువజనంహావనవంతులయొక్క, మనో=
మనస్సులను-మగవారి మనస్సులనుగూడ ననుట, మోహనం=మోహింపజేయునదినిరవ-
ధికసౌందర్యముచేత మగవారినిగూడ వలపించునదియు, మోహన + అజ్ఞమ్=మోహమును
బుట్టించునట్టి అవయవములుగలదియు, వల్లవీవల్లభమ్-వల్లవీ=గొల్లపడఁతులకు, వల్లభమ్=
ప్రియ మైనదియు, అగు, మహా=కృష్ణాఖ్యతేజము, నః =మాయొక్క, చిత్తే=మనస్సునం-
దు, నిత్యం=ఎల్లప్పుడును, నివసతు=నివసించును గాక.

తా. మనోజ్ఞమై, నిద్దంపుఁగాంతులతోఁగూడి, మధురములైన వేణుధ్వనులచేత
వ్రేపల్లెలోనివారి నెల్లఁ బారవశ్యముగలుగునట్లు అమలపఱచుచు, నల్లనై, వయసుకొండను
గూడ వలపించునంత సౌందర్యమై, మనోహరమైన యవయవములతోఁగూడి, గొల్లచెలు
వలకు మిక్కిలి ప్రీయమైన క్రీకృష్ణాఖ్యతేజము మాహృదయమందు ఎప్పుడును వెలుగు
చుండును గాక.

శ్లో॥ విదగగోపాలవిలాసినీనాం

సంభోగచిహ్నజ్ఞితసర్వగాత్రమ్ |

పవిత్ర మామూయగిరా మగమ్యం

బ్రహ్మ ప్రపద్యే నవనీతచోరమ్ ||

51

టీ. విదగ... విలాసిని నామ్-విదగ=సుందర్యులైన-లేకదిట్టలయిన, గోపాలవిలాసి-
ని నామ్=గోప స్త్రీలయొక్క, సమ్భోగ... గాత్రమ్-సమ్భోగచిహ్నం=రతియొక్క గుఱు-
తులచేత, చిహ్నిత=గుఱుతుడబడిన-గోప స్త్రీలతో సంభోగించినగుఱుతులుగల, సర్వం=
సమస్తమైన, గాత్రమ్=శరీరముగలదియు-సర్వగాత్రమునను సంభోగచిహ్నములు ఉన్న
వనుటచే నానావిధబంధములతోఁ గూడిన గాఢరతి వ్యంజితమగుచున్నది. పవిత్రం =

ఇందుఁ బదసారస్యమేకాని లీలాశుభుని యరిచే భవముచూపట్టుదు. కాన యిది లీలాశుక
ప్రతీతిమ గాతుండివచ్చుననియుఁ దోచుచున్నది.

పావనమైనదియు, అమృతముగిరాంజనవంతవాక్యములను, అగమ్యంపొందనలవిగా నిదియు, నవనీతచోరమనవనీతం వెన్నును, చోరంబొంగిలిండునదియు, అగు, బ్రహ్మ శ్రీకృష్ణాష్టపర్వబ్రహ్మమును, ప్రపంచ్యేభజించుచున్నాను. గోపాలవిల్లాసినులు విదగ్ధులు అగుటచే నే తనుగోపపులనుగూడ సరకునే మకమిమటించి కృష్ణునిలో గూడినది మృదయును. గోపపులభార్యలతో సంభోగించుట యనుజారత్వదోషము గలవాడయ్యు 'జాతొపిసంసారహరః' అన్నట్లు 'పవిత్రుడే' యగుననియు, వేదాంతములను అందరానివాడయ్యు వెన్నులు దొంగిలిండునట్టికేవలముడు నగు ననియు పరత్వవిభవమును అవతారప్రయుక్తలీలానూనితమైన సౌలభ్యసౌభాగ్యమును చెలియునది.

మ. నవలావణ్యవిలాసినినికరనానాబంధసంబంధసం

భవదద్ధాంకశరీరు విత్వపరమాత్మామాంతవాచోవిధే

యవిహారక నవనీతచోరుని బవిత్రతాచారసంచారునిన్

భువనాధారుని శాంతిసారుని నినుం ర బూజితు నెల్లప్పుడున్. 51

తా. సేరువుకత్తెగు గాల్గమిటాచులతో రశికేలినివిసచిన్నెలుశరీరమునం దంతయు వన్నెజూపఁ బవిత్రుడై, వేదాంతవాక్యముల కందరానివాడయ్యు వెన్నులు దొంగిలిండులీలు నెఱపుచు బరబ్రహ్మమై యెప్పు శ్రీకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

అవ. ఒకానొక గోపికయెడ శ్రీకృష్ణుడు చూపిన యాశ్చర్యలీలను జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ అస్తర్మహే కృష్ణ మవేక్ష్య చోరం

బద్ధ్యా కవాటం జననం గతైకా

ఉలూఖలే దామనిబద్ధ మేనం

తత్రాసి దృష్ట్వా స్తిమితా బభూవ ॥

52

టీ. ఏకాఒకతెఒకానొకగోపిక, అస్తర్మహేఅపరియంటను-ఇంటిలోఁ గిటును, చోరంపవనీతాదులను దొంగిలిండుచున్నవాడైన, కృష్ణంకృష్ణుని, అవేక్ష్యచూచి, కవాటంకేలుపును, బద్ధ్యాబంధించి-అపలనుండి బయటికి కృష్ణుడు తప్పించుకొనిరావండునట్లుతలుపు తవలిగడియవై చితునుట-జననప్రతి(శ్రీ)కృష్ణుని తల్లి యశోదనుగూర్చి, గతానతీహారియనదగుచు, తత్రఅసిఅక్కడఁగూడ-ఆయశోదయింటి యందుఁగూడ, ఉలూఖలేఅోటియగుచు, దామనిబద్ధం-దామంత్రాటిచేత, నిబద్ధంకట్టబడిన, ఏనంపీనిని-తనయింటఁ జూచి తలుపుగడియ వైచివచ్చినయాకృష్ణునినే, దృష్ట్వాచూచి, స్తిమితానిశ్చేష్టురాలు, బభూవఅయెను-తన యింటిలోఁగిటు దొంగతనముతోఁ జిక్కుకొని యున్నాడు గదా-ఇది తల్లి యగు యశోదకుఁ చెలిపి

తోడ్కొనివచ్చి కృష్ణుని దొంగతనముగా రూపింపవచ్చు నని తలచి యాశోద యింటికి రాగా అక్కడిను తోటఁ గట్టఁబడియఁడటను జూచి యాశ్చర్యపరవశయై మాను పడి నిలిచె నని యర్థము.

చ. నిలయములో నొకర్తు నవ శ సేతహరున్ హరిఁ గాంచి గట్టిగాఁ
దలుపు బిగించి యక్కొడుకుఁ శ దల్లికిఁ దెల్పఁగఁ బోయి యుండఁబూ
ఖలగుణబద్ధుఁ డౌనతనిఁ శ గన్గొని యూఱడి వచ్చి రిత్తబా
నలు గని సారె కేక లిడ శ వర్తిలు నాబలుఁడంటఁ గొల్పెదన్. 53

తా. ఒకానొక గోష్ఠిక తన యింటిలోఁగిట కృష్ణుఁడు వెన్న దొంగిలించుచుం డఁగాఁ జూచి వాఁడు తప్పించుకొని పోషుండునట్లు ఆ లోఁగిలి తలుపు మూసి యాశోదా దేవికిఁ జెప్పి చూపుటకై యామె యింటికిఁ బోవఁగా అచ్చటను ఆ కృష్ణుఁడే తోటను గట్టఁబడి యుండఁగాఁ జూచి ఆశ్చర్యపరవశయై యేమియుఁ దోపక యుండెను.

అవ.---శ్రీకృష్ణుని శైశవమందలి మానుషలీలను వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రత్నస్థలే జానుచరః కుమారః

నస్క్రాంత మాత్మీయ ముఖారవిన్దమ్ ।

ఆదాతుకామ స్త దలాభభేదా

ద్విలోక్య ధాత్రీవదనం రురోద ॥

53

టీ. జానుచరః=జాను=మోఁకాళ్లచేత, చరః=సంచరించుచున్న, కుమారః=బిడ్డఁ డగు శ్రీకృష్ణుఁడు, రత్నస్థలే=రతనములు దాపఁబడిన ప్రదేశమునందు-రతనంపు నెలకట్టు నందు, నస్క్రాంత=తగులుకొన్న-ప్రతిబింబించిన యనుట. ఆత్మీయ...విన్దమ్-ఆత్మీ య=తనదైన, ముఖ+అరవిన్దమ్=చుఱికమలమును, ఆదాతుకామః=గ్రహింపఁగోరినవాఁ డగును-రత్నస్థలమందు మోఁకాల్తో జరుగుచుఁ బోవఁగా అందుఁ దామగవఁగి తన మొగము ప్రతిఫలించెననియు దానిని శిశువుగావున ఒక తామగ యని తలచి పట్టుకొనఁ గోరినవాఁడై, తత్ + ఆలాభభేదాత్=తత్=అప్రతిబింబించిన ముఖగవిందముయొక్క, ఆలాభ=అప్రాప్తివలననైన-లభింపమిచేతఁ గలిగిన, భేదాత్=వగవువలన-ధాత్రివదనం ధాత్రి=దాదియొక్క, వదనమ్=మొగమును, విలోక్య=చూచి, రురోద=విడ్చెను.

మ. ఘనరత్నస్థగితావనిన్ నిజముఖా శ కారంబు పద్మాకృతిం
గనువట్టం గని నవ్వి తద్గ్రహణశాం శ క్షం జిన్ని కేల్ నాచి చే
రనిభేదంబున జానుయానము దలి శ ర్పన్ దాని నీక్షించి కా
ననుచుంబోరిడునందనందనుని మా ♦ యాడింభకుం గొల్పెదన్. 53

తా. బాలపండగు చిన్నికృష్ణుడు రత్నములు దావీస నెలకట్టునందు మోకాళ్ల చే జగుగుచు బోవగా అందు దామరపంటి తన మొగము ప్రతిఫలించుట జూచి దానిని నిమవగుటచే ఒక తామరగాఁ దలంచి సట్టుకొనఁ గోరఁగా అది చిక్కనండుటచే దుఃఖము కలిగి దాది మొగమును గాంచి దేసెద్యును.

శ్లో॥ ఆననేన యశోదయా సమన్తం గోపాబ్జనాభి శ్చిరం

సాశోఽహం బలవిద్విషా సకుసుమైః సిద్ధైః పృథి వ్యాకులమ్ |

సేర్వ్యం గోపకుమారకై నృకరుణం పౌరై ర్జనైః సస్మితం

యో దృప్తః స పునాతు నో మురరిపుః ప్రోత్తిప్త గోవర్ధనః॥ 54

టీ. యశోదయా=యశోదచేత, ఆననేన=ఆనందముతోడను, గోప + అబ్జనాభిః=గోప స్త్రీల చేత, సమన్తం యథాతథా=మన్నిభునితోఁ గూడుకొన్నట్లును-మన్నిభునికొరముతోడను, బలవిద్విషా=దేవేంద్రునిచేత, చిరం=తదవుగాను, సాశోఽహం=శంకతోఁ గూడుకొన్నట్లును-కృష్ణుడేమి సామాన్యుఁడా అతిశయిండా అను శంకతోడ ననుట, సకుసుమైః=పువ్వులతోఁగూడిన, సిద్ధైః=సిద్ధులచేత-సిద్ధులచే బువ్వులతోడను అనుట, పృథివ్యా=భూమిచేత, అకులం=కలగినట్లును-కలతతోడను-పర్వతమును ఎత్తెను శరవడికి కలతనొందియనుట, గోపకుమారకై=గొల్లపిల్లవాండ్రచేత, స + శ్చిరమ్=అనూయతోఁ గూడినట్లును-మనకంటె వీఁడు అతిశయిం డయ్యెనుగదా అని అనూయతోడను అనుట, పౌరైః=పురజనులచేత, సకరుణం=నయతోఁగూడినట్లుగాను-బాలుఁడు పెద్దకొండనెత్తి యేమికప్పపడునో అనుకూలతోడననుట, జనైః=తక్కిన జనులచేత, సస్మితః=సవ్వుతోఁగూడినట్లును-సవ్వుతోడను, యః=ఎవఁడు, దృప్తః=చూడబడెనో, ప్రోత్తిప్తగోవర్ధనః=ప్రోత్తిప్త=చక్కగా పైకి ఎత్తబడిన, గోవర్ధనః=గోవర్ధనపర్వతము గల వాడైన-గోవర్ధనపర్వతమును బొడవుగా ఎత్తినవాడైన, సః=ప్రసిద్ధుడైన, మురరిపుః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, నః=ముమ్మ, పునాతు=పవిత్రులను జేయుఁగాత.

చ. ముదమున నంద గోపికలు ౧ మోహమునన్ జనపాళి నవ్వునం

దిదశవిభుండు సాధ్వసమ ౧ తిన్ వివానల సిద్ధపుంగవుల్

పాదలినయాకులత్వమున ౧ భూమియు గోపకుమారు లేపునన్

నదయతఁ జారులుం గన ర ౧ సాధర మెత్తినచక్రి ప్రోచుతన్. 54

తా. శ్రీకృష్ణుడు గోవర్ధనపర్వతమును ఎత్తగా ఆనందముతో యశోదయు, మన్నిభునికొరముతో గోపికలును, వీడేమి సామాన్యుఁడుకాడుకాబోలునని శంకతో దేవేంద్రుఁడును, మెప్పుచే పువ్వులు చల్లుచు సిద్ధులును, కొండనెత్తిన యురగడికి కలత పడి భూమియు, మనకంటె మించినవాడయ్యెను గదా యని అనూయతోఁ గొల్లపిల్ల

వాంఛను, అయ్యో పసిబాలుఁ డెంతకష్టమో యని చాలిపో పుగజనులును, సెబాను అని నవ్వున తక్కినజనులును జూచిరి. అట్లు మాడబడిన క్రీకృష్ణుడు మమ్ముఁ బవి త్రులను జేయుగాక !

అవ. కవి తనకు భగవంతునికృష్ణావతారమందును అందును కృష్ణుని బాల్యలీలలయందునే మిక్కిలియుఁదాత్పర్యము గలదు అని చెప్పవచ్చును.

శ్లో॥ ఉపాసతా మాతృచిదః పురాణాః

పరం పుమాంసం నిహితం గుహయామ్ |

పయం యశోదాశిశుబాలలీలా

కథానుధాసినుషు లీలయామః ||

55

టీ. పురాణాః = పూర్వీకులైన, అర్జునిదః=ఆత్మస్వరూపమును దెలిసినవారు-తత్త్వవేత్తలు, గుహయాం=హృదయమందు-దహరాకాశమందు, నిహితం=ఉంపబడిన వాడగు-హృదయమధ్యంబున పరమాత్మస్వరూపముగా వెలుగుగన్నవాడైనయనట, పరం పుమాంసమ్=పరమ పురుషుని, పరం పరస్మాత్=అనుపాకమున-పరస్మాత్=పరమున కన్నను-పరం=పరమైన తత్త్వమున అనట, ఉపాసతాః=ఉపాసించురుగాక-ఆత్మ స్వరూపవిదులు పరమాత్మస్వరూపమును గనుగొని యూపాసించిన నుపాసించిన, పయం=మేము, ఆత్మస్వరూపమును దెలియని సామాన్యులమైన మేము, యశోదా...సిశుభ-యశోదా=యశోదయొక్క, శిశు=నినువైన కృష్ణునియొక్క, బాలలీలా=బాలక్రీడలనునం బంధించిన, కథా=కథ అనెడి, నుధాసినుషు=అన్యుతనదులయందు- అమృతప్రవాహ ములవలె ఆత్మగోభోగ్యము లైన క్రీకృష్ణుని బాలక్రీడాచరిత్రములందు, లీలయామః=విహరించుచున్నాము. పరస్వరూపము నూహనము; సౌలభ్యప్రయుక్తమైక్రీకృష్ణాభ్యుపై అవతారరూపమే చూపవలయుమని భావము.

మ. దహరాకాశనివాస మహాపరము నాత్మజ్ఞుని లీక్షించి ప్రత్యహముం గాంతురు గాక నే నలయశోదాబాలలీలానుధా లహరిపించి, పరం గదిసి కోర్కెల్ల గాంగ గ్రీకించున

న్నహనప్రేక్షిం తెలంగుడెందమున నానందంబు సంధించెదన్. 55

తా. పూర్వు లైన పితృత్వవిదులు హృదయమందలి దహరాకాశమున నున్న పరమపురుషుని పరమాత్మస్వరూపమును ఉపాసించిన నుపాసించురుగాక. మేమో సౌలభ్యముచే యశోదకు జన్మబాలుడై యవతరించిన క్రీకృష్ణునిబాలక్రీడాచరిత్రము అనెడి అమృతప్రవాహములందే యోలలాడెదము.

అవ. శ్రీకృష్ణనియం దాన క్షయై నయోఽగోపిక పారవశ్యమును జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ విక్రేతుకామా కిల గోపకన్యాయ, మురారిపాదార్పితచిత్తవృత్తిః |

దధ్యాదికం మోహవశాదవోచ్యద్గోనిన్ద్ర దామోదర మాగ్రవేతి॥56

టీ. దధి + అదికమ్ = పెరుగు మొదలగువానిని, విక్రేతుకామా = విక్రయింపఁగోరిక గల, గోపకన్యాయ = ఒక గొల్లకన్యాయ, మురారి = ...వృత్తిః = మురారి (శ్రీకృష్ణనియొక్క, పాద = పాదములందు, అర్పిత = సమర్పింపబడిన, చిత్తవృత్తిః = మనోవ్యాపారముగలదియై శ్రీకృష్ణనియమగులే చింతించుచున్నదైచునుట, మోహవశాత్ = (కృష్ణనియందలి) మోహమువలన, గోవిన్ద = గోవిందా అనియు, దామోదర = దామోదరా యనియు, మాధవ ఇతి = మాధవా అనియు, అవోచత్ కిల = పలికెనుట, పెరుగు అప్పునపుడు పెరుగో యనిపలుకక 'గోవిందా మాధవా' యని మోహపారవశ్యమునఁ బలికిన దని యర్థము.

మ. నవలావణ్యవిలాసినితలక మానందంబునన్ నందనం

భవపాదార్పితచిత్తవృత్తి మరలింక నేర కే వీటిలో

నవసీతాదిక మమ్ముచో మఱపుఁజెందం బొరులం గాంచి సూ

ధవ గోవింద ముకుంద కృష్ణ యను నురస్యన్తోహవిభ్రాంతిశోన్. 56

తా. ఒక గోపకన్య ప్రేమలైయిండు పెరుగు మొదలగువానిని అప్పుగోరి (శ్రీకృష్ణని) పాదంబులందుండే తనమనంబు తగులువడి మోహము మించఁగా పెరుగో పెరుగు అనుటకు మాటుగా గోవిందా దామోదరా మాధవా యని పలుకుచు దిరిగెనుట.

అవ. శ్రీకృష్ణుడు దొరకఁగూడినచోటులు ముడిని జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఉల్లాఖిలం వా యమినాం మనో వా

గోపాజ్ఞానానాం కుచః ప్ట్నలం వా |

మురారి నామ్నః కలభస్య నూన

మాలాన మాసీ త్త్రయ మేవ భూచా॥

57

టీ. మురారి నామ్నః = మురారి = శ్రీకృష్ణుడనెడి, నామ్నః = పెరుగుల, కలభస్య = పిరుగుగున్నవ, ఉల్లాఖిలం వా = తోలుగాని, యమినాం = మనులయుక్క, మనో వా = మనస్సుగాని, గోపాజ్ఞానానాం = గోపస్త్రీలయొక్క, కుచః ప్ట్నలం వా = పంచుమొగ్గగాని, మొగ్గలవంటివన్నలుగాని ఇటూ లేకవచనము, భూచా = భూమి యందు, త్త్రయ మేవ = (ఈ)

మూడే, ఆలాసం=కట్టుగంటము, ఆనీత్=ఆయెను, నూసం=నిశ్చయము-మురారిని కల భ మనుటచే కలభమువలె నిరంకుశమైనభిహారము గలిగియుండుటను దెలియునది. అట్టి వానికిగట్టుగంటములవంటివి మూడేకొన మఱియొకచోట నది చిహ్నవడదు గానకా సరాదని భావము. యశోదకు వాత్సల్యముచేతను మునులకు మనోనిగ్రహదులంబట్టియు గోపికలకు మోహమువలనను జిక్కినాడని తెలియునది.

చ. మునిజనమానసాంబురుహ్రముం బశుపాలక బాలికామణీ
స్తనవనజాతకోరకవిశ్రాన ములూఖలమున్ మురారిమో
హనకలభంబు నిల్పుటకు శ్ర నై విలసిల్లినకట్టుగంటముల్
దనరెడు నొండురెండు నివి శ్ర దక్క ధరాస్థలిః గల్గినేర్పునే. 57

తా. యశోదయింటిలోను, మునుల మనస్సులును, గోపికల చను మొగ్గలును, అనెడి యిమూడే శ్రీకృష్ణుఁ డనెడి యేనుగుగున్నకు కట్టుగంటములు. మఱొక్క చోట అది కట్టునడ దనుట నిక్కము.

అవ. వటప్రతమాన శయనించువైఖరిని జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ కరారవిన్దేన పదారవిన్దం, ముఖారవిన్దే వినివేశయ స్తమ్
వటస్య ప్రతస్య పుటే శయానం, బాలం ముగున్దం మనసా స్మరామి॥

టీ. కర + ఆరవిన్దేన = చాస్తకమలముచేత = తామరపంటిచేయిచేత, పదారవిన్దమ్ = అడుగుదామరను-తామరపంటి యడుగును, ముఖ + ఆరవిన్దే = మోముదామరయందు-తామరపంటి మొగమునందు, వినివేశయ స్తం = చొనుపుచున్నవాడును, వటస్య = మఱి యొక్క, ప్రతస్య = అటుయొక్క, పుటే = దొన్నెయందు-దొన్నెవలె నడుమ పల్లముగా నున్న మఱియాటనందు, శయానమ్ = శయనించువాడును, బాలం = బాలుడును, అగు, ముగున్దమ్ = కృష్ణుని, మనసా = మనస్సుచేత, స్మరామి = స్మరించుచున్నాను.

శా. కేలుందామరచే బదాబ్జ మెలమిం శ్ర గీలించి నెమ్మాముపై
హాళినీ నిల్పి వటప్రవాళమృదుశ్రయ్యం బొల్చునబృలునిన్
లీలాలోలవిశాలలోచనుని లాశలిం బెట్టి లాలించుచున్
జోలల్ వాడుయశోదభాగ్యమున కే శ్ర జోహారు గావించెదన్. 58

తా. కరకమలమునఁ బాదకమలమునుబట్టి ముఖకమలంబునఁ జొనుపుడు వట ప్రతంబునఁ బవ్వరించు బాలుండైన ముహందుని మనంబున స్మరించుచున్నాను.

అవ. శ్రీకృష్ణుడు ఒకప్పుడు నిజపరత్వసూచకముగాఁ గలలోఁ బలికినమాటలను జెప్పుచున్నాడు .

శ్లో॥ శమ్భో స్వాగత మాస్యతా మిత ఇతో వామేన పద్మాసన
క్రాశ్చరే కుశలం సుఖం సుదపతే విత్తేశ నో దృశ్యసే ।

ఇత్థం స్వప్నగతస్య కైటభజిత శృతిత్వా యశోదా గిరః

కిం కిం బాలక జన్మనీతి రచితం ధూధూకృతం పాతు నః॥ 59

టీ. హే శమ్భో = ఓ శివుడా, స్వాగతం = స్వాగితము. పద్మాసనం = ఓ బ్రహ్మ, ఇతః
ఇతః = ఇటు ఇటు. ఈ ప్రక్క, వామేన = దావల, ఆస్యతామ్ = కూర్చుండుట. సేయబడును
గాక - కూర్చుండుమా యనుట, హే క్రాశ్చరే = ఓ యిష్టమారుడా, కుశలం = కుశలమా,
హే సురపతే = ఓ యియంద్రుడా, సుఖం = సుఖమా ఏమి, హే విత్తేశ = ఓ పతేరుడా, నో దృ
శ్యసే = చూడబడవు. కనబడనేమి యనుట, ఇత్థం = ఈ ప్రకారముగా, స్వప్నగతస్య -
స్వప్న = కలన, గతస్య = పొందిన - కలగనుచున్న, కైటభజితః = కృష్ణనియొక్క, గిరః =
వాక్యములను, యశోదా = యశోదాదేవి, శ్రుత్వా = విని, హే బాలక = ఓ బాలవడా, కిం
కిం = ఏమి ఏమి, జన్మనీ = గొలుగుచున్నావు, ఇతి = అని, రచితం = చేయబడిన - యశోద
చేసిన, ధూధూకృతమ్ = ధూధూకారము, నః = మమ్ము, పాతు = రక్షించుచుగాక.

మ. మర రా రమ్ము శుభంబె డావలను భాషాధీశ కూర్చుండుమా
పరిణామంబె కుమార యింద్ర సుఖమే శ పాలస్య వీక్షింప మే
సరణిన్ నిన్ననగా యశోద విని వశత్సా యేమి యే మంచు ని
ద్గరమ బూనినకృష్ణుపై నిద్రినధూధూకారముల్ ప్రోచుతన్. 59

తా. ఒకప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు కలగనుచు ఆకలగా 'ఓ శివుడా! నీవు స్వాగతము.
ఓ బ్రహ్మ! ఇటుదాపతిప్రక్క కూర్చుండుము. మారుడా! నీవు కుశలమా? దేవేంద్రా!
నీవు సుఖమా? పతేరా! కనబడనేమి? అని స. పడుచుండగా యశోద విని 'నామనా!
ఏమేమి గొలుగుచున్నావు? ధూధూ ఊరవండుము! చిరకాలము బీచింపుము.' అని
చేసిన ధూధూకారము మమ్ము రక్షించుచుగాక.

అవ. ఒకప్పుడు యశోదకును శ్రీకృష్ణునకును జరిగిన సంవాదము
జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ మాతః, కిం యదునాథ, దేహీ చషకం, కింతేన, పాతుం పయ
స్తన్నాస్యద్య, కదాస్తివా, నిశి, నిశా కా, వాన్ధకారోదయః ।
ఆమీలాష్టక్షియుగం నిశా పృష్ఠగతా దేహీతి మాతృ ర్ముహూ
ర్వక్షోజాంశుకకర్షణోద్యతకరః కృష్ణ స్స పుష్టాతు నః॥ 60

టీ. హేమాతః = ఓ తల్లి-ఇది కృష్ణనివాక్యము, యదునాథ = కృష్ణా! కిం = ఏమి-
ఇది యశోదవాక్యము. (కృష్ణ) చషకం = పానపాత్రను, దేహీ = ఇమ్ము. (యశో) తేన = ఆ

పాసపాత్రచేత, కిం=మిమి? (కృష్ణ) పయః=పాలను పాతుం=తాగుటకొలుప. (యశో) తత్=అపాలు, అద్య=ఇప్పుడు, నా స్తి=లేదు (కృష్ణ) కావా=విప్పుడు, అ స్తి = కలదు. (యశో) నిశి=రాత్రియందు. (కృష్ణ) రాత్రి=రాత్రి, కావా=విది, (యశో) అనకార + ఉదయః అనకార=చీకటియొక్క, ఉదయః = తోపిక-ఇట్లుయశోదపప్యగా, అక్షయంగం= కనుదోయిని, అమిత్య=మూసికొని, నిశాఅపి=రాత్రియును, ఉపగతా=వచ్చిపది, దేహి ఇతి=(పాసపాత్రను ఇచ్చి అని, ముహూ=మాటిని, మాతః=తల్లియైనదిని దయొక్క పక్షోజి + అంశుక=పయ్యెడయొక్క, కర్షణ=కాగుటయును, ఉద్యమః=ఉద్యత=ఉద్య క్తమైన, కః=హస్తమగలవాడగు, నః=ప్రసిద్ధుడైన, కృష్ణ=శ్రీకృష్ణమూర్తి, నః= మమ్ము, పుష్టాతు=పోషించుగాక-రాత్రియనగాక జీకటివచ్చుట అని యశోదపప్యగా కన్నులు మూసికొని చీకటి వచ్చిపది పాలగిన్నె నిప్పున్నాడని తెలియునది.

ఉ. అమ్మ, యిదేమిరా యదుకృత్యాగణి, గిన్నె యొనంగు, మేల, పా
లిమ్ముగఁ ద్రావ, లేపు, ఉదయపుడు, రే, యదియెట్టి, దంధకా
ర మ్మగు నన్నఁ గన్నొగిచి య రాతిరి వచ్చెను వేగ పాలు తే
తె మ్మని తల్లివైట నడిక యయుముకుందుడు నన్నుఁ బ్రోచుతన్.

తా. ఓకల్లీ! యదువలనాథా! మిమి? పాసపాత్రనిమ్ము; అదియెందున? పాలుత్రా
గుటన; పాలిప్పుడులేదు; పుతెప్పుడుకలుగును; రాత్రి; రాత్రి యనగానేమి? చీకటి
వచ్చుట; అనితల్లిచెప్పగా కన్నులు రెండును మూసికొని రాత్రివచ్చిపది పాలగిన్నె ఇప్పు
అని తల్లివైటచెఱుగును చేతబట్టి లాగుశ్రీకృష్ణుడు మమ్ము రక్షించుగాక?

అన. శ్రీకృష్ణుడు మాగర్భము నటించునొకలీలను జెప్పుచున్నాడు
శ్లో॥ కాభిసీపులినోదరేషు ముననీ యావద్గతః ఘోలితుం

తావ త్యా ర్పరికం పయః పిబ హరే వర్ధివ్యతే తే శిఖా
ఇత్థం బాలతయా ప్రతారణాదహః । శుశ్వా యశోదాగిరః

పాయా న్న స్పృశిఖాం స్పృశన్ ప్రముదితః క్షీ రేర్ధవీతే హరిః॥౩1

టీ. ముననీ=బలరాముడు, కాభిన్... శేషు-కాభిన్=యమునానదియొక్క, పులి
న=ఇసుకనిన్నెలయొక్క, ఉదరేషు=పథ్యప్రదేశములందు-ఘోలితుం = విహరించుటన,
యావత్=ఎంతవర్యంకిము, గతః=పోయెనో, తావత్=అంతవరకు-బలరాముడు యము
నానదియనుకనిన్నెలలూ విహరించి వచ్చునంతవరకు ననుట, కార్పరికిం=గిన్నెతోసం
బంధించిన-గిన్నెయందలిదైన, పయః=పాలను, పిబ=త్రాగుము. తే=నీయొక్క, శిఖా=
నిగ, పర్థివ్యతే=పెరుగును-పాలుత్రాగితివేని నీనిగ పెరుగుననుట-ఇత్థం = ఈప్రకారము
గా, బాలతయా=బాలనిభావము చేత-బాలుడగుటచుబట్టి, ప్రతారణా=పరా-ప్రతారణా

వంచించుటయందు పాలుత్రాగినచో సిగ పెరుగుననియారకయే యబద్ధముచెప్పిపంచిం
చుటయందు, పరాః ఆన క్షణం లెవ, యశోదాగిరః యశోదవాక్యములను శ్రుత్వా = విని,
ప్రముదితః సన్ = విక్లిప్తస్థితితోపించినవాడగుచు, క్షీరే = పాలు, ఆరవీరేనతి = సగము
త్రావబడఁగా, స్వంభామ్ = స్వంతయుక్తి, భాం = సిగను, స్పృశన్ = తాడుచున్న వాడై
న-పాలుత్రాగితిమే సిగపెరిగెనా యని బేలవలె దానిని ముట్టిచూడుచున్న, హరిః = శ్రీ
కృష్ణుఁడు, నః = మమ్ము, పాయాత్ = క్షీంచుఁగాత! యశోద కృష్ణుని ఇతరబాలుర
తోఁబాటిగాఁ దలచి ఏనుఁజించి పాలుత్రాగింపఁజూచినదై బలరాముఁడు వచ్చునంతలో
పాలుత్రాగుము. తేనున్న వాఁడువచ్చి దానిం త్రాగివైచునని లేదరుచూపెననియు, పాలు
త్రాగినయెడల సిగ పెరుగునని యబద్ధముచెప్పిపంచింపెననియు, కృష్ణుఁడు అది తెలిసియుఁ
దెలియనివానివలె పాలగిన్నెయెత్తుకొని సగముపాలు త్రాగినంతటనే తనసిగ పెరిగెనా
యని దానిని అంటిచూచుకొనె ననియు మాగ్ధ్యనాటకము తెలియునది.

ఉ. హేళితనూభవాపులిన్రహేలఁ జరించుబలుండు రాకమున్

బాలక పైడిగిన్నెఁ గలరపాల్ వెన నానుము గొప్పవెండ్రుక

ల్లాలు నటన్న సందసత్రిలాలనమాటల కుచ్చి సాముపాల్

గ్రోలుచుఁ జుంచుఁ జూచి కొనుర గోపకుమారుండు నన్నుఁ బోచుతన్.

తా. యశోద కృష్ణునిజూచి 'హేకృష్ణ! బలరాముఁడు యమునానదియనుకడిన్నె
లలో విహరింపబోయెను. వాఁడువచ్చునంతలోపల గిన్నెలోని పాలుత్రాగుము. మఱియు
ను బాలుత్రాగినయెడల సిగ పెరుగును' అనితన్న బాలునిఁగా నెంచి పాలు త్రాగించుట
కై ఏనుఁజించుమాటలు విని కృష్ణుఁడు తెలిసియు, తెలియనివానివలె గిన్నెదీసికొనినగము
పాలు త్రాగినంతనే సిగ పెరిగెనా యని దానిని దడవి చూచుకొనెను. ఇట్లు మాగ్ధ్యలీల
ను సఠించిన శ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బోచుఁగాత!

అవ. యశోద ఒకకృష్ణుడు కృష్ణుఁడుమమ్ముది నెనని విని యతనిని 'మ
న్నేలతింటి, వనఁగా నతఁడు 'నేను మమ్ము దిన లేదు. నానోరుచూడు' మని
నోరు తెఱచిచూపఁగా అందువర్వలసముద్రములతోఁ గూడినప్రపంచము
ను జూచినదయ్యు అది నిజమని నమ్మక వేటువిధముగా గ్రహించి అజ్ఞేర్చి
కలిగిన దని యాశీర్వదించుటను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కైలాసో నవనీతతి క్షీతి రయం ప్రాగ్గగమృల్లోష్టతి

క్షీరోద్దోఽపి నివీతదుగ్ధతి లన త్త్యేరే ప్రపుల్లే ముఖే!

మాతాఽజీర్ణధియా దృఢం చకిలేయా నష్టాఽస్మి దృప్తః కయా
ఘాఘా వత్సక జీవ జీవ చిర మి త్యుక్తోఽవతా నోహ హరిః॥ 62

టీ. అనత్ స్థేరే-అనత్ = ప్రకాశించుచున్న, స్థేరే = చిహ్నగతుగల, మఖే = శ్రీకృష్ణుని మోగము-నోరుఅనుట, ప్రపుల్లనతి = మిక్కిలి వికసించినది కాగా-కృష్ణుడు నోరుతెరిచి చూపగా ననుట, కైలాసః = కైలాసపర్వతము, సవనతతి = వెన్నవలె నాచరించుచున్నది. ఇయం = ఈ, క్షితిః = భూమి, ప్రా...ప్తితి-ప్రాక్ = పూర్వము, జగ = భక్షింపబడిన, మృత్ + లోప్తతి = మట్టిపెళ్ళవలె నాచరించుచున్నది. క్షీరోదః అపి = పాలసముద్రమును, నివీతదుగతి-నివీత = మిక్కిలి త్రావబడిన, దుగతి = పాలవలె నాచరించుచున్నది. ఆజీర్ణధియా = అటకము అనికెబుద్ధిచేత, దృఢం = మిక్కిలి, చకితయా = భయపడినదైన, మాత్రా = తల్లియైన యశోదచేత, కయా = ఎవ్వతెచేత, దృప్తః = చూడబడినవాడో, నస్తా = చెడినవాడను, అస్మి = అగుచున్నాను-ఎవ్వతెకనుజాటు నాబిడ్డగఁ దగిలెనో నేను చెడిపోతిని అని యాతియును. ప్రేమతృక = ఓబిడ్డా, భూభూ = భూభూయ అనుకరణము, జీవజీవ = జీవింపుము జీవింపుము, ఇతి = అని, ఉక్తః = చెప్పబడినవాడైన, హరిః = శ్రీకృష్ణుడు, సః = మమ్ము, అవతాత్ = రక్షించుఁగాక. కైలాసాదులను నోటియందుఁజూచియు బాలుడనెడు బుద్ధిచేత వానినెల్ల సవనతాదులుగా గ్రహించి అవి యెవ్వతె కన్నుపడెనో జీర్ణిపక యట్లే నిలిచియున్న వనుచు 'జీవజీవ'యని యశోద యాశీర్వదించెనని యర్థము. జగత్తంతయు లోపలఁ గలవాడని తెలియునది.

చ. ననిచిననవ్వునెమ్మొగమునన్ ధర భక్షితమృత్తుగాఁ బయో

వనధి నిశీతదుగ్ధనమశ్రవస్థితిగా రజతాద్రి వెన్నగాఁ

గని భ్రమఁ జెల్ల నేచెలువ శ్ర గాంచెనొ దృష్టిగ నంచు నంబ దీ

వనమును ధూత్యృతుల్ నినువ శ్ర వర్తిలుపాపనిప్రాపుఁగాంచెదన్.

తా. యశోద కృష్ణుడు నోరు చక్కగా తెరిచిచూపగా లోపలఁగఁబడిన వెండికొండను వెన్నముద్దగాను, భూమిని మనుచిన్నమట్టిపెళ్ళగాను, పాలసముద్రమును మిక్కిలిగాత్రాగిసపాలుగాను, గ్రహించినదై యిది యంతయు అటకలెదని తలంచి మిక్కిలి భయపడి 'అయ్యా ఎవ్వతె కన్ను పడినదో నేను చెడిపోతినే, భూభూ! నాయనా! చిరకాలము బ్రతుకుము బ్రతుకుము' అనిచెప్పెను. అట్లుతల్లిచేత జెప్పబడిన కృష్ణుడు మమ్ము రక్షించుఁగాక!

అవ. శ్రీకృష్ణుడు చనుఁబాలు డ్రావునప్పటివైఖరిని జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ కింజిత్కుంజిత్తులోచనన్య పిబతః పర్యాయపీతస్తనం

నద్యృప్రన్నతదుగ్ధబిందు మవరం హస్తేన సమూర్జితః |

మాత్రై కాజులిలానితన్య చుబుకే స్మేరాననస్యాధరే

శౌరేః క్షీరకణాన్వితా నివతితా దన్తస్యతిః పాతు నః॥ 63

టీ. పర్యాయవీతం-పర్యాయ=క్రమముచేత, వీతం=త్రాగబడిన-అనగా ఒక చ
న్నత్రాగినవీదపం గ్రమముగాత్ర గబడున దైన, స్తనం=చచ్చును, పిబతిః=త్రాగుచున్నవా
డును-దీనిచేత ఇంతమముందు ఒకచన్నును ద్రాగివిడిచినాడనియు ఇప్పుడు మరొక
చన్నును ద్రాగుచున్నాడనియుఁ దెలియుచుంది. బిడ్డలుబొక్కకృ-చన్నుగా పరుసగామార్చి
మార్చిత్రాగుటను ఇట అనుసంధించునది. కిచ్చిత్...లోనినస్యకిచ్చిత్=కొంచెము, మచ్చి
త్=పంపబడిన, లోచనస్య=కన్నులుగలవాఁడును, సద్య...చిన్లుమే-సద్యః=అప్పుడే, ప్రన్న
త్=కొఱిన, దుగ్ధబిన్లుమే=పాలబొట్టుగలిగిన, అపరం స్తనం=మలయొకచన్నును-ఇది యిం
తపం గొంతమునుపే త్రాగి వినువబడినదిగాన నిది పప్పుడే పాలబొట్టుకొన్ని కొఱియు
న్నవనుట. ఇట్టియొకచన్నును, హస్తేన=చేతితోన, సహస్వార్జ్యతః=రాయుడున్నదాఁడును, మా
త్రా=తల్లిచేత, చుబుకే=గడ్డనునందు, ఏకా...లాలితస్య-ఏక=ఒక, అంగులి =వ్రేలిచే
త, లాలితస్య-బుజ్జింపబడినవాఁడును, స్మేర + అననస్య=పప్పుమొగముగలవాఁడును, అ
గు, శౌరేః=కృష్ణునియొక్క, అధరే=మోవియందు, నివతితా = పడియున్నదియు, క్షీర
...స్వితా-క్షీరకణ=పాలవించువులతోడ, అన్వితా = చూకనదియు, అగు దన్తద్యుతిః-
దంత=పండ్లయొక్క, ద్యుతిః=కొంలి, ను=చుచ్చు, పాతు=రక్షించుగాఁక, కన్నులుకొం
తవని ఒకచన్నుమార్చియొకచన్నుగా బా...త్రాగుటయు ఒకచన్నుత్రాగునపుడుమతి
యొకచన్నును జేతితోబునువచుటయు బాలు. లక్షణము. చుబోపవ్రేలితో జిన్ని
కృష్ణుని గడ్డమును బుడుకఁగా నతఁడు 'స్మేరానన' చిబుసవ్రువవ్వననయు నపుడు పాల
బొట్టుతోఁగూడిన పలుమెఱుంగులు పెరవయిని బడె ననియు భావము.

చ. ఒకకుచ మాని బాల్ గుం యుర్రొక్కకుచం బొక కేలబూని యా

ముకుళితనేత్రుఁ డై జననీరముచ్చనకుం జుబుకంబు వ్రేలఁ జి

ట్టకముగ నంటి మోవి. బ్రకరకుం బగు లేనగ వొప్పుకొని య

గ్ధకణనమేతదంతరుచితత్పరతన్ నయః బోచు గావుతన్. 63

తా. కన్నులు కొంతవని మునుపు త్రాగినచన్నును పిడిచి చుబొక చన్నునుబట్టి
త్రాగుచు నపుడే బొట్టు గాఱియున్న మునుపటిచన్నును జేతితో బునువచు, తల్లి
యొక్క-వ్రేలితో నల్లల చుబుకమును బుడుకఁగా చిబుసవ్రువవ్వని దానిచేత లోపలిపండ్ల
కొంతులు పాలబొట్టుతోఁగూడి పెరవపయిని బడఁగా బెడగాదుబిన్నికృష్ణుఁడు మచ్చుఁ
బోచుఁగావుత.

అవ. లక్ష్మీకల్్యాణమందలయులీలావిశేషమును జెప్పఁచుకొను.

శ్లో॥ఉత్పజ్జస్తనమణ్ణలోపరిలసత్ప్రిలమ్బముక్తామచే

రస్తర్బిమ్బిత మిన్ద్రసిలనికరచ్ఛాయాసుకారిమ్యతేః|

లజ్జావ్యాజ ముపేత్య సప్రమదనా స్పృష్టం మురారే ర్వపుః

పశ్యన్తీ ముదితా ముదేన్దు భవతాం లక్ష్మీ ర్వివాహోత్సవే॥64

టీ. వివాహః+ఉత్పివే=వివాహమనెడి ఉత్పవతాలమందు, లజ్జావ్యాజమ్=లజ్జా=సిగ్గుతనెడి, వ్యాజం=నెపమును, ఉపేత్య=పొంది-సిగ్గునుబట్టియునుట, సప్రమదనా-సప్ర=పంగిస, వదనాసతీ=ముఖముగలదియై, ఉత్పజ్జ...మణేః-ఉత్పజ్జ=పాడవైన, స్తనమండలం=కుచప్రదేశముయొక్క, ఉపరి=మీద, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, ప్రాలంబం=మెడనుండి తొమ్మునందు సరిగావేలెడి హారముయొక్క, ముక్తామణేః=ముత్యముయొక్క, అంతః=నడుమ, బింబితం=ప్రతిఫలించిన దైన, ఇన్ద్ర...ద్యుతేః=ఇంద్రసిల = ఇంద్రసిలములయొక్క, నికరం=సమానముయొక్క, ఛాయా=కాంతిని, అనుకారి=అనుకరించునట్టి, ద్యుతేః=కాంతిగలవాడైన, మురారే=కృష్ణునియొక్క, వపుః=దేహమును, స్పృష్టం=విశదముగా, పశ్యన్తీ=చూచుచున్నదియు, కావుననే, ముదితా=(పురుషుని జూడవలయుననుకోరిక శుతీరున సిద్ధించుటచే) సంతోషించినదియు, అగు, లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవి-లక్ష్మీరూపయైన రుక్మిణీదేవి; భవతాం=మీయొక్క, ముదే=సంతోషముకొఱకు, అస్తం=అగుఁగాక. రుక్మిణీదేవి తనపెండ్లియపుడు శ్రీకృష్ణుని చూడఁగోరెండ్లికూతురుగావునఁ జక్కఁగా ఆతనిని చూచుటకుఆనువుపడకసిగ్గునెపమున తలవంచి యుబ్బుగుబ్బలమీదనున్న తెలిముత్యమునందుఁ జక్కఁగాఁ బ్రతిఫలించినయశనిసల్లనిమూర్తిని జూచి ముదమువొందె నని యర్థము. ముక్తామణియందుఁ బ్రతిబింబమును స్పృష్టముగాఁ జూచుటఁ జెప్పటచే ఆముత్యము ప్రతిబింబమును స్పృష్టముగాఁ గనఁబడుచునంత పెద్దనాయకమణిగా నుండునని తెలియునది. వజ్రియు కృష్ణునిదేహము నల్లనిదిగానఁ దెల్లనిముక్తామణియందు 'స్పృష్ట'ముగాఁ గనఁబడెనని యాశ్వాసు. ఆముక్తామణితొమ్మునందు సరిగావేలుచుండిననే రుక్మిణీతలవంచికొన్నపుడు అందలిప్రతిబింబము కనఁబడఁజాలునుగాని తొమ్మునపట్టెనికంతమందుగాని తొమ్మునకుఁగ్గిందుగాగాని వేలుచుండెనేనిఆప్రతిబింబము కనఁబడ నేరదు. కావుననే 'ప్రాలంబ'ముయొక్క-అనఁగాతొమ్మునకుసరిగావేలుహారముయొక్క-ముక్తామణి యన్నాడు. ఇంతేకాక ఆముక్తామణి సరిగాఁగ్గిందికి వేలుచుండెనేని అందలిప్రతిబింబము రుక్మిణీకిమిక్కిలితలవంచుకొన్ననుఁ జక్కఁగాఁ గనఁబడ నేరదు. అట్లుగాక అదిఉత్పజ్జస్తనమణ్ణలోపరిమండలకి నిక్కియున్న విజివిగుబ్బలమీద బాటువుగా ఊనియుండుటచే అందలిప్రతిబింబమును దలవంచుకొన్నంత నుఖముగాను స్పృష్టముగాను గనఁబడఁగూడును. కావుననే, ఉత్పంక్షస్తనమండలముమీదిదిగా దానిని చెప్పినాఁ డని తెలియునది.

అప్రతిబింబమును జూచి ముదము నొందినదిగావుననే మీకును ముదము నొసంగు ననుట.

మ. హరిసీలచ్ఛవిఁ గేరుశౌరిమ్మదు దేరహచ్చాయ వక్షోరుహా

పరిముక్తామణియందుఁ గన్పడఁ ద్రపారవ్యాజంబునం బెండ్లికూఁ

తురు దాఁ గావున మోషు వాచికొని సంతోషస్థితిం జెందునిం

దిర మీ కీవుత నిష్టనంపద దయాదృష్టిన్ విలోకించుచున్. 64

తా. తనవివాహమునందు రుక్మిణీజేవి శ్రీకృష్ణుని చూడఁగోరి పెండ్లికూతురు గావున చక్కఁగాఁ జూడనేరక సిగ్గునెవమునఁ దలపంచుకొని తనయుబ్బుగుబ్బలమీఁదఁ గలిగా వ్రేలుచున్న హరపుముత్యమునందు ఇంద్రసింహులకాంతి గల శ్రీకృష్ణునిశరీరము ప్రతిఫలింపఁగా సుష్టముగాఁ జూచుచు కోరికి యీడేటిసందున సంతోషించిన దయ్యె. అట్టిరుక్మిణి మీకు సంతోషము కలిగించుగాత.

అవ. బలభద్రునికని కృష్ణునికని యశోదకును నైననంవాదమును జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కృష్ణే నామ్బు గతేన రస్తు మధునా మృదృక్షితా స్వేచ్ఛయా

తథ్యం కృష్ణ క ఏవ మాహ మునలీ మి థ్యామ్బు పశ్యానమ్ |

వ్యాదే హీతి విదారితే శిశుముఖే దృష్ట్వా సమస్తం జగ

న్తాతా యస్య జగామ విస్మయపదం పాయా త్స నః కేశవః || 65

టీ. హేఅమ్బు=ఓయమ్మా, రస్తు=అటలాడుటకు, గతేన=పోయినట్టి, కృష్ణేన=కృష్ణునిచేత, స్వేచ్ఛయా=తనయిచ్చచేత-ఒకరి ప్రేమములేక తానేయనుట, మృత్=మన్ను, భక్షితా=భక్షింపబడినది. (ఇది బలభద్రుఁడు యశోదతోఁ జెప్పినమాట. ఇది విని యశోద కృష్ణునితో) కృష్ణ=కృష్ణ, తథ్యం=యథార్థమా-నిత్య మున్నుదింటిపన్నవిషయము నిజమా(అనియడుగఁగా, కృష్ణుఁడు) ఏవం=ఇట్లు, కః=ఎవ్వఁడు, అహ=చెప్పెను, నేను మన్నుదింటినని ఎవఁడుచెప్పెను, (అనియడుగఁగా, యశోద) మునలీ=బలరాముఁడు (చెప్పెనఁగా కృష్ణుఁడు) అమ్బు=అమ్మా, మిథ్యా=అబద్ధము - బలరాముఁడు చెప్పినది కల్ల, అననమ్=నాముఖమును, పశ్య=చూడుము, (అనిచెప్పఁగా, యశోద) వ్యాదహి=తెఱవుము-నోరు తెఱవుము (అని చెప్పి) విదారితే=తెఱవబడిన, శిశుముఖే=నిన్నవైన శ్రీకృష్ణునినోటియందు, సమస్తం=సకలమైన, జగత్=లోకమును, దృష్ట్వా=చూచి, యస్య=ఎవ్వనియొక్క, మాతా=తల్లియైన యశోద, విస్మయపదం=ఆశ్చర్యమునెఱిపానమును, అశ్చర్యముననుట, జగామ=పొందినదో, సః=అ, కేశవః=శ్రీకృష్ణుఁడు, నః=మమ్ము, పాయాత్=రక్షించుఁ గాక-మున్ను నోటియందలికైలాసాదులను జూచి

నమ్మక నవనతాదులుగా గ్రహించి సమాధానము చేసికొన్నది. ఇప్పుడు కెండవమాటును జూచుటచే నమ్మి ఆశ్చర్యమును బొందిన దనుట.

మ. మను భక్షించి తె కృష్ణ యెవ్వ రని రశమ్మా, యన్నయన్నాడు, గ
న్గొను నామో మది కల్ల, చూపు మనుచుకొనోరెత్త విశ్వంబు లె
ల్లను గన్పించిన నింతవెళ్లఁ దిన నీరలా గయ్యె నాశ్చర్య మం
చును వీక్షించుయశోదగాంచి నగుకృష్ణుంగాంతునశ్రాంతమున్.

తా. బలరాముడు యశోదతో 'అమ్మా! కృష్ణుడు; అటలాడఁజోయి తానైను
న్నుదిన్నా' డనిచెప్పగా యశోద, 'కొడుకుతోకృష్ణ! మన్నుచుట నిజమా?' యని
యడుగఁగా కృష్ణుడు 'ఎవరు నేను మన్ను దిన్నట్లుచెప్పి' రనగా, యశోద 'బలరాముఁ
డు చెప్పె' ననెను. కృష్ణుడు 'అమ్మా! అది యబద్ధము. నానోరు చూడు' మనగా
యశోద 'నోరు తెఱవ' మని చెప్పి తెఱవఁబడినయనినువునోటియందు సమస్తప్రపం
చమును జూచి ఆశ్చర్యపడెను. అట్టి కృష్ణుడు మమ్ము రక్షించు గాఁక.

అవ:—శ్రీకృష్ణుడు రోహిణీనక్షత్రమం దవతరించుటను
ఉత్పేక్షించుచున్నాడు.

శ్లో॥ స్వాతీ నపత్ని కిల తారకాణాం, ముక్తాఫలానాం జననీతి రోహితీ |

సారోహిణీ నీల మసూత రత్నం, కృతాన్నదంగోపవధూకు నేషు || 66

టీ. తారకాణాం=నక్షత్రములకు. నపత్ని=నవతియైనట్టి, స్వాతీ=స్వాతియనెడి
నక్షత్రము-అశ్విని మొదలగు నిరుపదియేడునక్షత్రములును జంద్రునికి భార్యలని ప్రతీతి
గనుక అందు స్వాతి తక్కిననక్షత్రములకు నవతి యగుననుట, ముక్తాఫలానాం=ముత్య
ములకు, జననీకల=తల్లిగదా-ఈత్యాదించునదిగదాయని భావము, ఇతి=అని, రోహితీ =
రోషమువలన, సా=ఆ-చంద్రునికిఁ బ్రదుతమురాలుగాఁ బ్రసిద్ధి నొందిన, రోహిణీ=రో
హిణి యనెడు నక్షత్రము, గోపవధూవచేషు-గోపవధూ=గోపస్త్రీయొక్క, వచేషు=
గుబ్బలయందు, కృత + ఆన్నదం=చేయబడిన స్థానము గలిగినదైన-వారి గుబ్బలయందు
నెలకొన్న, నీలం=నీలమైన, రత్నం=రత్నమును-నీలరత్నవర్ణుడైనకృష్ణుని అని భావము.
అనూత=క నెను. నవతులు ఒండొరుల మేలు చూడఁజాలరు గనుక రోహిణి తన నవతి
యైనస్వాతి ముత్యములను గని ప్రసిద్ధి నొందుటను సహింపక తాను నీలరత్నమునుగనెనని
యర్థము. ముక్తారత్నము స్త్రీలకుచంబులపయి విలసిల్లునట్లు ఈ నీలరత్నమును గోపి
కలకుచములపయి విలసిల్లుదున్న దని రత్నముతోడి సాధర్మ్యమును దీనికిఁ జెప్పెనాడు.
మతియు ముత్యములకంటె రత్నము విశేషము గావున ముత్యమును గన్న స్వాతికన్న
రత్నమును గన్న రోహిణియే యధురాలనియు ఆశయము స్ఫురించెడి, స్వాతిముక్తాఫల

ములను అనగా 'మత్త + అఫల' ముట్టలట అఫలమైనవానిని-ఫలము కానివారిని-కనక గా, రోహిణి ముట్టలట ఫలరూపమైనవానిని గణెననియు దాత్పర్యము భవించెడిని. స్వాతీ ప్రవేశమందు గురియునట్టివానబిందువులు ముత్తైపుఁజిప్పలందుఁ బడి ముత్తైము లగునని రత్నకాస్త్రప్రసిద్ధము. దానినిబట్టి స్వాతి ముత్తైములకుఁ దల్లియని యుత్పేక్షితమైనది. శ్రీకృష్ణుడు రోహిణీనక్షత్రముం దవతరించుటనుబట్టియు ఇంద్రసిలవర్ణుఁ డగుటనుబట్టి యు రోహిణి నీలరత్నమును గన్నదియుని యుత్పేక్ష తెలియుచుంది. కృష్ణుడు గోపి కాలోలుడు గావున 'కృతాస్వదం గోపవధూపచేషు' అని గోపికాపదములందు నెల కొన్న నీలరత్నముగాఁ జెప్పినాఁ డని తెలియునది.

ఉ. తారల కెల్లనుక నవతిర దా నగు స్వాతి విశుద్ధమా క్తికో
దారములు గనం గని నిరజాత్మ నసూయ వహించి రోహిణీ
తారక గాంచె గోపవనిర తాకుచకోరకహారసంతతి

జేరినకృష్ణనాయకమృణిన్ రవికోటిఘృణిన్ ముదంబునన్. 66

తా. స్వాతీ నక్షత్రము ముత్తైములను గనునని ప్రఖ్యాతిఁ బొందుచున్నదని రోష ముచేత దానిసవతియగు రోహిణి తానును గోపికాపదములందుఁ బ్రకాశించుచున్న యొకనీలరత్నమును (శ్రీ)కృష్ణుని గని మించిన దయ్యెను.

శ్లో॥ సృత్యస్త మత్యస్త విలోకనీయం, కృష్ణం మణిస్తమ్భగతం మృగాక్షీ ।
నిరీక్ష్య సాక్షాదపి కృష్ణ మగ్రే, ద్విధా వితేనే నవనీత మేకమ్॥ 67

టీ. సృత్యస్తం = సర్వము నేయుచున్నవాడును, అత్యస్త విలోకనీయమ్ = అత్యస్త = మిక్కిలియు, విలోకనీయం = చూడఁదగినవాడును, మణి...గతం = మణి స్తంభం = రతనపుకంబమును, గతం = పొందినవాడును ప్రతిబింబరూపమైనవాడనుట, అగు, కృష్ణం = కృష్ణుని, మృగాక్షీ = లేడిపంటికన్నులుగలయిహోద, అగ్రే = ఎదుట, నిరీక్ష్య = చూచి, ఏకం = ఒకటియైన, నవనీతం = వెన్నను, ద్విధా = రెండుభాగములుగా, వితేనే = చేసెను. యిహోద రత్నస్తంభమునందలి ప్రతిబింబమును నిజముగా కృష్ణుడు గాఁ డని తెలిసినద య్యు అది సృత్యమువలన 'అత్యంతవిలోకనీయ'ముగా నుండుటచే నందు వ్యామోహ ముగలదై అవ్యామోహమున దానికిని సాక్షాత్ కృష్ణునివలెనే వెన్నముద్దను పంచి యిచ్చె నని భావము.

మ. ప్రకటానందవిచిత్రనాట్యవరుఁ డౌరబాలున్ విలోకించుచుం
జకితాలోకకురంగలోచన మణిస్తంభంబులో నిక్క మై
నకుమారుంబలెఁ దోచునీడఁ జెలువొందం గాంచి భాగించె నా
త్మకరాంభోజమునందు నున్న నవనీతం బయ్యెడన్ రెండుగన్. 67

తా. శ్రీకృష్ణుడు మిక్కిలిరమణీయముగా అడుచుండగా ఆతనిప్రతిబింబము ను రత్న స్తంభంబునందు మిక్కిలిమాడందగినట్లు సొగసై కనబడంగా ఆప్రతిబింబము నందలివ్యామోహమువలన దానినిగూడ నిజముగాఁ గృష్ణునివలెనే భావించి యశోద చేతనున్న వెన్నముద్దను ఇద్దఱుకృష్ణులఱను రెండుగాఁ బంచెను.

అవ. యశోద కృష్ణుని మేలుకొలుపుటను జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ నత్య జాగృహి విభాల మాగఁం, జీవ కృష్ణ శరదాం శతంశతమ్ |
ఇత్యదీర్య సుచిరం యశోదయా, దృశ్యమానచదనం భజామహే॥

టీ. హేపత్య=ఓబిడ్డా, విభాలం=ప్రాతఃకాలము. ఆగతం=వచ్చెను. జాగృహి=మేలుకొనుము, హేకృష్ణ=ఓకృష్ణా, శరదాం=సంవత్సరములయొక్క, శతం శతమ్=సూలుసూలు-సూలులకొలదిసంవత్సరము లనుట. జీవ=జీవింపుమా, ఇతి=అని, ఉదీర్య=చెప్పి, సుచిరం=బహుకాలమాచాల సేపు, యశోదయా=యశోదచేత, దృశ్య...చదనమ్=దృశ్యమాన=చూడబడుచున్న, చదనం=ముఖము గలవాఁ డగు శ్రీకృష్ణుని, భజామహే=భజించుచున్నాము. తెల్లవాలు మామన కృష్ణుని మేలుకొలిపి ఆతఁడు లేచు నపుటి నిద్దరనుబ్బ మొగముయొక్క చెయివము మిక్కిలి కంటికి ఇంపుగా నుండుటచే చాలసేపు యశోద చూచుచుండె నని యర్థము.

ఉ. వెన్నయుఁ బాలుఁ త్రాగుచువు శ్ర వేగమ లెమ్ము శ్రమార తెల్లవా
తెన్ననుఁ గన్నతండ్రి నిహరింపరు లే పదివేలయేండ్లు నీ
కు న్నెఱయాయు వయ్యెను ముగ్ధుంక యటన్నయశోదఁజూచునా
వెన్ననిచుద్దునెమ్మెగము శ్ర వేగుక మీఱ భజింతు మెప్పుడున్. 68

తా. యశోద వేగుకను గృష్ణునిజూచి నాయనా! మేలుకొనుము తెల్లవాతెను. కృష్ణా! పదివేలయేండ్లు ప్రతుమము. అని చెప్పి నిద్దరలేచుచున్న యతనిచుద్దుమొగమును చాలసేపు చూచుచుండెను. అట్టికృష్ణుని మేము భజించెదము.

అవ. శ్రీకృష్ణుడు శైశవమునఁ జేయుధౌర్ద్యలీలను జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ ఓచుంజ్విఘ్నన్ శిశు రితి ధియా చుమ్బితో వల్లవీభిః
కణ్ఠం గృహ్లా న్నరుణితపదం గాఢ మాలిక్వితాఙ్గః,
దోరా లజ్జాపద మభిమృశే న్నబ్ధ మారోపితాత్మా
ధూర్తస్వామీ హరతు దురితం సూరతో బాలకృష్ణః॥ 69

టీ. శిశురితి=నినువు అను, ధియా=బుద్ధిచేత, వల్లవీభిః=గోవస్త్రీలచేత, చుమ్బితః=సన్=ముద్దు ఇడబెడినవాడగుచు, ఓష్ఠ=అభిరమను, క్రుద్ధాన్ = సీత్యార్థముతోఁ

గోనువాడును-బిడ్డడని గోపికలు ముద్దించగా ఆతెఱపిని వారికెమ్మోస్తులను జూచించు ననుట, అలిజితాజుగన్-అలిజిత=కాగిలింపబడిన-అజుగన్ = దేహముకలవాడగుచు, అరుణితపదం-అరుణిత=వట్టగాఁ జేయబడిన, పదంయథాతథా=ప్రదేశము గలుగునట్లుగా, కంతం=గోపికలకంతమును, సాధం=గట్టగా, గృహన్=గ్రహించువాడును, బిడ్డడని గోపికలు కాగిలింపుకొనగా అరునువున వారికంతములను ఎత్తబెట్టుట బిగ్గఁ గాగిలింపుననుట అజుగన్=బడిని, ఆరోపిత + ఆత్మా - ఆరోపిత=నిక్కింపబడిన ఆత్మారన్=దేహముకలవాడగుచు, లజ్జాపదం=లజ్జాసానమును-మగ్నిసానమును అంటు, దోర్నా=చేతితో, అభిమృశన్=తడవుచు వాడును, బిడ్డడని గొల్లచెలువలు తొడలయం దిడుకొనగా ఆచిలున వారిమగ్నిప్రదేశములను అంటు ననుట కావుననే, ధూర్తస్వామి-ధూర్త=నిటులకు, స్వామి=అధిపతియైనవాడును-నినువుఅని గోపికలుబాలించునవును విటకానిచేష్టలు పఁచించువాడు గాన ధూర్తడనియు కేవలకైశవసుందే ధూర్తత్వము అలవడుటచే కేవలధూర్తసుండాః ధూర్తస్వామి యగు ననియు భావము, ఇట్టివాడైన, బాలకృష్ణుః=చిన్నకృష్ణుడు, దురితం=పాపమును, దూరతః=దూరమున-దవ్వగా, హరతు=తొలగించుఁ గాత-తాను ధూర్తడైనవాడు ఒకదురితమును హరించుట శక్యముకాదు. అందును ధూర్తస్వామియైనవాడు దురితములను హరించుట యసంగతము. మఱి వాడు హారిత, దవ్వగాను హరించుట మిక్కిలియు అసంభావ్యము. అయినను పరమపురుషుడగుగాన హరింపబాలు నని యాశయము ధ్వనింతు.

ఉ. బాలుఁడటంచు ముద్దులిడుక బాలులఁ బట్టుక మోవి నొక్కి కెం
గేలఁ దెమల్చి మన్మథనిశ కేతన మొకముమీడ నుంపఁ జాల్
చాలు నటంచు నెత్తికొనఁగడననఁ బట్టుక కాగిలించుగో
పాలకధూర్తశేఖరుడు ౧ పాపముఁ బాప కృతార్థుఁజేయుతన్. ౧౨

తా. గోపికలు కనువుగాఁ దలచి ముద్దుపెట్టుకొనగా వారలకెమ్మోవిని చుం
బించుచును, బిడ్డడని కాగిలింపుకొనగా వారికంతము ఎత్తగా నగునట్లు బిగ్గఁ గాగి
లింపుకొనుచును, కూన యని ఒడియందు వారెత్తి పెట్టుకొనగాఁ దనచేతితో వారి
మగ్నిసానమును అంటుచును, పెనువిటకానివలె నడచుబాలకృష్ణుడు మాపాపములను
దవ్వగాఁ దొలగించుఁగాక.

అవ. శ్రీకృష్ణుడు ఒకనాడు కన్నకలను జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఏతే లక్ష్యణా జానకీవిరహితం మాం భేదయ స్త్యమ్బుదా

మర్కాణీవ చ ఘట్టయ స్త్యల మమీ క్రూరాః కదమ్బానిలాః!

ఇతం వ్యాహృతపూర్వజన్మచరితం యో రాధయా వీక్షితః

సేరం శజ్జితయా స స స్సుఖయతు స్వప్నాయమానో హరిః॥ 70

టీ. హేలక్ష్మణః=ఓలక్ష్మణా, ఏలే=ఈ, అమ్మదా=మేఘములు, జానకిరహితం=జానకి=నీతచేత, విరహితం=తేనివాడైన=నీతనెంచబాసినవాడైనయనుట, మాం=నన్ను, భేదయన్తి=ఖిన్నునిగాజేయుచున్నవి. క్రూరాః=కూరమలైన- విరహిజనులనుచున్న హములైనయనుట, అని=ఈ, కదమ్మ + అనిలా=కడిమిపువ్వులవాయువులు-కడిమిపూదాపులతోఁగూడినతెమ్మెరలు, మర్నాణి=మర్నస్సానములను, అలం=మిక్కిలి, ఘట్టయన్తి ఇవచ= కొట్టుచున్నట్లున్నవియును - మర్నముల దాటించినట్లు వీడించుచున్నవనుట, ఇత్థం=ఈప్రకారముగా, యః=ఎవఁడు, వ్యాహృత...చరితం యథాతథా - వ్యాహృత=చెప్పబడిన, పూర్వజన్మ=మునుపటిపుట్టుకయొక్క - పూర్వపు రామావతారమయొక్క, 'చరితం యథాతథా=చరిత్రముగలుగట్లుగా, స్వప్నాయమానః=కలగనుచున్నవాఁడును, 'వ్యాహృతపూర్వజన్మచరితః' అనుపాతమున- చెప్పబడినపూర్వజన్మపుచరిత్రముగలవాఁడును అనియర్థము-ఇట్టివాఁడును, స+ఈర్ష్యం=అనూయతోఁ గూడినట్లుగా, శజ్జితయా=(తన్నుగుఱించి) సందేహపడినదగు, రాధయా=రాధచేత, వీక్షితః=చూడబడినవాఁడును-కలలో దనరామావతారమందలి నీతావిరహవేదనమును అదాటున అనుభవించుచుండఁగాబ్రకల్గునున్న రాధవిని 'ఇలఁడేమి జానకియను మఱొకప్రియురాలిని దలంచి వెతపడుచున్నాఁడు' అని నవతితనముచే ఈర్ష్యయు 'లక్ష్మణా! నాకియని శ్రీరాముని పరికలవరించుచున్నాడే యితఁడేమిసామాన్యఁడా లేకపరమపురుషుఁడా'యని శంకయునుగలదై కృష్ణుని జూచినవనుట - ఇట్లు రాధచే జూడబడినవాఁడును అగు, సః=ఆ, హరిః=శ్రీకృష్ణుఁడు, నః=మమ్మునుఖియను=నుఖింపజేయుఁగాత. విరహిజనులమేఘములును, కదంబవాయువులును మొదలగునవి విహోద్ధిపకము లని తెలియునది.

శా. అన్నా లక్ష్మణ జానకీరహితు స శ్చ న్నంభోధరశ్రేణి యీ

సన్నంపున్వలిగాలి మర్మములు నొంగుచం జొచ్చె నంచుం బురా

ఖన్నత్వంబు వచింప నీసు వెఱపుం శ్రీలొక్కన్నచిత్తంబుతోఁ

దన్నున్ రాధిక గాంచఁగాఁ గలవరింశ్రంగూర్కువాడేలుతన్. 70

తా. కృష్ణుఁ డొకరాత్రి రాధతోఁగూడఁ బరుండి నిదురించుచున్నపుడు రామావతారమందలి నీతావిరహమును అనుసంధించుచు 'లక్ష్మణా! ఈమేఘములు జానకిని ఎడఁచానియున్న నన్నుదుఃఖితునిగాజేయుచున్నవి. కడిమిపూవులతావులుగల యాయెలదెమ్మెరలు నామర్మములనుదాటించునట్లు వీడించుచున్నవి' అని పూర్వావతారమందలి వృత్తాంతమునుజెప్పుకొనుచు స్వప్నముగనుచుండఁగా బ్రకల్గునున్న రాధవినిఅతనికి జానకియని మఱొకపడఁతియున్నదని తెలియుటచే అనూయయు, శ్రీరామభరితమును అనుసంధించు

టచే 'సరసుపురుషుడా ఇకడేమి' యని శంకయును గలదై చూడగా నొప్పుచున్న శ్రీకృష్ణుడు మమ్ము సుఖులనుగాఁ జేయుఁగాత.

అవ. లక్ష్మీరూప యైన పృథ్వీదేవి శ్రీకృష్ణునితో నొకప్పుడాడిన నకసోక్తులను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఓష్ఠం ముఖ్య మా రే బిభేమి భవతా పానైర్హతా పూతనా
కణ్ఠాశ్లేష మముం జహీహి దళితా వాలిజనే నార్జునా
మా దేహి చ్ఛురితం హిరణ్యకశిపుర్నీతో నఖైః పఞ్చతా
మితం వారితరాత్రికేళి రవతా ల్లక్ష్మ్యవహాసా ధరిః॥ 71

టీ. పేహారే=ఓక్తుష్టా, ఓష్ఠం=అధరమును, ముఖ్య=విడుపుమా-మోవిని నొక్క-
మమాయనుట-ఏలనఁగా, బిభేమి=భయపడుచున్నాను. భయమునకుకారణ మేమనఁగా,
భవతా=నీచేత, పానైః = పానములచేత-చన్నుబాలు ఒకటిరెండుగ్రుక్కలు త్రాగుట
చేత, పూతనా=పూతనయనురక్తమి, హతా = చంపబడినది-నీవు పూతనపంటిబలాఘ్ని
రాలగురక్తమి నే రెండుమూడుగ్రుక్కలు చనుబాలు అనినంత నే చంపితివిగాన నను
బోటిదానియధరమును అనితివేని నాకేమిచెఱుపు గలుగునోయని భయపడుచున్నాను
గనుక మోవినినానమయనియర్థము. అముం=ఈ-ఇదిగోనీవుకావించుచున్న, కణ్ఠాశ్లేష
మ్=కుత్తుకకాగిలిని-కంఠాలింగనమును, జహిహి=విడుపుమా, ఏలయనఁగా, అలిజనేన=నీ
కాగిలిచేత, అర్జునా-రెండుమద్దిచెట్లు, దళితా = చీల్చబడినవి - మద్దిచెట్లవంటి వానిని
కాగిలిండుటచే చీల్చితివిగావున ననుబోటిని కాగిలించితివేని ఏమిచెట్లకలుగునోయని
భయపడుచున్నాను గనుక కంఠమును కాగిలింపమయనుట, చ్ఛురితం=నఖత్వతమును,
మాదేహి=ఇయ్యటమా-నఖత్వతమును జేయమయనుట-ఏలనఁగా, హిరణ్యకశిపుః=హి-
రణ్యకశిపుడనురాక్షసుడు నఖైః=నీగోళ్ళచేత, పఞ్చతామ్ = మరణమును, నీతః=పాం-
ఠింపబడెను-నీవు గోళ్ళగిల్లులచేతనే హిరణ్యకశిపునట్టివానిని చంపితివిగాన ననుబోటికి
నీగోళ్ళగిల్లులచే నేమికలుగునోయని వెఱచుచున్నానుగాన నఖత్వతములు ఉంపమయ
నుట, ఇత్థం=ఈప్రకారముగా, లక్ష్మ్య=లక్ష్మీచేత-రుక్మిణీచేత, అపహాసాత్=అపహాసము
ను ప్రేతువునుబట్టి, నారిత...కేళి-వారిత=నివారింపబడిన, రాత్రికేళిః = రాత్రియందు
మస్థగక్రీడగల, హరిః=విష్ణుఁడు-శ్రీకృష్ణుడు, అవతాత్=(మమ్ము)రక్షించుఁగాక. రుక్మి-
ణీదేవి ఒకరాత్రితనలో రత్నక్రీడ సలుపఁబూనినకృష్ణుని నిజముగాఁగాక వేడుకకొఱుట
ఇట్టిసరసోద్ధ లాడి అరతిక్రీడ నివారింపఁజూచిన దని యర్థము.

ఉ. అమృతచెల్ల మోచిచవి యానకు పూతన సోలెఁ గ్రోలఁగా

గ్రమ్మకు అమ్ము బల్మిని ధరరం బడె మద్దులు కాన గోటిచేఁ

జమ్మకుమీ హిరణ్యకథచే మది భీతిలె నంచుఁ దచ్చనల్
బ్రమ్మచుఁ గేలి మాన్పు రమఁ యైకొని కూడినశౌరిఁ గొల్పెదన్

తా. అట్టిరూపయైన దుక్కణీదేవి యొక నాటిరాత్రి శ్రీకృష్ణుఁడు తనతో మరు
కేళి సలుపఁబూనఁగావేడికాక 'కృష్ణా! నిన్ను ఒకటిరెండు గుక్కలూనినంతనే పూతనను
జంపితివి. కావున నామోవిని అనినయెడల ఏమి కలుగునో యని భయపడుచున్నాను.
కనుక నామోవిని విడువు. నిన్ను కాఁగిలించినంతనే మది చెట్లు రెంటిని గూల్చితివి. నన్ను
కాఁగిలించినను ఏమగునో కనుక నాకంతమును గొఁగిలించుటను మానుము. నఖిములచే
హిరణ్యకేళినిఁ జంపితివి. కాబట్టి నినఖిత్తములను వెలుచుచున్నాను. వానిని జేయ
వహు' యని సరస్వోష్ఠ లాడుచు వరుని యధరచుంబన కంఠాలింగన నఖిత్తములను
వారించుచు రతికేళిని మాన్పఁజూచినది. అట్టిశ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాక.

అచ! యశోద ఒకనాఁడు కృష్ణునినిదురపుచ్చుటకై రామాయణ
కథను జెప్పుచుండఁగా ఊఁకొట్టుచు వినుచున్నకృష్ణుఁడు అందురావణుఁ
డునీతను గొనిపోయె ననుఘటమును విని తనపూర్వవృత్తాంతమగుటచే
అప్పటియవతారమును మఱచి నీతను విడిపించుటకై సంభ్రమించుటను
జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రామోనామ బభూవ హుం తదబలా నీతేతి హుం తాం పితౄ

ర్యాచా సచ్చవటీతతే విహరత స్త స్యాహర ద్రావణః ।

నిద్రార్థం జననీకథా మితి హరే ర్హుజ్జ్వరతః శ్రుణ్వతః

సౌమిత్రే క్వ ధను ర్ధను ర్ధను రితి వ్యగ్రా గిరః పాన్తు వః॥ 72

టీ. రామోనామ=రాముఁడను పేరుగలవాఁడు, బభూవ=ఉండెను-ఇది యశోద
వాక్యము: హుం=హుం అని కృష్ణుని ఊఁకొట్టుట-ఇట్లేమీద నెల్ల తెలియునది. తత్ +
అబలా=అతని పడఁతి-నీతా ఇతి=నీత అని-నీత అని అతనిభార్య-ఇది యశోదవాక్యము,
హుం=ఇది కృష్ణుని ఊఁకొట్టుట, పితౄ=తండ్రియైన దశరథునియొక్క, వాచా = వాక్య
ముచేత-తండ్రి అడవికి పొమ్మన్న మాటనుబట్టి, సచ్చవటీతతే = పంచవటీయొక్క
ప్రాంతమందు, విహరతః=విహరించుచున్న, తస్య=ఆరామునియొక్క, తాం=అమెను-
రామునిభార్యయైన అనీతను, రావణః=రావణుఁడు, అనరత్=దొంగిలించుకొని పోయె
ను, ఇతి=ఈప్రకారముగా, నిద్రార్థమేనిదురకొఱప, జననీకథామే-జనని = తలియైన
యశోదయొక్క, కథామే=కథను, హుజ్జ్వరతః=హుంకారమువలన-హుం అని ఊఁకొ
ట్టుచునటు, శ్రుణ్వతః=వినుచున్న, హరేః=శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, సౌమిత్రే=ఒలత్తుణా
ధనుః ధనుః ధనుః=విల్లువిల్లువిల్లు, క్వఇతి=ఎక్కడ అనెడు, వ్యగ్రాః=తొందరపాటుతోఁ

చెప్పబడిన, గిరః=మాటలు-నీతను కొనిపోయినాడని విన్నంతనే నిలుపోపక 'లక్ష్మణా విలు విల్లెక్కడ' అని సంభ్రమముతోఁ జెప్పబడినమాట లనుట, హః=మిమ్ము, పాన్తు=రక్షించుఁగాక, నీతను విడిచిచుట్టకై విల్లుఁదెమ్మున్నాఁడని తెలియునది.

మ. ఇలలో రాఘవుఁ డొప్పు వానినతి యరయ్యెన్ నీత వారికొ వనం బులకం బంచె గురుండటంచు నిదురంగబొంపించునయ్యెంబవ[విల్ లులు దా నూఁకొని రావణుండు మహిజంగొంపోయె నానుల్కి విలు దేలత్మణయంచుఁ బల్కుహరియుర ద్వేలోక్తివన్ బ్రోచుతన్.

తా. యశోద ఒకనాడు కృష్ణుని నిదురవుచ్చుటకై రామాయణకథను జెప్పఁ బూని 'రాముడనువాఁ డొకఁడు ఉండెను. అతనిభార్య నీత. అతఁడు తండ్రియజ్ఞుచో ప్పన పంచపటియొద్ద విహరించుచుండఁగా అతనిభి ర్య యైననీతను 'రావణుఁ డనురాక్ష సుండు దొంగిలించుకొనిపోయెను' అనఁగానే ఇంతపఱుప హుం హుం అని ఊఁకొట్టుచు వినుచుండినకృష్ణుండు నీతను గొనిపోవుటప నిలుపోపక 'లక్ష్మణా! విల్లు విల్లెక్కడ' అని వేగముచేఁ దొట్టువడుచుఁ జెప్పినమాటలు నన్ను రక్షించుఁగాత.

శ్లో॥ జాలోఽపి శైలోద్ధరణగ్రపాణి, ర్నిలోఽపి సీరస్థితమఃప్రదీపః ।
ధీరోఽపి రాధానయనావబద్ధో, జారోఽపి సంసారహరః కుత స్తస్మి॥

టీ. పేకృష్ణఁడృక్కష్టా-అని ఆధ్యాహర్యము, త్వం=నీవు, బాలః+అపి=బాలుడ వయ్యును, వతః=దేనిచేత, శైలో...పాణిః-శైల=గోవర్ధనపర్వతముయొక్క, ఉద్ధరణ=ఎత్తుటగల, అగ్రపాణిః=ముంజేయిగలవాడవు, బాలుఁడెక్కడ! కొండనెత్తుట ఎక్కడ! నివెల్లు గోవర్ధనమును ఎత్తితివో తెలియరావన్నది యనిభావము. నిలః+అపి=సల్లనివాఁడైనను. వతః=ఎందువలన-ఏప్రకారమున, సీరస్థి...ప్రదీపః-సీరస్థి=దట్టమైన, తమః=చీకటికి, ప్రదీపః=దీపమైనవాడవు-సల్లనివస్తువు సల్లనిచీకటిని బోగొట్టుజాలదు-నివో సల్లనివాడవయ్యును చీకటినిగూడ వెలిగించుచున్నావు. ఇది యెట్లుకలిగినో తెలియ రాదనుట. ధీః+అపి=ధైర్యముగలవాడవైనను-ధీరత్వమునఁగా మనోవికారము లేకుండుట-దేనికిని మనోవికారము పొందనివాడయ్యును, వతః=ఎందువలన, రాధా...బద్ధః రాధా=రాధయొక్క, నయనకన్నులప, అవబద్ధః=కట్టువడినవాడవు-రాధకుఁ గనుసన్నల మెలఁగునంతవఱకుడవు-వికారపడనిమనస్సు గలవాడవయ్యును ఏకాగ్రముచేత రాధకన్నులప లేలుపోయి దానికిఁ గట్టువడితివో తెలియరాదనుట, జారః+అపి=జారుఁడవైనను, వతః=ఏపేరువువలన, సంసారహరః-సంసార = జననమరణాదిరూపమైన యీసంసారమును, హరః=హరించువాడవు-సంసారమునందు మగ్నుఁడైన విటకాఁ డెక్కడ! సంసారమును బోగొట్టుట యెక్కడ! జారుడవైననీవు ఏరితిని సంసారమును బోగొట్టెదవో తెలియరాదు అని యర్థము.

ఉ. బాలుడ వయ్య శైల మొకరపాణితలంబునఁ దాల్చి నిల్వఁగాఁ
బాలుట, పాపపుంజముల శ్ర జారుడ వయ్య హరించుటల్, మహా
నీలతనుండ వయ్య నతినిర్భరగా ధతమఃప్రదీప మై
| వాలుట, దైత్యశాలి వయి శ్ర రాధకుఁ జిక్కుట వింతగా హరీ! 73

తా. కృష్ణా! నీవు బాలుడ వయ్యఁ గొండను చేత నెత్తుటయు, నల్లనివాడ
వయ్య దట్టంపుఁజీకఁటినికూడ వెలిగించుటయు, మనస్సు వికారపడనివాడయ్య
రాధకుఁ గన్నునన్నల మెలఁగనంతవఱకుఁ డగుటయు, విటకొడవయ్య సంచారబంధ
ములను బోగొట్టుటయు మిక్కిలి వింతగా నున్నవి.

శ్లో॥ బాలాయ నీలవపుషే నవకిక్కిణీక

బాలాభిరామజఘనాయ దిగమ్భరాయ |

శార్దూలదివ్యసఖభూషణభూషితాయ

నన్దాత్మజాయ నవనీతముషే నమస్తే. f

74

టీ. నీలవపుషే నీల=నల్లనైవ, వపుషే=శరీరముగలవాఁడును, నవ...జఘనాయ=
నవనూతనములైన, కిక్కిణీక = చిలుగంటలయొక్క, బాల=సమామామచేత, ఆభి
రామ=మనోజ్ఞమైన, జఘనాయ=కటిపురోభాగము-మొల గలవాఁడును, దిగమ్భరాయ=
దిస్స మొలగా నుండువాఁడును, శార్దూల...భూషితాయ=శార్దూల=పులియొక్క, దివ్య=
శ్రేష్ఠమైన, సఖ=చిటికెనవేలిగోరనెడి, భూషణ=సాముచేత, భూషితాయ=అలంకరింపఁ
బడినవాఁడును, నవనీతముషే=వెన్నదొంగిలించువాఁడును, నస్త్ర+ఆత్మజాయ = సందుని
కొడుకును, బాలాయ=బాలుడును, అగు, తే=నీకొఱకు, నమః=నమస్కారము.

చ. అలరువసిండికంకణము శ్ర లండెలు మువ్వలు రావిరేక నం

కులపులిగోరుఁ దాయెతులుఁ శ్ర గుప్పెడవున్మొలనూలు మద్దితా

యలుఁ గలనందనందను విశ్రగంబరుఁ బారుకటితటోజ్జ్వలు

న్విలసితనీలదేహు నవగనీతహరుం డగుబాలుఁ గొల్పెదన్. 74

తా. నల్లనిమేను గలిగి, శ్రాత్రగజ్జలచే సొగసు గలుగుమొల గలవాడై, దిస్స
మొలతో, మేలిపులిగోరుసాముదాల్చి, వెన్న దొంగిలించువాడై, సందునికొమఱు
డగుబాలునికి నీకు నమస్కారము.

శ్లో॥ పాణౌ పాయనభక్త మాహితరసం బిభ్రన్ముదా దక్షిణే

నవ్యే శారదచన్ద్రమణ్డలనిభం హైయంగవీనం దధత్

కణ్ఠే కల్పితపుణ్డరీకనఖమ ప్యుద్దామదీప్తిం వహన్

దేవో దివ్యదిగమ్భరో దితతు న సౌఖ్యం యశోదాశిఖః || 75

టీ. దక్షిణే=వలపలి-మడిప్రక్కది యైన, పాణో = చేతియందు. అహితరసమ్-
అహిత-ఉంపబడిన, రసం=మధురసముగల, పాయసభక్తం=పరమాన్నమును, ముదా=
సంతోషముచేత, బిభ్రత్ = ధరించుచున్నవాడును, సవ్యే = దాపలి, పాణో = చేతి
యందు, కారద...నిభమ్-కారద = శరత్కాలసంబంధి యైన, చంద్రమండల = చంద్ర
మండలముతోడ, నిభమ్-సాటియైన, హైయంగవీసమ్ = అప్పుడువెన్నకొచ్చిన నెయ్యిని,
దధత్ = వహించుచున్నవాడును, కణ్డే = కంఠమందు, ఉద్దామదీప్తిమ్-ఉద్దామ = అతిశ
యమైన, దీప్తిం=కాంతిగల, కల్పిత = రచింపబడిన, పుండరీకసఖిమసి= పులిగోరును,
వహన్ = ధరించువాడును, నివృద్ధిగమ్మరః-నివృత్తి=అప్రాకృతమైనవాడును-లేక-నివృత్తి
యధాతథా=మిక్కిలి ఒప్పిదమగునట్లుగా, దిగమ్మరః = దిస్సుమలతో నుండువాడును,
యశోవాశిశుః=యశోదనినువునైన, దేవః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, సః=మామ, సౌఖ్యమ్=సుఖ
మును, దిశతు=ఇచ్చుగాక. వలపలిచేత 'అహితరస' మైన పాయసభక్తము, దాపలి
చేత 'కారద-చంద్రమండలనిభ' మైన హైయంగవీసము, కంఠమున 'ఉద్దామదీప్తి'
యైన పుండరీకసఖిము. ఇట్లు మిక్కిలి సౌఖ్యప్రదముగా ఆయావస్తువులను దాల్చిన
వాడు గాన మనకు 'సౌఖ్య'మును ఇచ్చుగాక మని హృదయము.

మ. అలడా కేల శరన్మృగాంకనిభ మార్హైయంగవీసంబు న

వ్వలికేలన్ రనయుక్తపాయసము గ్రీరవాబద్ధచామికరో

జ్వలశార్దూలనఖం బనం బరకటీరచక్రంబుఁ బెంపొంద ని

చ్చలుఁ గ్రీడించుయశోదవట్టి కరుణన్ శ సౌఖ్యంబు మాకీవుతన్ . 75

తా. వలపలి చేతియందు మధురసముతోఁ గూర్పబడినపరమాన్నమును దాల్చి
దాచేతియందు శరత్కాలపు చంద్రమండలముతో సాటియైన వెన్న కొచ్చిననెయ్యి నుం
చుకొని, కంఠమందు మిక్కిలి ప్రకాశించుపులిగోరు ధరించి మిక్కిలి యొప్పిదముగా
దిస్సుమల గలవాడై యశోదకూసయగు శ్రీకృష్ణదేవుడు మాకు సౌఖ్యము నొసంగుగాక
శ్లో॥ కిడ్కికికికికికికిరభ సైరజ్జణ, భవి రిజ్జః నదాట న్తమ్ ।

మజ్జుణుమణుపదయుగళం కజ్జణ, కరభూషణం హరిం వన్దే॥ 76

టీ. కింకి...రభసై-కింకిణి=గజ్జలయొక్క, కికికికి=కికికికి యనెడి, రభ
సై=వృక్షముగల, రిజ్జః=పాచుటలచేత, అంగణభువి-అంగణ = ముంగిలియొక్క -
భవి = ప్రదేశమునందు, సదా = ఎప్పుడును, అటన్తం = తిరుగాడుచున్నవాడును,
తైశవమున గజ్జలుకికికికికియని మ్రోగుచుండెగా ముంగిట నెప్పుడు ప్రాచులాడుచు.
దిరుగులాడుచుండువాడ ననుట, మజ్జు...యుగళమ్-పండుమణులు = మణుమణుమణు
అనెడివృక్షిని గల, పదయుగళం=పాదద్వయము గలవాడును, అగు, హరిం = శ్రీకృష్ణ,
మార్తెనిగూర్చి వంద్నేనమస్కరించుచున్నాను.

చ. గణనకు నెక్కు డైవకరకంకణః శ్వాణాం బు మీఱఁ గుం
 కంబుకుణునాదపాదములకుం దగు హేమమణీనిబద్ధకిం
 కిణికిణినాదనంభ్రమము శ్రీ గీర్వణ చాటుచు నందుమందిరాం
 గణమున నంచరింతునయ్యగారపుముద్దులబాలుఁ గొల్చెదన్. 76

తా. కిణికిణియని చిలుగంటలు మొరయఁ బ్రాపలాడుచు ముంగిట నెప్పుడుఁ
 దిరుగుచు, మణుమణు అని యనుగుల రెంటియందును అందియలు మోగఁగాఁ జేతులందు
 కడియములు మెఱయఁగా నొప్పునున్న కృష్ణమా ర్తికి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో||*నమ్బాధే సురభీణా మమ్బా, మాయానయన్త మనుయా న్తీమ్|
 లమ్బాలక మవలమ్బే తం బా,లం తనువిలగ్నజమ్బాలమ్|| 77

టీ. సురభీణాం=గోవులయొక్క, నమ్బాధే=నమ్మర్చునందు, అనుయాన్తిం=వెంబడి
 గావచ్చుచున్న. అమ్బామ్=తల్లిని, ఆయానయన్తం = శ్రమమునొందించుచున్న వాడును-
 తల్లితన్నబట్టుకొనుటకై వెనుకొనిరాగా దట్టంపుగోవులగుంపులో దూటి యాగోవు
 లమాటునఁ జిక్కఁ ఇటునటుపాటును ఆమెను ఆలయించుచున్న వాఁడనుట, లమ్బ+
 అలకమ్-లమ్బు=వ్రేలుచున్న, అలకమ్=ముంగురులుగలవాడును-ఇటునటు తప్పించుకొన
 బరుగిడుటచే గురులు మఱియు మొగమునందు వ్రేలుచున్న వాఁడనుట, తను...జమ్బా
 లమ్-తను=దేహమునందు, విలగ్న=మిక్కిలితగిలిన, జమ్బాలమ్ = బురదగలవాడును.
 గోవులసమ్మర్చునను బరుగెత్తుటచే వానిగొరిజలదువ్వ పయినిబడి చెమటతోఁగలసి దేహ
 మంతయు మిక్కిలి రొంపిగలిగి యున్న వాఁడనుట, అగు, తం = ఆ-ప్రసిద్ధుడైన,
 బాలం=బాలుడైనకృష్ణుని, ఆవలంబే=అశ్రయించుచున్నాను.

ఉ. బాలకేశలి నాలగుమిం శ్ర బల్బులు నాడఁగ నంబ వెంబడి
 న్దాలిమి లేక రా గునగునం బరువెత్తులలాటభాగజం
 బాలకుఁ జక్రవాతశకరటాదివిఫాలకు నంగలగ్నజం
 బాలకుఁ బాలకుం దలఁతుం శ్ర బాలితది క్తులలోకపాలకున్. 77

తా. తల్లియగుయశోద తన్నబట్టుకొనుటవెంబడించిరాగా, గోవులగుంపులో
 దూటి చిక్కఁ ఆమెను ఆలయించుచు, ముంగురులు మొగమున వ్రేల, మేసంతయు దు
 వ్వయు చెమటయును గలసి బురదకాఁగాఁ జెలువారుచున్న చిన్నికృష్ణువాశ్రయించెద.

* శ్వాశోకమునరము 'పశ్చాహాయన మిశాసం ధావమాసం ప్రజాజ్ఞే | కిక్కిణీ
 నూపురగ్రీవా కర్ణభూషాఙ్జులం స్మరేత్' అని గోపాలకృష్ణసంపత్కృదప్టాక్షరీమన్త
 ధ్యాన మని ససత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పుబడియున్నది.

శ్లో॥ అఙ్చితపిఞ్చాపీడం వఙ్చితసౌజన్యవల్లవీవలయమ్ |

అధరమణినిహితవేణుం బాలం గోపాల మనిశ మవలమ్బే || 78

టీ. అఙ్చిత=ఒప్పుచున్న, పిఞ్చ=నెమిలిపురియనెడి, అపీడం = శిరోభూషణము గలవాడును, వఙ్చిత...వలయమ్=వంపింపబడిన, సౌజన్య = ప్రేమము గల, వల్లవీ=గోప స్త్రీలయొక్క, వలయమ్ = సమూహము గలవాడును-గోప స్త్రీల ప్రేమలను హరించినవాడును-‘సఙ్చితసౌజన్యవల్లవీవలయమ్’ అనుపాఠమునసఙ్చిత=సంగ్రహింపఁ బడిన, సౌజన్య=నుజనభావము-ప్రేమము-గల, వల్లవీవలయమ్=గోప స్త్రీసమూహము గల వాడు-గోప స్త్రీలప్రేమమును సంగ్రహించినవాఁ డని యర్థము, అధర...వేణుం=అధ రమణి=మణివంటిఅధరమందు, నిహిత=ఉంపబడిన, వేణుం = పిల్లగ్రోవిగలవాడును, గోపాలం=గోపరిపాలకుఁడైనవాడును-గొల్లజాతిని జనించినవాడునుట, అగు, బాలం= బాలుడగు కృష్ణుని, అనిశం=ఎల్లపుడును, అవలమ్బే=ఆశ్రయించుచున్నాను.

మ. విలనత్పింఛవతంసుఁడై చిగురుమోరవిన్ వేణువుం జేర్చి కం

దధితాలాపసుధాపరంపరలచేతన జేతనాచేతన

మృలకున్ నిశ్చలతాచలత్వములపెంపుల్ గూర్చునగ్గోపికా

లలితాంగీనుజనత్వవంచకునిఁ గొరల్వం గాంతు గోపాలకున్. 78

తా. తలయందు నెమిలిపురి యొప్పుచున్నవాడును, గోప స్త్రీలవలపును కొల్ల లాడినవాడును, మోవికెంపున పిల్లగ్రోవిని మోపినవాడును, గొల్లవంశమునఁ బుట్టిన వాడును, అగు చిన్నబాలుని శ్రీకృష్ణుని ఎప్పుడును ఆశ్రయించుచున్నాను.

శ్లో॥ *ప్రహ్లాదభాగధేయం నిగమమహాద్రే గ్గుహాస్తరాధేయమ్ |

నరహరిసదాభిధేయం విబుధపథేయం మ మానుసంధేయమ్ || 79

*అవతారాస్సత్వస్యే సరసిజనయనస్య సర్వతోభద్రాః | కృష్ణదన్యఃకోవాప్ర భవతి | ప్రాయశ్చిత్తం గుణగణనయా గోపవేషస్యవిష్ణోః ‘ఉపాసతామాత్మవిదః పురాణాః...వయం యశోదాశిష్యబాలలీలాకథానుధానిస్థు లీలాయామః’ ‘విహాయ కోదణ్ణ శరా మహూర్తం గృహాణపాణి’ మణిచారువేణుమ్ ఇత్యాదులచే శ్రీవిష్ణుదేవునవతార ములందుఁ గృష్ణావతారమునే కంఠోక్తిగాఁ దనకభీష్టతమమనిచెప్పుటే కాక ప్రతిశ్లోకమం దునుఁ గృష్ణావతారమునకు మాత్రమేఉపలక్షకములగుపింఛ, వజ్ర, నంద, యశోదా, గోపికా వేణురాధాదిపదములందేదేనిప్రయోగించి కృష్ణునందేకానితక్కినయవతారములందదిఅన్వ యింపకుండునట్లు నిబంధించి యున్నాడు. విశ్లోకమందేని తక్కినయవతారములలీలు వర్ణించినను అందేకృష్ణావతారమందు పర్యవసించుపదములను గూర్చక మానఁడు ఈశ్లోక మందో ‘ప్రహ్లాదభాగధేయం’ ‘నరహరిసదాభిధేయమ్’ అనిమిక్కిలి సరసింహావతారమందే

టీ. ప్రహ్లాదభాగధేయమ్=ప్రహ్లాద=ప్రహ్లాదునియొక్క, భాగధేయమ్=భాగ్యమైనదియు, నిగమమహాద్రేః=నిగమ=వేదమనెడి, మహాద్రేః=పెనుగొండయొక్క, గుహ + అంతర=గుహనడుమ, ఆధేయమ్=ఉంపదగినదియు=ప్రతిపాదించదగిన దనుట, సర... ధేయమ్=సరహరిపద=స్వసింహుడనుపదముచేత, అభిధేయమ్=చెప్పదగినదియు=సరిసింహుడని పేరుకొనబడునదియు, విబుధః ధేయమ్=విబుధ=దేవతలకు, విధేయమ్=లోనైనదియు=విబుధులకులోనైన రక్షించుటకు సరిసింహవతారిమెత్తినదియనుట, అగువస్తువు, మమ=నాకు, అనుసంధేయం=అనుసంధింపదగినది. వేదమును 'మహాద్రే' అనుటచే అతివిస్తృతమైనదనియు అందలి 'గుహ'లో ఆధేయుఁ డనుటచే తత్ప్రతిపాద్యుఁ డనియు గ్రాహ్యములు.

మ. యమిసంభావితరూపధేయమును బ్రహ్లాదోల్లసన్ భాగధేయము నామ్నాయమహాగుహంతరనితాంత్రతాధేయముం బ్రోల్లసత్సుమనఃశ్రేణివిధేయమున్ సరమృగా శస్త్రోకాభిధానాభిధేయముఁ గొల్తుం గమలామనఃకమలనిశిత్యాధేయమున్ వేమకన్ . 79

తా. ప్రహ్లాదుని భాగ్యమై, అతివిస్తృతములైన వేదములందుఁ బ్రతిపాద్యుడై, దేవతలకుఁ గరుణచే లోనైన వారిని రక్షింప స్తంభమున నవతరించి, సరిసింహుఁ డను పేరొందిన పరతత్త్వము నాకు అనుసంధింపదగినది.

శ్లో॥ సంసారే కిం సారం కంసారే శ్చరణకమలపరిభజనమ్ ।

జ్యోతిః కి మన్దకారే యదన్దకారే రనున్మరణమ్ ॥ . 80

టీ. సంసారే=సంసారమందు=జననమరణాత్మకమై సుఖదుఃఖరూపమైనసంసారమందు, సారం=శ్రేష్ఠమయినది, కిం=ఏమి-ఇది ప్రశ్నము. ఇందులకు ఉత్తరము:—కంసారాత్పర్యమకనబడుచుతేకాకకృష్ణసమసాధారణములైనవివియుఁగానరావు. ఆయనను 'ఉత్తమస్తనమణి'లోపరి...లక్ష్మీర్నివాహోత్సవే' ఇత్యాదులు కేవల కృష్ణనిగూర్చి కాక సాధారణముగా విష్ణుపరములుగానే నిబద్ధములై యుండునట్లు ఇదియును సరిహరిపరముగా నుండినస్వయంధల 'కాన్తాకచగ్రహవిగ్రహబద్ధలక్ష్మీ ఖడ్గాజ్గరాగరసరజ్జితమంజులక్ష్మీ...కృష్ణలేజః' 'వారితరాత్రికేళి రవతాల్లక్ష్మ్యపహసాద్ధరిః' ఇత్యాదులందు లక్ష్మీశబ్దమునకు 'కృష్ణలేజః' 'వారితరాత్రికేళి' ఇత్యాదిపదములతోడి సంకతిని బట్టి లక్ష్మీదేవీకాక రుక్మిణీదేవియేమని యర్థము గ్రాహ్యముగాన పూర్వశ్లోకమందలి లక్ష్మీశబ్దము రుక్మిణీపరముగానే యగునుగాన ఆ శ్లోకమును కృష్ణనిగుఱించినదనియే యూహింపదగియున్నది. ఇట్లు ఈ శ్లోకము కృష్ణావతారపరము గామిచే ప్రక్షిప్తమే యగును.

రేఁకంనునికి విరోధియైన కృష్ణునియొక్క, చరణ...భజనమ్-చరణకమల=అడుగుదామరలయొక్క, పరిభజనమ్=కొలుచుట-ధ్యానించుట-శ్రీకృష్ణపాదారవిందముల చింతనమే సంసారమండెల్ల సారమైనదనుట-దుష్టుడగు కంనునికి విరోధియైనట్లు దుష్టమగు సంసారమునకు విరోధియగునని 'కంసారి' పదాభిప్రాయము. అంధకారే=చీకటియందు-తమఃఫలమైన అజ్ఞానమందనుట, జ్యోతిః=వెలుతుగు-బుద్ధిప్రకాశకమైనదనుట, కిం=ఏది-ఇదిశ్రవణము. ఇందులకు తరము:—అంధకారే=అంధకారునికి విరోధియైన శివునియొక్క, అనుస్మరణమ్=స్మరణము, యత్=ఏదియో, (తత్=అది అని యధ్యాహార్యము) శివుని స్మరించుటయే అజ్ఞానమును బోగొట్టునది యని యర్థము.

ఉ. సారము గంసవైరి పద ౧ సారసచాత్రతరార్చనంబు నం

సారమునందు నిందుధర ౧ నన్నుతి గాఢతమాంధకారని

స్తారము వీనికిం దగిన ౧ నద్దరునేతయ కారణంబు గా

కారయ నింతకంటెను శు ౧ భావమా మైనవిశేష మున్నదే. 80

తా. సంసారమునందుఁ గంసారియగు కృష్ణుని పాదారవిందములను భజించుటయే శ్రేష్ఠము. అజ్ఞానమును బోగొట్టుటకు శివుని స్మరించుటయే మేలైనది.

శ్లో॥ కలశనవసీతచోరే కమలా, దృక్కుముదచన్ద్రికాపూరే ।

విహరతు నద్దకుమారే చేలో, మమ గోపసుందరీజారే ॥ ౮ 81

టీ. కలశ...చోరే-కలశ=పండయందలి, నవసీత=వెన్నను, చోరే=దొంగిలించువాడును, కమలా...పూరే=కమలా=రుక్మిణీబీబియొక్క, దృక్=కన్నులనెడి, ముద=కలువలకు, చన్ద్రికాపూరే=వెన్నెలప్రవాహమైనవాడును=వెన్నెలవెల్లికి కలువ లెట్లు వికాసమునొంది చెలగునో శ్రీకృష్ణునిఁజూచినయెడల లక్ష్మీదేవిత్రములును అట్లుహర్షముచేత వికాసమునొందుననుట-ఇట్టివాడును, గోప...జారే=గోపసుందరీ=గొల్లచెలువలకు, జారే=విటకొండైనవాడును, అగు, నద్దకుమారే=నందునికొడుకైన శ్రీకృష్ణునియందు, మమ=నాయొక్క, చేతః=చిత్తము, విహరతు=విహరించుచుగాక-శ్రీకృష్ణుని శైశవమందు అత్యంతాసక్తుడగు కవికి శైశవలీలలగు నవసీతచోరత్వ గోపీశారత్వములు తన హృదయమునకు అతిభోగ్యములుగాన ఇటు అనుసంధించినాడు. కావుననే తనచేతమునకు అందు 'విహరతు' అని విహరశబ్దనూచితమైన సుఖస్వైరసంచారమును-అనగా స్నేహపూర్వకమైన అత్యంత చింతనమును-జెప్పినాడు.

ఉ. శ్రీరమణీమణీవికచ ౧ దృక్కుముదస్మిత సాంద్రచంద్రికా

సారు వ్రజాంగనానివహ ౧ జారు బగజ్జనతామనోహరా

కారు విశుద్ధమానిహృదః శ్ర గారుః బయోనవసీతచోరు నా
భీరకుమారు నాహృదయః శ్ర వీరికయందు వసింపజేసెదన్. 81

తా. కలశంబులందిలి వెన్నును దొంగిలించువాడును, రుక్మిణిదేవి కనులకు ఆనందము చే వికాసముఁ గలిగించునట్టి మనోహరాకారము గలవాడును, గొల్ల చెలువలకు విటకాడును, నందునిటమాయఁడు నైన కృష్ణునియందు నామనస్సు విహరించుగాక.

అన. ఒక గోపికయింటఁగృష్ణుఁడు వెన్ను దొంగిలించుచుండఁగాఁ గాంచిన యాగోపికకును గృష్ణునకును జరిగిన ఉక్తిప్రశ్నోక్తికలను గవి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ *క స్త్వం బాల, బలానుజః, కి మిహ తే మన్మన్ది రాశజ్జయా
యుక్తం తన్నవసీతపాత్రవివరే హస్తం కిమర్థం న్యసేః ।
మాతః కఞ్చన వత్సకం మృగయితుం మాగా విషాదం క్షణాః;
ది త్యేవం వరవల్లవీప్రతివచః కృష్ణన్య పుష్టాతు నః ॥ 82

టీ. హేబాల=ఓబాలుడా, త్వం=రవు: కః=ఎవ్వఁడవు-ఇది గోపికవచనము, బల+ఆనుజః=బలరామునితమ్ముడను-ఇదికృష్ణునివాక్యము, (గోపిక) తే=నీవు, ఇహ=ఇక్కడ, కిం=ఏమి-ఏమిపరి యనుట, (కృష్ణ) మత్...శింకయా-మత్=నాయొక్క, మన్ద్ర=ఇల్లు అనెడి, ఆశజ్జయా=సందేహముచేత-నాయిల్లు అని సందేహపడి వచ్చితి ననుట, (గోపిక) తత్=అది, యుక్తం=యుక్తము-నాయిల్లు అని (బ్రమసి వచ్చితి ననుట యుక్తమేకాని, నవ ..వివరే-నవసీత=వెన్నయొక్క, పాత్ర=పాత్రయొక్క, వివరే=రంగ్రమునందు-నోటియందు ననుట, కిమర్థం=ఎందులకు, హస్తం=చేతిని, న్యసే=పెట్టుచు న్నావు, (కృష్ణ) హేమాతః=ఓతల్లీ, కఞ్చన=ఒక, వత్సకం=పూడును, మృగయితుం=వేదకులొకఁడు-దూడను ఒకటిని వెదకుటకై వెన్నువండలోఁజేయి పెట్టుచున్నాననుట, క్షణాత్=క్షణకాలము, విషాదం=భేదమును, మాగా=పొందమును, ఇతి=అని, ఏవం=ఈ ప్రకారము, కృష్ణన్య=కృష్ణునియొక్క, వర...వచః=వర=శ్రేష్ఠమైన, వల్లవీ=గోపిక కి య్యబడిన, ప్రతివచః=ప్రత్యుత్తరము, నః=ముమ్ము, పుష్టాతు=పోషించునుగాక.

ఉ. చిన్నికుమార యెవ్వఁడవు శ్ర నీరికిఁ దమ్ముడ నేల యిందు రా
మన్నిలయం బటంచు నిది శ్ర మంచిదె కే లటు సాచె దేటికి

* ఈ శ్లోకమునార్థము 'హస్తం నవసీతాదిచార్యేణ ప్రబయోషితామ్! సుగో పాలైగ్యుతం । కృష్ణం ధ్యాయే స్మృత్రం జపే దిదమ్' అని గోపాలకృష్ణైకాదశాక్షరీ మంత్రధ్యానముగా నుపయోగమొనరింపఁబడుచుండ జెప్పబడియున్నది.

స్వన్నవనంటిలోన జన శ సీ యొకదూడను జూడవచ్చితినే

విన్నదనంబు మాను మని శ వేతకుఁ బల్కుమురారిఁ గొల్చెదన్.

తా. ఒక గోపిక తనయంట వెన్నవండలోఁ జేయిపెట్టుచున్న కృష్ణునిగాంచి 'ఓ బాలా! నీవెప్పుడో వనఁగా కృష్ణుఁడు 'నేను బలరాముని తమ్ముడ' ననియె. గోపిక నీవు నాయంట పనియేమి' అని యడుగఁగా, కృష్ణుఁడు 'నాయిల్లు అని సంభేషపడి వచ్చితి' ననెను. అందుకు గోపిక 'అదిసరియేకాని వెన్నవండలో చేయిపెట్టెదవేల? అనఁగా కృష్ణుఁడు 'తల్లీ! ఒకదూడను వెదకుటకై అందుజేయిపెట్టినాను'కాని అందులకు తూకాల మును దుఃఖింపకుమా' అని చెప్పెను. ఇట్లు కృష్ణుఁడు గోపికకు చెప్పిన మేలైన ప్రత్యుత్తరము మమ్ముఁ గాపాడునుగాక.

శ్లో॥ గోపాలాఽజరకర్దమే విహరసే విప్రాఽధ్యరే లజ్జసే

బ్రూషే గోకులహుజ్జుత్తైః స్తుతిశతై ర్మానం విధత్సే విదామ్ |

దాన్యం గోకులపుంశ్చలీషు కురుషే స్వాన్యం న దాన్తాఽత్మసు

జ్ఞాతం కృష్ణ తవాజ్ఞీపజ్కుజయుగం ప్రేమాఽచలంమఙ్గులమ్॥83

టీ. హేకృష్ణ=ఓకృష్ణ, గో...కరమే=గోపాల=గొల్లలయొక్క, అజర=ఇంటి ముంగిళ్లయందలి, కర్దమే=ఁగొంపీయందు, విహరసే=విహరించెదవు, విప్ర + అధ్యరే=బ్రాహ్మణులయజ్ఞమందు, లజ్జసే=సిగ్గుపడెదవు-గొల్లముంగిళ్లయందు ఆసనగాడుటకు సిగ్గుపడవు గాని బ్రాహ్మణులయజ్ఞములకు వచ్చుటకు సిగ్గుపడెద వనుట. గోకులహుజ్జుత్తైః=గోకుల=గొల్లపల్లెయొక్క - గొల్లపల్లెలోనివానియొక్క - లేక-గోసమాహముయొక్క, హుంకృత్తైః=హుంకారములతోడ, బ్రూషే=పలికెదవు, వానిహుంకృతులకు మాటు పలికెద వనుట, విదాం=తత్త్వవేత్త లైనవారియొక్క, స్తుతిశతైః=వందలకొలది స్తోత్రములచేత, హాసం=మాకత్వమును, విధత్సే=చేయుచున్నావు-గోకులహుంకారములకు బదులు పలికెదవు గాని జ్ఞాను లెంతస్తోత్రములు చేసినను బలుకవనుట, గోకులపుంశ్చలీషు=గోకుల=ప్రేమల్లెయందలి, పుంశ్చలీషు=స్వైరిణుల విషయమందు-స్వైరిణులకు అనుట, దాన్యం=దానభావమును ఊడిగమును, కురుషే=చేయుచున్నావు, దాన్తాఽత్మసు=దాన్త=దమముగల-విషయములనుండి నిష్పత్తమైన, ఆత్మసు=మనస్సు గలవారియందు, స్వాన్యం=స్వామిత్యమును-స్వామిగా నుండుటను, న (కురుషే)=చేయువు-గొల్లకుటారికత్తెలకు ఊడిగ మైన చేయుచువు గాని జితేంద్రియాలగు హాహుగ్గులను ఏలుకొనటను జేయువు అనుట-కొంచెట్టి, తవ=నీయొక్క, మఙ్గులమ్=మనోజమైన, అజ్గి...యుగం=అంగ్రహిపంకజ=అమగుఁదామరలయొక్క, యుగం=దోయి, ప్రేమా=ప్రేమచేత, అచలం=నిరంతరమైనదిగా-లేక, చలం=చలిం చునదిగా-నిగుడునదిగా, జ్ఞాతం=తెలియబడినది. గొల్లలముంగిళ్లు మొదలైన నికృష్టవస్తువులు నీవు ఎక్కువగాను మిక్కిలి ఉత్కృష్టము

లెనవిప్రయజ్ఞాదులు నీకుఁ దక్కువగాను ఉండుటను జూడఁగా ఆయావస్తువుల ఎక్కువ తక్కువనుబట్టి కాదు సీక్రమేనుబట్టిమే వానివానికి నీయంఘ్రైకమలములు చూపుదు వనుట-నీ కెక్కడఁ ద్రేమ గలదో అక్కడికే నీయడుగుదమ్ములు నిగుడును-అనఁగా నీవు పోదు వని తాత్పర్యము.

మ. క్రతుభూమిం జొరఁ బోవు గోవగృహపరకం బన్న మెట్టైవు గో
తతిహంకారము విన్నఁ బల్కె-దవు విరద్యద్గోష్ఠిఁ బల్కె వా
నతి గావించువు గోవజారలకు చాన్ నశ్చేణీ గైభోవు యో
గ్యత యేహేతువు క్రేమ కారణము గార్దం దేవ నీచర్యకున్.83

తా. కృష్ణ! గొల్లలయింటిముంగిళ్ల మంగుఁ దిరుగాడెదవు గాని బ్రాహ్మణులు సేయుయజ్ఞములందు పొడనూపుటకు నీగుపడెదవు. గోవులహంకారధ్వనులకు మాటు పలికెదవు గాని తత్త్వవిదులు ఎన్నిస్తోత్రములుచేసి పిలిచినను మాటుపలుకవు. గొల్లిట కత్తియలకు దానుడుగా నుండువు గాని యింద్రియనిగ్రహము గలమహాత్ములకు ఏలిక గానని యుండవు. ఈకారణములనుబట్టిచూడఁగా ఆయావస్తువులయోగ్యతలనుబట్టికాక సీక్రమేను బట్టియే వానివానికడకు నీయడుగుదమ్ములు సాగునని నాకుఁ దెలియనైనది.

శ్లో. నమస్తస్మై యశోదాయా దాయాదాయాస్తు తేజసే ।

యద్ది రాధామృతామృజం భోజం భోజం వ్యవర్ధత॥ 84

టీ. యతో=ఏది-ఏతేజసు, రాధామృతామృజం-రాధా=రాధయొక్క, మృ+అమృజమ్=మోముదామరను, భోజంభోజం=భుజించిభుజించి-రాధయొక్క తామర వంటిమొగమును ఆస్వాదించి ఆస్వాదించి యనుట, వ్యవర్ధత=పెరిగినదో-రాధయొక్క మృతామృజంవిందసమాస్వాదనముచే బయింబయి తులకించినదో యని భావము, యశోదాయా=యశోదయొక్క, దాయాదాయ=పుత్రుడై, తస్మై=ఆ-ప్రసద్దమైన, తేజసే=తేజముకొఱకు, సమః=సమస్కారము, అస్తు=అగుఁగాక 'యశోదాయాదాయాదాయ, అనుటచే బిన్న నాటిమెదలుగా, 'భోజంభోజం' అనుటచే రాధామృతామృజంవిందమును మిక్కిలి ఆస్వాదించి వర్ధిల్లినది. అనఁగా బాల్యమునుండి రాధాభోగపరతంత్రుఁ డని భావము.

ఉ. ఏమహితప్రకౌశ మద్రయించినపిన్నటనాటనుండి రా
ధామధురాధరాంచితసురధారనధారలఁ గ్రోలుచుక యశో
దామహానీయదాయనమురదాయముఁ గాంచి ప్రవర్ధమానమా
నామహ మిచ్చుఁగా కహరహంబుఁ నశేషసుఖాయురున్నతుల్.

తా. యశోదకుం బుత్రుడై యవతరించి రాధాదేవిమృతామృజంవిందమును మిక్కిలి యాస్వాదించి వర్ధిల్లిన శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమునకు సమస్కారము.

అవ. కృష్ణావతారమునకు సర్వసమాశ్రయణీయత్వరూప మైన సౌలభ్యముచేతఁ గలిగినవైలక్షణ్యమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అవతారాః సర్వస్యే సరసిజనయనస్య సర్వతోభద్రాః ।

కృష్ణా దస్యః కోనా ప్రభవతి గోగోపగోపికాముక్త్యై॥ 85

టీ. సరసిజనయనస్య = (తామరవంటికన్నులుగల) (శ్రీకృష్ణునియొక్క, సర్వతోభద్రాః = ఎల్లదల శుభకరము లైన, అస్యే = ఇతరము లైన, అవతారాః = అవతారములు, సన్తు = కలుగుఁగాక, కృష్ణాత్ = కృష్ణునికన్నను, (శ్రీకృష్ణావతారమునకన్నను, అన్యః = ఇతరమైన, కోనా = విడివీయవతారము, గో...ముక్త్యై-గో = గోవులయొక్కయు, గోప = గోపవలయొక్కయు, గోపికా = గోపికలయొక్కయు, ముక్త్యై = ముక్తికొఱకు, (ప్రభవతి = సమర్థమగుచున్నది - కృష్ణావతారము తప్ప మఱేదియు సమర్థము కాదనుట, శ్రీవిష్ణుదేవునియవతారములలోఁ గొన్ని ఒకానొకటికి భద్రములైనవియుఁ గొన్ని సర్వతోభద్రాః అన్నిటికి భద్రము లైనవియు నగును - కృష్ణావతారమును సర్వతోభద్రము లైనయవతారములలో ఒకటియగును. అయినను ఈసర్వతోభద్రావతారములలోఁ గూడఁ గృష్ణావతారమే సామాన్యము లగుగోగోపగోపికాజనములకుఁగూడ ముక్తిప్రదమైనదిగాన సర్వతోభద్రము లగువానిలో నెల్ల నిదియే మేలైన దని భావము. కావుననే తనప మిక్కిలి యభీష్ట మైన దని వృదయము.

మ. అవతారంబులు లేవె శౌరి కతీకర్త్యాణంబు ల్విధాత్రిణో

నవి వెక్కుల్ గల వెంచ గోనికరగోరచానీకగోపాంగనా

నివహిత్రేయ మొనంగఁ జాలెనె కృపాశ్రనిద్రిదుఁ డై నట్టిశౌ

రివలక వేతొకమూర్తి గావునఁదదంగ్రహిం గొల్తు నెల్లప్పుడున్.

తా. శ్రీవిష్ణుదేవునియవతారములలో సర్వత్ర శుభకరములైన యవతారములు ఉండినను వానిలోనెల్ల కృష్ణావతారమే సామాన్యములైన గోగోపగోపికాజనములకును ముక్తి నొసంగ నేర్పినది గావున అదియే శ్రేష్ఠ మైనది.

శ్లో॥ *మధ్యేగోకులమణ్డలం ప్రతిదిశం చామృతవోజ్జృమ్భితే

ప్రాతఃస్నోహమహోత్సవే నవభునశ్యామగ రణన్నాపురమ్ ।

* ఈశోకమునర్థము 'పశ్చిమాంశం మిశానం ధావమానం ప్రజాజ్ఞానో కింకిణీ మాపురగ్రీవాకర్ణధూపాజ్జ్వలం స్ఫురేత్' అని గోపాలకృష్ణసర్వసంపత్కృపప్రాక్షరీమం శ్రద్ధ్యాన మని సనత్కుమారసంహితయందు చెప్పబడినది.

ఫాలే బాలవిభూషణం కటిరటత్సత్త్వి-జ్యేణీమేఖలం

కణే వ్యాఘ్రసఖించ శైశవకళాకళ్యాణకార్తవ్యం భజే. 85

టీ. ప్రాతః... హోత్సవే ప్రాతః = రేపకడ, దోహ = పిడుగుట అనెడి, మహోత్సవే = గొప్ప ఉత్సవమందు, ప్రతిదిశం = ప్రతిదిక్కునందును, అమ్మా... జ్యేష్ఠి లే- అంభారవ = అంభా అనెడి ధ్వనులచేత, ఉజ్యేష్ఠి లే = మిక్కిలియుం బ్రకాశించుచున్న, మధ్యే... మణ్డలమ్-గోపల = గోసమూహముయొక్క, మండలం = ప్రదేశముయొక్క, మధ్యే = నడుమ, నవ... కళ్యాణమ్-నవ = నూతనమైన, సం = చుట్టుపల్లె, కళ్యాణమ్ = నల్లనెఱదియును, గణాత్ + నూపురమ్-రణాత్ = మోగుచున్న, నూపురమ్ = అంబయలు గలదియును, ఫాలే = నొసటి యందు, బాలవిభూషణం = రావిరేక గలదియు, కటి... మేఖలమ్-కటి = మొలయందు, రటాత్ = శబ్దించుచున్న, సత్ = శ్రేష్ఠమైన, కిజ్యేణీ = గజ్జలుగల, మేఖలమ్ = మొలనూలుగలదియును, కణే = కంఠమునందు, వ్యాఘ్రసఖిం = పులిగోరుగలదియు, అగు, శైశవ... కార్తవ్యమ్-శైశవ = శిశుసంబంధమైన, కళా = కళలయొక్క-రేఖలయొక్క, కళ్యాణ = శుభములయొక్క, కార్తవ్యమ్ = సర్వమును. ఆత్మంశశుభములైన శైశవలక్షణములన్నింటియొక్క రాశియైన శ్రీకృష్ణుని అనుట-శిశురేఖలయొక్క శుభప్రపంచము తయు నీతీరున అయ్యెనో అన్నట్లున్న కృష్ణుని అనుట, భజే = భజించుచున్నాను. రగన్నూపురము, ఫాలమందలి బాలవిభూషణము, కటిగట్టుకొని మేఖలము, కంఠమందు వ్యాఘ్రసఖిము మొదలైనవి శైశవకళలుగా నిబంధించినాడని తెలియునది.

మ. మొలనూలుండెటు గజ్జలున్ మొరయ జీరమూతాకృతిం జేరి మందల నంభారవ మెల్లడగి జెరుగఁ బ్రాతర్దోహ మీక్షింపఁ బారులలాటంబున రావిరేక పులి శోకం గంఠవీధిం దటి

త్తులగా ముద్దులు గుల్కు బాలమని గాంధతున్ జీవనప్రాధికిన్. 86

తా. వేదమను మిక్కిలివేడుక గాపాలుపిడుగువనప్పుడు నలుగడల అంభాయనియట చుచున్న ఆపులగుంపునడుమ, క్రొత్తమబ్బువలె నల్లనెఱ అందియలు కాలియందు మొరయ మొలనూలిగజ్జలు మోగ, కంఠమందు బులిగోరు పిలసిల్లి, నొసటియందు రావిరేక దళిలాత్త, నిట్లు శివపుయొక్క శుభరేఖలన్నియు మిక్కిలియొప్పుచున్న చిన్ని కృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ నజలజలదనీలం దర్శితో దారలీలం

కరతలధృతశైలం వేణునాదైరసాలమ్ |

వ్రజజనకులపాలం కామినీకేళిలోలం

కలితలలితమాలం నౌమి గోపలబాలమ్ |

టీ. సజల...నీలం-సజల=నీటితోఁగూడిన, జలద = మబ్బువలె, నీలం=నల్లనైన వాడును, దర్శి...లీలమ్-దర్శిత=చూపఁబడిన, శుభార=అధికములైన, లీలమ్=(పూతనా నధము మొదలైన) విలాసములుగలవాడును, కర...శైలమ్-కరతల = మాస్త్రపదేశమందు, ధృత=ధరింపఁబడిన, శైలమ్(గోవర్ధన)పర్వతముగలవాడును, వేణునాదైః = వేణుధ్వనుల చేత, రసాలమ్=రసవంతుడైనవాడును - రసవంతములైన వేణుధ్వనులు గలవాడును ట-రసముచిప్పిలునట్లు వేణువునూడువాడనిభావము, ప్రజ...పాలమ్-ప్రజ=ప్రేషల్లెయందలి, జనకుల=జననసమాచారముయొక్క పాల,మ్=పాలకుడైనవాడును, కామినీ...లోలమ్-కామినీ=(కామవతులైన) స్త్రీలతోడి, కేళి=క్రీడలయందు, లోలమ్ = ఆసక్తుడైన వాడును, కలిత...మాలమ్-కలిత=ధరింపఁబడిన, లలిత=మనోజ్ఞమైన, మాలమ్=వనమాల గలవాడును, ఆగు, గోపాలబాలమ్ = గొల్లపిల్లవాడగు కృష్ణుని, నామి = నుతించుచున్నాను.

మ. మురళీనాదవిశాలు నీలమణిజ్యోత్సూతాతనీనీలు నీ

రరుహాక్షీరతిలోలు హస్తజలజాగ్రన్యస్తశైలున్ నదా

దరశీలున్ ప్రజలోకపాలుఁ గరుణోదార్పకలీలున్ భుజాం

తరరాజద్వనమూలుఁ గొల్పెద నమృద్యద్ధోపబాలున్ మాదిన్. 87

తా. నీటితోఁగూడిన మేఘమువలె నల్లనై, పూతనాసంహారములైన పెనులీలలు పచరించుచు, అజితగోవర్ధనమునెత్తి, రసములుపునట్లు పిల్లలగోవినుడుచు, ప్రేషల్లెయందలిజనములఁ గాచుచు, అంగసలనోడిక్రీడలు నలుపుచు, మంచినవనమాలిక(గాల, వెలుగు) చుండు గొల్లపిల్లవానిని క్రీకృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో! స్మితలలితకపోలం స్నిగ్ధసంగీతలోలం

లలితచిగురజాలం చౌర్యచాతుర్యలీలమ్ ।

శ్రవణఖరిపుకాలం శాతకుమ్భాభచేలం

కువలయదళనీలం నౌమి గోపాలబాలమ్॥ †

88

టీ. స్మిత...కపోలం-స్మిత=చిలునగువుచేత, లలిత=చెలువైన, కపోలం=చెక్కి-భృగలవాడును, స్నిగ్ధ...లోలమ్-స్నిగ్ధ=మనోజ్ఞమైన, సంగీత=వేణుగానరూపమైనసంగీతమందు, లోలమ్=ఆసక్తుడైనవాడును-లేక, 'మురళీనినదలోలమ్' అనుమీడిపద్యము నందలిదానితో పునరుక్తిలేకుండుటకై, స్నిగ్ధ=తనయందు భక్తిరూపమైన స్నేహముగల నృరదాదులయొక్క, సంగీత = గానమందు, లోలమ్ = ఆసక్తుడైనవాడును అనియు శరము, లలిత...జాలమ్-లలిత=సుందరమైన, చిగుర=ముంగురులయొక్క, జాలమ్=సమాచారము గలవాడును, చౌర్య.. లీలమ్ చౌర్య=దొంగతనముయొక్క, చాతుర్య=నేర్పుతోఁ గూడిన, లీలమ్ = విలాసచేష్టలుగలవాడును - వెన్న దొంగిలించుట మొదలైన

చతురము లగుచోరలీలలు గలవాఁ డనుట, శత...కాలమ్-శతమఖి=ఇంద్రునికి, రిపు= శత్రువు లైనరాక్షసులకు, కాలమ్=యముఁ డైనవాఁడును, శాత...చేలమ్-శాతమమ్ము= బంగారుతో, ఆభ=సాటియైన-లేక 'ఆభా' యు=గా కౌంతి గనుక బంగారువలె మెఱ యుచున్న, చేలమ్=నల్లము గలవాఁడును, పవ...నీలమ్-పవల యదళ = కలువచేపల వలె, నీలమ్=నల్లనైనవాఁడును, అగు, గోపాలబాలమ్ = గొల్లపిల్లవానిని-చిన్నికృష్ణుని, నామి=నుతించుచున్నాను.

మ. సరసస్త్రీరకపోలుఁ గొల్తు మురళీరసంగీతలోలుకా శుభా
కరచామీకరచేలు నీలమణిరంగత్కుంతలశ్రీవిశా
లు రమాపాలు నితాంతచౌర్యగుణశీరలుం దానవప్రాణహృ
త్కరవాలుం గపిలాదనీకువలయోద్యన్నిలు, గోపాలునిన్. 88

తా. చిలుకగవుడే దెలుపైనచెక్కిళ్ళు గలిగి, ఇంద్రునిపేరుగానమం దానవప్రదై
కొమరైనముంగురులు గ్రాల, మిక్కిలి శేర్పూడి గూడిన చెన్నదొంగిలించులీలలు
నెఱపుచు, ఇంద్రునిపగతు లైనరాక్షసులకు యుడుడై, బంగారువన్నెచేలగట్టి, కలువ
చేపలవలె నల్లనై యొప్పుగొల్లవానిని కృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ మురళినినదలోలం ముగ్ధమాయూరచూళం

దళితదనుజజాలం ధన్యసౌజన్యలీలమ్ |

పరహితనవహేలం పద్మనద్మానుకూలం

ననజలధరనీలం నామి గోపాలబాలమ్॥

89

టీ. మరళి...లోలమ్-మురళి=వీలుఁగ్రోవియొక్క, నినద = నాదమందు - వీలుఁ
గ్రోవిని ఊడుటయందు, లోలమ్=ఆసక్తుఁ డైనవాఁడును, ముగ్ధ...చూళమ్-ముగ్ధ=నుం
దగమైన, మాయూర=నెమిలిసంబంధియైన, చూళం=జాట్లుగలవాఁడు-నెమిలిపురిగలవాఁ
డునుట, దళిత...జాలమ్-దళిత=చీల్చబడిన, దనుజ=రాక్షసులయొక్క, జాలం=సమా
హము గలవాఁడును, ధన్య...లీలమ్-ధన్య=కృతార్థలవిషయ మైన, సౌజన్య=సుజనత్వ
మయొక్క-పరిచితసముయొక్క, లీలం = విలాసములు గలవాఁడును-ధన్యలైననిజభక్తు
లకు సుజనత్వమతో గూడినలీలలు నెఱపువాఁ డనుట, పర...హేలమ్-పర = అన్య
లకు, హిత=మేలు కలిగించునవైన, నవ=క్రొత్తలైన, హేలమ్=విలాసములు గలవాఁడు
ను-లేక, పగ=శత్రువులకు, హిత=పథ్యములైన, నవ=క్రొత్త-విచిత్రము లగు, హేలమ్=
(సంపాదించుట మొదలైన)విలాసములు గలవాఁడును, పద్మ...కూలమ్-పద్మనద్మా =
(తామగయ్యును పరిచెడి) లక్ష్మీకి, అనుకూలమ్ = అనుకూలవాడును-దైనవాఁడును, నవ
...నీలమ్-నవ=క్రొత్తయైన-పద్మము పరియని యనుట, జలధి = మబ్బువో, నీలమ్=నల్ల

నైవవాడును, అగు, గోపాలబాలమ్ = గొల్లపిల్లవానిని-శ్రీకృష్ణుని, నామి = నుతించుచున్నాను.

చ. మురళినిదాదలోలు నతిరముగ్గశిఖావళిపింఛచూఢునిం

బరహితశీలు రాత్రిచరరపాలివిఫాలుఁ గృతార్థలోలుఁ బం

కరుహగృహనుసాలు వ్రజకంఠముఖహితహేలు నవ్యపు

మృగధరసీలుఁ గొల్తు శుభర శాంచనచేలుని గోపబాలునిన్. 89

తా. మురళీగానముం దానట్లండై, మురువైననెమిలిపురివి జెరివి, రాక్షససమూహములను జీర్చి, ఆక్రితులైనధన్యులకు సుజనత్వలీలలు పచరించి, మఱియు నితరులకు హితములై నూత్నములైనవిలాసములు నెఱపుచు, లక్ష్మీదేవికి అనుకూలనాయకుండై, క్రొత్తమబ్బువలె సల్లనై విలసిల్లుగొల్లపిల్లవానిని శ్రీకృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ నరనగుణానికాయం సచ్చిదానందకాయం

శమితనకలనూయం సత్యలక్ష్మీనహాయమ్ ।

శమదమనముదాయం శాంతసర్వాంతరాయం

సుహృదయజనదాయం నామి గోపాలరాయమ్॥

90

టీ. నర...కాయం-నరసంసరయ క్తములైన, గుణఃసౌందర్య సౌఖ్యమార్యాది గుణములయొక్క, నికాయం = సమూహముగలవాడును, సత్ + చిత్ + ఆనందకాయం=సత్యము జ్ఞానము ఆనందము అనెడిఈమూటిచేనైనదేహము గలవాడును, సత్యజ్ఞానానంద స్వరూపుడనుట, శమిత-మాయం-శమిత = అడపబడిన, సకల = సమస్తములైన, మాయమ్ = మాయలుగలవాడును, సత్య...హాయం-సత్యలక్ష్మీ = సత్యరూపమైనలక్ష్మీకి, సహాయమ్=సహాయుడైనవాడును, శమ=బహిర్గదియనివృత్తియొక్కయు, దమ=అంతరిగదియనివృత్తియొక్కయు, సమదాయమ్ = సమూహమైనవాడును, శాంత...రాయమ్-శాంత=నశించిన, సర్వ=సమస్తములైన, అంతరాయమ్=విఘ్నములుగలవాడును, సుహృదయ...దాయమ్-సుహృదయ = నిర్గులమైన అంతరంగములు గల, జన=జనములకు, దాయం = భాగమైనవాడును-వశుడైనవాడునుట, అయిన, గోపాలరాయమ్-గొల్లవారికి రాజైన కృష్ణుని, నామి=నుతించుచున్నాను.

చ. నరనగుణోదయుఁ శమిత్రనర్వసశాచరమాయునిన్ సుహృ

న్మరవరదాయు సత్యచిద్రనంతిసుఖోజ్వలకాయ సత్యకా

హరిణద్వగిందిరాచిరస్రహాయుని శాంతిమహంతరాయు జ

త్వరు దమశాంతిముఖ్యసముదాయునిఁ గొల్చిద గోపరాయునిన్.

తా. సౌందర్యాదిగుణముల రాశియై, సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుడై, రాక్షసాదుల సకలమాయలను దూలించుచు, సత్యసంపన్నులకు సహాయుడై, శపథమాదియుక్తుడై, సకలవిఘ్నములను బోగొట్టుచు, నిర్మలాంతరంగులపాలిస్తామై, గొల్లవారలకెల్ల మొనగాడై వెలయు కృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ లక్ష్మీకళత్రం లలితాబ్జనేత్రం, పూర్ణేంద్రవక్త్రం పురుహూతమిత్రమ్ |

కారుణ్యపాత్రం కమనీయగాత్రం, పద్మేపవిత్రం వసుదేవపుత్రమ్ || 91

టీ. లక్ష్మీకళత్రం-లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవి, కళత్రమ్=భాగ్యగాఁగలవాఁడు, లలి... నేత్రం-లలితః=సుందరములైన, ఆబ్జ=కములములవంటి, నేత్రం=కన్నులు గలవాఁడును, పూర్ణేంద్రవక్త్రం-పూర్ణ+ఇంద్రునిండుచందురునివంటి, వక్త్రం=మొగము గలవాఁడును, పురుహూతమిత్రం-పురుహూతమిత్రునికి, మిత్రం=స్నేహితుఁడైనవాఁడును, కారుణ్యపాత్రం-కారుణ్య=దయకు, పాత్రం=ఆస్తుదమైనవాఁడును, కమనీయగాత్రం-కమనీయ=నోజ్జమైన, గాత్రం=శరీరము గలవాఁడును, పవిత్రం=పావముడైనవాఁడును, ఆగు, వసుదేవపుత్రమ్-వసుదేవుని కుమారుడైన శ్రీకృష్ణుని, వద్నే=వసుస్కరించుచున్నాను.

ఉ. శ్రీరమణీకళత్రు సర శ సీమహాపత్రవిశాలనేత్రు బృ

ందారకనాథమిత్రుఁ గరు శ కాగుణపాత్రుఁ బవిత్రుఁబూర్ణిమా

నీరజవైరివక్త్రుఁ గమ శ సీమవయఃపటుగాత్రు నాబృహ

ద్వీరవనౌఘచైత్రు వసు శ దేవునిపుత్రు మదిం దలంచెదన్ . 91

తా. లక్ష్మీదేవి భాగ్యగాఁగలిగి, ఇటువై తామర శేఖరంబోలు కన్నులు గలిగి, నిండ్లచ దురునివంటి మొగముతోఁగూడి, ఇంద్రునికి చెలికాడై, కరుణానిధియై, సుందరమైన దేహము గలిగి, లోకములనెల్ల పవిత్రమును జేయునట్టి వసుదేవుని కొడుకును శ్రీకృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ మదమయ మదమయ దురగం యమునా మవతీర్య వీర్యశాలీయః |

మమ రతి మమరతిరస్త్రితశమనవర సృ క్రియా తృప్తః || 92

టీ. యః=ఎవఁడు-ఏకృష్ణుఁడు, వీర్యశాలీసన్-వీర్య-పరాక్రమముచేత, శాలీసన్=ఒప్పుచున్నవాఁడగుచు, యమునాం-యమునానది-యమునానదియం దనుట, అవతీర్య=దిగి, మదమయం=మిక్కిలి మదముగల, ఉరగం=(కొలియుఁ డనెడి) సర్పమును, అదమయత్=అణచినట్టి ఆమర...పరః-ఆమర=దేవతలయొక్క, తిరస్కృతిం=పరిభవమును-రాక్షసాదులచే దసభిప్రతిపదేవతలకుఁ గలుగు అవమానమును, శమన=అణఁచుటయందు-పోగొట్టుటయందు, పరః=ఆపదలైనవాఁడగు, సః=ఆ, కృష్ణః=శ్రీకృష్ణుఁడు, మమ=నాకు, రతిం=నుభవము, క్రియాత్=చేయుఁగాక.

శా. కాళిందీజల ముచ్చి గట్ల కెనురె శ క్కం జొచ్చి హాలాహల
జ్వాలాలీఢకరాళకాళియఫణా శ జాలంబు నృతక్రియం
గాలం గేల నడంచి నిర్జరతిర శ స్కారంబు వారించుగో
పా స్వామికటాక్షమీక్షణము మాత్ర పాలం దిరం బయ్యెడిన్. 92

తా. పరాక్రమము మీఱ యమునాప్రవాహములోదిగి, విక్కిలి మదిచిన కాళియ
సర్పమును అణచి, దేవతలకు రాక్షసులు మొదలైనవారిచే గలుగునవమానమును బోగొ
ట్టుటయు వానప్రక్షయింపు శ్రీకృష్ణుడు నాకు నుభయమును గలిగించుగాక.

శ్లో॥ సూళౌ మాయూరబర్హం మృగమదతిలకం చారులాలాటపట్టే
కర్ణద్వన్వేచ తాలీదళ మతిమృదులం మాక్తికం నాసికాయామ్ |
హారో మన్దారమాలాపరిమళభరితే కాస్తుభస్యోపకణ్ఠే
పాణౌ వేణుశ్చ యస్య వ్రజయువతియుతః పాతు పీతామృరోనః॥ 93

టీ. యస్య=ఎవరికి, మాశౌ=శిశువునందు, మాయూరబర్హం=నెమిలిపురిమో,
లాలాటపట్టే=లాలాట=నుదుటిని సంబంధించిన, పట్టే=భాగమునందు, చారు=సుందరమైన,
మృగమదతిలకం=కన్తురిబొట్టు, కర్ణద్వన్వే=కర్ణ=చెవులయొక్క, ద్వన్వే=రెంటి
యందు, అతిమృదులం=విక్కిలిమృదువైన, తాలీదళంచ=తాలియాకో, నాసికాయామ్=
ముక్కునందు, మాక్తికం=ముత్యమో, మన్దార... భరితే=మన్దారమాలా=మందార పుష్ప
ముల దండయొక్క, పరిమళ=వాసనచేత, భరితే=నిండినదైన, కాస్తుభస్య=కాస్తుభమణి
యొక్క, ఉపకణ్ఠే=నమిపమునందు, హారః=హారమో, మన్దారమాలాపరిమళభరితః
అను పాతమున మన్దారమాలాపరిమళముతోనిండిన హారము ఆ యగ్రము. పాణౌ=చేతి
యందు, వేణుశ్చ=పిల్లగ్రోవియో, సః=ఆ, వ్రజయువతియుతః=వ్రజయువతి=గొల్లజన్మ
నులతోడ, యుతః=గూడినవాడు, అగు, పీత+అంబరం=పచ్చనివస్త్రము గలవాడైన
శ్రీకృష్ణుడు, సః=మమ్ము, పాతు=రక్షించుగాక.

మ. నుదుటం గన్తురిబొట్టు నాసికతుడ శ నృత్యంబు కర్ణద్వయిన్
మృదుతాలీదళయుగ్మమున్ మురళి పా శ ణిన్ మాళిః బింధంబు పే
రెదపైఁ గాస్తుభహరికల్పసుమనో శ హేమాంబరాడంబరం
బాదవన్ గోవికలెల్లె గొల్లవారి డా శ మున్ మమ్ము నెల్లప్పుడున్.

తా. సిగయందు నెమిలిపురియు, నెమ్మదుటం గన్తురిబొట్టును, చెవుల రెంటను
లేత తాలియాకును, ముక్కునందు ముత్యమును, కాస్తుభమణియున్న మందారపుష్పముల
పరిమళముతో గూడిన హారమును, చేత పిల్లంగ్రోవియును, దాల్చి పచ్చని వలువల గట్టు
కొని గొల్లచెలువలతో గూడియుండు కృష్ణుండు మమ్ము గాపాడుగాక.

శ్లో॥ మురారిణావారివిహారకాలే, మృగేక్షణానాం ముషితాంశుకానాం
కరద్వయంవా కచసంహతిర్వాప్రమీలనంవా పరిధానమాసీత్॥

టీ. వారి...కాలే-వారివిహార=జలక్రిడయొక్క, కాలే = సమయమందు, మురారిణా=కృష్ణునిచేత, ముషిత+అంశుకానాం-ముషిత=దొంగిలింపబడిన, అంశుకానాం=వస్త్రములు గలవారైన, మృగ+ఈక్షణానాం=(లేడివంటికన్నులుగల) స్త్రీలను, కరద్వయంవా-కర=చేతులయొక్క, ద్వయంవా=రెండుగాని, కచసంహతిఃవా-కచ=కురులయొక్క, సంహతిర్వా=సమాహముగాని, ప్రమీలనంవా = కన్నులు మూసికొనుటగాని, పరిధానం=వస్త్రముగా, ఆసీత్=అయెను. కృష్ణుడు వలువలు అపహరింపగాఁ (బౌధలు కొందఱు తమగుహ్యములను గురులచేతను జేతులతోను మూసికొని రనియు ముగ్ధులు కొందఱు కన్నులు మూసికొని దానిచే దమగుహ్యములు ఇతరులకుఁ దెలియవని తలచి రనియు భావము.

ఉ. వారివిహారకాలమున శ వారిరుహఃస్ఫుడు చీర లెత్తగా
వారిజన్మప్రవాళి కచభారము కన్నులమోహము జేతు ల
వ్వారిగ మాటులై యెసఁగె శ వాచరాక్షుల కెల్లనారయన్
వారికి మాటు లేటికి పశవారితమోహతమంబు గ్రమ్మగన్. 94

తా. గోపికలు జలక్రిడలు సలుపునపుడు కృష్ణుడు వారిచీరలను అపహరింపగా వారిలోఁ గొందఱు చేతులతో గుహ్యములను మూసికొనిరి. మఱికొందఱు వెండ్రుకలతో వానిని గప్పిరి. కొందఱు ముగ్ధులు ఊరక కన్నులు మూసికొనిరి.

శ్లో॥ యాసాం గోపాజ్ఞానాం లనదసితతరాలోలలీలాకటాక్షా
యన్నాసాచారుముక్తామణిరుచినికరవ్యోమగజ్జాప్రవాహే
మీనాయస్తేపి తాసా మతిరభసచలచ్చారుసీలాలకాంతా
భృజ్గాయస్తే యదజ్ఞిద్వయనరసిరుహే పాతు పీతామ్బరో నః॥95

టీ. యన్నాసా...ప్రవాహే-యత్=ఎవ్వనియొక్క, నాసా=ముక్తయొక్క, చారు=నుందరమైన, ముక్తామణి=ముత్యముయొక్క, రుచి = కాంతులయొక్క, నికర=సమాహమనెడి, వ్యోమగజ్జా = ఆకాశగంగయొక్క, ప్రవాహే = ప్రవాహమునందు, యాసాం=ఏ, గోపాజ్ఞానాం=గోపస్త్రీలయొక్క, లసత్...కటాక్షః-లసత్ = ప్రకాశించుచున్నవియు, అసితతర=మిక్కిలి నల్లనైనవియు, ఆలోల = చలించుచున్నవియు, అగు, లీలా=విలాసప్రయుక్తమైన, కటాక్షః = కడగంటిచూపులు, మీనాయస్తే=మత్స్యములవలె నాచరించుచున్నవో, తాసాం = అగోపస్త్రీలయొక్క, 'యాసాం' అను పాదమున 'ఏగోపస్త్రీలయొక్క'యనియర్థము, అతిరభస...కాంతా-అతిరభస = అతిజే

గముచేత, చలత్=చలించుచున్నట్టి, చారు=మనోజ్ఞములైన, నీల=నల్లని, అలక=ముంగురులయొక్క, అస్తా=కొనలు, యదంధ్రే .. రుహే-యత్=విప్లవియొక్క, అంధ్రోద్వయ=అడుగుతోయియున్నెళు, సరసిరుహే=తామరయందు, భృజాయస్తే + అపి=తుమ్మెదలవలె ఆచరించుచునున్ననో, సః=ఆ వీతామృరః=కృష్ణుడు, 'యాసాం' అనుపాతమున, 'తాసాం' అని అధ్యాహరించుచుండగును గాన 'తాసాం' అగోపస్త్రీలను సంబంధించిన, సః=ఆ వీతామృరః=కృష్ణుడు అనియర్థము, సః=మమ్ము, పాతు=రక్షించుకాక. ఆకౌశగంగ తెల్లనిది గనుక కృష్ణునియొక్క ముక్కుముత్యముయొక్క తెల్లని కౌంతిప్రవాహమును దెల్లనిగంగానదిగాను అందు 'అసత్' తళతళమని ప్రకాశించుచు 'అలోల' మిక్కిలి చలించుచున్న గోపీకటాక్షములను దళతళమని ప్రకాశించుచు మిక్కిలి యిటునటు చలిం చుచున్న చేచలుగాను రూపించినాడు. కృష్ణుని అడుగుదామరయందు 'చలత్' చలిం చుచు 'నీల' నల్లనైనముంగురులను, జలించుచున్న నల్లనితుమ్మెదలనుగా రూపించినాడు. అనగాఁ గటాక్షములను 'అసత్' 'ఆనీతతర' 'అలోల' అనువిశేషణములచేఁ బ్రవాహము నందుఁదళతళ మని యీచులాడు నల్లనిచేఁపలతోడిసామ్యమును, అలకౌంతములకు 'చలత్' 'నీల' అనువిశేషణములచేఁ దామరలయందు వ్రాలుచున్న నల్లనితుమ్మెదలతోడిసామ్యమును మిక్కిలియుఁ బోసఁగించినవాఁడని తెలియునది. గోపికలచూపులు కృష్ణునిముక్కటముత్యము కౌంతియందు నిగిడె ననుటచే ఆచెలువలు కృష్ణునినెమ్మిగమును జూచి రనియు 'తాసాం భృజాయస్తేసి' అని అట్లుచూచినచెలువలయొక్క నుంగురులు కృష్ణుని అడుగుదమ్ములయందును మెల్లదలవలెవ్రాలినవియునయ్యెననుటచేఁ కృష్ణుని మొగమునుజూచినంతనే కానుపరవశులై మాశోరికల నొడఁగూర్చి కావు మని యతనిచరణములయందు నుదురుసోఁక పడిఁమొక్కి ప్రార్థించిరనియు భావము. ముంగురులు 'అతిరభసముగా చలింతుటనుచెప్పుటచే వారు కృష్ణునిపాదములందు అతిరభసముగా పడి నేఁడిరనియు దానిచే వారికామాతికయము అతిదుస్సహముగా నుండెననియు, ఇట్టికామోద్రేకమును గలిగించునంతమనోజ్ఞుడై కృష్ణుని మొగ ముండెననియు నాకయములువృన్దించెడిని. 'యాసాం' అనుచో కృష్ణునిఁ జూచినచెలువలై 'తాసాం' 'అపి' అనుటచే కృష్ణునిపాదములం బడిరని తెలియుచున్నది. 'యాసాం' అనుపాతమున చూచినచెలువలు ఒకరనియు మొక్కినచెలువలు మఱొక రనియు భావమున కవకాశమిచ్చెడిని గాన అది సరసము గాదు. ముత్యముల తెలికౌంతి ఆకాలమునవ్యాపించుటచే ఆకౌశగంగారూపితమైనది, మ. సరసిన్ మీనము లయ్యె నేవిభునినానామా క్రికోద్వృత్తిభామరగంగన్ ప్రజభామినీచటులకంఠపాలోదద్వక్ష్వాభులే హరిపాదాంబురుహంబునందు నభులై ౩ వ్యాపించె గోపాంగనా తరళారాళవినీలకుంతలము లారధన్యుండు నన్ బ్రోచుతన్. 95

తా. ఎవ్వనియొక్క అనుత్యముయొక్క తెల్లనికొంత ప్రవాహ మనెడి ఆకాశగం గయందు గోప స్త్రీలయొక్క శిశుశతమని పకాశించుచు జలింతులున్న నలనిమలుమంజూపు లు చేదలవలె నుండునో, ఎవ్వనియొక్క అడుగుల నెడితామరయందు ఆచూచినగోప స్త్రీ లయొక్క చలింతులను సోగ నైన నలనిమంగురులకొనలు తుమ్మెదలవలె నుండునో అట్లే శ్రీకృష్ణుడు మమ్ము గత్తిండుగాక.

శ్లో॥ య ద్వేణు శేణిరూపస్థితసుషిరముఖోద్గీర్ణనాదప్రభిన్నా

ఏణాక్ష్య స్తతః తేన తుటితనిజపత్తి పేమబద్ధా బభూవుః |

అ స్తస్యస్తాలకాంతాః స్ఫురదధరకుచద్వన్దనాభిప్రదేశాః

కామా వేశ ప్రకర్షప్రకటితపులకాః పాతు వీతామ్బురో నః॥ 96

టీ. యత్...భిన్నా=యత్=ఎవ్వనియొక్క, వేణు=సిల్లెంగ్రోవినుండు శ్రేణిరూ ప=పంక్తిరూపముగా, స్థిత=ఉన్నట్టి, సుషిర=రంధ్రములయొక్క, ముఖ=ముఖములనుండి ఉద్గీర్ణ=వెలిపుచ్చబడిన, నాద=ధ్వనుల చేత, ప్రభిన్నాః= మిక్కిలిభేదింపబడినవారు, తమపురుషులనుండి మిక్కిలియు వేలుపడినవ్వారనుట, అగు, ఏణ+అక్ష్యః=రేడివంటి కన్నులుగల) స్త్రీలు. తత్ తేన=అక్షణమందే, (తుటి...బద్ధాః=తుటిత=తెరపబడిన దైన, నిజ=తమయొక్క, పతి=మగలవలని, ప్రేమ=ప్రీతివిశేషముయొక్క, బద్ధాః=సన్దేశ=బంధము (ముడి)గలవారు అగుచు-కృష్ణుని అతిమోహనమైన వేణునాదము విన్నంతనే స్త్రీలు తమపురుషులవలన గలిగియున్న ప్రేమను విడి వారలను విడిచి వచ్చినవారై రనుట, మతియును, ఆ స్త=...కాంతాః=ఆ స్త=తిరస్కరింపబడినవియు- వ్యస్త=తాఱు మార్తెనవియు-విడిచివెనుట, అగు, అలక+అంతాః=మంగురులకొనలుగలవారును-పురు షులను బాసి కృష్ణునొద్దకు పోవువేగమున మంగురులు విడిచివెలుచెదరైనను కృష్ణునివలని పారవశ్యమున వానిని చక్కగా గవరించుకొనక, నిరాకరించిరనుట, స్ఫుర...ప్రదేశాః= స్ఫురత్=అదురుడున్న, అధర=మోవియును. కుచద్వన్దన=చన్నదోయియు, నాభిప్రదేశాః=పొక్కిలిపట్టునుగలవారును, కామా...పులకాః=కామ ఆవేశ=మనస్కథావేశముయొ క్క ప్రకర్ష=అతిశయముచేత, ప్రకటిత=బయలుపలుపబడిన. పులకాః=గంగురులు గల వారును - మనస్కథావేశము మిక్కుట మగుటచే దానిచే గలిగిన గంగురులును స్పష్టముగా గనబడుచుండెననుట-ఇట్టివారును. బభూవుః=అయిరో, సః=ఆట్టి. వీతా మ్బురః=కృష్ణుడు, సః=మమ్ము, పాతు=గత్తిండుగాక-శ్రీకృష్ణుడు తనవేణునాదముచే తనే స్త్రీలను భర్తలనుగోసి విడనాడి తనయొద్దకు బాటివచ్చునట్లు చేసినాడు. ఇతఁ దనదర్శనస్ఫుర్య నాదులచే నెంత చేయునో చెప్ప వశము గా దనుట.

మ. మురళీరంధ్రవినిర్గతస్సరముచే శ్ర మోహించి గోపాంగనలో

మరుబారిన్ బలుగుబ్బులుబ్బి పులకింపం గ్రొమ్ముడుల్ వీడ వా

తెఱసాంపుల్ నిగిడింప నీవియును భర్తర్పవేమముల్ జాతి నే
హరివెంటం జరియింతు రట్టిసుకుమారరాకారుఁ గీర్తించెదన్. 96

తా. ఎవనివేఱునాదమును విన్నంతనె స్త్రీలు మిక్కిలియు సతనియందు మో
హాక్రాంతరై తమపురుషులయెడలఁ గల ప్రేమబంధములనువీడి వారిని బెడఁబాసీయం
గురులు నెదర, మోవియుఁ జన్నదోయియుఁ బొక్కిలియు సదరమరులు పయింబయి
మీటి పులకలు స్ఫుటముగాఁ గ్రమ్మ. ఒద్దట వేగ వచ్చిఁగో అట్టిశీకృష్ణుఁడు మమ్మ
రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ దేవక్యా జతరాకరే సముదితః క్రీతో గవాంపాలినా

నన్తే నానకదున్దుభే ర్నిజసుతాపణ్యేన పుణ్యాత్మనా |

గోపాలాపభిముగ్ధహరతరళో గోపీజనాలజ్ఞాతః

స్థేయా నోహృతి నస్తతం సుమధురః కోఽప్రీన్ద్రసిలో మణిః || 97

టీ. దేవక్యాః=దేవకీయొక్క, జతరాకరే=జతర=గర్భమనెడి, ఆకరే=గనియందు.
సముదితః=పుట్టివదియు, పుణ్య + అత్స నా=పావస మైన అత్స గలవాడును, సందేస=సందు
డు అనువాడును అగు, గవాం పాలినా=గోవులయొక్క కాచునానిచేత-గొల్లవానిచేత,
నిజ...పణ్యేన=నిజసుతా=తనకూతురనెడి, పణ్యేన=వెలచేత-తనకూతురైనయోగమాయ
నువెలగానిచ్చి యనుట. క్రీతః=కొనబడినదియు, గోపాలా...తరళః=గోపాల=గొల్లవాఁడ
యొక్క, ఆపభీ. పరుస-సమాహము-అనెడి. ముగ్ధ=మనోజ్ఞమైన, హర = హరమునట,
తరళః=నాయకమణియైనదియు, గోపీ...లంకృతిః=గోపీజన= గోప స్త్రీసమాహమునట,
అలంకృతిః=అలంకారభూతమైనదియు, సుమధురః=మిక్కిలి అందమైనదియు, కోఽపి=
ఇట్టిదట్టిదిని వర్ణింప నలవికానిదియు, అగు, ఇంద్రసిలః=ఇంద్రసిలరూపమైన, మణిః=
రత్నము, సః=మాయొక్క, హృది=(మణిపరముగా) పక్షమునందు, (కృష్ణపరముగా) మన
స్సునందు, సతతం=ఎప్పుడును. స్థేయాత్ =ఉండుఁగాత. ఒకరత్నము మొదట గనిలో
దొరకుటయుఁ బిదప వెలయిచ్చి దానినికొనుటయు వీదప సాసఁదీర జనులట అలంకార
మగుటయు మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనయెడ హరమునట నాయకమణియగుటయు పక్షమునఁ
దాల్చుబడుటయు లోకమునఁ గలదుగదా. అట్లెక్కువఁ డనెడియింద్రసిలమణి దేవకీ
అనెడి గనిలోపుట్టెననియు వనుదేవునికి దొరకఁగా అతనివద్దనుండి నందుడనెడి గొల్ల
వాడు తనకూతురైనయోగమాయను వెల్లగానిచి కొనెననియు గోపీకలవ అలంకార
మయ్యెననియు శ్రేష్ఠమైనదిగానగోపవలసమాహమనెడిహరములవ నాయకమణియయ్యె
ననియును, కావున మాపక్షమునందును నెలకొనియుండు, గాత మనియు సర్గము. దేవ
కడుపునంటిట్టి నందునిపాలం కేటి గోపాలురత్న మెల్లుబంతియై గోపీజనులను శోభిల్లు

నట్లు చేసి యింద్రసింహునిపంజికాంతితో వెలుగుశ్రీకృష్ణుడు మాహృదయములలో విలసిల్లునుగాక యని భావము.

మ. వసుదేవప్రియదాకగర్భఖనిజశత్రుం బొప్ప జన్మించి యా
వసుదేవుం డిశ నందగోపుడు సుతారవణ్యంబునం గొంచు రా
ననమానప్రజజాలహారతరళం శ బై గోపికాకల్ప మై
రసలీలాకృతి యైనకృష్ణమణి నశ్రశాంతం బెదన్ నిల్వెనన్. 97
తా. మీద సుగమము.

అవ. శ్రీకృష్ణుని బాల్యలీలలను గొన్నిటిని జెప్పచున్నాడు.
శ్లో॥ వీరే వీరసింహులకగళే తిష్ఠ న్న గోపాలకే
యన్త్రాస్త్రః స్థితహగ్ధభాణ మవకృ ష్యాచ్చాస్త్ర ఘట్టారవమ్!
వక్రోపాస్త్రకృతాజ్ఞలిః కృతశిరః కమ్పం పిబ న్యః పయః
పాయా దాగతగోపికానయనయో ర్గణ్డూషపూత్కారకృత్॥ 98

టీ. యః=ఎవడు-ఏబాలవడు, వీరే=వీరులయందు, వీర...గళే=వీరులయందు, నిష్ణా=కూర్చున్నట్టి, బాలక=బాలునియొక్క, గళే=కంఠమందు-అనఁగామూపులందు, తిష్ఠ=నిలిచియున్నవాడై - మీదియుట్టినుండు వ్రేలాడుచున్నపాలవండ బాలుఁ డగుటచే దనకు అందఁబండఁగా దానిని అందుటకైక్రింద ఒకవీటువైచి దానిమీద ఒక బాలునిఁ గూర్చుండఁబెట్టి వానిమూపులమీద ఎక్కి నిలుచున్నవాడై యనుట, యన్త్రా...భాణం-యన్త్ర=శిట్టియొక్క, అస్త్రః=పదును, స్థిత=ఉన్నట్టి, దుగ్ధభాణమ్ =పాలవండను, అవకృష్ట=ఈడ్చి-పండి, ఘట్టారవమ్-గంటయొక్కధ్వనిని-కృష్ణుడు వచ్చి ఆపండను బట్టి లాగునేని తెలిసికొనుటకై సొంతగాండ్రు దానికిఁ గట్టియున్న గంటయొక్కధ్వనిని అనుట, ఆచ్చాస్త్ర=కప్పి-అగంటయొక్క ధ్వనిని నిలిపి యనుట, వక్ర...జలిః సన్-వక్ర=నోటియొక్క, ఉపాస్త్ర=సమీపమందు, కృత = చేయఁబడిన అంజలిః సన్ = దోయిలిగలవాఁడుగుడు-త్రాగుటకై నోటియంద్ద దోయిలిపట్టికొనియనుట, కృత...కమ్పమ్ కథాతథా-కృత=చేయఁబడిన, శిరఃకమ్పం యథాతథా = తల యూచుట గలుగునట్లుగా-పేగుకచే తల యూచుచు ననుట, పయః=పాలను, పిబన్=పానము నేయువాడగుచు, ఆగత...నయనయో-ఆగత=(పాలుత్రాగుచున్న నడి తెలివీ) వచ్చి న, గోపికా=గోపికయొక్క, నయనయో=కన్నులయందు, గణ్డూ...కృత్-గణ్డూష= పుక్కిటిపాలయొక్క, పూత్కార=పూత అనుశబ్దముతో ఉమియుటయొక్క, కృత్= చేయువాడైన, సః=ఆ, గోపాలకః=గొల్లవాడైన శ్రీకృష్ణుడు, పాయాత్=రక్షించు

గాక-తలయూచుచు పాలుత్రాగుచుండగా ఆజాడతెలిసినబ్బిగోపికకన్నులయందు పాల నుమిసివాడనుట.

ఉ. తోరపుఁబెద్దగద్దియలు ౨ దొంతరగా నిడి బాలు నావయుం
జేరిచి వానియూపున వ్రసించుచు నుట్టిపనంటి వంచి ఘం
టారుతి నిల్చి పాల్ కరమునం దల యూచుచు నాని నచ్చునా
భీరికకన్నులందు ముసి ౨ వెట్టుక మాటినజాలుఁ గొల్చెదన్. 98

తా. ఒకగోపికయింటఁ జొచ్చి మీదనున్న యుట్టిగోనిపాలపండ పసివాడగు తనపొందకపోగా ఒకవేటవైచి దానిమీద ఒకబాలునినిలిపి వానినూపులమీద నిల్చి నిలుచుకొని ఉట్టిలొగి తనవాడను చెలువుటకై దానికే గట్టుబడియున్నగుంటును మ్రోగవండునట్లు చేసి దానిని వంచి నోటియొద్ద దానిని పట్టుకొని శలయూచుచును దోసిటితోబడుచున్న పాలుత్రాగుచుండగా ఆజాడతెలిసి అయింటిగొల్లదిరాగా దాని కన్నులయందు పుక్కెడుపాలును ఉమిసినకృష్ణుడు రక్షించుచుగాక.

శ్లో॥ యజ్ఞై రీజమహే ధనం దదిమహే పాత్రేషు నూనం సయం
వృద్ధా నృజిమహే తప శ్చకృమహే జన్మాస్తరే దుశ్చరమ్॥
యేనాస్మాక మభూదనన్యసులభా భక్తి ర్భవద్దేషిణీ
చాణూరద్విషి భక్తకల్మషముషి శ్రేయఃపుషి శ్రీజుషి॥ 99

టీ. వయః=మేము, జన్మాంతరే=మఱొకజన్మమందు-పూర్వజన్మమందనుట-యజ్ఞైః
=యాగములచేత, ఈజిమహే=శుజించినవారము, పాత్రేషు=తృప్తవారియందు-తగినవారి
కనుట, ధనం-ధనమును, దదిమహే=ఇచ్చివారము, వృద్ధా=పెద్దలను, భేజిమహే=
సేవించినారము, దుశ్చరమ్ = ఆచరింపరానట్టిదైన-మిక్కిలికఠినమైన, తపః=తపస్సును,
చక్రమహే=చక్రివారము, నూనం = నిశ్చయము-ఇందులవఁగారణము చెప్పుచున్నాడు,
యేన=దేనిచేత-ఏకారణముచేత, అస్మాకం=మాకు, భక్త...ముషి-భక్త=భక్తులయొక్క,
కల్మషః=పాపములను ముషి-అపహరించువాడును, శ్రేయఃపుషి-శ్రేయః=మేల్గును, పుషి=
పోషించువాడును శ్రీజుషి-శ్రీ = లక్ష్మీదేవిని, జుషి = పొందినవాడును-లక్ష్మీపతియైన
వాడనుట, అగు, చాణూరద్విషి-చాణూర=చాణూరుడనెడికందునిమల్లువానిని, ద్విషి=
ద్వేషించువాడగు కృష్ణునియందు, భవద్దేషిణీ-భవంసంసారమునకు, ద్వేషిణీ=విరో
ధియైనదియు, కావుననే, అనన్యసులభా=ఇతరులకు నులువుగా లభింపరానిదియు, అగు,
భక్తిః=భక్తి, అభూత్ =కలిగినో, ఆకారణముచేత నిజముగా జన్మాంతరమందు యజ్ఞా
ది పుణ్యకార్యములు చేసినవారమని పూర్వముతో నన్వయము. అన్నిమహాయకార్యము
లు చేయనియెడల సామాన్యముగా ఇతరులకు లభింపరానివిష్వభక్తి మామఁగలుగనేరదని

భావము. సాధారణముగా సంవత్సరము సంసారమున బద్ధులగుటచే సంసారద్యేషిణి యైసభక్తి వారికి దుర్లభము. కనుక నే యది అనులభ్య యైనది. కృష్ణునియందలి భక్తియే సంసారమును బోగొట్టునవనియు అది జన్మాంతరమందలి యజ్ఞదానాది మహాపుణ్యకార్యమలచేతనే సిద్ధింపఁగూడిన దనియు భావము. ఇచట 'భక్త... ముషి' అనుటచే ఆశ్రితరక్షకత్వమును 'చాణూరద్విషి' అనుటచే దుష్టశిక్షకత్వమును 'శ్రేయఃపుషి' అనుటచే సకలపురుషార్థ దాతకత్వమును 'శ్రీజాషి' అనుటచే సర్వాత్మవృత్తమును బ్రతిపాదితములు.

మ. మును జన్మాంతర వేశ దుష్కరతపర్యబుల్ పాత్రదానంబు న

జననంసేవయు నధ్వరంబు లొనరించు గంటిఁ గాకున్నఁ గ

ల్లున లోకోత్తరభక్తి నాదుమది నాశ్రయింపఁ బాదావనే

జనకృత్తోమణు దుష్టభీమణు మహాచాణూరవిద్యేషణున్. 99

తా. పూర్వజన్మందు మేము నిజముగా యాగములను జేసితిమి. సత్పాత్రము లగు భవము నొసంగితిమి. పెద్దలను సేవించితిమి. కఠినమైన తపస్సు ఆచరించితిమి. కాబట్టియే మాకు భక్తలపాపములను దూరించి శ్రేయస్సులను గలిగించువాఁడై లక్ష్మీపతియై చాణూరసంహారవంఁడై యొప్పు శ్రీకృష్ణునియందు సంసారమును బోగొట్టునదై కావుననే యితరులను సులువుగాఁ బడయనిదై యుండు భక్తి సిద్ధించినది.

శ్లో॥*త్వయి ప్రసన్నే మమకిం, గుణేన త్వయ్యప్రసన్నే మమకిం గుణేన రక్తే విరక్తే చ వరే వధూనాం, నిరర్థకః కుఙ్కుమపత్రభజ్జః॥ 100

టీ. త్వయి = నీవు, ప్రసన్నే సతి = (నాయెడ) ప్రసన్నుడగుచుండఁగా, మమ = నాయొక్క, గుణేన = గుణముచేత, కిం = ఏమి, ఏమి ప్రయోజనమనుట, త్వయి = నీవు, ఆప్రసన్నే సతి = ప్రసన్నుడవు కావండఁగా, మమ = నాయొక్క, గుణేన = గుణముచేత, కిం = ఏమి ప్రయోజనము? నీవు ప్రసన్నుడగుట నాగుణముచేతగాదు. నీవు ఆప్రసన్నుడైనయెడల నాగుణము ప్రసన్నునిగాఁ జేయఁజాలదు అనుట - నాగుణమునుబట్టి కాక నీయంత నీవే ప్రసన్నుడవుగాఁ గాని ఆప్రసన్నుడవుగాఁ గాని అగుదువనిభావము. ఇందులకు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నాడు:—వరే = నాయెడల, రక్తే సతి = అనురక్తి గలవాఁడై యున్నను, విరక్తే సతి = అనురక్తిలేనివాఁడై యున్నను, వధూనాం = నాయొకలయొక్క, కుంకుమ... భంగః - కుంకుమ = కుంకుముచేత నైన, పత్ర = మృగికాపత్రముల

* ఈశ్లోకమునకు 'త్వయి ప్రసన్నే మయి కిం గుణేన' త్వయ్యప్రసన్నే మయి కిం గుణేన | రక్తే విరక్తే ధయితే భగవానాం, వృథా భవే కుంకుమపత్రభజ్జః అని పాఠాంతరము.

యొక్క, భజః = రచన, నిర్లక్షః = వ్యర్థము. వరునికి మకరికాపత్రమాలనుబట్టి రక్తిగాని విరక్తిగాని కలుగుటలేదు. అది వానికి క్షయంతనే కలుగవలసినది కాబట్టి మకరికాపత్రరచన వ్యర్థమే. ఇట్లే నీయొక్క ప్రసన్నతగాని అప్రసన్నతగాని తమయంతనే కలుగనవి గాని నాగుణమునుబట్టి కలుగనవి కావు. కాబట్టి నీ ప్రసన్నత్వాదులకొఱకు నాగుణము వ్యర్థమే యగు నని భావము.

ఉ. నీవుప్రసన్న మైనయెడ నేరుపు లేటికి నప్రసన్నతన్

నీవు సరాకుచేసినను నేరుపు లేటుటి కెంచి చూడఁ గృ

ష్టా విభుఁ డాదరించునమృతముంబున నొల్లమి సేయునేళలం

గావలెనే లతాంగులకుఁ గై వగుకుంకుమప్రభంగముల్. 100

తా. వరునికి నాయకయందు రక్తిగాని విరక్తిగాని కలుగుటకు మకరికాపత్ర రచన కారణము గానట్లు, నీవు నాయందుఁ బ్రసన్నతగాని అప్రసన్నతగాని కలుగుటకు నాగుణము కారణము కానేరదు. అవి నీవు నీయంతటనే కలుగవలయును.

శ్లో॥ గాయన్తి క్షణదావసానసమయే సానన్త మిన్దప్రభా

రున్ధన్త్యో నిజ దన్త కాన్తి నివహై ర్గోపాజ్ఞనా గోకులే ।

మఘన్త్యో దధి పాణికబ్జుణర్పుణత్కారానుకారం జవా

ద్వ్యావల్లద్వసనాశ్చలా య మనిశం పీతామ్బరోఽవ్యాత్స సః॥

టీ. గోకులే = చేపలయందు, క్షణ...సమయే = క్షణదా = రాత్రియొక్క, అవసానముగియుట యగు, సమయే = సమయమందు, క్షణదా విరామసమయే అను పాశమున రాత్రి ఉడుగుసమయమున అనుట - తెలతెలవాటునపు డనుట, జవాత్ = వేగమువలన - పెరుగు చిలుకునురవడివలన, వ్యావ...చలాః - వ్యావల్లత్ = మిక్కిలి చలించుచున్న, వసన = చీరలయొక్క, అంచలాః = కొనలుగలవారును, పాణి...కారం యథాతథా = పాణిచేతియందలి, కబ్జుణ = కడియములయొక్క, ర్పుణత్కార = ర్పుణ ర్పుణయను శబ్దములయొక్క, అనుకారం యథాతథా = అనుకరించుట గలుగనట్లుగా - చేతికడియముల ర్పుణర్పుణశబ్దములను అనుకరించుచు అనుట, దధి = పెరుగును, మఘన్త్యో = చిలుకుచున్నవారును, నిజ...నివహై = నిజయొక్క, దన్తకాన్తి = పలు మెఱుంగులయొక్క, నివహై = సమాహములచేత, ఇన్దప్రభాః = చంద్రునికొంతులను, రున్ధన్త్యః = తిరస్కరించుచున్నవారును-పాదుసప్పుడు వారిదంతకొంతులు చంద్రకిరణములకంటెఁ బెల్లనై ప్రసరించు ననుట, అగు, గోపాజ్ఞనాః = గోపస్త్రీలు, సప్త = అష్ట = అగందముతోడ, యం = ఎవనిని, అనిశం = ఎల్లప్పుడును, గాయన్తి = పాడుచున్నారో, సః = ఆ, పీతామ్బరః = కృష్ణుడ, సః = మమ్ము, అవ్యాత్ = రక్షించు

గాక-తెల్లవాలు జామున గోపస్త్రీలు కడియములు మ్రోగఁగా మీరచెఱుగులు అల్ల
లాడఁగా పెరుగు చిలువకు బలుమెఱుగులు తెల్లగా నిగుడఁగాఁ గృష్ణనిగూర్చి
సాంపుగా పాడుదు రని యర్థము.

ఉ. ప్రాకటకంకణారవము శ భాసిలి పయ్యెదకొంగు దూఁగఁగా
వేపువ మోద మొప్పు నరకవిదముఖుల్ పెరుగుల్ మధించుచుం
గోకవిరోధికిం గలలు శ గూర్చురదద్యుతి మీఱ నేహరిక
గోమలవాటిఁ బొడుమరు శ కోరికలాహరి యిచ్చు గావుతన్. 101

తా. (వేపల్లెయందు గోపికలు తెలతెలవాలునప్పుడు లేచి చేతికడియముల
ఝుంఝుణజబ్బములను సరిపడునట్లుగాను పయ్యెదకొంగు చిలువవేగమున అల్లలాడఁ
గాను పెరుగు చిలువకు పలుమెఱుగులు చంద్రకిరణములను దిరక్కురించుచు నిగు
డఁగా వేమకగా ఎవనిని గూర్చి పాడుదురో అట్టి శ్రీకృష్ణుడు మమ్మురక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ అంసాలమ్మితవామఃపల్లభరం మద్దోన్నతభూలతం
కిఞ్చిత్కుఞ్చితకోమలాధరపుటం సాచిప్రసారేక్షణమ్॥
అలోలాఙ్గుళిపల్లవై ర్మురళికా మాపూరయంతం ముదా
ములే కల్పతరో స్త్రిభణ్ణిలలితం జానే జగన్మోహనమ్॥ 102

టీ. అంసా...భరం-అంస=మూపున, అమ్మిత = ఆశ్రయించిన, వామ=
ఎడమప్రక్కదైన, పండలభరం = పండలములభారముగలవాడును - ఎడమప్రక్కఁగా
దలవంచుటచే ఆప్రక్క చెవిపండలము మూపును ఆనిన దనుట, మన్ద...లతమ్-మన్ద
=పంగినదియు, ఉన్నత = పొడవైనదియు, అగు, భూలతం=తీగవంటి కనుబొమలు
గలవాడును-ఒక కనుబొమ పంగి మఱియొకటి పొడవైనవాఁ డనుట, కిఞ్చిత్...
పుటమ్-కిఞ్చిత్=కొంచెము, కుఞ్చిత=మోడ్చబడిన, కోమల=మృదువైన, ఆధరపు
టమ్=మోచిపుటము గలవాఁడును-పిల్లఁగ్రోచిని ఊచునప్పుడు పెదపుటను గొంత
మోడ్చినాఁడనుట, సాచి...క్షణమ్-సాచి=అడ్డముగా, ప్రసార = వ్యాప్తిగల-నిగుడ్చు
నట్టి యనుట, ఈక్షణమ్=మాపులు గలవాఁడును-తల కొంత పంచి యొక ప్రక్కకు
వాల్చి వేణువును ఊచునపుడు చూపులు అడ్డముగా నిగుడుచుండెననుట, అలోల...
పల్లవై-అలోల = చలించుచున్న-మురళిపైని రంధ్రములమీదుగా సంచరించుచున్న
యనుట, అఙ్గుళిపల్లవై-చిగుళ్ళవంటి వ్రేళ్ళచేత, మురళికాం=వేణువును, ముదా = సం
తోషముతోడ, ఆపూరయంతం = పూరించుచున్నవాఁడును, త్రిభణ్ణిలలితమ్-త్రిభణ్ణి
మూడువంపులచేత, లలితం=సుందరమైనవాఁడును, జగత్ + మోహనమ్-జగత్ =
లోకములను, మోహనమ్ = మోహింపఁజేయువాఁడును అగు కృష్ణుని, కల్పతరో=

కల్పవృక్షముయొక్క, మూలే = అడుగుప్రదేశమందు, జానీ = తెలియుచున్నాను, పాదములు మొదలు కటివఱకు నొకవంపును గలిగి మొదలు మొదవఱకు నొక వంపును దల యొకవంపునగా మూడువంపులు తెలియునని.

ఉ. మూపున వామకుండలము శ్ర మోవి నోకించుక మోడ్చు నందముం
జూపెనునోరమాపు సాగరసుంబామ నొక్కట స్కంధ గన్పడం
గ్రేవులు సొక్క గల్పకముక్రిందఁ ద్రిభంగిగ నిల్చి యంగుళీ
వ్యాపితవంశపూర్తియయ్యవ ర్తిలుమోహనమూర్తి గొల్పెదన్.

తా. వేణుగానమందు ఎడమస్కంధంబు వండుటచే ఆప్రక్క చెవివండలములు మూపున ఆనగా, ఒకకనుబొమ వంగియు మఱొకబొమ పొడుగయ్యుఁ గాలగా, మోవిపుటమును గొంత మోడ్చి అడ్డముగా ఇటువటు చూపులు నిగుడ చిగుళ్ల వంటి వ్రేళ్లను బఱసి వేణువును ఆనందముతో పూరించుచు జగన్మోహనాకారముతోఁ గల్పవృక్షముక్రింద విలసిల్లుకృష్ణుని తెలియుచున్నాను.

అవ. శ్రీకృష్ణుఁడు మధురలో మల్లయుద్ధరంగమందుఁ గంసాదులకుఁ గనఁబడిన ఆయావిధములను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మల్లైః శైలేన్ద్రకల్పః శిశు రితరజన్తైః పుష్పచాపోజ్జనాభి
గోపైస్తుప్రాకృతాత్మా దివి కులిశభృతావిశ్వకా యోఽపమేయః |
క్షృద్ధః కంసేన కాలో భయచకితదృశా యోగిభిర్ధ్యేయమూర్తి
ర్ద్వష్టో రజ్జావతారే హరి రమరగణావన్దకృ త్పాతు యుష్మాన్ ||

టీ. రంగ + అవతారే-రంగ = కంసుఁడు పన్నించిన మల్లయుద్ధరంగమందు అవతారే=దిగుటయందు-చల్లరంగమును బొచ్చి నీలిదినపు డనుట, మల్లైః = చాణూరుఁడు మొదలైనవలులచేత, శైలేన్ద్రకల్పః - శైల + ఇన్ద్ర = పెద్దకొండతో - తేక కొండలపై రాజైన హినువంతముతో, కల్పః = సమానుఁడుగాను-కొండవలె ఎదిరింప రాకయు చలింపకయు నుండు ధైర్యాతిశయము గలవాఁడుగాను అనుట, ఇతరజన్తైః = తక్కినజనులచేత, శిశుః=బాలవఁడుగాను, అజ్ఞనాభిః=స్త్రీలచేత, పుష్పచాపః= (పూవిలు గల) మన్నుఁడుగాను, గోపైస్తు = గొల్లవారిచేత నన్ననో, ప్రాకృత + అత్నా=ఈప్రకృతికి లోనైనవృథానము గలవాఁడుగాను-సామాన్యఁడుగా ననుట, దివి=ఆకాశమందు, కులిశభృతా=ఇంద్రునిచేత, విశ్వకాయః=విశ్వ = ప్రపంచమనెడి, కాయః=శరీరము గలవాఁడు-సర్వశరీరవఁడగు, అప్రమేయః = కొఁబడి పెట్టరానివాఁడుగాను-ప్రపంచ మంతయు తానై యుండుటచేత ఇందిం తనరానివాఁడుగా ననుట,

భయ...దృశా - భయ = భయముచేత, చకిత = చంచలమైన, దృశా = కన్నులు
గల, కంసేన = కంసునిచేత, ప్రద్యోత = కోపించినట్టి, కాలః = యముడుగాను,
యోగిభిః = యోగులచేత, ధ్యేయమూర్తిః-ధ్యేయ = ధ్యానముసేయదగిన - ధ్యాన
మునకు విషయమైన, మూర్తిః = స్వరూపము గలవాడుగాను, దృష్టః = చూడబడిన
వాడును-కావుననే, అమర...కృత్-అమరగణ = దేవతాసమూహమునకు, ఆనంద =
ఆనందమును, కృత్ = చేయువాడును, అగ్ని, హరిః = క్రీకృష్ణుడు, యుష్మాన్ = మిమ్ము,
పాతు = రక్షించుటగాక - కంసాదినుష్టులను జంపి లోకము నిష్కంటకము సేయు
ననుచు దేవతల కానందము కలిగె నని తెలియునది.

చ. నగ మని జెల్లు పాపం డని శ నాగరికుల్ మరుఁ డంచుఁ గాంత ల
భగవతి విశ్వరూపుఁ డని శ ప్రాకృతుఁ డందును గోపబాలురు
గ్రగఠిక దనర్చుచృత్తు వనికంసుడు యోగులు స్వామిగాఁ గనం
దగి సురలుబ్ధ రంగమునందారొక్కను దేవుడు మిమ్ముఁ బోచుతన్.

తా. కంసుని మల్లరంగమును జొచ్చి నిలిచినపుడు చాణూరాదిమల్లలచే
పెనుగొండవలె అతిభీరుడుగాను, తక్కినవారికి పనిబాలుడుగాను, స్త్రీలకు మన్న
కుడుగాను, గొల్లవారికి దమవలె నొకప్రాకృతుడుగాను, ఆకాశమునందు ఇంద్రు
నికి విశ్వరూపుడుగాను, భయపడి చూచుచున్న కంసునికి గోపితుడైనయముడు
గాను, యోగులకు ధ్యానింపదగినమూర్తి గలవాడుగాను, గనబడుచు దేవతా
సమూహములకు హర్షము గూర్చుకృష్ణుడు మిమ్ము రక్షించుటగాక.

శ్లో॥ సంవిష్టో మణివిష్ట రేఽఙ్గతల మధ్యాసీనలక్ష్మీముఖే
కస్తూరీతిలకం ముదా విరచయన్ హర్షాత్కుచౌ సంస్పృశన్ |

అన్యోన్య స్మితచన్ద్రికా కిసలద్వై రారాధయ న్మనమథం
గోపీగోపపరివృతో యదుపటిః పాయా జ్ఞగన్మోహనః ||

104

టీ. మణివిష్టరే = గత్తునునుమైన ఆననమందు, సంవిష్టః = కూరుచున్నవా
డును, అఙ్గతలమ్ = తొడను-తనతొడమీదను, అధ్యా...ముఖే-అధ్యాసీన = కూర్చు
న్న, లక్ష్మీ = లక్ష్మీదేవియొక్క, 'రాధా' అనుపాతమున-రాధయొక్క, ముఖే = ముగ
మునందు, కస్తూరీతిలకం = కస్తూరిబొట్టును, ముదా = సంతోషముచేత, విరచయన్
దిడుచున్నవాడును, హర్షాత్ = సంతోషమువలన, కుచౌ = స్తనములను, సంస్పృశన్
= మిక్కిలిస్పృశించుచున్నవాడును, అన్యో...కిసలయై - అన్యోన్య = పరస్పరమును,
స్మిత = చిరునవ్వువలన, చన్ద్రికా = వెన్నెలయొక్క, కిసలయై = చిగుళ్ళచేత-వెన్నె
లవలె తెల్లనై చిగురొత్తుచున్న నవ్వులచేత అని భావము, మిశ్నకుమే = మున్నకుమిని,

ఆరాధయన్ = ఆరాధించుచున్నవాడును - ఆరాధనమున మనయుక్తముగా కిసలము శబ్దముఁ గూర్చినాఁడని తెలియునది. జగత్ + మోహనః = లోకమును మోహింపఁ జేయువాడును, కావుననే, గోపీ...వృతః-గోపీ = గోపస్త్రీలచేతను, గోప = గొల్ల వారిచేతను, పరీవృతః = పరివేష్టించబడినవాడును, అగు, యదుపతిః = కృష్ణుడు, పాయాత్ = రక్షిండుఁగాత. మొదట తోడమోద లక్ష్మిని ఉంచుకొనుటచే మన్మథుఁడు దుఃఖించినాఁడనియు; కావుననే కస్తురిబొట్టును దిద్దగా వాడు కొంత విజృంభించినాఁడనియు; అవిజృంభణమువలనఁ గుచముల సంబంధగా వాడు మఱియు సతి శయించినాఁడనియు; అనుతిశయించుటవలన ఒండొరులను లేనవృత్తులు మోలకలెత్తెననియు; మన్మథవికారస్వయముక్తమైన సోగమందెలిసవ్వమొలకలచే అమన్మథుడు మీఁదుమిక్కిలి వృద్ధి బొందింపఁబడినాఁడనియు-అనగా మన్మథవికారము వుష్టి నొందినదనియు-తెలియునది. జగన్మోహనుడు గావుననే ఆమోహనాకృతికఁ జొక్కి-గోపికలే కాక గోపములును జుట్టుకొని పోలుచుచుండి రని యాశయము.

చ. చెలు వగురత్నపీఠమున శ్రీసతి సంకముఁ జేర్చి కస్తురి
దిలకము దిద్ది దిద్ది తమి శ్రీ దీరక వెంటన గుబ్బులంట మో
ములఁ దళుకొత్తునవ్వు విరియ మొత్తములన్ మరుపూజనీయు న
చెలు వగువల్లనప్రకరరసేవితమోహనమూర్తి ప్రోచుతన్. 104

తా. రత్నమయమైన పీఠమునఁ గూర్చుండి తోడయని నిడుకొన్న లక్ష్మి నేమి మొగమునంకలికస్తురిబొట్టును దిద్దుదును, దానిచేఁ గలిగినమరులున మచము లంటుచును, దానిచే ఒండొరులమఁ గలిగిన నెన్నెలపఁటి తెలిసవ్వు మొలకలచేత మన్మథ వికారము పయింబయి సతిశయింపఁజేయుచును, జగన్మోహనాకృతి గలుగుటచే గోపికలును గోపములును జుట్టు జలసి పోలుచుచుండఁగా విలసిల్లుకృష్ణుడు రక్షిండుఁ గాత.

శ్లో॥ ఆకృష్టే వసనాఞ్చలే సమలయశ్యామూ త్రపాధఃకృతా
దృష్టిః సంవలితా రుచా మచయుగే స్వర్ణప్రభే శ్రీమతి |
బాలః కశ్చన చూతపల్లవ ఇతి ప్రాస్తస్మితాన్వశ్రియం
శ్లివ్యం స్తా మథ రుక్మిణీం సతముఖం కృష్ణ స్స పుష్పాతు నః॥

టీ. (యశ్యాః = ఎవతెయొక్క-ఎవక్కిణియొక్క) వసన + అఞ్చలే = పయ్యెద చెఱుగు, ఆకృష్టేనతి = లాగికొనబడునది అగుచుండఁగా-కృష్ణునిచేతననుట, అధ = దిన్నుట, త్రపా...కృతా-త్రపా = సిగ్గుచేత-పైట లాగికొనబడుటచేతఁ గలిగినసిగ్గుచేత-ప్రాయాత్ అనుపాతమునను ఇదియే యర్థము. అధఃకృతా = క్రిందుగాఁ జేయు

బడినదియు-అసిగ్గుచేతఁ దలవంచుకొనఁగా క్రిందుగా నిగడినదియు, పువలయశ్వామా-
 పువలయఁసల్లగల్గవలె శ్వామాఁసల్లనయినదియు, అగు, దృష్టిఁచూపు, రుచాఁ
 కాంతిచేత, స్వర్ణప్రభే-స్వర్ణఁబంగారుయొక్క, ప్రభేఁకాంతివంటికాంతి గలిగినది
 యు, శ్రీమతిఁసౌందర్యముతోఁ గూడినదియు, అగు, పువలయఁగేఁచనుదోయియందు,
 సువలితాఁతగులుపడినదో, తాఁఅ-అట్లు అజ్ఞాయుష్కరాలైనదియు, కావుననే, నతిఁ
 పంపబడిన, ముఖేఁమొగముగలదియు, బాలఁలేకయైన, కశ్చనఁబకానొక, చూత
 పల్లన ఇతిఁమామిడిచిగురు అని-పయఁటలేని చనుగుబ్బలమీఁద తలవాల్చుటచే క్రిందికి
 నిగడినచూపు పడఁగా అగుబ్బుల బంగారుచాయతో చూపులనలుపు గలసి ఒకమామిడిచి
 గురువలె గనుపట్టెననుట-ఇట్లు మాచిచిగురు అని, ప్రాస్త...క్రియమ్-లేక-ప్రాస్తఁ
 సహపమం దున్న-దావున ఉన్న, స్థిత + అస్యక్రియఁచిఱునప్పు గల మొగము
 యొక్క కాంతిగలదియు-మొగమునందు చిఱునప్పు దళుకొత్తఁగా దావున నున్నది.
 అనుట, లేకః-ప్రాస్తఁకేకఃపులయందు-పెదవి యొరలయఁదలి-స్థితఁచిఱునగవు
 గల, అస్యఁముఖమయొక్క, క్రియఁకాంతి గలదియు-సిగు పైకొనుటచే నప్పు
 చక్కఁగా వీక్కుటిల్లక పెదవికలఁగలమాత్రము వ్యాపించినదనుట, భ్రాస్త్యా స్థి
 తాస్య క్రియమ్ అను పాఠమున భ్రాస్త్యాఁమామిడిచిగు రను భ్రాంతిచేత, స్థితాస్య
 క్రియగు అని యర్థము. ప్రాంతమందుండుటయే వసనాంచలము లాఱికొనుటవలన బిడ
 పఁ జేర్చి కాగిలిండుకొనుటవలన అనువై శృంగారరసము మఱిత గూర్చుచున్నది
 గావున 'ప్రాస్త' యను పాఠమే సగనము, ఇట్టిగ, రుక్మిణీంధురక్మణీదేవిని, క్లిప్తకా
 కాగిలిండుటన్న, సఃఅ, కృష్ణఃకృష్ణుడు, సఃమయ్య, పుష్పతుఁపూషించు
 గాక, ఇట 'సువలితా' అనుటచే చూపు సిగ్గుచేత నిశ్చలముగాఁ జనుదోయియందుఁ
 దగులుపడినదనియు, కావుననే అతగులుపడినదోటి చూపుయొక్కయు చనుయొక్క
 యు కాంతి గలిసిమాచిచిగురుగాగుర నిలుకడగాఁ గనుపట్టెననియుఁ చెలియునది.

మ. అలరుంబయ్యెదకొంగు దీమఁ దపసి శ్రయశ్రీ విడంబించుగు

బృలవై సిబ్బిత గబ్బిచూపు నెలకొల్పిందద్వ్యుతిన్ నూత్నచూ
 తలతాపల్లవరీతిఁ గాంచి స్మితవ శ్రక్రప్రౌఢ యూరుక్కిణీ

లలనం గొంగిట గారవించుహరిక శ్రశ్యాంబు మాకిచ్చుచన్.105

తా. శ్రీరక్మిణీదేవి కొంత సమీపమునఁ గూర్చుండఁగా శ్రీకృష్ణుడు విలాస
 ముగా నామె పైఁబడెనను లాఱికొనెను. అపుడా లలన సిగ్గుచే దలవంచుకొనఁగా
 సల్లగలువలవలె సల్లనైన యామెచూపు క్రిందుగా బంగారుచాయ గల తన చనుదోయిపై
 నిగడి నెలకొని యుండఁగా, నెలకొన్నచోట చూపుయొక్క నలుపున చనుట బంగారు
 చాయయుఁ గలిసి మామిడిచిగురువలె గనఁబడఁగా 'మామిడిచిగు రెక్కడిది' అని
 బ్రమసి రుక్మిణి చిఱునప్పుతో సిగ్గున తలవంచుకొనియుండెను. కృష్ణుండది యెఱిగ

దగ్గఱమఁ జేర్చి ఆమెను గాఁగిలించుకొనియె. అట్టి కృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాక.

అవ. కృష్ణునకును రుక్మిణీదేవికిని అయిన యొకానొక సంవాదమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఉర్వాస్యంకోఽపి మహీధరో లఘుతరో దోర్భాస్యం ధృశోలీలయా
తేన త్వం దివి భూతలేచ సతతం గోవర్ధనోద్ధారకః ।

త్యాం త్రైలోక్యధరం వహామి కుచయో ర్గ్రే న త ద్దన్యాతే
కిం వా కేశవ భాషణేన బహునా పుణ్యైర్వశో లభ్యతే ॥ 106

టీ. హేకేశవఁడవు! ఉర్వాస్యంఁభూమియందు, శోఽపిఁఒకానొక, లఘుతరః=మిక్కిలి చులుకనైన, మహీధరఃఁకొండ-గోవర్ధన పర్వత మనుట, దోర్భాస్యంఁహస్తములచేత, లీలయా=విలాసముగా, ధృతః=ధరింపఁబడెన - ఏచేత ననుట, తేన=దానిచేత-అట్లు ధరించిన కారణముచేత, త్వం=నీవు, దివి=స్వర్గమందును, భూతలేచ = భూమియందును, సతతం=ఎప్పుడును, గోవర్ధన + ఉద్ధారకః = గోవర్ధనము ఎత్తినవాడవు-గోవర్ధనోద్ధారకుడను బిరుదు నొందితివనుట. త్రైలోక్యధరం= త్రిలోకమును ధరించుచున్న, త్యాం=నిన్ను, కుచయోః=స్తనములయొక్క, అగ్రే=తుదను, వహామి=వహించుచున్నాను, తతో=అది-అట్లు నిన్ను వహించుట, గణ్యతే న=లెక్కింపఁబడలేదు. మిక్కిలి చులుకనైన కొండను ఏమెత్తుటయే గణింపఁబడినది కాని, ఒక కొండమాత్రము కాదు, మూడులోకములను ధరించయున్న నిన్ను చన్ను మొనమీద నేను వహించుట గణింపఁబడలేదు; ఏమి అన్యాయ మనుట. బహునా=అనేకమైన, భాషణేన=పలుకుటచేత, కింఏమి-ఏమి ప్రయోజనము-పెక్కుఁబూటలేల యనుట, పుణ్యైః=పుణ్యములచేత, యశః=కీర్తి, లభ్యతే=పొందఁబడుచున్నది. కీర్తి పుణ్యముచేతనే కలుగుచున్నది గాని శక్తినిబట్టి కలుగదనుట.

మ. ధరణిం జేతుల నొక్కచిన్నగిరి యె ర్త్తక నిన్ను గోవర్ధనో
ద్ధరణుం డంచు నుతించె నీదశదిశల్ ర త్రైలోక్యధారేయ ని
న్నురువఱ్ఱోజములకా భరింప ననుఁ బే ర్కో రెవ్వరుం బుణ్యావి
స్ఫురణం గీర్తి చెలంగుఁ బెక్కువచనం ర బుల్ కృష్ణ యింకేటికిన్.

తా. కృష్ణ! నీవు భూమియందు మిక్కిలి చులుకనయిన గోవర్ధన మను నొక కొండను లీలగాఁ జేతులతో నెత్తిగానే దేవలోకమందును భూలోకమందును నిన్ను గోవర్ధనోద్ధారకుడని జనులు పొగడుచున్నారు. నేను మూడులోకములను ధరించిన నిన్ను నాచను మొనలమీదఁ బాల్చుచున్నానుగాని నన్నెవ్వరును బొగడుటలేదు. పెక్కు మాటలేల? కీర్తి పుణ్యముచేతనే కలుగుచున్నది కాని యొగ్యతచేత గాదు.

అవ. కృష్ణస్మరణము: తప్ప పాపపరిహారము: నకుఁ దక్కినయను
పానము లేమియు నక్కఱలే దనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నన్ధ్యావస్తన భద్రామస్తు భవతే భో: స్నాన తుభ్యం నమో
భోదేవా: పితరశ్చ తర్పణవిధౌ నాహం త్నమ: త్నమ్యతాం|

యత్రశ్వాపి నిషీద్య యాదవకులో త్తంసస్య కంసద్విష:

స్నారం స్నార మఘం హరామి త దలం మన్యే కి మన్యేన మే॥

టీ. పేసన్ధ్యావస్తన = ఓసంధ్యావందనమా, భవతే=నీకు, భద్రం=మంగళము,
అస్త=అగుగాక, భో:స్నాన=ఓస్నానమా, తుభ్యం=నీకొకట, నమ: = నమస్కా-
రము, భోదేవా: = ఓదేవతలారా, పేపితర: = ఓపితరులారా, తర్పణవిధౌ-తర్పణ =
మీకు జలాదితర్పణములను, విధౌ=చేయుటయందు, అహం = నేను, త్నమ: = శక్తుఁ
డనుగాను, త్నమ్యతాం=త్నమింపదగినది. యత్రశ్వాపి = ఎక్కడనైనను, నిషీద్య=
గూర్చుండి, యాదవ... త్తంసస్య-యాదవకుల=యదువంశమునకు, ఉత్తంసస్య = శేఖ-
రుడైన-అలంకారభూతుడైన, కంసద్విష: = కంసునికివిరోధి యగుకృష్ణుని, స్నారం
స్నారం=స్ఫురించి స్ఫురించి, అఘం=పాపమును, హరామి=పోవ నడుచుచున్నాను.
తత్ = అది-అకంసవిరోధిస్మరణము-కంసవిరోధియనుటచే దుష్టవిరోధియనియు, కావు-
న దుష్టములగుపాపములను హరించువాడనియు, కావున అతనిని స్ఫురించుటచేతనే
పాపము లన్నియుఁ బోగొట్టుకొనవచ్చు ననియు వృద్ధయము, ఇట్టివానిస్మరణము,
అలం=పాపనివృత్తికి చాలునని, మన్యే=తలచుచున్నాను, అన్యేన = ఇతరము
చేత-తక్కినసంధ్యావందనాదివిధ్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానములచేత, మే=నాకు, కిం=
ఏమిప్రయోజనము-ప్రయోజనము ఏమియు లేదనుట.

చ. సతతము సంధ్యకుఁ శుభము శ్ స్నానబహువిధేషనత్కియా

తతికిని మ్రొక్కు దేవపితృతర్పణచర్య కళక్తియుక్తుడ౯

మతిఁ గరుణించ నొక్కనియ్యమస్థితిఁ గంసపుత్ర యదూర్ధ్వహ౯

స్తుతి యొనరించి కల్మషవిగ్రహారుడ నాదు ననన్యకర్మతన్. 107

తా. ఓ సంధ్యావందనమా ! నీకు శుభం బగుగాక; నీవు నా కక్కఱలేదు.
స్నానమా! నీకు నమస్కారము. నీకొలియు నక్కఱలేదు. ఓదేవతలారా ! పితృదేవ-
తలారా ! మీకు తర్పణము విడుచుటకు నేను శక్తుడను గాను. ఎక్కడ నైనను
గూర్చుండి యదుకులతిలకండును కంసాదిదుష్టసంహారకుడు నైన కృష్ణునే స్ఫురించి
నాపాపమును పోగొట్టుకొనెద. పాపనివృత్తికి ఇదియే చాలు. కాబట్టి తక్కిన
సంధ్యావందనాదులతో నాకుఁ బనిలేదు.

శ్లో॥ హేగోపాలక హేకృపాజలనిధే హేసింధుకన్యాపతే
హేకంసాంతక హేగజేంద్రకరుణాపారీణ హేమాధవ
హేరామానుజ హేజగత్త్రయగురో హేపుండ్రీకాక్ష మాం
హేగోవీజననాథ పాలయ పరం జానామి న త్వాం వినా॥ 108

టీ. హేకృపాజలనిధే = ఓయి దయాసముద్రుడా, హేసింధుకన్యాపతే-సిం
కన్యా=సముద్రునికూతురెనలక్ష్మికి, పతే = పెనిమిటియైనవాడా, హేకంసంసంత
కక = కంనునికి యముడైనవాడా, హేగజే... పారీణగజేంద్ర = గజశ్రేష్ఠుని విషయ
మైన, కరుణా=దయచేత, పారీణ=నిండినవాడా-గజేంద్రునివిషయమై మిక్కిలి కరు
ణచూపినవాడా యనుట, హేమాధవ=ఓమాధవుడా, హేరామ+అనుజ = ఓబల
రామునితమ్ముడా, హేజగ...గురో - జగత్ + త్రయ=మల్ల+కములబను, గురో =
తండ్రియైనవాడా, హేపుండ్రీక + అక్ష = ఓ తెల్లదామరలవంటికన్నులుగలవాడా,
హేగోవీ...నాథ-గోవీజన = గోపశ్రీసమూహమునకు, నాథ = ప్రభు వైనవాడా,
హేగోపాలక=ఓగోపాలకృష్ణ, మాం=నన్ను, పాలయ = రక్షింపుమా, ఏలనగా,
త్వాంవినా=నిన్నుతప్ప, పరం=మటియొక్కటిని, జానామి = ఎఱుగను, తావున
నీవే నన్ను రక్షింపవలయు ననుట.

తా. ఓకారుణ్యసముద్ర యోకరటిరత్నోద్భిర్ణ యోమాధవా
యోకంసాంతక యోరమానహచరార్ణ యోవల్లవీకింకరా
యోకంజేక్షణ యోజగద్గురుమణీర్ణ యోరాహితేయానుజా
మీకన్నా మతియన్య నేనెఱుంగఁ జరమిన్ నన్నురక్షింపుమీ.

తా. ఓదయాసముద్రుడా! ఓలక్ష్మీనాథా! ఓకంసంసంహరకా! గజేంద్రుని
యందు మిక్కిలి కరుణచూపినవాడా! ఓమాధవా! ఓబలరామునితమ్ముడా! ఓమ
ల్ల+కములబను దండ్రీ! ఓతెల్లదామరలవంటికన్నులుగలవాడా! ఓగోపశ్రీమనోహ
రా! ఓగోపాలకృష్ణ! నన్నుఁగాపాడు మా నిన్నుఁదప్పమటియొక్కటిని నేనెఱుగను.

శ్లో॥ కస్తూరీతిలకం లలాటఫలకే వక్ష్యస్థలే కాస్తుభం
నాస్మాగ్నే నవమాక్తికం కరతలే వేణుం కరే కబ్జణమ్॥
నర్వాజ్ఞే హరిచంద్రనం చ కలయక్ కణ్ఠేచ ముక్తావళిం
గోపశ్రీపరివేష్టితో విజయతే గోపాలచూడామణిః॥ + 109

టీ. లలాటఫలకే = పలకవంటినుదుటియందు, కస్తూరీతిలకం = కస్తూరిబొటమున,
నక్షత్రసరోతోమ్ముపట్టునందు, కాస్తుభం=కానుభవజీయు, సాసా+అగ్ర = ముక్త
కువలందు, నవమాక్తికమ్-నవక్రూరదైన, చూక్షణమ్=ముత్యమున, కరతలే = తా

స్త్రుప్రదేశమందు, వేణుం=పిల్లలగోవియు, కలే=హస్తమునందు, కజ్జుమ్ = కడియమును, కణ్ఠే=కంఠమునందు, ముక్తాంశం = ముత్యపుహారమును, సర్వ+అక్షే = దేహమంతటను, హరిచన్ద్రం = శ్రీచంద్రమును, కలయన్ = తాల్చుచున్నవాడును, గోప...వేష్టితః-గోపస్త్రీ=గోపికలచేత, పరివేష్టితః = చుట్టబడినవాడును, అగు, గోపాలచూడామణిః- గోపాల = గొల్లవారలపు, చూడామణిః = కిరీరత్నము-శ్రేష్ఠుడై; కృష్ణుడు, విజయతే=సర్వోత్కృష్టుడై వర్తించుచున్నాడు.

మ. నుదుటం గస్తురిబొట్టు నాసికతుద శ స్మృతైంబు శ్రీగంధసం
పద నెమ్మేనఁ గరంబులం గటకముల్ శ వంశంబు హస్తాగ్రమం
దెవపై నిస్తులకొస్తుధంబు నలుతన్ శ శృంగారహారంబు నిం
పొదవంగృష్ణుడు గోపికావృతుఁడు సర్వోత్కృష్టుడైవర్తిలున్.

తా. పరికవలె నిద్దమైన నెన్నుదుటియందు కస్తురిబొట్టును, అొమ్మునంద
కొస్తుధమునెడికెంపును, ముట్కుతుదను శ్రోత్రముత్యమును, అతిచేత వేణువును, క
తులందు కడియములును, మెడనుందు ముత్యపుసరియు, దేహమంతటను మంచిగంధ
మును దాల్చి గొల్లచెలుకలు చుట్టునుబలసి కొలువగా గొల్లవారికెల్ల దలమిన్న దై
యొప్పుశ్రీకృష్ణుడు సర్వోత్కృష్టుడై వర్తించుచున్నాడు.

శ్లో॥ లోకా నున్మదయన్ శ్రుతీ గుత్తిరయన్ ఖోణీరుహాన్ హర్షయన్
తైలా న్విద్రవయన్ మృగా న్వివశయన్ గోబృష్ట మానన్దయన్
గోపాన్ సంభ్రమయన్ మునీన్సుఖయన్ సప్తస్వనాన్ జృమ్భయన్
న్నజ్జ్వరాన్ ముదీరయన్ న్విజయ తే వంశీనినాద శ్శిశోః॥ 11

టీ. లోకాన్ = లోకములను, ఉన్మదయన్ = ఉన్మత్తములుగాఁ జేయుచున్న
దియు-అనందముచేఁ బరవశమైనదిగాఁ జేయుచున్న దనుట, 'ఉద్ధరయన్' అనుపాక
మున-లోకములను ఉద్ధరించుచున్నదియనుట, (శ్రుతీః = వేదములను, ముఖిరయన్ = భక్తి
నింపఁజేయుచున్నదియు - శ్రుత్యర్థములను బ్రతిపాదించుచున్నది యనుట, ఖోణీరు
హాన్ = పృథ్వీములను, హర్షయన్ = ఉద్బింపుచున్నదియు - చిగిరింపఁ జేసి సాంఘ
గుర్పుచున్నది యనుట, తైలాన్ = కొండలను, విద్రవయన్ = మిక్కిలి కరచించుచు
న్నదియు, మృగాన్ = మృగములను, వివశయన్ = పరవశములైనవానినిగాఁ జేయు
చున్నదియు, గోబృష్టమ్ = గోవులసమూహమును, అనన్దయన్ = ఆనందింపఁజేయుచు
న్నదియు, గోపాన్ = గొల్లవారిని, సంభ్రమయన్ = తొట్రుపడఁజేయుచున్నదియు, ము
దీకై=ముసుపు, మునీశున్ = మోక్షులగలవారినిగాఁ జేయుచున్నదియు - లేక

ధ్యానసమాధియందు లయించునట్లు చేయునదియు, సప్తస్వరాన్ = 'సరిగమపధనిశ్రు' అను ఏడుస్వరములను, జృమ్భయన్ = చెలగునట్లు చేయుచున్నదియు, ఓజ్జ్వల + అర్థం = ప్రణవముయొక్క అర్థమును, ఉదీరయన్ = ప్రతిపాదించుచున్నదియు, అను, శిరోః = నినువైనచిన్నికృష్ణునియొక్క, వంశీనినాదః-వంశీ = వేణువుయొక్క, నినాదః=ధ్వని, విజయతే=సర్వోత్కర్షముతో వర్తించుచున్నది.

చ. మృగములుసాక్కమాక్రికులిగురరింపఁగ రాలుగరంగ మోముఁగా
నిగమము లావులుబృంగ ముననిచ్చట మోన్వడ గోవు లాడఁగా
జగము సెలంగ నొంకృతి యెనంగఁగ సప్తవిధస్వరాంగుభు
ల్నిగుడఁ గడంగె బాలమురళీనినదంబు మునం బెనంగఁగన్. 110

తా. శ్రీకృష్ణుని వేణునాదము, లోకములఁ జొక్కించుచును, వేదములను మ్రోయించుచును, పృథ్వీములను జగుర్పంజేయుచును, పర్వతములను గరఁగించుచును, మృగములను మాన్వడఁజేయుచును, గోవులను ఆనందింపఁజేయుచును, గోపకులను దొట్రుపఱచుచును, మునులను ధ్యానముద్రనొందించుచును, సప్తస్వరములను జెలఁగించుచును, ప్రణవముయొక్క తాత్పర్యమును బ్రతిపాదించుచును, అంతట సర్వోత్కర్షముతో వర్తించుచున్నది.

శ్లో॥*యస్యాత్మభూతస్య గురోః ప్రసాదా

దహం విముక్తోఽస్మి శరీరబద్ధాత్ ।

నర్వోపదేష్టుః పురుషోత్తమస్య

తస్యాఙ్గీవద్రం ప్రణతోఽస్మి నిత్యమ్॥

111

టీ. ఆత్మభూతస్య = అంతరాత్ముడై యున్న-(సోమగిరిపరముగా) ఆత్మవలెధారణుడైన, యస్య = ఏ, గురోః = గురువుయొక్క, ప్రసాదాత్ = అనుగ్రహమువలన, శరీరబద్ధాత్ = దేహబంధమునుండి-దేహరూపబంధమును గలిగించుకర్మఫలమునుండి, అహం = నేను, విముక్తః = విడిపడినవాడను, అస్మి=అగు చున్నానో, సర్వ+ఉపదేష్టుః-సర్వ = 'సోమగిరి ధరుల్లే శిక్షాగురుశ్చ భగవాన్ శిఖినిశ్చహారిః' అన్నట్లు సోమగిరియు శ్రీకృష్ణుఁడును దశమ గురువులుగాఁ గవి మొదటఁ జెప్పియుండుటచే ఇటు కృష్ణపరముగా సమస్తమైనవారికి, ఉపదేష్టుః = ఉపదేశించువాడైన-సోమగిరిపరముగా, సర్వ = సమస్తములైన ఆర్థములను, ఉపదేష్టుః = ఉపదేశించువాడైన, తస్య=ఆ-ప్రసిద్ధుడైన, పురుషోత్తమస్య = కృష్ణునియొక్క, (సోమగిరిపరముగా) పురు

శ్లోకము ఒకానొక ప్రతిపదజే మాపట్టుచున్నది; కొబ్బటి తెనుగుపద్యములేదు.

పాత్రమస్య=పురుషశ్రేష్ఠునియొక్క, ఆజ్ఞిపద్మం=ఆడుగుదామరనుగూర్చి, నిత్యమ్=ఎప్పుడును, ప్రణతః=నమస్కరించినవాడను, అస్మి=అగుచున్నాడను.

తా. పరమాత్మస్వరూపుడైన (ఆత్మధారవృద్ధుడైన) యేగురువుయొక్క అనుగ్రహముచేత నేను సంసారబంధములై నకర్మములనుండి విడివిడితినిో యట్టిసర్వజనోపదేశకుడు (సర్వాలోపదేశకుడు) అగు శ్రీకృష్ణునియొక్క (పురుషశ్రేష్ఠుడైన సోమగిరియొక్క) పాదారవిందములకుఁ బ్రణామము నేయుచున్నాను.

ఇతి శ్రీలీలాశుకవిరచితే శ్రీకృష్ణకర్ణామృతే

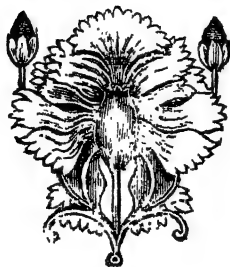
ద్వితీయశతకం నమాప్తమ్

శ్రీలీలాశుకుండు రచించిన శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమందు

ద్వితీయశతకము నమాప్తము.

మాలినీవృత్తము. సతతవినుతభీమా శ సచ్చిదానందసీమా
శతమఖనుతనామా శ సాధుమానిప్రణామా
దితిజమలవిరామా శ దేవతాసార్వభౌమా
వితతతపనధామా శ వేంకటాచార్యధామా.

మ. ఇది కృష్ణాశ్రయయోగిపుంగవకృపాశ్రవీతౌత్తసారస్వతా
భ్యుదయశ్రీవిభవప్రసిద్ధచిదచిద్బోధక్షమాళాన్విత
త్యదయాభూషణ వెల్లపూడిమణిపెద్దామాత్యవెంగ్రాణీ
గదితాశ్వాసము వొల్పుఁ బ్రాథమిక మై శ కర్ణామృతశ్రీకృతిన.

శ్రీ

శ్రీ కృష్ణ కర్ణామృతము.

తృ తీ యా శ్వా స ము.

శ్లో॥ అస్తి న్యస్త్య మనం నమస్తజగతా మభ్యస్తలక్ష్మీస్తనం
వస్తు ధ్వస్తరజస్తమోభి రనిశంన్యస్తం పురస్తాదివ
హస్తోదస్తగిరీన్ద్రముస్తకతిరుప్రస్తారవిస్తా రిత
సృస్తన్యస్తరునూనసాస్తరలనత్పస్తావిరాధాస్తుతమ్.

1

టీ. సమస్తజగతాం=సకలలోకములకు, స్వస్థయనం=రక్షకమొనరియు, అ
భ్యస్త... స్తనం=అభ్యస్త=అలవాటు చేయబడిన - పెక్కుమాటులు అనుభవించబడిన,
లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, స్తనం = మంచములుగలదియు, భ్యస్త...తమోభి-భ్యస్త=నవ్వు
ములైన, రజఃతమోభిః = రజోగుణతమోగుణములచేత రజస్తమోగుణముల నాశముచేత-
లేకరజస్తమోగుణములు నశించినవారిచేత, అనిశం=ఎల్లప్పుడును, పురస్తాత్=ముం
దట, న్యస్తమివ=శుంపబడినదానివలె నున్నదియు, రజస్తమోగుణములు నశించి శుద్ధ
సత్త్వనిష్ఠులైనవారిచే ఎగుటనే యున్నదానివలె అతివిశదముగా వర్ణితమైయున్న
దియు, హస్త...లసత్=హస్త=హస్తముచేత, ఉదస్త=ఎత్తబడిన, గిరీన్ద్ర=గోవర్ధ
న పర్వతముయొక్క, మస్తక=శిఖరమందలి, మీదిభాగమందలి, తరు=చెట్లయొక్క,
ప్రస్తా=సమాహమునందు, విస్తారిత్=విస్తరించినదిగాఁ జేయబడినదియు- ఆ చెట్ల
పువ్వులతోఁ గూడి మిక్కిలి యధికమైనది యనుట, స్రస్త=జాతినదియు, అగు,
స్వస్తరు=కల్పవృక్షములయొక్క, నూన=పువ్వుములయొక్క, సంగస్తగ = అంచెల
చేతఁజేపిని పడుటలచేత, లసత్ = ప్రకాశించుచున్నదియు - గోవర్ధనమును ఎత్త
గా దానిశిఖరమందలి వృక్షములనుండి రాలినపువ్వుములును దేవతలు మెచ్చి పరి
సిన కల్పవృక్షపువ్వుములును గూడి విస్తారమై పంపిని బడఁగా ప్రకాశించుచున్నది
యనుట, ప్రస్తావి...నుతమ్=ప్రస్తావి=ఆగోవర్ధనపర్వతము నెత్తుటను) జెప్పుచున్న,
రాధా=రాధచేత, నుతమ్=స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నదియు, లేక హస్తో...నుతమ్
అని యొకటేసమాసముగా గ్రహించినయెడల గిరీంద్రము స్వకతిరుప్రస్తారములచేత,
విస్తారితములైన కల్పతరుప్రనూనములచేత నైన, సంగస్తగ=పడకయుండు, లసత్=ప్ర
కాశించుచున్నదియు, ప్రస్తావి=ఆ గోవర్ధమును ఎత్తినప్రస్తావము గలదియు, అగు,

రాధచేత స్తుతమైన దని యర్థాంతరము. గోవర్ధనము నెత్తి యైసతర్వాత దానిపైఁ బడి క్రింద రాలినకల్పవృక్షపుష్పములనెఱుఁగెను. రాధ కృష్ణునితోఁ గూర్చుండి, ఆ గోవర్ధనపర్వతము నెత్తినప్రస్తావము చెచ్చి అతనిని బొగడినదనుట, ఇట్టిదైన, వస్త్ర= శ్రీకృష్ణాఘ్నిమైన వస్త్రపు, అస్తి=కలదు.

శా. హస్తోద స్తగిరీంద్రమ స్తకతరువ్యత్యస్తవిస్తారిత

నస్తస్వస్తరునూననా స్తరలనశ్చస్తార మభ్యస్తవ

ద్యాస్తోక స్తన మ స్తకల్మషపురోన్యస్తంబు నుద్యజ్జగ

త్వస్తీశ్రీదము రాధికాస్తుతము చంద్రచద్వస్తు వెం తే తగున్. 1

తా. సకలజగత్తులను రక్షకమై, లక్ష్మీదేవన్నుదోయిని అనుభవించుట యందు మరగినదై, శుద్ధస త్వనిష్ఠులచే వికడముగా ప్రతిపాదించబడినదై, గోవర్ధనము నెత్తగా అందలికొనలలోని చెట్లనుండి రాలినపుష్పములచేతను దేవతలు పరిసిన కల్పవృక్షపుష్పములచేతను నెఱసి, యాకొండ నెత్తినందున రాధ మిక్కిలి పొగడగా నొప్పుచున్న కృష్ణుం డనెడితత్వము ఒకటి కలదు.

శ్లో॥ రాధారాధితవిభ్రమాద్భుతరసం లావణ్యరత్నాకరం

సాధారణ్యపదవ్యతీతసహజస్మీరాననామ్భారుహమ్ |

అలమ్బే హరినీలగర్వగురుతానర్వస్వనిర్వాపణం

బాలం వైణవికం విముగ్ధమధురం మూర్ధాభిషిక్తం మహాః॥ 2

టీ. రాధా...రసం-రాధా = రాధచేత, ఆరాధిత = గారవింపబడుచున్న, విభ్రమ=విలాసముచేత, అద్భుత=అశ్చర్యకరమైన, రసమ్=శృంగారరసము గలది యును-శృంగారరసాతిశయము అత్యాశ్చర్యముగాఁ జిప్పిలుచున్నదనియు, శృంగార రసప్రయుక్తములైన తిదియవిలాసములను రాధయు మిక్కిలి మెచ్చి కొలుచుచున్న దనియు భావము. లావణ్యరత్నాకరమ్-లావణ్య=కొంతివిశేషముయొక్క, రత్నాకరమ్=సముద్ర మైనదియును-నిరతిశయకొంతివిశేషము గలదియును, సాధారణ్య...రుహమ్-సాధారణ్య=సాధారణముగా నుండుటయొక్క-సమానమైయుండుటయొక్క, పద=మార్గమును, వ్యతీత=అతిక్రమించినదియు-లేనకు సమానమైనది మఱియొక్కటిలేనిదియు అనుట, సహజ=స్వభావసిద్ధముగా, స్మేర=చిఱునవ్వుతోఁ గూడినదియు, అగు, అశన + అమ్భారుహమ్=మోముఁదామరగలదియు, ఈడుబోడు లేకయెఱుఁగును చిఱు నవ్వుకొలఁచుచున్న తామరపంటినిమ్మగము గలదియనుట, హరి...నిర్వాపణమ్-హరినీల=ఇంద్రనీలమణులయొక్క, గర్వ=అహంకారముయొక్క, గురుతా=గొప్ప తనముయొక్క, సర్వస్వ=సమస్తమును, నిర్వాపణమ్=పోగొట్టునదియు-ఇంద్రనీలమణుల గర్వాతిశయము సంతయు పోగొట్టునట్టి నల్లనికొంతి గలది యనుట, వైణవికం

వేణువు నూడునదియు, విమగ్ధమధురం-విమగ్ధమిగుల నుందరమైనవానిలో మధురం-
నుందరమైనదియు, మూర్ధాభిషిక్తం-మనోజ్ఞ వస్తువులన్నిటికిని రాజైనదిగా పట్టాభి
షిక్తమైనదియు-నిరతిశయమనోజ్ఞమైనది యనుట, అగు, మహాః-లేజమును-శ్రీకృష్ణాఖ్య
లేజమన్నను, ఆలంబే-ఆశ్రయించుచున్నాను.

తా. సాధారణ్యపదవ్యతీతదరహాసనశ్రీముఖాంభోజః డై
మాధుర్యైకనిధానుః డై మరకతాశ్రమప్రాధిగర్వాభ్రతీ
వైధుర్యావహతేజః డై సరసనిర్వ్యాజాంగశృంగారుః డై
రాధారాధితః డై నవైణవికమూర్ధన్యైః మదిం గొల్చెదన్. 2

తా. రాధభయూడ మిగులగొప్పగాఁ గొనియాడఁదగినంత యాశ్చర్యకరమైన
శృంగార-సముగలదియును, విశేషకాంతివైభవముగలదియు, సాటిలేనిదై చిరునవ్వు
సహజముగాఁ దొలపచుండు మోముదామర గలదియు, ఇంద్రనీలములకాంతి సతిశ
యించిన నల్లనికాంతిచే మించినదియు, వేణువు నూడునదియు, చక్కనివానిలో
పల మిగులఁ జక్కనైనదియు లోకోత్కృష్టమైనదియు, సగు బాలకృష్ణాఖ్యలేజ
మును ఆశ్రయించుచున్నాను;

శ్లో॥ కరిణా మలజ్ఞ్యగతివైభవం భజే

- కరుణావలమ్బితకిశోరవిగ్రహమ్ |

యమినా మనారతవిహారి మానసే

యమునావనాన్తరసికం పరం మహాః ||

3

టీ. కరిణాం-మనుసులకు, అలజ్ఞ్యగతివైభవమ్-అలజ్ఞ్య = అతిక్రమింపరాని
మోహరాని, గతి = గమనముయొక్క, వైభవమ్ = పెంపుగలదియును-మనుగలనడకను
మించిననడకపెంపు గలది యనుట, కరుణా...విగ్రహమ్-కరుణా=దయచేత, అప
లమ్బితః-స్వీకరింపఁబడిన, కిశోర=బాలకునియొక్క, విగ్రహమ్=శరీరముగలదియును,
కరుణచే బాలుఁడై యవతరించినయనుట, యమినాం-ఋషులయొక్క, మానసే
=మనస్సునందు, అనారతవిహారి-అనారత =ఎడతెగక, విహారి = విహరించునదియు,
యమునా...రసికం-యమునా=యమునానదీతీరమందలి, పస + అంతఃరమణీయమైన
పసమందు-ఇచట అంత శబ్దము రమణీయవాచకము, రసికం=(సంచారముచేయుట
యందలి) రసము నెరిగినదియు, పరం=ఉత్కృష్టమైనదియు, అగు మహాః-శ్రీ
కృష్ణాఖ్యలేజమును, భజే=సేవించుచున్నాను. ఋషులమనంబుల విహరించుటచే
బరత్వమును, యమునానదినాంతములందు విహరించుటచే సౌభ్యమును దొలప
చున్నవి.

ఉ. అల్లన మందయానము గర్జావలి గోరంగ మానిమానసో
 త్ఫుల్లనోజపాళి బద్రముల్ సెలంగన్ యమునాతరంగిణీ
 నల్లలితాంబుపూరములు శ సారవయస్యలమీదఁ జిమ్ముచుం
 జల్లనిచూపులం గరుణఁ శ జల్లెడునల్లనిబాలుఁ గొల్చెదన్. 3

తా. మదపుటేనుగుల పెడకను మించిన నడకసాపుపెంపు గలదియు, కరుణా
 రసముచే బాలకుడై యవతరించినదియు, యోగులమనంబులయం దెపుడును విహ
 రించుచుండునదియు, యనుచానదిమందలి గమణీయమైనయడవియందుఁ దిరుగాడుట
 యందు నిపుఁడైనదియు, సర్వోత్కృష్టమైనదియు పెగుక్కుషాభ్యులేజమును భజించు
 చున్నాను.

శ్లో॥ అత స్త్రిత త్రిజగదపి వ్రజాజ్ఞా
 ని మ స్త్రితం విపులవిలోచనాజ్ఞయా |
 నిగ స్తరం మమ హృదయే విజృమ్భతాం
 సమ స్తతః సరసతరం వరం మహాః || 4

టీ. అత స్త్రిత త్రిజగత్ అసి - అత స్త్రిత = స్వతంత్రములు కానివిగాఁ జేయుఁ
 బడిన-తనవ పరతంత్రములైన యనుట, త్రిజగత్ అసి = మూడులోకములు గలదియై
 నను, 'ని మ స్త్రిత త్రిజగత్' అనుపాదమున, యత్ = ఏలేజము, శత్రుజగత్ = సమ
 స్తలోకమును, ని మ స్త్రిత = నియమించునదో, తత్ = అసి - సర్వలోకనియామక
 మైన దని యగము, విపుల... జ్ఞయా - విపుల = విశాలము లైన, విలోచన - కన్నుల
 యొక్క, ఆజ్ఞయా = ఆజ్ఞ చేత-బాలుంగనుసన్నులచే జేయునట్టియాజ్ఞలచేత ననుట,
 వ్రజా... త్రితమ్ - వ్రజ + త్రితా = గోప స్త్రీలచేత, ని మ స్త్రితమ్ = నియమింపబడి
 నదియో, - గొల్ల చెలువలు కనుసన్నులచే చేయునాజ్ఞలవ లోనై ప్రవ ర్తించునది
 యనుట, సమ స్తతః = అంతటను, సరసతరం = మిక్కిలిసరసమైనదియు - ఎప్పుటఁ
 జూచినను ఏమి చేసినను మిగులరసవంతముగానే యుండునదనుట, పరం = శత్రుత్వ
 మైనదియు, అగు, మహాః = లేజము-కృష్యాభ్యులేజము, మమ = నాయొక్క, హృదయే
 = హృదయమునందు, నిర స్తరం = ఎప్పుడును, విజృమ్భతాం = ప్రకాశించుగాక -
 ముల్లోకములను నియమించునంతటి దేవదేవుఁడు గొల్లచెలువల మాట చెప్పి చెప్పక
 వట్టికనుసన్నలచేతనే చేసినయాజ్ఞలవ లోనై నడవఁజొన్నాఁ డనుట సౌలభ్యాది
 శయ ముద్దోషించు చున్నది. కనుసన్నలకే లోనై నడవఁజొనుట అత్యంతవిధేయ
 త్వమును మూవించుచున్నది. ముల్లోకములయేలక గొల్లచెలువలవ గులామైనాడని
 భావము. ఇట్టిసౌలభ్యమునుబట్టి సులభాశ్రయణీయమై, 'సమ స్తతః సరసతరమ్' అంత
 టను రసము చిప్పిలుటఁబట్టి అత్యంతభోగ్యమై యుండుటచే నామసన్మనందు ఒక
 పుడు గాక 'నిర స్తరమ్' ఎప్పుడును, అందును, ఉండుట మాత్రమే కాక 'విజృ
 మ్భతామ్' పంపింపు నతిశయింపును, ఉండును గాక యని యాశయము.

ఉ. లోకము లన్నియుం దనకు శ్రీ లోకవగాఁ గొని యేలుమేటి య

స్తోకమనోహరావయవశోభితుఁ జెంతటివిత గోపికా

లోకనలీల నెల్లపసురులుం దనుఁ దాన యొనర్చె వారిదే

కాక ప్రభావ మట్టితెజగత్సులభున్ మది నాశ్రయించెదన్. 4

తా. ముల్లోకములును దనకు వశముగా నడపుచుండునట్టి వీరిక యయ్యున, గొల్లచెలువలు కనుసన్నలతోఁ జెప్పినపనులు నేయునంతసౌలభ్యము గలదై, సమస్త విషయములందును మిక్కిలిసరసమై, యొప్పశ్రీకృష్ణాభ్యులేజము నాహృదయమందు నిరంతరము పయింబయి అతిశయిల్లుచుండుఁగాక!

శ్లో॥ కస్తర్పప్రతిమల్లకాన్తివిభవం కాదమ్మినీబాన్ధవం

బృన్దారణ్యవిలాసినీవ్యననిసం వేషేణ భూషామయమ్|

మన్దస్త్రీరముఖామ్బుజం మధురీమవ్యామృష్టబిమ్బాధరం

వందే కస్తలితార్ద్రయావనవనం కైశోరకం శార్దూః|| 5

టీ. కస్తర్ప...విభవమ్-కస్తర్ప = మస్సుకునికి, ప్రతిమల్ల = ప్రతిభటమైన - ఎదిరి యైన యనుట, కాంతి = కాంతియొక్క, విభవమ్ = పెంపుసొంపు గలదియు-మస్సు కునికాంతిని అతిశయించునట్టికాంతి గలది యనుట, కాదమ్మినీబాన్ధవమ్ - కాదమ్మినీ = మేఘపంక్తికి, బాన్ధవమ్ = చుట్టపెనదియు - మేఘసమూహముయొక్క కాంతివంటి కాంతి గలది యనుట-ఇచట మేఘము అనక మేఘసమూహమును జెప్పటచే గాంతి యొక్కఅతిశయము తెలియునది. బృన్దా...వ్యననిసం బృన్దారణ్య = బృందావన మందలి, విలాసినీ=వలువలాండ్రయిన గోపికలయందు, వ్యననిసం = అసక్తిగలదియు, వేషేణ=వేషముచేత-తాను ధరించియున్న నెమిలిపురి వేణువు మొదలైనసామాన్య పరికరముచేతనే, భూషామయమ్ = భూషణప్రచుర మైనదియు - మిక్కిలిసొమ్ములు గలది యనుట - సామాన్యము లైనవి తొడిగినను మిక్కిలి భూషణములు దాల్చినట్లు ఉండునది; లేక, భూషామయమ్ = భూషణస్వరూప మయినది-భూషణములు వేణు అక్కట లేదు. సామాన్యమైన వేషమే భూషణముగా నుండునది యనుట; లేక భూషామయమ్=మిక్కిలి భూషణములు గలది-నానావిధభూషణములతోఁ గూడిన వేషముగలది యనుట, మన్ద...బాన్ధవమ్-మన్దస్త్రీర = చిలువగవుతోఁ గూడిన, ముఖ + అమ్బుజమ్=మోముఁదామర గలదియు, మధురీమ...ధరమ్-మధురీమ = సౌందర్యము చేత, వ్యామృష్ట = మిక్కిలియు తడుపఁబడిన - చక్కఁదనము పూర్ణముగా నెఱసి యున్న-అంతటను చక్కనైయున్న, బిమ్బ + అధరమ్=దొండపండువంటి యధరము గలదియు, కైశోరకం = బాల్యముగలదియు- మిక్కిలిబాల్యముతోఁ గూడియున్నది యనుట, అగు, శార్దూః=కృష్ణమనియొక్క, కస్త...వనం-కస్తలిత = మొలక తీసినదియు,

అర్ధసరసమైనదియు, అగు, యావన=ఎలప్రాయమనెడి, వన=వనమునుగూర్చి, వశే=వనస్కురించుచున్నాను- ఇటు కందలితమైనవనము (చిగిర్చినయడవి)వలె కందలితమైన యావనమును మిక్కిలి రమణీయముగా నుండుటచే యావనమును వనముగా రూపించినాఁ డని తెలియునది. తక్-‘యావనమిదమే’ అనుపాతమున, ఇదం-ఈ-ప్రసిద్ధమైన ‘కందలితార్ధయావన’ మని అన్వయము. దానినిగూర్చి, వశే=వనస్కురించుచున్నాను. ఇచట ‘కన్దర్ప...విభవమే’ అనుచో ప్రతిమల్లకబ్బముచే మస్కధుని కంటే సౌందర్యము మఱింతమోహన పగుటయు, ‘కాదమ్మి’ అని మేఘమునుగాక మేఘపం కిని జెప్పుటచే నీలచ్ఛాయ మఱియు సతికయించుటయు, ‘బృన్దా=వృసని సం’అనుటచే గోపస్త్రీలయందు వ్యామోహము హెచ్చుటయు, ‘వేషేణ...మయమే’ అనుటచే అలంకారము హెచ్చగుటయు, ‘మన్ద...మృజం’ అనుటచే-మొగము చిలువవృజ్చే జక్కగా నివ్వటిలుటకు దామరవలె మఱియుఁ దలకొంచుటయు, మధురిను... ధరం’ అనుటచే మోవియందు ఎఱుపును మరుపును మఱింత మీలుటయు, బాల్యము మిక్కిలియు వీడని యావనప్రాదుర్భావముయొక్క లక్షణములుగాఁ దెలియునది.

శా. కందర్పప్రతిమల్లధాము నవమేఘశ్వాముః బ్రేమోల్లస
దబ్బందారణ్యవధూరతుః మధురిమూర్త్యుష్టాధోష్టాన్వితు
న్మందస్త్రీరకపోలు వేషకృతనానాభూషణోద్వేలుః జె
ల్వందం గొల్చెద బాల్యయావనవిలూసాలంకృతుః శ్రీయుతున్.5

శా. మస్కధుని నిరసించునట్టి సౌందర్యకోభ గలిగి, మబ్బులపం కితో సాటి యైన నీలచ్ఛాయతో నొప్పి, బృందారణ్యమందలి గొల్లపలుకులాండ్రయందుఁ దగులు వడి, సొమ్ములు పెక్కులు చాల్చి, చిలువవృజ్చ దోలఁపమాముఁదామరయు సొగసు మిక్కిలి గులుకు దొండపండువంటిమోవియుఁ బ్రకాశించగా, బాల్యముతో మిక్కిలి కూడినదై క్రొత్తగా మెలకొత్తుచున్నట్టి కృష్ణుని సరసయావనమునుగూర్చి నమస్కురించుచున్నాను.

అవ. బాల్యము మిక్కిలి వీడని యావనాగమమునే వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆము క్తమానుష మము క్తనిజానుభావ
మారూఢయావన మగూఢవిదగ్ధలీలమ్ ।
ఆమృష్టయావన మనవృత్తికోరభావ
మాద్యం మహాః కి మపి మాద్యతి మానసే మే॥ 6

టీ. ఆముక్తమానుషమ్-ఆముక్త = కొంచెముగావిడువఁబడిన, మానుషమ్-మనుష్యభావముగలదియు, ఆముక్త...భావమ్-ఆముక్త = విడువఁబడిని, నిజ = తనదైన,

అనుభావమ్ = ప్రభావము గలదియును ననుష్ఠానభావము గలిగియుండియు తనమహత్త్వమును విదనాదపండునది యనుట, ఆరూఢవిగ్రహమ్ = ఆరూఢ = పెరిగిన-పరిగ్రహించబడిన యనుట- లేక పెరిగినదన, విగ్రహమ్ = శరీరముగలదియు, ఆరూఢ... లీలమ్ = ఆరూఢ = రహస్యములుకాని - ప్రకాశించుచున్న, విదగ = ప్రాథములైన, లీలమ్ = విలాసములుగలదియు-శరీరముపెరుగుచును బ్రాథమీలు పొందుచును ఉండుటనుబట్టియే, ఆమృష్ట యౌవనమ్ = ఆమృష్ట = కొంచెము స్పృశించిన, యౌవనమ్ = ఎలప్రాచుముగలదియు-ఎలప్రాచము కలనూపుచున్న దనుట, కావుననే, అనన్య... భావమ్ = అనన్య = శంకపని-క్షణి, కోరికభావం = బాలత్వముగలదియు-బాల్యము వీడనిది అనుట, కేమీ = ఇట్టిదట్టి దనరానిదియు, అద్యం = జగత్కారణమైనదియు, అగు, మహా = లేజము, కృష్ణాఖ్యతేజము, మమ = నాయొక్క; మానసే = మనస్సునందు, మాద్యతి = విజ్ఞప్తిగలదున్నది-విజృంభించుచున్నదనుట. ఇట విగ్రహము ఆరూఢమగుటయు, విదగలీలలు ఆరూఢ మగుటయు, కోరికభావము అనన్యమగుటయు, యౌవనము శంకలించుటయుకూడ అక్షరములని తెలియునది.

ఉ. మానవలీలయుకొ నిరూపకమానమహామహిమానుభావముకొ

మేనిపరిగ్రహంబు మితి ౧ మీఱినప్రాధీయు బాల్యచాపలా

నూనవిలాసముకొ ననమరనోహరయౌవనముం జెలంగ నెం

తేనియు హర్షవిస్మయము ౧ లిచ్చజెలంగ వెలుంగు నామదిన్. 6

తా. మనుష్ఠభావమును దాల్చియుండియు పూతనాసంహారాదులచే దన ప్రభావము పదలక నెఱుపుచుండునదియు, వృద్ధిక్షయములు లేనిదయ్యు శరీరమునఁ బెరుగుచున్నదియు, సర్వజమయ్యున యౌవనము వచ్చినందులకు నూచకిముగాఁ బ్రాథములైనలీలలు పచరించునదియు, బాల్యము తీసిపోవకుండునదియు, యౌవనము తలనూపుచుండునదియు, ఇట్టిదట్టిని నిర్వచింపరానిదియు, మొట్టమొదటిదిగావున జగత్తునకల కారణమైనదియు, అగు శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము నామనస్సునందు మిక్కిలి చెలరేలుచున్నది.

అవ. లోకమునందలి నమస్తమనోజ్ఞవస్తువులకంటె శ్రీకృష్ణుడే అతిమనోజ్ఞుడని కవి చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ తేతే భావా స్సకలజగతీలాభనీయప్రభావాః

నానాత్మస్థా సుహృది హృది మే కామ మావిర్భవన్తు ।

వీణా వేణుకర్వణితలసిత స్మేరవక్త్రారవిన్దా

న్నాహం జానే మధుర మపరం నస్తవున్యామ్బురాశేః ॥ 7

టీ. సకల... ప్రభావాః... సకల = సమస్తమైన. జగతీ = జగములకును, లోభనీయ = మిక్కిలి ఆసీంపదగిన. ప్రభావాః = సామర్థ్యములు గలవి-లేక మహిమలు

గలవి, అగు, తేతే=అయాప్రసిద్ధములైన, భావాః = భావములు - పదార్థములు, నానా...సుహృది - నానా=అనేకములైన-పుత్రకళిత్రధనధాన్యాది విషయములైన, తృష్ణా=పేరాసలకు, సుహృది=మిత్రమైన, మే=నాయొక్క, హృది=హృదయము నందు, కామం=యథేచ్ఛముగా, అవిగ్భవస్తు=పుట్టునుగాక-నాహృదయము అనేక విధములైన పేరాసలచే పూరితమైనదిగావున లోకమునందలిరమ్యపదార్థంబు లెల్లను దానికి మిక్కిలియింపై యానశోలువుడు బ్రకాశించుఁగాక యనుట, అయినప్పటి కిని, వీణా...విద్వాత్-వీణా=వీణీయవలె నున్న, వేణు=వీలుఁగ్రోవియొక్క, కృణీత =ధ్వనిచేత, అనిత=ప్రకాశించుచున్న, స్ఫీర=ఁజులునగువుతోఁ గూడిన, వక్త్ర + అరవిన్దాత్=ముఖికమలము గలదైన, నంద...రాశేః=నంద=నందునియొక్క, పుణ్య + అమృరాశేః=పుణ్య=సుకృతరూపమైన, అమృరాశేః=సముద్రముకంటెను - గము ద్రమువలె అపారమై యున్ననందుని పుణ్యసమాహమే యిట్లు పుట్టిన దని చెప్పఁ దగిన క్రికృష్ణునికంటెను, వధురంజనోజ్జమైన ఆపరం = మఱియొకవస్తువును, ఆహం=నేను, నజానే=ఎఱుఁగును-క్రికృష్ణుడే లోకోత్కృష్టమనోహరుఁ డనుట. లోకోత్కృష్ట మైనయిట్టిమనోజ్ఞ త్వమునకు 'వేణుకృణీత' మును 'స్ఫీరవక్త్ర'రవింద' మును పోషకము అని తెలియునది. లోకమునందు అత్యంతలోభనీయము లైనవస్తువులు పెక్కులు. హృదయము పేరాసలచే అక్రంతచపలమైనది గాన ఒక్కొక్కవస్తువునందును దగులుపడినది. అట్టివస్తువులన్నిటిని అతిశయించి, యిట్టిచపలహృదయమును దనయందే లీనము సేసికొని మించునంతటిమాధుర్యాతిశయము, మంచులవేణు నాదమును మందహాసముఖమును గలకృష్ణునికే కలదని యాశయము.

మ. అమితాశావళ మామదిన్ నిఖిలలోకాశాస్య మాపెక్కభా
వము లెన్నేనియు నిల్చుఁ గాక విలసదద్వంశీనినాదానుమో
దము మందస్మితసుందరం బగుయశోదానందపుణ్యాంబుసా
రముకన్నన్ మధురంబు లేదొకటి చర్రర్చల్ సేయ నిం కేటికిన్.7

తా. సర్వలోకములకును మిక్కిలియుఁ గోరదగినసౌందర్యాదిమహత్త్వములచేఁ బ్రసిద్ధము లైనవస్తువు లనేకములు గలవు. అవి పేరాసలకు పట్టుయిన నాహృదయ మందు మిక్కిలియు ఆనగోలువుడు బ్రకాశించినను బ్రకాశించు. వీణవలె మొరయు చున్న వేణునాదముచే విలసిల్లుచు చిటునవ్వుతోలఁకాడుచు తామరవలెనున్న మొగము గలవాఁడై నందునిపుణ్యసమాహమే యిట్లు పుట్ట ననందగిన క్రికృష్ణుని కంటె నును నోజ్జ మైనపదార్థము మఱియొకటి నామఁ జెలియకున్నది.

శ్లో॥ సుకృతిభి రాదృతే సరసవేణునినాదనుధా
రసలహరీవిహారనిరవగహకర్ణపుటే|

ప్రజవరసుందరీముఖనోరుహసారసికే

మహాసి కదాను మజ్జతి మదీయ మిదం హృదయమ్ |

8

టీ. సుకృతిభిః=పుణ్యాత్ములచేత, ఆదృతే=ఉపలాలింపబడినదియు, సరస...పుటే-సరస=రసయు కమేన, వేణునినాద=వేణుధ్వనియనెడి, సుధారస=అమృత రసముయొక్క లహరీ=ప్రవాహమందు, నిరవగ్రహ=నిరాటంకమైన, కర్ణపుటే=చెవి పుటముగలదియు-అమృతరసప్రవాహమవలె అత్యంతభోగ్యముగా నిగుడుచున్న వేణు నాదమును సాంపుగా ఆలించుచున్నది యనట, ప్రజ...సారసికే=ప్రజ=ప్రేమలయంగలి, వర=శ్రేష్ఠమైన, సుందరీ=చెలువలయొక్క-గోపస్త్రీలయొక్క, ముఖసరోరుహ=ముఖ పద్మవిషయమయి, సారసికే=రసజ్ఞమైనదియు-గోపస్త్రీల తామరలవంటి మొగముల సౌందర్యసౌఖ్యమార్గాదిరసములను చుంబనాచులచే ఆనుభవించు నేర్పుగలది యనట, 'ముఖసరోరుహసన్నధుకే' అనుపాదమున, ముఖసరోరుహ=మొగమనెడి తామర యందు సతో = శ్రేష్ఠమైన వధుకే=తుమ్మెదయైనదియు-తామరయందలి రసమును గ్రోలుతుమ్మెదవలె గోపస్త్రీముఖతామరసములరసమును ఆస్వాదించునదియనట. ఇట్టి దైన, మహాసి=తేజస్సునందు-కృష్ణాఖ్యమైనతేజస్సునందననట, మదీయ=నాదైన, ఇదం=ఈ, హృదయం=మనస్సు, కదాను=ఎప్పుడు, మజ్జతి = మునుగును - ఆతేజస్సు నందు నాహృదయము ఎపుడు పూర్ణముగా లీనమగునోయనట.

చ. విమలతపోధనామృతము శ్రవేణురవామృతసారపూరవి

శ్రమపదకర్ణ గోళము శ్రజప్రమదాముఖపద్మచంచరీ

కము కమనియనాకి నశ కామజనావన మైనదివ్యతే

జమున మునుంగు తెన్నుడొకొ శ చల్లగ నుల్లము పల్లవింపగన్.

తా. పుణ్యాత్ములచే సుపలాలితమైనదియు, అమృతరసప్రవాహమవలె నిగుడు చున్న వేణునాదములను ఎచ్చరికతో నాలించుచుండునదియు, గొల్లచెలువల ముఖార విందముయొక్క భోగ్యతను ఆస్వాదించుటయందు రసజ్ఞమైనదియు, అగు కృష్ణాఖ్య తేజమునందు నామనస్సు ఎపుడు పూర్ణముగా లీనమగునో.

శ్లో॥ తృప్తాతు రేచేతసిబృహ్మమాణం, ముష్కన్తుహుర్హృహమహాస్థకారమ్ |

పుష్టాతు నః పుణ్యదయైకసిన్ధోః, కృష్ణస్మ కారుణ్యకటాక్షకేలిః | 9

టీ. పుణ్య...సిన్ధోః=పుణ్య=పుణ్యముయొక్కయు, దయా=దయయొక్కయు, ఏక=ఏకరూపమైన, సిన్ధోః=సముద్రమైన-అపారమైనదయయు పుణ్యమును గలనాదైన, కృష్ణస్మ=కృష్ణునియొక్క, కారుణ్య...కేలిః=కారుణ్య=కరుణచే బ్రయుక్తమైన, కటాక్ష=ఉడగంటిచూపులయొక్క, కేలిః=క్రీడ=లీలాసముగా నిగుడుచు,

తృష్ట+అతురే=తృష్ట=పేరాసచేత, అతురే=తమకిందుచున్న, చేతసి=మనస్సునందు, ముహూ=మాటికి, జృమ్భమాణం=నిజృంభించుచున్న, మోహ...కారం-మోహం=మోహమనెడి, మహత్+అనకారం=కటికచీకటిని, ముష్ణ=హరించుచున్నదై, స=సుమ్ము, పుష్టతు=పోషించుగాక. చేతము 'తృష్టతు' మైనది గావుననే 'మోహమహాంధకార' ము అందు 'జృంభమాణ' మైనది. ఇట్టి జృంభమాణ మహామోహమును 'దయైకసేంధు' డగుటచే బోగొట్టునంత దయాతిశయముగలవాడను, 'పుష్టైకసేంధు' డగుటచే 'కటాక్షకేలి' చేతనే పోగొట్టునంత శక్తితిశయముగలవాడను అగు నని గ్రహహ్యము.

మ. అమితాశావశ మైననామది నవ శ శృం బైనమోహాంధకారము గారుణ్యకటాక్షవీక్షణవిభా శ రాశ్రి విఫాలించి నెయ్యమునం బ్రోచు దయాపయోధి ఘనబృందారణ్యకర్మంది బృందమనోలోచనసాధుసేవధి ప్రమో శ దం బొప్ప నెల్లప్పుడున్. 9

తా. పుణ్యస్వరూపుడను దయానిధియు నగు శ్రీకృష్ణుని కరుణాకటాక్షము లీలగా చాలసి, పేరాసచే నానునన్నున మాటికి చెలరేగుచున్న అజ్ఞాన మనెడి పెనుకజీకటిని హరించి, మమ్ము రక్షించుగాక.

శ్లో|| నిఖిలనిగమమాళిలాలితం పద, కమలం పరమస్య తేజసః |
|వజభువి బహుమన్త హేతరాం సర, సకరీషవిశేషరూపితమ్|| 10

టీ. పరమస్య=సహోత్కృష్టమైన, తేజసః=శ్రీకృష్ణాభ్యుతేజముయొక్క, నిఖిల...లాలితం=నిఖిల=నమస్తములైన, నిగమ=వేదములయొక్క, మాళి=శిరస్సులచేత-వదాంతములచేత ననుట, లాలికం=లాలింపబడినదియు, వజభువి=వ్రజ=వ్రేపల్లెయొక్క, భువి=భూమియందు, సరస...రూపితమ్=సరస=సయ్యుక్తమైన, సకరీషవిశేష=రేణువుచేత, రూపితమ్=పూయబడినదియు, 'భూపితమ్' అనుపాతమున, అలంకరింపబడినదియు, అగు, పదకమలం=అడుగుదామరను, బహుమన్తహేతరాం=మిక్కిలియు బహూకరించుచున్నాము-గొప్పగా నెన్నుచున్నామనుట, వేదశిరస్సు లెక్కడ! వ్రేపల్లె వీధు లెక్కడ: అలంకారధూతమైన పాదకమలము వ్రజభూమికరీషముచేత రూపితమైనది అని పరత్వాతిశయమును సౌలభ్యాతిశయమును సూచితములు.

మ. సీరి కేల్దమ్ముల నొత్తగా శ్రుతివధూ శ సీమంతసింధూరము దరమై యొప్పెనలార నందముగ మం శ దక్ష నందగోపాలమందరశాలాంతకరీషరూపితరసో శ దీర్ఘంబుతాపాదము ల్పరమానందముః జేయు నామదికి శుక్లానంబుగల్పించుచున్. 10

తా. వేదాంతములం దుపలభిత మయ్యు, వ్రేపల్లెవీధులయందలి రేణుముచేఁ బూయంబడి యొప్పు కున్న శ్రీకృష్ణాభ్యుపహారేజస్సుయొక్క పాదపద్మమును మిక్కిలి గొనియాడుచున్నాము.

శ్లో॥ ఉదారమృదులస్త్రితవ్యతిక రాభిరామాననం

ముదా మహు రుద్దీర్ణయా మునిమనోముఖజామేడితమ్ ।

మదాలసవిలోచన వ్రజవధూముఖాస్సాద్రితం

కదాను కమలేక్షణం కమసి బాల మాలోకయే॥

11

టీ. ఉదార...మానసమ్-ఉదార = గంభీరములును, మృదుల=కోమలములును అగు, స్త్రిత=చిఱునగవుయొక్క, వ్యతికర్త=సంకరముచేత-మిశ్రణముచేత, అభిరామ= మనోహరమైన, ఆననం=ముఖము కలవాడును, చిఱునఁపు కూడుటచే మఱిత గొనబు చూపు మొగము గలవాడునుట, ముహుః=మాటికిని, ఉద్ధీర్ణయా=ఉరవడించిన, పంపి బంపిసరిగఁబుచ్చుచున్న, మదా=సంతోషముచేత, ముని...ప్రేడితం=ముని=మునుల యొక్క-హృదయమునందు మనసము నేయువారియొక్క, మనోముఖజ=హృదయకమ లములందు, అప్రేడితమ్-ద్విగుణీకృతము-ఇనుమడి-యైనవాడును-మునులు హృదయము నందు 'మృదులస్త్రితాభిరామానన' మును ధ్యానింపఁగా మాటికి సంతోషము హెచ్చు టచే అందు శ్రీకృష్ణస్వరూపభోగ్యతావిభవమును ఇనుమడిగా అతిశయించుచుండుననుట, మదా...స్సాద్రితం=మద=యావనమదముచేత, అలస=మందములైన, విలోచన=కన్నులు గల, వ్రజవధూ=గోప స్త్రీలయొక్క, ముఖ=ముఖములచేత, ఆస్సాద్రితం=అనుభవింపఁ బడుచున్నవాడును-గోప స్త్రీలు యావనమదముచే మందఱిలిన మోహంపుఞ్జాడ్కులు నిగిడ్చియు చుంబనాదు లిడియు, శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క భోగ్యతాగ్రసమును అనుభవించు రనుట, కమ+ఈక్షణం=తామరలేపలవంటి కన్నులు గలవాడును, కమసి=ఇట్లు టని చెప్పరానివాడును, అగు, బాలం = బాలునిచిన్నకృష్ణుని, కదాను = ఎప్పుడు, ఆలోకయే=మాకునో.

ఉ. కన్నులకొద్దెఁ జూచి వ్రజ శ కాంతలు వేడుక ముద్దు లాడఁగా

నన్నవునవ్వువెన్నెలలు శ సల్లగఁ జల్లగ నెల్లమానులున్

నన్నుతమానసాబ్జముల శ సారెకు సారె వహింప మించున

క్కన్నులపండు వైనముఖ శ కంబము రంజిలుబాలుఁగాంచెదన్. 11

తా. ఉదారమును సుమారుము నైన మొలకవత్స దొరయుటచే మఱిత ము ద్దుగులును నెయ్యెగము గలిగి, అట్టి ముద్దు మొగము తోడిహూపును మునులు హృదయం బున మనసము నేయుటచే మాటికి గెలరేగుచున్న సంతోషమువలన వాగల హృదయ కమలమానంద రుండెంతలుగా నతిశయించుచును, యావ్వనఁపు మత్తుచే సుందఱిలిన

చూడ్కులు నిగిడ్చియు చుంచెడియు తనభోగ్యతావిభవమును గొల్లచెలువలు అను భవింపగా, తామరరేవలవంటికన్నులు గలిగి, ఇట్టివని వర్ణింపరాక వెలుంగుచున్న బాలకృష్ణుని ఎప్పుడు చూతునోకదా!

శ్లో॥ వ్రజజనమదయోషిల్లోచనోచ్ఛిష్టశేషే

కృత మతిచపలాభ్యాం లోచనాభ్యా ముభాభ్యామ్ |

సకృదపి పరిపాతుం తే వయం పారయామః

కవలయదళనీలం కాంతిపూరం కదాను |

12

టీ. వ్రజ...కృతమతిచపలాభ్యాం = వ్రేవల్లెతోనిజనులయొక్క, మదయావనమదము గలిగిన, యోషిత్ = స్త్రీలయొక్క, లోచన = నేత్రములచేత, ఉచ్ఛిష్ట = ఉచ్ఛిష్టమాత్రము, శేషీకృతం = మిగిలినదిగాఁ జేయఁబడినదియు, పవలయ...నీలం = పవలయ = నల్లగలువలయొక్క, దళ = రేవలవలె, నీలం = నల్లనైనదియు, ఆగు, కాంతిపూరం = (కృష్ణునిమేని) కాంతిప్రవాహమును-ఇచట 'మదయోషిత్' అని స్త్రీ అను యావనమదము గలవారినిగాఁ జెప్పుటచే యావనమదప్రయుక్త మైనమోహాతిరేకముచే ఆకాంతిపూరమును గన్నులచే మిక్కిలి డిగ్గదాగి రనియు కావుననే అందు ఉచ్ఛిష్టమాత్రము మిగిలినదనియు భావము, తే = ఆ-దౌర్భాగ్యమునందుఁబ్రసిద్ధులమైనయనుట, లేక, తే = నీయొక్క-ఇది కృష్ణునిసంబోధించి చెప్పుమాట, దీనికి కాంతిపూరముతో అన్వయము. వయం = మేము, అతిచపలాభ్యామ్ = మిక్కిలి చపలములైన, లోచనాభ్యాం = కన్నులు, ఉభాభ్యామ్ = రెంటిచేత, సకృత్ అపి = ఒకమాత్రమైనను, పరిపాతుం = పాపమునేయుటకు, కదాను = ఎప్పుడు, పారయామః = కష్టలమగుదుమో-గోపస్త్రీలు యావనంపువరులుపెల్లన డిగ్గదావి యుచ్ఛిష్టమాత్రమే మిగిల్చియున్న యావలని కాంతిపూరమును చూశోర్కదీర రెండుకన్నులార ఒక్కమాత్రమైనను ఎప్పుడు ద్రావఁ గలుగుదుమో యని యర్థము.

మ. కోమరుంబ్రాయపుమబ్బు గుబ్బుతిలఁ గోశ్రుమ్మల్ జొబ్బిలన్ వల్లవ
వ్రమదల్ గన్నుల నాని యాని దిగుపాకటన్ శేషమై పొల్చునా
రమణీయోత్పలకాంతిపూర మెదురై శరా నొక్కసారైనఁ బొం
కముగా నీకనుదోయి నానఁ గలభాగ్యం బెన్నఁడో కల్గెడున్. 12

తా. యావనపుమదంబు నివ్వటిలుగొల్లచెలువలు మోహాతిరేకమున డిగ్గద్రావఁగా ఉచ్ఛిష్టమాత్రమే మిగిలిన ట్లున్నదై, నల్లకలువరేవలంబొనిచాయ గలదై, యొప్పునీ కాంతిప్రవాహమును గృష్ణ! మారెండుకన్నులార ఒకపరియైనను ద్రావఁగలుగుట మెన్నఁడోకదా!

శ్లో॥ ఘోషయోషిదనుగీతయావనం, కోమలస్తనిత వేణునిస్వనమ్ |

సారభూతమధిరామసమ్ముదాం, ధామ తామరసలోచనం భజే | 13

టీ. ఘోష...యావనమ్-ఘోష = ప్రేపల్లెయందున్న, యోషిత్ = స్త్రీలచేత - గోపికలచేత ననుట, అనుగీత = అనుసరించి గానము సేయబడుచున్న, యావనమ్ = ఎలప్రాయము గలదియు గోపికలు కృష్ణనియావనవిభవమునకుఁ జొక్కి దానిని గూర్చి వర్ణించి పాటలు పాడుదు రనుట, కోమల...స్వసమ్ - కోమల=వృద్ధుడైన, స్వసిత = ఉఱుమువంటి, వేణు = పిల్లలగోవియొక్క, నిస్వసం = నాదము గలదియు- ఉఱుమనుటచే గంభీరముగాను, లేతయుఱు మనుటచే ఉఱుమువలె భయంకరము గాక సుఖావహముగాను, ఉండున దనుట-గంభీర మగుగొప్పభృని గలిగియు కర్ణ సుఖావహమైయుండున దని యర్థము. ఇట్టివేణునాదము గలదియు, అభిరామ సంపదామ్ - అభిరామ = మనోజ్ఞములైన, సంపదాం = సిరులయొక్క - మనోజ్ఞములైన సౌందర్యసౌఖ్యమార్యాదులగు సౌంపుపెంపులయొక్క, సారభూతం = సారాంశ మైనదియు-సౌందర్యాదులసార మనుట-ఒప్పిదములలోనెల్ల ఒప్పిద మైనది అనుట, తామరసలోచనం = తామరలవంటికన్నులు గలదియు, అగు, ధామ = లేజమును, భజే=సేవిండుచున్నాను.

ఉ. ప్రేజవరాండ్రు జప్సనపురవిన్ననువుం గొనియాడఁగా ముఖాం
భోజమునందు లేయుఱుముఃఖోనిరవంబున వేణు వొప్ప రా
రాజితకాంతిసంపదలరరాశి యనన్ వెలుఁగొందుశారదాం
భోజదళాక్షు దైవతవీర్యం ద్రిజగత్పతి నాశ్రయించెదన్. 13

తా. ప్రేపల్లెయందలిగోపికలు తనయావనమునుగూర్చి వర్ణించుచు పాటలు పాడఁగా, పిల్లలగోవి లేతయుఱుమువలె గంభీరముగాను కర్ణసుఖముగాను మ్రోయఁగా, చక్కనివానిలో నెల్ల జక్కనిదైతామరలేఖ వంటికన్నులు గలిగి వెలుఁగుచుండు శ్రీకృష్ణాఖ్యలేజమును భజించుచున్నాను.

శ్లో! లీలయాలలితయావలమ్బితం, మూలగేహమివమూర్తినమ్పదామ్|
నీలనీరదవికానవిశ్రమం, బాలమేవ వయ మాద్రియామహే|| 14

టీ. లలితయా=నుందరమైన, లీలయా = విలాసముచేత, ఆవలమ్బితం = ఆశ్రయింపబడినవాఁడును-మనోజ్ఞములైన లీలలకు పట్టయినవాఁ డనుట, మూర్తినమ్పదామ్ = ఆకారముయొక్క సంపదలకు-శరీరముయొక్క చక్కఁదనంపు పెంపులకు, మూలగేహమివ = మొదలి లెంకివలె-మొట్టమొదట పుట్టినచోటువలె-నున్నవాఁడును- ఆకార సౌందర్యవిశేషములు మొదట ఇక్కడనుండియే పుట్టినవి గాని మఱుచుటను గాదనుట, నీల...విభ్రమం-నీల = నల్లని, నీరద = మబ్బుయొక్క, వికాస = ప్రకాశముయొక్క, విభ్రమమ్ = విలాసము గలవాఁడును-నల్లనిమేఘముయొక్క కాంతిని లాసము గలవాఁడును-నల్లని విలాసము చొలఁకుచున్నకాంతి గలవాఁడనుట, అగు, బాలమేవ=బాలుఁ డగుకృష్ణునే, వయం=మేము, ఆద్రియామహే = ఆదరించుదు

స్నాము-అత్యంతప్రేమభక్తిపూర్వకముగాఁ గయిశాసుచున్నార మనుట, 'అక్రయా మహే' అనుపాతమున అక్రయించుచున్నా మని యర్థము. లలితము లైసలీలలును సౌందర్యాతిశయమును విలాసము గులుకు నల్లనికొంతియుఁ గల కృష్ణనిబాల్యవేష మునందే కవికి వ్యామోహ మని తెలియునది.

శా. బాలుక్ మోహనవేషలీలు మురళీరసాండిత్యశీలుక్ దయా

లోలుక్ సాంద్రఘనాఘనావళివిసీరలుక్ గోపకన్యానుత

శ్రీలావణ్యవయోవిశాలు నవసీరరేజాయతాక్షిప్రభా

జాలుక్ సర్వకళాలవాటు నతివాంఛం గొల్తు నానెమ్మదన్. 14

తా. చెలువంపులీలకుఁ బట్టయి, ఆకారముయొక్క చక్కఁడనంపుసాంపుల కల్ల మొదలిపెంకి యై, నల్లనిమబ్బువంటి కొంతివిలాసము గులుకుచు నున్న చిన్ని బాలకుఁ డగుకృష్ణనియందే మాకు ఆదరాతిశయము.

శ్లో॥ వందే మురారే శ్చరణారవిన్ద, ద్వన్ద్వం దయా దర్శితశైశవన్య!

వన్దారుబృన్దారకబృన్దమాళి, మన్దారమాలావినిమర్దభీరు॥ 15

టీ. దయా... శైశవస్య-దయా=కారుణ్యముచేత, దర్శిత=చూపంబడిన, శైశవస్య=బాల్యముగలవాఁడైన-కారుణ్యముచేత బాలుఁడైయవతరించి బాల్యలీలలు నెఱపినవాఁ డైన యనుట, మురారే = శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, వన్దారు...భీరు-వన్దారు = మ్రొక్కుచున్న, బృన్దారక=దేవతలయొక్క, బృన్ద = సమాహమయొక్క, మాళి = శిరములయందున్న, మన్దారమాలా = కల్పవృక్షపుపుష్పమాలికలయొక్క, వినిమర్ద = సమ్మర్దనమునకు-రావీడికి, భీరు = భయపడుచున్నదైన-కల్పవృక్షపుపూదండలు శిరములందు ముడుచుకొన్న దేవతలు లెక్కింపరానట్లు వచ్చి మ్రొక్కగా వారు ఆపార సంఖ్య గలవా రగుటచే వారిశిరములనుండియు ఆపారముగాఁ దొరగు చున్నయా పూదండలరావీడికి జంతువునై యనుట, ఇట్టి, చరణారవిన్దద్వన్దవ్-చరణ+అరవిన్ద=పాదపద్మములయొక్క, ద్వన్దవ్ = దోయనిగూర్చి, వందే = నమస్కరించుచున్నాను. పూదండలరావీడిని చెప్పటచే అవి అపరిమితములుగా నుండవలయుననియు, అవి అట్లుగుటకు వానినిదాల్చి మ్రొక్కునట్టిదేవతలను అపరిమితసంఖ్యలుగా నుండవలయు ననియు, అపరిమితదేవతలచే మ్రొక్కుగొనుటకు వాఁడు దేవదేవుడుగా నుండవలయు ననియు, భావములు భవించుచున్నవి. పూదండలరావీడికి భయపడునట్లు చెప్పటచే ఆపాదపద్మములు అతినువ్వమారము లగుటయు సూచితము.

మ. దితిజానీకముఁ ద్రుంప మానితతి వ్రర్తింపక్ యశోదాదయో

ధితక్షశ్రోరకళావిలాసుఁ డగునాదేవాది దేవోత్తముక్

నతబృందారకబృందమాళివిలనృన్మందారమాలాతరం

గితధారాళమరందబిందుమృదులాంశ్రిధిద్వంద్వ సేవించెదన్.

తా. కారణముచే బాలుడై యవతరించి బాల్యలీలలు నెఱపుశ్రీకృష్ణమూర్తికి మొట్టొకటి అపరిమితచేతానమాహములశిరంబులందుండి అవ్వారిగా కల్పవృక్షపుష్ప మాలికలు దొరగగా, ఆమాలికలమిక్కుటపురాసిడికిఁ దాళలేక గొంతునున్న యతనిపాదారవిందయుగళమానవ సమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ యస్మిన్నైత్యతి యస్య శేఖరభరైః క్రొచ్చద్విష శ్చన్ద్రకీ

యస్మిన్మైత్యతి యస్య ఘోషసురభిం జిఘ్రన్మౌఘో ధూర్జటేః |

యస్మిన్నజ్జతి యస్య విభ్రమగతిం వాఙ్మన్తరే స్పిన్ధుర

స్తద్బృన్దావనకల్పక ద్రుమవనం తం వా కిశోరం భజే || 16

టీ. క్రొచ్చద్విషః = క్రాంచపర్వతమునవ విరోధియైన పమారస్యామియొక్క, చన్ద్రకీ = నెమిలి, యస్య = ఏకృష్ణునియొక్క, శేఖర = సిగయందలి నెమిలిపురిదం డలయొక్క, భరైః = సమృద్ధులచేత సిగయందు మిక్కిలి చెరువుకొని యున్న నెమిలి పురులచేత ననుట, యస్మిన్ = ఎందు - ఏవనమునందు, స్పిన్ధుర = రిండుచున్నదో - కృష్ణునిసిగయందలి నెమిలిపురులను జూచి నెమిలి యని తలచి పమారని నెమిలి యాడుచున్నట్లు - అది ఒకటిరెండుపురులు కాక 'భరైః' అని సమృద్ధులను జెప్పుటచే నెమిలిపురులబాహుళ్యమును, దన్యులమున నెమిలి యనుభ్రాంతియు, సిద్ధించిన దని తెలియునది, ధూర్జటేః = శివునియొక్క, వృషేః = వృషభము, యస్య = ఏకృష్ణుని యొక్క, ఘోష = వేపరైయందలి, సురభిం = భనువును, జిఘ్రన్ = (యోనిదేశమును) ఆఘ్రాణించుచున్నదై, యస్మిన్ = ఏవనముందు, దృశ్యతి = గర్విండుచున్నదో, 'హృష్యతి' అనుపాతమున 'హర్షించుచున్నదియో' యని యర్థము, హఠేః = ఇంద్రుని యొక్క, సింహుః = గజమైన విరావతము, యస్య = ఏకృష్ణునియొక్క, విభ్రమగతిం = విలాసముతోఁగూడినదను, వాఙ్మన్తరే = కొరుచున్నదగుచు, యస్మిన్ = ఏవనముందు సజ్జతి = అసక్తిగలది యగుచున్నదో, తత్ = ఆ, బృన్దా...వనమ్ - బృన్దావన = బృందావనముందున్న, కల్పకద్రుమ = కల్పవృక్షములయొక్క, వనం = వనమునైనను, తం = ఆ, కిశోరంబా = బాలకుడైన కృష్ణునైనను, భజే = సేవించుచున్నాను. ఇటుట పమారని నెమిలి, శివునియొద్ద, ఇంద్రునియెదుగును కృష్ణుఁ డున్నబృందావనమునవ వచ్చెననుటచే ఆవాహనముల నెక్కి పమారుఁడను, శివుఁడును, ఇంద్రుఁడును అచటికి కృష్ణుని సేవింపవచ్చినయు, కాబట్టి కృష్ణుఁడు దేవదేవుఁడనియుఁ దెలియునది. అట్టిపమా రాదిదేవతలును దేవదేవుఁ డగు కృష్ణుఁడును చేరించిన యాబృందావనకల్పక ద్రుమ వనము అత్యంతపావన మగుటచే దానిని భజించుటయు, శివాదులను పందనియుఁ డగుదేవదేవుఁ డగుటచే శ్రీకృష్ణుని భజించుటయు, గవి చెప్పినాఁ డని తెలియునది.

శా॥ ఎందే నెవ్వనిమాళిఁ గాంచి గుహవారజేంద్రంబు నర్తించు దా
నెందే నెవ్వనియానరీతి హరిమృత్రేభంబుఁ గాంక్షించు దా
నెందే నెవ్వనిమంద మూర్ఖునుచు భూతేశాశ్వముం బొంగునా
బృందారణ్యసురద్రుసాంద్రవని నాకృష్ణుక మదిం గొల్చెదన్. 16

తా. ఏవనమందు ఎవ్వనిసిగయందలి నెమిలిపురులజొంపమును జూచి సేవారము
వచ్చినపుమారస్వామియొక్క నెమిలి ఆది యొకనెమిలి యని తలచి యాడునో, ఏవన
మందు ఎవ్వనిత్రేపల్లెగోవుయొక్క యోనిదేశము నాఘ్రాణించుచు శివునివృషభము
విష్టపింగునో, ఏవనమందు ఎవ్వనివిలాసంపునడకను జూచి ఇంద్రునియేనుఁ గయిన
విరావతము ఆప్రదేశమునం దాసు క్షీగలది యగునో, అట్టి పరమపవిత్రమైన బృందా
వనమందలి ఆకల్పవృక్షములతోటను దేవదేవుడైన ఆబాలకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ అరుణాధరామృతవిశేషితస్మితం, వరుణాలయానుగతవర్ణవైభవమ్ |

తరుణారవిన్దదళద్వీర లోచనం, కరుణామయం కమపి బాలమాశ్రయే॥

టీ. అరుణా...స్మితం-అరుణ = విష్ణునైన, అధర + అమృత = అమృతమువలె
అత్యంతభోగ్యమగుఅధరముచేత, విశేషిత=ఆతిశయించినదిగాఁ జేయఁబడిన, స్మితం=
చిలువపువ్వుగలవాడును-చిలువవేర్ మిక్కిలిసాగసైది మఱి యది అమృతప్రాయమై
యెట్లనై యుండు పెదవియందు నెలకొనుటచే దానిమనోజ్ఞత మిక్కిలియు సతీశయిం
చినదనుట, వరుణ...వైభవం-వరుణాలయ = సముద్రముచేత, అనుగత=అనుకరింపఁ
బడిన, వర్ణ=దేహచ్ఛాయయొక్క, వైభవమ్=విభవము గలవాడును-సముద్రమువలె
సలలనైనదేహకాంత్యతిశయముగలవాడనుట, తరుణ...లోచనమ్-తరుణ = లేచెయైన,
అరవిందదళ=తామరరేఫలవంటి, లోచనమ్=కన్నులుగలవాడును, కరుణామయం=
కరుణాస్వరూపుడును, 'కరుణాలయమ్' అనుపాఠమునఁ గరుణకు స్థానమైనవాడని
యర్థము, కమపి=వాచామగోచరుడును. అగు, బాలం=బాలకృష్ణుని, ఆశ్రయే=ఆశ్ర
యించుచున్నాను.

ఉ. చల్లనివాని నవ్వు వెదఁగబల్లెడువాని దయారనంబు జో
బ్బిల్లెడువానిఁ గెంపుజిగ్గిపెంపు సెలంగెడుమోవివాని నం
పులలనోజనేత్రములఁ గ బొల్చినవానిఁ బయోధి వీచికా
వేలితనీలనీరదనరవీనతనుద్యుతివానిఁ గాంచెదన్. 17

తా. ఎట్లనై యమృతమువలె ఆతిభోగ్యమైయుండు ఆధరమునందుఁ దొలఁచు
టచే మఱితనసాగను గులుకుచున్న చిలువపువ్వు గలవాడును, సముద్రము ననుకరించు
సలలనకాంతి పెంపుగలవాడును, లేదామరరేఫలవంటికన్నులు గలవాడును, గరుణా
స్వరూపుడును, వాచామగోచరుడును అగుబాలుని శ్రీకృష్ణుని ఆశ్రయించుచున్నాను.

శ్లో॥ లావణ్యవీచీరచితాజ్ఞభూషాం, భూషాపదారోపితపుణ్యబర్హామ్ |

కారుణ్యధారాశకటాక్షమాలాం, బాలాం భజే వల్లవవంశలక్ష్మీమ్ ||

టీ. లావణ్య...భూషామ్-లావణ్య = మత్తెపులేటవంటికాంతివిశేషముయొక్క, వీచీ=అలలచేత-అలలవలె పయిపయి నిగుడుచున్నయాకాంతిప్రసారముచేత ననుట, రచిత = రచింపఁబడిన, అంగ=అవయవములయొక్క, భూషాం=భూషణము గలదియు, లావణ్యమే అవయవముల కొకభూషణముగా నున్నది యనుట, భూషా...బర్హామ్-భూషా=భూషణముయొక్క, పద=స్థానమును, ఆరోపిత=ఎక్కింపఁబడిన, భూషణ స్థానియమైన-భూషణముగాఁ జేయఁబడిన యనుట, పుణ్య=పవిత్రమయిన, బర్హామ్=నెమిలిపురిగలదియు-నెమిలిపురిని భూషణముగా నిగయండు తెరువుకొన్నదియనుట, కారుణ్య...మాలామ్-కారుణ్య=కరుణారసముచేత, ధారాశ=ఎడతెగక నిగుడుచున్న కటాక్ష=కడగంటిచూపులయొక్క, మాలాం=సమాహముగలదియు-కరుణచేఁగడగంటి చూడ్కులను మిక్కిలి నిగుడుచున్నదియనుట, 'కారుణ్యధారాచ్ఛకటాక్ష' అను పాఠమున, కారుణ్య=కరుణయొక్క-ధారా=ఎడతెగకనిగుడుటచేత, అచ్ఛ = నిర్మల మైన-నుప్రసన్నమైన, కటాక్షమాలగలది-లేక, కారుణ్యధారారూపమైనకటాక్షమాల గలదియని యర్థము. బాలాం=లేఁతప్రాయముగలదియు, అగు, వల్లవ...లక్ష్మీమ్-వల్లవ=గొల్లవారలయొక్క, వంశ=వలముయొక్క, లక్ష్మీం=లక్ష్మిని-సకలసంపత్కారణమైన దానిని-చిన్నికృష్ణుని అనుట, భజే=భజించుచున్నాను.

చ. మెఱుంగుల కేమి చక్కఁదనమే పదిలక్షలు నేయు మాయురే

సురుచిరపింఛదామకమే శ సామ్యులలో వెల లేనిసా మృగుం

బరమకృపాకటాక్షగుమృమాలిక బావురే నండమందిరేం

దిరమురిపింపుశైశవము శ నీటులు మీఱె నయారె కంటిరే. 18

తా. మత్తెపులేటవలె తలతలలాడుచు నిగుడుచున్న కాంతియే అవయవముల కెల్ల అలంకారమయి వెలుంగఁగా, పవిత్రమయిన నెమిలిపురిని సామ్యుగా నిగయండు చెరువుకొని, కరుణచే మిక్కిలి కడగంటిచూడ్కులు పయిపయి నివ్వటిలఁగా గోపవలమునకు సకలసౌభాగ్యసంపదలు గూర్చులక్ష్మివలె వెలుగుచున్న బాలుండుగు శ్రీకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ మధురైకరసం వపుర్విభో, ర్మధురాపిభిచరం భజామహే |

నగరీమృగశాబలోచనా, నయనేనీవరవర్ష వర్షితమ్ ||

19

టీ. మధురా...చరం-మధురా = మధురాపట్టణముయొక్క, పిభి=పీఘులందు, చరం=సంచరించుచున్నదియు, మధుర=రసం-మధుర = సౌందర్యముయొక్క, లేక

సుందరమైన, ఏకముఖమైన, రసంరసమైనదియు-సౌందర్యక సారమైనదియనుట, నగరీ.. వర్షితమైన-నగరీ=మధురయందలి, మృగకాబలేదేపిల్లయొక్క, లోచనా=కన్నుల వంటి కన్నులుగల స్త్రీలయొక్క, నయన=నేత్రము లనెడి, ఇన్ద్రియ=నల్లగులువలయొక్క, వర్ష=వర్షముచేత, వర్షితం=మిక్కిలి తమపబడుచున్నదియు, నల్లగుడ్డు కాంతితోఁ గూడిన చూడుకలు అవ్వారిగా నిగుడ్డుగా అవి నల్లగులువల చాలు గృష్ణుని మేనిపయిఁ గురిసినట్లు ఉండిన వనుట, ఇట్టిదైన, విభోః=త్రేకృష్ణునియొక్క, వపుః=శరీరమును, భజా మహే=సేవిండుచున్నాము-ఇట వపువు 'మధురైకరస' మైనది గావున స్త్రీలచూడుకులను ఆకర్షించునది; మధురావీధి చరమైనది గావున మధురానగరి మృగకాబలోచన లందఱియొక్క చూడుకులను ఆకర్షించునది. కనుక నగరిలో నున్న పెక్కుస్త్రీలు అతి కామవశమున అవ్వారిగాఁ జూడుకులు నిగుడ్డుటచేత ఆ చూడుకుల ప్రసార బాహుళ్యమును వర్షముగా రూపించినాడు. మఱియు నా చూడుకులు నల్లగులువలుగా రూపించుటచే యావనవతులకే యట్టి నల్లని చూడుకులు గలవు గాన ఆ స్త్రీల యావ నము, వారి మోహాతిశయమునకును దన్నులమైన దృష్టివర్షమునకు నుపయుక్త మగు చున్నది. మఱియు విలోచనములు 'మృగకాబ'ముల విలోచనములవంటి వనుటచే వాని పరి చూడుకులకు బెరువులును గలిగియుండు ననియుఁజెలియునది.

మ. అమరక సాహిణు లెల్ల నల్లసిలఁగా శ నారట్టకంభాణముం
దుమికించం దిశలందుఁ గ్రేళ్లుఱుకుమా శ ధురైక కాంతుల్ ఘన
భ్రమ సేయక మధురావధూచపల నే శ త్రవాశనీలాబ్జవ
ర్షముపైఁ గ్రమ్మగఁ జిత్రమై చెలఁగు కృ శ వ్ణస్వామినిక్షించెదన్.

తా. నిలువెల్లను ఒక చక్కదనంపు సారమే యగుచు, మధురాపట్టణపు వీధులను దిరుగుచుండు నా కృష్ణుని నెమ్మేనుఁ జూచి యా పురమలోని స్త్రీలందఱును మరులుగొని నల్లగులువల చాలువలె నునుఁజూడుకులు దానిపయి అవ్వారిగా వాన గురిసినట్లు నిగుడ్తురు. అట్టి కృష్ణుని మేనును భజించుచున్నాము.

శ్లో॥ పర్యాకులేన నయనాస్తవిజృమ్భితేన

వక్త్రేణ కోమలదరస్మితవిభ్రమేణ ।

మంద్రేణ మజ్జులతరేణ చ జల్పితేన

నన్దన్య హస్త తనయే హృదయం ధునోతి ॥

20

టీ. పర్యాకులేన=చంచలమయన, నయ...లేన=నయన+అంత = కడగన్నుల యొక్క, విజృమ్భితేన=నిమ్మ-చేతను-అతిశయముచేతను-చలించుచున్న కడగన్నుల పెంపు

సాంపున ననుట, కోమల...విభ్రమేణ కోమలను పమారమైన, దరస్సితచిలునగవు యొక్క, విభ్రమేణ విలాసము గలిగిన, వక్త్రేణ మొగముచేతను, మన్దేణ గంభీరమును, మంజులకరేణ మిక్కిలి మనోజమును, అగు, జల్పితేనచః మాటచేతను, నన్దస్య సందుని యొక్క, తనయే పమారుడైన కృష్ణునియందు, హృదయం హృదయము, ధునోతి ఉద్యుక్తమగుచున్నది, 'దినోతి' అను పాతమున, ప్రేమముగలది అగుచున్నది. హస్త సంతోషములేక సంతాపార్థకము. కడగన్నుల బెళువ, మొగమందలి చిలునవ్వు మలువ, గంభీరమయిన తియ్యని పలుకును జూపి కృష్ణుడు హృదయమును గలచుచున్నాడు. అయ్యో! వాని నెప్పుడు చూడగలుగునో అని హంతకబ్రతునకు సంతాపమును ఆర్థము.

మ. బెళుకుంగన్నులు మోముచుట్టు దిరుగఁ ౩ బింబాధరోవ్థంబుపైఁ
దళుకున్యెన్నెల లీను లేనగవు విం ౩ తల్ మాధునిం జెందఁగం
దళితాలావసుధాగుచుల్ చెవికి నా ౩ నందంబు గా నందుమం
దల నానందముఁ జిందుబాలుని యశో ౩ దానందసుం గాంచెదఁ.

తా. చించలము అయిన కడగంటి చూపులును, లేత చిలునగవు పలుకు నెమ్మొగమును, వీనులవిందై గంభీరమై వినబడు మాటయు, జూపి నందపమారుడగు కృష్ణుడు మా హృదయమునకు వ్యామోహముపెట్టి కలచుచున్నాడు.

శ్లో॥ కన్దర్పకణ్డూలకటాక్షబస్తి, దిన్దివరాక్షీ రభిలాషమాణాన్ ।

మన్దస్మితాధారముఖారవిన్దా, న్వన్దామహే వల్లవధూర్తపాదాన్॥

టీ. కన్దర్ప...బస్తి-కన్దర్పమస్మధునిచేత, కణ్డూల=తీటగలవియైన-ఇట తీట యనుటచే దుస్సహమైన యుద్రేకము గ్రాహ్యముగాన, దుస్సహమైన మస్మధవికారము యొక్క ఉద్రేకముగల, కటాక్ష=కడగంటిచూపులకు, బస్తి=బందాలుఅయిన, కృష్ణుడు క్రామాతిరేకముచే నిగుడ్చు చూడ్కులకు మిక్కిలి వశమై ప్రపరించువారైన యనుట, ఇన్దివర + తీక్షి=(నల్లగలవలపంటి కన్నులుగల) స్త్రీలను, అభిలాషమాణాన్=అభిలషించుచున్నవారును-కామప్రయుక్తములైన చూడ్కులు నిగిడ్చి పారి మనస్సులను మిక్కిలి వశముచేసికొని వారితో రమింపఁగోరువారును-ఇట బహువచనము పూజ్యవాచకము, మన్ద...విన్దాన్-మందస్మితచిలునవ్వునకు, ఆధార=పట్టుఅయిన, ముఖ + ఆర విన్దాన్=మోముఁదామర గలవారును, అగు, వల్లవధూర్తపాదాన్=గొల్లవాటికొడు గారిని-ఇట పాదశబ్దము పూజ్యవాచకము గనుక-గొల్లవాటికొండ్రమేటి యగు కృష్ణుని, పూజ్యవాచకమైన పాదశబ్దము బహువచనము గావున తక్కిన విశేషములు నుబహువచనము లైనవని తెలియునది. వన్దామహే=నమస్కరించుచున్నాము. గొల్లవాటి యందుఁ బుట్టిన విటకొడు గావుననే ఇందీవరాక్షులను మరులుకొన్న చూడ్కుల చేతను జిలునవ్వు గలుగు మొగముచేతను వశపఱుచుకొని పొందఁగోరుచున్నాడని యర్థము.

మ. సరసాపాంగతరంగరంగితవిల్యాసప్రాధిచే నగ్గ మై
మరుబారిన్ వలిగుబ్బులుబ్బి పులకింపంగొమ్ముడుల్ వీడఁ ద
త్రుటపున్నేలోసివ మెత్తి మత్తిలినకాంతాపాలిలించుచి
త్రరపున్నవృక్షమొగంబునుం గలుగుధూర్తస్వామిఁ గీర్తించెదన్.

తా. మరువికారము ముంచుకొన్న తనసాగసుంజూడుకలప మిక్కిలియు లోకై
సకలువకంటులను కామించుచును, జిలుసవృక్ష దోలఁడుమోముఁ దామరతోడ బెడఁగు
నూపు గొల్ల విటకాఁ డగుకృష్ణునికి ననుస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ లీలాటోపకటాక్షనిర్భరపరిష్కర్షణనన్దాధిక
ప్రీతే గీతివిభజ్జనజ్వరలనద్వేణప్రణాదామృతే
రాధాలోచనలాలితస్య లలితస్మేరే మురారే రుద్రా
మాధుర్యైకరసే ముఖేనుకమలే మగ్నం మదీయం మనః॥ 23

టీ. రాధా...లాలితస్య-రాధా=రాధయొక్క, లోచన=కన్నులచేత, లాలి
తస్య = బుజ్జగింపఁబడినవాఁడైన - రాధ బుజ్జగింపుచూడుకలతోఁ జూచుచున్న,
మరారే=కృష్ణునియొక్క, లీలా...ప్రీతే-లీలా = విలాసముయొక్క, అటోప=
విజృంభణముగల, కటాక్ష=కడగంటిచూపులయొక్కయు, నిర్భర=నిబ్బరమైన, పరి
ష్కర్షణ=కాగిలియొక్కయు, ప్రసంగ = ప్రసక్తిచేత-పాసఁగుపాటుచేతననుట, అధిక=
మిక్కిలియు, ప్రీతే=సంతోషించినదియు-రాధాలోచనలాలితస్య అని మీఁదఁ జెప్పు
టనుబట్టి యిట కటాక్షములును బరిష్కర్షణమును రాధవిగాగ్రహించునది. కాన రాధ
మిక్కిలి కలుకు దోలుకునట్లు నిగిడ్చిన కడగంటిచూడుకలకును, మిక్కిలి గట్టిగాఁ
జేసినకాగిలింతకును మఱిమఱి యుబ్బునొందిన దనుట; గీతి...దామృతే-గీతిగాన
విశేషములయొక్క, విభజ్జ=విఠుపులయొక్క-రేకవిభాగములయొక్క, సజ్జర=జగడము
చేత-ఒకస్వరమును ఊదఁచు దానిని విఠుపునొందించి మఱియొకస్వరమునుఊదఁగా
నిట్లు విఠుపులుపొంది పరస్పరభిన్నములైన పెక్కుస్వరములు ఒండొంటితోఁజూట
చేత, లనతో=ప్రకాశించుచున్న, వేణు=పిల్లంగ్రోవియొక్క, ప్రణాద=ధ్వనిరూప
మైన, అమృతే=అమృతము గలదియు వివిధము లైనస్వరములు ఒండొంటితోఁ గల
యుటచే అత్యంతమనోజ్ఞమై కావుననే అమృతమువలె అతిభోగ్యమై యొప్పుచున్న
వేణుధ్వని గలదియనుట; లలితస్మేరే-లలితసాగమైన, స్మేరే=చిలుసవృక్షగలదియు-
రాధను జూచి చిలుసవృక్ష నవ్వునదియనుట; మాధు...రసే-మాధుర్య=సౌందర్యమ
నది, ఏక=ముఖ్యమైన, రస=రసముగలదియు - కేవలసౌందర్యమయమైనది యనుట;
ముఖేనుకమలే=చంద్రునివలెను దామరవలెను ఉన్నముఖమానందు, మదీయం = నాది

యగు, మనఃమనస్సు, మాదా=సంతోషముతో, మగ్నం=మునిగెను. ఇట్టి అత్యంత మనోహరమైన కృష్ణముఖారవిందమునుగూర్చిన చింతనమందు నామనస్సు మిక్కిలి లీనమై పారవశ్యము నొందినదనుట. రాధకులువజ్రాడ్కులవలనను బిగికాగిలివలనను గలిగిన మిక్కిలి యుబ్బును, వివిధస్వరవిశేషముల సంఘర్షణచే మఱిత మనోజ్ఞమైన పిల్లగ్రోవిరవలియును, జరుగవస్తును, నిరతికయసౌందర్యమును, జేరి ముఖముయొక్క మనోహరత్వమును మిక్కిలి అతిశయింపజేయుటచే అందు మనస్సు మగ్నమైన దన్నాడు.

మ. లలితాలోకతరంగనంగతము లీరలామందహానప్రభా

పులినంబుమురళీరవామృతరసంబు రాధికాలోచనో

త్వలంభావితమాధురీగుణము నైరభాసిల్లుశ్రీకృష్ణుని

ర్మలవక్త్రాంబురహాకరంబున రమింపం గోరెడ నామదిన. 23

తా. రాధ మిక్కిలియొద్దారపుజాడ్కులమను బిగికాగిలికినిమిక్కిలియుబ్బు చెందినదై, వివిధగానవిశేషముల మేళనమువలన మఱిత అమృతమువలె అతిభోగ్యమైన వేణుధ్వని గలిగి, సాగసైవచిలునవ్వుతోఁగూడి, సౌందర్యమయమై, కమలమును జంద్రుని బోలి, రాధ చూచునపుడు కనుపట్టుకృష్ణునిముఖమునందు నామనస్సు మగ్నమైనది.

శ్లో॥ శరణాగతవజ్రపద్మరే, శరణే శార్ఙ్గధరన్యవైభవే!

కృపయా ధృతగోపవిగ్రహే, కియదన్యన్మృగయామహేవయమ్॥

టీ. శరణా... శరణే-శరణ+అగత=శరణుసాచ్చినవారికి, వజ్ర = (అభేద్యశిలా విశేషమైన) వజ్రముతోఁ జేయఁబడిన, పద్మరే=గూడు అయినదియు-పంజరము చిలు కలు మొదలగువానిని పిల్లులు నున్నగువానినుండి రక్షించురక్షకమైనది; వజ్రముతో నైనపంజరమో మిక్కిలి యభేద్య మగుటచే విశేషించి రక్షకమైనది; కనుక ఇటు వజ్రపంజరమనగా అత్యంతరక్షకమనియర్థము; ఇట్టిదియు, కృపయా=దయచేత-పరస్పరూపము యోగులకు తప్ప తక్కినవారికి నులభముకానందున అందఱికినులభముగా గోచరించి యుజ్జీవింపఁ జేయవలయునను కారుణ్యముచేత ననుట, ధృత...విగ్రహే-ధృత=ధర్మింపఁబడిన, గోప = గొల్లవానియొక్క, విగ్రహే=దేహము గలది యను-గొలపిలవాడై ఆవతరించినదియనుట, అగు, శార్ఙ్గధరన్య = విష్ణువుయొక్క, వైభవే=వైభవము - కృపాపతారరూపమైన పెంపుసొంపు, శరణేనతి = రక్షక మగు చుండగా-విష్ణుదేవుని యపతారవిభవమయిన కృష్ణుడు రక్షకుఁ డగుచుండగా ననుట, అన్యత్=ఇతరమయిన, కియత్ = దేనిని, వయం = మేము, మృగయామహే = వెదకుదుము-దేనిని వెదక మనుట. ఇటు శార్ఙ్గధరుని చెప్పుక శార్ఙ్గధరుని వైభవమున

శరణాగతవజ్రపంజర మని చెప్పినాడు. కనుక కేవలశాబ్దధరునికంటె గోపవిగ్రహము దాల్చిన అతని వైభవమే అనగా కృష్ణావతారరూపమైన యతనివిభవమే, మిక్కిలి రక్షకమైనదని యాము. మఱియు నిట ప్రకరణము కృష్ణపరము గనుక కృష్ణుని 'కృష్ణుని' డని చెప్పక 'శారదధరుని గోపవిగ్రహము దాల్చిన వైభవ' మని చెప్పటచే శారదధరుని యవతారములలోను మూర్తివిశేషములలోను గోపవిగ్రహము గల కృష్ణావతారమే ఆ శేషుని వైభవమును మిక్కిలి ప్రకాశింపజేయునదనియు, కావుననే ఆ యవతారమును దదీయ వైభవమనియే చెప్పినాడనియుఁ దెలియునది. కావున విష్ణు సవతారములలో నెల్ల కృష్ణావతారమే అత్యంత వైభవ ప్రకాశకమనియు అత్యంత కరుణాత్మక మని యును అత్యంత రక్షక మనియును అతిశయము తెలియునది.

ఉ. ఇవ్వల నవ్వలకా వెదక శ నేటికి నన్యుల మాటిమాటికి

నవ్వల నుండియైన గరు శ నావరుణాలయగోపమూర్తి యై
నవ్వచు డాయ వచ్చి యద శ నకా శరణాగతవజ్రపంజరుం

డవ్వనజాతనేత్రుఁ డన శ యంబు నయంబు సెలంగఁబోవఁగన్. 24

తా. శరణుఁ జొచ్చినవారికి వజ్రపంజరమువలె అత్యంత రక్షకుడై, కృపచే గొల్లవాడై పుట్టి, విష్ణుశేషుని వైభవమే యిట్టిరూపము నొందినదని చెప్పినొప్పు శ్రీ కృష్ణుడు రక్షకుడై యుండఁగా మఱి యితరులను రక్షకులనుగా మాట వెదక నక్కఱలేదు.

శ్లో॥ జగ త్రయైకాస్తమనోజ్ఞభూమి

చేత న్యజ్రసం మమ సన్నిధత్తామ్ ।

రమానమాస్వాదితసౌకుమార్యం

రాధాస్తనాభోగరసజ్ఞ మోజః ॥

25

టీ. జగత్...భూమి-జగత్రయముల్లోకములకును, ఏకాంతమిక్కిలిగా-లేక ఒక్కరూపుగానీ, మనోజ్ఞ-రమణీయమైన, భూమి-స్థాన మైనదియు-ముల్లోకము లును ఒక్కతీరున నెలకొనియుండు చోటైనది యనుట-ముల్లోకములకు ఆధారమైన దనుట, లేక, మనోజ్ఞ-సౌందర్యమునకు, భూమి-స్థానమైనది, ముల్లోకము లందును గల చక్కదనముల కెల్ల ఉనికిపటయినది-నిరతిశయ సౌందరమైన దనుట, ఇట్టిదియు, రమా...మార్యం-రమణీయమైనదేవితే, సమాస్వాదిత-మిక్కిలి యనుభవింపఁబడిన, సౌకుమార్యమ్-సుకుమారత్వము గలదియు-తన మేల సుకుమారత్వమును రుక్మిణి మిక్కిలి యనుభవించిన దనుట, రాధా...రసజ్ఞ-రాధా-రాసయొక్క, స్తన-శుభములయొక్క, ఆభోగ-సహిభూతియొక్క రసజ్ఞ-రసము నెఱిగినదియు-రాధగర్భిణులైన యుబ్బు పెంపును జక్కఁగా అనుభవించినది యనుట, అగు, ఓజః-తేజము-కృష్ణాభిరేచనము.

మను=నాయొక్క, చేతన=చిత్తమందు, అజసం=విల్లపును, సన్నిభత్వాం=సన్నిధానము నేయుంగాత.

ఉ. నామది నామతింతు భువన శ్రత్రయమోహనరూపధేయు రా
ధామది రేక్షణాపరిణ శ్రతస్తనభారవిధేయు భోజక
న్యామహాసీయవిభ్రమర శ్రసాన్నదవిగ్రహసౌకుమార్యలీ
లామధురాధరస్మితక శ్రలావుఁ గళాగురువర్యు నెప్పుడున్. 25

తా. ముల్లోకములకును ముల్లోకములందలి సౌందర్యములకును ఉనికిపట్టు, రక్షిణీదేవి చక్కగా ననుభవించిన సౌమమార్యము గలిగి, రాధాదేవి యుబ్బ చప్పుల పసుంతయు నెఱిగిన శ్రీకృష్ణాఖ్యలేజము నా హృదయమందు ఎల్లప్పుడు సన్నిహితము యుండుంగాక.

శ్లో! వయ మేతే విశ్వసిమః, కరుణాకరమూర్తికింపదన్యజ్ఞే
అపిచ విభో తవ లలితే, చపలతరా మతి రియం బాల్యే॥ 26

టీ. హేవిభో=వ్యాపకుడవైన ఓకృష్ణా, కరుణాం...త్యజ్ఞే-కరుణా + ఆకర= కరుణకు గనియైన, మూర్తి=ఆకారముగలనాడు, అనెడి, కింపదన్తి=లోకప్రవాదరూప మైన అజ్ఞే = శరీరమునందు-కరుణాకరమూర్తి అని జను లాడికొను కీర్తిరూపమైన నీశరీరమునందు, ఏతే = ఈ, వయం = మేము, విశ్వసిమః=నమ్ముచున్నాము-కరుణా కరుడను నీ కీర్తికాయమునందు మాకు నమ్మికగలదు అనుట, అపిచ=మఱియును, తవ=నియొక్క, లలితే=సాగసైన, బాల్యే-బాల్యమందు, ఇయం=ఈ, మతిః=బుద్ధి, చపలతరా=మఱిత చపలముగా నున్నది కరుణాకరమూర్తి అనెడి నీకీర్తి శరీరమునందు మాకు నమ్మిక యుండుటచే దానియందు మాబుద్ధికూడ చపలముగా నేయున్నది గాని, లలితమైన నీ బాల్యశరీరమునందు మఱిత చపలముగా నున్నది యని యర్థము. నీవు పెద్దగా పెరిగి అద్భుతకృత్యములు చేసి ఆశ్రితులను ఎందఱిసోరక్షించి కరుణాకరమూర్తి అని కీర్తి నొందినను నొందుము. నాకు బనిలేదు. నీ బాల్యశరీరమునందే నాకు మక్కువ యని యాశయము.

చ. అనిశము లోక మెల్ల గరు శ్రణాకరమూర్తి వటంచుఁ దెల్పఁగా
జననపరంపరలో గడచి శ్ర సౌఖ్యము నొందుదు నంచుఁ గృష్ణ నా
మనమున నమ్మినాడ నను శ్ర మాత్రమ కాదు భవత్కిశోరతా
జనితకథాసుధారసము శ్ర సారెకుఁ గ్రోలఁగఁ దత్తఱింపదన్. 26

తా. కృష్ణ! కరుణాకరమూర్తి వనెడి నీకీర్తి శరీరమునందు మాకు నమ్మికగలదు గాన దానియందును మాబుద్ధి చపలముగానున్నది. అయినను మిక్కిలి చెలువైన నీ బాల్యశరీరమునందే మాబుద్ధి మఱిత చపలముగా నున్నది.

శ్లో॥ వత్సపాలచరఃకోఽపి వత్స శ్రీవత్సలాశ్చనః |

ఉత్సవాయ కదా భావీ త్యుత్సకే మమలోచనే॥

27

టీ. వత్స... చరః—వత్స=దూడలను, పాల = తామసటి గొల్లపిల్లవాండ్రలా పల, చరః=తిరుగుచున్న వాడను. -తాను పసివాడుగనుక దూడలను గాచుపసిగొల్ల పిల్లవాండ్రతోగూడి తిరుగుచున్నాడనుట, 'వత్సపాలచరః' అను పాఠమున, వత్స పాల=దూడలను కట్టియున్నప్రదేశమునందు, చరః = తిరుగుచున్న వాడనుట - పసి వాడుగనుక ఆపులనడుచు తలఁగక దూడలనడుచు తిరుగుచున్నవాడనుట, శ్రీవత్స లాశ్చనః=శ్రీవత్స = శ్రీవత్సమనెడి, లాశ్చనః=గుఱుతు-ఆసఁగా వుట్టుమచ్చ గలవా డును, కోపి=ఇట్టిటివాడని చెప్పరానివాడను, అను, వత్సః = బాలుడు - చిన్నికృ ష్ణుడు, ఉత్సవాయ = వేడుకకొఱుట, వేడ్క-యగునట్లుగా ననుట, కదా=ఎప్పుడు, భావి=ఆగునో, ఇతి=అని, మమ=నాయొక్క, లోచనే = నేత్రములురెండును, ఉత్స కే=తమకపడుచున్నవి. శ్రీకృష్ణునిబాల్యమందే నామ ప్రీత్యతిశయము గనుక దాని చూచుటకు నాకన్నులు ఉద్విగ్నమునను వని భావము.

శా. శ్రీవత్సాంకితవత్సదుల్లసితసీర రేజాక్షుఁ డంభోధిక

న్యావక్షోరుహకుంభిఁంభయుగళాధ్యక్షుండు బ్రహ్మాదిసా

ఖ్యావిర్భావవిధానదక్షుఁ డగువాఁ య జా నందపుత్రాకృతిఁ

గోవత్సంబుల మేఁవఁ గన్గొనుచుఁ య జక్షుఃప్రీతి వాటింఁచెదన్. 27

తా. గొల్లపిల్ల వాండ్రతోఁ గూడి దూడలను మేపుచు, శ్రీవత్సమను వుట్టుమచ్చ యొప్పు, మెప్పుగులుచుబాలకృష్ణుని ఎప్పుడు గాఁతుమో యని నారెండుకన్నులు తహతహపడుచున్నవి.

శ్లో॥ మధురిమధురితే మనోభిరామే, మృదులతరస్మితముద్రితాననేంద్రా |

త్రిభువననయనైక లోభనీయే, మహానివయంప్రజభాజి లాలసాఃస్మః॥

టీ. మధురిమధురితే-మధురిమ = సౌందర్యముచేత, భురితే = నిండినది-పరిపూర్ణ సౌందర్యముగలదియనుట, మనః + ఆభిరామే = మనుస్సునవ ఇంపయినదియు, మృదుల ... నేంద్రా-మృదులతర = మిక్కిలిమెత్తనైన, స్మిత=చిఱునగవుచేత, ముద్రిత=గుఱుతిడఁ బడిన-ముద్రిత అనుటచే ముద్రవలె వీడనిఅడియాలమై ఎన్నఁగునుచిఱునగవునలకొని యున్నఅనుట, ఆనన + ఇన్ద్రా-ముఖిచంద్రుఁడుగలదియు-చంద్రునివంటి ముఖముగలదియ నుట, త్రిభువ ... నీయే-త్రిభువన=ముల్లోకములవారియొక్క, నయన = కన్నులకు, ఏక= ముఖ్యముగా-అద్వితీయమైన, లోభనీయే=పేరానపడఁదగినదియు-ముల్లోకములయందు ఒక్కొక్కరికిని మిక్కిలి పేరానతోడ జూడఁదగినది అదితప్పు మఱిరెండవదిలేదనుట,

ఇట్టిదియు, ప్రజభాజి-ప్రజప్రేపల్లెను, భాజి=పొందినదియు, అగు, మహానీ = శ్రీకృష్ణ ఖ్యతేజమునందు, వయం = మేము, లాలసాః = ఆసక్తులము, స్వః = అగుచున్నారము.

మ. రమణీయస్మితమాధురీకలితముద్రదామద్రితం బై సుధా
నమనల్లాపకలాప మై త్రిజగతీనమోహనాకార మై
కమలానేత్రమనోభిరామగుచి యై శ కన్నట్టువక్త్రేందుబిం
బమునక మిటివెలుగుగొప్పగృహసౌభాగ్యంబు నేగోరెదన్.

తా. మిక్కిలియు సౌందర్యముగలిగి, మనస్సునకింపై, లేతనవ్వు మొలకలు గు
గురుకొన్న మోముచందురునితో నొప్పి, ముల్లోకములవారికిని మిక్కిలియాసతోఁ జూ
డందగినంత మోహనమై, సౌలభ్యవశమున గొల్లపల్లెయందు నెలకొనియున్న లేజస్సు
యావుఁ డగు శ్రీకృష్ణునియందు మామ మిక్కిలి యాసక్తి గలిగినది.

శ్లో॥ ముఖారవిందే మకరందవిందు, నిష్పన్నలీలామురళీనినాదే॥

ప్రబాజ్గనాపాజితరంజభజ్జ, సజ్జానుభూమా తవ లాలసాః స్వః॥

టీ. మకరంద...నినాదే=మకరంద=పూఁదేనయొక్క, విందు = బొట్టయొక్క, నిష్ప
న్న=ప్రపించుటగల పూఁదేనెబొట్టు కాఁజునట్లు తీపారుచున్నయనుట; లీలా = విలాసా
రమైన, మురళీ=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, నినాదే=ధ్వనిగలదియు - విలాసార్థముగాధరించిన
పిల్లఁగ్రోవినుండి పూఁదేనెబొట్టు దొరఁగినట్లు నిగుడుచున్నధ్వనిగలదియనుట, ఇట్టి
దియు, ప్రజా...భూమా-ప్రజ=ప్రేపల్లెనుండలి, అజ్గనా = శ్రీలయొక్క - గోపికల
యొక్క, అపాజ్గ=కడగన్నులయొక్క - కడగంటిచూడ్కులయొక్క-అనుట, తరంజ = అ
లలు ఆనెడు-అలలవలె పైవయి నిగుడుచున్న కడగంటిచూడ్కులు ఆనెడి, భృజ్గ=కు
మ్మెదలయొక్క, సజ్జాను=యుద్ధపు, భూమా = భూమియైనదియు-గొల్లచెలువలు ఒ
కరినొకరు మించి చూడ్కులు కృష్ణునిమొగమునందు దొందడిగా నిగుడ్పఁగా ఆచూ
డ్కులు ఒండొంటితోఁదెగసి జగడమాడునట్లుండెనుట-గోపికలచూడ్కులచే క్రిక్కి
ఱిసియున్నదనుట-దీరిచే గోపికల కామాతిశయమును, దన్యులమున కృష్ణముఖము
యొక్క సౌందర్యాతిశేకమును వ్యంజితములు; ఇట్టిదైన, తవ = నీయొక్క, ముఖార
విందే=మోముఁదామరయందు, లాలసాః=ఆసక్తులము, స్వః=అగుచున్నాము.

మ. మురళీగానమరందబిందుకృతనరమోదభ్రమద్వల్లవీ

నరసాపాంగతరంగభృంగపటలీరసగ్రామరంగస్థలీ

నరణిం జెల్వగునీముఖాంబుజమునం శ జుచన్మృదఃపంకజా

కరమధ్యంబునఁ బాదుకొల్పుటకు నాశకాంక్షింతు నెల్లప్పుడున్. 29

తా. పూచేనెబొట్టు కాటునట్లు నీపార నిగుడుచున్న పిల్లనగ్రోవి రవలి గలిగి, గోపస్త్రీలు ప్రేమాతిశయమున అవ్వారిగా నిగుడుచున్న తుమ్మెదలవంటి నల్లని చూడుకులు గ్రీక్కిటిపి వ్రాలగా, పెంపారుదున్న నీమోముచామరయందు మేము అనట్ల సగుచున్నాము.

అవః—గోపికలతోడినృత్యమును జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ *ఆతామ్రాయతలోచనాంశుబహరీలీలాసుధాప్యాయితైః

గీతామ్రేడితదివ్య కేళిభరితై స్సీతం వ్రజస్త్రీజనైః |

స్వేదామృతకణభూషితేన కిమపి స్మేరేణ వక్త్రేన్దనా

పాదామౌఘజమ్బుదుప్రచారసుభగం పశ్యామి దృశ్యం మహాః || 30

టీ. ఆతామ్ర...యితైః—ఆతామ్రం=చెముపిట్టనివియు, ఆయత = నిడుదలైన వియు, అగు, లోచన=స్వేతములయొక్క, అంశు=కేరణములయొక్క, లహరీ=ప్రవాహ మయొక్క, లీలా=విలాసమునడి, సుధా=అమృతముచేత, అప్యాయితైః=క్రావ్వినవి యు—అమృతము మిక్కుటముగాఁ గలవియనుట—లోచనకాంతులవిలాసప్రసారములు సుధవలె అత్యంతభోగ్యములును అతిబహుళములునుగానుండుననిభావము, గీతా...భరి తైః—గీత=గానముచేత, ఆమ్రేడిత=రెండింతలుగాఁ జేయుబడినవియు, దివ్య = రమణీయ ములైనవియు, అగు, కేళి=క్రీడలచేత—నర్తనవిశేషములచేత, భరితైః = నిండినవియును— గానవళముననర్తనాదిక్రీడావిశేషములు మఱియునధికమయ్యెననుట, ఇట్టివి అగు, వ్రజ స్త్రీజనైః=గోపికాజనములచేత, స్సీతం = అతిశయించినదియు, పాదా...సుభగమ్—పా దాంభోజ=అడుగుదమ్ములయొక్క, మృదు=మెత్తని, ప్రచార=నడకచేత, సుభగం= మనోజ మైనదియు, స్వేదా...షితేన—స్వేద+అమృత = చెముటపిట్టయొక్క, కణ=బొ ట్లచేత, భూషితేన = అలంకరింపఁబడినదియు, స్మేరేణ = చిఱునవ్వు గలదియు, అగు, వక్త్ర+ఇన్దనా=ముఖచంద్రునితోడఁగూడినదియు, దృశ్యం=సౌలభ్యవశమునఁ నడగి నదియు, కిమపి=ఇట్టిదట్టిదనరానిదియు, అగు, మహాః=కృష్ణాభ్యులేజమున, చశ్యామి= చూచుచున్నాను.

మ. మురిపెంపుంజిఱునవ్వులగొంజెమటసాంధపున్ సంపునెమ్మోముపై
నరసాలొకసుధాతరంగములు మింఠచన్ వేణుగానధ్వను

లట చైరంజిలం జొక్కి గోపికలు గొరల్వన్ నృత్యలీలాయత

స్ఫురణన్ మెల్లన నంచరించువారి నంభోబాక్షు నీక్షించెదన్. 30

*ఈశ్లోకమునర్థముగోపీనాం పాడిపద్మాని గృహీత్వా సహపృత్యతః | ధ్యా తుల్యత్వం జపం చైవ కన్యకామద్యహేచ్ఛభావమ్ అని శ్రీగోపాలకృష్ణమంత్రరాజ ధ్యానముగా గోపాలకల్పకమున నున్నది.

తా. ఎఱ్ఱనైన విజ్ఞానవికస్మలమెఱుంగులు అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యముగా విలాసముతో వెల్లిగొలుపుదు, గీతవశమున రమణీయములైన సర్తనాదీక్రీడలు ఇను దింపఁగా నొప్పచున్న గోపికాసమూహములతోడ మెల్లగా నడుగుదమ్ములు పోయలుగులుక నిడుచు, సృత్యవశమున ఛేమటబొట్టు నీటుశూప చిఱునవృత్తిలఁ కాడుచందురునివంటి నెమ్మొగముతో, కన్నులఁ జూడ నశక్యమై, యిట్టిదట్టిదని చెప్పనలవికొనిదై యొప్పుకృష్ణాఖ్యలేజమును జూచుచున్నాను.

శ్లో॥ * పాణౌ వేణుః ప్రకృతిసుఖమారాకృతో బాల్యలక్ష్మీః

పార్శ్వే బాలాః ప్రణయనరసాలోకితాపాణ్డలీలాః ।

మాళౌ బర్హం మధురపదనామ్భారుపే మాగ్ధ్యముద్యే

త్యార్ద్రాకారం కిమపి కితవం జ్యోతి రన్వేషయామః॥

31

టీ. పాణౌ=హస్తమునందు, వేణుః = పిల్లఁగ్రోవియు, ప్రకృ...కృతో=ప్రకృతిస్వభావముచేత, సుమహారః=కోమలమైన, అకృతో=అకారమునందు, బాల్యలక్ష్మీః = బాల్యముయొక్క సుందరయు-పనీతనపుపెత్తుసాం పనుట-మిక్కిలి పెంపుసాంపారుచున్న పనీతనమని భావము, పార్శ్వే=ప్రక్కను, ప్రణయ...లీలాః=ప్రణయ=ప్రేమచేత, సరః=రసయుక్తములైన, అలోకితః=చూపులుగల, అపాణ్డః=కడగన్నులయొక్క, లీలాః=విలాసములు గలవారగు-ప్రేమచేత మనోహరములైన చూడ్కులు నిగుడ్పుట వలన కడగన్నులవిలాసములు ప్రకటించుచున్నవారనుట - కడగన్నులు వలువదొలఁక ప్రేమరస మొలుప సాగనుంజూడ్కులు నిగుడ్పుచున్నవారని యర్థము, ఇట్టివారైన, బాలాః=బాలురును, మాళౌ=నీగయందు, బర్హం = నెమిలిపురియు మధుర...మ్భారుపే=మధుర = మనోజ్ఞ మైన, పదన + అమ్భారుపే = మోముఁదామరయందు, మాగ్ధ్యముద్రా-మాగ్ధ్య=సౌందర్యముయొక్క - లేక - చేలతనముయొక్క, ముద్రా = అచ్చున, అచ్చు పడినట్లున్న సౌందర్య మనుట, ఇతి = ఇట్లు, త్యార్ద్రాకారం=అర్ద్ర = మనోజ్ఞమైన, అకారం=అకారముగలదియు, కితవం = ధూర్తమైనదియు, లేక కృత్రిమమైనదియు-కృత్రిమమైనకాల్యాదులు గలదియనుట, కిమపి = అనిర్వాచ్యమైనదియు, అగు, జ్యోతిః=శ్రీకృష్ణాఖ్యలేజమున, అన్వేషయామః = వెదకుచున్నాము. చేత పిల్లఁగ్రోవి, దేహమున బాల్యంపుసాంపు, చుట్టునుబాలురు, తలను నెమిలిపురి, మొగమున చక్కందనపుటన్న అనునివి గలిగియుండుటచే అకారము అర్ద్రమైన దన్నాడు.

* ఈ శ్లోకమునర్థము 'హర్తవం సవితాదిదౌర్భాగ ప్రయోషితామ్ గోపభా లైర్వృతం కృష్ణం ధ్యాయే స్మర్య మిమం జపేత్' అని శ్రీగోపాలకృష్ణకాదా శరీరుంత్రధానముగా సకత్కు-మారసంహితయందుఁ జెప్పబడియున్నది.

మ. నరసాపాంగవిదవాక్యములు మింగచక బాలకుల్ గొల్వఁగా
మురళిం గేల నమర్చి పింఛమకుటంబుకొ మోము చెల్వంబు నుం
దరవేషంబును బాల్యకాయము దయాశ్రద్ధాస్వాంతముం గల్గుచి
త్రరపుంధూ ర్తశిఖామణికి వెదకి హృత్పద్మంబునక నిల్పెదన్.

తా. చేతను పిల్లఁగ్రోవియు, స్వభావముచేత నే నుభయమైన శరీరమునందు
బాల్యంపుసాంపును, ప్రక్కల ప్రేమచే నరసంపుచూడ్కులు నిగుడ్చు కడగంటివిలా
సములుగల బాలురును, తలను నెమిలిపురియు, ముద్దుమోముదామరయందు చక్కం
దసపు అచ్చును, గలిగియుండుటచే ఒక శ్రోత్రపాలుపు గులుకు ఆకారము కలదై,
దుడుకులు గలదై, ఇట్టిదట్టిదనతాని శ్రీకృష్ణాభిలేజమును వెదకుచున్నారము.

అవ. ఇట్లు వెదకునట్లు పూర్వశ్లోకమునఁ జెప్పి వనదేవతలను
గూడ వెదకుం డని సంబోధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆరూఢ వేణుతరుణాధరవిభ్రమేణ

మాధుర్యశాలి వదనామ్బుజ ముద్వహన్తి|

ఆలోక్యతాం కిమనయా వనదేవతా వః

తైశ్శోరకే వయసి కాపిచ కాన్తియప్తిః ||

32

టీ. ప్లేవనదేవతాః=సంవనదేవతలారా, వః=మీకు, అనయా = దీనిచే-ఈవర్త
క్రియచేత, కిం=ఏమిప్రయోజనము, తైశ్శోరకే = కిశోరసంబంధి అయిన-నినువుగా
నుండెడి, వయసి=వయస్సునందు, ఆరూఢ...విభ్రమేణ-ఆరూఢ = మోపబడిన,
వేణు=పిల్లఁగ్రోవిగలదియు, తరుణ = లేతదియు అగు, అధర = పెదవియొక్క,
విభ్రమేణ=విలాసముచేత, మాధుర్యశాలి - మాధుర్య=చక్కదనముచేత, శాలి =
ఓప్పుచున్న, వదన + అమ్బుజం = ముఖకమలమును-పిల్లఁగ్రోవితో గూడిన పెదవి
యొక్క కులుకుంద్రిప్పులచేత మఱింతనుందరమై యొప్పుచున్న తామరవంటి మొగ
మును అనుట, ఉద్వహన్తి=వహించుచున్నదియు, కాపి = అనిర్వాచ్యమైనదియు,
అగు, కాంతియప్తి = యప్తివంటికాంతిని-యప్తివలె నిలుకడగా గడబుకొనుచున్న
కాంతిపుంజమైన కృష్ణమూర్తిని అనుట. ఆలోక్యతాం = చూడఁదగినది-వెదకఁదగినది
యనుట-మీకు వెదకఁదగినది భావము.

ఉ. చావళ వంశ మిం పొదవ శ చా వధరంబున మోపి నాదవం

ప్రాప్తితమందహానమధురరాననుఁ దై మహనీయతేజః దై

క్రేపుల మేవ మీపొదలశ్రేవనె పావడు నిల్చినాడు మీ

రోపితి లేని పట్టుఁ డిశ శ నోవన దేవతలారా తెల్పితిన్;

33

తా. ఓ వనదేవతలారా! మీరీ వృద్ధకావ్యము వేల చేయుచున్నారు? నేనొక్కమంచి ప్రయోజనమును జెప్పిన బాల్యప్రాయము గలిగి, అభరమున వేణువుమోపి, పేదవులు విలాసముగాఁగిదిప్పుడు, దానిచే మఱింతయొప్పులు గలుగుచున్న శామర వంటి మొగముగలిగి, యట్టివలె ఘనముగా నిగిడియున్న యొక కాంతిపుంజమును కృష్ణని-మీట వెదకఁదగును. ఇదియే ప్రయోజనకరము.

శ్లో॥ అనన్యసాధారణ కాన్తికాన్త

మాక్రాన్తగోపనయనారవిన్దమ్ |

పుంసః పురాణస్య నవం విలాసం

పుణ్యేన పూర్ణేన విలోకయిష్యే ||

౩౩

టీ. అనన్య...కాన్తమ్ - అనన్యసాధారణః ఇతరులకు సాధారణముకాని-ఇతరులకులేనట్టియనుట, కాన్తి = కాంతిచేత, కాన్తమ్ = మనోజ్ఞమైనదియు, అక్రాన్త... విన్దమ్-అక్రాన్త = అక్రమింపఁబడిన, గోపీ = గోపికలయొక్క, నయన + అరవిన్దమ్ = కన్ను (దామరలుగలదియు-గోపీ స్త్రీలకన్నులను నిజమనోజ్ఞత్వముచే అకర్షించుకొన్నదియనుట, పురాణస్య = పురాతనఁడైన, పుంసః-పురుషునియొక్క - పురాణపురుషుఁడైన నారాయణునియొక్క, నవం = నూతనమైనదియు, అగు, విలాసం = విలాసము-నారాయణునియొక్క శ్రీకృష్ణరూపమైన నూతనవిలాసముననుట, పూర్ణేన = నిండినట్టి, పుణ్యేన = పుణ్యముచేత, విలోకయిష్యే = చూడఁగలను. 'పురాణపురుషుఁడైన నారాయణుడు, క్రొత్తగా నొక విలాసమును పఱచించినాఁడు. ఆవిలాసము గోపికలకన్నులను ఆకర్షించినది' అని గోపికానయనాకర్షణమును జెప్పుటచే అది కృష్ణరూపమైన విలాసమని ఊహ్యము. కృష్ణుఁ డనక నారాయణుని 'నవవిలాస' మనుటచే, నారాయణుని అపూర్వవిలాసమంతయు, కృష్ణరూపముగా పరిణమించినవియుఁ గనుక తక్కిన యపతారములకంటె కృష్ణపతారమే నారాయణుని అపూర్వవిలాసములను మిక్కిలి పఱచించునట్టిదనియు నర్థముగ్రాహ్యము; అట్టిపురాణపురుషుండును సౌలభ్య ప్రకర్షమున గోపికలకును గోచరమగునట్టి రూపమును, గోచరమగుటయే కాక వారిని ఆకర్షింపఁ జాలినట్టిరూపవిలాసమును, గలిగి కృష్ణుఁడై అవతరించినాఁడనుట. 'అనన్య సాధారణ కాన్తికాన్త' మగుటచేతనే యది గోపీనయనారవిందములను అక్రమించినదని భావము.

చ. ఇతరుల కంద రానిబగ్గదేశమనోహర కాంతియున్ నమా

గతనవయావనాకరవికాసము లన్నియు గోపబాలికా

యతనయనారవిందముల శ్ర కగ్గము పేయుపురాణపురుషున్

మఱిఁ దలపోసి చూచెద న్రమగ్గిననాతనపుణ్యనంగతిన్ .

౩౪

తా. ఇతరుల కందరానికొంతిచే మనోహరమై, కావుననే గోపికలకన్నుల దామరలను ఆకర్షించునదై, యొప్పుపురాణపురుషుని కృష్ణరూపమైన క్రొత్తవిల్వన మను మిక్కిలి పుణ్యముచేసి చూతును.

శ్లో॥ సాష్టాంగపాత మభినంద్య సమస్తభావైః

సర్వాన్ సురేంద్రనికరా నిదమేవ యాచే !

మన్దస్మితార్ద్రమధురాననచంద్రబిమ్బే

నందన్య పుణ్యనిచయే మమ భక్తిరస్తు॥

34

టీ. సాష్టాంగపాతమ్-సాష్టాంగ=అష్టావయవములతోఁ గూడిన, పాతమ్=పాత ముక్రిందపడుట-గలుగునట్లుగా-సాష్టాంగముగాఁ గ్రిందబడియునుట, సర్వాన్=సమస్త మైన, సురేంద్రనికరా - సురేంద్ర=దేవతాశ్రేష్ఠులయొక్క, నికరాన్=సమాహములను గూర్చి, అభినంద్య=పసుస్కరించి, సమస్తభావైః=సమస్త ప్రకారములచేత, ఇదమేవ ఇదియే-ఈచెప్పబోవునదియే, యాచే=యాచించుచున్నాను. యాచించువిషయమును జెప్పుచున్నాఁడు, మన్ద...బిమ్బే - మన్దస్మిత=చిఱునవ్వుచేత, ఆర్ద్ర=సరసమైనదియు, మధుర=సుందరమైనదియు, ఆగు, ఆననచంద్రబిమ్బే=చంద్రబింబమువంటి మొగము గలదైన, నందన్య=నందునియొక్క, పుణ్యనిచయే = పుణ్యసమాహమునందు-పుణ్యస మాహస్వరూపమైన శ్రీకృష్ణునియందనుట, మమ=నాను, భక్తిః=భక్తి, అస్తు=అగుఁ గాక-ఇదియ నేను యాచించెద ననుట-నాదునిపుణ్యసమాహమే కృష్ణుడైపుట్టినదో యున్నట్లుండుటచే గృష్ణుని నాదునిపుణ్యచయముగానే చెప్పినాఁడని తెలియునది. మందస్మితముచే ఆర్ద్రమై, కావుననే మధురమై, చంద్రబింబమువలెనుండు మొగము గలది కావుననే దానియందు భక్తి గలుగవలయు నని నామ గోరిక యనియాశయము.

మ. ఆమరన్ సర్వసుపర్వముఖ్యతతికిన్ ౧ సాష్టాంగదండప్రణా

మము గావించుచు సర్వభావముల నాశ్రయ్య వేడెదన్ మందహా

సముఖాంభోజవిలానవై భవనివారసం దై నసందర్జితో

త్రమపుణ్యవలియంద భక్తి సెలు వం రదన్ మాకు సైల్లప్పుడున్.

తా. అష్టావయవములును నేల సోఁకునట్లు పడి ననుస్కరించి సమస్తదేవతా శ్రేష్ఠులను సర్వవిధముల నొకటిని దయసేయునట్లు యాచించుచున్నాను. అది యేద నగా చిఱునవ్వుచే సరసమై, సుందరమై, చంద్రబింబమువలె వెలుంగుచున్న మొగము గలిగి, నందుని పుణ్యసమాహములయు నిట్లు రూపొందినదో యనదగి, యున్న శ్రీకృష్ణునియందు నాకు భక్తి కలుగుఁగాక.

శ్లో॥ ఏషు ప్రవాహేషు సవవమస్త్యేక్షణోఽపి గణ్యాపురుషాయుషేషు!

ఆస్వాద్యతే యత్ర కయాపి భక్త్యా, నీలస్య బాలస్య నిజంచరిత్రమ్॥

టీ. ఏషు=ఈ-అనుభవంపఱచుచున్న, ప్రవాహేషు = ప్రవాహరూపముగా ఎడతెగక సాగుచున్న, పురుషాయుషేషు=చునువ్యజీవితకాలములయందు, యత్ర=ఎప్పుడు-ఏక్షణమందనుట, కయాపి=ఇంతింతనరాని, భక్త్యా=భక్తిచేత, నీలస్య=నీలవర్ణుడయిన, బాలస్య=బాలకృష్ణునియొక్క, నిజ=స్వకీ యైన, చరిత్రం=చరిత్రము. శ్రీకృష్ణ నాసంచారాదివృత్తాంతము, ఆస్వాద్యతే=అనుభవంపఱచుచున్నదో-నుఖముగా చింతనము చేయఁబడుచున్నదోయనుట, సవవ క్షణః=అక్షణమే, గణ్యా=లెక్కింపఁ దగినది యని-అక్షణమే సార్థకమైనదని, మస్త్యే=తలంచుచున్నాను. కృష్ణునిచరిత్రమును జింతించి ఆనందించుక్షణముతప్ప మనువ్యజీవితకాలమంతటి తక్కిన క్షణము అన్నియు నిరర్థకములే యగు నని భావము.

ఉ. ఏమిటి కంబుజాక్షు మది శ నెంచనియాయువు లెక్క పెట్టఁగా

బామరవృత్తి నైన మఱి శ భక్తివిధంబున నైన బాలలీ

లామహానీయుఁడౌ హరిఁడ్రలంచుని మేవములు ముహూర్తముల్

జాములు లెక్కె కెక్కు నటు శ నల్పనికాలము లెల్లవృత్తముల్. 35

తా. ప్రవాహమువలె ఎడతెగక సాగుచున్న యీమనువ్యజీవితకాలము లందు నీలవర్ణుడైన బాలకృష్ణునిచరిత్రము మిక్కిలిభక్తితో జింతించి యానందించు క్షణ మొకటియే సార్థకము గాని తక్కినకాలమంతయు వృథామే యగును.

శ్లో॥ నిసర్గనరసాధరం నిజదయార్ద్రదివ్యేక్షణం

మనోజ్ఞముఖపజ్కుజం మధురసార్ద్రమన్దస్మితమ్!

రసజ్ఞహృదయాన్వదం రమితవల్లవీలోచనం

పునఃపునరుపాన్మహే భువనలోభనీయం మహాః॥

36

టీ. నిసర్గ...ధరమ్-నిసర్గస్వభావముచేత, సరస=రసవంతమైన, ఆధరమ్=పెడవిగలదియు, నిజ...క్షణమ్-నిజతనదైన, దయ=దయచేత, ఆర్ద్ర=తడిసినవియు-కూడినవియు, కావుననే, దిర్ఘ=మహానీయము లైనవియు, అగు, ఈక్షణమ్=నేత్రములుగలదియు, మనోజ్ఞముఖపజ్కుజమ్-మనోజ్ఞ=సాగసైన, ముఖపజ్కుజమ్=తామరవంటిమొగము గలిగినదియు, మధు...స్మితమ్-మధుర = తేనీయచేత, ఆర్ద్ర = తడిసిన-తేనీయవలెభోగ్యమైన యనుట, మన్దస్మితమ్=దిఱునగవు గలదియు, 'మధురసార్ద్ర మద్దస్మితమ్' అనుపాదమున, మధుర = తీయనై, లేక తీయదనముచేత,

సాస్త్రి=దట్టమయిన-మిక్కిలి తీయదనముగల యనుట, మన్దస్థితమ్ = చిఱునగవు గలది యనుట, రసజ్ఞ...స్పదమ్-రసజ్ఞ=రసీకులయొక్క, హృదయః=హృదయములే-అస్పదమ్=సానముగాఁ గలదియు- బ్రహ్మరసానుభవము గల వారి హృదయములందు ప్రకాశించునది యనుట, లేక శృంగారాది రసజ్ఞులైనవారి హృదయములందు వసించునది యనుట, తన పరత్వ సౌలభ్యముల ప్రభావములు యోగులును రసీకులును హృదయములఁ జింతించి యనుసంధింపగలరు గావున వారి హృదయములందుఁ బ్రకాశించుచున్నది యని భావము, రమిత...లోచనమ్-రమిత=రమించునట్లు చేయఁ బడిన-రంజింపఁబడిన, పల్లవీ=గోపికలయొక్క, లోచనమ్=నేత్రములు గలదియు- గోపికల నేత్రములను రంజించునట్టి సౌందర్యవిలాసములు గలది యనుట, భవనలోభియమ్=భవన=లోకముల చేత, లోభియమ్ = ఆసించఁదగినదియు, అగు, మహాః = శ్రీకృష్ణార్జునేజమును, పునఃపునః= సారెసారెకును, ఉపాస్మహే = ఉపాసించుచున్నాము. నిరర్గరసాధర త్వాదులుగలిగియుండుటచేతనే రసజ్ఞహృదయాలప విషయముగానుపల్లవీలోచనములప రంజకముగాను భవనములప లోభియముగాను ఉన్నదని యాశయము.

ఉ. కమ్మని తేనేవానజడి శ్ర గ్రమ్మెడుమోవి నుధారనంబులం

జమ్మెడు తేటనవ్వు దయ శ చిప్పిలుచూపులు మోముదమ్మిచె

ల్వమ్మను గోపికలో గని హాళిహాళిజెంద రసజ్ఞు లెల్లలో

కమ్ములుఁగాంచి సొక్క నవరకం బగు తేజముఁ గొల్పెదమదిన్ .36

తా. స్వభావముచే సొకనైన యధరమును, దయారసముచే జిప్పిలుచు మహానయ ములైన నేత్రములును, తామరపలె మనోహరమైన ముఖమును, తేనువలె భోగ్యమైన చిఱునవ్వును గలదై రసజ్ఞ జనులు మనస్సునఁ జింతించి యానందింపఁగా, గోపికలప కనుబుండువుగా; జగములోనివారికెల్ల మిక్కిలి ఆసించఁదగినదై, యెప్పుడున్న శ్రీకృష్ణార్జునేజమును మాటికిఁ గొలిచెదము.

శ్లో॥ న కోఽపి బాల స్మరసీరుహాక్ష, స్సా చ వ్రజస్త్రీజనపాదధూళిః |
ముహూస్త దేతద్యుగళం మదీయే, మోముహ్యమానేఽపిమనస్సు దేతు॥

టీ. సః=ప్రసిద్ధుఁడును, కోఽపి=అనిర్వాక్యుఁడును, స్మరసీరుహ+అక్షః= తామరపంటి కన్నులు గలవాఁడును, అగు, బాలః=బాలుఁడును-బాలకృష్ణుఁడును అనుట, సా=ప్రసిద్ధుడైన, వ్రజ...ధూళిశ్చ- వ్రజస్త్రీజన= గోపికాసమూహము యొక్క, పాదధూళిశ్చ=అడుగులదుమ్మును, తత్ + ఏతత్ + యుగళమ్ (అనేడి) ఆ యీరెండును, మదీయే=నాదైన, మనసి=మనస్సునందు, మోముహ్యమానేపి= మాటికి మోహము పొందుచున్న దయినప్పటికిని, ముహూః=మాటికి, ఉ దేతు=పుట్టు

నుగాక, మనసున ఉదయించుగాక యనగా మునస్సునందు జింతింపబడుచుండు నుగాక యని యర్థము, బాలుండైన చిన్నికృష్ణుడును, వానిని ఎడతెగక కొలుచుటచే బవిత్రలయిన గొల్లచెలువల పాదధూళియు, అనేడి యీరెండును నామనస్సునందే యుండునుగాక యనుట.

చ. అలఘువిమోహభౌరమునగ్రుమ్మచుఁ గుయ్యిడునన్నుఁ బ్రోవఁగా
లలితవిశ్వానరౌచనమృగలం బరికించుచు వాయువేగుఁడై
దులదుల వచ్చుబాలుఁడును శ్రద్ధోడనె కౌననిసూత నాతని
గలిసికొనంగ వచ్చువజ్రకాంతలపాదరజంబుఁ గాంచెదన్ . 37

తా. నామనస్సు మాటిమాటికి తెలివి తప్పుచుండునదైనను, తామరచేపల వంటి కన్నులు గల యాచిన్ని బాలకృష్ణుడును వానిని గొలిచిన పరమపావన లయ సయాగోల్లస్త్రిలపాదధూళియు అనేడి యీరెండును నా మనస్సునందు మాటికి జింతింపబడుచుండును గాక.

శ్లో॥ మయిప్రయాణాభిముఖేచ వల్లవీ, స్తనద్వయాదుర్లలిత స్సబాలకః |

శనై శనై శ్చావృతి వేణునిస్వనో, విలాసవేషేణపురఃప్రతీయతామ్ |

టీ. వయి=నేను, ప్రయాణాభిముఖే=ప్రయాణం (లోకాంతర) ప్రయాణమునకు, అభిముఖేచ=ఎదురుకొన్నవాడ సగుచుండగా, వల్లవీ...లలితః=వల్లవీ=గోప స్త్రీలయొక్క, స్తనద్వయా=చిన్నవోలుచేత, దుర్లలితః=అతిమాత్రము లాలింపబడిన వాడైన, సః=ఆ-ప్రసిద్ధుడైన, బాలకః=చిన్నికృష్ణుడు, శనై శనై=మెల్ల మెల్లగా, శ్రావిత...స్వనః-శ్రావిత=వినిపింపబడిన, వేణు=వీలఁ గ్రోవియొక్క, నిస్వనస్వన=ధ్వనిగలవాడగుచు, విలాసవేషేణ=లాసామైన వేషముతోడ, పురః=ఎదుట, మమ=నాకు, ప్రతీయతామ్=తోచుచుగావుత-కృష్ణుఁడు వల్లవీ స్తనద్వయాదుర్లలితుఁడైనగా వారికుచయుగములచే మీయమిక్కిలి లాలింపబడి అందు మరగినవాడు-అనగా గోప స్త్రీలకుచములతోడివిగకాగిలిం తలరాయిడిని మరగి నలగినవాడ నుట. అటు గొల్లపడెఁతులతోగూడి క్రిడించుచు వారికంటి కిందైన విలాసవేషమును గయిసేసి వెలయుచుండు బాలకృష్ణునందే నాకుఁ బ్రీతిగనుక వాడెట్టిబాల్యముతోను అట్టిగోప స్త్రీకుచములరాయిడిని నలగినమేని తోను మరణసమయమున నాకు గనుపట్టుగాక అని కవివృద్ధుడును.

డి. గొల్లమిటారిపూచచనుగ్రుత్తులు హత్తినవిగతలాగుతోఁ

జల్లనిచూపుతో వదలి శ్రీ సారెకు జాతెమపీలిదండతో

వల్లవరాకు దెల్పుటకు శ్రీ నై విలసిల్లినపిల్లగోవితో

వల్లనిబాలుఁడొక్కరుడు శ్రీ నామయనంబున నిల్చు ముంగలన్ .

తా. నేను లోకాంతరముననుబోవ సమకట్టినపుడు గోపస్త్రీలచిన్నులరా యిడిని మరగి విలాసంబగు వేషంబు పూనినయాబాలకృష్ణుడు, తనరాక తెలిసి నాకు తెంపు గలిగిండుటకై ముందు మెల్లమెల్లగాఁ దనపిల్లలగ్రోవిరవలి నాకు వినిపించు చు పోయిందటఁబోడనూపుఁగాత.

శ్లో॥ అతిభూమి మభూమి మేవ వా, వచసాం వానితవల్లపీ స్తనమ్ |
మనసా మపరం రసాయనం, మధురాద్వైత ముపాస్మహేమహాః ||

టీ. పచసాం=వాక్కులకు, అతిభూమి = మిక్కిలియు విషయమైనదియు, వా-లేక, అభూమిమ్=విషయము కానిదియు, పరస్వరూపమున విషయము కానిదియు, సౌలభ్యప్రయుక్తమైన అవతారరూపమున విషయమైనదియు ననుట, లేక నిర్గుణస్వరూపమున అవిషయమును సగుణస్వరూపమున విషయమును ఆయనననుట వానిత... స్తనం-వానిత= వనింపఁబడిన-వాసనానముగాఁ జేసికొనఁబడిన, వల్లపీ = గొల్లచెలువలయొక్క, స్తనం = చిన్నులుగలదియు - గోపికలకుచాలింగనములందే యెప్పుడును ఆన క్తమైనదియనుట, మనసాం = మనస్సునకు, అపరం = రెండవది లేని-అద్వితీయమైన, రసాయనమ్ = రసాయనమైనదియు-మనస్సునకు మిక్కిలియు రసాయనమువలె అతిభోగ్యమైనది యనుట, మధుర+అద్వైతమ్-మధుర = మధురమైన, అద్వైతమ్=రెండవది లేనిదియు-ఒక్కటియే యైనదియనుట-లేక, మధుర = మాధుర్యముచేత, అద్వైతమ్ = ఏకరూపమైనదియు-మఱి రెండవదాని మిశ్రణములేక నిలువెలఁకుదమాధుర్యమయమైనది యనుట-లేక, మధుర=మాధుర్యముయొక్క, అద్వైతమ్ = ఏకత్వమైనదియు-కేవల మాధుర్య మైనది యనుట-ఇది 'మధురైకరసమ్' 'మాధుర్యైకరసే' ఇత్యాదులకు పర్యాయములు, ఇట్టిదైన, మహా = లేజమును, ఉపాస్మహే = నేమించుచున్నాము.

చ. పలుకఁ గొలంది గానియనుభావము: గాంచియు నద్వితీయ మై పోలుపు వహించి నెమ్మది కరపూర్వరసాయన మై మహాన్నతి న్దొలఁకెడు దివ్య లేజము మ్రనోహరవల్లవవల్లవాధరీ లలితవయోధరాంతరవీరలాననివాసము గాంచె గంటిరే. 39

తా. వాక్కులచే మిక్కిలి పొగడందగినదియు, లేక, వాక్కులచే పొగడుటకు అలవియే కానిదియు, గోపికలకుచాలింగనములందే యెప్పుడును ఆన క్తమైయుండునదియు, మనస్సునకు ఎవలేని రసాయనమువలె మిక్కిలి యింపైనదియు, కేవల మాధుర్యమయమైనదియు, అగు, కృష్ణాఖ్యలేజమును ఉపాసించుచున్నాము.

శ్లో॥ జననా స్తరేఽపిచ దేకమణ్డనే, కమనీయధామ్నికమలాయ తేక్షణే |
వజ్రసుందరీజనవిలోచనామృతే, చపలాని సస్తు వక లేన్ద్రియాణి మే ||

టీ. జగత్...మణ్డనే-జగత్ = లోకములను, ఏక=మఖ్యమైన-లేక అద్వితీయమైన, మణ్డనే = అలంకారమైనదియు, కమల...క్షణే-కమల = తామరలేకులవలె, ఆయత=వికాలమైన, ఘృక్షణే = కన్నులు గలదియు, ప్రజ...నామృతే-ప్రజనుద్దరి = గొల్లచేలువలయొక్క, జన=సమూహముయొక్క, విలోచన = కన్నులను, అమృతే = అమృతమైనదియు-అమృతమువలె అతిభోగ్యమైనదియనుట, ఆగు, కమనీయధామ్ని-కమనీయ = మనోజ్ఞమైన, ధామ్ని = లేజమునందు-కష్టాఖ్యలేజస్సునందు, జనన + ఆస్తరేసి = జన్మాంతరమందైనను, మే = నాయొక్క, సకల + ఇన్ద్రియాణి = అన్ని యింద్రియములును, చపలాని = మిక్కిలి ఆసక్తిగలవి, సస్త = అగుగాక. కృష్ణాఖ్య లేజము సర్వేంద్రియములచేతను ఆనుభవింపఁదగినది. అది యీ జన్మమున ననుభవించి లభింపవచ్చును జన్మాంతరమందైనను గన్నారణాది చెవులారవిని చేతులార కాని లించి యిట్లు సకలేంద్రియములచేతను ఆనుభవించుట కలుగునుగాక యని యర్థము.

మ. శతపత్రోజ్జ్వలప్రతాపేత్రు ప్రజకంఠజాతాననాలోకనా

మృతధారాధరచారుగ్రాతు భువనోన్మేషకభూషానము

న్నతచారిత్రం బవిత్రం గొల్చి యనుజరన్మంబున్ విలోలేంద్రియ ప్రతతుల్ సౌఖ్యము నొందుగాత నిజచారపల్కంబు లీడరగన్. 40

తా. జగములకెల్లనలంకారభూతుడై, తామరలేకులవంటి వికాలములయిన కన్నులు గలిగి, గోపికాజనములకన్నులను అమృతమువలె అతిభోగ్యమై రమణీయలేజ స్వరూపమై యొప్పుశ్రీకృష్ణునియందు నాపంచేంద్రియములును జన్మాంతరమందేని ఆసక్తము లగుగాక.

శ్లో॥ మునిశ్రేణీవన్ద్యం మదభరలనద్వల్లవవధూ

స్తనశ్రోణీబిమ్బ స్తిమితనయనామౌఘజనుభగమ్ ।

పునశ్శాఘాభూమిం పులకితగిరాం నైగమగిరాం

ఘనశ్యామం వందే కిమపి కమనీయాకృతి మహాః॥

41

టీ. ముని...వన్ద్యమ్-మునిశ్రేణీ = మునులసమూహములను, వన్ద్యమ్ = నమస్కరింపఁదగినదియు, మద...నుభగమ్-మదభర = మిక్కిలుమైనమదముచేత - మిక్కిలుమైన యావనంపుమత్తుచేత-లేక మిక్కిలి మన్నభవికారముచేత, లనత్ = ప్రకాశించుచున్న, వల్లవవధూ = గోపస్త్రీలయొక్క, స్తన = చన్నులందును, శ్రోణీబిమ్బ = నీటుడులమండలమందును - నీటుడులపట్రుప్రదేశమందును అనుట, స్తిమిత = నిశ్చలముగానిలుపబడిన, నయన + ఆమ్భాజ = తామరవంటి కన్నులచేత, నుభగం=మందరమైనదియు-మదభరముచేత జన్మలు ఉబ్బులై నీటుడులు బలికములై మఱింత

మొహజనకములుగా నుండునుగావున అందుఁ జూడ్కులను మోహాతిశయమున నిరముగా నిలిపినాడనియు, తామర రేఖలవంటి కన్నులను అట్లు నిలుపుటయు మిక్కిలి సాగనుగానుండెననియు భావము. పునః=ఆయితే. పులకితగిరాం - పులకిత = గగురువాడిదిన, గిరామ్=వాక్యములగుల, నైగమగిరామ్ = వేదవాక్యములకు - వేదములను కృష్ణుని మహిమాతిశయమునకు మిక్కిలి యానందముచే గరుపాణుడు అతని ప్రతిపాదించు ననియు నట్లు ప్రతిపాదించు దానివాక్యములయొక్క, శ్లాఘాభూమిమ్-శ్లాఘా=పొగ డైట, భూమిమ్=విషయమైనదియు - వేదాంతములు హర్షముచే బులకితములై కొనియాడందగినది యనుట, ఘనశ్యామమ్-ఘన = మేఘమువలె, శ్యామమ్=నల్లనైనదియు, కమనీయ+అకృతి-కమనీయ = మనోజ్ఞుడైన, అకృతి = అకారముగలదియు, కిమపి=అనిర్వాచ్యమైనదియు, అగు, మహాః = శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజస్సును గూర్చి, వస్తే = నమస్కరించుచున్నాను. మునిశ్రేణీవంద్యుఁడను వేదాంతవాక్యములకు శ్లాఘాభూమియు నైనమహన్ను, వల్లవపద్మా నైశ్రోణీబింబములందు మరులు కొన్నది కావుననే, 'కిమపి' అనిర్వాచ్యమైనది యని భావము.

చ. పులకలు గ్రమ్మ మానిజనముల్ శ్రుతివాక్యములక నుతింపఁగా
జలదమనోహరాకృతి యొనంగ మదాలనవల్లవాంగనా
లలితపయోధరాంతరవికలానకటితటలోలలోచనం
బులఁ దనరారునందకృతృపుణ్యనిధానము నన్నుఁ బ్రోచుతన్. 41

తా. మునిసమాహమలకు.. నమస్కరింపదగినమహనీయుఁడై, వేదాంతములు మిక్కిలి హర్షముతోఁ గొనియాడుటకుఁ బాత్రమై యుండుపరాత్పరఁ డయ్యును, గోపికలచన్నులను పట్రుపఱిణుఁడులందును మోహనేకముతో దృష్టులు నిలిపి సాగనుగాఁ జూచుచు కేవలనివలె బొడనూపువాఁడును, కావుననే యిట్లు నిర్వచింపరానివాఁడును, నుందరాకారుఁడును, తేజస్వరూపుఁడు నైశక్రికమనికి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ అనుచుమ్మతా మవిచలేన చేతనా
మనుజాకృతే ర్మధురిమశ్రియం విభోః|
అయి దేవ కృష్ణ దయితేతి జల్పతా
మపి నో భవేయు రపి నామ తాదృశాః| 42

టీ. అవిచలేన=మిక్కిలి చలింపని-ఓకింతనిరపైన, చేతనా = మనస్సుచేత, విభోః = ప్రభుండైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, మనుజ+అకృతే = మనుష్యాకారమయొక్క, మధురిమ శ్రియమ్-మధురిమ = సౌందర్యమయొక్క, శ్రియం = సంపదను, అనుచుమ్మతామ్ = అసాగ్నించుచున్నవారును, అయి = ఓయీ, దేవ = దేవా, కృష్ణ = కృష్ణ, దయితే = ప్రేయుఁడా, ఇతి = అని, జల్పతామ్ = చెప్పుచున్నవారును, అగు,

సః అపి=మాటగూడ - మమబోటులకుగూడ, తాదృశః-అట్టివి-మేము మనస్సు నందు చింతించి అనుభవించుచున్నట్టి సుందరమనుష్యాకారముగ లిగి మేము చెప్పుచున్నట్టి, దేవుడును దయతుడును కృష్ణుడును అయినవాడుగా, మహాత్ముల కగ పడు భాగ్యములు, అపి నామ భవేయుః=అగునా-అగునో కదా.

ఉ. మానుషవేషధారి యగుమాధవుమోహనకాంతి చంచలం

బై నటియించుచిత్తమున శ నానుచుః గృష్ణ ముకుంద యంచు న
న్యానము మీఱఁగాఁ జలుక శ మా కోనఁగూడెడుఁ గాత సిద్ధశ
ధ్యానవిధేయు లైనననకాదిమహామునిభాగ్యనంపదల్.

42

తా. చలింపనిచిత్తముచే బ్రభుండయిన శ్రీకృష్ణుని మనుష్యాకారముయొక్క సౌందర్యవిభవమును ఆస్వాదించి అనుభవించుచు ఓదేవా! కృష్ణ! దయతా! అని పేర్కొనుచున్న మమబోటులకుగూడ మహాత్ములభాగ్యములు గలుగునోకదా.

శ్లో॥ కిశోర వేషేణ కృశోదరీదృశాం. విశేషదృశ్యేన విశాలలోచనమ్ |

యశోదయాలబ్ధయశోనవామ్బుధే, ర్నిశామయేనీలనిశాకరంకదా॥

టీ. కృశోదరీ దృశామ్-కృశోదరీ = (సన్ననినడుములు గల) శ్రీలక్ష్మ-గోప శ్రీలక్ష్మకుటు, దృశాం = కన్నులకు, విశేషదృశ్యేన-విశేష = మిక్కిలియు, దృశ్యేన = చూడఁదగిన, కిశోరవేషేణ = బాల్యవేషముతోడ, (ఉపలక్షితం = మాడుకొన్నవాఁడును), విశాల లోచనం = వెడలుపైకన్నులు గలవాఁడును, యశోదయా=యశోదచేత, లబ్ధ...వామ్బుధేః-లబ్ధ-పొందఁబడిన, యశః = కీర్తియును, నవ = నూతనమైన, అమ్బుధేః=సముద్రమునకు, నీల నిశాకరం-నీల-పలనైన, నిశాకరం = చంద్రుడైన వానిని-చంద్రుడు సముద్రమును చలరేఖఁ జేయునట్లు, తాను యశోదాదేవికిఁగిని మిక్కిలి పరిఁజేయువాఁడనుట. యశోదకిఁగి కృష్ణుని గాంచుటచే మిక్కిలియు సంతోషించినదని భావము. ఇట్టివాడైనకృష్ణుని, కదా=ఎప్పుడు, నిశామయే=చూతునో. ఇచట 'కృశోదరీ' అనుటచే ఆవయవవిభక్తి గలిగి ననుము సన్నగిలుట తెలియుచున్నదిగావున యావనవతులని తెలియునది. కిశోరుడయ్యును అట్టియువతులకును ఆకింపదగినవేషము గలవాడని బాల్యమునందే అత్యంతజగన్మోహనత్వము వ్యంజితమగుచున్నది.

శా. లీలాలోలవిశాలలోచనునిఁ గేరళీశైశవాలంకృతు

న్బాలుం బాలితలోకపాలు ప్రబళాత్మన్ సోక్కుచుం బెక్కుచుం

దాలం గన్నులకొద్దెఁ గన్మాయశోరదాకిర్తిరత్నాకర

ప్రాచేయాంశుని నీలనీరదతనకా శ భావించు నెల్లప్పుడున్.

43

తా. శ్రీలక్ష్మను మిక్కిలియు చూడందగిన బాల్యవేషముతోఁ గూడి, విశాలము అయినకన్నులు గలిగి, యశోద గాంచినకీర్తిని మిక్కిలి యతిశయించఁజేయుచు నల్లని చంద్రునివలె విలసిల్లుకృష్ణుని ఎప్పుడు చూతును ?

శ్లో|| ప్రకృతి రవతు నో విలాసలక్ష్మ్యః, ప్రకృతిజడం ప్రణతాపరాధ
[వీధ్యామ్|

సుకృతికృతపదం కిశోరభావే, సుకృతిమనఃప్రణిధానపాత్ర మోజః||

టీ. కిశోరభావే = బాలభావమందు - బాల్యమందనుట, విలాసలక్ష్మ్యః-విలా
స = పలుకుబెరుపులయొక్క, లక్ష్మ్యః = సంపదను-పెంపుసొంపునను, ప్రకృతిః=
మూలకారణ మైనదియు-సమస్తములైన విలాసవిభవములను జన్మస్థాన మైనదనుట,
ప్రణత...వీధ్యామ్-ప్రణత = నమస్కరించినవారియొక్క-భక్తులయొక్క, ఆపరాధ
= అపరాధములయొక్క, వీధ్యామ్ = పరంపరావిషయ మై, ప్రకృతిజడమ్-ప్రకృతి =
స్వభావము చేత, జడమ్ = మందమైనదియు - ఆశ్రితులయపరాధములను పాటించనిది
యనుట, సుకృతి...పాత్రమ్-సుకృతి = పుణ్యపురుషులయొక్క, మనః = మనస్సుల
యొక్క, ప్రణిధాన=ఏకాగ్రతను, పాత్రమ్ = అర్హమైనదియు-పుణ్యాత్ములు ఏకా
గ్రముగా ధ్యానించువిషయ మైనదియనుట, సుకృతి...పదమ్ - సుకృతి = పుణ్యపురు
షులయందు, కృత = చేయబడిన, పదం = సాననుగలదియు - పుణ్యాత్ములయందు
నెలకొని యుండున దనుట లేక, సుకృతి=ధన్యమైనదియు, కిశోరభావే = బాలభా
వమునందు-బాలుడై ఆవతరించుటయందు, కృతపదం = చేయబడినసానము గలది
యు-బాలత్వమును గైకొన్నదనుట, ఆగు, ఓజః = రేజస్సు, నః=మమ్ము, ఆపతు =
రక్షించుచుండుట.

చ. హితజనతాపరాధముల న నెన్నెడుపట్ల జడస్వభావ మై

కృతమతు లాత్మలోనఁ బరకేరిపఁగఁ బాత్రము నై కిశోరతా

ర్పితపద మై విలాసమృదురీతికి హేతువు నై మనోహరా

కృతిఁ గనిపించునాసుకృతికేవల తేజము ముమ్ముఁ బ్రాచుతన్. 44

తా. విలాసంపు సొంపులను పుట్టుచోట, ఆశ్రితులయపరాధములను పాటించు
చుటయందు మందమై, బాలభావమును దాల్చినదై, పుణ్యాత్ములు ఏకాగ్రముగా
హృదయములందు ధ్యానించువిషయమై, యొప్పుకీకృష్ణాభిజేతము మమ్ము రక్షిం
చుచుండు.

శ్లో|| అపహాసితిసుధామదావలేపై, రతిసుమనోహర మార్ద్రమన్దహాసైః|

[వజయువతివిలోచనావలేహ్యం, రమయతుధామరమావరోధనంనః||

టీ. అప...లేపై=అపహాసిక = ఎగతాళి సేయబడిన, సుధా = అమృతము
యొక్క, మద=మదముచే గలిగిన, అపలేపై = గర్వముగలదియు-అమృతముయొక్క-
భోగ్యతాతీతయరూపమైన గర్వమును దిరస్కరించిన వనుట - అమృతముకంటె
అత్యంతభోగ్యములైనవని భావము, ఇట్టివగు, ఆర్ద్రమన్దహాసైః-ఆర్ద్ర = సరసములయిన,
మన్దహాసైః=చిలువవృత్త చేత, అతిసుమనోహరమ్ = మోదుమిక్కిలి మనోజ్ఞమైనదియు
= ఇవట 'అతి' 'సు' అనురెండును సమానాధిక్యములే మైనను అతిశయద్యోతక

ముగా నుంపబడిన పని తెలియునది, 'అధికమహోహమ్' అనుపాఠమున మిక్కిలి మనోహర మైనదని యర్థము, ప్రజ...లేహ్యం - ప్రజయువతి = యౌవనవత్తులైన గోపస్త్రీలయొక్క, విలోచన = కన్నులచేత, అవలేహ్యం = నాకందగినదిగనమును బీల్చుకొనదగినది-అనగా మిక్కిలి అస్వారసంపదగినదియనుట, రమా + అవరోధ సమ్మరమా = లక్ష్మీదేవికి, అవరోధనమ్ - అంతఃపురమైనదియు, - లక్ష్మీకి ప్రాణానా భుజైవది యనుట, అగు, భావ = కాంతి-తేజస్సు-క్రిష్ణస్థుడనుట, సః = మమ్ము, రమయతు = రంజింపజేయునుగాక. చుందహాసములచే అతిసుమనోహర మగుటచేతనే ప్రజయువతివిలోచనములకు అవలేహ్య మైనది. కనుక మమ్ము రంజిల్లజేయవలయు నని భావము.

చ. నవసుధక్రొవ్వునవ్వు చిఱునవ్వులు మోమున గోము సూప వ
ల్లవలలనావిలోచనవీరలానవి లేహ్యము నై రమామణీ
భవనభుజాంతరస్థలిని య భాసిలునందతపఃప్రభావనం
భవఫల మైనభావము శుభంబు లభంగురభంగి నిచ్చుతన్. 45

తా. అమృతముయొక్క భోగ్యతాతిశయమును నిరసించునంత యింపైనచిఱునవ్వులచే మిక్కిలియు మనోజ్ఞమైనదియు, కావుననే జవ్వనులకన్నులవిందైనదియు, లక్ష్మీదేవికి పశియైనదియు, సగు క్రికృష్ణాభ్యులేజము మమ్ము రంజిల్లం జేయునుగాక.

శ్లో॥ అజ్ఞూరితస్మేరదశావిశేషై, రశాస్తహర్షామృతవర్ష మత్నామ్ |
సంక్రీడతాంచేతసి గోపకన్యా, ఘనస్తనస్వస్త్రయనంమహానః ||

టీ. అజ్ఞూ...విశేషైః—అజ్ఞూరిత = అంతురించిన, స్మేర = చిఱునవ్వు లోగూడిన, దశావిశేషైః = అపస్థాభేదములచేత- చిఱునవ్వు చిగురొత్తుచుండు పలు విధములైన దశలచేత ననుట—అప్యడప్యడు వింతలు గులుకుచుండు పలువగల చిఱునవ్వు మొలకలచేత నని భావము, అత్నామ్ = కన్నులకు—చూచువారికెల్లను అనుట, అక్రాస్త...వర్షమ్—అక్రాస్త = ఎడతెగని, వర్ష = ఆనందమనెడి, అమృతవర్షమ్ = అమృతవర్షమైనదియు - ఎడతెగక పరియు అమృతపుసోసవలె ఎడతెగనియానందమును గూర్చునన్నది యనుట-చిఱునవ్వు మొలకలు అమృతప్రాయములనియు వానిని నెఱుఁపుటచే అమృతవర్షము పరిపీనంబుండు ననియు భావము. ఇట్టివియు, గోప... స్వస్త్రయనమ్—గోపకన్యా = గోపస్త్రీలయొక్క, ఘన = గొప్పలైన 'ధన్య' అనుపాఠమున, కృతార్థములైన-క్రికృష్ణకర్మగ్రహణముచే జరితార్థములైన యనుట, స్తనః = చక్షులయొక్క, స్వస్త్రయనమ్ = మంగళాయతన మైనదియు-చన్నులకు అలింగన గ్రహణాదులచే మిక్కిలిసుఖము అనెడిమేలును గూర్చునదియనుట, అగు, మహా = కాంతి-తేజస్సు, సః=మాయొక్క, చేతసి = మనస్సునందు, సంక్రీడతామ్ = లెస్సగాఁ గ్రీడించునుగాక.

చ. అతులితమందహానరుచిరరాననముల్ విలసిల్లి దర్శనో
ద్యతజనితావలోకఘనశహర సుధామయవర రూప మై
నతతము గోపికాఘనకురచస్థలనిస్తులదివ్యమంగళా
యతనము నైనధామము నిరంతరముం జరియించు నామదిన్.

తా. అప్పుడప్పుడు వింతవింతలుగ మొలకొత్తు చిహ్నవస్తులచే గన్నులకు పడ
తెగనియమృతపుసోనలు గురియుచుండునదియు, గొల్లపకుడులచన్నుగవలకు నిబ్బ
రమైన యానందము గూర్చునదియు నగుకృష్ణాభ్యులేజము మాహృదయమందు గ్రీడిం
చునుగాక.

శ్లో॥ మృగమదపఙ్క-సఙ్కరవిశేషితవన్తమహా
గిరితటగర్జితగైరికఘనద్రవవిద్రుమితమ్ |
అజితభూజాన్తరంభజత హేబత గోపవధూ
స్తనకలశస్థలిఘనస్థామర్దనకర్దమితమ్ ||

47

టీ. మృగ...విద్రుమితం-మృగమద=కస్తూరియొక్క, పఙ్క = బురదయొక్క,
సఙ్కర=కూడికచేత, విశేషిత=అతిశయించినదిగాఁ జేయఁబడిన, వన్త=అడవియం
దలిదయిన, మహాగిరి=గొప్పపర్వతముయొక్క, తట=చటియనుండలి, గండ=పెనుబం
డలయొక్క, గైరిక-గైరికధాతువిశేషములయొక్క, ఘన=దట్టమయిన, ద్రవ = ద్రవ
ముచేత, విద్రుమితమ్=పగడముగాఁ జేయఁబడినదియు-ఎఱ్ఱగాఁ జేయఁబడినది యనుట,
కస్తూరికూడికచే మఱిత అతిశయించిన ఎఱ్ఱనిగైరికధాతుద్రవమును బూసికొని ఎఱ్ఱగా
అగపకునది యనుట, ఇట 'గిరి'ని వన్తమగుటచేత వనమందలి కస్తూరిమృగములు
సంచరించుటకు యోగ్యమైన దనియు, 'మహా' అనుటచే తెక్కలేనియాపుగములు
సంచరించుటకు దగినదనియు కావున 'నే' వానివలనిమృగమదము, 'పఙ్క' బురద
గొన్నదనియు, 'తటగండ'ము అనుటచే దానిచటియలయుండలిపెనుబండలయందు ఆమృ
గములు పరుండుటచే వానికస్తూరి యంటుకొన్నదనియు, ఆకస్తూరితోగలసి గుఱాళిం
చుటచే గైరికధాతుద్రవమును బూసికొన్నాడనియు, 'పఙ్కసఙ్కర'అని ఆకస్తూరి
మిక్కిలి బురదగొన్నదిగావున అట్టిదానితో గలిసియే గైరికధాతుద్రవము,
'ఘన' మైనదనియు, 'ఘనద్రవ' అని చిక్కనిద్రవమును బూసికొనుటవలన నల్లని
తోమ్మ 'విద్రుమితమ్' పసడమువలె అయిన దనియు, భావములు నూచితములు,
గోపవధూ...కర్దమితమ్-గోపవధూ = గోపస్త్రీలయొక్క, స్తనకలశ=కలశముల
వంటి స్తనములయొక్క, స్థలి=ప్రదేశమందలి, ఘనస్థాన=మండుముయొక్క, మర్దన=
ఒరపిడిచేత, కర్దమితమ్=బురద గలిగినదిగాఁ జేయఁబడినదియు-గోపస్త్రీలయాలింగన
ములచేత వారిచన్నులఁబూసిన మండుమహాళులు మిక్కిలియూబుకొని రొంపిగొన్నది

యనుట, ఇట 'కర్దమితమ్' అని రొంపిగొనుటను జెప్పుటచేత అంటుకొన్నవంపుము మిక్కిలి యిదియు అది మిక్కిలియైనందులకు హేతువు అనేకగోపస్త్రీలయాలింగన మరియు నూచితము. ఇట్టిదెన, అజితభుజా సరమ్-అజిత = జయింపరానివాడైన కృష్ణునియొక్క భుజా సరమ్=తొమ్మును, బతపే=ఓజసులారా, భజత=సేవింపుడు, గైరికధాతుద్రవముచే మిక్కిలి సుందరమైన గోపీపదపంపునుంగలిచే శృంగార రసము చిప్పించెడియువత్తమును గొలుపుడని హృదయము. అవత్తముయొక్క విశాలత్వమును ఉన్నతత్వమును స్ఫురింపజేసే అది గలకృష్ణుడు 'అజితు'డని స్ఫురించె నని కవిహృదయము.

చ. మృగమదపంకనంకరగిరరిస్థితగైరికధాతురక్తిమం

దొంగరు వహించి వల్ల వవరధూపృథుల సైవకంకుమంబునక

ద్విగుణితకాంతివత్సః డగునీరయహాత్సః గృహకటాత్సః

దగిలి భజింప నిల్పుడు మురదంబున సుత్రములార చిత్తముల్.

తా. ఆదవియందలి పెద్దపర్వతముయొక్క చలులయందలిబండలయందు కన్నా రిపిల్లులు లెక్కలకొలదిని బరుండగా వానిపాక్కిటికనూరి మిక్కిలియు అందు అంటుకొని రొంపిగొనియుండును. ఆబండలందలి యెఱ్ఱనిధాతుద్రవము ఆకనూరిపంః మతోః గూడుకొని అనువై గుఱాలించుచుండును. అట్టిచిక్కనైన యెఱ్ఱని గైరికర సమాపూత గలిగి పగడమువలె కనబడునదియు గొల్లయిల్లాండగల్గినబృలమంపుము పూతే దట్టముగానంటుకొన్నదియునగు శ్రీకృష్ణునివత్తమును జనులారా!భజింపుడు.

శ్లో॥ ఆమూలవల్లవితలీల మపాజ్ఞజాలై

రాసిశ్చతీ భువన మాదృతగోపవేషా!

బాలాకృతి ర్మృదులముగ్ధముఖేన్దుబిమ్బా

మాధుర్యసిద్ధిరవతాన్మధువిద్విషో వః॥

48

టీ. ఆమూల...లీలం యథాతథా-ఆమూల=మూలపర్యంతము - మొదలంట, వల్లవిత=లిగిర్చిన-చిగురొత్తిన, లీలమ్ యథాతథా = లీలుగలుగునటుగా, నిలువెల విలాసములుగా ననుట, అపాజ్ఞజాలైః - అపాజ్ఞ = కడగంటిచూపులయొక్క, జాలైః=సమాహమలచేత, భువనం=ప్రపంచమును, అసిశ్చతీ=అంతటను తడువు చున్నదియు-నిలువెల్ల టలుప దొలఁపనటుగా కడగంటిచూడ్కులు జగములకెల్ల చల్లగా నిగుడ్చుచున్నదియనుట, ఆదృత...వేషా-ఆదృత=అదరింపఁబడిన - కయి కొనఁబడిన, గోపవేషా=గొల్లవేషము గలదియు, బాల + ఆకృతిః-బాల=బాల్య సంబంధియైన, ఆకృతిః=ఆకారముగలదియు-బాలునియొకారముగలదియు, మృదుల ... దిమ్బా-మృదుల=కోమలమును, ముగ్ధ=సుందరమును, అగు, ముఖి + ఇన్దుబిమ్బా=చంద్రచింబమతో సమానమైన మొగము గలదియు, అగు, మధువిద్విషః=శ్రీవిష్ణుజీవుని

యొక్క, మాధుర్యసిద్ధిః—మాధుర్య = సౌందర్యమయొక్క లేక అతిభోగ్యత్వము
యొక్క, సిద్ధిః=ఫలపరిపాకము-నిరతిశయమాధుర్యసర్వస్వ మనుట, నః=మమ్ము,
అవతు=రక్షించుటగాక-క్రిష్టిత్యుద్దేవుని మాధుర్యమంతయు పరిపాలించి గోపవేషము
గలచాలకృష్ణుడుగా పాడనుపీనదనుట. క్రిష్టిత్యుని యవతారములలోనెల్ల క్రిష్ణుణ్ణ
వతారమే నిరతిశయమాధుర్యము గలది. ఎట్లన, అది 'అమూలపల్లవిత్తలీల' ముగా
అపొంగజాలమును నిగుడ్చుచున్నది 'మృదులముగ' మై "ఇనుబిమ్మ" మవంటి మొగ
ము గలిగియున్నది. అందరికిని అదరణీయ మైన 'బాలాకృతి'యు, ఆశ్రయణీయమైన
'గోపవేష' మును దాల్చి సుఖము గూర్చునది. ఇట్లు అన్నిట ఆత్మంతమధురమైనది
గావున విష్ణుదేవుని మాధుర్యమయొక్క సిద్ధియే యిది యనదగు నని భావము.
'బాలాకృతిః' అనుపాతమున 'ఆకృతి'ని కర్తగాఁగని 'మాధుర్యసిద్ధి'ని దానికి
విశేషణముగాఁ గొందఱు అర్థమునేయుచున్నారు కాని అది సరసము కాదు, అపా
దజాలములు భువనమును 'ఓసి'కృతి' తడుపుచున్నవనుటచే గరుణాతిశయప్రేరేపకము
లైనవనియు, 'అమూలపల్లవిత్తలీల' మనుటచే ఆత్మంతాకర్షకము లైనవనియు,
మాధుర్యసిద్ధికి పోషకములుగా కవి గూర్చుట తెలియునది.

చ. కరుణను బాదుకొల్పినచక్కగంబుఁ గటాక్షనుధారపాప్తిచేఁ

బరిణతవల్లవప్రసవప్రకృత్యఫలంబును గా నొనర్చుచుం

జటులమిటారిచాయమునఁ శ్ర జెల్వగుచక్కఁడనాలపంట న

మ్మరహారుఁబూర్ణచంద్రముఖు శ్ర మోహనవల్లవవేషుఁగొల్పెదన్.

తా. నిలువెల విలాసములు దొలఁతుచును, కడగంటిచూడుకల జగమునం
తయుఁ జలఁగాఁ దడుపుచున్నవాడును, గోపవేషము దాల్చినవాడును, సుఖమూర్తిమై
నుందరమై చందురనిం బోలు మొగము గలవాడును, బాలుఁడును, క్రిష్టిత్యుదేవుని
నిరవధికమాధుర్యస్వరూప మనందగిసవాఁడును అగు చిన్నికృష్ణుడు మమ్ము రక్షించు
గాక.

శ్లో॥ విరణస్మణినూపురం వ్రజే, చరణామ్భోజ ముపాస్వ శార్దూలాః|

సరసే సరసి శ్రియాశ్రితం, కమలం యో కలహంసనాదితమ్॥ 49

టీ. వ్రజే=వ్రేపల్లెయందు, విరణ...నూపురమ్=విరిగిపోయిన మిక్కిలి మ్రోగుచు
న్న, మణి=మణిమయమైన, నూపురం=అందెలు కలదియగు, శార్దూలాః=కృష్ణుని
యొక్క, చరణ+అమ్భోజమ్=అడుగుదామరను, ఉపాస్వ=సేవింపుము. వ్రజ
చరణామ్భోజమ్ . అను పాతమున వ్రజతో=వడదుచున్న, చరణాంభోజమవి యరము.
కావుననే అది విరణస్మణినూపురమని భావము, వా=లేక, సరసే=రసయు కమలం-
మనోజమైన యనుట, సరసి=సరస్సునందు, శ్రియా=కొంతిచేత, ఆశ్రితమ్=ఆశ్ర
యంపడబడినదియు, కల...నాదితమ్= కలహంస=రాయంచేత, నాదితమ్=కన్యని
గతిగాఁ జేయబడినదియు, అగు, కమలం= కమలమును, ఉపాస్వ=సేవింపుము.

మఃఖలకాంతులు తఘకొత్తుడు గలగల మొరయుచున్న అందెలుగల కృష్ణనిపాద కమలమును, కాంతి దఘకొత్తుడు కలహంసచే శబ్దించుచున్న సరస్సునందలికమల మును సమానములు గావున దాని నైనను వీని నైనను సేవింపుమని యర్థము. పాద కమలమునకు విరణన్నాపుర మనుటకు సరిగా సరఃకమలమునకు కలహంసనాదిత మనియు, దానికి మణియాపుర మనుటకు సరిగా దీనికి క్రియాశీత మనియు విశేషణవ్యవస్థ తెలియునది.

ఉ. సారససోమరాశవరసారసనన్నిభనూత్నరత్నమం

జేరవిలాసపాదములఁచేఁజరియించుచు వీధి లేఁగలం

బాఱఁగ దోలి వెంబడినె య పర్వులువాఱుచుఁ జేరి పట్టుచుం

గేరి నటించుచిన్నియనుకేసరి నామది నాశ్రయించెదన్. 49

తా. వ్రేపల్లెయందు మణికాంతులు మెఱయ గలగల మొరయునందియలతోఁ గూడినశ్రీకృష్ణనిపాదకమలము, సరస్సున కాంతి తఘకొత్తగా కలహంసయెక్కి శబ్దించుచున్న తామరవలె జూపట్టుచున్నది. అట్టి శ్రీకృష్ణచరణమును సేవింపుము.

శ్లో॥ శరణ మశరణానాం శారదామౌజ్జ్వలసేత్రం

నిరపధిమధురిమ్మా నీలవేషేణ రమ్యమ్ |

స్మరశరవరత స్త్రీస్త్రీరసేత్రామ్బుజాభి

ర్వృజయువతిభి రవ్యాద్యుహ్మాసంపేష్టితం నః ||

50

టీ. ఆశరణానాం=దిష్కలేనివారలకు, శరణమ్=దిష్కలక్షణము, అయిన దియు, శారద... సేత్రమ్=శారద=శరత్కాలమందలి, అమ్బుజ=తామరలవంటి, సేత్రమ్=కన్నులుగలదియు, నిరపధిమధురిమ్మా=నిరపధి=మేరలేని, మధురిమ్మా=చక్కదనముగల, నీలవేషేణ=నల్లవేషముచేత, రమ్యమ్=మనోహరమైనదియు, స్మర... జాభిః=స్మర=మన్నధునియొక్క, శర=బాణములకు, పరతస్త్రీ=అధినములైన మన్నధువికారము గలవియైన, స్మర=వికసించిన, సేత్ర+అమ్బుజాభిః=తామరల వంటికన్నులు గలవారైన, వ్రజయువతిభిః=గోపికలచేత, సంపేష్టితం=చక్కగాఁ జాటుకొనఁబడినదియు, గోపస్త్రీలు మన్నధువికారము తెలుపుచూడుకొలఁ జూచుచుఁ జాటును మిక్కిలి బలసియున్నారనుట, ఇట్టిదెన, బ్రహ్మ=శ్రీకృష్ణాభ్యుబ్రహ్మము, నః=మమ్ము, అవ్యాత్=కాపాడుఁగాక.

మ. శరదంభోరుహసేత్రు నిస్తులకళాసౌందర్యపాత్రం మనో

హరపారందరనీలగాత్రం గుసుమారస్త్రావేశజాతస్త్రితాం

కురనంద వ్రజసుందరీపరివృతుం య గోపాంగనాలింగితుం

శరణాత్రాణనమున్నతుం వరదయ్యా సాగోన్నతుం గొల్చెదన్.

తా. దిక్కులేనివానికి దిక్కు, శరత్కాలమున విరిసినతామరచేటలఁ బోలిన కన్నులు గలిగి, మిక్కిలిచక్కనైననల్లనిమేను చాల్చి, గోపస్త్రీలు మన్మథపరవశలై మోహంపుఁజూడుటలు నిగుడ్పుఁడు జాటును మిక్కిలి బలసి కొలువఁగా, వెలుఁగు చున్న శ్రీకృష్ణాఖ్యైబ్రహ్మము మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ సువ్యక్తకాన్తిభరసారభద్రవ్యగ్రాత
మవ్యక్తయావనపరీతకిశోరభావమ్ |

గవ్యానుపాలనవిధా వనుశిష్ట మవ్యా

దవ్యాజరమ్య మఖిలేశ్వరవైభవం నః ||

51

టీ. సువ్యక్త... గాత్రమ్ సువ్యక్త = మిక్కిలిస్ఫుటమైన-ప్రకాశించుచున్న, కాంతి=కాంతులయొక్క, భర=ఆతిశయముచేతను, సువ్యక్త=మిక్కిలిస్ఫుటమైన, సారభ=వాసనచేతను, దివ్య=సుందరమైన-అప్రాకృతమైన, గాత్రం=దేహము గల దియును, అవ్యక్త... భావమ్ - అవ్యక్త=స్ఫుటముకాని - చక్కఁగాతలనూపని, యావన=యావనముచేత, పరీత = ఆవరింపఁబడిన, కిశోరభావమ్ = బాలభావము-బాల్యముగలదియు-యావనము కొంత తలనూపుచున్న బాల్యము గలదియు, గవ్యా... విధా-గవ్య=గోసమూహముయొక్క, అనుపాలన=కాదుటయొక్క, విధా=విధాన మందు, అనుశిష్టం=శిక్షితమైనదియు - మిక్కిలి సేర్వగలదియు, అవ్యాజరమ్యమ్-అవ్యాజ=నిరుపాధికమైన-ఒకనెపముచేతఁగాని, రమ్యమ్=రమణీయమైనదియు, ఒక నిమిత్తముచేతఁగాక తనంతటనే సుందరమైనది యనుట, అఖిల... వైభవమ్=అఖిల + ఈశ్వర=సమస్తమునకును ఈశ్వరుఁడైన శ్రీవిష్ణుదేవునియొక్క, వైభవమ్=విభవము, శ్రీకృష్ణాఖ్యైవైభవమనుట, నః=మమ్ము అవ్యాత్ =రక్షించుఁగాక-శ్రీవిష్ణునివైభవమే యిట్లు కృష్ణరూపముగాఁ బొడకట్టినదనుట. అపతారములలో నెల్ల గవ్యానుపాలన విధావనుశిష్టమ్ అనుటచే నూచితమైన కృష్ణావతారమే మిక్కిలి విభవవిశిష్ట మైన దని భావము.

చ. ప్రకటితకాంతిసారభకరంభితగ్రాతము యావనార్భటి

చకితకిశోరభావము నిశనర్గమనోహరరూపధేయ మై

నకలజగన్నియంత యగుశ్చౌరిమహాత్వము గొల్లవల్లె బా

యక యొకయింట నావసుల శ నారసి మేపె ని దేమిచ్చితమో. 51

తా. మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్ననిరతిశయకాంతియు పరిమళమును గలిగి వెలయుచున్న శరీరము గలదియు, ఒకింతయావనముతోఁ గూడినబాల్యము గలదియు, గోవులను మేపుటయందు నిపుణమైనదియు, స్వభావముచేతనే సుందరమైనదియు శ్రీవిష్ణుదేవుని విభవస్వరూప మైనదియు నగుశ్రీకృష్ణమూర్తి మమ్ము రక్షించుఁగాక!

శ్లో॥ అనుగత మమరీణా మమ్ము రాలమ్మినినాం

నయనమధురిమశ్రీనర్మనిర్మాణసీమన్మమ్!

ప్రజయువతివిలాసవ్యాపృతాపాజ్ఞ మవ్యా

త్రిభువనసుకుమారం దేవకైశోరకం నః॥

52

టీ. అమృర + అలమ్మినామ్—అమృర=అకాశమును, అలమ్మినామ్=అగ్ర
యించినవారను, నయన...సీమన్మమ్—నయన=న్నులయొక్క, మధురిమశ్రీ=సౌం
దర్యసంపదయొక్క, నర్మ=విలాసముయొక్క, నిర్మాణ=సృష్టికి, సీమన్మమ్=పాలి
మేరయైనవారను - సేత్రసౌందర్యసంపుద్గిలాసమును ఇంతకంటె ఎక్కువసాగనుగా
బ్రహ్మ మణియెచ్చుటను సృజింపలేదు గాన అవిలాసమును సృష్టిసేయునైపుణ్యవం
తయు ఇందే చూచినాడనియు కనుక అట్టిసృష్టికాశలమునకు ఇదియే పాలిమేరయని
యు భావము-ఇచట నయనములయొక్క కేవల 'మధురిమ' ముతోడ 'శ్రీ' శబ్దము
గూర్చుటచే, మాధుర్యముయొక్క అతిశయమును 'సర్వ' శబ్దముచే దానిని అతిమోహ
నముగాఁ బచరించెడివిలాసమును, 'నిర్మాణసీమన్మమ్' అనుటచే అది నిరతిశయమైన
దగుటయుఁ దెలియునది-కన్నులసౌందర్యాతిశయముయొక్క విలాసమంతయు నిరతి
శయముగా నెఱుఁపుచున్నవారనుట - మిక్కిలిసాగ సైవకన్నులతో ఎనలేనివిలాసంపుఁ
జాడ్కులను నిగుడ్చుచున్నవారని భావము - మిక్కిలి సాగ సైవకులుఁజూపులఁ
జూచుచున్నవారనుట, ఇట్టివారగు, అమరీణామ్=దేవతాస్త్రీలకు - దేవతాస్త్రీలచేత,
అనుగతమ్=వెంటపంటబడినదియు— దేవతాస్త్రీలు కృష్ణుని బాల్యంపుసొంపును
జూడుటకై ఆకాశమునందు వచ్చి నిలిచి అతనికొరమున సాగనుంజూడ్కుల
మిక్కిలియొద్దగముగా నిగుడ్చుచు దానిచెలువునకు ఆకృష్టరై ఆకృష్టాడు తిరుగు
చోటకలను వెంటబడి తిరుగుచున్నారని భావము. ఇట్టిదియు, ప్రజ...పాజ్ఞమ్-
ప్రజయువతి=గోపస్త్రీలయొక్క, విలాస = ఓర్వారములందు, వ్యాపృత=నిగుడ్చు
బడిన, అపాజ్ఞమ్=పిడికన్నులుగలదియు - గోపికలకులుబుదెకులను పిడిగంటఁ జూచు
నది యనుట, త్రిభువ...కుమారమ్-త్రిభువన = ములోకములందును, నుకుమారమ్=
కోమలమైనదియు అగు, దేవకైశోరకమ్=దేవ = క్రీకృష్ణునియొక్క, కైశోరకమ్ =
బాల్యము, నః=మమ్ము ఆశ్వాత్=కాపాడుఁగాక, 'త్రిభువనసుకుమార' మైనదిగావు
ననే దేవతాస్త్రీలను వచ్చిచూచి వెంటదగులునటి దయ్యెననుట, 'దేవకైశోరకమ్'
అనుచో 'దేవశబ్దమునకు 'ప్రజ...పాజ్ఞ'మనుటచేకృష్ణుడనియరము ఉతాపితమైన
ది. సహస్రకృష్ణ సౌందర్యాతిశయము గలదేవతాస్త్రీలు తన్నుఁజూడఁగా తాను గేవ
లగోపికాజనులవిలాసమును జూచువాడయ్యెనని సౌలభ్యచమత్కారము స్ఫురితము.

కా. లోలాలోకనహావభావముల నాశ్రయించుచు దేవతా

నాళికాన్యలు మింట నంటి తిరుగక ననందప్రజాంభోరుహ

క్షీలీలార్ద్రకటాక్షవీక్ష లనురక్తిం బర్వః దైలోకస్థర

మ్యాలంకారము నై చలంగుహరిబాశ్యప్రాధి నన్ బ్రోచుతన్.

తా. దేవతాస్త్రీలు ఆకాశంబున నిలిచి మితిలేని విలాసము గులుకు సాగనుం జూపులఁ దనబాల్యంపుసాంపును జూచి సొక్కి తాను బోవుచోటికెల్లఁ బయిని వెంట నంటి రాఁగా, గొల్ల చెలువలయొద్దరములందుఁ గడగంటిమాడ్కులు నిగుడ్పుడు, ముల్లోకములందును మిక్కిలి సుందరంజైన బాల్యవేషముతో నొప్పు శ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ముఁ గాపాడుఁగాక.

శ్లో॥ ఆపాదమాచూడ మతిప్రసక్తైః, రాక్షీయమానా యమినాంఘసోభిః |

గోవీజనజాతరసావతా న్నో, గోపాలభూపాలకు మారమూర్తిః || 53

టీ. ఆపాదమ్ = పాదము మొదలుకొని, ఆచూడమ్ = శిరస్సువఱకును, నిలువు నందంతయు, అతిప్రసక్తైః = మిక్కిలి యాసక్తి గలిగిన, యమినాం = మనులయొక్క, మనోభిః = మనస్సులచేత, ఆవీయమానా = మిక్కిలి పానము సేయుచున్నదియు, మునులు శ్రీకృష్ణునివ్యవంగళవిగ్రహమును నిలువెల్ల మనస్సులచే ఆస్వాదించుచు న్నారసులమనస్సునఁ జింతించి యనుభవించుటకు ఆతిభోగ్యమైన సౌందర్యసౌఖ మాద్యులు గలది యనుట, 'అతిప్రకృ' అనుటచే మునుల ఆతురత్వమును 'ఆవీ యమానామ్' అనుటచే ఆస్వాదనముందలి భోగ్యతాప్రయుక్త మైనత్వరయు దెలి యుచున్నది, దప్పిగొన్నవాఁడు మిక్కిలి రుచ్యమైన పానమును మీయమిక్కిలి త్రాగునట్లు మునులమనస్సులును మిక్కిలి యాతురములై యావిగ్రహసౌందర్యాన్ని తమను మిక్కిలి పానముచేయుచున్న పనుటమునుల ఆవిగ్రహమును అత్యాసక్తితో మనసుల నిలిపి ఆతిభోగ్యమైన దానిసౌందర్యమును జింతించి యానందముతో మీయమిక్కిలి యనుభవించుచున్నారని భావము, గోవీ...రసా-గోవీజన = గోవికల సమూహముచే, జ్ఞాతృవఱకుఁబడిన, రసా = రసము గలదియు-గోవికలు ప్రత్యక్షము గా ఆమూర్తిని అనుభవించి దానిసౌందర్యాదిసారస్వమును ఎఱుంగుదు రనుట, ఇట్టి దైన, గోపాల...మూర్తిః-గోపాలభూపాల=గోపకుల రాజైన నందునియొక్క, మూ ర్తిః=కొడుకైన కృష్ణునియొక్క, మూర్తిః = విగ్రహము, నః = మమ్ము, ఆపతాత్ = రక్షించుఁగాక.

మ. విమలాపాంగవిలాసగోపమహిళాశ్చాతసారస్యముం

దమితో నువ్విభు లూరుడెందములచేతన్ మానులాపాదము

స్తము నాపోవఁగ నానునట్టినుమమూససాభాగ్యధారామనో

జ్ఞము గోపాలక బాలరూపము మహానందంబు మీ కిచ్చుతన్. 53

తా. మునులు దేనిని మిక్కిలియాసక్తితో అడుగు మొదలుకొని శిరస్సువఱకును దను మనస్సులందుఁ జింతించి దానిసౌందర్యమును అనందముతో అనుభవించుచుండు రో, దేనియొక్క సౌందర్యాదిరూపమైన సారస్యము గోపస్త్రీలు ప్రత్యక్షముగా అను భవించియెఱుంగుదురో యట్టిసందకుమారునిసుందరవిగ్రహము మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ దిప్త్యా బృన్దావనమృగదృశాం విప్రయోగాకులానాం

ప్రత్యాసన్నం ప్రణయచపలాపాజ్ఞవీచీతరజైః |

లక్ష్మీలీలాకువలయదళశ్యామలం ధామ కామాన్

పుష్టియా న్నః పులకముకుళాభోగభూషావిశేషమ్ ||

54

టీ. విప్రయోగ + అపలానామ్—విప్రయోగ = ఎడఁబాటుచేత - కృష్ణుడు తమ్ము గొంతనేపు ఏనుజించినుజులై యెడబాయుటచేత ననుట, అపలానాం = కలఁగినవారైన, బృన్దావనమృగదృశామ్ = బృందావనమందలి స్త్రీలప-గోపికలప అనుట, ప్రణయ...తరజైః—ప్రణయ=ప్రేమచేత, చపల=చంచలములైన, అపాజ్ఞ = కడగ న్నులయొక్క - కడగంటిమాపులయొక్క, వీచీతరంగైః = వీచీతరంగములచేత - వీచీత రంగరూపమైన న్యాపారములచేత ననుట, సముద్రమందు అలలు వరుసగా ఒకటి నొకటి ఎడతెగక మోడుటచే అన్నియు జరిగి గట్టు చేరుచున్నవి. ఇట్లు విడువక పై పయి ఒకటివెనుక నొకటిగా నెడతెగక వరుసగఁ జేయున్యాపారమునకు వీచీతరం గన్యాయమనిపేరు. ఇచట అపాంగముల వీచీతరంగములనఁగా-అపాంగముల యెడతె గక పయిపయి నిగుడుచుండువరుస లనుట-గోపికలనెడఁబాసి అలంచినవాడుగావున వారివరహాన్ని యుపశమించునట్లు ప్రేమతోడిచల్లనిలెగుమఱుపులను బయిపయి నెడతెగక నిగడ్చినదనుట, ఇట్టిమాపులు గలదై, పులక...విశేషమ్ - పులకమువల- మొగలవంటిగగ్గురులయొక్క, అభోగ = పరిపూర్ణత యనెడి, భూషావిశేషమ్ యథా తథా = అభిరూపిశేషము గలుగునట్లుగా-అగోపికలమేనులు గగ్గురులచేత నలంకృతమ గునట్లుగా, దిప్త్యా = అద్భుతవశమున-భాగ్యవశమున, ప్రత్యాసన్నం = మిక్కిలి సమీ పించివచ్చినదియు, లక్ష్మీ...శ్యామలమ్—లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, లీలా=విలాసా రమైన, పవలయదళ = కలువపూలేపలవలె, శ్యామలం = నల్లనైనదియు, కేవలము 'పవలయదళ' మని చెప్పక 'లక్ష్మీలీలాపవలయదళ' మనుటవలన లక్ష్మీదేవి తాల్పు టచే అతిభోగ్యమైనపవలయదళ మని యర్థము - అనఁగా నల్లనికాంతిచేత మనో జ్ఞమై లక్ష్మీదేవి తాల్పుటచే భోగ్యము నైనపవలయదళ మని యర్థము. అట్టిదాని వలె నల్లనై భోగ్యమైన కాంతి గలది యనుట. ఇట్టిదైన, ధామ = క్రికృష్ణప్రాప్య లేజము, నః=మాయొక్క, కామాన్ = కోర్కులను, పుష్టియాత్ = పోషించుగాక- సఫలము నేయుంగాక యనుట. పులకములను ముకుళము లనుటచే మొగలవలె మిక్కిలి గగ్గురువొడిచె ననియు దీనికి మూలమైన యానందాతిశయమును దెలియు నది, అట్టిపులకలను 'భూషావిశేషమ్'అనుటచే సొమ్ములు దాల్చినట్లు మేనికిఁ జెలుపు గాను సుఖముగాను నుండెనని గ్రాహ్యము.

మ. విరహోష్మన్ ప్రజభామినుల్ గరఁగి యుగ్ధవిఘ్నూర భాగ్యంబునం

దరభాపాంగతరంగసంతతుల సేదల్ దీర్చుచున్ వచ్చి ని

ర్భరరోమాంచవిశేషభూషుఁ డగుగోపాలుండు పద్మాలయా

కరనీలోత్పలనీలవర్ణుఁ డొనఁగున్ శ్రగభ్యాసారంపరిన్.

54

తా. బృందావనమందు గోపికలను లీలారము ఎడఁబాసిపోవఁగా ఆవియోగ ముచే వారు కలంగి సలంగుటఁ జూచి ప్రేమ దోలఁప బెరువఁగఁడగంటిమాపులను ఎడతెగక పై పయి వారివీఁదఁ జల్లగా నిగుడ్చుచు విరహాగ్నిని పోఁగొట్టుచు, వారలభాగ్యవశమున వారలమేనులు మిక్కిలిగ గురువొడుచునట్లు సమాపమునఁ బొడ గట్టినవాఁడును, లక్ష్మీదేవి విలాసముగా భరించిననలకలువపూలేవవలె నింపెన సలనికాంతి గలవాఁడును, లేజస్వరూపుఁడును సైతశ్రీకృష్ణుఁడు ఆగోపికల విరహాగ్ని దీర్చినట్లు మాయభీష్మములను ఒకఁగూర్చుఁగాఁత.

శ్లో! జయతి గుహాభిన్నసింహుమాళి, సురగిరిగైరికకల్పితాబ్ధరాగః |

సురయువతివికీర్ణ సూనవర్, స్పృశితవిభూషితకున్తలః కుమారః || 55

టీ. గుహ...హాళిః-గుహ = పమారస్వామియొక్క, శిఖి+ఇన్ద్రః=నెమిలిమి స్పృయొక్క, సింహు = పురి గల, హాళిః=సిగగలవాఁడును-తన్ను నేవించుటకై వచ్చిన పమారస్వామివాహన మైన నెమిలియొక్కపురిని సిగయందుఁ జెరువుకొన్నవాఁడ నుట, సుర...రాగః-సురగిరి = మేరుపర్వతమయొక్క, గైరిక = గైరికధాతువులచేత, కల్పిత=కల్పింపఁబడిన, అబ్ధరాగః = మైతూత గలవాఁడును, ఇట మేరుపర్వతమును జెప్పుటచే అచ్చట వసించుచేవలెను, నేవింపవచ్చి రనియు వా రాగైరికచందనము ఒసంగిరనియుఁ చెలియునది, సుర...కున్తలః-సురయువతి = దేవతా స్త్రీల చేత, వికీర్ణ = చల్లఁబడిన, సూనవర్ = పుష్పవర్షముచేత, స్పృశిత = తడుపఁబడినదై, విభూషిత= అలంకృతమైనట్టి-ఆపుష్పములచే అలంకృతమై యున్నట్టి, లేక, విభూషిత = తాయె తులు మొదలైనవనిచే అలంకృతమైనట్టి, పంఠిలః=పరులు గలవాఁడును, అగు, పమారః=బాలుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు, జయతి = సర్వోత్కృష్టుఁడయి వర్తించుచున్నాఁ డు. 'సింహుమాళి' యనుటచే ఇతరమూర్తివ్యాప్తియుఁ చెలియునది. పమారాదిదేవ తలకు ఉపాస్యఁ డగుటచే గృహుఁడు దేవదేవుఁ డనుట వ్యంజితము.

మ. సురకన్యాకరము క్తకల్పకుసుమస్తోమంబు లాయ్యాకరపుం

దఱుచుంబెన్నెటిగుంపుపై నిలిసి చెంతం దాయెతుల్ జుట్టి ని

ర్జరధాత్రీధరధాతుధారఁ జెలువారం బూని సేనానివా

పురపుంబింధపుదావళం బమర దేవపుం డొప్పు బాల్యోన్నతిన్.

నా. తన్ను నేవింపవచ్చినపమారస్వామివాహనమైన నెమిలియొక్క పురిని సిగయందుఁ జెరివి, మేరుపర్వతమందలి గైరికధాతువుపంకమును మేనఁ బూసికొని, తనసింగారపుఁజెలువునకుమెచ్చి దేవతా స్త్రీలు పువ్వులసోనఁ దనతలపైఁగురియఁ గా మరువునాపుచున్న బాలకృష్ణుఁడు సర్వోత్కృష్టుఁడై వర్తించుఁగాక.

శ్లో! మధురమంద్రశుచిస్మితమంబులం, వదనవజ్రజ ముద్గజవేల్లితమ్ |

విజయతాం వ్రజబాలవధూజన, స్తనతటీవిలురన్నయనం విభోః॥56

టీ. మధుర...మజ్జలమ్-మధుర = మనోజ్ఞమైనదియు, మద్ద = కొంచెమైనదియు, అజజవేలితమ్-అజజ = మద్దగునిచేతి, వేలితమ్ = చిలితమైనదియు-మద్దభవికారప్రయుక్తమైనద్యపారములు గలదియనుట, వ్రజ...స్థయానమ్ వ్రజ = వ్రేపల్లెయందలి, బాలవధూ = బాలలైన స్త్రీలయొక్క-గోపబాలికలయొక్క, జన = సమాహమయొక్క, స్తనతటీ = మంచప్రదేశములందు, విలుకత్ = మిక్కిలి పొరలుచున్న-మిక్కిలి తిరుగుచున్న, నయనం=కన్నులుగలదియు, అగు, విభోః = శ్రీకృష్ణునియొక్క, పదపపద్మజమ్ = మోముదామర, విజయతాం = సహోత్కృష్టమై పర్తిండుగాక. 'అంగజవేలిత' మగుటచేతనే, 'వ్రజ...విలుకన్నయన' మయ్యనని తెలియునని.

మ. మురిపెంపుంజిలునవ్వునివ్వటిలుకెమ్మోవి సుధాబిందువుల్
గురియం జొక్కపుమోముఁ జిత్తజునిచొక్కల్ నక్క-గాఁ దీర్చన
బుర్రపుం బాయపుగొల్లపల్లెకులుకుం గ బూజోండ పాలిండ్లబి
త్తరపుంజన్నులఁ జూచుచూపు గలధూర్తస్వామి సెల్వొందెడిన్.

తా. ఇంపై, తెల్లనై యొప్పుచిలునవ్వుచే నివ్వటిలునదియు, మద్దభవికారముచే జలిండునదియు, గోపబాలికలగుబుచ్చన్నులందుఁ జూడ్కులు నెలుపుచుండునదియునగు ప్రభుండగుకృష్ణునితామరపంటి మొగము సహోత్కృష్టమై విలసిల్లుగాక.

శ్లో॥ అలనవిలనన్మృగస్మిగ్ధస్మితం వ్రజసుందరీ
మదనకదనస్మిన్నం ధన్యం మహద్వదనామ్బుజమ్ |
తరుణమరుణజ్యోతాన్మకార్ష్యస్మితన్నపితాధరమ్
జయతి విజయత్రేణీ మేణీదృశాం మదయన్మనాః॥

57

టీ. అలన...స్మితం-అలన = మందమైనదియు, విలనత్ = ప్రకాశించుచున్నదియు, మృగ = సుందరమైనదియు, స్మిగ్ధః=స్నేహముతోఁగూడినదియు-ఈ నిద్రపుమొలుగులుగలదియు, అగు, స్మితం = చిలునవ్వుగలదియు, వ్రజ...స్మిన్నమ్-వ్రజసుందరీ = గొల్ల చెలువలతోడి, మదనకదన = మద్దభయదుడుచేత-రతిక్రీడచేత, స్మిన్నం = చెమర్చినదియు, ధన్యం = కృతార్థమైనది-నిరుపాధికి సుందరమైనదియు, తరుణ = లేతయైనదియు-ఎలపరువముతోఁ గూడినదియు, అరుణ...ధరం-అరుణ = ఎఱ్ఱని, జ్యోతాన్మ = వెన్నెలయొక్క, కార్ష్య = అంతయునైన-ఎఱ్ఱనివెన్నెలపెంపునాంపారుచున్న, స్మిత=చిలునవ్వుచేత, స్మపిత = తడుపఁబడిన, అధరం = మోవిగలదియు-వ్రజసుందరీమదనకదనమానందుఁ గలిగినపలుగంటచే మోవి మొలునికొంతులు మఱియు నినుమడింపఁగా దానిపైబొంపినచిలునవ్వు, తెలుపు మాని యెఱ్ఱనై యెఱ్ఱని వెన్నెలవలె బ్రకాశించినదనుట-తెల్లనిచిలునవ్వును ఎఱ్ఱగా మార్చునంతటియెఱ్ఱనికొంతి పెనవికిఁ గలిగించుటకై యందు దంతక్షతములు మిక్కిలిగా నుండు

ననియు దానిచే గోపికలతోడి మదనకదనము మిక్కిలి గాఢమైనదనియుఁ కావుననే యట్టిరతిశ్రమము చే నలగిచెమర్చిన నుభయము 'ధన్యం' అన్నాడనియుఁ దెలియు నది. ఇట్టిదియు, మహాఃలేజోరూపమైనదియు - లేజోమయమైనదిగావున శేషలలేజ మనిచెప్పినాడు, ఇట్టిదగు, చహ...మృజమ్-మహతో=గొప్పదైవ, వదన + అమృజమ్= మోముఁదామర- కృష్ణుని తామరపంటి మొగ మనుట-ఇట, 'వ్రజనుష్ఠీ' అను వ్యావర్త కముచేఁ గృష్ణుని గ్రహించునది. ఏటిదృశాం=(లేడిపంటి కన్నులుగల) స్త్రీలయొక్క, విజయశ్రేణిం=గెలుపులవరుసను=ఇచట, 'విజయ' మనఁ గార్చినదిగావున-కోర్కూల యొడఁగూడుట యగును. కనుక పరుసగా వారికోర్కూలెల్ల నొడఁగూడుటను, మదయన్=మదింపఁజేయుచు-అతిశయింపఁజేయుచు- వారికోర్కూలను మీఁదుమిక్కిలి యొడఁగూర్చుచునుట, లేక 'విజయ శ్రేణి మేటిదృశామ్' అని పాశము గ్రహించి నచో, విజయ=జయశీలమైనదియు - సర్వాతిశయమైనదనియు, ఏటిదృశామ్=స్త్రీల యొక్క, శ్రేణిం=సమూహమును, మదయన్=మదింపఁజేయుచున్నదియు - మరులు గొనఁజేయునది యని యర్థము. ఇట్టిదగుచు, జయతి=సర్వోత్కర్షముతో వర్తించు చున్నది.

మ. పొగగుంగెంపులసాంపు నింపులలితంపుం చేటకమ్మొవిపై
సొగసున్నిద్రపుడఘ్న లేనగవుమోసుల్ మీఱ బృందావనీ
మృగనేత్రాసురతశ్రమాంబుకణి కారన్మృద్వాననాబ్జంబుతోఁ
జిగురుంబోండ్ల విరాళిఁ గొల్పురసికుకారనేవించి భావించెదన్. 57

తా. సొగసై ప్రకాశించుచున్న చిఱునగవుతోఁ గూడి, గొలచెలువలతోడి రతిక్రీడలచేఁ జెమర్చి, యింతింతసరానిసాంపు పెంపు గులుకుచు, ఎలపరువంపుమరుపు మీఱ, చిఱునవ్వు పాలునీ యెఱునివెన్నెలవలఁ జెన్నాచున్నకమ్మొవి గలిగి, చూచు స్త్రీలవఁ గోరినగోర్కూలు అన్వారిగాడేర్చు నట్టికృష్ణముఖారవిందము సర్వోత్కర్షముతో వర్తించుఁగాక.

శ్లో॥ రాధా కేళికటాక్షవిక్షి తమహావక్షఃస్థలీమణ్డనా
జేయాసుః పులకాఙ్కురా స్త్రైభువనస్వాదీయన స్తేజనః |
క్రీడా న్నవతిసు వైదుగ్ధతనయాముగ్ధావబోధక్షణ
త్రాసారూఢదృఢోపగూహనమహాసామ్రాజ్యసాన్ద్రాశ్రియః | 58

టీ. త్రిభువనస్వాదీయనః - త్రిభువనముల్లోకములకును, స్వాదీయనః= మిక్కిలి యాస్వాదింపఁదగినదై.. మిక్కిలి యానందముతో అనుభవించుదగినట్టి, లేజనః=శక్తికృష్ణాభిక్తిలేజనుయొక్క, రాధా...మణ్డనాః=రాధా=రాధాదేవియొక్క, కేలి=విలాసప్రయుక్తమైన, కటాక్ష=కడగంటిచూపులచేత, విక్షిత=చూడఁబడిన, మహావక్షఃస్థలీ=గొప్పదైవ తొమ్ముప్రదేశమునకు, మణ్డనాః = అలంకారములైన వియు=రాధ, కృష్ణుడు మఱియొక స్త్రీని గూడనో లేదో తెలియుటకై అతనితో

మృగ మకరికాపత్రాదులు అంటియున్నవా యని కడగంట చూడనిదానివలె విలాసముగా చూచినదనియు, ఆకడగంటిచూడ్కులచే కృష్ణునికి మరులు గలిగి గగ్గరునాడువగా అదియాలేనివికావత్తుమనకు ఒక యలంకారముగ నుండెననియు భావము, ఇట్టివియు, క్రీడాస్త ... శ్రీయః-క్రీడాః-అస్తరతికేళికడపట-రతిక్రీడ సలిపి యలసి కడపట, ప్రతిస్తుప్త=నిద్రించిన, దుగతనయా=(పాలనముద్రుని గూతురైన) లక్ష్మీదేవియొక్క-లక్ష్మీరూపయైనరుక్మిణీదేవియొక్క, ముగ్ధ=మనోహరమైన, అవబోధ=మేలుకనుటయొక్క, క్షణ=క్షణమందలి, త్రాస=బెడదచేత, ఆరూఢ=కలిగిన, దృఢ=గాఢమైన, ఉపగూహన=అలింగనమనెడి, మహాసామ్రాజ్య=సమ్రాట్టనకు గల నిరతిశయమైన భోగవైభవముచేత నని యర్థము, సాస్త్ర=మఱియు దట్టమైన, శ్రీయః=సమృద్ధిగలవియును, రుక్మిణీదేవి రతిక్రీడనీసి యలసి నిద్రించి తిరిగి మేలుకొనునప్పుడు గయాభిరాధను జూచి బెడరి కృష్ణుని బిగ్గ గొగిలించుకొన్నదనియు అదిగొగిలి మహాసామ్రాజ్యమువలె నిరతిశయనుభావహమైనదనియు, అట్టి సుఖపారవశ్యముచేత మున్నుగలిగిన గగ్గరు మీఁదుమిక్కిలి దట్టముగా అలముకొన్నదనియు భావము. ఇచట 'దృఢోపగూఢగహవాః సామ్రాజ్య' అనియు 'దృఢోపగూహన ఘనాః సామ్రాజ్య' అనియు పాఠాంతరములు లేకుచుగాఁ జూపట్టుచున్నవి. అప్పుడు దృఢ + ఉపగూఢ = దిగికొగిలిచేత, ఘనాః=మిక్కిలియైనవియు అని యర్థము. 'సామ్రాజ్య.. శ్రీయః' అనుటకు-సామ్రాజ్య = సామ్రాజ్యముయొక్క, సాస్త్ర=దట్టమైన, శ్రీయః=సంపదగలవియు-అనగా రాధకటాక్షములచే మొలకత్తి రుక్మిణీ దిగికొగిలిచేత మిక్కుటమైన పులకలు కృష్ణునికి సామ్రాజ్యముసొంపుపెంపువలె నుండెనని యర్థము. అయినను ఈపాఠము లంతగా కవివృద్ధయములుగావనితోచెడి. 'దృఢోపగూహన ఘనస్సామ్రాజ్య' అనిగాని 'దృఢోపగూఢహనస్సామ్రాజ్య' అనిగాని యుండునని తోచెడిని. ఇట్టివైన, పులక + అజ్కురా = గగ్గరుమొలకలు. జీయానుః=సర్వోత్కృష్టములై వర్తించుగాక.

మ. రతికేళిం దమి దీఱగా నలసి నిశ్చదం జెంది స్వప్నంబుచే

నతిభీతికారమ గొగిలింప నిబిడం శ బై రాధికాపాంగవీ

క్షీరవత్కఃసలనిస్తలాభరణ మై శ చెన్నొందురోమాంచనం

తతి సామ్రాజ్యరమానుభూతిపరమార్తనందాకృతిక శౌరికిన్. 58

తా. రాధ మలుకుగడగంటి చూడ్కులతోఁ జూచుచున్నవెడందటొమ్మనకు అలంకారమువలె పాలుపుగూర్చునవియు, క్రీడించి యలసి నిద్రించిన రుక్మిణీదేవి మేలుకొంది రాధకు జూచి వెఱచి బిగ్గ గొగిలించుకొనగా దానిచే మిక్కిలి దట్టములైనవియు, కాపుననే మాహాసామ్రాజ్యసంపద యిచ్చినట్లు మితిమీరినసుఖము గూర్చునవియునై, మల్లోకములకును ఇంపుగూర్చుచున్న లేజస్వరూప మైనశ్రీ కృష్ణునికి గలిగిన పులకాంకురములు సర్వోత్కృష్టములై వర్తించుగాక.

శ్లో॥ స్మితస్మృతసుధాధరా మదశిఖణ్ణిబర్హాజ్జీతా
విశాలనయనామ్బుజా వ్రజవిలాసినివాసితా ।
మనోజ్ఞముఖపజ్జుజా మధుర వేణునాదద్రవా
జయన్తి మమచేతన శ్చిర ముపాశితా వాసనాః ॥

59

టీ. స్మిత...ధరాః—స్మిత=చిలునవ్వు అనెడి, స్మృత=కౌతీన, సుధా=ఆమృతముగల, అధరాః = మోఃకలవియు - అమృతమునలె ఆతిభోగ్యమై తొలఁచుచున్న చిలునవ్వు పెదవియందుగలవియునుట, మద...కీతా - మద = మదముగల, శిఖణ్ణి= నెమిలియొక్క, బర్హా = పురిచేత, అజ్జీతాః = గుఱుతిడఁబడినవియు - చెరువుకొన్న నెమిలిపురిగుఱుతుగాఁ గలవి యనుట, విశాల...మ్బుజాః-విశాల = వెడలుపైన, నయన + అమ్బుజాః=కన్నదామరలుగలవియు, వ్రజ...వాసితాః-వ్రజ = వ్రేపల్లెయందలి, విలాసిని = పలుపలాండ్రయందు - గొల్లచెలువలందు, వాసితాః = వసింపఁజేయుఁబడినవియు-గొల్లచెలువలయందే మరగి యెప్పుడు మెలుగుచుండునవియునుట, మనో... కజాః-మనోజ్ఞ = మనోహరమైన, ముఖపజ్జుజాః = మోముదామరగలవియు, మధుర ...ద్రవాః-మధుర=తీయనైన, వేణునాద = స్పల్లగ్రోవిరనళియనెడి, ద్రవాః = ఒలుప చున్నరసము గలవియు - వేణుస్వనియనెడి తేనియద్రవ మెలుపకున్నవియునుట, చిరం = బహుకాలము, ఉపాసితాః = కొలువఁబడినవియు, ఇట్టివగు, మమ = నాయొక్క, చేతనః = మనస్సుయొక్క, వాసనాః = సంస్కారములు - పూర్వ మనుభవించినవానిని ఇప్పుడు స్మరించుట వాసనయనబడును, అట్టివాసనలు, జయన్తి = సశోభిస్తృప్తములై వర్ధించుచున్నవి. ఆవాసనలు, 'చిరముపాసితాః' బహుకాలము ఉపాసింపఁబడినవి. బహుజన్మములనండి ఉపాసింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లు పూర్వజన్మములు పెక్కిట నుపాసింపఁబడినవి-అనఁగా అనుభవింపఁబడినవిగాన, ఆయనుభవముచే ఇప్పుడు తమంతట నామనస్సుయొక్క స్మరణమునకు వచ్చుచున్నవి. చిలునవ్వుదొలఁచుమోచి, చెరివిన నెమిలిపురి, వెడఁదకన్నులు, గొల్ల చెలువలతోడి యెడతగనిగోష్ఠి, సాగసైనమోముఁ దామర, తీయఁగా నొలుపకున్నస్పల్లగ్రోవిరవళి, అను నివియె పూర్వము చిరకాల మనుభవింపఁబడినవి. కావున నవి యిప్పుడు వాసనలై నాస్మరణమునకు వచ్చుచున్నవి యని యర్థము. పూర్వజన్మములందు శ్రీకృష్ణునివిగ్రహ సౌందర్యాదులను భ్యాసముచేయుటచే నవి యిప్పుడు ఆవాసనాబలమున నామనస్సున గోచరించుచున్నవి ఇట్లు గోచరింపుభాగ్యము చిరకాల ముపాసింపుటచే గలుగునట్లేకాని నులభముగా గలుగునది కాదనుట.

చ. చలు వగుమోముతోఁ దళుకుఁజెక్కులతో మధురాధరంబుతో
సులువగునవ్వుతో సొలపుఁజూపులతో వ్రజబాలికావితో

లలితకలాపభూషణవిగ్రలాసముతో మురళీరవంబుతోఁ

బలుమణు మీఱుఁ గాక మధురభంజనవాసన లెల్లదిక్కులన్. 59

తా. అమృతమువలెఁ జలునవ్వు దోలఁచుచున్న మోవియు, మత్తిలిసఁగిమిలిపురి గుఱుకుగాఁ జెరువుకొనుటయు, వికాలములైన కన్నులును, గొల్లచెలువలతోడి యెడ తెగనికూడికయు, సొగసైన మోముఁదామరయు, తీయనిద్రవమువలె నొలుకుచున్న నేలునాదమును బూర్వము బహుకౌలము మనస్సున ధ్యానించి యనుభవించినబలమున నిప్పుడు నాస్మగణమునకు వచ్చుచున్నవి.

శ్లో॥ జీయా దసౌ శిఖిశిఖణాకృతావతంసా

సాంసిద్ధికీ సరసకాన్తిసుధానమృద్ధిః ।

యద్విన్దులేశకణికాపరిమాణభాగ్యః

సాభాగ్యసీమపద మచ్చుతి పచ్చబాణః ॥

60

టీ. ఇచట 'సరసకాన్తిసుధానమృద్ధిః' అనునది కర్తృ, పచ్చబాణః = మన్ను ఘండు, యత్...భాగ్యః-యత్ = జేవియొక్క - ఏ సరసకాన్తిసుధానమృద్ధియొక్క యనుట, విన్దు=బిందువుయొక్క. లేశ = కణముయొక్క, కణికా = శూక్ష్మపయవము యొక్క, పరిమాణ=కొలదిగల, భాగ్యఃసన్ = భాగ్యముగలవాడగుచు-సాభాగ్య... పదమ-సాభాగ్య=సౌందర్యముయొక్క, సీమ = పాలిమేర యైన, పదం = సాసమును, అచ్చుతి = పొందుచున్నాఁడో-ఏ సరసకాన్తిసుధానమృద్ధియందలి యొక చిన్న బిందువు లాని కణికయంతమాత్రము లభించినభాగ్యముచేత మన్నుఘండు సౌందర్యముయొక్క పాలిమేరను అందినాఁడో - అనఁగా ఎవరేనిసౌందర్యమును జెందినాఁడో, శిఖి... తంసా-శిఖి=నెమిలియొక్క, శిఖిణ=పురిచేత, కృత = చేయబడిన, అవతంసా = శిరో భూషణము గలదియు, సాంసిద్ధికీ = స్వభావసేదమయినదియు - స్వాభావికముగాఁ దోరుఁగుచున్నదియు అగు, అసౌ = ఈ, సరస...సమృద్ధిః-సరస = రసయు క్తమైన, కాంతి=కాంతియనెడు, సుధా = అమృతముయొక్క, సమృద్ధిః = పెంపు-అమృతము వలె అతిభోగ్యమై సరసమై యొప్పుకొంత్యతిశయ మనుట-ఇట్టి కాంత్యతిశయరూప మైన శ్రీకృష్ణుడనిభావము, జీయాత్ = సర్వోత్కృష్టమై వర్తిండు గాక. శ్రీకృష్ణుడు అతిభోగ్యమైన కాంత్యతిశయమే స్వరూపముగాఁ గలవాడు గాన అట్టికాంత్యతి శయముగానే చెప్పబడినాడు. అతనికాంతిసమృద్ధియందలి ఒక్క 'బిన్దులేశ' చిన్నబొట్టులాని 'కణికా' శూక్ష్మాంశమంత పొందునట్టి భాగ్యమును మన్నుఘండు పడవినవాడై ములోకములందును ఎవరేని సౌందర్యమునకు శుపమాధూతుఁ డై నాడు. ఇంక అట్టి 'కణిక' లన్నియో చేరి యొకబిందువు కాఁగా అట్టిబిందువు లన్నియో చేరి కాఁగలిగిన యా 'సరసకాన్తిసమృద్ధి'యొక్క సౌందర్యవిభవమును ఇంతింతని కొలచిపెట్ట నశక్య మని భావము.

మ. అవతంసం బగుపింఛదామకము సెల్వందం బ్రభానంపదు
దృవలీలామృతధార లెల్లదనలక శ భాసిల్లఁ ద్రైలోక్యమో
హవిహారాన్మదరూపధేయసుకుమారరాంశ ప్రభావంబుతో
లవమాత్రం బాదవక మరుండు జగమెల్లంగెల్పు లీలాగతిన్.60

తా. నెమిలిపురి శిరోభూషణముగాఁ గలిగి, స్వభావసిద్ధమై యమృతమువ
సతిభోగ్యమై తొంగుచున్న కృష్ణరూపమైన కాంత్యతిశయము సర్వోత్కృష్టమై
వర్తిండుగాక. ఆకాంత్యతిశయమందలి యొక్క చిన్నబిందువులోని యతినూత్నం
శమును బొందునట్టి భాగ్యమును లభించినవాడై మన్మథుడు ముల్లోకములందు
సాటిలేని సౌందర్యము గలిగినవాడయ్యె. ఇక నాకాంత్యతిశయరూపమైన శ్రీకృష్ణు
సౌందర్యాతిశయము నెంతని చెప్పవచ్చు!

శ్లో॥ ఆయామేన దృశో ద్విశాలతరయో రక్షయ్య మార్ద్రస్మిత
చ్ఛాయాధర్మితశారదేన్దులలితం చాపల్యమాత్రం శిశోః |
ఆయాసా నవరాన్విధూయ రసికై రాస్యాద్యమానం ముహు
ర్జీయా దున్మదవల్ల పీఠపథరాధారం కిశోరం మహాః || 61

టీ. విశాలతరయోః=మిక్కిలి వెడల్పులైన, దృశోః=కన్నులయొక్క, ఆయా
మేన=పొడవుచేత, అక్షయ్యమ్=క్షయగహితమైనదియు, ఎన్నఁడు తఱుంగక పంపం
బయి వెడఁదలై కనుపట్టుచున్నవాలుగన్నులు గలది యనుట ఆర్ద్ర...లలితం-
ఆర్ద్రం=సరసమైన, స్మితం=చిలువగవుయొక్క, ఛాయా=కాంతిచేత, ధర్మిత=తిర
స్కరింపఁబడిన, శారద=శరత్కాలసంబంధి యైన, ఇన్దు=చంద్రునియొక్క, లలి
తమ్=ఒప్పిదము గలదియు - శరత్కాలమునందలి చంద్రుఁడు మిక్కిలి తెల్లనై
ప్రకాశించును గాన 'శారదేన్దు' అనఁబడియె. అట్టిచంద్రునిఁ గూడ తిరస్కరించు
నంత తెల్లనై యాహ్లాదకరమైన చిలువపు గలదియు యనుట, శిశోః=బాలునియొక్క,
చాపల్యమాత్రం=చపలత్వమాత్రమేయైనదియు-పైకి బాలునివలె కనఁబడుచున్నచై
నను బాలునికే గల లక్షణములు లేవు; కాని, బాలునినపలత్వ మొకటి మాత్రమే
పరిపూర్ణముగాఁ గలిగి యున్న దనుట. గన్పెత్తె=రసజాలచేత - సహృదయులైన
విద్వాంసులచేత ననుట, ఆపరాక=ఇతరములైన, ఆయాసాన్=ప్రయాసములను,
విధూయ=ఎఱఁచివైచి, ముహుః=మాటిమాటికిని, ఆస్యాద్యమానం = ఆస్యాదింపఁ
బడుచున్నదియు-దీనిభోగ్యతను దెలిపిన రమీతులు దీనిని ఆస్యాదించుచు దానిచే నిత
రములైన సుఖకష్టములను తిమా సుఖముగా నుండు రినుట-సమస్తకష్టములను దూరిం
చునంతభోగ్యమై యాస్యాదింపఁబడుచున్న దని యర్థము, ఇట్టిదియు, శిశుద ...
ధారం-శిశుద = మత్తెలిస-యౌవనముచే మదించిన, వల్లనీ = గోవిందయొక్క,

మచభరః=గుబ్బలపెంపే-ఉబ్బగుబ్బలే, ఆధారః=ఆశ్రయముగాఁ గలదియు-యావన
వతులైన గోపికల మచాభోగము నెప్పుడు సమభవిండుచు వర్ణింపబడునది యనుట,
గోపికల మచభరమే దీనికి 'ఆధార' ఆధార మనుటచే తదనుభవమే దీనికి బ్రతుకు
దెరువువలె నున్నదనియు సంక్షేపముగా మిగిలిన యుండుననియు చెలియునది, ఇట్టి
దియు, కిశోరం=బాల్యమైనదియు, అగు, మహా=శ్రీకృష్ణాభ్యులేజము, జీయాత్ =
సహస్రీత్యుష్మయై వర్తించుగాక.

ఉ. కొన్ననబోండ్లు గట్టివల్లిగుబ్బల నానుచు గారవింపఁగా
వెన్నెల నవ్వు నవ్వు రరవిందముచందముఁ గ్రిందుసేయువా
ల్లన్నలు బాల్యచాపలవిరలానము మీఱ రనజ్జలోక మీ
యన్నియు బుజ్జగింపహృదయంగమమైనవెలుంగుఁ గాంఠదన్. 61

తా. వాలులన్నలు నిడివియై మిక్కిలియు బెడఁగు నూప, శరత్కాలపు
జంతునికన్న మిక్కిలివన్నె గులుపచిరునవ్వు మీఱ, కిశవయ్యు తదీయచాపల్య
మొకటి మాత్రమే నెఱయఁ గలిగి నిజమునకు దక్కిన శైశవలక్షణము లేనియు లేక
ప్రాధునివలె వర్తించుచు, రసజ్ఞులకు మిక్కిలి యాస్వాద్యమై సకలకష్టములను బరి
హరింపఁజేయుచు, యావనంపుమట్లు గలగొల్లగుబ్బెలయుబ్బగుబ్బలయందే మెరుకు
మరగియుండు కృష్ణాభ్యులేజ చిన్నిలేజము సహస్రీత్యుష్మయై వర్తించుగాక.

శ్లో॥ స్కన్ధావారసదో వ్రజః కలిపయే గోపా స్సహాయాదయః
స్కన్ధాలమ్బిని వత్సదామ్ని ధనదా గోపాజ్ఞానాః స్వాజ్ఞానాః
శృఙ్గారా గిరిగైరికం శివ శివ శ్రీమన్త్రిబర్హణిచ
శృఙ్గారాహికయా తథాపి తదిదం పాపం స్త్రిలోకేశ్వరమ్. 62

టీ. వ్రజః=గొల్ల పల్లె, స్కన్ధావారసదః=స్కన్ధావార = పాలెముయొక్క
సదః=అస్థానమండపము-మంచినాసనల మయినను లేదనుట, గోపాః=గొల్లలండు,
సహాయ + ఆదయః=సహాయులు మొదలయిన వారు-చతురంగబలములును గొల్లవాం
డై యనుట - పరివారసంపత్తియు గొప్పది లేదనుట, వత్సదామ్ని=దూడపలుపు,
స్కన్ధా + ఆలమ్బిని=మాపును ఆశ్రయించి యుండఁగా, ధనదాః=సన్నిచ్చునాగు-
మాపున వ్రేలుచున్న దూడపలుపే రాజదండము. దానిని జూచియే గొల్లలు
పన్నిచ్చుచున్నారనుట. దీనిచే పరివారసంపత్తియు లేదనుట, గోప + ఆజ్ఞానాః
గొల్ల చెలవలు, స్వ + ఆజ్ఞానాః=తన స్త్రీలు - మంచియల్లాండును లేరనుట, శృఙ్గ
రాః=అలంకారములు, గిరిగైరికం=గొండయందలి గైరికధాతువులు, శ్రీమన్త్రి
కాంతిగలిగిన, బర్హణిచ=నెమిలిపురులును, మంచిసాములును లేవనుట, శివశివ
శివశివా ఇది సంతాపార్థము. మంచివసతియు సహాయాదిసంపత్తియు సాములును

వినియును లేనేయని సంతాపము, తథాసి=అట్లయినను, శృంగగౌహికయా=స్వల్ప గ్రహణముచేత, తత్=ఆ-ప్రసంగమైన, ఇదం=దీనిని-ఈకృష్ణుని అనుట, త్రిలోక+ ఈశ్వరః=ముల్లోకమలకు నియామకునిగా, పాపహంకారములు చెప్పెదరు. పశించుటకు వంచినట్లము మొదలయినవి లేని దర్శించు త్రిలోకాధిపతిగాఁ జెప్పెద రనుట.

ఉ. గొలిశు లైనగోపకులు శబంధులు సాశేము గొల్లపల్లె ము

త్యానరాలు దామెనలు శ చారలు గోపిక లంగరాగమున్

శైలవిటంకధాతువులు శ చారువిభూషలు సింఘదామముల్

పోలిన నైన విష్ణుఁ డని శ బుద్ధి నెఱుంగుదు రెల్లపెద్దలున్. 62

తా. గొల్లపల్లె పాశేపట్టు. దూహపలుపులు దాల్చియున్న కొండలు గొల్ల వాండ్ర సహాయము మొనర్చినవాడను పన్ని ద్భువారను. గొల్లచెలువలు స్వభావ్య లు. కొండయందలి ధాతువులును నెమిలిపురులును అలంకారములు. శివశివ! ఇట్లు అన్నిట మిక్కిలి కొఱత గలిగి యుండినను గృష్ణుని ముల్లోకమలకును అధిపతి యని పెద్దలు చెప్పెదరు. ఇదేమి ఆశ్చర్యము!

శ్లో॥ శ్రీమద్భర్తృ శిఖణ్డవృణనజామే శ్వామాభిరామత్రిషే

లావణ్యైకరసావసీక్తవపుషే లక్ష్మీసగః పావృషే ।

లీలాకృష్ణరసజ్జధర్మమనసే లీలామృతస్రోతసే

కేవా నస్సహాయ ని హ న మహసే గోపీజనప్రేయసే. 63

టీ. శ్రీ...జామే-శ్రీమత్=కాంతి గల, బరీ శిఖణ = నెమిలిపురి యనెడి, వృణన=సామ్యము, జామే = పొందినదియు, శ్వామ...త్రిషే=శ్వామ-నల్లనై, అభి రామ=మనోహరమైన, త్రిషే=కాంతి గలదియు, లావణ్య ... వపుషే=లావణ్యములైపుటవంటి నిగనిగనికాంతి యనెడి, వికముఖ్యమైన-కేవలమైన, రస=రస ముచేత, అవసీక్త =తదాసబుడిన, వపుషే=శరీరముగలదియు-శుద్ధలావణ్యమయమైన శరీరముగలదియనుట, లక్ష్మీ...ప్రావృషే=లక్ష్మీ=లక్ష్మీయనెడు, సరః=సగమునకు, ప్రావృషే=వర్షము నెసదియు-వర్షపుచేత సరస్సు ఎట్లు రసపూరితమై ఆతిథ యులున్ యట దీనిచేత లక్ష్మీదేవియు శోభాపూరితయై యతిథయంచు ననుట, లీలా ...మనసే=లీలా = విలాసముచేత, అకృష్ట=అకర్షింపబడిన రసజ్జ = రసికత్వలైక విద్యాగమలయొక్క, ధర్మ=ధర్మప్రధానములైన. మనసే=మనస్సులు గలదియు-రసికు లగు ధార్మికులమనస్సులను లీలచేతనే హరించునది యనుట, లీలా...స్రోతసే=లీలా=విలాసమునెడి, అమృతస్రోతసే = అమృతప్రవాహమైనదియు - అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యమై ప్రవాహమువలె అపిచ్చిన్నమై యొప్పులీలలు గలది యనుట, గోపీ ...ప్రేయసే=గోపీజన = గోప స్త్రీసమూహమునకు, ప్రేయసే=ప్రియతరమైనదియు,

అగు, మహాసే=శ్రీకృష్ణాఖ్యలేజముకొలుపు, కేవా=ఎవ్వరు, సస్సుహయన్తి=స గొనరు-అందఱును ఆశీంతురే యనుట, హస్త=ఆశ్చర్యము.

శా. లావణ్యామృతసీముఁ గన్దళితలీరలారాము లక్ష్మీనరః

పావృద్ధాము నితాంతసంయమితబర్హశ్రీసముద్ధాము రా

గావిరూభతవయోభిరాము విలసద్ధారాధరశ్యామ నిన్

సేవింపకొ మదిఁ గోరకే రసికు లాశ్రసీమూఖలప్రేమునిన్. 63

తా. నిగనిగలాడు నెమిలిపురిని సొమ్ముగాఁ జెరువుకొని, నల్లనై సొగసుగులుకు మేనికాంతి మీఱ, లావణ్యరసమునఁదోగినమేనితో, పర్వాకాలము కొలఁచును అతిశయింపఁజేయునట్లు లక్ష్మీదేవికి శోభావిషయముగూర్చునదై, లీలచేత రజజ్జాలైన ధార్మికులహృదయముల నాకర్షించుచు, అత్యంతభోగ్యములైయెడతెగని లీలలు గలిగి, గోపశ్రీలకు మిక్కిలి ప్రియమై యుప్పు శ్రీకృష్ణాఖ్యలేజమును జూరా!ఎవ్వరు గోరరు?

అవ. ఆనందపారవశ్యమునందుఁ జూపట్టుకృష్ణుని నె మ్మొగమును వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆపాటలాధర మధీరవిలోలనేత్ర

మామోదనిర్భరిత మద్భుతశాన్తిపూరమ్ ।

ఆవిఃస్మితామృత మనున్మృతిలోభసీయ

మాముద్రితానన మహా మధురం మురారేః॥

64

టీ. ఆపాటల + అధరమ్-ఆపాటల=అంతట నెఱుఁగెన, అధరమ్=మాచి గల దియు-గోపికలదంతక్షతములచే మీఁగు మిక్కిలి యెఱుఁగెన పెరువ గలది యగుట. అధీర...నేత్రమ్ - అధీగ=దైదరుగల, విలోల=చంచలమైన, నేత్రమ్=కన్నులు గల దియు-దెఱుఁగుకన్నులు గలదియు--కన్నుల మఱింతదెఱుఁగు మీఱ గోపికలను గాంచుచున్నది యనుట-లోల' శబ్దమే చాలియుండఁగా 'అధీర' యనియు చంచలత్వమునకై కూర్చుట, దెఱుఁగులు మీఁదుమిక్కిలి యయ్యె నని తెలుపుటకుఁగాఁ దెలియు నది, ఆమోదనిర్భరితమ్-ఆమోద=ఆనందముచే, నిర్భరితమ్=నిబ్బరము గావింపఁబడి నదియు-నిర్భరమైన యానందము గలదియు- అద్భుత...పూరమ్-అద్భుత=ఆశ్చర్య కరమైన, కాంతిపూరమ్=కాంతివెలువ గలదియు - ఆశ్చర్యమగు కాంతి వెల్లిగొను చున్నది యనుట, ఆవిః...మృతమ్ - ఆవిః =ఆవిర్భవించుచున్న, స్థిర + అమృతమ్=అమృతమువంటి చిఱునగవు గలదియు, చిఱునవ్వు అమృతమువలె తొలఁచు చున్నదియనుట, మధురం = సుందరమైనదియు అగు, మురారేః=కృష్ణునియొక్క,

అముద్రిత + అననమ్ = అముద్రిత = కొంచెము మోడ్చబడిన-కొంచెము అరమాక్కుగ
న్న గల, అననమ్ = మొగము, అనుస్మృతిలోభియమ్ = అనుస్మృతి = ఎడతెగనిస్మరణ
మునకు, లోభియమ్ = మిక్కిలి యాసింపడగినది-నాస్మరణము ఎడతెగక మిక్కిలి
కోరుచున్నది యనుట-ఎడతెగక మిక్కిలి స్మరించు చుండునట్లు నామ అనగొలుపు
చున్నది యని భావము, అహో = ఆశ్చర్యము. ఇందు ఆపాటలాభర? మనుటచే
గోపికలతోడిగాధరత్రిక్రీడ నూచితము కావుననే, ఆమోదనిర్వృతి మై అవిసిస్థి
తామృత మై మొగము, అముద్రిత మైనది అని యానందహరవశ్యపు అగచో
క్కు మొగమునకుఁ జెప్పినాడు. 'అముద్రిత' అని నిద్రాపరముగా గ్రహించినయె
డల 'అధీగవిలోలనేత్ర' మనుటయు 'అవిసిస్థతామృత' మనుటయుఁ జెల్లదు.
కనుక 'ఆమోదనిర్వృతి' మనుచో 'ఆమోద' శబ్దమునకు పరిమళపరముగా గ్రహిం
గుటకన్నను ఆనందపరముగా గ్రహించుటయే సరస మని తెలియునది.

మ. అతులానందరసామృతార్ణవ మపాంశగాభంగరంగ త్రరం

గతలిం బొంగుచుఁ గెంపుమోవి నరిదాశ్రకం దత్సద్బాబిందువుల్

స్మితలిలన్ విలసిల్లె నందు జనముల్ శ చిత్తంబులన్ మెచ్చున

దృఢతశృంగారసైకముద్రితముఖాంశభోజన్ హరిం గొల్పెదన్.

తా. గోపికాగత్రిక్రీడ సలిపి వారలవలునొక్కలచే చుటింతయెఱుపెక్కిన
కమోని గలిగి మిక్కిలి తెనుగులగు కన్నులతో వారలయొలుపులం జూచుచు,
మిక్కిలికొంతి వెల్లిగొలుపుచు, అమృతమువలె చిఱునవ్వు దొలఁచుచుండఁగా,
నిబ్బరమైనయానందమున అరచోక్కు గలిగియున్నకృష్ణనిముద్దునె మొగమును మా
టికి స్మరించుచుండునట్లు నామనన్న మిక్కిలి కోరుచున్నది.

శ్లో॥ జాగృహి జాగృహి చేత శ్చిరాయ చరితార్థతా భవతః|

అనుభూయతా మిద మిదం పురఃస్థితం పూర్ణనిర్వాణమ్॥

టీ. హేచేతః = ఓచుచు, భవతః = నీవు, చిరాయ = చిరకాలమునకు, చరి
తార్థతా = శ్చితార్థత్వము, కలిగినదని శేషము. జాగృహి = మేలుకనుము, జాగృహి
= మేలుకనుము-చిరకాలముగా నున్నదిమోనామును విడువునుట-చరితార్థత్వ మె
ట్లనఁగాఁ జెప్పదున్నాఁడో, పురఃస్థితం = ముందున్న, ఇదం ఇదం = ఈయీ, పూర్ణని
ర్వాణమ్ = పరిపూర్ణమైన మోక్షసందమను - కృష్ణరూపమైన పరిపూర్ణానందాతిశయ
మును అనుట, అనుభూయతామ్ = అనుభవించుటయొక్క-అనుభవించుమా యనుట,
పరిపూర్ణ మోక్షసామ్రాజ్యమువలె నిరతిశయనుఖిప్రయఁ డగుటచే కృష్ణుఁడు పూర్ణని
ర్వాణ మని చెప్పబడినాఁడు. మనన్న చిరకాలము కృష్ణని ననుభవించఁగోరి యు
ఖమున మోహితమైయుండినది. చిరకాలమునకు కృష్ణసామ్రాజ్యము దానికి గలుగు
టచే అనుభవించు మని కవి చెప్పినాఁడని తెలియునది.

చ. వెనుకటివేళలం దను భ్రజించినజన్మశతంబులట్లు నేఁ

డును భ్రమ మోసపోవక గ్రహం దెలి వొందుముడెందమా చిరం

తనతపముల్ ఫలించి పురతఃస్థితి నున్నది కృష్ణరూప మై

యనవధతానుచింతనసుధారనపించుల నోలలాడుటూ. 65

తా. ఓమనసా! నీవు చిరకాలమునకు కృతార్థుని వైతివి. ఇది సాధుజనుల విడువుము. నిరతిశయమోక్షానందము కృష్ణరూపముగా నిదిగో ముందటఁ బొడచూపుచున్నది. దాని ననుభవింపుము.

శ్లో॥ చరణయో రరుణం కరణార్ద్రయోః

కచభరే బహుళం విపులం దృశోః।

వపుషి మణుల మజ్జనమేచకే

వయసి బాల మహా మధురం మహాః॥ 66

టీ. చరణయోః=పాదమాలంకర, అరుణం = ఎఱువనదియు - ఎఱువనియడుగులు గలదియు, కచభరే=నీగయందూ, బహుళం=విస్తార మైనదియు-విస్తారము లైనదగు లు గలది యనుట, కరణార్ద్రయోః=కరుణా + అర్ద్రయోః=కరుణతో, అర్ద్రయోః = తడిసిన దైవ, నయనయోః=కన్నులయందు, విపులం = విశాలమైనదియు-విశాలముల కిరణ దొలఁచుకన్నులు గలదియనుట, అజ్జనమేచకే-అజ్జన = కొట్టుకవలె, మేచకే = సల్ల నైవ, వపుషి = శరీరమునందు, మజ్జనమ్ = సోగ పడయు - సోగ పడవలనిమేన గలది యనుట, పయసి=వయస్సునందు-బాలం = పసి దొంగియు, ఆం, మహాః=పృష్ఠా ఖ్యితేజసు, మధురం=మనోజ్ఞము, అహాః=ఒరా-ఒరా యెంతమనోజ్ఞ మనుట.

ఉ. మేను ఘనాఘనప్రతిభ శ మించెను బాదపయోరుహంబు గం

పూన విలోల మయ్యెను దశయోజ్జిత మయ్యెను గన్నుదోయి తే

జోనిధి యయ్యెహృత్పరస్పరశోభితండయ్యె బురాణుడయ్యె నా

రా! నెఱులందు నల్పునెల్లప్రాయముగాంచుట వింత యెంతయున్.

తా. ఎఱువనియడుగులును, మిక్కిలియైన నెఱిపరులును, విశాలములైన కరుణారస మెలుకుకన్నులును, కొట్టుకవలె సల్లనమున మేనును, పసిదొంగియును, సోగ పడనియు నై శ్రీకృష్ణాఖ్యితేజము ఒరా! వర్తించుచున్నది.

శ్లో॥ మాలాబర్హ మనోజ్ఞకు న్తలభరాం వన్యప్రసూనోక్షితాం

తైలేయద్రీ వక్త్రప్రచిత్రీలకాం శశ్వన్మనోహరిణీమ్।

లీలావేణురపామృతైకరసికాం లావణ్యలక్ష్మీమ్ నూం

బాలాం బాలతమాలనీలవపుషం వన్దే పరాం దేవతామ్॥ 67

టీ. మా...భరాం-చూలా = దండగా నున్న, బర్ = నెమిలిపురులచేత-
నెమిలిపురులదండచేత ననుట-ఇదియే 'కబరకలితనళ్ళుత్తిళ్ళుదామాభిరామమ్' అని
చెప్పబడినది కనుక, 'మాబర్' అనుటకు పూదండలచేతను నెమిలిపురిచేతను,
అనునర్థము సరసము కాదు, మనోజ్ఞ-సాగ సైన, వస్త్రభరామ్-వరుల అతిశయ
ముగలదియు-మిక్కిలివరులు గలదనుట, వన్య...క్షీతాం-వన్య-అడవియందుబుట్టిన,
ప్రమాన-పువ్వులచేత ఉక్షీతాం-తడుపబడినదియు, కైలేయ...తిలకాం-కైలేయ =
కొండధాతువిశేషములయొక్క, ద్రవ-ద్రవముచేత, వస్త్రకల్పింపబడిన, చిత్ర =
విచిత్రమైన, తిలకాం-తిలకముగలదియు, శశ్వత్...హరిణీం-శశ్వత్ = ఎప్పుడును,
మనోహరిణీం-మనస్సును హరించుచుండునదియును, లీలా...రసికామ్- లీలా-విలా
సారమైన, వేణుగవ-వేణుధ్వని యనెడి, అమృత-అమృతమువిషయమై, ఏక-ముఖ్య
ముగా, రసికామ్-రస మైనదియు-అమృతమువలె అతిభోగ్యమైన వేణుధ్వని చవి
చక్కగాఁ దెలిసినది యనుట, లావణ్య...మయాం-లావణ్య = ముత్యపుకాంతివంటి
కాంతివిశేషముయొక్క, లక్ష్మీ-సంపదచేత, మయాం-ప్రచురమైనదియు-కేవలము
ఆకాంత్యతిశయముచేతనే గవించబడినదానివలె నుండునది యనిభావము, బాలాం =
బాల్యముగలదియు, బాల...వపుషం-బాల-లేతమైన, తమా-కానుగువువ్వలవలె,
నిల-సల్లనైన, వపుషమ్-శరీరముగలదియు, అగు, పరాంధేవతామ్-ఉత్కృష్టమైన
దేవతనుగూర్చి - సర్వోత్కృష్టదైవమగు క్రిష్ణునిగూర్చి, వనే = సమస్కరించు
చున్నాను. తలయగు నెమిలిపురిదండ, ఒడిలెల్ల సడవిపువ్వులు, నుడుటియందు గైరిక
ధాతుతిలకము, ఇవియ సాములు. నిలువెల్ల లావణ్యము. మఱి యమృతమువంటి
వేణుగవము, ఇవన్నిటికిని మఱి త ముద్దు గూర్చుటకు బాల్యప్రాయము. కావుననే అది
'శశ్వత్సనోహరిణీ'గా నున్నదని భావము.

ఉ. వింతలుగాఁ గలాపములు ౩ వేనలిఁ జుట్టియు వన్యకూలికా
సంతతిఁ జుట్టి జేగురురనంబున దొంతరబాట్టు పెట్టి చె
ల్వంతయు రాశి చేసినక్రియకా మురళీతరళీకృతామృతా
భ్యంతరసార మై పరంగు ౩ నావిభు మేచకధాముఁ గొల్చెదన్.67

తా. నెమిలిదండ చెరువులచే మరువు గలుగుచున్న నెటివరులగుంపును, అడవి
పువ్వులు నెఱిగిబెరిసియున్నయొడలును, గైరికధాతురసముచే గల్పింపబడిన వింతతిల
కమును గలిగి, యమృతమువలె సొప్పవేణువాదము చవిగొనుటయందు మిక్కిలి రసి
కత్వముగలిగి, నిలువెల్లలావణ్యమై, బాల్యప్రాయముతోగూడి, లేతకానుగుబువ్వు
వలె సల్లవిదేహముతో సర్వోత్కృష్టదైవ మై వెలుంగుక్రిష్ణునికి సమస్కరించు
చున్నాను.

శ్లో॥ గురు మృదువదే గూఢం గుల్ఫే ఘనం జఘనస్థలే
సలిస ముదరే దీర్ఘం బాహ్వోర్వికాల మురఃస్థలే

మధుర మధరే ముగ్ధం వత్క్రే విలాసి విలోచనే

బహు కచభరే వస్యం వేషే మనోజ్ఞ మహా ముఖే॥ 68

టీ. మృదుపదే-పుదుమై తనైన, పదే-పాదమునందు, గురు-గొప్పదియు, మిక్కిలి మృదువులైన పాదములు గలదియనుట, ముగ్ధం-గుల్ఫముగను, గూఢం-మఱుంగైనదియు-వెలికి తెలియక మఱుంగైయుండుచీలమండలు గలది యనుట, జ్వలనపరే-కటిప్రదేశమునందు, ఘనం-గొప్పదియు-విటివిమై-చీలయలు గలదియనుట, ఉదార-బాజయందు, నశినం-తామరయైనదియు-బొడుగునందు చామరగలదియనుట, బాహుర్లో-బాహువులయందు, దీర్ఘం-పొడవైనదియు-పొడవులైన బాహువులు గలది యనుట, ఉరగసలే-పక్షిప్రదేశమందు, విశాలమై-వెడలుపైనదియు-విటివమైన లో"మ్ము గలది యనుట, అధరే-పెదవియందు, మధుః-మృదువదనమైనదియు-లేక తీర్చునదియు-తీయనై సాగసైనమోవి గలదియనుట, వత్క్రే-మొగమునందు, ముగ్ధం-మృదగమైనదియు-చెలువైన మొగము గలదియనుట, విలోచనే-కన్నులయందు, విలాసి-ప్రకాశించుచున్నదియు-ప్రకాశించుచున్నకన్నులు గలదియనుట, కచభరే-నీగయంగు, బహు-మిక్కిలియైనదియు-మిక్కిలి దట్టమైననీగ గలదియనుట, వేషే-వేషమునంగు, వస్యం-అడవిలో-బుట్టినదియు-అడవిలో-బుట్టి మెలగునాగు వేసికొనువేషము గలది యనుట-వస్యప్రసూనోక్షితామో ఆన్నట్లు ఆనవిభుత్వలు గుటిమి నెరులిపురి పెనపు కొని, కైలేయద్రవచిత్రతిలకము పెట్టుకొనియుండుటలేక వేషము వస్యముగా నున్నదనుట, ఇట్టిదై, మనోజ్ఞ-మనోహరమగు, మహా-లేజము - శ్రీకృష్ణార్జునేజము, అహో-అశ్చర్యమా-అనిర్వాచ్యముగా నున్న దని యాశ్చర్యము.

చ. గురుపదముల్ నిగూఢతరగ్గుల్ఫములుం బలు పోపెటుందు వి

స్ఫురదునాభి దీర్ఘకరముల్ పృథునక్షముఁ దావిమోవి సుం

దరవదనంబుఁ బద్మనయనంబులు నీలశిరోజముల్ మనో

హరసుకుమారవేష మొత్త పై తగు లేజము నాత్మ నంచెదన్.

తా. మిక్కిలిమృదువులయినపదములును, మఱుంగై తెలియమగడు చీలమండయు, విటివిమైన కటియు, బొడుగు-చామరయు, నిమగ్నలైన చేతులును, వెడలుపైన తొమ్మును, సాగసైనమోవియు, చెలువైన మొగమును, తులకించుచున్న కన్నులును, దట్టమైన నీగయు, అడవిలోనివారివేషమును, గలిగి శ్రీకృష్ణార్జునేజముకొరా ! ఎంతమనోజ్ఞముగా నున్నది.

లో! జహానం జహానం సుజానేన మౌగ్యం

దుహానం దుహానం సుధాం వేణునాదై ।

లిహానం లిహానం సుదీర్ఘై రపాజై

రహానస్తనర్వస్వ మేత స్సమే తమ్॥

69

టీ. బాసేన=వృట్టుక చేతనే, మాగ్యం=సౌందర్యమును, జిహాసంజిహాసం= మిక్కిలియు పొందుచున్నవాడను- లేక, బాసేన=యౌవనముచేత నని కొందఱియ రము, మాగ్యమును పొటిమటి పొందుచున్నవాడు నని యర్థము-యౌవనము రాను రాను మిటిమిటి యందము మీఱుచున్నవాడనుట, వేణువాదై=వేణుస్వరులచేత, సుధాం=అమృతమును, దుహాసం దుహాసం=మిక్కిలిపీచుపడుచున్నవాడను-అమృతము పలె వేణుస్వరులను మిక్కిలి నిగుచ్చుచున్నవాడనుట, సుదీర్ఘై=మిక్కిలినిడుదలైన, అపాజై=కడగన్నులచేత-కడగంటిచూడుకొలచేత ననుట. లిహానం లిహానం= మాటికిఆస్వాదించుచున్నవాడను- నాకి లోగొనునట్లు చూడుకొలచేత గొల్లలచెలు పమును ఆస్వాదించుచున్నవాడనుట, మహా...స్వప్నమహానందం=గొప్పనాడైన నం దునికి, సర్వస్వమ్=సారభూతి మైనవాడను-ఇది 'మహానంద' శబ్దము కృష్ణావ తారనియామకమైన వ్యాపకముగాన గొప్పవాడగునందు డనియే యర్థము గ్రా హ్యముగాని మిక్కిలియానంద మని యర్థము సరసముగాదు, ఇట్టివాడై న, తమ్=ప్రసిద్ధుడైన, ఏతమ్=తీనిని-ఈకృష్ణుని, సమే=నమస్కరించుచున్నాను.

ఉ. అందఱుఁ గోరఁగా దగ్గనరయౌవనకాంతినిరూఢి నందముం

జెంది కటాక్షవిక్షణమాశ్రయే వలపించుచుఁ బిల్లఁగోవిచే

డెందము నల్లగా నుధఁ గ్రడిందిజడిక నిగుడించుచుఁ మహా

నందనిధాన మై చెలుఁగునందసుమారుఁగించి మొక్కెదన్. 69

తా. యౌవమున మించుకొలదిని మఱిమఱియందము నొందుచున్న వాడను, అమృతమువంటి వేణుస్వరులు నిగుచ్చుచున్నవాడను, నిడుదలైన కడగన్నులచేత గొల్లలచెలువల చెలువమును ఆస్వాదించుచున్నవాడను నందునియొక్క సర్వస్వమైన వాడను (ప్రసిద్ధుడను అగు) కృష్ణునికీ మొగ్గుచున్నాను.

శ్లో॥ లనద్భర్తాపీడం లలితలలితస్మేరవదనం

భృమత్క్రిడాపాణ్డం ప్రణతజనతానిర్వృతిపదమ్॥

ననామోద్భాదశ్యామం నిజమధురినూమోదభరితం

పరం దేవం వస్తే పరిమిళితైశ్శోరకరనమ్॥

70

టీ. లనత్...పీడం, లనత్=ప్రకృించుచున్న, భర్త=కమిలిపురి, అపీడం= శోభామముగాఁ గలవాఁడును, లలిత...వదనమ్=లలితలలిత=మిక్కిలి మందరమైన లలితవదనం అనుపాదమున కృంగదచేష్టువదనమైన, స్మేరం=దిరువపువ్వు.

గూడిన, పదనమొకముగలవాడును, నవ్వుమొగము విలాసప్రయుక్తమైన శృంగారచేష్టావిశేషమువలె రమణీయమైనదని పాఠాంతరమున తాత్పర్యము. భ్రమత్...పాజమ్-భ్రమత్ = చలించుచున్న: క్రీడా=విలాసయుక్తమైన, అపాజమ్=కడగన్నులు గలవాడును-విలాసముగా జలించుచున్న కడగన్నులు గలవాడనుట, ప్రణత...పదమ్-ప్రణత=నమ్రులైన, జనతా = జనులయొక్క, నిర్వృతి = చిత్తశాంతికి చిత్తశాంతిరూపమైన సుఖాతిశయములకు, పదమ్ = స్థానమైనవాడును-ఆశ్రితసమాహమునకు ఆత్మంతచిత్రానందము గూర్చువాడనుట, నవా...శ్యామమ్-నవ = నూతనమైన-జలము పరింపకున్నయనుట, ఆమౌన=మేఘమువలె, శ్యామమ్=నల్లనైనవాడును, నిజ...భరితం-నిజ=స్వక్రియమైన, మధురిమ=సౌందర్యముయొక్క, ఆమాద=పరిమళముచేత-వ్యాప్తిచేతననుట, 'ఆభోగ' అనుపాతమున పరిపూరించేత-పూర్ణమాధుర్యముచేతననుట-భరితమ్ = నిండినవాడును, పరి...రసమ్-పరిమిత = హడుకొన్న, కైశోరక=శిశుసంబంధియైన, రసమ్ = సారస్వముగలవాడును-శిశుత్వపుచెలుపుతో, గూడిన యావనప్రాదుర్భావము గలవాడనుట, 'పరిమలిత'కైశోరకరసమ్ అను పాతమున, పరిమలిత=పరిమళించినటు-చేయబడిన-వ్యాప్తమైన, యనుట, కైశోరక=శిశుత్వసంబంధియగు, రసమ్=రసముగలవాడునుట-శిశుత్వమువలని సౌందర్యాదిరసముచే మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైనవాడనుట-మిక్కిలి సుందరుడైన శిశువు అని పొగడ్డకన్నవాడని భావము, ఇటివాడగు, పరం=శత్రుభూషణుడనున, దేవమ్=దేవుని-శ్రీకృష్ణుని, వద్దేనమస్కరించుచున్నాను.

మ. పటుధారాధరశోభితాంగు విలనృద్భ్యోత్తమాంగు నము
 త్కటమందస్మితసుందరున్ జలదపాంశగ్రశేణకాడంబయన్
 స్ఫుటకైశోరకలాపు మోహనకళాభోగస్వరూపున్ విశం
 కటనంసేవకనిర్వృతిప్రదు శుభాకరాన్నదం గొల్చెదన్. 70

తా. ప్రకాశించుచున్న నెమలిపురి తలసాముగఁ దాల్చి, మిక్కిలి చెలువైన నగు మొగము గలిగి, విలాసముగా కడగన్నులు చలింప, నమస్కరించువారికి మిక్కిలి నెమ్మదిని గలిగించువాడై, క్రొత్తమబ్బువలె నల్లనై, నిజసౌందర్యము నలుగడల పొగడ్డకక్క, చెలువైనతాలపుసొంపు ఖడవియెలప్రాయము గలిగి సర్వోత్కృష్టదైవమై యొప్పు శ్రీకృష్ణునిగూర్చి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ సారస్వసామగ్ర్య మివాసనేన, మాధుర్యచాతుర్య మివస్మితేన |
 కారుణ్యతారుణ్యమి వేక్షి తేన, చాపల్యసాఫల్య మిదం దృశో ర్మే॥ 71

టీ. ఆననేన=ముఖముచేత, సారస్వసామగ్ర్యమివ=సారస్వ=సరసత్వముయొక్క-శృంగారరసమున్నర్థియొక్కయనుట, సామగ్ర్యమివ = పరిపూరితలెను - పరిపూర్ణ శృంగారరసముగల మొగముగలదియనుట, స్మితేన=దివ్యమవ్యుచేత, మాధుర్యచాతుర్యమి

వ-మాధుగ్యమునోజ్ఞత్వముయొక్క, చాతుర్యమివ=నేర్పవలెను-మాధుగ్యముయొక్క
 నీటులన్నియు = పచరించుచున్నచిటనవ్వు గలది యనుట-చిటనవ్వు చెలువంపునీటు
 మిటారించుచున్న దనుట, ఈక్షితేన=చూపుచేత, కారుణ్య తారుణ్యమివ-కారుణ్య=
 దయయొక్క, తారుణ్యమివ=యౌవనమువలెను-ఇట తారుణ్య మనుటచే తారుణ్యం
 దలి మంచిపుష్టిసౌప్త్యము శూచితముగావున-కారుణ్యముయొక్క తారుణ్య మనగా
 కారుణ్యముయొక్క పుష్కలత్వము తెలియునది, పరిపూర్ణకారుణ్యతీతయము
 దొలఁపచూపులు గలదియనుట, ఇట్టిదగు, ఇదం=ఈకౌసలమచున్న కృష్ణాభ్యవస్తు
 వు, మే=నాయొక్క, దృశోః=కన్నుగవయొక్క, చాపల్యసాఫల్యం-చాపల్య=
 షేరాసయొక్క, సాఫల్యం=సఫలత్వము, అగు సరి శేషము. నాకన్నులు కృష్ణ
 మూర్తిన జూడవలయు సరి చీరకాలముగా చపలములై యున్నవి. ఆకృష్ణాంశును,
 మిక్కిలి శృంగారగ్రసము దొలఁపముగముతోడను, మాధుర్యపునెఱసిటు మిటా
 రించుచిటనవ్వుతోను కారుణ్యము పరిపూర్ణమై తొరఁగుచున్న చూడులతోను
 కసబడి నాచాపల్యమును సాఫల్యముచేసి నాడని యర్థము. కేవలసారస్యమును
 మాధుగ్యమును కారుణ్యమును గలిగి పాడనూపునేని నాచాపల్యము సాఫల్యము నొం
 దదు. సారస్యముయొక్క సామగ్ర్యమును, మాధుగ్యముయొక్క చాతుర్యమును,
 కారుణ్యముయొక్క తారుణ్యమును గలిగి పాడనూపుటచేతనే చాపల్యము సాఫల్య
 మొందినదని హృదయము. కనుక సామగ్ర్యాదులు మూఁడును చాపల్యనీడికి ప్రయో
 జకములు. మిక్కిలి సాగైన మొగమును, మిక్కిలి తీమనైనచిటనవ్వును, మిక్కిలి
 కరుణ దొలఁప చూపును గలిగి పాడనూపినందున నాకన్నులకటవెల్లె దీటిన దని
 యాశయము.

చ. మురిపెపునవ్వు గా దిది విగ్రహాహరసాస్పదరాశి గాని వి

త్తర మగుచూపు గా దిది నిగ్ర తాంతదయానిధి గాని మోముఁదా

మర యిది గా దశుండరనగ్రమాధురి గాని ప్రజాలయాంగణాం

తరమిది గాదు నాచునయ్యనంబులభాగ్యము గాని చూడఁగన్. 71

తా. మీద నుగమును.

శ్లో॥ యత్రవాతత్రనా దేవ, యది విశ్వసిమస్తయి|

నిర్వాణ మపి దుర్వార, మర్వాచీనాని కిం పునః||

72

టీ. హేదేవ-దేవా, యత్రవాతత్రనా=ఎందో నొకదానియందు-పజన్యమం
 దుఁగాని యేదేశమందుఁగాని యేకాలమందుఁగాని అది సామాన్యముగా నిర్దేశించి
 నాడని తెలియునది, త్వయి=మీయందు, యది విశ్వసిమ=నిమ్మిటమేని-నీయెడల భక్తి
 యేరితిమేని, నిర్వాణమపి=అలభ్యమగు కడపటి పురుషుఁడైన మోక్షముగూడ, దుర్వార
 రం=అడ్డగింపురానిది-అడ్డలేక ప్రాప్తింపబడియనుట, అగునని శేషము, అర్వాచీనా

నివాని కీవలివైనతక్కిన పురుషార్థములు-ధర్మార్థకామము లనుట, కింపునఁబిమిచే
పును-మోక్షమే ప్రతిబంధకములేక సిద్ధింపచుండుటగా దక్కినపురుషార్థములు సిద్ధిం
చునని చెప్పినేల యని యర్థము-సమస్తపురుషార్థములును సిద్ధింపనని భావము.

మ. క్రతుహవ్యాధివిశిష్టభావనల రథావాక్యసుజ్ఞానం

తతి శైలనను విశ్వసించి నిను నారత్నం గొల్వ మోక్షం బసా

వృత మై నర్తిలు నీకృపారసలనరద్య్విత్పాప్తిచే నట్టిను

వ్రతముం గాంచునుహాత్మకోటి కిల నరన్వాచీనముల్ బ్రాణియే.

తా. ఏజన్మమునఁగాని యేదేశమునఁగాని యేకాలమునఁగాని నీమందు నన్ని
జీవో భక్తి చేసిననుడల మోక్షమే సులభమై యుండుటగా, తక్కిన ధర్మార్థకామము
లు సిద్ధింపట చెప్ప నక్కఱలేదు.

శ్లో॥ రాగాన్దగోపీజనవన్దితాభ్యాం

యోగీంద్రభృగ్జేంద్రగిషేనితాభ్యామ్|

ఆతామ్రపక్ష్యేరుహవిభ్రమాభ్యాం

స్వామి నృదాభ్యామయ మజ్జలిస్తే॥

73

టీ. పేస్వామిఁ=ఓస్వామి, రాగా...తాభ్యామ్-రాగ=అనురాగముచేత,
అన్ద=గుడ్డివారయిన-మిస్కటమైన యనుగక్తిచే కన్నుఁగావని, గోపీజన=గోపికా
సమూహముచేత, వన్దితాభ్యామ్=నమస్కరింపఁబడుచున్నవియు, యోగీ...నిషేనితా
భ్యామ్=యోగీశ్వరయోగీశ్వరుల నెడి, భృగ్ + జేంద్ర=శ్రేష్ఠములైన తుమ్మెదలచేత,
గిషేనితాభ్యామ్=మిక్కిలి నేనింపఁబడుచున్నవియు, ఆతామ్ర...మాభ్యామ్=ఆతామ్ర
=అంతట నెఱువయిన, పంకేరుహ=కమలముయొక్క, విభ్రమాభ్యామ్=విలాసములుగల
వియు, అగు, లే=నీయొక్క, పదాభ్యామ్=పాదమలకొలను, అయి=ఈ
అంజలి=చేమాడ్చు, చేయఁబడెనని శేషము. శ్రీకృష్ణపాదములకు రాగాంధులగుటచే
గోపికలు మ్రొక్కిరనియు, భృంగేంద్రములవలె ఆపాదపద్మములగునము నెఱిగిన
వారగుటచే యోగీంద్రులు గొల్పివారనియు, ఉభయులకును భోగ్యముగా నవి
ఆతామ్రపంకేరుహవిభ్రమము గలవిగా నున్న పనియు భావము. శేవలగోపస్త్రీ
తక్కడ! నోవొత్కృష్టులగు యోగీంద్రులెక్కడ! ఉభయులకును నేవలగుటచే
పరత్వసౌభ్యముల నెఱిగినముచే నైవలక్ష్యము అద్భుతముగా నున్నదని హృద
యము. యోగీంద్రులను భృంగేంద్రము లనురూపణముచే కృష్ణపాదములు పద్మము
లను అను రూపణము గవ్యము. ఆపాదపద్మముల రసమును జక్కఁగా నెఱిగినవార
గుటచే యోగులు భృంగేంద్రము లని వివి చెప్పినాడు.

మ. అరుణాంభోజవిలాస మై వ్రబలమోహన వేదగోపీమన

స్వరసీశోభిత మై మునీంద్రజనచంద్రచచ్ఛంచరీకవజా

కర మై హంనకనాదషేడుగము నై శ కన్వట్టుపాదాబ్జముం

గరయుగ్మంబున నంటియంటి తుద సోకకన్ వీక నోలార్చెదన్. 73

తా. ఓస్వామీ! శ్రీకృష్ణ! గోపస్త్రీలచేత రాగాతిశయమున మ్రొక్కంబడు చున్నవియు, తామగలను గొలుచుగంటు మ్రొగలవలె యోగీశ్వరులు గొలుచు చుండునవియు, అంతట నెట్లైన తామరలవంటిచెలుపు గలుకునవియు, నైన నీవర ములకు నిదె యంజలిసేయుచున్నాను.

శ్లో॥ అర్థానులాపా న్వృజసుస్థరీణా, మక్ష్మత్రిమాణాంచ సరస్వతీనాం |

అర్ధాశయేన శ్రవణాశ్చలేన, సంభావయంత తరుణం గృణీమః || 74

టీ. ప్రజప్తరీణాం = గొలచెలువలయొక్క, అక్ష్మత్రిమాణాం = నిష్కపటములైన, సరస్వతీనాం = వాక్యములయొక్క, అర్థా + అనులాపాన్ - అర్థ = అర్థములయొక్క, అనులాపాత్ = పలుకులను. శ్రవణ + అశ్చలేన = చెవిప్రాంతములచేతను, అర్ధ + ఆశయేన - అర్ధ = సగపమైన, ఆశయేన = హృదయముచేతను, సంభావయంత = బహుకరించు చున్నవాడును, తరుణం = ఎలప్రాయము గలవాడునగు, కృష్ణమూర్తిని, గృణీమః = నుతించుచున్నాము.

చ. మఖతీత మైనచూపు లొకరచోట నెఱుంగనిపూవుబొండ్లమేల్

సొలపుమటారిచూపులును శ సొక్కు సెలంగెడి తేటమటలున్

వలపులు లేవగా విని మననంబున నువ్విభులూరుచెల్వనన్

లలితవయోవిలాసుని ననారతముకా నుతియింపఁ జెల్లదే. 74

తా. గోపస్త్రీలనిష్కపటంబు లగు వాక్యంబులయర్థంబులను జెవుల కింపు గను మనస్సునకు సొంపుగను వినుచు బహుకరించుచున్నవయసుకొఁ డగుకృష్ణుని శుతించుచున్నాము.

శ్లో॥ మనసి మమ నన్నిధతాం, మధురముఖా మన్థరాపాశ్చ |

కరికలితలలితవంశా, కాపి కిశోరా కృపాలహరీ || 75

టీ. మధురముఖా - మధుర = సుందరమైన, ముఖా = ముఖముగలదియు, మనర + అపాశ్చ - మనర = అలసమైన - లేక సుగదరమైన, అపాశ్చ = కడగన్నులు గలదియును, కర...వంశా - కర = చేతియందు, కలిత = తొల్లించడిన, లలిత = సుందరమైన, ధగళా = నీల్లగ్రావి గలదియు, కిశోరా = బాల్యము గలదియు, కాపి = అనిర్వాచ్యమైనదియు, అగు, కృపాలహరీ = కృపాప్రవాహము - దయాతిశయస్వరూపుఁ డైనకృష్ణుఁ డనుట, మమనాయొక్క, మనసి = మనస్సునందు, సన్నిధితామ్ = సన్నిధి సేయుఁ గాక - కృపాలహరీస్వరూపుని కేవలము కృపాలహరీగానే యిటు నిరూపించినాఁ డని తెలియునది.

ఉ. అందము నొందునెమ్మొగమునందుఁ గృపామృతవృష్టి పైవయిం
గఁదుకొనంగ నొప్పుకడగన్నులు సెన్నలగంగ వేణు వం
దంద కరంబులం జెలంగ న సంగజమోహనమూర్తి యై కరం
బుం దనరారుబాలకుడు న పొల్చు మదీయహృదంతరంబునన్. 75

తా. సొగసైన మొగమును, సొలపు కడగంటిచూపులును, చేత మురిపెంపు
పిల్లగ్రోవియుఁ గలిగి బాల్యప్రాయముచే నొప్పుకుఁ గృపాప్రవాహస్వరూపుఁ డయిన
శ్రీకృష్ణుడు నాహనస్పందను సన్నిధానము సీయుఁగాక.

శ్లో॥ రక్షస్తు న శ్శీక్షితపాశుపాల్యా | బాలావృతా బర్హి శిఖావతంసాః
ప్రాణప్రియాః ప్రస్తుతవేణుగీతాః | శీతా దృశోః శీతలగోపకన్యాః॥

టీ. శీక్షితపాశుపాల్యాః-శీక్షిత = అలవణుపఁబడిన, పాశుపాల్యాః = గోరక్ష
ణము గలవియు-గోరక్షణము సభ్యపించినవియు, బాల్య+ఆవృతాః - బాల్య =
పశితనముచేత, ఆవృతాః = ఆవరింపఁబడినవియు, ప్రాణప్రియాః = ప్రాణమువలె
అత్యంతప్రియములైనవియు, ప్రస్తు...గీతాః—ప్రస్తుత = మిక్కిలి కొనియాడఁబడిన
వేణుగీతాః = పిల్లగ్రోవిగానముగలవియు, దృశోః = కన్నులగవన, శీతాః = చల్లనైన
వియు-శీత 'స్థితాదృశోః' అను పాఠమున, దృశోః=కన్నులయందు, స్థితాః=అధి
కములైనవియు-వికాలమైనకన్నులు గలవియనుట, శీతల...కన్యాః-శీతల = చల్లనైన-
మస్మదాగ్ని చల్లారిన, గోపకన్యాః = గొల్లకన్నెలుగలవియు, అగు, బర్హి ... వతం
సాః-బర్హి శిఖా = నెమిలిపురి, ఆవతంసాః = తలసొమ్ములుగాఁ గలవి-తలసొమ్ముగాఁ
గలశ్రీకృష్ణమూర్తులు అనుట. ఇచట బహువచనము పూజ్యవాచకము, సః=మమ్ము,
రక్షస్తు = కాపాడుఁగాక, ఇట 'బాల్యావృతాః' అనుటకు 'బాలావృతాః' అను
పాఠమున, బాల + ఆవృతాః = బాలురచే ఆవరింపఁబడినవి యని యర్థాంతరము.
ఇందు శేవలగోపవేషమునకు వలయుచిన్నాణము లన్నియు లక్షణము లన్నియును
బ్రతిపాదించఁబడినవి.

మ. పాలుపొందన్ వ్రజబాలకుల్ గొలువరేవుల్ గేవులన్ మేపిమా
పులు గుంజామణిపుంజరంజితకరాంభోజంబుతోఁ బింఛభా
వలతోఁ జల్లనిచూపుతో మధురవంశప్రాధిగో వచ్చి కాం
తలలాలించుచుఁ గాఁకదీర్చువారి నిరత్యంబున్ మముంబ్రాచుతన్.

తా. గోవులను మేపుట గలచి, బాల్యము గలిగి నెమిలిపురిని తెరిచి, ప్రాణ
ములవలె ప్రీయమై, కొనియాడఁబడువేణుగానముతోఁగూడి, విజివియైన కన్నులతో,
గోపకన్యలమస్మదాగ్నిని చల్లార్చుచుండు కృష్ణుడు మమ్ము రక్షింఁడుగాక.

శ్లో॥ స్మిత స్తబకితాధరం శిశిర వేణునాదామృతం

ముహు స్తరళలోచనం మదకటాక్షమాలాకులమ్ |

ఉరఃస్థలచిలీనయా కమలయా నమాలిజ్జితం

భువ స్థలముపాగతం భువనద్వైతం పాతు నః ||

77

టీ. స్మిత...ధరం-స్మితః=నవ్వుచేత, స్తబకిత = గుత్తులుగట్టిన-జీంపముగొన్న యనుట, అధరం=మోవిగలదియు-మోవియందు చిఱుసవ్వు మొలకలు గుత్తులవలె గుబురుగొన్నది యనుట, శిశిర...మృతం-శిశిరః=చల్లనైన, వేణునాద = సిల్లగోవి ధ్వనియనెడి, అమృతమ్=అమృతము గలదియు - అమృతమువలె భోగ్యమై చల్లనై యొప్పు వేణుధ్వనిగలదియనుట, ముహుః=మాటికిని, తరళలోచనమ్-తరళః=చంచలము లైన, లోచనమ్=కన్నులుగలదియును - మిక్కిలి బెళువలుగలకన్నులు గలదియనుట, మద...కులం-మదః=మదించిన, కటాక్షః=కడగంటిచూపులయొక్క, మాలా=వరుస చేత, అనులమ్= నెలసినదియు-మిక్కిలియు నివ్వుమిగిలి నెలసి నిగుడుచున్నకడగంటి చూపులు గలది యనుట, ఉరః...లీనయా-ఉరః=స్థలం=వక్షఃప్రదేశమందు. విలీనయా =మిక్కిలి హత్తియున్న, కమలయా=లక్ష్మీదేవిచేత, సమాలిజ్జితమ్=మిక్కిలి కాగి తించుకొనబడినదియు-లక్ష్మీదేవితోమ్మున వ్రాలి యలమి లిగియఁ గాగిలింఁచుకొని యున్నదనుట. భువః = భూమియొక్క, తలం=ప్రదేశమును, ఉపాగతమ్=పొంది నదియు, అగు, భువనద్వైతమ్=లోకమునకల్ల దైవ మగునది - శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మ మనుట, నః=మమ్ము, పాతురక్షిండుఁగాక. శ్లోకమున పరత్వమునకు పూర్తికలి గించు లక్ష్మీపతిత్వమున జెప్పినాడు.

చ. ఉరమున సింధురాజనుత ౩ నుంచియుఁ గాగిట గారవించియుక

ధరనికి డిగ్గి యీభువనస్రద్వైత మెన్వత్ర వేడి కాంచెనో

తరళమదాలసేక్షణసురధారనముక మధురాధరోష్ణము

న్మృరళిరవామృతంబు సుమత్రనోజ్జ్వలస్మితచిందుబృందమున్. 77

తా. అధరమునందు, చిఱుసవ్వు మొలకలు దట్టముగా నిగిడి గుబురుకొన, అమృ తమువలె భోగ్యమై చల్లనై వేణుధ్వని నిగుడ, మాటిమాటికిని కన్నుగల బెళు వు లీన, నివ్వుతోగూడినకడగంటిచూడులు నెలసి మొలయ, వక్షఃస్థలమునందు అ తమిలి యుందు లక్ష్మీదేవి లిగియఁ గాగిలింప, భూలోకమానకు వచ్చియున్న సర్వ లోకందై వమగు శ్రీకృష్ణుడు, మమ్ము రక్షిండుఁగాక.

శ్లో॥ నయనామ్ముజే భజత కామదుఘం

హృదయామ్ముజే గిమపి కారూణిక్మ్

చరణామ్ముజే మునికులైకధనం

వదనామ్ముజే వ్రజవధూవిభవమ్ ||

78

టీ. సయన + అమృతే = కమలమువంటి నీత్రమునందు, కామచుఘమ్ = కోరికలను పిడుగునదియు-చూడ్కుల నిగిడ్చినంతనే కోరినకోరికల నొడఁగూర్చునది యనుట, హృదయ + అమృతే = హృదయకమలమందు, కిమసి = ఇంతగలదని చెప్ప నలవి కాని, కారుణికమ్ = దయావంతమైనదియు, చరణ + అమృతే = అడుగుదమ్ములందు, ముని... ధనమ్ = మునివల = మునిసమాహనునకు, ఏకమ్ = ముఖ్యమైన, ధనమ్ = ధనమైనదియు, మానులు కృష్ణునిపాదపద్మములను పెన్నిధివలె దలచి తమహృదయములందే పదిలముగా నుంచుకొని ధ్యానించుచుండు రనుట-అట్లు ధ్యానించుటచే వారికి నవి మూలధనమువలె కామితారణులన్నియు నొడఁగూర్చున్నవిగావున ధన మనబడియె. పదన + అమృతే = హేమదామరయందు, ప్రజ... విభవమ్ = ప్రజవధూ = గోపస్త్రీలయొక్క, విభవమ్ = విశ్వర్యమైనదియు-గోపికలకు మిక్కిలి పెంపు సొంపు గూర్చునంత చుట్టులమాటగట్టు హేమదామరగలది యనుట. కావుననే దానిని గోపికలకు-విశ్వర్యముగాఁ జెప్పినాడు. ఇట్టిశ్రీకృష్ణుని, భజిత = నేరింపుడు.

ఉ. కన్నులెచాలుఁ గోర్కులొసఁగ గజహృదయాబ్జమచాలుఁ జెట్రికి
నన్నుతపాదపంకజము శ చాలు మున్ద్రజనానురూపనం
పన్నధనాస్తికి వదనృపద్రుమ చాలు ప్రజాంగనావిలా
సోన్నతి కట్టిదివ్యవిభవోజ్జ్వలు నామది నాశ్రయించెదన్. 78

తా. కనుదామరలచూడ్కులు నిగుడుటచేతనే నమస్తమలైనకోరికలను గూర్చువాడును, హృదయమందు ఇంతింతనరానికరుణగలవాడును, మునిసమాహములు తమకు ముఖ్యధనమువలె గొని హృదయములందు మననముచేయుచుండు పాదారవిందములు గలవాడును, గొల్లచెలువలకు విశ్వర్యమువలె-మిక్కిలి పెంపుసొంపు గూర్చునంత నుండరమైన ముఖారవిందము గలవాడునగు శ్రీకృష్ణుని భజింపుడు.

శ్లో॥ నిర్వాసనం హస్త రసాన్తరాణాం

నిర్వాణసామ్రాజ్య మివావతీర్ణమ్ |

అవ్యాజమాధుర్యమహానిధాన

మన్యా ద్రవ్యజానా మధిదైవతం నః |

79

టీ. రసాంతరాణామ్ = ఇతరరసములకు-ఆయారసములు గూర్చు నితరపదార్థములకు, నిర్వాసనమ్ = చేసలగొట్టుట యైనదియును-తనయొక్క భోగ్యతారకమును ఆస్వాదించినవారికి తక్కిన సకలపదార్థములందును గల ఆయారసముల నన్నిటిని తఱుముగొట్టినది యనుట, నిరతికయమైన నిజభోగ్యతాసారస్వముచే ఇతరవస్తువుల నెల్ల విరసములుగాఁ జేయునది యనుట, అవతీర్ణం = భూమికి నవతరించిన, నిర్వాణసామ్రాజ్యమివ-నిర్వాణ = హేతుముయొక్క, సామ్రాజ్యమివ = సర్వాధిపత్యమువలె నున్నదియు-ఇట్ల సామ్రాజ్యకల్పముచే సర్వాధిపత్యమైన పెంపుసొంపు ఉన్మాదముగావున హేతుముయొక్క నిరతికయమైన పెంపుసొంపే కృష్ణరూపమున భూమికి నవతరి

రించెనో యన్నట్లు నిరతికయనుభావి నోలలార్చనది యనుట, అవ్యాజ...నిధానమ్-
అవ్యాజ=నిరుపాధికమైన-అభిరణములు మొదలైన నెపములచే గలుగక తనంతట
స్వాభావికముగా సిద్ధించినదై, మాధుర్య = సౌందర్యమునకు, మహానిధానమ్ =
గొప్పనిత్రేన మైనదియును-సౌందర్యసర్వస్వము ఇంచే యొన్నది గావున ఇది దానికి
నిత్రేపమువలెనున్నదని చెప్పినాడు, ప్రజానాం = గోపవలన-ప్రజానామ్, అనుపా
తమున ప్రజలకు అని యరము-అయినను ప్రజానాం అనుటయే శ్రీకృష్ణవతారమునకు
అనువర్తకముగావున సరసమైనది. అధిదైవతమ్ = అభిమానదైవతమైనదియు, ప్రజా
నాం అనుపాతమున ప్రజలకు దైవమైనదియు, సని యగ్గము. ఇట్టిదగు శ్రీకృష్ణ
బ్రహ్మము, సః=మమ్ము, అవ్యాజ్=రక్షించుగాక.

చ. ఇతరరసంబు లేమిటికి శ సేవవమోహనమాధురీనిధిన్

సతతముఁ గాంచినం దనివి శ చాలునె ముక్తిసుఖానుభూతి యా

కృతీ యురారణఁ దను నరెంచె ననం దగుగోపరూపనం

గత మగుదైనతం బభిలృకాంక్షితముల్ జరగూన్చుగావుతన్. 79

తా. ఇతరపదార్థములనెల్ల విరసములు గావించునట్టిభోగ్యతారసవిశేషమై,
మోక్షంపు పెంపుసాంపే యిట్లు భూమికి దిగినవో యన నిరతికయనుభవప్రపమై, నిరు
పాధికమైనసౌందర్యమునకు పెన్నిధియై, గోపవలన సభిమానదైవతమై యొప్పు
శ్రీకృష్ణబ్రహ్మము మమ్ము రక్షించుగాక.

శ్లో॥ గోపీనా మభిమతగీత వేషహర్రా

దాసీన స్సనభరనిర్భరోపగూఢమ్|

కేళీనా మవతు ర్నసై రుపాన్యమానం

కాళిన్ద్రులినచరం పరం మహో నః॥

80

టీ. అభిమత...హర్రాత్-అభిమత = గొల్ల చెలువలకు సమ్యక్ములైన - వారల
మదికి సాంపుగూర్చునట్టి యనుట, గీత = వేణుగానముచేతను, వేష = అలంకారముచే
తను, కేళీగ, హర్రాత్=సంతోషమువలన, గోపీనాం = గోపికలయొక్క, అవీన...
గూఢమ్-అవీన=అంతట బలుపునొందిన, స్సనభర=గుబ్బలపెంపుచేత, నిర్భర = గాఢ
ముగా, ఉపగూఢం = కాగిలింపబడినదియు - గోపికలు కమల మరులు సాంపు
గూర్చునట్టికృష్ణుని వేణువాదమున వేషమును బాది యుద్ధి బలుపైనవస్తులవ లు
బ్బ నిగఁగోగిలింబుకొందురును, కేళీనాం=క్రీడలయొక్క, రసైః = సారస్యములచేత-
సరసములైన క్రీడలయందలి ప్రీతివిశేషములచేత ననుట, ఉపాన్యమానం = నేనింపుఁ
బడుచున్నదియు-మిక్కిలి క్రీడలాడవలయునని వింతవింతకోర్కెలు గలిగియుండునని
యనుట, కావుననే, కాళి...చరం-కాళిని = యనునానదియొక్క, పులిసఁగినవ

దిబ్బలయందు, చరం = తిరుగుచున్నదియు, పరం = ఉత్కృష్టమైనదియు, అగు, మహా = లేజన్ను, సః = మమ్ము, అవతు = రక్షించుచుగాక.

మ. నవలావణ్యవయోవిలాసమరశీరనాదంబులం జొక్కి వల్లవాంతల్ యమునాధునీపులినశీరలావేదికిం దార్చి గారవ మొప్పం గుచకుంభసంభృతపరీరంభంబులన్ సంధిబంధవిశేషంబుల దెల్ప మెచ్చుభువనారధారుండు నన్ బ్రోచుతన్.

తా. గోపికలమనంబులకుఁ బ్రయంబుగా వేణువు నూడుచు వారికి మదులు చెలంగునట్టివేషమునఁ జొడమాపును మిక్కిలియుబ్బు కలిగింపఁగా వారలచే ఆయుబ్బున గట్టిగుబ్బలు మీఁదుమిక్కిలి యుబ్బ నబ్బురముగాఁ గొనిలిందుకొనఁబడినదియు, నానావిధములైన క్రిడలయందుఁ గోరుకలు మీఁకొలిందియినుకదిబ్బలయందు నాడుచుఁ దిరుగుచుండునదియు, స్వాంత్యుష్ట మైనదియు నగు శ్రీకృష్ణాభ్యులేజము మమ్ము రక్షించుచుగాక.

శ్లో! ఫలతాం మనసి భేచరాజ్ఞనా, మానసియమృదువేణునిస్వనైః |

కాననే కిమపి సః కృతాస్పదం, కాలమేఘకలహోద్వహం మహాః |

టీ. భేచ...నిస్వనైః - భేచర + అజ్ఞనా = దేవతాశ్రీలను, మానసియ = కొనియాడఁదగిన, మృదు = మృదువులైన, వేణునిస్వనైః = వేణుధ్వనులతో, ఉపలక్షితం సత్ = కూడినదియు, కాననే = బృందారణ్యమందు, కృత + ఆస్పదం = చేయఁబడిన యునికి గలిదియు - బృందావనమందు వర్తించునదియు, కాల...ద్వహం - కాలమేఘులను మేఘముతోడ, కలహ = జగడమును, ఉద్వహం = విహించినదియు - తననల్లని కాంతినిబట్టి నీలమేఘముతో జగడమాడునది యనఁట - నల్లనిమబ్బును మించినకాంతి గలిది యని భావము, కిమపి = ఇట్టిదట్టిదని చెప్పరానిదియు, అగు, మహా = కృష్ణాభ్యులేజము, సః = మాయొక్క, మనసి = మనస్సునందు, ఫలతాం = విహరించుచుగాక.

మ. అమరీమానితవేణుగానమున బృందారణ్యమందారబృందముక్రిందన్ యమునాతరంగకణికాంతర్యేద్వికామధ్యదే శమునన్ సాంద్రఘనాఘనప్రతిభటశ్శ్యామద్యుతిం బొల్పుధామము నామాననపీఠికం గరుణ గ్రహమృన్ నిల్చుగా కెప్పడున్. 81

తా. దేవతాశ్రీలను మిక్కిలి. కొనియాడునట్లు మృదువుగా వేణువాదములు నిగుడుచు, నల్లనిమబ్బుతో జగడమాడునుమేనికాంతి వెలుగ, ఇట్టిదట్టిదని చెప్పరానిదైబృందారణ్యమందువర్తించు శ్రీకృష్ణాభ్యులేజముమామనంబులందు విహరించుచుగాక.

శ్లో! ఏణీశాబవిలోచనాభి రలనశ్రోణీభరప్రాధిభి

ర్యేణీభూతరసక్రమాభి రభితశ్చేణీకృతాభి ర్వృతః |

పాణీ ద్వౌచ వినోదయక రతిపతే స్తూణీశయై స్సాయతై

ర్యాణీనా మపదం పరం ప్రజజనక్షోణీపతిః పాతు పః॥

82

టీ. అలస... (ప్రాణిభిః-అలస = మందములైన-బలుపులగుటచే మందసంచారముగలయునుట, శ్రోణీభర=సింఘాదలయతిశయముచే - నిబ్బరములైనసింఘాదులచేత ననుట, ప్రాణిభిః=సామర్థ్యములు గలవారును, నిబ్బరపు సింఘాదులచే మందముగా వచ్చువిలాసమున సుసగ్రహిణవా గనుట, వేణీ...క్రిమాభిః-వేణీధూత = ప్రవాహముగాఁ జేయబడిన- వెల్లిగొలుపబడిన యనుట, 'రస=శృంగారగమముయొక్క, ఆక్రమాభిః=ఆక్రమించుట గలవారును-శృంగారగమము వెల్లిగొని పయికొన్నట్టివారనుట కావుననే, ఆభిరః=చుట్టును, శ్రోణీకృతాభిః=బంతిగాఁ జేయబడినవారును-వారులుగా చుట్టుకొనియున్నవారనుట చుట్టును బంతులు గొనియున్నవారనుట, ఇట్టివారగు, ఏణీకాబనిలోచనాభిః-ఏణీకాబ =లేడిసిల్లవంటి, విలోచనాభిః=కిన్నులు గల స్త్రీలచేత-లేడిసిల్ల కన్నులవలె మిక్కిలి బెరుకులైన కన్నులు గల గోపికలచేత ననుట, పుతః=చుట్టబడినవాఁడును-మిక్కిలి బెరుకుగన్నులు గల గోపయవతులు బలితంపుఁబడియలబరువుచేసిన మెల్లని నడకలవిలాసముతో వచ్చి కృష్ణం జూచి శృంగారరసము పల్లెగొని తమ్ము ముంచుకొనఁగా వానిచుట్టును బంతులుగొని, బెరుకుజూడుకూలు నిగుడ్పుచు బలసియుండిగని యగ్రము, ఇట్టివాఁడును, రతిపతే=మన్మథునియొక్క, పాణీద్వౌ=రెండులచేతులను, తూణీశయై=వానిపొదులయందలి, సాయతై =బాణముచేత, వినోదయక=క్రీడిండునట్లుగా చేయుచున్నవాఁడు- మన్మథుని రెండుచేతులతోను పొదులందలి బాణము లెత్తి ప్రయోగించునట్లు చేయుచున్నవాఁడనుట-ఇచట 'పాణీ' అని రెండుచేతులతోను బాణములెత్తినట్లు చేసినాఁడని చెప్పటచే బాణము లవ్వారిగా లెక్కలేనట్లు వేనేగ దొడిగిందినాఁడని యర్థము- మిఠమిక్కిలి మన్మథునికాగము గలిగిందినాఁ డని భావము, పాణీనా=వామ్మలకు, పరం=మిక్కిలి యు, అపదమ్=విషయముకొనివాఁడును- వాచామగోచరుండనుట, ప్రజ... పతిః-ప్రజజన=గోపనమాచూసనకు, క్షోణీపతిః =రాక్షసవాఁడును, చూచుటకు కేవలముగొల్లలకు రాజుః మహిమయో వాచామగోచరము అనుట, గోపకులరాక్షస క్రికృష్ణుఁడు, పః=మము. పాతు=రక్షించుఁగాక.

మ. సాలపుంజూపులు గబ్బిగుబ్బలు ఘనశ్ర శ్రోణీభరప్రాణి ని

స్తులశృంగారరసోర్మికల్ గలుగు నిర్గుతుల్ బారులై కొల్వ గ

ద్ధిలతూణీశయబాణ మంగజుడు పాశణిం బూనఁగాఁ జేయ న

చ్చెలువుల వాఙ్మనసాతిలంఘితుఁ బరుకృత సేవింతునందాత్మజుకా.

తా. గొల్లజపరాండు బలితంపుఁబడియలబ్రేగున అల్లనినడలతో వచ్చి, శృంగారరసము వెల్లిగొని తమ్ముఁ జేకొనఁగా, లేడిసిల్లవంటిబెరుకుగనుచూడుకూలు

నిగుడ్డుకు జాటును బంతులుగొని బలసియుండగా, మన్నఘని నవ్వారిగా తూపు
లేయునట్లు చేసి వారిని మరులుకొలుపును, వాచామగోచరుడై, గొల్లజనులను
రాజైయొప్పుకృష్ణుడు మమ్ము రక్షించుగాక.

శ్లో॥ కాళిన్దీపులినే తమాలనిబిడచ్చాయే పురస్సంచర

త్రోయే తోయజవత్రపాత్రనిహితం దధ్యన్న మశ్నాతి యః ।

వామే పాణితలే నిధాయ మధురం వేణుం విషాణం కటి

ప్రాస్తే గాశ్వ విలోకయన్ ప్రతికలం తం బాల మాలోకయే॥83

టీ. యః=ఎవడు-ఏవిన్నికృష్ణుడనుట, వామే=దావలియైన, పాణితలే =
అటచేతియందు, మధురం=చెరువైన, వేణుం=పిల్లల గ్రోవిని, కటిప్రాస్తే=మొల
ప్రక్కను, విషాణం = కొమ్మువాద్యమును, నిధాయ=ఉంచి, ప్రతికలం=సతిక్షణ
మును, గాశ్వ = గోవులను, విలోకయన్ = చూచుచున్నవాడగుచు, తమాల...
ఛాయే=తమాల=చీడకటిప్రమామలయొక్క, నిబిడ=దట్టమైన, ఛాయే=నిడ గలదియు,
పుగః..తోయే=పుగః = ముందట, సంచితే=ప్రవహించుచున్న, తోయే = జలము
గలదియు, అగు, కాళిన్దీపులినే=యమునయొక్కయనుకతి న్నేయగును, తోయజ...
నిహితం=తోయజపత్ర = తామరాకనెడి, పాత్ర= పాత్రలంగు, నిహితం=ఉంపడెడి
నదెన, దధి+అన్నం=పెరుగున్నమును-లేక చలిసిని, అశ్నాతి=భుజించుచున్నాఁ
డో, తం=ఆ ప్రసిద్ధుడైన, బాలం = బాలకృష్ణమూర్తిని, ఆలోకయే = చూచు
చున్నాను.

ఉ. చీడకటిమానిజంపమునఁ శ జెన్నగునైకతవేది నీలపు

న్వాళజలంబులో మురళి శ వామకరింబునఁ బట్టి దట్టిపై

దా కొనగొమ్ము జెక్కుకొని శ తామరపాకునఁ జట్టి మెక్కుచున్

గోకులముం బ్రతిక్షణముగూరిమిఁ గన్గొనుబాలుఁ గాంచెదన్. 83

తా. ఎడమచేత సాగ నైకపిల్లం గ్రోవిని బట్టి, మొలప్రక్కను బూరగొమ్ము
జెక్కుకొని, ప్రతిక్షణమును ఆవులను జూచుచు యమునానదియందు చీడకటిప్రమాని
నిడగల యనుకదిన్నెలపై, గూర్చుండి, ముందు యమునాజలము లుండగా, తామర
పాకును పాత్రగాఁజేసికొని, యందు పెరుగుకూటిని పెట్టుకొని భుజించుచున్న బాల
కృష్ణుని నేను చూచుచున్నాను.

శ్లో॥ య ద్గోపీవదనేస్తునుణ్ణన మభూ త్కస్తూరికావత్రీకం

య ల్లక్ష్మీకుచశ్చాతకుమ్భకలశవ్యాకోశ మిన్దీవరమ్ ।

యన్నిర్వాణభేదానసాధనవిధౌ సిద్ధాజ్ఞానం యోగినాం

తన్నశ్శ్యామల మావిరస్తు హృదయే కృష్ణాభిధానం మహాః॥ 84

టీ. యత్=ఏది, గోవీ...మణ్ణలమ్-గోవీ = గోపశ్రీలయొక్క వదన+ఇను
=చంద్రునివంటి మొగమునకు, సుండసంఘాతమైన, కనూరికొప్పత్రకమ్=కస్తూరి
తలకము, అఘ్రాత్=అయ్యెగో, యత్=ఏది, లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, సుచ=
స్తనములనెడి, శాతమస్ఫుకలశ=బంగారుపండలయందు, వ్యాకోశం=వికసించినదైన,
ఇనీవమ్=సల్లగలువ, (అఘ్రాత్=అయ్యెగో), యత్=ఏది, యోగినాం=యోగులకు,
నిర్వాణ...విధా-నిర్వాణ=ముక్తియనెడి, నిధాన = నిక్షేపముయొక్క, సాధన=సా
ధించుటయొక్క, విధా=విధానమందు, సిద్ధాంతం=సిద్ధులకాటుక-పాఠము తెలుపు
నట్టికాటుక, అఘ్రాత్=అయ్యెగో-కాటుకచేతి పాఠము చెలిసికొని పొందినట్లు దీని
చేయోగులు ముక్తినిగొని పడయుదునట, శ్యామలం=సల్లనిదైన, తత్=అ-ప్రసీద
మైన, కృష్ణ+అభిధానం = కృష్ణుడగుచేరుగల, మహాలేజము, నకమాయొక్క,
వృందయే=వృందయగుదు, ఆవిష్టు=ప్రకాశించుగాక. 'శ్యామలం' అని సల్లనిలే
జస్సు గాన కస్తూరికొప్పత్రకముగాను, వికసించినమందీవరముగాను, సిద్ధాంజనము
గాను, రూపించినాడని తెలియునది. గోవీవదనములందు కస్తూరిబొట్టు అనుటచే
కనూరిబొట్టువలె వన్నెగలిగించువాడనట-గోవీవదనములయెడ చుంబనాదీవరాయ
ణుడని భావము. లక్ష్మీభువనమంభములందు వికసించిన సల్లగలువ యనుటచే నట్టి
సల్లగలువవలె చెలువు గులుకువాడనట-లక్ష్మీభువనమంభములయెడ నిరంతరాలింగన
లోలుడనట. యోగులకు సిద్ధాంజనమనుటచే ముక్తికి నొకటే ప్రాపకమైనవాడని
భావము. కస్తూరికొప్పత్రక మనుటచే పారభ్యును 'వ్యాకోశ' మిందీవర మనుటచే
గోభాతిశయమును (సిద్ధ) ఆంజన మనటచే అతిమానషమహత్వమును ధ్వనింతులు.

టీ. ఏహరి వల్లవీజనమురభేందులకుఁ మృగనాభిచిత్రకం

బేహరి కల్మిక్మొమ్మకుచరహేమఘటంబుల నొప్పునుత్పలం

బేహరి ముక్తిసేవధి ముగ్ధసింద్రులకుం గనఁ జేయునంజనం

బాహరీసీలమూర్తి వృందరాయంబున నన్నిధిఁ జేయుగావుతన్. 84

తా. ఏది గోపశ్రీలచంద్రబింబములవంటి ముఖములకు కస్తూరిబొట్టువలె నీమ
చూపునో, ఏది లక్ష్మీదేవిబంగారుపండలవంటివచులందు వికసించిన సల్లగలువవలె
చెలువు గులుకునో, ఏది యోగులముక్తి యనెడిపాఠమును చెలిసికొనుటకు సిద్ధాంజన
మువలె సుండునో, కృష్ణుడనెడియాసల్లనిలేజము, మాహృదయములందుఁ బ్రకా
శించుగాక.

శ్లో॥ పులేదీవరతాన్తి మిన్దువదనం బర్హావతంసప్రియం

శ్రీవత్సాజ్క ముదారకొస్తుభధరం పీతామ్బరం సుందరమ్!

గోవీనాం నయనోత్పలార్చితతనం గోగోపనఙ్గావృతం

గోవిన్దం కలవేణుగాదనిరతం దివ్యాజ్జభూషం భజే!

టీ. పుల్ల...కాన్తిమ్-పుల్ల=నికసించిన, ఇనివర = సల్లగలువలవంటి, కాన్తిమ్=కాంతి గలవాడును, ఇన్ద్రవదనమ్=చంద్రునివంటి మొగము గలవాడును, బర్హా...ప్రియమ్-బర్హ=నెమిలిపురి నెనెడి, అతంగ=శిరోభూషణమే, ప్రియమ్=ఇష్టమైనది గాఁ గలవాడు-నెమిలిపురిని తలయందు సాముగా చెరువుకొనుటయే వానికి మిక్కిలి యిష్టమనుట, శ్రీవత్స+అజ్జమ్-శ్రీవత్స=శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చ, అజ్జమ్=గుఱుకుగాఁగలవాడును, ఉదార...ధర్మమ్-ఉదార=గొప్పదియైన, కాన్తుభ=కాన్తుభ మనెడికంపును, ధరం=తాల్పువాడును, వీత+అమృరం=పచ్చనివ స్త్రము గలవాడును, సుందరం=చెబువైనవాడును, గోపీనాం=గోప స్త్రీలయొక్క, సయన...తనమ్ - సయన=కన్నులనెడి - చూడ్కులనెడి యనుట, ఉత్పల=సల్లకలువలచేత, అర్చిత=పూజింబడిన, తమం=దేహము గలవాడును - గాల్ల వెలువ రెల్ల కృష్ణుని శరీరము సారెట చూచుచుండునిభావము, గో...వృతమ్-గో=గోవులయొక్కయు, గోప=గాలలయొక్కయు, సంగమ=సమాహమచేత, అవృతమ్=అవరింపబడినవాడును, కల...నిరతం-కల=అవృత్తమధురమైన, వేణునాద = పిల్లగ్రోవిరవలియందు, నిరతమ్=ఆనందమైనవాడును, మిక్కిలి పిల్లగ్రోవిని మధురముగా నూచుచుండువాడునుట, దివ్య...భూషం-దివ్య=శ్రేష్ఠములైన, అజ్జభూషం=దేహలంకారభూషణములు గలవాడును, అగు, గోవిందమ్=కృష్ణుని, భజే=కొలుచుచున్నాను.

శా. శ్రీసత్సాంకితు గోపికానయనరారాజీవార్చితుం గోపగో

సేవాభావితుఁ గాన్తుభోల్లసితు వంశశీనాదమోదాన్వితృక

గోవిందున్ నరసింఘయుక్తు శశివక్త్రుక్ గా పుల్లనీలోత్పలుక్

శ్రీవిభ్రాజతు హోటకాంబరయుతున్ సేవింతు భూషాంచితున్. 85

తా. వికసించిన కలువలవంటి సల్లనికాంతి గలవాడును, చంద్రునివంటి ముఖము గలవాడును, నెమిలిపురి తలయందు చెరువుకొనుట కిష్టపడువాడును, శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చగలవాడును, గొప్పకాన్తుభమను కంపు చాల్పువాడును, పచ్చనివలువ గట్టువాడును, సుందరమైనవాడును, గోపస్త్రీలచూడ్కులనెడికలువలచే నిలువెల్లఁ బూజింపబడినవాడును, గోవులును గోపకులును జాట్లు బలసియుండువాడును, అవృత్తమధురమగు వేణుధ్వని గలవాడును, దివ్యములైన భూషణములు మేసం దాల్చినవాడును, అగుశ్రీకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ యన్నాభీనరసీరుహో నైరపుటే భృష్ణాయమాణో విధిః

యద్వక్షః కమలావిలాసనదనం యచ్చక్షుషీ చేన్ద్రినా ।

యత్పావాబ్జవిన్సృతా సురనదీ శమ్భో శ్శిరోభూషణం

యన్నామన్మరణం ధునోతి దురితం పాయా త్స నః కేశవః॥ 86

టీ. యస్మాన్...పుటే-యత్ = ఎవ్వనియొక్క, నాభీ = బొడువందలి, సర
సీరుహ = తామరయొక్క, అంత = అంతఃపలకనడు, పుటే = దోన్నెయందు-దోన్నెపర
నన్నయాతామరలోపలిభాగమున, విధిః = బ్రహ్మదేవుడు, భృజాయమానః =
తుమ్మెదవలె నాచరించుచున్నవాడో, యత్ + వక్షః = ఎవనితోమ్ము, కమలా...
సదసమ్-కమలా=లక్ష్మిదేవీకి, విలాస=లీలారమైన, సదసమ్ = గృహమో, యత్ +
చక్షుషీచ = ఎవ్వనిరెండుకన్నులును, ఇన్దు + ఇనో = చంద్రమూర్త్యులో, యత్...
సృతా-యత్ పాదబ్జ = ఎవ్వనిచగచారపదములనుండి, వినిస్సృతా = వెలువడినదైన
నురసదీ = గంగానది, శమ్భోః = శివునియొక్క, శోభూషణమ్ = తలసామ్మో,
యత్ నామస్మగణం=ఎవ్వనిపేగు స్మరించుట, దురితం=పాపమును, ధునోతి = చెదరఁ
గొట్టునో, 'దునోతి' అను పాఠమున దహించునో, సః = ఆ-ప్రసిద్ధుడైన, కేశవః =
శ్రీకృష్ణుడు, సః=మమ్ము. పాయాత్ = రక్షించుగాక. బొడ్డుదమ్ము బ్రహ్మకు భుట్టి
నిల్లు, కన్నులు రెండును శూర్యచంద్రులు, పాదతీరము శివుడు శరసా వహించెను.
నామస్మగణము సర్వపాపనిర్మూలము. అట్టిమహత్త్వము గలవాడే రక్షింప వర్తించు
గాన మమ్ము రక్షించుగాక మని భావము.

ఉ. ఎవ్వనినాభికంజమున శ భృంగముభంగిఁ జెలంగుఁ బద్మజం
డెవ్వనికన్ను లిందురవు శ తెవ్వనివక్షము లచ్చి కాటవ
టెవ్వనిపాదపద్మజల శ మిశుజటాటనిఁ బొల్పుభూషణం
బెవ్వనిఁ బేర్కొనం గలుపకమిఁగనొ యాహరినన్ను బోచుతన్.

తా. ఎవ్వనిబొడ్డుదామరలోపల బ్రహ్మ తుమ్మెదవలె జూపట్టునో, ఎవ్వని
వక్షము లక్ష్మికి విలాసమందిరమో, ఎవ్వనికన్నులు రెండును శూర్యచంద్రులలో,
ఎవ్వని పాదారవిందములనుండి బయలుదేసినగంగ శివునికి తలసామ్ము అయ్యెనో,
ఎవ్వనినామము స్మరింపఁగా పాపములు పటాపంచలగునో, యాశ్రీకృష్ణుడు మమ్ము
రక్షించుగాక.

అన. గోపీకటాక్షములు కృష్ణునియయ్యైయవయవములపైఁ
బొలయునప్పుడు చూపట్టుభంగులను వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ రక్షన్తు త్యా మసితజలజై రష్టలిః పాదమూలే
మీనా నాభీనరసి హృదయే మార బాణా మురారేః |
హారాః తన్తే హరిమణిమయా వక్త్రపద్మే ద్విరేఫాః
విఞ్చాపీడా శ్చికురనిచయే ఘోషయోపితృటాక్షాః ||

87

టీ. మురారేః = శ్రీకృష్ణునియొక్క, పాదమూలే = అడుగులమొదట, అసిత
జలజైః=నలగలువలచేసయిన, అంజలిః = దోయిలియును, నాభీనరసి = బొడు అనడి
కొలఁకునందును, మీనాః=చేపలును, హృదయే=తోమ్మునందు-మనస్సునందని భావ

ము, మారబాణాః=మస్కభునిబాణములును-ఇచట హృదయశబ్దమునకు బాణము అనుటంబట్టి తొమ్మనియు మస్కభాణమయః క్రమేన భావవికాగమునుబట్టి మన స్మనియు నర్థములు గ్రాహ్యములు, కణ్ఠే=కంఠమునందు, హరిమణియూః = ఇంద్రనీలమణి వికారములైన, హరాః=హాములును, పక్రృషణ్ణే=మోముదామరయందు, ద్వితీయాః=తుమ్మెదలును, చిహరనిచయే = పరులసమాహమునందు, వేష్మ+అపిడాః = నెమిలి పురి యనెడి శిరోభూషణములును, అగు, ఘోష...కటాక్షాః=ఘోషయోషితో = గొలచెలువలయొక్క, కటాక్షాః = కడగంటిమాపులు, త్వాం = నిన్ను, రక్షస్తు = రక్షించుగాక-గోపికలకటాక్షములు నల్లనివి గావున కృష్ణపాదము మొదలుకొని, శిరస్సవతాను నల్లగలువలు మొదలైనవిగా రూపింపబడియె నని తెలియునది.

చ. కమలదళాత్మునంఘ్రులకుఁ శ్ర గల్వలదోయిలి నిమ్ననాభికా
పమునకు మీలు పేరెదకు శ్ర భావజువాలు శిరోధి కిందర
త్నములనరాలు మోమువిరిగదమ్మికిఁ దుమ్మెదచాలు మాళికిన్
విమలపుబ్బిదాలు దగుర్ర వేతలచూపులు నిన్నుఁ బ్రోచుతన్. 87

తా. గోపికలనల్లనికడగంటిమాడ్కులు కృష్ణనిపాదమాలము నందు బోలినప్పుడు నలకలువలదోయిలివలెను, కొలయవలె నుండుబొడునందు చేపలవలెను, హృదయమునందు మస్కభునితూపులవలెను, కంఠమునందు ఇంద్రనీలమణిహారములవలెను, ముఖములమునందు యమ్మెదలవలెను, పరులయందు నెమిలిపురిదండలవలెను, బ్రహ్మేశ్వరుడనెను. అట్టికటాక్షములు నిన్ను రక్షించుగాక.

అవ. వేదవ నిదుర లేచునప్పటికృష్ణునిచిన్నలను జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ దధిమథననినాదై స్త్యక్తనిద్రః ప్రభాతే
నిభృతపద మగారం వల్లవీనాం పృవిష్టః |
ముఖకమలనమీరై రాశు నిర్వాప్య దీపాన్
కబళితవననీతః పాతు గోపాలబాలః || 88

టీ. ప్రభాతే=కొంత తెల్లవాలునపుడు, దధి...నాదై=దధి = పెరుగుయొక్క మథన = చిలుకుటవలనఁ బుట్టిన, నినాదై = ధ్వనుల చేత, త్యక్తనిద్రః సన్-త్యక్త = విడువబడిన, నిద్రః సన్ = నిదురగలవాడగుచు, నిభృతపదం యథాతథా-నిభృత = రహస్యమైన, పదం యథాతథా = అడుగులు గలుగునట్లుగా-రహస్యముగ నెవ్వరికిని తెలియనట్లు అడుగులిడుచు ననుట, వల్లవీనాం = గోపికలయొక్క, అగారం=గృహమునుగృహములను అనుట, ప్రవిష్టఃసన్ = ప్రవేశించినవాడగుచు, ముఖ...సమీరైః = ముఖముల = మోముదామరయొక్క, తామరివంటి మెగముయొక్క, సమీరైః = వాయువులచేత-నాటితో ఊచుటచే బుట్టినవాయువులచేత ననుట, దీపాన్=దీప

ములను, అశు=శీఘ్రముగా, నిర్వాప్య=ఆర్పి, కబలితనవీతః-కబలిత = మ్రింగబడిన, నవనీతః=వెన్నగలవాడగు-వెన్నను మ్రింగినవాడగు, గోపాలబాలః = గొల్లపిల్లవాడగు కృష్ణకుమారః = మమ్ము, పాతు=రక్షించుచుగాక.

ఉ. ప్రొద్దునఁ జల్లఁ జిల్కురవశముల్ చేచి సోఁకినయంతలోపలకొ
నిదుర లేచి గోపరమృతేనదనంబులఁ జొచ్చి యొయ్యన
నృద్దు మణించి యాస్యవవశనంబున నాశముఁ బూని దీపము
తైద్ద యొన్న వెన్నఁ గబళించినగోపనుమారుఁ గాంచెదన్. 88

తా. తెల్లవాలునపును పెరుగు చిలువళ్ళలు విని నిదురలేచి యెవ్వరికిని తెలియకుండునట్లు మెలగా న్నకును లికుడు గొల్లచెలువలయిండ్లు చొచ్చి వెలుగు చున్నదీపముల నోటితో నూచి వెన్నలను మ్రింగినచిన్నిబాలకృష్ణుడు మమ్ముఁ గాచుచుగాక.

శ్లో॥ ప్రాతః స్మరామి దధిఘోషవినితనిద్రం
నిద్రావసానరమణీయముఖారవిన్దమ్ ।
ప్రాద్యానవద్యవపుషం నయనాభిరామ
మున్నద్రపద్మనయనం నవనీత వోరమ్॥

89

టీ. దధి...నిద్రం-దధిఘోష = పెరుగు చిలువలువలనిచప్పుడుచేత, వినిత = అడఁప బడిన-పోగొట్టబడిన,నిద్రం = నిద్ర గలవాడును,నిద్రా...విన్దమ్ - నిద్రా = నిద్రయొక్క, అవసాన = కడపట, రమణీయం=మందగమైన, ముఖ + అగవిన్దమ్ = ముఖకమలము గలవాడును - నిదుర లేవఁగానే యానిదురమబ్బుచే సొగసె తామర వల తులకించుముగము గలవాఁ డనుట, హృద్య..వపుషం-హృద్య=మనోజ్ఞమై, అనవద్య = దోషరహితమైన, వపుషం = దేహముగలవాఁడును,నయన + అభిరామం = కన్నులను మనోహరమైనవాడును-లేక కన్నులచేత మనోజ్ఞుడైనవాడును, ఉన్నిద్ర...నయనం-ఉన్నిద్ర = వికసించిన, పద్మ = తామరలేవలవంటి, నయనమ్ = కన్నులు గలవాఁడును, అగు, నవనీతచోరం = వెన్నదొంగ మైన చిన్నికృష్ణుని, ప్రాతః = లేవకడ, స్మరామి=స్మరించుచున్నాను. నిదురమబ్బుతోఁ గూడినయొగ ముతో 'నవనీతచోరమ్' వెన్న దొంగిలించుటకై తమకపనులను చిన్నికృష్ణుని స్మరణము అతిభోగ్యమని యిట్ల హృదయము.

చ. పెరుగు మధించువేళఁ గనిరపట్టుక లేచిననిద్రమబ్బుతో
నయనీనుఁ జెందుకన్నులగవశమందముఁ బారుముఖారవిందముకొ
నరసతనూవిలాసములరచందముః పూర్వీకి వేక్క నేరుఁగాఁ
బరఁగెను వెన్నదొంగను బ్రభభాతమునకొ నుతియును నానుచిన్.

తా. పెరుగు జలుబుచప్పుడు విని నినురలేచి యానిదురమబ్బున మొకము మంటితెలువై తామరవలె దులకింపగా, అందమై యేకండును లేనిమేను గలిగి, కన్నులపండువై, విరిసిపతమ్మివలె నున్నకన్నులు గల చిన్నారివెన్నదొంగను చిన్ని కృష్ణుని లేపకడ స్మరించుచున్నాను.

శ్లో. పుల్లహల్లకవతంసకోల్లన, ద్లల్ల మాగమగవీగవేషితమ్ |

వల్లవీచికురవాసితాజ్ఞుళీ, వల్లవం కమపి వల్లవం భజే || 90

టీ. పుల్ల...గల్లమ్-పుల్ల = వికసించిన, హల్లక = ఎల్లదామర యనెడి, వతంసక = కరావతంసముచేత - చెవిని జెగువుకొనెడిభూషణముచేత, ఉల్లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, గల్లమ్ = చెక్కిళ్లు గలవాడును, అగమ...గ వేషితమ్-అగమ గవీ = వేదాంతవాక్యములచేత, గవేషితమ్ = వెదకఁబడుచున్నవాడును - వేదాంత వాక్యములను బ్రతిపాదించు నలవి కానివాఁ డనుట, పల్లవీ...పల్లవమ్-వల్లవీ = గోవికలయొక్క, చివర-మంతలములచేత, వాసితమ్=పరిమళించునట్లు సేయఁబడిన, అంగుళీపల్లవం=చిగుళ్ల వంటివేళ్లు గలవాడును-గోవికలపరులు దువ్వి పువ్వు లిడి కొప్పు జడ మొదలగునవిగాఁ బుచ్చుచుండువాడుగావున ఆపంతలములచే వాసించు చున్నవేళ్లు గలవాడనుట, కమపి=ఇట్లటలి చెప్పరానివాఁడును, అగు, వల్లవం = గొల్లవానిని-గోపాలకృష్ణునిని, భజే = సేవించుచున్నాను. నిజమునకు 'అగమగవీ గవేషి'తుడు. చూపునకు 'పల్లవీచివరవాసితాంగుళీపల్లవు' డగు 'పల్లవు' డు కనుక 'కమపి' అనిర్వాచ్యుఁ డని భావము.

ఉ. హల్లకతల్లజ్జశ్రుతిపురటాధరణోజ్వలగల్లభాగునిన్

వల్లవకామినీచికురబంధనుమోర్తికరవాసితాంగుళీ

వల్లవు మానిమానసవిభాసితం వేదగవీగవేషితమ్

నల్లలితారుణాంబుజవిశాలవిలోచనుఁ గొల్పెదన్ మదిన్. 90

తా. చెవిసందుల విలాసముకొఱచుఁ జొనిపినమొదామగలచేతఁ గొమరు చూపుచున్నచెక్కిళ్లు గలవాడును, వేదాంతవాక్యములను గోచరింపనివాడును, గోవికలపంతలములను దువ్వి పువ్వులు దురివి కై సేయుటచే వాసించుచున్న చిగుళ్ల వంటివేళ్లు గలవాడును, అనిర్వాచ్యుఁడును, అగుగోపాలకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ స్త్రీయం హరే ర్హరతి యన్నవసితచౌర్యం

జారత్వ మన్య గురుతల్పకృతాపరాధమ్ |

హత్యాం దశాపనహతి ర్భ్రుపానదోషం

యత్సూతనాస్తనవయస్స పునాతు కృష్ణః || 91

టీ. యత్ = ఎందుచేత, హరేః = శ్రీకృష్ణునియొక్క, నవసితచౌర్యం = వెన్న దొంగతనము, స్త్రీయం = దొంగతనమును, హరతి = హరించుచున్నదో, అన్యః = ఈ

కృష్ణనియొక్క, జారత్వం = విటభావము, గురు...రాధం-గురుతల్ప = గురుభార్య యందు, కృతఃచేయబడిన, అపరాధమ్ = అపరాధమును, హరితి = హరించుచున్నదో, యత్=ఎందువలన, దశాననహతిః-దశానన=రావణునియొక్క, హతిః=చంపుట, హత్యాం=బ్రహ్మహత్యాగ్రహమును, హరితి = హరించుచున్నదో, పూతనా...పయః-పూతనా=పూతనయొక్క, స్తనః=చిన్నలయొక్క, పయః=పాలు-పూతన చిన్నచాలు గుడుడుట, మధుపానదోషం=మద్యమును ద్రాగినదోషమును, హరితి=హరించుచున్నదో, తతః = అందువలన-సమీకృతౌర్వాదులను అనుభవించినమాత్రము సనే చౌర్వాదిదోషములన్నియు హతములగునట్టిచూహత్వము గలవాడగుటచేత, సః=ప్రసిద్ధుడైన, కృష్ణః=కృష్ణుడు, పునాతు=పవిత్రులను జేయుగాక.

చ. గురునతిః గూడినట్టియమృతమోటిచనుకొనవజబారతారతిం

బారయపు మద్యదోషములు ౧ పూతనచిన్నలు చేపు తెంచినం దరలును హత్య రావణహృతిన్ వినఃశౌర్యము వాయు వెన్నదొం గఱికము లెన్న నట్టికథ ౨ గల్గినశౌరి పవిత్రుఁ జేయుగాక. 91

తా. శ్రీకృష్ణుని వెన్నదొంగఱికమును స్మరింపగాక జౌరత్వము చేసినపాపమును, జారత్వమును దలంపగా గురుభార్యాసంగమదోషమును, రావణుని చంపుట ననుసంధింపగా బ్రహ్మహత్యయు, పూతనచిన్నల బ్రావుట వెన్నగా మద్యపానము చేసినదోషమును, బరిహృతము లగునుగాన నిట్టిపవిత్రచరిత్రుఁడగుకృష్ణుడు మమ్ముఁ బవిత్రులను జేయుగాక.

అవ. శ్రీకృష్ణవిరహముచే మననాశుర యగునొకగోపిక మన్మథు నుపాలంభించురీతిని జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ మార మావస మదీయమానసే, మాధవైకనిలయేఃపద్యచ్చయా | శ్రీరమావతి రిహగమే దసా, కన్యహేత నిజవేత్తలజ్ఞ నమ్॥ 92

టీ. హేమార = ఓమన్నగౌ, మాధ...లయే-మాధవ = శ్రీకృష్ణుని, ఏక = ముఖ్యమైన, నిలయే=వాసనామయైన, ఇహ=ఈ, మదీయమానసే=నామనస్సునందు, యద్యచ్ఛివా-విద్యలవిడిగ, మావస=వసింపుచుండనుమా, అసౌ=ఈ, శ్రీరమా పతిః=లక్ష్మీనాథుఁడుగు శ్రీకృష్ణుడు, ఇహ=ఇచ్చటికి, ఆగమేత్=వచ్చెను, హేరమారముని వార్ధితా మనో అను పాతమున, హేమారమహా=ఓలక్ష్మీపతి, అసౌ=వీడు-ఈమన్నగుడు, వార్ధతాం=వారింపబడిగాక, వీరిని వాంఛింపుమా యనుట. నిపు వచ్చి నాకోర్కిదీర్చి యీమన్నభబాధను దీర్చుమామని భావము. నిజ...లజ్ఞ నమ్-నిజఃస్వగీతుడైన, వేక్మ=గృహమును, లంఘనమ్=అతిక్రమించుట - అక్రమించుకొనుట యనుట, కః=ఎవడు సహితం=ఓర్పును-ఎవడును ఓర్వఁడనుట. శ్రీకృష్ణుని

కామించి మస్కధవీడిత యై ఈముక్తిచే శ్రీకృష్ణనిరాక ప్రార్థించి మస్కభాగ్నిని
దూరింపజూచిన దని భావము.

చ. అనుపమదీప్యధామము ముర్రారికి నానున మట్లు గావునఁ
మనసిజ నిల్వ వద్ద చనురమా వినుమా యనుమాన మేటికిన్
వనరుహలోచనుం డిటుకు శ్ర వచ్చిన నేరము వచ్చు నెమ్మొయిం
దనగృహసీమనొండొకఁడురదార్కొన నెవ్వఁడుమఁజెప్పమా.

తా. ఓమస్కథా! నామనస్సు కృష్ణునికే వాసునాన మొనది. కనుక నిచట
విడచులవిడిగా వసేంపనుమా. శ్రీకృష్ణఁడును ఇదె వచ్చెను. తనయింటిని అక్రమించు
కొనుట నెవఁ డోర్చును?

శ్లో॥ ఆకుఞ్చితం జాను కరంచ వామని, న్యస్త్య క్షితౌ దక్షిణహస్తపద్మే
అలోకయంతం నవనీతఖిణ్డం, బాలం భజే కృష్ణ ముపానతాంజమ్॥

టీ. ఆకుఞ్చితం=ముడుపఁబడినట్టి, వామం=దావలి, జాను = మోకొలిని,
కరంచ=చేతిని, క్షితౌ=భూమియందు, న్యస్త్య=శించి-ఎడమమోకొలిని ఎడమచేతిని
ముడిచి భూమిపైది యనుట, దక్షిణ...పద్మే=దక్షిణ=మడిచియున్న, హస్తపద్మే =
తామరపంటిచేతియందు, నవనీతఖిణ్డం=నవనీత=నెన్నయొక్క, ఖిణ్డం=ముద్దను, ఉపా
సత + అంగం సంతం=ఉపాసత=వ్రాల్చుబడిన, అజ్ఞంసస్తం=అనయవములు గల
వాడగుచు-దేహమును పంచి యనుట, అలోకయంతం=చూచుచున్నవాఁడును, బా
లం=బాలుఁడును, అగు, కృష్ణం=కృష్ణుని, భజే=భజింపదున్నాను. 'బాలం ముపదం
మసనా స్మరామి' అనుపాఠమున, బాలం=బాలుఁడు నగు, ముపదం = కృష్ణుని,
మసనా=మనస్సుచేత-మనస్సునందంతటను, స్మరామి=స్మరించుదున్నాను అనియర్థము.
ఎడమచేయియు ఎడమమోకొలును మడిచి భూమినియే నానించిదనిచే దేహమును
పంచి మడిచేతివెన్నముద్దను చూచుచున్నకృష్ణునిపాలుపును గవి యనుసంధించినాఁ
డని తెలియునది.

ఉ. దావలికేలు జానువు నురదారగతిఁ ధరణీతలంబున

న్మోహి యుపానతాంగమున శ్ర నూల్కొని దక్షిణహస్తపంకజ

స్థాపిత మైనవెన్నఁ బ్రమరదంబునఁ జూచి చెలంగుచెల్వని

న్మోహకుమారు దంతిగమరమన్ సతతంబు మదిం దలంచెదన్. 98

తా. ఎడమమోకొలును జేయియు ముడిచి భూమిపై మోహి శరీరము బోర
గిలవంది మడిచేత సుండువెన్నముద్దను జూచుచుండుబాలకృష్ణుని భజింపదున్నాను.

శ్లో॥ జానుభ్యా మభిధావంతం, పాణిభ్యా మతిసుందరమ్
సుకుణ్డలాలకం బాలం, గోపాలం చింతయే దుమ్॥

టీ. జానుభ్యామ్ = మోకాళ్లచేతను, పాణిభ్యామపి = చేతులచేతను, ఆభి
ధావన్తం = పరువులిడుచున్నవాడును, సునద్రమ్ = చెలువైనవాడును, 'బాహుభ్యా
మతిసునద్రమ్' అనుపాఠమున జానువులచేత బరుగిడువాడును. భుజములచేత మిక్కిలి
సాగసెనవాడను, అని యర్థము, - మిక్కిలి సాగసెనబుజములు గలవాడనుట, ను
...లకమ్=నుశ్రేష్ఠములైన, పుణ్యం=పండలములను, అలకం=ముంగురులను గలవా
డును, బాలం=బాలుడును-అగు, గోపాలం=గొల్లవానిని-గోపాలకృష్ణునిని, ఉషః
=ప్రాతఃకాలమున, చిన్తయించితిగచుచున్నాను, సుమణిలాలకం కృష్ణం ధ్యాయా
ముష్ణసి బాలకమ్ అను పాఠమున, బాలకమ్=బాలుడగు, కృష్ణం=కృష్ణుని, ఉష
సి=ప్రాతఃకాలమున, ధ్యాయామి=ధ్యానించుచున్నాను అని అర్థము.

ఉ. నిర్దపుమద్దికాయ లర్రనిక్క బదంబున జానుయానమున్

మొద్దు మోగంబునం జెలంగురముంగురు లందపురాపి రేకయున్

గద్దరి బెక్కుఁజూపులుఁ బోకాటపునవులుఁ గల్గుబాలకుం

బ్రొద్దున మేలుకాంచి దినమున్ మది నెంచెద నందనందనున్. 94

తా. మోకాళ్లతోను జేతులతోను దోగిగాడి పరుగిడుచు, మిక్కిలి సుంద
రుడై, పండలములు నెవుల వెలుగ, నెలయుబాలుని గోపాలకృష్ణుని ప్రాతఃకాల
మున ధ్యానింపవలయును.

అవ. శ్రీవిష్ణుడు కవికి అవతారాంతరమునగు గల భక్తిని బరిశోధింపదలంచి
తాను గోదండరాముడై యావిర్భవించి దగ్గున మియ్యంగా గ వి చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ విహాయ కోదణశరా ముహూర్తం

గృహీణ పాశౌ మణిచారు వేణుమ్ ।

మాయూరబర్హంచ నిజోత్తమాశ్లే

సీతాపతే త్వం ప్రణమామి వశ్యాత్ ॥

95

టీ. హేసీతాపతేఽరూహ, కోదణశరా=విలును బాణమును, విహాయ =
విడిచి, పాశౌ=హస్తమునందు, ముహూర్తం=గడియసేపు, మణి...వేణుమ్=మణి
మణివికాగమై-కావుననే, చారు=సుందరమైన. వేణుమ్ = పిల్లగ్రోవిని; నిజ +
ఉత్తమాశ్లే=సాంకేతిగమునందు, మాయూరబర్హంచ=నెమిలిపురిని, గృహీణ = గ్ర
హించుము, పశ్యాత్=ఆనందిగము, అహం=నేను, త్వం=నిన్నుయూర్చి, ప్రణమామి
=నమస్కరించుచున్నాను.

మ. శరచాపంబులు మాని మానికపువంశం బున్నతిం గేలుఁదా

మరలం బూని కిరీట మంద మగుసీతమాళిం విలాపంబు దా

ల్పి రవాణంబుగ నిల్చినన్ మఱి తగన్ శ సేవించి సీతామనో

హర నాముచ్చట దీరునవ్వుడుగదారయాత్మం బ్రశంసించెదన్. 96

తా. ఓరామా! నీవిల్లును బాణములును విడిచి మహారాక్షసకాలము కరమున మణిమయంబైన చెలువంపుఁబట్టిగోపిని దాల్చి కిరంబున గీటంబు విడిచి నెమిలి పురిని జెరుపుకొనుము. పిదప నేను నీకు నమస్కరించుచున్నాను.

అవ. ఒకగొల్లపిల్లవాఁడు కృష్ణుం జూచి చెప్పువాక్యము నిట యనునంధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అయం శ్రీరామ్భాధేః పతి రితి గవాం పాలక ఇతి

శ్రీతోఽస్మాభిః శ్రీరోపనయనధియా గోపతనయః |

అనేన ప్రత్యూహో వ్యరచి సతతం యేన జననీ

స్తగాద వ్యస్మాకం నకృదసి పయో దుర్లభ మభూత్ || 96

టీ. అయం=ఈ, గోపతనయః = గొల్లపిల్లవాఁడు-కృష్ణుఁ డనుట, శ్రీర+అమ్భాధేః=పాలసముద్రమునకు, పతిరితి=దొరయనియు, గవాం=గోవులకు, పాలక ఇతి=కాపరి యనియు, శ్రీర...ధియా=శ్రీర=పాలయొక్క, ఉపనయనంసంపాదించుకొనెడి, ధియా=బుద్ధిచేత, అస్మాభిః=మాచేత, శ్రీతః=ఆశ్రయింపఁబడెను-పాలసముద్రమునకు దొరయనియు గోవులకు పాలకుఁడనియు మేము యథేచ్ఛమాగా పాలుదొరకుననుతలంపుతో ఆశ్రయించితిమనుట, యేన=ఏహేతువుచేత, సతతం=ఎల్లప్పుడును, అస్మాకం=మాకు, జననీ=స్తనాదవత్తల్లిచన్నునండియు, నకృదసి=ఒకానొకప్పుడైనను, పయః=పాలు, దుర్లభం=పొందనలవికానిది, అభూత్=అయ్యెనో - మా కొకప్పుడైనను తల్లిపాలు నైతిముత్రాగుటకు లేనిపుకారణమున, అనేన=ఏచేత-ఈకృష్ణునిచేత, ప్రత్యూహః=విఘ్నము, వ్యరచి=చేయఁబడెను. తలిపాలే లేవండఁ జెరిపినప్పుడు మఱి మేము కొరిసట్లు గోవులపా రెక్కడిది? కాబట్టి మేము పాలు ద్రాగుటకు విఘ్నము గావించినాడని యర్థము.

చ. చెలువుఁడు గోగణాధిపతి శ్రీ రవయోధివిహారి యీతనిం

గొలిచినఁ బాలు గల్గు ననుకొరికతోఁ గడుభక్తిసేయఁగా

బలిబలి మాదుతల్లిచనుఁబాలకు సైతము విఘ్నకర్తయై

యలవడె నెట్టుగొల్తు మిఁక శ్రీ నక్కట టేడని నమ్మి గోపకున్. 96

తా. ఈగోపాలకృష్ణుఁడు పాలసముద్రమునకు దొర యనియు ఆవులను గాచువాఁడనియు కావుననే మామపాలు వలయునంత దొరకునని తలంచి యాశ్రయించితిమి. తుదకు దల్లిచనుఁబాలుమాడ ఒకప్పుడైనను మామలభించుట యరుదు గావించినాఁడు. కనుక మాకు పాలుదొరకుకే విఘ్నముచేసినాడనుటచెప్పఁజాల ?

అవ. ఒకగోపిక చతురముగాఁ జెప్పినమాటను ఆనునంధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ హస్త మాక్షిప్యయాతోఽసి బలా త్కృష్ట కి మద్భుతమ్ |

హృదయా ద్యది నిర్యాసి పౌరుషం గణయామి తే ||

97

టీ. హేకృష్టః=ఓకృష్ట! బలాత్=బలవంతముగా, హస్తం=చేతిని, ఆక్షిప్య= విదిల్చి, యాతోః=పోయినవాడవు, అసి = అగుచున్నావు, కిం = ఏని, అద్భుతమ్ = ఆశ్చర్యము - నాచేయి విదుల్చుకొనిపోవుట ఒకయాశ్చర్యము కానేరదనుట, హృదయాత్=నా హృదయమునుండి, నిర్యాసియది = బయలుపెడలిపోతివేని, తే=నియొక్క పౌరుషం=పౌరుషమును-మగతనమును, గణయామి = లెక్కింతును-నాచేయి విదుల్చు కొనిపోవుట వింతకాదు, నామనస్సునుండి వెలికి పోయితివేని యప్పుడే నీవు పౌరుషముకలదని యెన్నుచున్నాననుట - నీవు నామనస్సును విడిచిపోవనేరవని యర్థము. నిన్ను నేను సదా వసన్ముననే మఱవక స్మరించుచుందును; నీవు మఱసించినను నీన్ను నేను మఱవను అని భావము.

చ. వలచితీరా యటంచుఁ జెయ్యవట్టివఁ గొగిలు గారవించి చె

క్కిలిఁ గొనగోట నొక్కి కరఁగింపక చిమ్ముక పోయె దీక్రియం

దలఁపున నిల్పఁ జిక్కఁ కరదా చనఁ గల్గిన బౌరుషంబు నీ

కలవడె నంచుఁ బల్కుచెలి శ నక్కునఁ జేర్చినకౌరిఁ గాంచెదన్.

తా. కృష్ణ! నీవు నాచేయి విదుల్చుకొని పోవుట యొకయాశ్చర్యము కాదు; నామనస్సునుండి వెలికి పోఁజాలితివేని యప్పుడే నీవు మగతనమున్నదని నేను దలంతును. అంతవఱకు నీవు పౌరుష మున్నదని తలంపను.

శ్లో॥ తమసి రవి రి వోద్య నృజ్జతా ముచ్ఛరాశౌ

ప్లవ ఇన తృషితానాం స్వాదువర్షీ వ మేఘః |

నిధిరవ విధనానాం దీర్ఘ త్రీ వామయాణాం

భిషగివ కుశలం నో దాతు మాయాతు శౌరిః ||

98

టీ. తమసి సతి=చీకటియందు - చీకటియుండగా, ఉద్యన్ = ఉదయించుచున్న, రవిరవ=సూర్యునివలెను, అమ్బరాశౌ = సముద్రమునందు, మజ్జతాం = మునుఁగుచున్నవారికి, ప్లవ ఇన = తేవునలెను, తృషితానాం = దప్పిగొన్నవారికి, స్వాదువర్షీ = స్వాదు=భోగ్యముగా, వర్షీ = పర్షించుచున్న, మేఘ ఇన = మేఘమువలెను, విధనానాం = ధనములేనివారలకు, నిధిరవ = నిక్షేపమువలెను, దీర్ఘ...యాణాం - దీర్ఘ = ఎడతెగక సాగుచున్న, తీర్ఘ=వంద్రములైన, ఆమయాణాం = రోగములుగలవారికి, భిషగివ=వైద్యునివలెను, శౌరిః = శ్రీకృష్ణుడు, నః = మాకు, కుశలం = కుశలమును, దాతుం=ఇచ్చుటకు, ఆయాతు=వచ్చుగాక.

మ. అడవిం జీకటిఁ బోవువాని కుదయం శ బెనట్టిసూర్యాకృతిక

జడధిం గ్రుంగఁగ నావ దగ్గఱవయోరం బేదకు లిచ్చి చొ

వృషరీతిం దృవ దీర్పగా బడిమొగుల్ శ పైకొన్నచందాన నొ
వృడరన్ మాన్పెడువైద్యునట్లు హరి డాదయన్వచ్చి నన్ బ్రోచుతన్.

తా. చీకటి గలిగినప్పుడు మూర్ఖుడందఱుంచినట్లును, సమద్రమునం బడి
మునుంగువానికి నావ చేకూటినట్లును, దప్పిగొన్నవానికి నిగవైనవర్షము మబ్బు గురిసి
నట్లును, పేదకు పెన్నిధి దొరకినట్లును, దీర్ఘరోగమున బాధపడువారికి వైద్యుడు
లభించునట్లును, సంసారబద్ధుల మైనమమ్ము కృష్ణుడు వచ్చి రక్షించుగాక.

అవ. ఇందు మదనగోపాలమర్తమూర్తిని కవి వర్ణించుచున్నాడు.
శ్లో॥ కోదణ్డం మన్మథం సుగన్ధి విశిఖం చక్రాబ్జపాశాబ్జుశం

హైమిం వేణులతాం కరైశ్చ దధతం సింహారపుష్కారుణమ్!

కన్దర్పాధిక సుందరం స్మితముఖం గోపాబ్జసంవేష్టితమ్

గోపాలం మదనాధిపం త మథజం త్రైలోక్యరక్షామణిమ్॥ 99

టీ. మన్మథం = మృదువైన - చెఱువమయమైన - ఇచ్చట 'మదనాధిపమ్' అని
కృష్ణుని మన్మథాభిమానిదైవతముగా వర్ణించుటచే నిట మన్మథపాదర్పణమును జెప్పు
చున్నాడు. మఱియు మీద కోదణ్డ మైక్షవమ్ అని చెప్పుచున్నాడుగనుక
'మన్మథమ్' అనగా చెఱువమయమగుటచే మనోజ్ఞమైన యనియర్థము, కోదణ్డమ్ =
చిల్లును, సుగన్ధి = పరిమళించుచున్న-పుష్పమయమైన, విశిఖం = బాణమును, చక్రా...
మణిమ్-చక్ర=చక్రము, అబ్జ = శంఖము, పాశ = పాశమును, అంగుళం-అంగుళమును
హైమిం=నింగారుమయమైన, వేణులతాం = పిల్లగ్రామినియు, కరైః = హస్తముల
చేత, దధతం = ధరించుచున్నవాడును, సిన్హ...రుణమ్-సింహారపుంజ = చెందినపు
రాశివలె, అరుణా = ఎఱువయినవాడును-ఇచ్చట మన్మథాభిమాని యగుమూర్తివిశేష
మును జెప్పుటచే నలుపును జెప్పక యెఱుపును జెప్పినాడనితెలియునది, కన్ద...దగమ్-
కన్దర్ప = మన్మథునికంటె, అధిక = ఎక్కుడుగా, సుందమ్ = సక్కవైనవాడును,
స్మితముఖం-స్మిత=చిలువపువ్వుగల, ముఖం = ముగము గలవాడును, గోపా...వేష్టితమ్-
గోప+అజనా = గోప శ్రీలచేత, వేష్టితమ్ = చుట్టబడినవాడును, త్రైలోక్య...
మణిమ్-త్రైలోక్య = త్రైలోకములమను, రక్షామణిమ్ = చింతామణియైనవాడును-చిం
తామణివలె ముల్లోకములవారికిని శారీరశార్యులొసగువాఁ డనుట, మదన+అధి
పం=మన్మథునికి అధిపతి యైనవాడును - మన్మథాభిమానిదైవత మైనవాడును,
అగు, కం=అ - ప్రవీడుడైన, గోపాలమ్ = గోపాలకృష్ణుని, అభిజమ్ = భజించిరిని.
ఇచ్చట 'కరైః' అనుటచే మీద 'చక్రాబ్జ పాశాబ్జు' మున్నవిధబాహుళి' అన్నలు అన్వయము
అని తెలియునది. గోపాలం సతతం భజామి వరదం త్రైలోక్యరక్షామణిమ్ అను
శాంతరమున, వరదం=వర్షప్రదుఁడుగు, గోపాలం=గోపాలకృష్ణుని, సతతం = ఎప్పు

దును, భజామి=భజించుచున్నాను, అని యర్థము. ఈశ్వోకమునర్థమే మీఁదరాగల
'శోదణ మైత్తవమ్' అనుశ్లోకమున మఱియు స్పష్టము.

చ. అలరులకోరి యిరుచునిలన్తనంశపాశరథాంగశంఖవం

శలతలు బౌహులన్ వెలయుఁ ర జక్కనిగోపతుమారమన్యథున్

అలితదరస్మితా ననుఁ ద్రిలోకజనావను గుంతుమారుణో

జ్వలతరగాత్రు గోవజాశ్రజాతముభసుఖపాత్రుఁ గొల్పెదన్. 99

తా. బౌహులముమై చెలువు నూపువిల్లును, పుష్పములముమై పరిమళము గల
బాణములును, చక్రమును, శంఖమును, పాశమును, అంశమును, బాగారుపిల్లం
గ్రోవియు ఎరిమిదిచేతులం బాల్చి, చుదిరపుడొడివల నెట్లైన, సుస్వభునికంటె
నుగదరుడై, విఘ్నపుష్ప శోలఁడుముగముతో గోపస్త్రీలు బలసియుండఁగా నొ
ప్పును, ముగ్ధోఃసుఖము జగితాఁబడిపలఁ గోరినశోభుల్గుచ్చును, మన్మథాభి
మానిదవ మై నెలుఁగుగోపాలకృష్ణుని భజించితిని.

శ్లో॥ సాయజ్కాలే వనాన్తే సనుమితనయే సైక తే చన్ద్రికాయాం

త్రిలోక్యాగర్వాజ్ఞాం సురనరగణికామోహనాపాజ్ఞమూర్తిమ్ |

సేవ్యం శృంగారభానై ర్నవరనభరితై ర్గోపకన్యానహన్త్రై

ర్వస్తేహం రానకేరీరత మతిసుభగం వశ్యగోపాలకృష్ణమ్! 100

టీ. చనుమితనయః=సనకాయనగడు - వసంతకాలమున, వసంతే = నిమగ్న
యమైన వనమున-బృదావనమునందు, చంద్రికాయాం=చెన్నెలయందు, సైకతే=
ఇనుఁతిన్నెయందు, త్రైలోక్యా...జ్ఞాం=త్రిలోక్యములను, అక్షరేణ=
వశపఱచుకొనెడి, అజగి = ఆవయవములు గలవాఁడును - ఆవయవసౌందర్యాతిశయ
ముచే ముగ్ధోకములను వశముచేసికొన్నవాఁడనుట, సుర...యా ర్చి-సుర=దేవతల
యొక్కయు, సర=సనుమితలయొక్కయు, గణికా=వేశ్యలప-దేవవేశ్యలపను మను
వ్యవేశ్యలపను ననుట, మోహన=మోహమును బుట్టించుట, అపాంగ=కడగన్నులు
గల, మూర్తిం = అశృంగలవాఁడును-కడగంటిమాపుల చేతనే దేవమనువ్యవేశ్యలను
వశముచేసికొనువాఁడనుట, నవరనభరితై=నరవస-తోమ్మిదిరసములచేతను, ధరితై=
నిండినవారగు, గోపకన్యానహన్త్రై = కలకాలదిగోపస్త్రీలచేత, శృంగారభావైః =
శృంగారప్రయుక్తము లైనభావములతోడ, సేవ్యం=సేవింపదగువాఁడును - ఇచట
'నవరస' అని తోమ్మిదిరసములు సాయాస్యముగా దెప్పబడినను శృంగారరసమే
యనట ప్రధానమనియుఁ దక్కినవి అంగములై దానికి బోషకములగుననియు చెలి
యునది. రాస...గతమ్-రాసకేరీ=రాసక్రీడయందు, గతమ్=ఆనందమును
అరిమిభగం=మిక్కిలినుండరుఁ డైనవాఁడును, శృంగారవశ్యభావైశ్చ=నర్మజ స

లకు వశ్యుడైన గోపాలకృష్ణుని, అహం = నేను, సాయంకాలే-సాయంకాలము నందు, వండే-నమస్కరించుచున్నాను. ఇటు రాసక్రీడ గావున గోపస్త్రీలు వేల కొలదిని బరివేష్టించియున్నారనియు, ఆరాసక్రీడలయందు ప్రయుక్తములైన భూవిక్షేపములును ఆపాంగవిభ్రమములును, వానియందు నిపుణులైన దేవమనుష్యుగణికలకు ను మోహకరముగా నుండెననియును చెలియునది. వేశ్యలకే నాట్యప్రయుక్తములైన యపాంగవిభ్రమాదులందు కాశల మధిగముగావున, దేవమనుష్య స్త్రీలను జెప్పక దేవమనుష్యవేశ్యలను జెప్పినాడు. ఆపాంగవిభ్రమములందు నిపుణులైన వేశ్యలమగ్రూడ మోహము గొలుపునంతటి యపాంగవిభ్రమములు రాసక్రీడయందు నెఱపినాడని మోహకత్యాతిశయము తెలియునది.

మ. పటుశృంగారతరంగితాంగు లగుగోరపాలాంగనల్ గొల్వ ను
త్కటబృందావనస్సైకతంబుల వనంశతజ్యోత్స్నలన్ రోదన్
తటవేశ్యాతతి దృగ్విలాసములచేతం జొక్క రాసక్రియా
నటనాటోపవశీకృతత్రిభువను శ న్నందన్ మదిం గొల్పెదన్. 100

తా. బృందావనములో పసంతకాలమున రాత్రియందు వెన్నెల గాయుచుండగా నినుకతిన్నియలంపుఁ జేరి, మల్లొకంబులను పలపించునట్లు చెలువు గులుకఁకడగంటివిభ్రమములు దేవమనుష్యవేశ్యలమగ్రూడ మరులు గొలుప, వేలకొలదిని, గోపికలు శృంగారరసప్రధానము లగునములు చిప్పిలి తన్ను శృంగారచేష్టలు పచరించుచుగొలుచుండగా, రాసక్రీడ సలుపుచు, భక్తజనులకు పశుండై విలసిల్లు గోపాలకృష్ణునికి నమస్కరించెద.

శ్లో॥ కదమ్మ మూలే క్రీడస్తం బృన్దావననివేశితమ్ ।

పద్మాననిస్థితం వందే వేణుం గాయస్త మచ్యుతమ్॥

101

టీ. కదమ్మమూలే = కడిమిచెట్టుక్రింద, క్రీడస్తం = క్రీడించుచున్నవాడును, బృన్దా...వేశితమ్-బృన్దావన = బృందావనమందు, నివేశితమ్ = ప్రవేశించినవాడును, 'నివేశితమ్' అనుపాతమున, సేవించినవాడును- లేక, బృందావనమందలి గోగోప గోవీజ్ఞులచేత సేవింపబడినవాడును, పద్మాననిస్థితం=పద్మాననమందుఁ గూర్చున్నవాడును, 'పద్మోపగిస్థితం' అనుపాతమున, పద్మ=తామరయొక్క, ఉపరి = మీద, స్థితం=ఉన్నవాడును అని యర్థము, వేణుం=పిలగ్రోవిని, గాయస్తం = గానము సేయుచున్నవాడును, అగు, అచ్యుతం = (వికారరహితుడైన) కృష్ణునిం గూర్చి, వందే=నమస్కరించుచున్నాను.

ఉ. పావనయామునాంబుకణభావితశీతలవాతధూతబృం

దావనపాళిఁ బుష్పితకరదంబకవృక్షపుమూలశేధి రా

జీవనవీనవీతిక వ్యసించుచు వేణువినోదనాది యా

నావనజాయతేక్షణు నరహర్షిత మెన్నెద నిప్తసిద్ధికిన్.

101

తా. బృందావనమును జొచ్చి యందలిగోగోపికాదులెల్ల గొలువఁగాఁ గడిమి చట్టక్రిందఁ గ్రీడించుచు దామఁపై గూర్చుండి సిల్లంగ్రోవి యూడుచునుండు శ్రీ కృష్ణునికి నమస్కరించెదను.

శ్లో॥ బాలం నీలామ్బుదాభం నవమణివిలసత్కింకణీజాలబద్ధః

శ్రోణీజఙ్గాస్తయుగ్మం విపులరుచనఖప్రోలనత్కణ్ఠభూషణమ్ |

పుల్లామౌఖ్యాభవక్రం హతశకటచురుత్పూతనాద్యం ప్రసన్నం

గోవిందం వద్ధితేన్ద్రాద్యమరవర మజం పూజయే ద్వాసరాదా॥ 102

టీ. నిల + అమ్బుద + ఆభం = నిలనిమ్బువంటికొంతి గలవాఁడును, నవ... యుగ్మం = నవ = తొమ్మిదివిధములైన, మణి = వజ్రము మొదలైన మణులచేత, విలసత్ = ప్రకాశించుచున్న, కింకణీ = విలుగంటలముక్క, బాల = బాలముచేత, బద్ధ = కట్టబడిన, శ్రోణీ = సింహదలయొక్కయు, జఙ్గా = నీకలచివరలయొక్కయు, ద్వంద్వం = జంటగలవాఁడును - సింహదలముచు మొలనూలిగ జలును కాళ్ళయందు మువ్వగ జలును గలవాఁడనుట, విపుల...భూషణమ్ = విపుల = పెద్దదియైన, రుచ = శల్ల చాఱలనుప్పెయొక్క, సఖి = గోటిచేత, ప్రోలనత్ = మిక్కిలిప్రకాశించుచున్న, కణ్ఠ భూషణమ్ = కణ్ఠభూషణము గలవాఁడు దృష్టితోఁగనరహితమునొకట మెడియందలి భూషణముతో పెద్ద దుప్పిగోరు గూర్చుట నిట తెలియునది, పుల్లా...వక్రం = పుల్లం = వికసింపిన, అమ్మోఖ = తామరపూవుతో, అభ = సమానమైన, వక్రం = మొగముగల వాఁడును, హత...వాద్యం = హత = చంపబడిన, శకట = శకటానురుడు, మరుత్ = తృణావర్తనును, పూజనా = పూజనయు, అద్యం = మొదలుగాఁగలవాఁడును, శకటానురత్నతావర్తరాశి నామలను జరిపినవాడనుట, ప్రసన్నం = నిగ్గులుండైనవాఁడును, అనుగ్రహము గలవాఁడును, వద్ధి...వగ్ధమ్ = వదనము నేయఁబడువారైన, ఇన్ద్రా = ఇంద్రుని, అది = మొదలుగాఁగల, అమర = దేవతలకు, వగ్ధమ్ = శ్రేష్ఠుడైన వాఁడును, వందితుల కెల్ల వదితుల డైనవాడనుట, అజం = పుట్టుకలేనివాఁడును, బాలం = బాలుఁడును, అగు, గోవిందం = కృష్ణుని, నాసర + ఆదా = ప్రాతఃకాలమున, పూజయేత్ = పూజింపవలయును.

ఉ. బాలుఁ బయోదసేలు సురకపాలకవర్జితశీలు ఘంటికా

లోలకటీతటీపదతరలుకా హతచక్రసమీర శాంబరీ

బాలుఁ బ్రీపుల్లపద్మవిలసన్ముఖు వ్యాఘ్రసఖాభిరాము గో

పాలుఁ బ్రీనన్ను నత్యుతుఁ బ్రీభాతనమర్చితుఁ జేయఁగాఁ దగున్.

తా. నల్లనిబుబ్బవంటిమేనిచాయ గలిగి, పిఱుగులయందును పాదములందును పజ్రములు మొదలైన రత్నములు దాచినచిఱుగజ్జెదారములు విలసిల్లగా, పెద్ద నుప్పిగోరు కంఠభూషణమునఁ బ్రకాశింపఁగా, విసిరించిన తామసవంటినెమ్ము గము గలిగి, శకటాసురునిని తృణావర్తండు పూతన మొనలగువారిని జంపి, యింద్రాదులకల్లఁ దలమిన్నయై పుట్టువులేనివాడయ్యు లీలార్చును బాలుడై యవతరించిన కృష్ణుని వేపవన బూజింపవలయును.

శ్లో॥ వన్ద్యం దేవై ర్ముకున్దం వికసితకురువిన్దాభ మిన్దీనరాక్షం

గోగోపీబృన్దవీతం జితరిపునివహం మన్దచున్దారహానమ్ |

నీలగ్రీవాగ్ర్యపిఞ్చగ్రధనసువిలసత్సున్దలం భానుమన్ద్రం

దేవం వీతామృతరాధ్యం యజకుజదినశోమధ్యమాహ్నేరమాద్రై॥

తా. దేవైః = దేవతలచేత, ముకున్దం = గోనియాడగలిగినవాడగును, విక... దాభిమ- వికసితం = ప్రకాశించుచున్న, మరుగిన్ద = కెగవులమొక్క, ఆభం = కాంతిగలవాడగును, ఇందీవ + అక్షం = నల్లకలువకోవలవంటివన్నులు గలవాడగును, గో... వీతం = గోగోవులయొక్కయు, గోపీ = గోపికలయొక్కయు, బృన్ద = సమాహము చేతప్రేతం = చుట్టఁ బడినవాడగును, జిత... హానమ్ = జితువబడిన, రిపు = శత్రువులయొక్క, నివహమ్ = సమాహముగలవాడగును, మన్ద... హానం = మన్దలమంటియు, మన్దాగ్ర = కల్పవృక్షములవంటియు, హానం = చిఱుగనవ్వు గలవాడగును, నీల... సున్దలం = నీలగ్రీవం = నెమిలియొక్క, అగ్ర్య = శ్రేష్ఠమైన, సిఞ్చ = పురియొక్క, గ్రధన = హుచ్చునచే, సు + విలసత్ = మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న, మన్దలం = చరులుగలవాడగును 'పిఞ్చ' కలననువిలసత్' అనుపాతమున, పిఞ్చ = నెమిలిపురియొక్క, ఆకలన = కట్టుటచేత, మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నవరులు గలవాడని యర్థము. భానుమన్ద్రం = కాంతులతోఁ గూడినవాడగును, వీతామృత + ఆధ్యం = వీణాంబరముచేఁ బూర్ణుడైనవాడును-పచ్చని వలువను గట్టినవాడనుట, దేవం = దేవుండగు, మామన్ద్రం = శ్రీకృష్ణుని, దినశశః = ప్రతి దినమును, మధ్యమాహ్నా-మధ్యాహ్నకాలమందు, రమాద్రై = సగవనకొనకు, యజయజః = పూజింపుము పూజింపుము.

మ. కురువింద్రవతిమానమోహనతనుకా ౧ గోగోపీకానంవృతు

స్ఫురనందోహ మునీంద్రవందితు ముకున్దం గుందమందారసుం

దరమందస్మితుఁ బింఛభూషణు రిపురధ్వంసికా సువర్ణరాంబరకా

నరసీజాక్షుని మధ్యమాహ్నమునఁ బూర్ణబల్ సేన్సీశీలాంబెదకా.

తా. దేవతలవ పుదసముఁ డై, వికసిల్లినకంపులజగి గల మేనిఛాయతో,

పలగలువశేపలపంటికన్నులు గలిగి, గోవులు గోపికలును గుంపులు గట్టి చుట్టును బలిసియుండగా, శత్రుసమూహముల జయించి, మొల్లలను గల్పవృక్షములను బోలు తెలివవృక్షులు నివృట్టి, మేల్లెన నెదిరిపురి జెరువులచేగురులు ప్రకాశించుచుండగా, కాంతలు దొంతరలుగొనుచు, పచ్చవలసల గట్టి వెలయుచుండుకేవుని శ్రీకృష్ణుని మధ్యాహ్నమునందు సుగంధ గలుగుకొఱప యజంతును.

శ్లో॥ చక్రా నధ్వస్తవైవజ మజిత మపాస్తావసీభార మాద్యై
రావీతం నారవాద్యై ర్మునిభి రభినుతం తత్త్వనిర్ణీతహేతోః
సాయాహ్న నిర్మలాంజం నిరుపమరుచిరం చిన్తయే న్నీలభాసం
మన్త్రి విశ్వాదయస్థిత్యపహరణపదం ముక్తిదం వాసుదేవమ్॥104

టీ. మన్త్రి = గోపాలమంత్రము జపించువాడు, చక్రా...ప్రజం-చక్ర + ఆస్త్ర=నుదర్శనచక్రమొనచే, ధ్వస్త=పటాపంచలు సేయబడిన, వైరి = శత్రువుల యొక్క, ప్రజం=సమూహముగలవాడగును, కావుననే, అజితం=శత్రువులచే జయం పలుకనివాడగును, అపా...భాగం-అపాస్త్ర=బాణములచే, అపి = భూమియొక్క, భారం=బరువును గలవాడు - భూభారమును దొలగించినవాడగుట, ఆద్యై= ఆద్యులగు బ్రహ్మదులచేత, అపీతమ్ = పరివేషింపబడినవాడగును నారద + ఆద్యై= నారదుడు మొదలైన, మునిభిః = మనులచేత, తత్త్వ...హేతోః - తత్త్వము యొక్క, నిర్ణీతి = నిశ్చయించుట అనెడు, హేతోః=కారణమువలన - తత్త్వము నిర్ణయించుకొఱప అనుట, అభినుతం=స్థోత్రముచేయబడినవాడు - నారదాదులు శ్రీకృష్ణుని తత్త్వమును నిర్ణయించువాక్యములచే స్తోత్రము చేయుచుండుట, నిరుపమరుచిరం= నిరుపమసాటిలేని, రుచిగం=సంజ్ఞా దైనవాడగును, 'నిరుపమ రుచిరం' అను పాదమున, నిరుపమం=సాటిలేనివాడగును, 'అచిరం' అనునది 'చింతయేత్' అను శ్రీమతోపద్యయించుచున్నది. నిర్మల + ఆంజం - నిర్మల=నిర్మలములైన - సత్త్వవిర్హితములైన చునుట, ఆంజం=అవయవములు గలవాడగును, నీలభాసం=నల్లనికాంతి గలవాడగును, విశ్వా...పదం-విశ్వ=జగత్తుయొక్క, నీతి=ఉనికికిని, అపహరణ= లయమునకును పదం=సాస మొనవాడగును-వానియందే జగము వుట్టి లయించుననుట, ముక్తిదం=మోక్షమునొసంగువాడగును, అగు, వాసుదేవం=వసుదేవుని మహారుదైన కృష్ణుని, సాయాహ్నం=సాయంత్రమునందు, చిన్తయేత్=చింతింపవలయును.

ము. క్షీతిభారావహు నారదాదిమునిరాజసేవ్య విశ్వాదయ
స్థితినంహరవిశారదుః నిరుపమశ్రీనిర్మలాంగుః నము
న్నతచక్రాయుధఖండితారి నజితం న్నాయంబునం గొల్వ నం
తతవిజానమా భుక్తిముక్తులమయం త దస్మంత్రీనంసిద్ధికిన్.

తా. చక్రము మొనచే శత్రుసమూహములం బటాపంచలు సేయవాడు గావున

శత్రువులను జయింపబడనివాడును, భూభారమును చొలగించినవాడును, అర్హులగు బ్రహ్మాదులచే బరివేషింపబడినవాడును, నారదుడు మొదలైనమునులచే తత్త్వము నిరయంకుఁకొఱపఱిస్త్రోతముచేబయడిసినవాడును, శుద్ధసత్త్వమయవిగ్రహుఁడును, సాటి లేని కాంతి దభుకొత్తువాడును, సర్వలిమేనిచాను గలవాడును, జగము నట జననమును లయమును గలుగునాన మొనవాడును, మోక్షదాయకుఁడును అగు మనుజేవునివచూరుని కృష్ణుని గోపాలసంత్రజపపరుఁడు సాయంకాలమున ధ్యానింపవలయును.

శ్లో॥ కోదణ్డ మైన్దవ మఖణ్డ మిషుంచ పౌష్పం

చక్రాబ్జపాళసృణికాఞ్చనవంశనాళమ్ |

బిభ్రాణ మప్టవిధబాహుభి రర్కవర్ణం

ధ్యాయేద్ధరిం మదనగోపవిలాసవేషమ్ ||

105

టీ. అఖణ్డం = సంపూర్ణమైనదియు, విక్షవం = చెఱుటవికార మైనదియు, అగు, కోదణ్డం = విల్లును, పౌష్పం = పుష్పమయమైన, ఇషుంచ = బాణమును, చక్రా... నాళమ్ = చక్ర = చక్రమును, అబ్జ = శంఖమును, పాళ = పాళమును, సృణి = అంకుశమును, కాఞ్చన = బంగారుమయమైన, నాళమ్ = పిల్లగ్రోవిని, అప్టవిధబాహుభిః = ఏనిమిది విధములైనచేతులతో, బిభ్రాణం = ధరించుచున్నవాడును, అర్కవర్ణం = సూర్యుని వంటివర్ణముగలవాడును, మదన... వేషమ్ = మదనగోప విలసమున, విలాస = విలాసముతోఁగూడిన, వేషమ్ = వేషముగలవాడును - విలాసయు కమైన మదనగోపాలమూర్తి గలవాడనుట, అగు, హరించ విష్ణువును, ధ్యాయేత్ = ధ్యానింపవలయును. ఇచట మదనగోపాలరూపమైన మూర్తివేషమును జెప్పటచే అప్టవిధ బాహువులును, అర్కవర్ణమును జెప్పినాఁడని తెలియునది. మదనగోపాలుఁడు గావుననే మదనత్వనూచకముగా చెఱుటవిల్లును పూబాణమును, గోపాలత్వనూచకముగా పిల్లగ్రోవియుఁ దాల్చినాఁడని తెలియునది.

చ. విరులలకోరియుం జెఱుకురవిల్లు గుణాంకుశశంఖచక్రముల్

కరముల నాటిటం జెలఁగఁ ౨ గాంచనవేణువు రెండుచేతులన్

మొఱయఁగఁ బట్టి సూర్యుని ౩ మీఱినగోవకుమారమన్మధు

న్ద్రు నివమోహనాంగుని మగనంబున నిల్పెద నిష్టసిద్ధికిన్ ; 105

తా. రెండుచేతుల శంఖచక్రములను, రెండుచేతుల చెఱుటవిల్లును పుష్పబాణమును, రెండుచేతుల పాశాంకుశములను తక్కినరెండుచేతులతో బంగారువేణువును బట్టి వాయించుటయు, నిట్లేనిమిదివిధము లైనచూడములందును ఆయావానిని దాల్చి సూర్యునివలె నెఱిసికొంటిం దేజరిల్లును, విలాసప్రయుక్తమైన మదనగోపాలమూర్తిని దాల్చిన క్రివిష్ణుని ధ్యానింపవలయును.

* అవ.- ఒకగోపికను గృహస్థునికి గలిగినయుక్తివత్సుక్తిను గవి చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ అబ్జశ్యా కః కవాటం ప్రహరతి? కుటిలే! మాధవః, కిం వనన్తో? నోచక్రీ, కిం కులాలో? నహి ధరణిధరః, కిం ద్విజహ్వాః ఘోషన్త్రే? నాహం ఘోరాహిమర్దీ, కి మసి ఖగపతి? రోహరిః, కింకషీన్ద్రే? ఇ త్యేవం గోపకన్యాః పఠిసచనజితః పాతు వ శ్చక్రపాణిః॥ 110

టీ. కః=ఎవడు, అబ్జశ్యా=వేలిచేత, కవాటం=తలుపును, ప్రహరతి=కొట్టుచున్నాడు-ఇది గోపికవాక్యము. కుటిలే = కుటిలురాలా-కొట్టువాడు ఏదని తెలిసియు తెలియనట్లు నటించుకపటాత్మరాలా యనుట, మాధవః=కృష్ణుడు-ఇది కృష్ణునియుక్తరము-ఇట్లే మీదనట్ల నూహించునది, వనన్తః=వసంతుండా యేమి? మాధవశబ్దమునకు విష్ణుడనియు వసంతుండనియు సర్పములుగనుక కృష్ణుడనునర్పమును గావల యుండుననివలె వసంతుండని యర్థముగొన్నట్లు వసంతుండాయని యడిగినదని తెలియునది. నో = కాదు, చక్రీ=చక్ర ధారి.మగు కృష్ణుడను, (గోపిక) మాంసః కిం=మమ్మరివాడా-చక్రియనుటకు గృహ్ణుడను మమ్మరివాడను అర్థములుగనుక మమ్మరవాడాయని యడిగినది. (కృష్ణ) సహి=కాదుకాదు, ధరణిధరః=(భూమిని ధరించు) విష్ణుడను. (గోపి) ద్విజహ్వాః=సర్పముగు, ఘోషన్త్రే= కేళుడనాయమి - ధగధిధరశబ్దమునకు విష్ణుదేవుడను భూమిని చాల్చుకేళుడను అర్థములు గనుక కేళుడా యేమి యని యడిగినది. (కృష్ణ) స=కాదు, అహం=నేను, ఘోరాహిమర్దీ=ఘోరభయకగమైన, అహి=సర్పమును-కానినసగ్గయుననుట, మర్దీ = మర్దించినవాడను-నలగద్రొక్కినవాడను-కృష్ణుడ ననుట-నేను సర్పము గాను; సర్పమునుగెలిచినవాడనని స్వాతిశయప్రకాశము తెలియునది. (గోపి) ఖగపతిః=గరుగుడు, అనికి=అగుదువాయేమి? సర్పమునుగొట్టువాడగుదుడను అగును గాన గరుకుడా యని యడిగినది. (కృష్ణ) స=కాదు, హరిః=కృష్ణుడను. (గోపి) కషీన్ద్రే=కిం=కోతుల రాజాయేమి-మేలికోతివాయేమి? యనుట, నాశి యనగా కృష్ణుడను కోతియు సర్పమునుగావున కోతివాయని యడిగినది. ఇతి=అనిపించు-ఈప్రకారమున, గోప...జితః=గోపకన్యా=గొల్లకన్న ముముక్క, ప్రతిపదకలముల మాటచేత, జితః=గెలువబడినవాడగు, చక్రపాణిః=కృష్ణుడు, హరిః=మిమ్ము, పాతు=రక్షించుగాక.

తా. శ్రీకృష్ణుడొకగోపికయింటికిఁబోయి తలుపు తట్టగా నది కృష్ణుడని తెలిసి

* ఈశ్లోకములు రెండును పెద్దప్రతులం గనపట్టవు. కావుననే తెనుగుపద్యములును వీనికి లేవని తెలియునది.

యూర గపటముగా 'ఎవరు ప్రేమితో' తలుపు తట్టుతున్నాడు?' అని యడిగెనుకృష్ణుడు 'కుటిలాత్మురాలా! మాధవుడు' అనెను. అందుల కది 'వసంతుడా'యని యడుగంగా గృష్ణుడు 'కాదు చక్రి' యనెను. దానికది 'పమరియా' యనగా గృష్ణుడు 'కాదు భరణిధరు' అనెను. అది 'సర్పముగు అదిశేషుడా' యనగా గృష్ణుడు 'కాదు నేను భయంకరముగు సర్పమును మర్దించినవాడను' అనెను, అందుకది 'గిరిమండా' యనగా గృష్ణుడు 'కాదు నేను హరిని' అనెను. దాని కది 'శోతియా' యని యడిగెను. ఇట్లుగొల్లకన్నియ ప్రతిపదములచే గెలుపుబడినకృష్ణుడు మిమ్ము గుఱించుచుగాక.

అవ. రాధగృహమునుండి చంద్రావళియింటికి పోయి తలుపు దట్టగా చంద్రావళికిని కృష్ణునికిని గలిగిన యుక్తిప్రత్యక్షము జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ రాధామోహనః సర్వరా దుపగత శృన్వావళీ మూచివాన్
రాధే క్షేమ మయేన్ సీ తస్యవచనం శ్రుత్వాన్మాచంద్రావళీ
కంస క్షేమ మయే విముగ్ధహృదయే కంసః క్వ దృష్టస్తయా
రాధా క్షేమి విలజ్జితో నతిముఖః స్మేరో హరిః సాతు వః. 111

టీ. రాధామోహనమర్దారాధయొక్క మనోజ్ఞమైన గృహమునుండి. ఉపగతః సన్=వచ్చినవాడై, చంద్రావళీంచంద్రావళీ యనుమతయొక్కగోపికనుగూర్చి, యిది వాక్=ఇట్లుచెప్పినవాడయ్యెను, అయేరాధే=రాధా, క్షేమం=మకలము, అస్మి=కలదానివు కలమా యనుట, ఇట చంద్రావళిని రాధ యని తలచి 'రాధా! క్షేమమా'యని యడిగినాడని తెలియునది, తస్య=ఆకృష్ణునియొక్క, వచనం=మాటను, శ్రుత్వా=విని, చంద్రావళీ=చంద్రావళి, కంస=కంసా, క్షేమం=క్షేమమే, అని, అహం=చెప్పెను. చంద్రావళి తనకు రాధ మిక్కిలిపగతురాలు గనుక అట్టిరాధగాడలచి తన్ను గృష్ణుడగు గంగా గోపించి తాను గృష్ణునికి మిక్కిలి పగవాడగుకంసునిగా గృష్ణునిగని 'కంసా! క్షేమము' అనెనని మర్మోద్ఘాటనము తెలియునది. ఇందులకు గృష్ణుడు, 'అయే=ఓనీ, విముగ్ధహృదయే=విముగ్ధమిక్కిలిచేలయైన, హృదయే=హృదయము గలదానా, కంస=కంసుడు, క్వ=ఎక్కడ, త్వయా=నీచేత, దృష్టః=చూడబడినాడు-కృష్ణుడ పగునేను వచ్చియుండగా గంసుడంటివే! ఇక్కడ గంసుడు నీకగ పడినాడా? యని కృష్ణుడడుగుట తెలియునది. అందులకు జంద్రావళి, రాధ=రాధ, క్వ=ఎక్కడ (త్వయా=నీచేత, దృష్టః=చూడబడినది) ఇలి, అని, (అహం=చెప్పెను) అని అధ్యాపకార్థము. కంసుడొక్కడ గనబడినాడని నన్నడిగితే నీకు రాధ యొక్కడ గనబడినది చెప్పబోవునని తెలియునది. 'నీకు గంసుడెట్లో నాకు రాధ యెట్లు' అని దీనిచేతెలిసినదని యూ

హించును. ఇట్లుడిగినందులకు, కొలబ్బితకమునొక్కొక్కటినిబొందినవాడై. సతముఖిఃవంగి సముఖిము గలవాడగును. మొదలముఖినిననాడును, స్వేరకఃసప్త గలవాడగును అగు, హరిఃకృష్ణుడు, హఃమిమ్ము, హఃమిమ్ముగనాడు.

తా. రాధామొక్కః హఃమిమ్మునగునవచ్చి, కృష్ణుడు చంద్రావలీనిజూచి రాధ గా భ్రమించి 'రాధా! క్షేమముగా' యని యడుగగా, చంద్రావలీ కోపించి 'కంసా! క్షేమము' యనుటయు, కృష్ణుడు దాకిటువ దలియక 'ఓసీ! నిమగ్నముడైకొనెడినబడినా' డనగాఁ జంద్రావలీ 'నీవు రాధ యొక్కడఁ గనబడినది' అని యడుగగా, కృష్ణుడు డది చంద్రావలీ యని తెలిసికొని సిగ్గున బల వాంచి సప్తకోసెను. అట్టికృష్ణుడు మిమ్ము కషీయగాక!.

శ్లో॥ యా ప్రీతి ర్విదురాత్పటే మురళిన్ తస్యప్రితే యావృతే
యాగోవర్ధన మూర్ధ్ని యాచ పృథుకే స్తస్యే యశోదార్పితే
భారద్వాజసమప్రితే శబరికాదత్తేధరే యోషితాం
యాప్రీతి ర్దురిపత్నిభ క్తిరచితేవ్యత్రాపి తాం తాం కురు ॥ 112

టీ. హ మురళిఃపటేఽపిష్టా, విదుర + అర్పితే=విదురుచే నర్పింపబడిన యన్న మనందు, యా=ఏ, ప్రీతిః=ప్రియము గలిగినో, ముర్ధ్ని + అర్పితే=పంపించే అర్పింపబడిన దానియందు, (యాప్రీతిః=ప్రీతి కలిగినో)-ఇట్లు మీర నెల్లఁదెలియును. గోవర్ధనమూర్ధ్ని=గోవర్ధనపర్వతశిఖరమున, ప్రీతి కలిగినో, పృథుకే=(పచేలుని) అటుపలయందును, యశోదా + అర్పితే=యశోదచేత నిమగ్నమైన, స్తస్యే=చన్నుఁబాలునందును, భారద్వాజసమప్రితే=భారద్వాజుఁ డొనగినట్టి విందునందును, శబరికాదత్తే = శబరి యచ్చిత ఫలాదులందును, యోషితాం=గోపస్త్రీలయొక్క, అధరే=మోచియందును, ముని...రచితే=మునిపత్ని=మునులభార్యలచేత, భక్తి=భక్తితోడ, రచితే=కల్పింపబడినయన్నము నందు, (యాప్రీతిః=ప్రీతి కలిగినో) అత్రాపి = ఇందును-ఈకర్ణామృతమందును, తాం తాం=ఆయాప్రీతిని, కురు=చేయుము.

మ. శ్రమణావన్యము రాధికాధరము భారద్వాజువిందు ముని ప్రమదాభక్తము మాతృదత్తకుచధారలో విప్రుముంగొంగుభక్త్యము గోవర్ధనపూజయున్ విదురుమృతస్తాన్నంబుఁ గుంతీనష్టర్య మదిం గైకొనునట్లు నాకవితఁ గృష్ణా ప్రీతిఁ జేకోగడే. * 112

తా. ఓ కృష్ణా! విదురుయన్నమందును, పంపి పెట్టినభోజనమందును, గోవర్ధన పూజపట్టియన్నాదులందును, పచేలునియటుపలందును, యశోదచన్నుఁబాలుని మును, భారద్వాజుడు చేసినవిందునందును, శబరి యచ్చితఫలంబులందును, మునిభార్య

లు పెట్టి చున్నచుందును, ఏప్రీతి నిమండెనో యట్టిప్రీతి యీకర్ణామృతమందును నున్నావును.

శ్లో॥ * కృష్ణానుస్మరణా దేవ పాపసంహతవపశ్చరః !

శతధా భేద మాయాతి గిరిర్వజ్రహతా యథా॥

112

టీ. పాప...పశ్చరః-పాప=పాపలములయొక్క, సహత=సమూహము నెడి, పశ్చరః=గూడ-గూటివలె బంధక మైయున్న పాపసమూహ మనుట కృష్ణ+అనుస్మరణా ఏవ=కృష్ణు నెడతెగక స్మరించుటచేతనే, వజ్రహతః=వశ్రాముగముచే గొట్టబడిన, గిరిః=పర్వతంబున, పాపంబులె, శతధా=నూలుపటియులుగా, భేదం=బ్రదులుపాటుటను, ఆయాతి=పొందుచున్నది.

తా. విశ్రాంతముగచేత కొండ నూలుబద్ధ లగునట్లు, బంధక మైనపాపసమూహము కృష్ణు నెడతెగక స్మరించుటచేతనే పటాపగనలగును.

ఇతి శ్రీలీలాశుకవిరచితే శ్రీకృష్ణకర్ణామృతే తృతీయశతకం
సమాప్తమ్.

క. వనజాక్షుండు కర్ణామృత

మును జదివిన వ్రాయ వినిన శ్రీ బురుషులగును నో

ధనక నక వస్తువాహన

తనయాదినమృద్ధి శాశ్వతంబుగ నొనఁగున్.

మాలినీవృత్తము. జలరుహదళనేత్రా శ సర్పరాజ్ఞేరివత్రా

ఖలజనఘనవాతా శ కంజనంజాత తాతా

సలలితగుణభూషా శ నత్యనిత్యైకభాషా

విలసితసితహాసా శ వేంకటాహార్యవాసా.

మ. ఇది కృష్ణాశ్రయయోగిపుంగవకృపాశీతా త్తసారస్వతా

భ్యుదయశ్రీవిభవప్రసిద్ధ చిదచిద్రద్యోభక్షనూశాంతిన

త్యదయాభూషణ వెల్లపూడినుణి పెద్దానూత్య వెంగుగణి

గదితాశ్వాసము వొల్చు బ్రాథమిక మై శ కర్ణామృతస్వీకృతిన్.

* ఈ శ్లోక మొకానొకప్రతియందే కనుపట్టుచున్నది కనుక దీనికి రెండును పద్యము లేదు.

